

**СЛОВНИК
української
МОВИ**

XVI - першої половини XVII ст.

2

Національна Академія Наук України
Інститут українознавства ім.І.Крип'якевича

СЛОВНИК української МОВИ

XVI – першої половини XVII ст.

Випуск 2

Б – Богуславець

Львів
1994

ББК 4У (03)

С 48

Другий випуск є складовою частиною Словника української мови XVI - першої половини XVII ст. - першої в історії української культури праці, яка подає інформацію про книжну і народно-розмовну лексику української мови цього періоду. Випуск містить 1335 слів; тут подано їх семантичну, граматичну і стилістичну характеристику. Ілюстративний матеріал наводиться з урахуванням хронології, територіального поширення та жанрових особливостей писемних пам'яток. Уперше в лексикографічній практиці у цитованому матеріалі збережений наголос слів.

Редакційна колегія

к.ф.н. *Д.Гринчишин* (відп. ред.),
к.ф.н. *У.Єдлінська*, д.ф.н. *Я.Закревська*,
к.ф.н. *Р.Керста*, д.ф.н. *Л.Полюга*,
к.ф.н. *М.Чікало* (секретар)

Редактори 2-го випуску
Д.Гринчишин, *Л.Полюга*

Рецензенти

д.ф.н. *Т.Возний*, к.ф.н. *І.Ощипко*

Словник української мови
XVI - першої половини XVII ст.:
У 28-ми вип./НАН України
Інститут українознавства ім. І. Крип'якевича;
гол.ред. *Д.Гринчишин*.
Вип.2. Б - Богуславець
Укладачі *Б.Криса*, *М.Онишкевич*,
Н.Осташ, *М.Снів*. -
Львів, 1994. - 152 с.

Від редакційної колегії:

*Другий випуск уклали кандидати філол. наук:
Б.Криса (безъбоженство - благий), М.Онишкевич
(блуда - богуславець), Н.Осташ (б - безъ), М.Снів
(благо - блощица).*

Технічну роботу виконувала А.Рибка

*Випуск до видання підготували У.Єдлінська,
Р.Керста, М.Чікало*

Комп'ютерна верстка - Є.Жеребецький, О.Рак

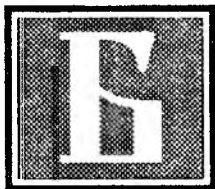
Комп'ютерний набір - О.Тріль

*Редакційна колегія складає щирі подяки рецензен-
там і всім тим, хто своїми порадами, консультаціями
та допомогою на різних етапах праці спричинився до
підготовки та публікації цього випуску.*

*Відгуки та побажання
просимо надсилати на адресу:
290008, Львів, вул.Винниченка, 24.
Відділ української мови Інституту
українознавства ім.І.Крип'якевича*

Видання здійснене за фінансовим сприянням міжнародного фонду
"Відродження"

ISBN 5-7702-0521-0

Б¹ Друга літера алфавіту, яка в староукраїнській мові вживалася для позначення звука *б*. Числового значення не мала.

Б² див. **БЫ**.

БА¹ спол. (приєднувальний) 1. (вживається для приєднання членів речення) а навіть, а також, ба: за єго са гишпаніа, лонкгобардіа, французскаа нѣмецкаа земля, ба и великаа часть всходны(х) панствъ ѿ(т) цесарства римского, з болшою нижъ пере(д) тымъ коли шкодою оторвала (Острог, 1598-1599 *Апокр.* 124); ты такъ добре вымовлаешъ яко я ба еще лѣпи(и) (к. XVI ст. *Розм.* 18); тая наука естъ философ(ф)скаа, ба и бгословскаа (поч. XVII ст. *Проп. р.* 242); Южъ та(м) было заровно кождому стаюви. Якъ попови та(к) хлопиви ба и шля(х)тичови (1636 *Лям. о пр.* 7 зв.).

2. (вживається для приєднання речень, що уточнюють чи доповнюють зміст попередніх) а навіть, а також, ба: Не гадай, ажъ ачей, ты не прийметь; айно, чомъ ты зоветъ, ба изъ радустию овуиъ приймаеть грѣшныи (XVI ст. *ПС* 131); Штбоя явно в тойрочной воинѣ показало, Же ихъ по всѣхъ гостійцахъ мнѣго позди-хало. Ба и конь барзо тлустый прѣдко вставаетъ, Ктды му жолнѣръ оброкѣ завше недодееть (Київ, 1622 *Сак. В.* 49)

БА² част. (заперечна) ні: Христось мовить: прячте собѣ иманіе на небесѣхъ, а мамонг мовить, ба, на земли (XVI ст. *ПС* 94).

БАБА ж. 1. (мати батька або матері) баба: визнаває(м) ты(м) нѣшим доброво(л)ны(м) записо(м) спо(л)ны(м) ... шго в которы(х) име(н)я(х) деди(ч)-ны(х) по небоици панє(и) андреево(и) кднєвьско(и) ... бабе мое(и) гангыны надарингское то є(ст) в юсковца(х) заго(р)ца(х) ... на ... пагыюю ѿ(в)до(т)ю кднєвьско(г) ма(т)кѣ мою надарингское а по то(и) ма(т)це мое(и) на мене ... право(м) приржоны(м) припали (Кременець, 1599 *ЛНБ* 5, II 4050, 33); которая Фу(р)совая, ... была баба ихъ, ма(т)ка ѿ(г)ца ихъ Василгья Дєдовича (Київщина, 1600 *ККПС* 154); ѿ(т) бабы Маляровє Ма(т)ки зо(л) три (Львів, 1607-1645 *РДВ* 25).

2. (стара віком жінка) баба: а взяли(с)мо в дѣда чты(р)деся(т) гро(ш) и г̄кгда бабу трясли в шпитали (Львів, 1607-1645 *РДВ* 25); Взали(с)мо ѿ(т) бабы злоты(х) д̄ котрыє ѿ(т)казала на це(р)ковъ котраа баба ме(ш)кала в ѿ(р)ма(ш) (Львів, 1614 *ЛСБ* 1047, 1 зв.); Баба. Anus. Vctula (1650 *ЛК* 423).

3. (взагалі жінка) розм. баба: Давыши покой овой плетгыце, шго о арыцибискупе Грезненскомъ набредиль, могу ему такоюжъ отдати: баба на торгъ гпєвалася, а торгъ о семъ ани ведалъ! (Вільна, 1599 *Лит.* 869); выдали(х)мо на стравѣ той же бабѣ г̄ золотыи (Львів, 1607-1645 *РДВ* 15), ч баба ѿ(д)кдл бы в' Требники влѣзла не знаю (Київ, 1646 *Мог. Тр.* 5);

Оучиниль тѣды бѣ бабамъ добръ, бо збѣдоваѣть имъ домы (серед. XVII ст. *Хрон.* 78 зв.).

4. Повитуха, *заст.* баба: а какъ исполнилося ѿм(с)цеи: родила анна. оуспытала бабы. рекъчи. шго есми родила. и она рекла. жѣньскіи полтъ ((1489 *Чет.* 16); юсифъ ... и сны свои приставиль, а самъ пошоль глѣдати бабы жидѣвки зъ выфлѣома (XVI ст. УЄ № 29519, 160); Фарес(с) и зѣра кды ю(ж) мѣли родитиса, единъ рекоу высидиль зъ оутробы, которо(и) привазала баба ша(р)латнѣю пелѣшкоу (поч. XVII ст. *Проп. р.* 250); Если бы баба вѣдаючи же дита мѣжетъ дочекѣти свѣщенника сама крестѣла, але если бы ба(р)зо слабѣе дита было, то(г)ды пови(н)на по(д) грѣхомъ смерте(л)ны(м) сама кр(с)угѣти (Львѣв, 1645 *О тайн.* 19); гдыжъ спсѣтель нашъ народѣвшиса нѣ ѿ(т) кого иишого повѣгый былъ, тѣлкъ ѿ(д) самой Преч(с)той Пѣанны, а баба тамъ шчо мѣла чинѣти (Киѣв, 1646 *Мог. Тр.* 5); И рекъль прѣ баба(м) еврейскимъ... приказѣючи имъ: коли бѣдете бабить еврейкамъ, а прѣде часть рожѣнѣа, еслѣса стѣ оурѣдитъ забѣйте егѡ а если дочка захѡвѣйте (серед. XVII ст. *Хрон.* 78 зв.).

5. Воровка, знахарка, *заст.* баба: княз ку(р)тѣски(и) ... проплого рокѣ ... мешкѣю(к) ѡ скрини ... кнегини ... нашо(л) с песко(м) и з воло(с)емъ и з ыными чарами дала кнегини ... баба котораа мешкаетъ в па(в)ловича(х) в ы(и)ме(н)ю кнегини лока(ч)коѣ (Володимир, 1578 *ЖКК* I, 98); А потом по розних мѣстѣах до бабъ и людеѣ розных для розмаитых трутизнѣ посылала (Луцѣк, 1604 *АрхЮЗР* 8/III, 497); Баба не в' ворожка(х) (чим' са старѣ(ст) такѣх' безчѣсти(т) и чѣрах', але в' бѣзпѣ Бжеѣ и в' ѡчекиванѣю смѣрти: я(к) ѡны Бабы котѣрыи Фараѡна не вслѣхали (Киѣв, 1623 *МКСВ* 82); поменѣная Анѣнуша... передъ ихъ милостѣю признала: "правда то естѣ, жемъ я волосы и потъ твоежъ дочка брала, которые же въ користи бабе отдала, которая баба южъ умерла" (Луцѣк, 1624 *АрхЮЗР* 6/I, 449).

6. ч. Вл. н.: С москвы, григорѣа, дмитрееви(ч) баба, впѣсалъ ро(д) свои, никѣфора, оуліанѡу (Киѣв, к. XV - поч. XVI ст. *Пом. Печ.* 40).

◦ Бабы звѣзды - (*назва сузір'я*) Волосожар, Плеяди: Бабы звѣзды. Pleiades. Vergili(a)e (1650 *ЛК* 423).

Див. шце БАБКА¹.

БАБАКЪ ч. 1. (*хутро бабака*) бабак: Пагъ Белегъки(и) ... побра(в) // ... У Русачъка: ... делия фѣле(н)дышѡвая, бабака(ми) подшитая, шапо(к) двѣ — ѡ(д)на кунѣя, другая ма(р)му(р)ковѣя (Житомир, 1650 *ДМВІІ* 193-194).

2. Вл. н.: Прокопъ бабакъ (1649 *РЗВ* 322 зв.).

БАБИЗНА ж. (*спадщина по бабі*) *заст.* бабизна: ивач(н) зезна(л) и(ж) са ему досы(т) оучинило з дѣдо(в)изны // баби(з)ны и(з) ѡчизны з матери(з)ны части тоѣ (Одрехѡва, 1572 *ЦДІАЛ* 37, I, 1-1 зв.); дошла на(с) вѣдомо(ст) же ... тѣе имѣ(н)а не ро(з)дѣлныѣ, на котѡры(х) ... себе бли(з)ко(ст) материзны и баби(з)ны право(м) прирѡжѡны(м) быти мѣнять (Звидчѣ, 1583 *ЛІІБ* 5, II 4045, 15).

БАБИЗНЬЙ *прикм.* Успадкований по бабі: сторона зась поведѡвая вси тѣе добра водле жалѡбы своеѣ на позве(х) положѡноѣ, баби(з)ны(ми) быти, тве(р)дила, а такого делу николи быти не прызнавала (Городно, 1555 *ЛІІБ* 103, 20/Id, 1989, 83 зв.); имене бабизноѣ *див.* ИМѣНЕ; право бабизноѣ *див.* ПРАВО¹.

БАБИЙ¹, БАБИЙ, БАБѢЙ *прикм.* 1. Баб'ячий, бабський, жіночий: але и(ж) гѣ бѣ на(с) ѡ(т) тоѣо дѡхѡвѣль, же нѣ ма(ш) бабѣ(х) пѣснѣй анѣ фра(н)товѣски(х), ѣдно правдѣвы(х) фѣлософо(в) гре(ц)ки(х) (Львѣв, поч. XVII ст. *Крон.* 161 зв.); Бабѣѣ. Anilis. (1650 *ЛК* 423);

2. (*належшій бабі, знахарці, ворожці*) бабський, баб'ячий: Той же Стѣй... нарѣкаючи на шѣптѣи и ворожки бабѣи на(д) бѡлшными, мѡвитъ: Естѣсь вѣрнѣй, знаменѣйся кр(с)томъ (Киѣв, бл. 1619 *О обр.* 78); тѣи грѣша(т) ... котѣрыи бава(т)са забѡбѡнами и ѡны(м) вѣрѣютъ, якѡ то бабѣм' шѣпта(м), выливѣанѣю вѡскѣ и ѡловѣю (Киѣв, 1646 *Мог. Тр.* 907).

3. У складѣ вл. н. Бабиѣ Крыниці: былъ есми на справѣ... Василя Єловѣча Малинскоѣ, которѡую мелъ съ постановѣнѣя словноѣо съ папомъ Павломъ Вышинскимъ, на нивѣ урѡчища Бабиѣ Крыниці, надъ рекоу Стохѡтомъ (Луцѣк, 1591 *АрхЮЗР* 6/I, 215); могила бабѣя *див.* МОГИЛА.

◦ ягода бабиѣя *див.* ЯГОДА.

Див. шце БАБСКИЙ.

БАБИЙ² ч. Бабій, бабич. Вл. н.: Гринь баби(н) (1649 *РЗВ* 171 зв.).

Див. ще БАБИЧЬ.

БАБИНЕЦЬ ч. Бабинець: доперож казал. передние двери до церкви з притвору, алиась бабиньца, выбить (Луцк, 1639 *АрхЮЗР* 1/VI, 752).

БАБИНЬ, БАБЫНЬ *прикм.* Бабин. 1. У *знач. ім.* Вл. н.: в то(м) же о(с)грове други(н) о(с)грово(к) подо гре(б)лею прозывается(н) баби(н) (Овруч, 1585 *ЛНБ* 5, II 4045, 82); Оме(л)ко баби(н) (1649 *РЗВ* 28 зв.); Андрушко Бабынь (Там же, 130 зв.).

2. У складі вл. н. **Бабинь мостокъ**: от того врочища до копца, который межн Лисичою Лозою и Бабиным мостком (Шайно, 1538 *AS* IV, 174).

БАБИТИ, БАБИТЬ *дієсл. недок.* (кому) (*приймає дітей під час пологів*) *заст.* бабити: obstetrico, бабю (1642 *ЛС* 287); И рѣкль црѣ баба(м) єврѣйскимъ ... коли будѣте бабити єврейкамъ, а приде часть рожѣнья, єслиса сѣ оуродитъ забійте єго а єсли дочка заховѣте (серед. XVII ст. *Хрон.* 78 зв.).

Див. ще БАБСТВОВАТИ.

БАБИЧЬ, БАБЫЧЬ ч. Бабич, бабій. Вл. н.: Ома ивалови(ч) Баби(ч) вла(с)ная рука (Львів, 1590 *ЛСБ* 146); Ва(с)ко баби(ч) (Житомир, 1609 *ЦДІАК* 11, 1, 5, 20 зв.); Иван Бабычъ (1649 *РЗВ* 197).

Див. ще БАБИЙ².

БАБІЙ *див.* **БАБИЙ**¹.

БАБКА¹, **БАБЪКА** ж. 1. Те саме, що баба у 1 *знач.*: Якож напервей положили перед нами на тоє имене свое... лист бабки своей, паней Феди... Шиловича (Вільна, 1545 *AS* IV, 433); має(т) ... па(н) по(д)коморы(н) ... то все ме(ти) чого в де(р)жангю є(ст) ... в дворе(х) кгрѣнѣте(х) и люде(х) в кремьянци ... по зошлы(х) пѣту дидѣ пане(н) бабыце и пѣ(н) пѣшо(н) (Кременець, 1599 *ЛНБ* 5, II 4050, 34); Св. княгиня Ольга, во св. крещеніи Елена, наречена, бабка великого князя Володимира (Київ, 1621 *Коп. Пал.* 854); папъ Янъ Трємъбицьки(н) ... охороняючи целости права своего ... ледично(г)[о], до доб(р) тыхъ ... // по небо(ж)чика(х) зошлы(х) бабце и ма(т)це нашо(н) Яново(н) Трємъбицько(н) належачого, абы жа(н)ное бє(э)правъє ... праву ... не заходило, о нева(ж)но(ст)

акту теперешнего ... пи(л)не и повторе протестовалъсьє (Ісаїки, 1648 *ДМВН* 252-253); зачимъ тамъ справы и речи манифестапгись погинули, а меновите, тестаментъ небожчки панєс Розношинскос, бабки єго милости (Кременець, 1649 *АрхЮЗР* 3/IV, 224).

2. Те саме, що баба у 2 *знач.*: *apicula*, бабка (1642 *ЛС* 83).

3. ч. Вл. н.: А(н)дрѣ (!) Бабъка, могилеве(н) (Луцк, 1592 *ТУ* 226); Томапко бабка (1649 *РЗВ* 148 зв.).

БАБКА² ж. (*Plantago* L.) подорожник, *діал.* бабка: трѣскотъ, посполите всѣкъю травѣ мѣдрѣнѣ назывѣю(т), а ипог(д)ы выкладѣ(т)са подорѣ(ж)ни(к), язъч(к) ба(б)ка (1596 *ЛЗ* 82); Трѣскотъ: Посполите всѣкое зѣлье мѣдрѣнѣ пѣное назывѣю(т), а ипогды выкладѣтѣся, подорѣжнѣкъ, язъч(к)ъ, бабка (1627 *ЛБ* 134); *arnoglossum*, бабка зелиє (1642 *ЛС* 92); *pithion*, бабка трава (Там же, 317); Бабка зѣліє. *Plantago* (1650 *ЛК* 423).

БАБКА³ ж. (*дрібна монета*) гелер, шеляг. нѣ одну бабку — ні гроша, ні гелера: Такъ мовивъ и Василій, коли уздрѣвъ и богатыи, нго сѣ постѣтъ, и чинѣтъ молитву, и за грѣхы стогнутъ, а убогимъ нѣ оцнѣ бабку не дали (XVI ст. *ПС* 126).

БАБСКИЙ *прикм.* (*властивий бабі, бабам*) бабський, баб'ячий, жіночий: Присмотри жъ сѣ еще бабскимъ баснямъ, послѣдованию того слова хулы, боголюбный прочитателю, что рече домогѣжнѣкнй баснословец (1615-1616 *Виш. Поз. мисл.* 240); Еще на смѣшное огрыганіє бабского бѣгослова отвѣцаем// албо пытати єго будем, что несмыслно бает, и чюднимъ (Там же, 241-242); *anilis*, бабски(н) (1642 *ЛС* 83).

Див. ще БАБИЙ¹.

БАБСКО *присл.* По-бабськи, по-баб'ячому: *aniliter*, бабско (1642 *ЛК* 83).

БАБСТВОВАТИ *дієсл. недок.* Те саме, що бабити: Бабствую, бабю. *Obstetricor. Obstetrico* (1650 *ЛК* 423).

БАБУСЕНКА, БАБУСЕЙКА ж., *пестл.* Бабусенька: *Prodawala babusienka reidku*, - *Nde-m sia wziaw kozak Chwcidko, Vchopyw y oskreptaw y zyw babusinu reidku* (бл. 1650 *ШКН* 179); *Oy v misty Pereaslawlu ... posred rinku Prodawala ... babuseyka toy hrin (!)* (Там же).

БАБУСИНЬ, БАБУСЫНЬ *прикм.* (*належний бабусі*) бабусин: *Prodawala babusienka dudy*, - *Nde-m sia*

wziaw kozak z budy, Vchoryw y naduw y spaliw babusine dudy (бл. 1650 ШКП 179); Hde-m sia wziaw kozak Ochryn, Vchoryw y oskrebław y zyw babusyn toy hrin (!) (Гам жс).

БАБЫНЪ *див.* **БАБИНЪ**.

БАБЫЧЪ *див.* **БАБИЧЪ**.

БАБЪЙ *див.* **БАБИЙ**¹.

БАБЯКЪ *ч.* **Бабій**: То видиш, ижъ тая хула на опшедних во пустыню или в горы не Златоустого естъ, истинного богословца, але бабяка и домолъжня (1615-1616 *Виш. Поз. мисл.* 240).

БАВЕЛНИЦА *див.* **БАВОЛНИЦА**.

БАВЕЛНЯНЬЙ *прикм.* (*стп.* bawelniany) те саме, що баволняный: Поясо(в) чотъбри: два едwabные чо(р)ные шндровые // а два кита(и)чаны(и) блокитны(и), и баве(л)няны(и) петры(и) (Луцьк, бл. 1627 *ПВКРДА* 1-1, 257-258).

БАВИТИ *дієсл. недок. 1.* (кого) (*не відпускати*) затримувати, тримаги: па(и)... Немеричъ... принявши козаковъ для обороны че(р)ниховское, ки(л)кадеса(т) члвка, бавиль ихъ при себе неде(л) чотыри (Житомир, 1584 *АЖМУ* 122); Пань староста бави(л) мя при собѣ неде(л) пѣ(л)тори (Снятин, 1607 *ЛСБ* 418); Ѡ томъ всю(м) ширѣкѣ бы(м) на тымъ мѣс(т)цѣ прѣви(л), Але же бымъ не былъ прѣкри(м), и васъ не бѣви(л) (Львѣв, 1616 *Бер. В.* 77); Продолжаю, Продблждю, бѣвлю (1627 *ЛБ* 101).

2. (чим) (*відчувати потяг до чогось*) займатися, захоплюватися, бавитися: Зане же патриарха лядскаго языка сам вѣдом не естъ и при собѣ таковых чловѣк на преложенье от лядкогo языка па еленский не имать, того ради, вѣдаючи, яко басни и лжа суть, а не истина, реченное в том скаржином писании, посла сего ко мнѣ во Святую гору и повелѣ только лжу изявити, а не любопренем ... бавити (1600-1601 *Виш. Кр. отв.* 159); Православный: Што ся тыче грубости, або и сущелности - о томъ ужемъ предъ тымъ мовиль, теперь тымъ бавити не хочу (1603 *Пит.* 44).

3. (що і без додатка) (*про час*) гаяти, тратити, марнувати, *діал.* бавити: Теды о том на сей час писанном бавити потребу не вижу (1600-1601 *Виш. Кр. отв.* 176); В' чолѣ бовѣмъ и прѣве ѡстреса mou ставитъ, И до скоропѣнья злѣсти, часѣ не бавитъ (Львѣв, 1614 *Кн. о св.* 405); тогог, бавлюся, ме(л)лю, ко(с)ню,

бавлю, времени (1642 *ЛС* 273).

4. (чим) Забавлятися: до часѣ... смако(м) свои(м) бѣви(т) и тѣши(т) (серед. XVII ст. *Кас.* 76 зв.).

Див. ще **БАВИТИСЯ**.

БАВИТИСЯ, БАВИТИСА, БАВИТИСЕ *дієсл. недок. 1.* Бути, залишатися, знаходитися, перебувати: Дворане Литовскіе... ехали на войну теперь... подъ утраченемъ именья, а меновите, которіе ся звыкли бавити при дворе господарьскомъ, при канцлерей для пожитку своего (Берестечко, 1566 *РИБ* XXX, 402); скоро то(т) ѣну(к) мо(и) ѡ(т) двора гдр(с)ко(г) где ся ѡстави(л)не (!) в ка(н)цлярье(и) гдрско(и) бавить ту(т) ... приедеть (Єсківці, 1591 *ЛИБ* 5, II 4044, 100 зв.); папове посълове... шли до... восводы Киевьского, абы мовитъ могли съ тыми людми, которые се при сго милости бавили (Вільна, 1597 *РИБ* XIX, 194); виждъ веждъ мѣйскую если не мылоса заправды позно бѣде(т) нижъ приѣдемо... //... не замыкаю(т) брамы пере(д) девятою годіною тымъ лепий кгдыжъ не радъ бавлю са на пре(д)мѣстю ани я тежъ (к. XVI ст. *Розм.* 37 зв.-38); Тѣню Смѣрти, живѣтъ дочасный мѣноуочи: И на тѣса зѣвше бѣрзо фрасоуочи. Пѣкижъ такъ долго боудемъса тоу бавити А не рѣхлоса предъ Бѣгомъ своимъ Ставити (Львѣв, 1615 *Лям. Жел.* 5 зв.); по се(и)мѣ кро(л) ѡ(т)ѣха(л) былъ до ли(т)вы, и та(м) пре(з) лѣто бавильса (серед. XVII ст. *ЛЛ* 173).

2. (чим) (*відчувати великий интерес, потяг до чогось*) займатися, захоплюватися: я з молодости лет своих бывал есми на Уг; лине, бавячися службами колкопадцат лет (Луцьк, 1563 *АрхДЗР* 8/VI, 46); Дворане Литовскіе аби ся вжо двором не бавечи, ехали на войну теперь заразомъ, подъ утраченемъ именья (Берестечко, 1566 *РИБ* XXX, 402); прето и мнихо(в) котрые то та(м) тою са типографією ѡ ва(с) бавать заховѣ(и)те и(х) собѣ (Ясси, 1614 *ЛСБ* 451, 2 зв.); Живописю: Малію, фарбю, такъ же малѣрствомса бѣвлю (1627 *ЛБ* 37); я тръго(м) са бавлю (Устрики, I пол. XVII ст. *УС* № 29515, 249); поменены(и) ѡге(и) протопопа володима(р)ски(и)... //... в буде свое(и) то(р)гомъ и га(н)дле(м) се бавячи, межи и(и)шими книгами книгу рускую... велебному ѡ(т)цу Євля(м)пиеви Обла(м)пскому прода(л) бы(л) (Володимир, 1638 *ТУ* 306-307); тѣи грѣша(т)...

котóрыи бава(т)са забобóнами и óпы(м) вѣрѣют^с (Київ, 1646 *Мог. Тр.* 907); А коли ждали пріездѣ егѡ, розбѣе(м) са бавили (серед. XVII ст. *Хрон.* 180 зв.).

3. Баритися, затримуватися, *діал.* бавитися; Врядникъ ... Нестеръ почаль говорити: "изнайду дей я виповатого, напрасно ся тутъ бавимо" (Луцьк, 1570 *Ив.* 267); допюро идѣ зъ школы ... Я нигде // не бавилемъсе (к. XVI ст. *Розм.* 7-7 зв.); Медліль: Мѣшкаль, бавилъ са (1627 *ЛБ* 62); за ни(м) еха(л) папу(ж)ка и бави(л)ся еще дни(и) 4 (Ясси, 1627 *ЛСБ* 499, 1 зв.); елисей скоро ищю(л) не бави(л)са (Устрики, I пол. XVII ст. *УЄ* № 29515, 234); Прѣго не бавгеса на пѣци вѣка сегѡ, идѣже по(л)ноу змѣвѣ (Чернігів, 1646 *Перло* 168); еслибы была на то воля божая а поспе(х) твѣ(и) ца(р)ски(и) зара(э) не бавячиса на панство тоє наступати а мы зо всѣм во(и)скомъ запоро(э)кимъ вслѣжитъ вашо(и) ца(р)ско(и) ве(л)можности готовисмо (Черкаси, 1648 *ВУР* фоток. № 12); протесъгантъгъ, ... на завѣтрее, не бавечи се, рано с Книгинина уехалъ (Луцьк, 1649 *АрхОЗР* 3/IV, 188).

4. (чим і без додатка) Забавлятися, розважатися, бавитися: Сѣновникъ, Тогъ котóрый до справова(н)а ўгръ належитъ, и тѣмъса бавитъ (1627 *ЛБ* 131); котóрыи в томъ волю ихъ ... выконавшыи, побитою на улици з бурсы, // поведаячи, же "такъ каждому, хто одлю при той церкви будет се бавил", викинули (Луцьк, 1627 *АрхОЗР* 1/VI, 590-591); а еслиса на ярмарку бавити, з кождымъ на потканю жѣ(р)ты и забавѣ мѣти бѣдѣгъ, замкпенны двѣри пайдугъ, и // нихтѡ имъ ихъ не одомкнетъ (Вильна, 1627 *Дух. б.* 137-138); и так маючи щось троха респекту такъ на особъ духовныхъ, яко тежъ и на гостей шляхту, котóрые ажъ до змерканья тамъ бавилисе, заледво паней Корсаковой з дня помененя о дванадцѣтого на день тринадцѣтый июля въ томъ дворе переночоватъ далисте (Київ, 1633 *КМПМ* I, дод. 543).

БАВЛѢНЕСА с. (*захоплення, відчуття потягу до чогось*) заняття: Оплазство: вхищрѣіе, опѣтрность ... бавлѣ(н)еса непотребными рѣчами, хитланство, плѣтки (1627 *ЛБ* 152).

БАВОЛИЦА ж. Буйволиця: Г(с)дѣ ... Казаль баволицы ити за мнѡю ажъ до кѣльи (Вильна, 1627 *Дух. б. (Передм. I)*, 6); пристѣпи до баволицы, и пій мо- локо еи (Там же).

БАВОЛНА ж. (*смл. bawelna, смч. bavlna, сви. boumwol(l)e*) бавовна: от камня баволны грошей шест (Вильна, 1568-1573 *ПККДА* II, дод. 560); твоа мл(сг) ... побра(л) ... // ... ко(л)ро кита(и)чѣе з баво(л)ною на лапа(х) (Кременецъ, 1571 *ЛНБ* 103, 16/Іс, 1921, 6-6 зв.); Боумѣга: Баво(л)на, папѣрь, албо всѣкаа маккотѣ (1627 *ЛБ* 12); ба[ц]васіон, бумага, баво(л)на (1642 *ЛС* 100).

БАВОЛНИЦА, БАВОЛНЫЦА, БАВЕЛНИЦА ж. 1. (*бавовняна хустка*) бавовнянка: Свѣжи(н)ско(му) Прокѣраторови баво(л)ницѣ за зло(т) г и гро(ш) дес(т) (Львів, 1616 *ЛСБ* 1047, 8); Пагъ Юре(и) Макаровичъ заграбилъ ... Кошдѣли баво(л)ныцы това(л)ни обрѣсы (Київ, 1633 *ЛНБ* 5, II 4060, 26 зв.).

2. Бавовняна завѣса (?): з товални, едвѣбницы и бавелницы тонкіе з запомами зеленос китајки ... до церкви братское належати мають (Луцьк, 1621 *АрхОЗР* 1/VI, 508).

Див. ще БАВОЛНЯНКА.

БАВОЛНЯНКА ж. Те саме, що баволница у 1 знач.: побрали ... хѣсто(к) две баво(л)няно(к) тѣре(ц)ки(х) (Житомир, 1605 *ЦДІАК* 11, 1, 4, 7 зв.).

БАВОЛНЯНЫЙ *прикм.* Бавовняный: од чинкотор простых баволняных грош один (Вильна, 1568-1573 *ПККДА* II, дод. 560); А на (м)ни де(и) ... взяли ... кафтани(к) баказыевы(и) баво(л)няны(и) (Житомир, 1605 *ЦДІАК* 11, 1, 4, 9 зв.).

Див. ще БАВЕЛНЯНЫЙ.

БАГАТСТВО *див.* БОГАТСТВО.

БАГАТШИЙ *див.* БОГАТШИЙ.

БАГАТЬ *див.* БОГАТЫЙ.

БАГАТЫЙ *див.* БОГАТЫЙ.

БАГАТЫРЕЦЪ *див.* БОГАТЫРЕЦЪ.

БАГАТЫРЬСКИЙ *див.* БОГАТЫРСКИЙ.

БАГАТЬСТВО *див.* БОГАТСТВО.

БАГАТЬТИ *див.* БОГАТЬТИ.

БАГАЦКИЙ *прикм.* у знач. ім. Багацький. Вл. п.: Савька Бага(н)ки(и) (1649 *РЗВ* 393).

БАГМЕ *див.* БОГМЕ.

БАГЛАЙ ч. *Діал.* баглай "ледар, тухтіій". Вл. п.: Ми(с)ко Баглай (1649 *РЗВ* 412 зв.); Процикъ Багла(и) (Там же, 416).

БАГНИСКО, БАГНИСКО с. Багнисько, багни- це: Тогда земля явилася яко сѣхал речъ: чѣрна,

шпéтна, яко гѣ́акое багніско мокротна, па́га, и неокраше́нна (Почаїв, 1618 *Зери.* 15); претождь *осѣдил'* себе само́го, шесть мѣсаци в' багніскѣ скитском', которое в' глѣбѣкой пѣщи было, сѣдѣти па́го (Вільна, 1627 *Дух. б.* 4 зв.).

БАГНИСТІЙ *прикм.* Болотистий, багнистий: Дай ми члѣка яковѣго, которы(и) бы през' гѣ́акїи лѣспыи, тернистыи и багністыи шол' мѣстца (Вільна, 1627 *Дух. б.* 26).

БАГНО *с.* Багно, драговина, мочар: имена наши ... зь озерами ... болотами, багнами - урожоному папу Якубови Миклашевскому (Гнойня, 1596 *ПККДА* 1-2, 167); лазь великыи межи яругами шашовыи оу багнѣ (Бенедиківці, 1603 *ИЗУж.* XIV, 222); Гди слѣнце пуститъ пропо(р)ции в че(р)воное море, або в багно, тогди тягнеть к себѣ туоу воду руду (серед XVII ст. *Луц.* 543).

Див. ще БАГОНЬ.

БАГНАТА *мн. (ритуальні гілки верби, лози, пальми й ін.)* верба, *діал.* багнята: Ваїе, розки з квѣто(м), лоза, багна́та (1596 *ЛЗ* 32); Ваїе: Прѣгье финіково, рѣзки Дактїлѣ, або Палмѣвого дѣрева, з' квѣто(м), ба́гната, шѣ(т)ки (1627 *ЛБ* 189).

БАГОНЬ *ч.* Те саме, що багно: ты(м) доло(м) мостицо(м) ъ вольховы(и) багонь (1546 *ОГ* 11); ѡ(т) тое горы черезь малый багонь (Там же, 51 зв.).

БАГОРЬ *ч.* 1. (*густо-червоний, пурпуровий колір*) багрянецъ, *діал.* багор: Багорь. Color purpureus. Purpice(us). Ph(о)eniccus (1650 *ЛК* 423);

барвник, фарба такого ж кольору: Багорь: Шарляговаа фарба (1627 *ЛБ* 5); Вагор: purpurowa masć: to icest farba (Жовква, 1641 *Dict.* 49); ostrum, i, го(р)вляница (!), багорь, кровь же(л)вовь (1642 *ЛС* 296).

2. Одяг пурпурового кольору: голова твоя яко Кармилъ, а волосы головы твояи якъ багорь златъ-тканыи царевъ (поч. XVI ст. *Песн. п.* 55).

БАГРАНИЙ *див.* БАГРЯНИЙ.

БАГРАНИЦА *див.* БАГРЯНИЦА.

БАГРЕВО *присл.* Багрово: М(с)на авгѣста с̄ вторѣй годїны вно(ч), м(с)ць бы(л) в затмѣню таки(м) знакомъ багрево ма́ло не вве(с) (1509-1633 *Остр. л.* 129 зв.).

Див. ще БАГРАНО.

БАГРОВЫЙ *прикм.* Багровий, густо-червоний: по(р)фира естъ жо(л)въ, або риба котораа з' се́бе

пѣщѣе(т), ша(р)ла(т)ны(и) то естъ багровы(и) по(т) которого збираю(т) на ша(р)ла(т)нѣю фа(р)бѣ, ѡ(т)гы са зове(т) шарла(т), и сѣ(к)на з' ша(р)ла́тѣ, и сѣ(к)но багровои фа́(р)бы (1596 *ЛЗ* 68); Баграница: шарла́тъ, або едвѣбъ багровои фа́рбы, или шарла́тнаа ша́та (1627 *ЛБ* 5).

Див. ще БАГРЯНИЧНИЙ, БАГРЯНИЙ.

БАГРЯНЕЦЬ *ч.* Назва трав'янистої рослини: hys[g]e, багрянецъ трава (1642 *ЛС* 222).

БАГРЯНИЙ *див.* БАГРЯНИЙ.

БАГРЯНИЦА, БАГРАНИЦА, БАГРАНИЦА, БАГРАНИЦА *ж.* 1. Дорога тканина багряного кольору: Баграница, шарла́тъ, або едвѣ(б) багрю́(и) фа́рбы (1596 *ЛЗ* 25); роу́чїга, по(р)фира, че(р)вляница, багряница (1642 *Лс.* 322); Багряница. Purpura (1650 *ЛК* 423).

2. Багряница: и такъ нѣ(с)ный воинъ ѡ(т) прободѣния копейного. дать дѣшо свою в рѣки бѣжыи. и нѣ(с)ны(м) // венце(м) вѣнчагъ. и мно(г)цѣнною баграницею ѡдѣгъ (1489 *Чет.* 59 зв.-60); з'волокули з' него баграницо и оболокули его въ одѣянїе его (1556-1561 *ЛС* 118 зв.); Ныгъ ж баграница - то паньна слава, понеже и сам естъ блудничая глава (к. XVI ст. *Укр. п.* 84); *Образно:* ты вѣрный члѣче тѣлѣв своемѣ оучини // оубѣгѣю ѡде(ж)лѣ а мысль и дѣлѣ баграницею, и виссѣномъ чїсти(м)... ѡблечи (Устрики, I пол. XVII ст. УЄ № 29515, 215-215 зв.).

БАГРЯНИЧНИЙ *прикм.* Те саме, що багряний: hisginus, багряничний (1642 *ЛС* 222).

Див. ще БАГРОВЫЙ.

БАГРЯНИЙ, БАГРАНИЙ, БАГРЯНИЙ, БАГРЯНИЙ, БАГРЯНИЙ, БАГРЯНИЙ, БАГРЯНЬ, БАГРАНЬ, БАГРАНИЙ *прикм.* Багряний, густо-червоний, пурпуровий: видель ден есми жепоу чистоу и свѣтѣ ... багранѣю ризѣ имѣла на собѣ (1489 *Чет.* 49); Тогды выполь исъ выи посади трьновыи вѣне(ц) а баграноую одежоу (1556-1561 *ЛС* 429 зв.); вѣйско пак сплетшї терновъ вѣнец и вложїли на голову его и оу водѣне багрянное оболоклї его (Володимир, 1571 *УЄ вол.* 94); Дарусемъ убо отцу моему блажегнѣному Селивестру ... попоразницу багрянную, хламиду, червьеленгую рызу (Вільна, 1599 *Лит.* 540); Ирисова трава имѣе(т) шѣгъ багра(н) (XVI ст. *Травн.* 477);

ostrifer, ostrin(us), ракови(и), баграи(и) (1642 ЛС 296);
purpурe(us), багрянгь, че(р)влягь (Там же, 339); Багряна
хламїда. Vestis purpурса. Punicea. Ph(o)enicea (1650
ЛК 423).

Див. ще **БАГРОВЫЙ, БАГРЯНИЧНИЙ.**

БАГРАНИЦА *див.* **БАГРЯНИЦА.**

БАГРАНИЦА *див.* **БАГРЯНИЦА.**

БАГРЯНО, БАГРАНО *присл.* Багряно: Обръщайю:

Чирвоно я(к) кровь, албо багрѣно чиню (1627 ЛБ 149).

Див. ще **БАГРЕВО.**

БАГРАНОСТЕНЪ *присл.* Багрянистий: сѣма тоє
травы баграностно (XVI ст. *Травн.* 250 зв.).

БАГРАНЪ *див.* **БАГРЯНЫЙ.**

БАГРАНЫЙ *див.* **БАГРЯНЫЙ.**

**БАГАЗИСВЫЙ, БАКГАЗИСВЫЙ, БАКАЗЫ-
СВЫЙ** *присл.* (*пошитий з багазіі - бавовняної ткашии*)
бавовняний: староста овуцкій... / ... выправуючи ся
тежъ на тую послугу... велель имъ приволоки
бакгазисвые блакитные до барвы своси мети (Краків,
1583 *Арх/ОЗР* 8/V, 235-236); *А на (м)ни де(и) само(м)*
на(и)пе(р)ве(и) взяли... кафтани(к) баказыевы(и)
(Житомир, 1605 ЦДІАК 11, 1, 4, 10).

БАГАЗИЯ, БАКГАЗИЯ, БАКГАЗЫЯ *ж.* (*тур.* ,
ар. bagazija) бавовняна тканина, ситець: одѣвало
чо(р)ное аксамит(т)ное бакгазиею по(д)шито которое
справила ивановаа богаты(р)цевая и дала до цѣкве
чере(з) пѣна двѣа (Львїв, 1579 ЛСБ 1033); взято...
е(р)мякъ... бакгазиею по(д)шит[ы(и)] (Житомир, 1583
ЛЖМУ 51); взято бакгазе(и) локоть два (Володимир,
1590 ЖЖК I, 312); по(э)ваны(и) побра(л)... ждпа(и)...
бакгазиею по(д)шиты(и) з гафѣтками // срѣбрними
злюци(с)тymi (Вінниця, 1610 ЛЛІБ 5, II 4052, 149 зв.-
150); Багазия шка(р)латная дрѣкованая в квѣты (Львїв,
1637 *Ив. Усп.* 75).

БАДАВЫЙ *ч.* (*тур.* bedevi) (*кївъ турецької породи*)
румак: Или не вѣдаемъ я(к) на ты(х) грѣды(х)
бадавѣа(х), вѣлаха(х), дрыкга(н)га(х), стѣпака(х),
единоходника(х), колы(с)ка(х), ле(к)тыка(х), бро(ж)-
ка(х), карыта(х)... вѣмѣстити не може(т) (1596 *Виш.*
Кн. 238 зв.).

БАДАНЕ, БАДАНІЕ, БАДАНЬЕ, БАДАНА *с.*

(*стп.* badanic) вивчєнія, дослїдження, дошукуваннѣ,
вивїдуваннѣ: а а зновою тебе пытаю и прошоу, абы(с)

пре(д)савзатога бадана грани(ц) не перескаковаль
(поч. XVII ст. *Проп. р.* 145 зв.); Сполѣчность вашѣ...
бе(з) омишканѣа охотнїю всѣмъ оказѣйте, правды
пїлнога баданѣа, слѣшными и звычайными цѣкви стѣй,
спѣсособами волне чинїти доущайте (Єв'є а: Вильна, п.
1616 *Прич. отех.* 19); Яко бѣвѣмъ иныи а ныи сѣтъ до
грѣховѣ рѣзныхѣ побѣждаючи ... такъ ты(ж) и бадана
чїна(т) еднѣ (Кїв, бл. 1619 *О обр.* 125); И насъ к тому
провѣдилъ абыхмо... з' оучїнковѣ, чинїли баданѣа.
Если бѣдєшь рахѣнокъ з' него за насъ брати... не рачъ
насъ карати (Вильна, 1620 *Лям. К.* 13); Възыскѣємо:
Тое ѡ чѣмъ питанье и баданье бываєтъ (1627 ЛБ 20);
заглиблєннѣа, проикнєннѣа: Баданїє вгутьр сердцеѣ
людскихъ и мыслєй ихъ (Вильна, 1600 *Катех.* 21).

Див. ще **БАДАНЕСА.**

**БАДАНЕСЯ, БАДАНЕСА, БАДАНЬЕСЯ,
БАДАНЬЕСА** *с.* (*стп.* badanicisic) те саме, що баданє:
Тое тежъ мы заховати визнаваемо, заховавши
полнѣйшєє о синодѣ Никейскомѣ баданьєся (Кїв,
1621 *Коп. Пал.* 595); емѣ самѣмъ дїши нѣши злѣчїмо, а
пїлность, старанїє, и баданѣєса ѡ пѣмъ на змыслѣ
мѣймо (Вильна, 1627 *Дух. б.* 85); Испытанїє: истазанїє,
выпытованїє, вѣвѣдованїєса, розбиранїє, баданѣєса
(1627 ЛБ 50); Нехай тєды кѣждый з' насъ себе пїлно
стерєжѣтъ, абы свѣй Кр(с)гѣ ѡпѣсти(в)ши, чѣзѣго
непосїлгѣ, абы не в' бада(н)єса ѡ жїгїи // блїжнегѣ
ѡчи свои влѣпи(л)... але нехай свой Кр(с)гѣ по(д)-
нємовати и посїти любовнымъ и добровѣлнымъ оумы-
ломъ старѣєт'са (Кїв, 1632 *МКСВ* 284).

БАДАНИЕ *див.* **БАДАНЕ.**

БАДАНЬЕ *див.* **БАДАНЕ.**

БАДАНЬЕСЯ *див.* **БАДАНЕСА.**

БАДАНА *див.* **БАДАНЕ.**

БАДАТИ *дїєсл. недок.* (*стп.* badać) (щѣ) вивчати,
дослїдзувати: И што головнѣйшихъ повѣдѣвъ албо
аркѣмє(н)гѣ(в) // Николаєвыхъ ширѣкѣсть бѣдаючи,
вѣсполъ и прѣтивъ стѣвачи оустѣвы цѣрои и
непохїбнои правды, не выпайдѣючи аїгѣ вымышлѣючи
ѡмбыныхъ фѣкѣдѣрь албо цѣрклей землемѣ(р)скїихъ, в'
котѣрыхъ бѣавчїса бе(з) пожиткѣ зостѣли, правдѣ
выставити хотачи (Кїв, 1619 *Гр. Сл.* 191-192).

Див. ще **БАДАТИСЯ.**

БАДАТИСЯ, БАДАТИСА *дїєсл. недок.* (*стп.*
badać się) 1. (ѣ чїм) Вивчати, дослїдзувати (щѣ): себе

не вѣдающій, а ѡ вышнїи(х) на(д) себе рѣча(х) бадаю-
чїйса, котѳрый не вѣдае(т), що са мнѣ з ни(м) дѣати
боуде(т), а ѡ пришлы(х) часѣхъ практыкоуе(т) (Острог,
1607 Лѣк. 120); Тыє едиакъ Бѳзскїи sprawy рачей абы
шанованы и чѣпы были, агѣжели абыса ѡ нїхъ
глдѳбѳкѳ и цѣкаво бадано, потребѳють (Львїв, 1646
Жел. Сл. 4 зв.);

(у чому) (зосереджуватися на чомусь) заглиблю-
ватися (у що): а е(с)ли ся хто хоче(т) глдѳбѳ(и) ѡ то(м) в
история(х) бадати то(г)ди емѳ то сна(д)не при(и)де,
што мнѣ з великою працею (1582 Кр. Стр. 75); що
дѳброго бе(з) него... лѳде(м) можетса трафити,
бадайгеса в пїсмѣ (поч. XVII ст. Проп. р. 149 зв.); не
годи(т)са агѣ прїстоити в' такѳвѳхъ лїстахъ, то естѣ
в' Никольсѳвы(х) бадатиса и кохатиса и пїми здѳбитиса
(Київ, 1619 Гр. Сл. 185).

2. (о чїм і без додатка) Допитуватися, довідуватися
(про що): Бѳльше не бадайса, бо тайна естѣ, и справа
Дха с(т) вышнїе рѳздмѳ чл҃ного (Київ, бл. 1619 Лз. В.
249); а ѡ Бѳзѣ, кто оигъ естѣ вѣдлїгъ прирожѣн'а, и на
котѳромъ мѣсцѣ, и якъ всѣ рѣчи з' гнѳчюго оучинїль и в'
бѳтнїость привѣль, з'ѳла жаднѳмъ спѳсобомъ ѡ томъ
не бадатиса (Київ, 1627 Тр. 148); З вшелакѳю
пїлно(ст)ю искавши и бадавнїса, и правдївы(х)
оуста(в) наслѣдовавши, гнѳчюго не ѡ(г)ымѣмѳ и гнѳчюго
не прикладѳемѳ (Київ, 1637 УЕ Кал. 87).

3. (чим, через що) (виявляти інтерес до чогось) за-
йматися, захоплюватися (чим): Иле епоколвскѣ ажъ до
сїхъ часѳвъ такъ нашѳго яко прѣшлого вѣкоу ѡ(т)цѳве
и оучителе цр҃ковнїи вѣры нашѳи таемнїцы, хотѣли
пїлнїй оуважити, и тыми са бадати (поч. XVII ст.
Проп. р. 152 зв.); той з' того а ипнїй з' иного бѳкѳ я(к)
срѳкгїй звѣрѣ напа(д)ши, пїатѳ цр҃ковнїю ... шѳрпаемо
окрѳгнѣ дїалектїцкїмъ оусилованїемъ, и лѳпачками
бадаемѣса пороже (Київ, 1619 Гр. Сл. 205); И Бо(з)-
ского естѳства албо прирожѣна допѳститъ ли тобѣ
бадатиса чере(з) землѣмѣрноє цырклїованїє и рысованїє
(Там же, 272).

Див. ще БАДАТИ.

БАДѢЦЬ ч. Заохочення, стимул: БадѢць. Stimulus.
Calcar (1650 ЛК 420).

БАДЛІВІЕ присл. Делїтливо, з цікавістю:
Прѳдокъ нашѣ Адамъ ипнїи рѣчи зоставивши ѡ Бѳзѣ
рачей выбадоваль са и ѡ его прирожѣнїю яснѣ хотячи

бадливѣ выпыгова(л) (Київ, 1627 Тр. 148).

БАДЛІВЫЙ *прикм.* (стн. badliwy) допитливий,
цїкавий: Вѣ таемнїцы божїи бадливѳи очї впустивши
(Київ, 1621 Коп. Пал. 921); всѣ... сѳды Бжїи вѣдати не
мѳжнаа естѣ рѣчь, и дла тогѳ палѣжитъ намъ не бѳти
в' томъ бадлївыми (Київ, 1625 Коп. Каз. 39).

БАЄВЫЙ *прикм.* (пошитий з баї) байковий, заст.
басвий: оныє закопали ... в' гумнѣ того ивана Кузки ...
чамарѣ две, одна чырвоная фалендишѳвая, лисами
подшитая, а другая басвая чорная, кроликами чорными
подшитая (Володимир, 1625 АрхїОЗР 6/1, 458).

БАЖАННА ж. Назва трав'янистої рослини:
супосгамбе, бажан(н)а трава (1642 ЛС 151).

БАЖАНТЬ ч. (стн. bažant) фазан: Бажанть
птїца. Phasian(us) (1650 ЛК 423).

БАЖАНТЬ *дієприкм.* у знач. ім. Бажаний. Вл. н.:
Калигъ бажанъ (1649 РЗВ 193).

БАЖЪТИ *дієсл. недок.* (що від кого) 1. Бажати,
прагнути, хотїти: Али, хрестїанине, смотри, ци
можешъ учинити тулко дѣль, кулко бажитъ (слово
бажитъ *закреслено.* - *Прим. вид.*), желастѣ выдѣ насѣ
Христосѣ, ци гѣтъ, ци можешъ держати усѣ заказы до
кунця? (XVI ст. ПС 11); Вѣруйме, ажъ воскресемѣ
изъ гнилости на пожитокъ вѣчний, котрого бажимѣ
выдѣ Бога (Там же, 57).

2. Вимагати: а они умругъ у грѣхохъ, та потумѣ
мутъ бажѣти выдѣ насѣ душѣ ихъ (XVI ст. ПС 153).

БАЗА ж. Портик, колона; нижня частина колоны:
за слѳ(п) до попо(в)ского домѳ з базою ... далисмы
павлѳ мѳрало з роботою, с камене(м), с привозомъ
зло(т) д (Львїв, 1592 ЛСБ 1037, 76); на базаматѣ
теса(л) с тою базою (Львїв, 1592 ЛСБ 1039, 1).

БАЗАЛЪЙ ч. *Дїал.* бѳзалїй "пюхтїй, неповорот-
кий". Вл. н.: Ва(с)ко Базалїй (1649 РЗВ 134 зв.).

БАЗАМАТЪ ч. (?): пораховано е(ст)ъ ни(ж)е
кро(м) тоє шгѳки что... на базаматѣ теса(л) с тою
базою (Львїв, 1592 ЛСБ 1039, 1).

БАЗАНОВЕЦЪ ч. (*лат.* Lysimachia) вербозїлля:
востѳблїє зѣлье естѣ, базанѳвецѣ (1596 ЛЗ 37).

БАЗИЛІСКЪ, БАЗІЛІСКЪ ч. (*пол.* bazyliisk, *гр.*
βασιλίσκος) василїск, яцїрка: Дай ей по тыхъ
выкинешѣхъ з' неї Падѳлїцахъ и Базїлїскахъ бе(з)печнѣ
ходїти, а потопгати Лѳва и Смѳка (Вїлїна, 1620 См. Каз.

28); Трѣбно бовѣмъ томѣ по аспидѣ и базиликѣ стѣпати (Вільна, 1627 Дух. б. 223).

Див. ще **БАЗИЛИШОКЪ, ВАСИЛИСКЪ.**

БАЗИЛИШОКЪ ч. (*смп. bazyliszek*) *перен.* Злобна (злисна) людина: Нехъ в'зрокъ тернѣ мѣдрости тепѣрь кблеть смѣгныхъ // Базилишковѣ Оупѣтскихъ, Аспидовѣ окрѣгныхъ (Київ, 1632 Євх. 295-296).

Див. ще **БАЗИЛИСКЪ, ВАСИЛИСКЪ.**

БАЗИЛІЙСКИЙ *прикм.* (який стосується *vasilian* - членів ордену св. Василія) *василіанський*: Дрѣгій єнѣангъ, силнѣдъ, пото(м) пѣдъ названый, аї, исторіи синодѣ базилиійского ширѣце, а прѣве явне показѣтъ, же не сами бискупы на синодѣхъ мають гблосы рѣзниці а спбры ро(э)стрыгѣты мѣдчїе (Острог, 1598-1599 Апокр. 55).

БАЗИЛѢШКОВЪ *прикм.* *Василііковий*, *янірко-вий*: третего дне зась слышали тамъ страшныи шарканя базилѣшкове и тыжъ иншыи барзо дивныи потворове (Вавілон, 1635-1636 *АрхЮЗР* 1/VI, 711).

БАЗІЛІСКЪ *див.* **БАЗИЛИСКЪ.**

БАИЛЯ ж. *Знахарка, діал.* *байля*: А вы, ище хрестяне, коли упадасте у якую коцонашъ дяволу, албо у страхъ смертный, албо у кварь, не идѣте ико байлямъ, албо ико ворожкамъ, албо ико (кому иншому), али лише учини молитву правую смиреную (XVI ст. *ПС* 114); А мы, дурныи, коли семе бетѣжпѣ, а мы идеме ико байлямъ жонямъ, шго бы намъ баяли (Там же, 155).

БАЙ ч. *Знахарство, діал.* *бай*: Дѣля того, брата мои любыи, познавайме, ажъ у нашуи неволи не могутъ помочи бай, тай нїякѣ лѣкки, тай ни зѣля безъ помочѣ (*в ориг.* поч. - *Прим. вид.*) Христовои (XVI ст. *ПС* 59); усякий бай не игышая доброта, лише сѣтъ дявулская молитва (Там же, 155).

БАЙДА ч. *Байда, гульвіса.* *Вл. п.:* Марко байда (1649 *РЗВ* 140).

БАЙДАКЪ ч. (*річкове судно*) *байдак*: розказали имъ давати мыга в томъ именьи вапомъ... ω(т) ба(и)-дака - по шести, а ω(т) чолгуну... по тры грошы (Вільна, 1558 *ТУ* 88); на завтрѣ... ба(и)дакω(в) п̄ и чо(л)пѣ(в) безъ личбы спалили жебы ся поляци не мѣли чи(м) перевезти на та(м)тую сторону (серед. XVII ст. *ЛЛ* 169).

БАЙДИКЪ ч. *Діал.* *байдик* "дерев'яна підставка під вїя або дншло", *рос.* *байдик* "батіг, палка, хворостина". *Вл. п.:* Хве(л)ко ба(и)ди(к) (1552 *ОЧерк.З.* 13).

БАЙКА ж. 1. (*твір алегоричного змісту*) *байка*, *казка*: Огколь на око видѣти дастся, же приведенная отъ Креузы отступника о Митрофанѣ патріарсѣ ... повѣсть, якобы его мѣлъ святиги ... папа Римскій, естъ у насъ Езопова о колодѣ на мори здалеска видѣна байка! (Київ, 1621 *Коп. Пал.* 637).

2. (*про щось небувале*) *вигадка, байка, небилія*: бѣснѣ, *казка, слово, байка* (1596 *ЛЗ* 28); И хтожъ такъ шаленый будетъ, жебы таковымъ вашимъ баснямъ верити мелъ? Знать, ижъ тотъ... который нерозмысленную байку зложилъ, николи папежа ... не виделъ! (Володимир, 1598-1599 *Відн.ПО* 1111); тотъ за(с) же медѣдъ заби(л) силою своею заслѣжилъ абы быть в' нб̄о припаты(и) и межи звѣздами поставленный то сѣтъ ба(и)ки пога(и)скіе (поч. XVII ст. *Проп. р.* 203); *Бѣснѣ*: *Кѣзка, байка, вѣмыслъ* (1627 *ЛБ* 5); Тѣ южъ Атлѣсъ, ω Мѣзо переста(в) зстарѣлымъ Прешлы(м) бѣйко(м) вѣрити, внима(и) ср(д)цемъ смѣлы(м) (Київ, 1632 *Євх.* 301); *Бѣсны звагомыа*: *Вшѣтѣчныи, встыдливый Пѣсны, Гѣдки, и Бѣйки* (Львів, 1642 *Жел. П.* 7 зв.); естъ едина байка написана в' кнїгахъ нашихъ рѣскихъ, якобы антихристъ мѣлѣся народити в' ер(с)ліимѣ с черниць, але то ба(и)ка що то писалъ лѣжъ (Чернігів, 1646 *Перло* 137 зв.).

БАЙКОПОВѢДАЧЪ ч. *Байкар*: *Баснословъ*: *Байкоповѣдачъ* (1627 *ЛБ* 5).

БАЙРАКЪ ч. (*тур.* bayrak або buyak) 1. *Байрак*: *отписую...* предкомъ моимъ все сенокосніе и пахотніе заходи и байраки (Чигирин, 1600 *ЧИОПЛ* VIII-3, 14); до... Плоского лѣса повинно битъ дванадцят байраковъ (Чигирин, 1615 *ЧИОПЛ* VIII-3, 16).

2. *Вл. п.:* ва(с)ко байракъ (1649 *РЗВ* 327).

БАЙРАМЪ ч. (*тур.* bayram) (*релігійне мусульманське свято*) *байрам*: Бы дѣль бѣгъ ω(т)пѣ владыце побывати в крїмѣ, в перекѣпѣ... ωбачилъ тамъ яко... всѣ нево(л)ниці байрамъ тата(р)скій ω(л)ностайне с татарами ωбходити по неволи мѣса(т) (Острог, 1598 *Отп. КО* 18); Западися жъ ты зъ онымъ твоимъ байрамомъ Татарскимъ! (Володимир, 1598-1599 *Відн. ПО* 1067).

БАЙРАЧНЫЙ, БАЙРАЧЪНЫЙ *прикм.* *у знач.* *ім.* *Байрачний.* *Вл. п.:* Ивангъ Бѣ(и)рачны(и) (1649 *РЗВ* 374); *Копѣдрать ба(и)рачны(и)* (Там же, 385).

БАЙРАЧОКЪ ч. Невеликий байрак, байрачок: отписую пасску будучую на Чутцѣ, с пчелами и дванадесѣтма байрачками (Чигирин 1600 *ЧИОПЛ* VIII-3, 14); зъ доброй волѣ моеѣ продала пасску свою ... зъ байраками и байрачки и изъ рѣчкоу Макаровою (Чигирин, 1630 *ЧИОПЛ* VIII-3, 17).

БАКАЗЫЄВЫЙ *див.* **БАГАЗИЄВЫЙ**.

БАКАЛАРЪ, БАКАЛАВРЪ, БАКАЛЯРЪ, БАКАЛЯРЪ ч. (*лат.* *baccalaureus*) учитель, бакалавр, бакаляр: Мы суди и едначи полнобовны: Иванъ Богданович Сопѣга ... маршалок ѡсподарьскій, а Мартин Тѣръ, секретар пана воеводи Виленского, а бакаларъ княза бискѣпа Лѣвкогго (Краків, бл. 1531 *AS* III, 390); маєть Єе Милость, пани дядина мол, бакалара статечного, который бы ихъ надки Латинского писма добре вчити могъ ... в домѣ моемъ велѣтъ вчити (1577 *AS* VI, 74); тысячѣ(и) по(л)торы золоты(х) ѡнъ [Сагайдачній] на школу ..., на вихованье бакалавровъ вчоны(х) лекговаль и вѣчными лѣты на пожитокъ и(х) ѡфѣрваль (Київ, 1622 *ЛСБ* 486, 1); фундовано на убогих школяровъ петдесѣт золотых, а бакалярови другую, - то снаг школяровъ не доходитъ (Луцк, 1640 *АрхЮЗР* I/VI, 757).

БАКАНС с. Лаяння, лихослів'я: Запрѣщѣнїе: Загроже(н)е, бака(н)е, фѣкѣнїе, лад(н)е (1627 *ЛБ* 42).

БАКАТИ *дієсл. недок.* Лаяти, лихословити: ѡбличаю: стрѡфѣю, фѣкѣю, бакаю, злословлю, прѣконываю, ѡбъявляю, напамінаю, оупомінаю, на бчи вымѣтвю, поганбляю (1627 *ЛБ* 148).

БАКЛАНЪ ч. Баклан. Вл. н.: Трохи(м) бакла(н) (1649 *РЗВ* 73).

БАКШТА *див.* **БАНГА**.

БАКЪШТА *див.* **БАШТА**.

БАЛАБАНЪ, БОЛОБАНЪ ч. (*тур.* *balaban*) 1. (*різювид сокола*) балабан: Цена птаха(м) хованымъ на мысли(в)ство... ястребъ велики(и) три рубли гроше(и) Болоба(н) два рѣбли (1566 *ВЛС* 99 зв.).

2. Вл. н.: пан Мапойло Болобан (Володимир, 1583 *АрхЮЗР* 8/III, 365); Стѣласа оугѣда и пѣвное постановлѣнїе межи ... япо(м) димитріє(м) сѣликѡвскимъ ... а межи ... гедїбномъ балабаномъ (Острог, 1598-1599 *Апокр.* 28 зв.); Иванъ болобанъ (1649 *РЗВ* 185).

БАЛАКА ч. Балакун, базіка, *діал.* балакай. Вл. н.:

Мелешпко Балака (1649 *РЗВ* 127).

БАЛАКАЛО ч. Балакун, базіка, *діал.* балакало. Вл. н.: Богдагъ Балакало (1649 *РЗВ* 146 зв.).

БАЛАМУДЪ *див.* **БАЛАМУТЬ**.

БАЛАМУТИТИ *дієсл. недок.* 1. (кого, ким і без додатка) (*обдурювати, збивати з пантелику, крутити*) баламутити: инъшиє мудрѣей баламутятъ, бо часу певного не положили (Вільна, 1595 *Ун. гр.* 158); владѣки // в листехъ з рїмѣ писаныхъ, не толко же грѣческой релѣи лю(д)м: бе(з) встѣдѣ баламоутили, покрываючи свое ѡ(г)стѣ вѣнїе, але ... оудавїти то, же релѣа грѣческаа вцѣле имъ есть чере(з) насвѣтшего ѡ(г)на захѡвана и надымѣтиса тымъ смѣли (Острог, 1598-1599 *Апокр.* 45-45 зв.); Ты меніє wszecdy balamutysz. A szło sie nie holdy rādysz (Раків, поч. XVII ст. *Траг.* 3); мнѡго на(с) такѡвы(х), и(ж) прѣвдѣ бѣжи не хѡчемо вѣровѣти ... рѣхлѣ(и) воро(ж)ка(м) оувѣрим кгды бѣдѣ(т) баламоутиги (1645 *УЄ* №32, 70); свѣтомъ баламутити - баламутити, крутити свѣтом, обдурювати: На остатѣку чинитъ зменѣку о каленѣдару новомъ. И тамъ покажется, же ани нового, ани старого не розумѣетъ, а только свѣтомъ баламутитъ (Вільна, 1599 *Лит.* 517).

2. Наговорювати, вигадувати, плести: I szło ta bisowa doczka balamutyt Ńuboy menіє tutaj nie baczyt (Раків, поч. XVII ст. *Траг.* 2).

БАЛАМУТНЫЙ *прикм.* Брѣхливий, неправдивий, обманный: многіє зъ нихъ зъ манастырѣй поутекавши, а ставшиєє бегунами, толко гроши баламутными повѣстѣми собираютъ (Рожанка, 1598 *Л. Пом.* 1023); аньтихре(ст) ричи(т) своими клѣтвами ѡбѣ(т)ницами ... и и(н)шими баламу(т)ными вымы(с)лами своими (XVI ст. *КАЗ* 631 (на полях)); И такъ тою проклетою ересю своєю, ещѣ неслыханою, Русь поблазилъ, же его книжкамъ баламутнымъ лѣпѣй, нижъ свѣгелїи, вѣрятъ! (Вільна, 1608 *Гарм.* 180).

БАЛАМУТНЯ, БАЛАМУТНА, БАЛАМУТЬНЯ ж. Те саме, що баламутство: Если же пришолъ антихристъ, чыли сго ещѣ ожидати масшъ, — абысь потомъ, будучи геретычскими баламутнями уведеный и сподѣваючыєє, же папѣжъ есть антихристомъ, власного г: правдивого антихриста ... не прогледѣлъ (Вільна, 1595 *Ун. гр.* 149); але только

тщеславия, пыхи и надутоги полни, а небылицы змышляючи, баламутнєю ся бавять (Рожанка, 1598 *Л.Пот.* 1017); прѣто(ж) то синодо(м) звѣтиса не мѡже(т), але все естъ фрѣшкою баламѣтнѣю, блазѣнство(м) (Острог, 1598-1599 *Апокр.* 58); Комужь тутъ лепей верьги: чы Филялестовой баламутни, чы ... листрыкейскому ихъ соборови, которымъ затлумляючи правдивый Флорентийский соборъ, оалшивый якисъ ... подкидають? (Вільна, 1599 *Лит.* 965); вѣдаю же то сѣтъ фрѣшки и баламѣтнѣ погѣтнѣскіе (поч. XVII ст. *Проп. р.* 203 зв.); якуюсь баламутню и небылицу о томъ соборѣ недавно въ друку выдали (Вільна, 1608 *Гарм.* 179); Таа лжѣ: Клѣмство, блѣдъ, лганье, баламѣтна (1627 *ЛБ* 59).

БАЛАМУТСТВО с. Брехня, опуканство, баламутство: слышалѣ(м) вправдѣ лечъ такъ веле е(ст) баламѣ(т)ства ижъ не вѣдати комѣ вѣрити (к. XVI ст. *Розм.* 23 зв.); Не все ли отъ молодости ажъ до старости нынѣшнего часу въ сварахъ, тяжбахъ, судахъ, правахъ, практикахъ, лжехитростяхъ, абы баламутствомъ ближнего звитежилъ, животь свой проводили и нынѣ провожаютъ? (1603 *Пит.* 101); отрѣби(и) по(л)мѣ(р)ковъ 3 ѡ(т) шко(л)но(и) фѣры продаѣ(м) ... ѡстато(к) до конѣ(ч)нѣ(и)шого и(х) баламу(т)ства завѣси(ли) (Львѣв, 1622 *ЛСБ* 1049, 2 зв.).

Див. ще БАЛАМУТНЯ.

БАЛАМУТЬ, БАЛАМУЦЪ ч. Опуканецъ, баламут, крутій: Што са трафилю и то(му) баламѣгови исидорѣ м(л)ромѣ ... емѣже вм(с) подражатели ѣстеса стѣли (1598 *Виш. Кн.* 277); види(т) ми са же бы на хоути остѣти мѣѣли, а поготовью тепѣрь вѣдаю пѣвие же зостѣнѣтъ, такъ посполите баламѣго(м) кѣрка на костелѣ показѣю(т) (Острог, 1598-1599 *Апокр.* 198 зв.); Смотрьжь, хрестияньский брате, яко ся тотъ баламутъ не чуетъ, и самъ себе своимъ козикомъ пилаеть? (Вільна, 1599 *Лит.* 805); ри(х)лгѣй заправ(д)ы ты(м) баламутомъ оувѣримо тое же яко же ты(м) воро(ж)кам (к. XVI ст. *УЄ* № 31, 135 зв.); Не слухай же тыхъ баламутовъ, которые тобѣ владут, ижбы тамъ церковь божія правдивая мѣла быти, где владза свѣтская з духовною змешалася (Львѣв, 1605-1606 *Перест.* 56); Блѣдывый: Соуеслѣбный, сватотлѣивый, проужномѣвный, лгѣрь, баламѣгъ (1627 *ЛБ* 11); falsidicus баламѣ(д) лыга(р) (I пол. XVII ст. *Сем.* 82).

БАЛАНДА ч. *Диал.* баланда "нудный балакуп; незграбна людина". Вл. н.: Ѡсигъ бала(н)да (1649 *РЗВ* 363 зв.).

БАЛБЕРЪ *див.* **БАЛВЕРЪ.**

БАЛБЪРЪ *див.* **БАЛВЕРЪ.**

БАЛВАННИЦА, БАЛЪВАНЪНИЦА ж. Язичницька святиня: тоюжь милостью и вась геретикове милуютъ... а ваши церкви балъвагыницами называють (Вільна, 1599 *Лит.* 977).

БАЛВАНОКЪ ч. Невеликий ідол, божок; бовван: Ѡсобливе напро(д) ѡ Іодѣ Маккавѣю, котѡрый в' Ионѣ Крѡла великого мѣстѣ, кгды лю(д) ... ѡ(т) неприѣтелей побитый и посѣченый видѣ(л), и пѣздхи и(х) вытрѣсѣючи, захѡванный балвѣнки понаходи(л), заразь для очищѣна ... грѣхѣ ... спорадилъ ѡфѣрѣ (Киѣв, бл. 1619 *О обр.* 106).

Див. ще БОЛВАНЕЦЪ.

БАЛВАНСКИЙ, БОЛВАНСКІЙ, БОЛВАНЬСКИЙ *прикм.* Поганський, язичницький: іѣрѣ же бы(ст) оу велико(м) розмышлѣньи. и в тоузѣ ... што его наоуюю слава(т) х(с)а ба. а болванская честь погибае(т) (1489 *Чет.* 59 зв.); Иерусалимъ и королѣ его ... которыи поганского балванского шаленства перешли безсцпостями своими, которіи, зъ балванскихъ ѡферѣ радуочися, чародѣйствомъ вшелякимъ, ворожками и пѣтѣшимъ вѣщѡванемъ обходячися, чога напротивъ самого Бога навѣчмышляли! (Киѣв, 1621 *Коп. Пал.* 836); Веласоръ: болванскій плѣцъ, або сѣно, державца лѣски (1627 *ЛБ* 193).

БАЛВАНЪ, БОЛВАНЪ, БОЛЪВАНЪ ч. 1. (*не-р християньске божество*) ідол, божок, бовван: люди ... почали грѣшно и незаконно жити, идоломъ и болвано(м) слѣжити (1489 *Чет.* 18); А была тая долина Єрозолиме где стерва и и(н)шие плюга(в)ства вывожено и для того тое ме(ст)цо в обридло(ст) пришло и(ж) та(м) перве(и) балвохва(л)и де(т)ки свои Молохови балвану ѡферовали палили (Хорошѣв, 1581 *Є. Пег.* 5 зв.); истѣкѣнъ, вѣлитый болъвагъ (1596 *ЛЗ* 51); пыгаю што роздѣетъ, о ѡномъ оуріи навшышпомъ иерѣю, котѡрый за ахаза к(р) блтаръ зѣдѡвалъ, на котѡромъ самъ и с короле(м) балваномъ асирійскимъ ѡфѣроваль (Острог, 1598-1599 *Апокр.* 63); кланаласа в той горѣ бо(л)вано(м) а не бѣу (к. XVI ст. *УЄ* № 31,

69 зв.); що за тёмно(ст) была и солomboва, же ... ба добродѣа своего ѡ(т)стоупивши балвано(м) ѡфѣры приносиль? (поч. XVII ст. *Проп. р.* 188 зв.); Такъ поганскій ритины, и(ж) дѣмонскій балваны были, ѡ(т)вѣржены ты(ж) (Київ, бл. 1619 *О обр.* 24 зв.); Комедіи обычаемъ поганскимъ отправляютъ. Образы истуканныя, мѣсто малеваныхъ, мають, обычаемъ балвановъ языческихъ противу св. Отець (бл. 1626 *Кир. II.* 27); Веексепфонгъ: Болвангъ вѣтрѣ полнѣчного, потаёмны(и) зѣркала, або одръжѣте(л) полнѣчны(и) (1627 *ЛБ* 192).

2. (статуя із зображенням нехристиянського божества) ідол, кумир, бовван: У Афинехъ много множество болвановъ было (Супрасльскій монастир, 1580 *Пис. пр. лют.* 61); видачи то пѣмцы послѣдшѣнства папе(э)ского зобравшиса с процесією ... и з великимъ вѣтесаны(м) балвано(м) вмѣсто кр(с)та г(с)дна, вѣдле ... обычаю вы(ш)ли (Острог, 1598 *Ист. фл. сн.* 36 зв.); а инии люде ... жебы са не кланали ... бо(л)вано(м) золоты(м) и серебрянымъ мѣденым и камены(м) и деревены(м) которыи ани видеги могу(т) ани слыше(т) ани ходити (XVI ст. *КАЗ* 621); и(х) [поганъ] богбвъ ... ро(э)ныи зѣрѣта тагнѣли, балванъ-сатоурно(в) оужѣ; бахѣсовъ тигры (поч. XVII ст. *Проп. р.* 199 зв.); болвана оногo на землю звергла и скрушила (Львѣв, 1605-1606 *Перест.* 45); Зачи(м) не ѡ томъ е(ст) ре(ч), але ѡ рѣзносты междѣ ѡбразо(м) на таблѣици малѣванны(м) и между вѣтесанны(м) балвано(м) (Київ, 1621 *Кон. Пал. (Лв.)* 31); Не вѣчиннишь собѣ балвана, албо рытогѡ ѡбразѣ, ани жадногѡ подобѣнства ты(х) рѣчѣй, котѡрыи сѣтъ на нѣбѣ вѣзгорѣ, и // котѡрыи на земли пѣзжѡ (Львѣв, 1646 *Зобр.* 83-83 зв.); А такъ весь лѡдѣ вшо(л) до домѣ Саала и збѣрили егѡ, и олтари и балваны егѡ поламѣли (серед. XVII ст. *Хрон.* 332);

(надгробний знак) статуя: собра(в)ши попе(л) и ко(с)ти я(к) бы(л) ѡбыча(и) в рымя(и) стары(х), в трѣ(н)ву (в)ложили, та(м) же пото(м) бо(л)ва(и) ... по(с)тавили (1582 *Кр. Стр.* 86).

БАЛВЕРЧИКЪ, БАЛВЕРЪЧИКЪ, БАЛВИРЧИКЪ ч. 1. Те саме, що балверъ: черевики и капцы того балверъчика найшли подѣ лужкомъ (Луцьк, 1596 *АрхЮЗР* 8/III, 474); опатрѣнный Войтехъ столяръ через ... шляхетного Криптофа Шуку, на того балверчика ... жаловаль (Там же); самъ отец владика ...

взявши ножици, голову на чотыри стороны сам стрыг, а потомъ балвирчикови ... стрычи казал (Володимир, 1601 *АрхЮЗР* 1/VI, 312);

помѣчник або ученъ перукаря (голяра): оногo безъ вшелякое причины оголилъ и балвирчикови потомъ казалъ голити (Володимир, 1603 *АрхЮЗР* 1/VI, 339).

2. Вл. н.: Стапиславъ ... балверъчикъ (Луцьк, 1596 *АрхЮЗР* 8/III, 475).

БАЛВЕРЪ, БАЛБЕРЪ, БАЛБЪРЪ, БАЛВЪРЪ, БАЛЪВЪРЪ, БАРБЕРЪ, БАРБЪРЪ, БАРВЕРЪ, БАРВИРЪ, БАРВЪРЪ ч. (*снн. barbierz, balwierz, фр. barbier*) 1. заст. Цирульник: Ремесники Кравъцовъ в месте г(с)дре(и) домовыхъ е̄ ... ба(р)ве(р) ѡди(и) (Володимир, 1552 *ОВол. З.* 201 зв.); по вы(и)стѣю кнѣзя булыги с тое светлицы по(д)ня(л) есми ... пана келемета // ѡкру(т)не зранеп(г) ... и по ба(л)бера по(с)лали есмо (Володимир, 1572 *ЖКК* II, 31-32); папъ Ива(и) Бо(р)зобогаты(и) ... у мене тую па(т) па(и)цыро(в) кѣва(л)товне в госпoде мое(и) в У(р)бана, ба(л)вера, взаль и ещѣ мене самого бити хотель (Луцьк, 1573 *ТУ* 155); а кгда ... обачили, же балбѣръ Горуховскій не может ему досытъ учинит и помочи, послали по лепшого балбѣра (Луцьк, 1583 *АрхЮЗР* 8/III, 375); тот балвѣръ ехаги не хотел (Там же, 381); Бо и ба(р)вѣръ кгда бы хоро(г) во еди(и) днѣ лѣчи(л) а в дрѣги(и) запедба(л), мѣсто злѣче(и)я в болшукѣ бы хоробѣ его припрѣви(л) (Львѣв, 1587 *ЛСБ* 87, 6 зв.); и ничого... впоминатиса не маю а(ж) ли на ба(р)вѣра и на справѣ а(ж) до вылече(и)я моего давано и досы(т)ся стало (Житомир, 1609 *ЦДІАК* 11, 1, 5, 43 зв.); у балвира Рачъковскогo... мимо тую госпoду идучы, перед воротами... заспивали, хотечы ялмужьну отрымат (Луцьк, 1639 *АрхЮЗР* 1/VI, 754); призвала барвѣра, и оголи ·э̄· плениць волосовъ егѡ (серед. XVII ст. *Хрон.* 187).

2. Вл. н.: Якубъ барбѣръ (Луцьк, 1583 *АрхЮЗР* 8/III, 386); Я(с)ко ба(л)бѣръ (1649 *РЗВ* 45); Ярема Ба(л)вѣръ (Там же, 392 зв.).

Див. ще **БАЛВЕРЧИКЪ.**

БАЛВИРЧИКЪ *див.* **БАЛВЕРЧИКЪ.**

БАЛВОФАЛСТВО *див.* **БАЛВОХВАЛСТВО.**

БАЛВОФАЛЦА *див.* **БАЛВОХВАЛЦА.**

БАЛВОХВАЛСТВО, БАЛВОФАЛСТВО, БАЛ-

ВОХВАЛЬСТВО, БАЛХВАЛСТВО, БОЛВО-ХВАЛСТВО с. (*снп.* bałwochwalstwo) ідоловірство, ідолопоклонство: Што если естѣ балвофалство, яко геретыкове мовять, тогдыжъ папезъ не толко жебыся мѣль надо вси боги и светые выносити, але ся и Богу и светымъ под[д]асть, а не толко болвановъ фалити не заказуетъ (Вільна, 1595 *Ун. гр.* 153); папѣжа за христа мѣти то ест балхвалство (поч. XVII ст. *Вол. В.* 73); Мно́го кроле(в) было ... которіи не бы(ли) годни того абы што ѿ ни(х) писано, абовѣ(м) загаси(в)ши слѣво Бжїе, до болвохва(л)ства са вѣргли (Львїв, поч. XVII ст. *Крон.* 14); двоакїй ме(ч) намъ подае(т): единъ противъ балвохва(л)ства готѣвый ѡбнажѣный, а дрѣгый противъ незбѣжного... недо-вѣрства зготованый (поч. XVII ст. *Проп. р.* 138 зв.); по ѡно(м) то чужоло(з)ствѣ и забїйствѣ, пото(м)ковъ его бал'вохва́льство, могла загладити и покрыги ѡ(т)цев'скаа его па́ма(т)ка (Острог, 1607 *Лѣк.* 101); Азали, ... не явное естѣ балвохва́льство Дѣрсвѣ, зѣлотѣ, и сѣбрѣ кланатиса (Київ, 1632 *МКСВ* 277).

БАЛВОХВАЛЦА, БАЛВОФАЛЦА, БАЛВО-ХВАЛЦА ч. (*снп.* bałwochwalca) ідоловірецъ, ідо-лопоклонник: А была тая долина Єрозоліме где стерва и и(н)шиє плюга(в)ства вывожєно и для того тое ме(ст)цо в обридлю(ст) пришло и(ж) та(м) перве(н) балвохва(л)ци де(т)ки свои Молохови балвану ѡфѣровали палили (Хорошів, 1581 *Є.Лег.* 5 зв.); Бо тежъ насъ такимижъ балвофалцами, а еше спрос-нѣйшими, нижъ папезыниковъ, зовуть (Вільна, 1595 *Ун. гр.* 146); если бы балвохва́лца лаванъ, часоу неволѣ іакововы не продѣжилтъ, жадєнь бы не вѣдалтъ, якъ іаковъ рахїль любїлтъ (поч. XVII ст. *Проп. р.* 157); Христїане правѣрныи покло(н)ницы и оучтївость образѣмъ с(т) выражаючїи, не сѣ(т)... балвохвалцами (Київ, бл. 1619 *О обр.* 7).

БАЛВОХВАЛСКІЙ *прикм.* Поганський, язич-ницький: манасїа, которын... црков' замкнуоулъ, а ба(л)вохва́льскїє слоу(ж)бы па ѡшѣка(н)є людїй на(з)быгъ вывы(ш)шїи(л), и зо всѣ(х) крѣле(в), їле и(х) было пере(д) нимъ былгъ не(з)божпѣйшимъ (Острог, 1607 *Лѣк.* 25).

БАЛВѢРЪ *див.* БАЛВЕРЬ.

БАЛЦА ч., *розм.* Балда. Вл. н.: я дей, водле

росказаня... пана моего, з бояры полонскими Иваном Гарабурдою а Иваномъ Балдою, тыи вси шкоды... списавши, и то на вряде замку Луцком оповедал (Луцьк, 1561 *АрхїОЗР* 8/VI, 100).

БАЛЕНЯ, БАЛѢНА ж. (*лат.* balena) кит: И на-первѣй, повелѣ бгъ водѣ; да изведе дїпоу живоу, рыбы, кїтовъ великих' и балєнь множество и гадъ всакїй въ водахъ (Почаїв, 1618 *Зерц.* 13); balana балѣна рїба (I пол. XVII ст. *Сем.* 35).

БАЛИКЪ ч. Балик. Вл. н.: Романъ баликъ (1649 *РЗВ* 200).

БАЛКА¹ ж. (*гр.*) балка. У складї вл. н. Грузька балка: Волевачевскїє байраки, якихъ месемъ восемь... зъ нижшеї головы, въ зїдши ст жбира, гдѣ могила, и от Грузкой балки... - то все синовї моему Андрею и петсѣ кѣп грошекъ (Чигирин, 1600 *ЧИОИЛ* VIII-3, 14).

БАЛКА² *див.* БАЛЬКА.

БАЛОВАТИСА *дієсл. недок.* (*покриватися хви-лями*) хвилюватися: далѣко мѣре пекє(л)ноє балоуєт'са и мрѣкомъ покрываєт'са (Устрики, I пол. XVII ст. *УЄ* №29515, 158).

БАЛСАМОВІЙ, БАЛСАНОВІЙ *прикм.* Бальзамовий, бальзамний: Ѡбѡпанїє якъ мнѣго тагне(т) вѣгнѣстїй, заживаєтѣ крокосовъ и балсамовы(х) крѣпелекъ шпоукаєтѣ? (поч. XVII ст. *Проп. р.* 175 зв.); іѡсифъ... плащенийѣ коупїл' и мѣстами ба(л)-сановыми тѣло помѣзалъ (Устрики, I пол. XVII ст. *УЄ* №29515, 100); Абы тѣє, котѣрыє помѣзѣют'са, были блгѣдха(н)ные бгви // для чоґо, еслибы мїро было выве(т)рѣлое, такъ, жебы запахъ ба(л)самого не было чоуѣ (Львїв, 1645 *О тайн.* 28-29).

БАЛСАМЪ, БАЛЪСАМЪ ч. (*лат.* balsamum, *гр.* βάλσαμον) бальзам: а когда не могль еси шпетечн'їй, своей жа(ж)дѣ догодити, то чини(лтъ) еси сѣбѣ при(с)маки ... то бѣди(н)ками ѡбытими, то квѣт'ами па(х)нѣчими, ля(з)нями, ба(лтъ)самами, мѣзико:о, спѣваками и иними играми, до нечистѣсти спосоѣными (Чорна, 1629 *Дїал. о см.* 272); Естѣ оліва з' балсамомъ змѣшанаа, до которыхъ и їншыи олѣйки папнѣчыи примѣшвѣют'са для блгѣдхаїїа (Львїв, 1642 *Жел. О тайн.* б); И такъ Тѣло Гнє, іѡсифъ сѣ Никодїимомъ помѣзали, мѣст'ми дорогїми; ба(л)само(м), и измїрною (Чернїгів, 1646 *Перло* 95 зв.).

БАЛСАНОВЫЙ див. БАЛСАМОВЫЙ.

БАЛТА ж. (тур. *balta*) (сокира, насаждена на довший держак) *диал.* балта: тых всих верхуменованыхъ студентовъ своихъ оружно, с кордами, шаблями и балтами для взятя кгвалтомъ ... з монастыра и з школы брацкое выправили (Луцк, 1627 *АрхЮЗР* 1/VI, 593).

БАЛУШИТИ *диесл. недок.* (пол. *bałuszyć*) верещати, галасувати: *Dyla toho tobi powidaćiu nie bałuszy* Wo wózmiesz kiom zá vszy (Раків, поч. XVII ст. *Траг.* фотокоп. 3).

БАЛХВАЛСТВО див. БАЛВОХВАЛСТВО.**БАЛЬВЪРЬ див. БАЛВЕРЬ.**

БАЛЬКА, БАЛКА ж. (*стп.* *belka, balka, вен.* *Balken*) (*дерев'яна колода*) балка: Ср(л)ице основанію на совѣсти рѣзма яко тын'кованіе ваплѣное каме(н)ной стѣны, яко вазаніе и бал'ки в' бѣдованію моіице знѣтые, фѣаніе не росто(р)гноу(т)са (Острог, 1599 *Кл. Остр.* 203); Кто во гниломъ похиломъ домѣ жить зезволигъ ... Гды обачигъ ... Бал'ки трещатъ, а весь домъ зовѣмъ оупадаетъ Кто з роздмныхъ в' таковыхъ рѣйнахъ зостаеъ (Вільна, 1620 *Лям. К.* 17); *Образю* : тотъ огонь, ба(л)кѣ ока видѣтрного выймѣючи, очищаетъ роздмъ (Вільна, 1627 *Дух. б.* 229).

БАЛЪНА див. БАЛЕНЯ.

БАЛЯСЫ, БАЛАСЫ мн. (пол. *balas, ит.* *balaustro, фр.* *balustre, лат.* *balaustum*) (*стопчички для балюстради*) баляси: узали ... балясы ку охандоству замку покупленые, столы флядровые (Житомир, 1590 *АрхЮЗР* 3/1, 25); за два(л)цѣть баласовъ дале(м) гроши(и) м̄. (Львѣв, 1616 *ЛСБ* 1047, 6 зв.);

круглый стопчичк: у Грудины дерева з именъгара сила, и балясы у Савки Кубрака вси засѣтал онѣ, возный (Луцк, 1649 *АрхЮЗР* 3/IV, 158).

БАНДОЛЕТЪ, БАНЬДОЛЕТЪ ч. (пол. *bandolet, фр.* *bandelette*) 1. Перев'язь для шаблі: побрал ... пистолетовъ индѣрляндскихъ два, за золотыхъ тридцет шест; баньдолетовъ долгихъ индѣрляндскихъ два, за золотыхъ шестдѣсят (Луцк, 1632 *АрхЮЗР* 1/VI, 654); у Матиаша, слюсара замъкового, взяли пару баньдолетовъ, цыны фунтовъ пять, колодокъ двадцѣть (Луцк, 1650 *АрхЮЗР* 6/1, 569).

2. Палаш: тамъ же одняли протестуючому баньдолетъ, который се сталъ золотыхъ тридцѣти

(Володимир, 1649 *АрхЮЗР* 3/IV, 229); взял ... баньдолетъ за золотыхъ шестнадцѣт, лукъ турьскій з лубемъ гавьтованымъ (Луцк, 1649 *АрхЮЗР* 3/IV, 308).

БАПЕЧКА ж. Баночка: У олтару престолъ и жертвеникъ, миска на дару чирвоная, банка глиненная зъ виномъ, бѣпечка и гадка миденая, што воду носятъ, маленькіе (Луцк, 1583 *АрхЮЗР* 1/1, 183).

БАНИТКА, БАНИТЪКА ж. Вигнанка: Того(ж) рокѣ ... дале(м) ѡчеви(с)те в рѣки самомѣ ... Стефанѣ немирыча позо(в) ...// ѡ перехова(н)с и ме(ш)ка(н)е споко(и)ное ма(л)жо(н)ки своее ... яко банитъки с пово(л)ства п̄на Ивана Ко(р)длыша ѡ чо(м) то(и) позо(в) писаны(и) ... шире всю ре(ч) и жалобѣ в собе ѡписдѣтъ (Житомир, 1609 *ЦДІАК* 11, I, 5, 51-51 зв.); Яко се выше(и) Поменило тое мо(ц)ное е(к)зекѣици взглядо(м) спо(л)кова(н)я з нею ма(т)кою своею яко вѣ(ч)ною бани(т)кою (Житомир, 1624 *ЛНБ* 5, II 4058, 69 зв.).

БАНИТЬ, БАНЪНИТЬ, БАНЪТЪ ч. (*стп.* *banita, banit, ит.* *bandito*) вигнанецъ, *заст.* банит, банит, *рѣдко* банита: помененый Кидройтъ зо всихъ панствъ выволянъ и вѣчнымъ банитомъ естъ (Люблін, 1597 *АрхЮЗР* 1/VI, 127); А нех Богу дякуеъ, же его што срожного не поткало, яко выклятого и банънита, Божымъ и свецкимъ правомъ осужденънаго! (Вільна, 1599 *Лит.* 971); на которыхъ рочкахъ позванный задавалъ поводи, же локумъ станды поводъ метъ не можеть, указуючи то, же естъ банитомъ (Луцк, 1608 *АрхЮЗР* 1/VI, 382); Великий ѡ(н) законодавца ...// тое далъ, абы марнотравцы, пре(з) ве(с) вѣ(к) в ганбѣ были або банѣтами (поч. XVII ст. *Проп. р.* 289-289 зв.); Противники мусѣтъ зъ плачу уступовати а за баниты, то естъ за поконаніи и осуженіи и проклятии себе узнати (Киѣв, 1621 *Кон. Пал.* 910); возный(и) ... ѡбъволагъ ... приводечи то всѣмъ до ведомости абы с ... позъваными яко банитами и правомъ переконаными жадного спо(л)кѣ ани ѡбъцованя не мали (Люблін, 1647 *ЛНБ* 5, II 4069, 122 зв.).

БАНИЦЯ, БАНИЦЯ, БАНИЦЯ, БАНИЦЯ, БАНЬЦЯ, БАНЬЦЯ ж. (*стп.* *banicja, фр.* *banig, слат.* *banitio*) (*позбавлення людини громадльськихъ прав і вигнання її з крайш*) *заст.* баніція: за тымъ прошоно, абы отъ того переводу инстыкгаторского и скарбового вольнымъ нинешнего

Михаила Ратомского учинено, баницию зъ него знесено и одъ плаченья пяти тысячей гривень вызволено (Варшава, 1597 *АрхЮЗР* 8/V, 279); за спротиве(н)емъ суду земьского па(н) воевода штосла(н) бы(л) на баницию (Київщина, 1600 *ККПС* 149); А та(к) мы видячи таковоє забороне(н)є двяза(н)я преречоно(г) ... пна крако(в)ского, яко спротивного и права непослушного на да(л)шую екзеквцию то е(ст) баниции вывола(н)я с короны по(л)ское ... до трыбуналу любе(л)ского ... одослали е(с)мо, и ты(м) листо(м) наши(м) ш(т)сылає(м) (Вінниця, 1605 *ЛНБ* 5, II 4051, 111); Они [Терлецькій і Ипатей] ... // ... пустили межи нихъ ... кіи, посторонки, ланцухи, турмы, инквизициі, мандаты, банициі и инны мученія и трапеня (Київ, 1621 *Кон. Пал.* 1064-1065); гды(с) вслышало, и(ж) жорави(н)ски(и) (взгледо(м) знесеня банѣций с него запо(з)вавши на трыбуналѣ) насъ vzdаль: на те(н) часъ в(з)гледо(м) пра(к)ти(ки) бы(д)ло(в)-ско(мв) з(л) 1 (Львів, 1633 *ЛСБ* 1052, 7 зв.); до ме(с)та брѣсилова ... и(х) м(л) Пано(в) Голѣбовъ ... для ш(т)бирангья добръ ... во(з)но(г) з шля(х)тою посыла(л) ш што ю(ж) и баниция на и(х) м(с)тя(х) ш(т)рымана и пѣбликована была (Житомир, 1642 *ЛНБ* 5, II 4064, 84); судъ ... // ... возного сѣдового ... адама куновського до шбъволангья и публиковангья тоє баниции придаєть (Люблін, 1647 *ЛНБ* 5, II 4069, 122-122 зв.); тую справу на далгьшую водѣле права посполитого, то ест на всказангье на позваныхъ вины банниции и еє публикации до суду головного ... отсылаєть и термин за приповом ... заховуєть (Володимир, 1650 *АрхЮЗР* 3/IV, 467); баницию на себе носити — бути засудженним на вигнання, зазнавати баніциі: за которымъ декретомъ тотъ Григорей аболи Гедионъ Болюбан сталь се банитом и выволаццемъ, а легце себе важачи право посполитое и з него тую баницию на себе носечи, ни за шго еє не маючи (Варшава, 1600 *АрхЮЗР* 1/VI, 285); баницию на себе одержати — бути засудженним на вигнання, зазнати баніциі: А е(с)ли бы(м) я а(л)бо пото(м)кове мои права не по(с)лушни были и баницию на себе одє(р)жати допу(с)тили теды жа(д)ного по(д)несєня с канцеляриє(и) его к(р) м(л) брати не маємо (Вінниця, 1620 *ЛНБ* 5, III 4057, 32); вина баниции *див.* **ВИНА.**

БАНИЦЫЙНЫЙ *прикм.* Який стосується баніциі.
вина баницийна *див.* **ВИНА.**

БАНИОВАНЯ *с.* Судове покарання людини баніцією — вигнанням з країни: Третій способи, которими тую дискордію форитують суть тыи: церквей зъ имѣньемъ однятьє, набоженства забороняне ... баніованя, вязєня духовныхъ (Київ, 1621 *Кон. Пал.* 1114).

БАНКА, БАНЬКА *ж.* 1. (*скляна, металева і т. ін. посудина*) банка, слюїк: пришѣла к'немоу жѣна котораа то ма́ла алавастръ мира (банкоу олѣю) (1556-1561 *ПЄ* 183 зв.); и вышо(л) пє(р)ши(и) и выли(л) баньку свою на землю (XVI ст. *КАЗ* 640); У олгару: престолѣ и жертовникъ ... банка глиненная зъ виномъ (Луцьк, 1583 *АрхЮЗР* 1/I, 183); Чванєць: Банка, олівнаа сѣдї(н)а, фѣска, флѣша (1627 *ЛБ* 156); И взѣль Самоылѣ банкѣ олівы и вылилѣ на головѣ сѣго (серед. XVII ст. *Хрон.* 208); Банка: Ampulla, [C]istula (1650 *ЛК* 424); банка лазєбная — посудина для наливання олії в лампу: Ячайце: Банка лазєбная, сѣдина гѣжая кѣ наливаню олівы в лампѣ (1627 *ЛБ* 161).

2. *перев. мн. (грушовидні скляночки для виклику припливу крові)* банки: Начрѣтаваю, ваю, Изваю ... дрѣкѣю, албо ба(н)ка́ми кровь пѣщаю (1627 *ЛБ* 164).

БАНКЕТОВАНИЕ *с.* Бенкетування, розважання: досы(т) тѣ ест заправды до весоло(г) банкетована (к. XVI ст. *Розм.* 14); Богачъ на кѣждый день гѣине оуживаючи, веселѣлѣса,... //... роскошоваѣль, и тѣшилѣса, все свое стараніє на шѣтахъ коштовны(х) ... и на штодѣнномъ банкетованю засадѣвши (Київ, 1637 *УЄ Кал.* 597-598).

БАНКЕТОВАТИ *дієсл. недок.* Бенкетувати, розважатися: гды в домоу ... адама вєсєло в рєскоша(х) райскѣхъ банкетоваѣли, што спрѣдка вѣтрѣ грѣха ш(т) пѣкла повстѣль (поч. XVII ст. *Проп. р.* 192); Назавтрѣе, скоро день вѣ дорогу, упрошаєть зъ собою и Богурипского и на своемъ возѣ завозитъ его до Фалимичѣ, гдѣ дній колко зъ нимъ банкетовавши, его отпустилѣ (Київ, 1621 *Кон. Пал.* 1061); Сънаслаждѣюса ... Банкетѣю (1627 *ЛБ* 127).

БАНКЕТОВАТИСА *дієсл. недок.* Бенкетувати, розважатися: Дознѣли того на собѣ сыновѣ блѣже(н)ногѣ Іова, котѣрыи банкетѣючиса оу старшѣго брата зъ жонѣми // своїми по(д) часъ самби оутѣи ш(т)

завале(н)а дѡмѡ мизѣрне погнѣбли (Київ, 1646 *Мог. Тр.* 941-942).

БАНКЕТУЮЧИЙ *дієприкм.* у *знач. ім.* Бенкетник: што бѡра якаась // гвалтѡвнаа ... чѣґри коуты дѡмоу розорѡала, и всѣ(х) бѡнкетоуючи(х) ... спѡльне привалила (поч. XVII ст. *Проп. р.* 191 зв.-192).

Див. ще БАНКЕТУЮЧИЙСА.

БАНКЕТУЮЧИЙСА *дієприкм.* у *знач. ім.* Те саме, що банкетуючий: нападаєт' Птоломей на плѡных' здрадецо ... и такъ всѣ(х) бѡнкетоуючихса позабѡлалъ (Київ, 1646 *Мог. Тр.* 942).

БАНКЕТЪ, БАНКИТЪ, БАНЪКЕТЪ, БЕНКЕТЪ *ч. (стп. bankiet, нѣм. bankett, фр. banquet, ит. banchetto)* бенкет, банкет: знатъ, же не ездятъ на банъкеты, ани на опилства, не на фѡлѡпис, ани на здрады (Вильна, 1599 *Лит.* 599); ѡ такомъ банкетѣ бѡдте здоровы пане ѡ(и)че и пѡши матко (к. XVI ст. *Розм.* 23 зв.); то(т) мѡрногравца то(л)ко ѡ бесѣда(х) злы(х) и банкѣта(х) прѡви(л) (поч. XVII ст. *Проп. р.* 291 зв.); Той же самъ Црѣ одного часѡ, спросилъ до себе всѣ(х) сенаторовъ, и Пѡповъ Цр(с)твѡа своѣго на банъкитъ (поч. XVII ст. *Пчела* 5); На жа(л)дые бесѣды нечптивыи, албо ба(н)кеты, жаде(н) ходити ... не мас(т) (Луцьк, 1624 *ПВКРДА* I-1, 89); Пѡршество: Пѡръ, бѡнке(т), дѡчта (1627 *ЛБ* 81); В той часѣ, где хлѡба свѣта сего ... где достѡтнѡи банкѣты ... // ... где мѣрзкое мѡжелѡжство, вѣ пожалѡивости здрадѡливѡи кохѡючѡиса (Львѡв, 1642 *Час. Слово* 269 зв. - 270); Але дѡѡволъ хѡтраа покѡса ... покѡзѡдетъ прѣлестѣ своѡ, и рѡскошъ тогѡ свѣта; банкѣти, пѡнство ... и всакоє грѣхотворѣнѡе (Чернѡв, 1646 *Перло* 120 зв.); *Образю:* С тыхъ мѣрѡ ѡ Константине тѡи ти Бесѣды црѣквѣ даєтъ, зѡчачы, жебысь на обѣды Нб(с)ныи былъ прѡшонъ, и тамъ честѡвѡпый, за тогъ бѡнкетъ Надки всѣмъ ѡ(т) тебе дѡный (Київ, 1624 *Па г. Долм.* 2);

◦ зрѡбити бенкет (кому) — прѡвчити кого: Ой ты, мужу неѡбачный! Зрѡби жѡнѣ бенкетѣ смачный: Змажъ ю лѡемъ зѣ дхлого хорта, Ачей эжепѡнъ з шуры чорта (Луцьк, 1575 *КС XXV*, 98).

БАНИКЪ *ч.* 1. Лазник, *діал.* банник: balncator, ба(н)никъ (1642 *ЛС* 100).

2. Той, хто допомагає лікарєві вгирати мазі: гешстор, гis, ба(н)никъ, помазатѣ(л) (1642 *ЛС* 354).

БАНИЦІЯ *див. БАНИЦІЯ.*

БАНИЙ *прикм.* Банний, лазневий: balnearis, balncari(us), ба(н)ный (1642 *ЛС* 100).

БАНОВАНЪ *ж. (мад. bán)* смуток, туга, печаль: мовитъ Христось: токмитъ у сердци // члѡвѣку мирнуть и всѣля, а мамонъ: токъмитъ журу и банованъ (XVI ст. *НЄ* 94-95).

БАНЪ *ч. (стп. ban, хорв. ban)* (назва дрѡбної монети) шеляг: ѡ то(ж) тоє все порѡчено пнѡ ма(р)кови грѣчинови ис пано(м) леско(м) и скри(н)ку це(р)ковную в которо(и) было на то(т) ча(с) пѣнази(и) це(р)ковны(х) дѡ золотыхъ и пу(л) гро(ш) и бановъ за ко(л)ко г(р) (Львѡв, 1579 *ЛСБ* 1033).

БАНЪНИТЪ *див. БАНИТЪ.*

БАНЪГЪ *див. БАНИТЪ.*

БАНЫЦІЯ *див. БАНЫЦІЯ.*

БАНЫЦІЯ *див. БАНЫЦІЯ.*

БАНЯ¹, **БАНА** *ж.* Лазня, баня: слѡги ... разожгона баню стоящую на край ѡзера то(г) (1489 *Чет.* 144); balneum ... бана (I пол. XVII ст. *Сем.* 35); balneum, баня, омыватѣ(л)ниця (1642 *ЛС* 100);

(*мінеральні джерела*) купелі: забѡвившиса тоу(т) трѡхы до вась ѡ жѣны ворочаюса, тоу(т) соу(т) сп(с)сѡтелные банѣ и мѡлницѣ в котѡры(х) мѡютса чѡстыи и здѡнны (поч. XVII ст. *Проп. р.* 175); Що значи(ш) на ѡстѡто(к) ты коупе(л) силоамскаа, або сажавко? Нѣчѡго заистѣ тѡлько сакрамѣнта, тѣе бѡвѣ(м) соу(т) іѡрдѡнъ, бѡни, сажѡвки, чрѡвѡные мѡра, которѡе неемаповъ грѣшны(х) и трѡдѡваты(х) ѡ(т) приказы оулѣчѡютъ, а египтагѣ потѡплѡютъ (Там же, 194 зв.).

БАНЯ² *ж.* Християнський обряд хрещення: А братиѡи такової, которыє, зѣ единогожъ семени Духа Светоґо пороженѡи и единою банєю Божественного пороженѡи окрещени будучи, знову отродилися (Рожанка, 1598 *Л. Пот.* 1001); Тѡа Тѡйна вѣ пѡсмѣ стѡмъ маєтъ розмайтѣє нѡзвиска вѣ главѣ г̄ до Тѡга назывѡетса ѡдѣ Ап(с)ла, Бѡнею ѡ(т) рождѣнѡа (Київ, 1646 *Мог. Тр.* 901).

БАНЯ³ *ж. (мад. banya)* копальня солі: Слатѡна: Росѡль, ѡкѡю где водѡ солѡнаа, сѣ котрѡиса облѣ рѡдитъ, бѡна, вежѡ (1627 *ЛБ* 116).

БАНЯ⁴, **БАНА** *ж.* 1. (опуклий дах, що має форму

півкулі) купол, баня: оу остробѣ видѣли на цркви замковои на кáждои банѣ по три свѣци горáнціи (1509-1633 *Остр. л.* 132); в премысли кѣпила пни маюлевая ... цвя(ч)ки и бля(х) на баню трыста (Львѣв, 1592 *ЛСБ* 1037, 2 зв.); А потомъ на церковь, гдемъ я былъ ся зачинилъ, до мене штурмуючи, съ пулгаковъ стреляли, баню на церкви, бляхами побитую, и муръ побили (Володимир, 1597 *АрхЮЗР* 1/VI, 135); Старый муръ по вышние окна збивши, весь верхъ на ново змуровали: самую баню и тые четыре бани около неи знову робили (поч. XVII ст. *КЛ* 82); въ справѣ ка(м)птяновъско(и) выдале(м) на ратѣни фр. 1:24 за направена кватыры в банѣ о(л)тарсво(и) жыдови фр. 20 (Львѣв, 1636 *ЛСБ* 1054, 18); помепеные Шылневичи ис Константымъ ... // оную [Гаггыну] ... в здорово остерегаючи, на баню се церковную завели (Луцьк, 1649 *АрхЮЗР* 3/IV, 332-333).

2. (*глиняна, скляна або металева посудиша для зберігання рідких та сипучих речовин*) казан, котел; розм. баняк, банка: кня(з) ку(р)пски(и) // побра(л) ... ба(н) великихъ и малы(х) се(м) (Володимир, 1578 *ЖКК* I, 133-134); котлы и банѣ горѣлчаные ... то все побраю (Луцьк, 1597 *АрхЮЗР* 1/VI, 161); теды тоую коупель было в баню скланую влато и закопано было в лѣсѣ (к. XVI ст. *УЄ* N31, 60); взято Котловъ кѣхо(н)ныхъ двана(л)ца(т) ба(н) мѣдяныхъ пятьна(л)цать (Київ, 1635 *ЛНБ* 5, II 4060, 106); бань дванадцать горелчаныхъ межы се(!) розобрали (Луцьк, 1650 *АрхЮЗР* 3/IV, 535).

3. (*грушовидна скляночка для виклику припливу крові*) банка: Сисурбіта бана, ко(р)ба (I пол. XVII ст. *Сем.* 62).

БАРАКЪ ч. (*фр.* baraque, *ит.* baracca) барак. Вл. н.: Ивагъ Баракъ (1649 *РЗВ* 330 зв.).

БАРАНЕЦЬ ч. (*молодий баран*) баранець, баранчик: [царь] посла рабы своа призвати наречены(х) на браки и не хотѣли прійти и за(с) посла(л) другѣи слѣгы а мови(л) и(м) речѣте ты(м) званны(м), абовѣмъ юже оубѣ(л) мой гото(в) е(ст) и бара(н)цѣ юже оуко(р)мленныи поставленныи (к. XVI ст. *УЄ* № 31, 168 зв.).

Див. ще БАРАНОКЪ.

БАРАНИЙ, БАРАНИ, БАРАНИЙ, БАРАНИЙ,

БАРАНЪИ, БАРАНЪИЙ, БАРАНЪИ, БОРАНИЙ
прикм. (*який належить баранові*) баранячий: гдѣ было намазано кровью боранею тоу(т) англь не оумора(л) (1489 *Чет.* 171); от ста скур козловыхъ и баранихъ грошей дванадцать (Вильна, 1568-1573 *ПККДА* II, дод. 559); пограбили ... ску(р) барани(х) два(л)ца(т) (Луцьк, 1595 *ЛНБ* 5, II 4048, 90); казал палити лой, кишки барагѣи и быдлачис (поч. XVII ст. *Вол. В.* 100); скѣпилное вино, придавши к' немѣ крѣве ... баранеи и малпѣи (Львѣв, поч. XVII ст. *Крон.* 7 зв.); Рѣгъ: яко кѣзѣи, барагѣи, корбѣи (1627 *ЛБ* 109); скѣры чернѣи барагѣи ... офѣровати казал' (Львѣв, 1646 *Жел. Сл.* 5 зв.); Оучиний жъ тежъ прикрѣте дрѣбе на вѣрх' з скѣрѣ барагѣиныхъ червоно фарбованыхъ (серед. XVII ст. *Хрон.* 103 зв.).

(*зроблений з хутра барана*) баранячий: кожухи два бара(н)и(х) ... побра(л) (Київ, 1501 *ЦНБ* II 20651, 1 зв.); дас(ть) емѣ староста ... кожѣть барани(и) (1552 *ООвр.* 3. 100); А на немъ само(м) зпя(ли): сермягу ... кожу(х) барани(и) (Житомир, 1584 *АЖМУ* 127); и маетьно(ст) ... ты(х) по(л)даныхъ хрепѣнички(х) ... пограбили // ... ермякъ люгѣски(и) ... кожухъ барани(и) (Луцьк, 1595 *ЛНБ* 5, II 4048, 89-89 зв.); барані кожѣ(х) (I пол. XVII ст. *Сем.* 151); пограбили ... // ... сокирѣ шлыкѣ барани(и) поя(с) (Вінниця, 1634 *ЛНБ* 5, II 4060, 72 зв.-73).

Див. ще БАРАНОВЪ.

БАРАНКОВЫЙ *прикм.* Який стосується баранця; такий, як баранець: не казалі южѣ болше Ха в' особѣ баранковои маліовати, ено в' особѣ члч(с)кой (Київ, бл. 1619 *О обр.* 37);

який стосується офирного баранця: и якъ на о(н) ча(с) которого домѣ порѣги кро(в)ю баран'ковою не помазано, та(м) перворѣ(л)ныи забивано (Вильна, 1596 *З. Каз.* 46); Росказа(л) Бѣ абы Жидѣве двѣрныи порѣги, и шоби подѣи крѣвю баран'ковою помазали (Київ, бл. 1619 *Лз.В.* 209); Але ещѣ и в' старѣ(м) Законѣ фикѣра того знаѣд в' оуживан'ю ... была... //...Гды баран'ковою крѣвю порѣги и подѣи домѣвъ свойх' людѣ Іл'ьскѣи помазыва(л) (Київ, 1632 *МКСВ* 275-276).

БАРАНИЙ *див.* **БАРАНИЙ.**

БАРАНОВЪ *прикм.* Баранячий: лѣпшее есть послѣднеество нижѣ оферы: и оуслѣхатъ лѣгѣи нижли оферовать лой барановъ (серед. XVII ст. *Хрон.* 216).

Див. ще **БАРАНИЙ**.

БАРАНОКЪ ч. 1. Баранець, баранчик, ягня: всѣды ... обачишъ ... жертвѣни(к), на которо(м) ... офѣрб(в)ници бара(н)ки живые офѣрѣючи колѣбли (Вільна, 1596 *З.Каз.* 42); теде нѣчого и(н)шого не розоумѣетса точило е(д)но ... якобы пр(с)го(л) на которо(м) то требніци офѣроу чини(л) к(л)ы заколевали они(х) бара(н)ко(в) (к. XVI ст. *УЄ* №31, 165); овчад кѣпель ... та(к) названа была, ижъ в̄ пей кѣпали баранки ... которыи ... на офѣрѣ Гдѣ Бѣ мѣли рѣзати (поч. XVII ст. *Пчела* 50); агнцы: Барано(к), баранъ (1627 *ЛБ* 5); А коли се выпѣлнать дни очищѣня еи, за сына або за дочкѣ принесе баранка рѣчногѣ на всезоженъе (серед. XVII ст. *Хрон.* 119 зв.); *У поріан.* : Первѣй мѣль быти взгоржонимъ и ... утрапленнымъ, веденымъ па забите, яко баранокъ (Київ, 1621 *Коп. Пал.* 377); Хс Г(с)дѣ невѣннимъ бѣдѣчи, якѣ // баранокъ, для грѣховъ наши(х) и о(т)-кѣпѣна оугертѣль, и оумѣрлѣ (Львів, 1646 *Зобр.* 20 зв.-21).

2. Вирѣб з тіста у вигляді баранчика, що використовується у релігійному обряді; пасха: а они пошо(д)ши нашлі ... и наготовили пас'хоу (то есть баран'ка) (1556-1561 *ПС* 318); Але коли колвекъ одію припадаль четвертыинадцатъ день луны мѣсяца первого, то есть апрѣля ... светили пасху, на тотъ часть, коли и Жыдове поживали своего баранка (Вільна, 1595 *Ун.гр.* 139); Бо ажъ во 14-ый день ку вечеру баранка и опрѣспоки починали ясти (1603 *Пит.* 45); **баранокъ** великоденный (великоденный), **великоденный баранокъ**, **баранокъ великодный** — великодный баранок; пасха: то та(м) бар'нка великоденаго жидове поживали (1598 *Розм. нап.* 6); Называетъ первый день опрѣсночный - не тотъ, въ который баранка великоденного и опрѣспоки ясти починали, але день 10 лупы мѣсяца первого (1603 *Пит.* 45); Ев(г)листа выписоуетъ ... якъ ты(ж) Хс, изыдши великоденного баран'ка, або агныца, роздаеть оученикомъ своимъ тѣло свое и кровь свою (1556-1561 *ПС* 317); та(м) была ... зготована го(р)пица и баранокъ великодный оупечено ... ведле обычаю жидовскаго (XVI ст. *УЄ Трос.* 51).

3. *перен.* Паства: рекль емоу паси аг'ницѣ мон (баранкы) (1556-1561 *ПС* 440 зв.); И далей ѳилялетъ

мовить: "не рекль (поведа) Хрыстосъ Богъ: "паси овцы Мос, паси баранки Мос", а не только попросту мовиль: "Паси овцы Мое" (Вільна, 1599 *Ант.* 903); поневажъ якъ апостолове не были Петровыми баранками и овцами ... такъ и всѣ всего свѣта епископове - сполпастырѣ суть (Київ, 1621 *Коп. Пал.* 654).

4. Символ Ісуса Христа: чотыри ста(р)ши(х) ѳпали пере(д) бара(н)ко(м) (XVI ст. *КАЗ* 608); тыхъ которыи зышли в̄ Бж(с)твѣнны(х) таѣмницахъ споминаѣмъ, и за нихъ пристѣдемъ, прѣсачи баранка пре(д)ложѣногѣ который свѣга грѣхъ згладѣетъ, але жебы о(т)тѣль имъ нѣкакѣ было оутѣшѣнїе (Київ, 1625 *Коп.Ом.* 151); Ведѣтъ бы па смѣртъ, скрѣмногѣ Баранка; Милогѣ Сїна; самъ Отѣгъ, и Матка. ѳгъ тѣжъ Рѣдичѣвъ зараза зрѣкаѣтъ: Свѣтѣ вмираѣтъ (Львів, 1642 *Бут.* 10); И шѣль до нихъ невѣнный баранокъ якѣ до ... волкѣвъ: и лагодне ко(ж)дѣгѣ поздоровлѣючи посѣлство оѣвское справѣль (серед. XVII ст. *Хрон.* 60); **баранокъ божий** - Хрыстос: Іѣанъ свѣдчитъ: ѳто баранокъ Бжїй, который глѣдигъ грѣхи свѣта (Вільна, 1627 *Дух. б.* 97); на томъ ѳлтарѣ былъ офѣрванъ Баранокъ Бжїй, за грѣхи всегѣ мїра, Іис Хс (Чернігів, 1646 *Перло* 136).

5. Бараньяча шкіра: у Максима Грѣба...колпакъ люонский, баранками подшитый, згїнулъ ему (Луцьк, 1617 *АрхїОЗР* 6/1, 386).

Див. ще **БАРАНЕЦЪ, БАРАНОЧОКЪ**.

БАРАНОЧОКЪ ч. Те саме, що **баранокъ** у 4 знач.: ѣ Барано(ч)кѣ мо(и) прѣч(с)ты(и) и прѣнастѣишїй, то ѣстєсь за грѣхи мои, бѣрѣо изране(н)ый (Чернігів, 1646 *Перло* 100).

БАРАНЪ, БАРУНЪ, БОРАНЪ ч. 1. Баран: жидова зав(ж)ды па паскоу бараны рѣзывали (1489 *Чет.* 169 зв.); Такежъ жалѣвали намъ, што жъ, дей ты берешъ на нихъ по тры поборы на годъ - по дватцати яловицъ, а по дватцати вѣпровъ, а по дватцати баранѣвъ (Краків, 1524 *АЛРГ* 197); да(ли) есмо и(м) деса(т) золоты(х) ... на пиво ... и гро(ш) на два(д)ца(т) борапо(в) а бора(н) по нѣ аспрѣ (Ясси, 1565 *ЛСБ* 41); мае(т)ность мою ... з дво(р)ца побра(ли) ... ѳве(ц) триста, баранѣвъ ѳемьдѣся(т) (Житомир, 1584 *АЖМУ* 101); пограбили //... ѣ клима боярина... баранѣвъ два ... вѣпрѣ ко(р)мїюгѣ (Луцьк, 1595 *ЛНБ* 5, II 4048, 89 зв. -90);

овець пятьдесятъ, барунувъ педнадцать ... то все куплено за шестъдесятъ золотыхъ (Волюдимир, 1597 *АрхЮЗР* 1/VI, 138); да(л)е(м) ... панѣ япѣиови гро(ш)и за бара(н) (Одрехова, к. XVI - поч. XVII ст. *ЦДІАЛ* 37, 16, 19); Пигмеи ... на барагѣ(х), або коза(х) изда(т) (Львѣв, поч. XVII ст. *Хрон.* 25 зв.); агнець: Бара́но(к), бара́нъ (1627 *ЛБ* 5); А такъ возмѣте собѣ́ семь быко́въ и э́ бара́новъ (серед. XVII ст. *Хрон.* 58).

2. *Перен., лайл. (про нерозумну людину)* баран: але хто жъ не роздѣтетъ, же // то одно клічка подобна оной, бара́не колѣтишь водо́ю (Острог, 1598-1599 *Апокр.* 177 зв.-178).

3. Вл. н.: а хлопцям моим: Кордышу две копе грошей, // Степанкови Баранови, Мокренскому ... тым по копе грошей (Тороканѣв, 1555 *ЧИОПЛ* V-3, 158-159); бы(л) есми на справе ... пна мелеха барана и сына его василя барана в кгру(н)те и(х) барановско(м) (Овруч, 1614 *ЛНБ* 5, II 4054, 70); бара́нъ за двѣ шырѣбы г(р) 24 (Львѣв, 1633 *ЛСБ* 1054, 2 зв.); Ангѣто(н) бара(н) (1649 *РЗВ* 199 зв.).

БАРАНЪИ *див. БАРАНИИ.*

БАРАНЪНИКЪ *ч. Діал.* баранник "пастух баранѣв". Вл. н.: Гринко барагъникъ (1649 *РЗВ* 151 зв.).

БАРАНЪИ *див. БАРАНИИ.*

БАРАНЯ *с. Діал.* бараня "ягня". Вл. н.: Петро Бараня (1649 *РЗВ* 153 зв.).

БАРБЕРСКИЙ *прикм. (який стосується барбера - цирюльника)* цирюльничкий: теперъ еду до Свилюхъ, до дому, по свое начине ремесла моего барберского (Луцьк, 1583 *АрхЮЗР* 8/III, 391).

БАРБЕРСТВО *с.* Послуги цирюльника: А што били его въ имени владыки луцкого въ Жабчи, и онъ за барберство ... и за шкоды заплатилъ за себе б копь грошей (1521 *АЛРГ* 172).

БАРБЕРЪ *див. БАЛВЕРЪ.*

БАРБЕРЪ *див. БАЛВЕРЪ.*

БАРБЪРЪ *див. БАЛВЕРЪ.*

БАРВА, БАРЪВА, БАРЬВА *ж. (стл. barwa, стч. barwa, свн. varwe)* 1. Колір, барва: отъ гладкихъ аксамитовъ черныхъ, червоныхъ, бурѣпатыныхъ и иныхъ барвъ, отъ каждого локтя по грошей три (Вильна, 1568-1573 *ПККДА* II, дод. 561); кнѣпя ма(р)я ... в мене заставила ... стихари два дякопискиє //

ѡди(н) я(т)ла(с)у полосатого разно(и) ба(р)вы ... дрѣг(и) стиха(р) ка(м)ки белое пищатое (Ковель, 1578 *ЖКК* I, 118-119); Бо якоъ тые новоперемѣнные квітки и маи вмѣсто зелѣное барвы все бѣлою намъ зверхѣ приграсають (Острог, 1587 *См. Кл.* 14 зв.); Але ѡное бо(л)шее а видимое подобе(н)ство было ѡ тои силѣ гнѣи, коли са оуказалъ мойсеови зеленыи коустъ ... яко сто(л)пъ громовый троякою барвюю ѡце(м) наши(м) на поуци (к. XVI ст. *УС* N31, 93); сѣ(т) тог(л)ы роусъ прѣваа, котброй нѣкотброй на́дѣю(т)са выродитиса ... ѡ(т) барвы зроумана чорной, где и дие(с) зовѣмо роусы влѣсы (Львѣв, поч. XVI ст. *Хрон.* 47 зв.); А была ма́нна якѡ насѣнье коріандрово барвы якѡ бисера свѣтлогѡ (серед. XVII ст. *Хрон.* 133);

(забарвлення волоссяного покрѣву у тварин) масть: а всю черѣдѣ одностатной барвы то есть бѣлой, а́бо чѣрной волны ѡ(т)даль в рѣки сынѡмъ своимъ (серед. XVII ст. *Хрон.* 46 зв.).

2. Одяг, мундир, ліврея: та(к) же сукна на барву пахо(л)комъ, караези, поставовъ чоты(р)деся(т) купле(н) (Житомир, 1584 *АЖМУ* 119); пани ... взола на потребѣ кнѣзя ... польгюга костоць до барвы кнѣзя (Волюдимир, 1590 *ЖКК* I, 313); Сиби(л)ла химика ... была рѡдо(м) и(э) влѣской землѣ ... хо(ди)ла в барвъ нбнѣи, то е(ст) мѣ(л)ро(н), влѣсы роспѣдствивши ... (Львѣв, поч. XVII ст. *Хрон.* 75 зв.); Рїза, ѡдѣаніе, ѡдѣжда: шїта, барва, плащѣ, верхнее ѡдѣнье (1627 *ЛБ* 109); челядѣ позосталую протестангътис з барвы одерлѣ и стрелбу од них зѣбрал (Луцьк, 1650 *АрхЮЗР* 3/IV, 439).

3. Прикмета, ознака: А в мѣсть, поддаными его королевское милости будучи, такъ се упорне на зверхность короля его милости торговать и владыки складать, и жадное барвы моцы духовное не маючи, хочете? (Вильна, 1597 *РИБ* XIX, 206).

♦ подѣ барву пѣянства — в стани спѣянїння: в понедѣлокъ князь Кгрекго(р) ... изъ ... многими помо(ч)никами своими, ... по(л) ба(р)ву пѣя(н)ства з оружемъ рознымъ выбо(г)ши на мѣсто, люде(н) тугошши(х) мѣстски(х) побили (Луцьк, 1586 *ТУ* 209).

БАРВЕНА *ж. (рїчкова риба родини коропових; вусач)* марена: barb(us) или barbo, ба(р)вена рыба (1642 *ЛС* 100); mull(us), парма или ба(р)вена рыба (Там же, 274).

Див. ще БАРВЕНКА.

БАРВЕНКА ж. Те саме, що **барвена**: mullul(us), ба(р)вє(н)ка, то(ж) (1642 ЛС 274).

БАРВЕНЬЙ див. **БАРВЯНЬЙ**.

БАРВЕРЬ див. **БАЛВЕРЬ**.

БАРВИНОКЪ, БАРВЪНОКЪ ч. (стп. barwinck, стч. barvinek, нім. Barwinkel, лат. vince, porvinca) 1. (назва трав'янистої рослини) барвінок: hydragogos, ба(р)вѣнокъ трава (1642 ЛС 221).

2. Вл. н.: иляшь ба(р)винокъ (1649 РЗВ 9).

БАРВИРЬ див. **БАЛВЕРЬ**.

БАРВИСТЫЙ прикм. Барвистий, різноколірний: побра(но) ... шо(л)ку ба(р)вистого лите(р) пать по чотыри золоты(х) (Луцьк, 1573 ТУ 154);

різномастий: тойже кпажне вѣдоре, ... даю и дарѣю зъ имень моих ѡтчизных ... жеребцовъ // чотыри барвистыхъ (Рожана, 1571 АС VII, 399-400).

БАРВЪНОКЪ див. **БАРВИНОКЪ**.

БАРВЪРЬ див. **БАЛВЕРЬ**.

БАРВЯНОХОДЕЦЬ ч. Ліврейний слуга: а мы пред ся предстоящих барвяноходцев поколко десят масмо (1598 Виш. Кн. 105).

БАРВЯНЬЙ, БАРВЕНЬЙ прикм. (стп. barwia-ny) барвистий, різноколірний: Вь той же дей коморе взяли ... панцыровъ пять ... сагайдаковъ пахолчихъ, барвеныхъ, зъ луками и зъ стрелами (Луцьк, 1582 АрхЮЗР 6/1, 122); побрал...сукогъ пара барвяных ловдищовых (Луцьк, 1632 АрхЮЗР 1/VI, 654).

БАРДАБУШКА ж. (стп. bardbuska) гаркебуз, аркебуз: сознаваю, иж одного полгака ... короткого, товстого, яко бы кыпгалгом бардабушки, ложе оправлено, позычил ми пап Микита (Луцьк, 1583 АрхЮЗР 8/III, 404).

БАРДАШЪ ч. Діал. бардаш "велика сокира, теслярська сокира". Вл. н.: Я(н)ко Ба(р)данъ (1649 РЗВ 148).

БАРДЗО присл. (стп. bardzo) дуже: Которы: то Діалогъ ... былъ ... на простый діалектъ перевѣлти, къ воли единому зацному мужеву ... который презъ милость и захованье бардзо зась былъ случень зъ блаженшѣшиимъ отцемъ (Єгипет, 1602 Малши. 50).

Див. ще **БАРЗЕ, БАРЗО**.

БАРДЫШЪ, БАРДЫШЬ ч. (слат. barducium) (вид холодної зброї) бердин: самого пана Брповницкого округне киймы, бардышами стовѣкли и въ руку

левую презъ пальцы ранили (Луцьк, 1649 АрхЮЗР 3/IV, 46); бардышь. Lunata securis. Hasta falcata (1650 ЛК 424).

БАРЗДО див. **БАРЗС**.

БАРЗЕ присл. (стп. barze) дуже: Ваша Милост лацію стоить ѡбачит може, иж они ... так хциви сѣт и так барзе прагнѣт ласки Вашей Милости (Белз, 1552 АС VI, 128).

Див. ще **БАРДЗО, БАРЗО**.

БАРЗЕЙ, БАРЗЪ, БАРЗЪЙ присл. в. ст. (стп. barziej) 1. Більше: ... ра(д)нѣй и ба(р)зѣй то(му) чѣдѣ(н)са, кто може(т) ѡ(т) грѣха повстати (1598 Виш. Кн. 279); его ѡ(т)цѣ любилъ барзѣй нѣжъ другы(х) сѣ(в) своихъ (поч. XVII ст. Проп. р. 152); еднакъ мрамурѣвый ѡбразъ бы(л) зацѣпѣицѣй, и барзѣй шацѣваный (Там же, 248); кг(л)ы бы кто льва мо(ц)ного хогачи забити, на скоурѣ ты(л)ко ранилѣ, ѡномѣ бы шкѣды не оучини(л), жадное, але ба(р)зѣй бы его на себе ро(з)дражнилѣ (Острог, 1607 Лѣк. 100); на ширѣкѣсть мѣрскѣю, и оурѣчища страшныеса пѣщати, речъ есѣт кѣждомѣ, а барзѣй неоумѣтномѣ небезпѣчиаа (Львѣв, 1614 Кн. о св. 440); Трызнанскаа Лилла, за Стѣлки в' Сепати, И Пѣла Марсѣвые, якъ са даѣтъ знати. Барзѣй собѣ на тотъ часъ, мѣстце оулюбѣла, в' Ѡгородѣ Цркѣвномѣ, бы спати пошлюбѣла (Київ, 1648 МІКСВ 35); имѣ барзѣй — чим бѣльше: имѣ барзѣй оуважаю ты(м) барзѣй здаѣтса мѣгъ ре(ч) бѣгити троудѣицаа, а закрьпѣцаа (поч. XVII ст. Проп. р. 266 зв.); Имѣ бовѣмъ барзѣй подступокъ той отступникове обмовляти починають, тимъ его всему свѣту оказалиимъ чипятъ! (Київ, 1621 Кон. Пал. 590); тымъ барзей (барзѣй, барзѣ) — тим бѣльше (швидше): такъ ты(ж) и дѣскалови ... кгды при люде(х) и поря(д)не не только сына, але и слѣгу до реме(с)ника приказѣють, и пото(м) кгды са чого надचितъ ты(м) ба(р)зѣ(н) занѣхати того не хотя(т) (Львѣв, 1587 ЛСБ 87, 7 зв.); Наконец хотячи тым барзѣ унѣю ствердити ... всѣ церемонѣе нашѣ похваляютъ (Львѣв, 1605-1606 Перест. 50); и имѣ дѣлей в' Постѣ входити бѣдемѣ, ты(м) барзѣй з' прѣшлыхъ тыдней полѣпѣена собѣ принабываймѣ (Київ, 1637 УС Кал. 75); им дѣлей, тым барзей [пожар] палаѣти и шырѣтисе почал (Луцьк, 1650 АрхЮЗР 3/IV, 426).

2. Швидко, хутко: Што теды за дивъ, же цесарь Аркадій зъ такъ тяжкого грѣху отъ Иннокентіа, папы Римского, строфовавъ бывши, грѣхъ свой барзѣй узналъ, строфовање вдячне принялъ (Київ, 1621 *Коп. Пал.* 653).

БАРЗО, БАРЗДО, БАРЪЗО, БАРЬЗО *присл.* (*стп.* barzo) дуже, вельми: Того же рѣкд богданъ рѣжиньскій с козаки низовыми впадши на переко(н) барзо великій шкѣды почини(л) (1509-1633 *Остр. л.* 127); Лоука бж(с)твѣный зъ антіохій былъ рѣдомъ лѣкаръ барзо не посполитиы (1556-1561 *ПС* 201 зв.); Потомъ Желехъ выстѣпивши, почаль мовить ... на Его Милость княза Романа слова прикрие, а барздо вцѣпливые (Петрків, 1565 *AS VI*, 262); Сѣдѣти маю(т) кожды(и) на мѣстцы свое(м) певно(м) назначено(м) ведле надки. котѣры(и) болше дмѣсть сѣдѣти буде(т) вѣнше, // бы и ба(р)зо ницѣ бы(л) (Львів, 1587 *ЛСБ* 87, 2 зв.-3); а бѣде(т) прихо(л) его втѣры(и) на змлю славыны, з мѣцѣ барзо великою и(з) стрѣхо(м) на протѣвны(х) (Вільна, 1596 *З. Каз.* 3 зв.); то ми са барзо подобае(т) (к. XVI ст. *Розм.* 36); Таа то жсна ... в' то(м) рождѣнію барзо болезидѣтъ и мѣчитса (Почаїв, 1618 *Зерц.* 56 зв.); в' Книгах Латїйски(х) барзо много словѣса Грецьких' находитъ (Київ, 1623 *МКСВ* 74); Зѣлѣ: Барзо, мѣцно, гвалтѣвне (1627 *ЛБ* 39); В той часть ... матьеръ наша, та(ж)ко болѣла, и стогнала, и в' порожѣнію перворо(л)ного сна свое(т) барзо Крѣвѣю обливаласа (Чернігів, 1646 *Перло* 133 зв.); спра(и) ба(р)зо сила, записо(в), обликго(и) ... и ро(з)ныхъ процесо(в) ѡ(л) ѡсобѣ ро(з)ныхъ ... побраю и кгна(л)-то(в)не поша(р)пано (Житомир, 1650 *ДМВІІ* 198);

(у великій кількості) багато: наливн ѡ(т)нѣ твоемд наполни все полно не такъ барзо наливан (к. XVI ст. *Розм.* 13); Пѣто(м) почали и(з)дихѣти в' мѣстѣ та(к) барзо, и(ж) ю(ж) и(м) землѣ не доставало в' мѣсте к хованїю (Львів, поч. XVII ст. *Крон.* 84); амѣон(ст): Каме(и) дорогі(и), якъ пѣломе(и) [мѣл'] (ест) барзо в' гѣра(х) наході(т)са лївійски(х), на берсѣгахъ мѣрски(х) (1627 *ЛБ* 175).

Див. ще БАРЗЕ, БАРДЗО.

БАРЗЪ *див.* БАРЗЕЙ.

БАРЗЪЙ *див.* БАРЗЕЙ.

БАРИЛКО, БАРЫЛКО с. 1. (*невелика дерев'яна*

посудина для зберігання рідини) барилко: а того за(с) не видиши, ижъ за твои(м) черево(м) бо(ч)ки с пивами, барила з медами, бари(л)ка з винами ... волоча(т) (1596 *Виш. Кн.* 75).

2. (*міра місткості*) бѣдилко: А тамъ же Єе Милость сама покормливати дбогих и пива дла нихъ по пол барилка давати нехай велить (1577 *AS VI*, 80); а барилко горѣлки розсѣкъ (Луцьк, 1592 *ВІАС I*, 15); вишєнь в меде барылко немалое (Луцьк, 1649 *АрхїОЗР* 3/IV, 49).

БАРИЛО, БАРЫЛО с. 1. (*дерев'яна посудина для зберігання рідини*) барило: В той час ... было // ... в пивниці ... бочок двадцат порожних а одна с квасом груповым, барил пят (Володимир, 1568 *АрхїОЗР* 8/IV, 163-164); цебровъ два ... в пивниці ... барыль пять ... было (II пол. XVI ст. *ЖКК II*, 131); а того за(с) не видиши, ижъ за твои(м) черево(м) бо(ч)ки с пивами, барила з медами ... волоча(т) (п. 1596 *Виш.Кн.* 75).

2. (*міра місткості*) барило: ескѣ шилимови(ч) ... ме(л) ... вина бари(л) д (Берестя, 1583, *Мит.кн.* 23); взели ... д слѣги д себестяна .. // ... горелки барило (Луцьк, 1595 *ЛІІБ* 5, II 4048, 88-88 зв.); у Клима Котельника взяли барило меду съ пивниці (Луцьк, 1596 *АрхїОЗР* 3/I, 114); на которой колясе было ... барило меду (Луцьк, 1609 *АрхїОЗР* 6/I, 366).

3. ч. Вл. п.: Ангдѣрѣй барыло (1649 *РЗВ* 133).

БАРИШЪ ч. (*тюрк. baryš*) (*прибуток від торгівлі*) бариш: променялъ самъ Иона Красеньскій ... черезъ сына своего Василья ... на дворецѣ Фалимичи а село Иванчичи, и къ тому полторы тисечи золотыхъ Полскихъ придатку, або баришу, себе Василей съ сыномъ взялъ (Луцьк, 1585 *АрхїОЗР* 1/I, 209).

БАРИШНІКЪ ч. Баришник, перекупник: баришні(к) (I пол. XVII ст. *Сем.* 143).

БАРКИ, БОРКИ *ми.* (*стп.* barky) плече, рамено, барки: слышшишь хлопе той звязокъ на барки вложи и ѡпы(и) занеси до господы мѣи (к. XVI ст. *Розм.* 58 зв.); тогож [Скойтина] вяжучи борки обох раменъ повиворочали (Володимир, 1650 *АрхїОЗР* 3/IV, 465).

БАРНАДЪНЪ, БАРНАРЪДЪНЪ, БЕРНАДИНЪ, БЕРДАРЪДИНЪ, БЕРНАРЪДИНЪ ч. (*стп.* bernardyn, bernadyn) 1. (*монах католицького ордену св. Бернарда*) бернардинецъ, бернардин: Той

унѣи творцы нѣякієсь вызунты, которые людей з розуму вызувають и сами с крыжакѡвъ повстали, которыхъ бернардынове барзо не любятъ (бл. 1626 *Кир. Н.* 19); лицемъ(р)никовъ и роскошниковъ, бе(р)надинов, фра(н)цишкано(в) ... и прочи(х), до которы(х) заслухнѣлемъ ѡ нѣкаторы(х) з вашего бра(т)ства же са с хорьми своими на мшѡ ѡфѣрѣю(т), дла исциленїа (Скит, 1633 *ЛСБ* 520, 2); взглядом фундацїи их милостей отцов барнардынов ... судиная земская луцкая, ... под самым местом, давши за кгрунты килка тисечей золотых, фундовала (Луцк, 1650 *АрхїОЗР* 3/IV, 426).

2. Вл. н.: Ива(н) ба(р)нады(т) (1649 *РЗВ* 20).

БАРНАДЫНЪСКИЙ *прикм.* (належный бернардиновї) бернардинський: Пагъ Юре(н) Макаровичъ ... пограби(л) поесы ба(р)надынъскїє два серебряные (Київ, 1633 *ЛНБ* 5, II 4060, 24 зв.).

БАРОНЪДШЪ *ч.* Церковнї анали, написанї католицьким кардиналом Баронїушем: Припагърсьа кбждый в томъ Баронѣдшѡ, яко // яснѣю правдѡ затлѣмають, оплѣгожъ або опрѣснокъ хотачи оукгрѣнтоваѣти (Київ, бл. 1619 *Аз. В.* 263-264); Баронѣдшъ з легачїй це(р)ковныхъ кдплены(н) чере(з) ѡ(т)ца ѡнѡфрїа (Луцк, бл. 1627 *ПВКРДА* 1-1, 268).

БАРСКИЙ *прикм.* Барський. мыло барское *див.* **МЫЛО**¹.

БАРТА *ж.* (нім. Barle) сокира: тѣи з жалю великого по своѣмъ ѡ(т)ци мѡцїю до двѡрд добывалиса, а добывшиса прибѣгли едѣнъ и оударивъ владѣкѡд бартою, и оубили его на смѣрть (1509-1633 *Остр. л.* 130 зв.); Сѣчїиво, барта, топоръ (1596 *ЛЗ* 74); Сѣчїиво: Барта, топоръ, сокира (1627 *ЛБ* 131).

БАРТНЫЙ, БАРТЪННЫЙ *прикм.* (*стп.* bartny) те саме, що **бортный**: пасеки домные и бартъные вшелякіє повыдерали (Луцк, 1649 *АрхїОЗР* 3/IV, 152); дерево бартное *див.* **ДЕРЕВО**.

БАРТОЛЬ *ч., перен.* Книги, написанї италїйским письменником-езуїтом і проповѣдником Даниїлом Бартолом: такъ многїи оуча(т)са, и барзо працїю(т), дѣи рочныи читають, бартоло(в), назоновъ, не и(ж)бы лѣпшїй живо(т) оучинїли ... але жебы певы(н)ного настоуповати (поч. XVII ст. *Проп. р.* 211 зв.).

БАРТЬ *ж.* (*стп.* bart) те саме, що **борть**: пагъ Ягъ

Жылицький ... прыхавъши а заставъшы в тых маєтностях ... пасеки в бартяхъ повыдераные жалюсную передо мною, урядом, заносиль манифестацию (Луцк, 1649 *АрхїОЗР* 3/IV, 61).

БАРУНЪ *див.* **БАРАНЪ**.

БАРХАНОВЫЙ *прикм.* (*выготовлений з бархану*) байковий: побрала ... каптан бархановый, коштовал чотыри золотых (Бориспіль, 1615 *АБМУ* 9).

БАРХАНЪ *ч.* (*ар.* bargaan) (*ворсиста бавовняна тканина*) бархан, бумазєя, байка: В ... возе моемъ было ... шгу(ч)ка ба(р)хану, папери по(л)ризы (Луцк, 1564 *ТУ* 106); от шгуки бархану барвы вшелякое грошей два (Вільна, 1568-1573 *ПККДА* II, дод. 561); на же(р)товнику покрове(ц) чи(р)воны(н) ба(р)ха(н) покрывало старое (Львїв, 1579-1588 *ЛСБ* 1034, 2 зв.); ба(р)ханѡ шгучка а (Берестя, 1583 *Мит. кн.* 16 зв.); Бархагъ. Vestis vel tela go[s]j[i]p[ri]na (1650 *ЛК* 424).

БАРХАТЪ, БАРХЕТЪ, БАРХУТЪ *ч.* Бархат, оксамит: Пане мой чого потребѣешъ хочеш ли аксамитѡ едомашки, дамасценѡ бархетѡ ... блавату? (к. XVI ст. *Розм.* 52 зв.); рызы одны чемлету белого ..., з окладкою адамашку бурзатного, а другие волнены, простые, з окладкою бурнатного бархату (Овруч, 1600 *АрхїОЗР* 1/VI, 288); напрестолное Евангелїє едино позолотистое, а другое серебряное, чорнымъ бархутомъ крытое (Густин, 1638 *АЮЗР* III, 20).

БАРХУТОВЫЙ *прикм.* Бархатный, оксамитовый: покровцовъ два одинъ бархутовый чорный, а другїй камчастый бѣлый, золотомъ шитый (Густин, 1638 *АЮЗР* III, 20).

БАРХУТЪ *див.* **БАРХАТЪ**.

БАРЦОВЫЙ *прикм.* (*стп.* barszczowy) темночервоний, *діал.* борщовий: тот сын мой Стефан веспол из маткою своєю ... выбрали и выкрали, взяли ... кобенякъ мой люнгьский барщовый (Волюдимир, 1602 *АрхїОЗР* 8/III, 493).

БАРЪКАНЪ *див. ще* **ПАРКАНЪ**.

БАРЪЛОГЪ *ч.* (*стп.* barłog) барліг. У *порїєн.*: Мы же шгѣ жалвемо дати за ню, малѡго ѡкрѡха хлѣба ... и лежачи яко вепрѣ в барълогѡ в рѡскоши свѣта того хочемо нѣлєжати пр(с)тво нѡ(с)ное (Почаїв, 1618 *Зерц.* 83 зв.).

БАРЪСОВЫЙ *прикм.* (*выготовлений зі шкїри або хутра барса*) барсовий: при том дей седле рад

сребренный былъ, в которомъ было сребра три гривны ис кѣтасом барьсовымъ (Вильна, 1555 AS VI, 17).

БАРЫЛКО *див.* БАРИЛКО.

БАРЫЛО *див.* БАРИЛО.

БАРЫШОВЕЦЪ *ч.* (*мешканецъ або виходець із с.Барышіеки*) баришовецъ. Вл.п.: Олешько Барышовецъ (1649 РЗВ 439 зв.).

БАРЫШЪ *див.* БАРИШЪ.

БАСАЙРАБЪ *ч.* Бесараб. Вл.п.: Баса(и)рабъ (1649 РЗВ 373).

Див.ще БАСАРАБА, БАСАРАБОЙ, БАСАРАБЪ.

БАСАЛИКЪ *ч.* (*тур.* basalyk) пагайка з олов'яним наконечником: сами до зе(м)ла по(л)скои идоу(т) и наши(х) братїй ... до себе беру(т), и кр(с)галь и(х) саблами, басалики и пагайкамаи (к. XVI ст. - поч. XVII ст. *Кн. о лат.* 113 зв.).

БАСАРАБА *ч.* Бесараб. Вл. п.: Ма(р)ко Басараба (1649 РЗВ 197).

Див.ще БАСАЙРАБЪ, БАСАРАБОЙ, БАСАРАБЪ.

БАСАРАБОВЪ *прикм.* Бесарабів. У складі вл. п. басарабовъ бродъ: Во(и)гъ кѣзмигъски(и) максимъ з бояры ... вели ... // ... ажъ до дорогъ которые ... розышлися одна пошла к басарабовъ бродъ а дрдгая к чѣбинѣ (1546 ОГ*91-91 зв.).

БАСАРАБОЙ *ч.* Бесараб. Вл. п.: Васи(л) Басарабо(и) (1649 РЗВ 156).

Див.ще БАСАЙРАБЪ, БАСАРАБА, БАСАРАБЪ.

БАСАРАБЪ *ч.* 1. Бесараб: Та(к) ... в прекопѣ сѣ(т) о(с)та(н)ки кгото(в) а(л)бо гето(в) лито(в)ски(х) и ророман(н)ски(х) (!) рѣ(с)ки(х) пре(л)ко(в), которые словес(н)ски(м) языко(м) ... мовя(т), и быдло а(л)бо чобаны в поля(х) пасѣ(т), а зовѣ(т)ся нѣгъ басарабами ... словаками и сербами (1582 *Кр. Стр.* 50).

2. Вл. п.: Василе(и) Богданови(ч) Корчовски(и) ... заруку положилъ сто копъ гроше(и) папу Басарабу (Житомир, 1584 АЖМУ 82); у Демяна Басараба - салю вепровое за золотыхъ три (Луцк, 1619 *АрхЮЗР* 6/1, 405).

Див.ще БАСАЙРАБЪ, БАСАРАБА, БАСАРАБОЙ.

БАСАРУНОКЪ *ч.* (*нім.* Besserung) відшкодування за побій: Слѣгам) Ппа Морохѣ(в)ского басарѣ(и)кѣ дали(с)мо зло(т) м. (Львѣв, 1615 *ЛСБ* 1047, 4 зв.).

БАСНОМУДРЕЦЪ *ч.*, *зневаял.* Байкотворецъ: Сте же речѣніе мое то(л)ко ѿ имени згоды тое вашое

кни(ж)ки, ксе(и)ндзеве бискѣпи, реклоса; пока(з)уючи я(к) ба(с)ном(д)ръца(ми) ми(р)ски(ми) ... // надѣтого, сва(р)ливого и теле(с)ного м(д)рованїа ра(з)умѣ вѣра шафована быти не мае(т), не може(т), и не бѣде(т) (1598 *Виш. Кн.* 276 зв. - 277).

БАСНОМУДРИЕ *с.*, *зневаял.* Байкомудрування: Тогда себе вѣру о свягом духе и от сына исходящем и другие ереси, яко опреснок, пуркаториум и протчие басномудрия во своем лживом костеле латынский род з боготворенными папами соградили (1600-1601 *Виш. Кр. отв.* 176).

БАСНОПИСЕЦЪ *ч.*, *зневаял.* (*автор видумок, байок*) байкотворецъ: Посмѣй же ся сам себѣ, баснописче, от сего слова взявши срамоту (1615-1616 *Виш. Поз. мисл.* 241).

БАСНОСКАЗАТЕЛЬ *ч.* Той, хто розповсюджує видумки, байки; базака: Даска(л) или дѣите(л) сея шкѣлы, маѣгъ быти блѣгоче(с)тивъ, раздѣме(и) ... не смѣхостроите(л) ... не чародѣ(и), не басносказатель (Львѣв, 1587 *ЛСБ* 87, 1 зв.).

БАСНОСЛОВЕЦЪ, БАСНОСЛОВЕЦ *ч.* Той, хто складає або розповідає легенди, байки; байкомовець: Присмотри жь ся еще бабским басням, послѣдованию того слова хулы, боголюбный прочитателю, что рече домолѣжный баснословец (1615-1616 *Виш. Поз. мисл.* 240); А баснословниці, альбо поѣтове, тыхъ то Сирїновъ повѣдають быти птаховъ, але тварїй засѣ бѣлоголовѣскихъ, котрые ласкотливыми а прикѣдными оушѣмъ пѣснями своими ... до себе звѣдатъ (Львѣв, 1614 *Кн. о св.* 439); Баснословець. *Fabulator* (1650 *ЛК* 424).

Див.ще БАСНОСЛОВЪ.

БАСНОСЛОВІЕ, БАСНОСЛОВІЕ, БАСНОСЛОВІЕ *с.* Пустослѣв'я, пусті балачки, небилиці: Баснослѣвіе, нѣкче(м)наа мѣва (1596 *ЛЗ* 28); То бо их есть и ремесло: поганское науки баснословием, орациями, похвалами и похлѣбствы смачными слабоумных и ненаказанных прельщати (1600-1601 *Виш. Кр. отв.* 163); молю и гъьпоминаю любовь вашу: дайгъ место и фундамент в разумѣ вашем православной вѣрѣ и никакоже ни единым козиѣм и хитростѣм словеснаго баснословия, от духопрелѣстнаго источника отригающим, самомнимаго разума

вѣруйтѣ (бл. 1610 *Виш. Посл. Лв.* бр. 233); Баснословіе. *Fabulatio* (1650 *ЛК* 424).

БАСНОСЛОВИТИ *дієсл., недок.* Пустословити: баснословлю. *Fabulor* (1650 *ЛК* 424).

БАСНОСЛОВІЕ *див.* **БАСНОСЛОВІЄ.**

БАСНОСЛОВІЄ *див.* **БАСНОСЛОВІЄ.**

БАСНОСЛОВЪ *ч.* Те саме, що баснословець: А что поминает первых святых пап чудотворцов и мучеников, которые в Римѣ были, а тѣми похвалу себѣ латынски баснослов Скарга учинити хочет, тогда да знают латынскии мудрецы, яко тѣ не ныгѣшних пап вѣры были, але восточных (1600-1601 *Виш. Кр. ота.* 187).

БАСНОТОЛКОВАНИЕ *с.* Вигадане, неправдиве тлумачення: Таж латиншик свѣдѣтельства от писанія о сем дати не может никакоже ... Но что сотворит? На баснотолкование Иоановѣх словес востечет, како Христос // духа святаго послати обѣща (1588-1596 *Виш. Кн.* 129-130).

БАСНЬ *ж.* 1. (*твір алегоричного змісту*) байка: Езопова то - о головѣ хорошей але безмозгой баснь! (Київ, 1621 *Коп. Пал.* 589); Басни звагомыа: Вшегѣчныи, встыдливии Пѣсни, Гадки, и Бѣйки (Львів, 1642 *Жел. П.* 7 зв.); Баснь. *Fabula* (1650 *ЛК* 424);

легенда, оповідання: О Сіріпахъ тѣжъ баснь естѣ такаа, за поганьства еще Грецького давпаа (Львів, 1614 *Кн. о св.* 439).

2. (*вигадка, небиллиця, неправда*) *розм.* байка: С тое причины згѣды е(ст) потреба в которо(и) // вм(с) кохати(с) зачни, а да(и) навѣкни дава(ти) не опи́наючиса и басне(и) лво(ц)ски(х) не слушаю(чи) (Кореличі, 1593 *ЛСБ* 246, 1-1 зв.); Тако да зна́ете, я(к) сло́ве(и)скі(и) язы(к) пре(д) бѣмъ ч(с)пѣшій е(ст) і ѿ(т) елли(и)скаго, и лати(и)скаго: се же не басни соу(т) (п. 1596 *Виш. Кн.* 225); И хтожъ такъ шаленный будетъ, жебы таковымъ вашимъ баснямъ верити мел? (Володимир, 1598-1599 *Відп. ПО* 1111); Але то шгоденныи отступницкіи плетки, голословныи басни! (Київ, 1621 *Коп. Пал.* 702); Ежели ты томоу вѣришь и не маешь събѣ за басни, чемоу(ж) его хочешь мѣти на земли дѣдиче(м) (Устрики, 1 пол. XVII ст. *УЄ* N 29515, 272 зв.); исповѣдь ма́еть бы́ти прѣстаа, щѣраа, бе(з) вымѣвокъ не мѣшаючи басен' яки(х), альбо гисторій (Львів, 1645 *О тайн.* 80).

БАСТРА *с., зневажл.* Байстрия: Прелюбодѣйчице: Ба́стра (1627 *ЛБ* 95).

БАСУРМАНСКИЙ *див.* **БЕСУРМАНСКИЙ.**

БАСУРМАНЪ *див.* **БЕСУРМАНЪ.**

БАСУРМАНЪСТВО *с.* Магометанство, мусульманство, іслам: дете(и) ихъ ... (в) басу(р)магѣство намовати ... не маю(т) (1566 *ВЛС* 95).

БАСУРМЕНЪ *див.* **БЕСУРМАНЪ.**

БАСЪ *ч.* (*лат. bassus*) 1. (*звук низького тону*) бас: Басъ ... *Bassus. Imus sonus modulatus* (1650 *ЛК* 424).

2. *Вл. н.:* Ивагъ басъ (1649 *РЗВ* 373).

БАТАЛА *ч.* *Діал.* батала "копистка, якою мѣшають сир". *Вл. н.:* Григорый Батала (1649 *РЗВ* 132 зв.).

БАТЕНЬКО, БАТУНЬКО *ч., нестл.* Батенько: *Jużesz sie nie żury miły báterku* (Раків, поч. XVII ст. *Траг.* фотокоп. 2 зв.); *Idem sobi brátya ... Iskáty Popády ... Koturaia od naszohu bátuńka vteklá* (Там же, 5).

БАТКИ, БАТЬКИ *мн.* 1. (*батько й мати стосовно до своїх дітей*) батьки: Тепер са тое дѣет ѿ рѣси, же ѿставили заповѣдь божию, та батков слѣдхают (поч. XVII ст. *Вол. В.* 75).

2. Предки, батьки: его мл(с)тѣ кнѣз ку(р)пски(и) ... на(с) де(и) вжо во (в)лю(с)чність нашѣ недопѣскаетъ чого де(и) и батъки наши и мы ... з векѣ давного де(р)жали (1582 *ЖКК* II, 192).

БАТКО, БАТЬКО *ч.* 1. (*чоловік стосовно до своїх дітей*) батько: Штож дей батъко твой Денис и ты самъ свекрови се ... вена есте не отдали (Володимир, 1555 *АрхІОЗР* 8/IV, 350); тая дсвка у воду в Стыр скочила, и батко се ... прибѣвши, ажъ до чолна ухватил (Луцьк, 1575 *АрхІОЗР* 8/VI, 424); батко кресни — хрещений батько: *Pomahay Boh bátku Mikitá kresny: Szczomeś terier twa miłost nie iesny* (Раків, поч. XVII ст. *Траг.* фотокоп. 2).

2. (*титул служителів культу*) отець: *Choditá sie do Korolá Sándrá skárzyty On ich welit bátku Władyce zyednaty* (Раків, поч. XVII ст. *Траг.* фотокоп. 1).

3. *Вл. н.:* а естлибыхъ я на той рокъ описаный палу Батку Мисаковичу ... тое сумы пенезей ... не отдалъ ... тогда буду повинен ... гую суму пенезей совито платити (Луцьк, 1565 *АрхІОЗР* 8/VI, 155); а въ жишовской улици домъ Батковъ, въ которомъ самъ Батко мѣшкаль (Луцьк, 1576 *АрхІОЗР* 1/1, 56).

БАТКОВЬ *прикм. (належний Батькові)* Батьків: а въ жидовской улици домъ Батковъ, въ котормъ самъ Батко мешкаль (Луцьк, 1576 *АрхЮЗР* 1/1, 56).

БАТОГЬ, БАТУГЬ *ч. (канчук, пуза)* батіг: мѣчитель повелѣ(л) совлещи ѿдѣние еѣ и совлекши повелѣ(л) батоги бити немл(с)твибно (1489 *Чет.* 86); вунѣ [Христосъ] учинивъ батугъ изъ пересуче, и выгнавъ вонѣ тыхъ, што продавали и куповали у церкви (XVI ст. *НС* 99); *у порівн.*: чомъ усякій бепогъ есть кортанѣ, якъ батугъ, на насъ выдѣ Бога послапъ за грѣхы нашѣ (XVI ст. *НС* 154).

БАТРАКЪ *ч.* Батракъ. Вл. н.: Ангдрѣ(и) ... батра(к) (1649 *РЗВ* 385).

БАТУГЪ *див.* БАТОГЬ.

БАТУНЬКО *див.* БАТЕНЬКО.

БАТУРА *ж. Діал.* батура "великий батіг". Вл. н.: Фе(с)ко Батѣра (1649 *РЗВ* 22 зв.); Сидо(р) Батѣра (Там же, 365 зв.).

БАТУРИНЕЦЬ, БАТУРЕНЕЦЬ *ч. (мешканець або виходець із м.Батурина)* батуринець. Вл. н.: Кирило Батѣринець (1649 *РЗВ* 382); васко батурепець (Там же, 445 зв.).

БАУКАЛЬ *ч. (глиняний посуд)* дѣбанок: Кгды котѣри(и) з ни(х) дѣбанокъ глиняны(и), котѣры(и) ѿни баоукаломъ зовоу(т), або що такое ... зопседе, або згѣби(т) ... емѣ не бываѣтъ проще(н)но (серед. XVII ст. *Кас.* 41 зв.).

БАХМАТЬ, БАХЪМАТЬ *ч. (лат. bachu - широкий, ат - кінь)* 1. (*бойовий верховий кінь*) *діал.* бахмат: Пахоло(к) ми(ш)ко на не(м) па(н)це(р) ... ба(х)ма(т) по(д) ни(м) гнѣ(л) (1567 *ЦБ Лит.* 16, 3, 93); побралѣ и пограбилѣ ... ко(н) гнѣды(и) ... бахма(т) бу(р) (Житомир, 1584 *АЖМУ* 90); кгва(л)то(в)не выдравъ ... бахъмата строкатого (Житомир, 1650 *ДМВН* 193).

2. Вл. н.: Лаври(н) ба(х)матъ (1649 *РЗВ* 10).

БАХУРЧИКЪ, БАХУРЪЧНКЪ *ч. (еврейський молодик, хлопчак)* *діал.* бахурчик: невѣрные жидове бахуръчки, на име Израилѣ а Нисанѣ ... на взгарду закону и виры християнское каменемъ метали (Володимир, 1590 *АрхЮЗР* 1/1, 266); Што кгды постережеоно, тыхъ бахурчиковъ, найме Израила а Нисана, поймано, и се зде до вряду приведено и до везеня отъдано (Там же).

БАХУРЬ, БАХОРЬ, БЕХУРЬ *ч. (збр. bachur) 1. (дитина, єврейська дитина) діал.* бахур: Дыспутуй же о то з Ляментомъ. котѣрый вѣрный сыпѣ церкви Божое его (а не іеретыцы) писалѣ. З ним ся то тамъ было стерти, не зъ своими бахурами (Слуцьк, 1616 *АрхЮЗР* 1/VII, 276); Отожъ есь выгратѣ, на томъ соборѣ вапомъ. Когосъ то переперь? Своихъ же бехуровъ дурный лейзеръ (Там же).

2. Вл. н.: бы(в) оу правѣ Грицкувъ Ива(н) и Бахуръ Лукачъ, и все село (Бенедиківці, 1603 *ИЗУж.* XIV, 222); Пу(л) его давъ Федуръ попувъ Бахорови Мигайлови оу 6 золоты(х) (Там же).

БАХУСЬ *ч. (гр. βάκχος, лат. Bacchus) (в античній міфології бог вина, виноробства, веселоців)* Вакх, Бахус: Івпите(р) ... оу звѣра скопѣ премѣни(л) ... апѣлло в кроука. Бахоу(с) в козла (Львів, поч. XVII ст. *Крон.* 62 зв.); и(х) [поганѣ] богѣвъ ... ро(э)ные звѣрта тагнѣли ... бахѣсовъ тигры; нептоуновъ де(л)фини (поч. XVII ст. *Проп. р.* 199 зв.).

БАЧЕНЯ, БАЧЕНЄ, БАЧЕНЬЄ, БАЧИНЬЄ *с.*

1. Розум, мудрість: Котѣрому мы себе сами и службы наши напижніе ласцѣ и милостивому баченю вашей милости пана нашего милостивого поручасмо (Київ, 1575 *ЛСД* IV, 16); що я то бачному и ростропному баченю в(н) м(л) паном(м) и братия(м) мои(м) порѣчаю (Стрятин, 1588 *ЛСБ* 101); Маю ... надєю, ижъ кождый баченя побожного и мудрого прудыший будетъ до веры тому, што такъ светые и мудрые презвитери Божьи ... приносятъ (Вільна, 1597 *РНБ* XIX, 230); Моудрованіе: Выроздѣванье, мѣдрость ... ростропно(ст), смѣсль, бачѣнье, рѣздѣ (1627 *ЛБ* 66); што(!) все мудрому баченю велможности вашей полегивши и отписъ того листу, унижене просимъ, отдаючисе при томъ зъ унижоными прозбами и послугами въ ласцѣ велможности вашей (Чернігів, 1648 *ЛЮЗР* III, 157); до баченя прийти — прийти до розуму, опам'ятатися: Неха(и) боуде(т) прокла(т), и непроще(н), погы а(ж) блю(э)нѣрства свое(г) перестане(т), и до баченя при(и)де(т) (бл. 1623 *ПВКРДА* I-1, 53); на баченю здоровий — при світлому розумі: я, ієродияконъ Силвестер ... обавляючися, абы мя смерть неготового не застала, любом теды на теле зхоралый, однакъ на баченю и умысле

добре здоровый, таковой порядокъ в поверенной мне от Бога ... зверхности чиню (Чорненський монастир, 1635 ПККДА I-1, 65).

2. Погляд, розсуд, міркування: маеть ... сынъ мой ... всимъ тымъ менованымъ, яко рухомыми маестностями, такъ именами ... подле налепшого баченя и уподобаня своего оборочати и шафовати (С. льце, 1531 *АрхїОЗР* 7/1, 30); Яко(ж) я того баче(н)я св'его да(л) есми его мл(с)ти кнзю дми(т)рею буремскому се(с) мо(и) ли(ст) визна(н)я мое(г) по(д) и ча(т)ю моею и власно(и) руки мое(и) писаны(и) (Буремль, 1560 *ЛНБ* 5, II 4043, 23 зв.); Мае(т) ... па(и) писа(р) самъ ... тымъ име(н)емъ шафова(ти) водлугъ доброе воли и налепшого баче(н)я свое(г)[о] (Житомир, 1584 *АЖМУ* 139); аббѣмъ що написати и до вѣдомости твоѣе подати, то моа была повинѣность, чомуо дбсытъ за волею бжею оучинилемъ, а яко то приймовати и якъса с тымъ обходити, то южъ на твоє(м) баченю належитъ (Острог, 1607 *Лѣк.* 182 зв.); Оусмотряю, вмышляю, намѣряю: Мѣрѣ до цѣли, годжд, змѣряю, або смотрѣ, обачываю, оглѣдѣю, маю взглядѣ, баченѣ (1627 *ЛБ* 168); лечъ выставити ихъ и выховати в' вѣрѣ и побожности Православно-каѡшлической и до сп(с)нѣа привести, то даръ ест' Бжій, котороу рѣдичи безъ особной Ласки Бжеей мѣти не мѡгѣтъ, тѣлько з' мѡци тогѡ Сакраментѣ ма(л)женства стѣ, если баченѣ и розѣмъ Правовѣрный Христїанскій мѣти бѣдѣтъ (Київ, 1646 *Мог. Тр.* 928).

3. Увага, пильність: Бо зле и небезпечно королевскіе, и княжакіе дставы ... парѣпати и ламати, а ѡ божихъ пакъ якъ маемъ розѣмети, ѡ которыхъ парѣшеню в добромъ баче(н)ю страшно бы и помышлати (Острог, 1587 *См. Кл.* 22 зв.); Проси(м) ... всѣхъ христоимениты(х) людей исполненя црковнаго, ѡ милостивое и ла(с)кавое Баченя и вспоможеня на такъ я(с)ные и всѣ(х) ва(с) Посполитые Потребы (Львѣв, 1609 *ЛСБ* 422); баченя мати на кого, мати (имѣти) баченѣ на що: а) мати на увазі когось, щось, пам'ятати про когось, щось: Которые если бы що бо(л)ше на(л) м' золоты(х) выдали я ... вѣ(р)не милы(х) брати(и) поко(р)не прошу и пилно жадаю бга ради и правды его дѣля ра(ч)те на ни(х) мл(с)ти баченя с ты(х) мѣрѣ же ты(ж) пиши на мене мають, неха(и) то(т) выдато(к) вымешкаю(т) в

домѣ (Лопушна, 1598 *ЦДИАЛ* 201, 4, 12, 49 зв.); мы, маючи баченѣ на пелgrimокъ тыхъ, которые отъ свицкихъ роскошей на духовные, отъ земли на небо ... иду(т) и на той дорози биды и напасти в удрученю тила приймовати, звыгтяжаючи грѣхъ, изволяютъ ... тое мешканѣе поступити мусимо (Дубно, 1592 *АрхїОЗР* 1/VI, 90); еслибы се што на записахъ слупныхъ ведле права справленыхъ и на врадѣ признаныхъ, показало, на то мають пилное око и баченѣ сынове мои (Володимир, 1609 *АСД* X, 232); б) зважати, звертати увагу на що: Жалу(ю)ся ваше(и) ... мл(с)ти ... На г(с)дна гедесона еп(с)па Лвовского и(ж) ми великую ... бѣдѣ дчини(л), не маючи баче(н)я на вѣрѣ х(с)вѣ анѣ на ста(и) мо(и) дѣховны(и) (Гологори, XVI ст. *ЛНБ* 4, 1136, 35, 1); То пакъ пагъ Семенъ Богуринский ... не маючи баченѣ на зверхность и на врад ... мене самого // рѣкою своєю зыбилъ (Луцк, 1572 *АрхїОЗР* 8/III, 265-266); на баченю мати, мати (мѣти) на баченю що - мати на увазі щось, пам'ятати про щось: ап(с)ловъ и дѡкторовъ стѣ(х) приклѣды и повѣсти на баченю маючи в' прѡсто(м) домѣ сиюдѣ ѡ(т)правовати волѣли (Острог, 1598-1599 *Апокр.* 86); прїстои(т) теды в то(т) ча(с) и грѣхъ мѣти на баче(н)ю, и то(т) оумысль ѡ(т)чапнѣа не брати пере(д) себе (Острог, 1607 *Лѣк.* 92); Ради: Дбай, мѣи на баченю (1627 *ЛБ* 104); при баченю быти — бути уважным, пильным: и на гѡлос его оуши свои надавши. Котрїи до насъ мѡвилъ, не бойтеса не бойте, При баченю тѣлько боу(д)те, а мѣжкѣ стѡйте (Львѣв, 1616 *Бер. В.* 71).

4. Намір, воля: къ тому маеть сынъ же мой, князь Михаило Чаргорыйскій, роздати по церквахъ на обиходъ и панахиды певную суму пенезей ... што все справе и доброму баченю сына моего милого князя Михаила Чаргоринского поручаю (Сѣльце, 1531 *АрхїОЗР* 7/1, 29); Я маючи в том доброе баченѣ и бѣдѣчи цѣлый на здорови и на смысле моем ... записю тым моим листом жене моеей ... тѣю сѣмѣ пѣнажнѣю сем тисач золотых (Краків, 1539 *AS* IV, 177).

5. Ласка, милість, прихильність, пошана: прошѣ и(ж) бы ѡм на па(с) ве(р)ны(х) приятеле(и) ... хотя мало взгля(л) и баче(н)е рачила ме(т) (Ковель, 1574 *ЖКК* II, 277); В тые часы Ипатей и лодимерскій у княжати ... у великой ласцѣ и баченю за оные показанные щюты и житіе пѡбожное былъ (Львѣв, 1605-1606 *Перест.* 31);

пилю прошу абы ласки и баченя благочестия вашего, яко люде пустынные въ людскости и утвержению въ православїи дознавати мѣли (Корсунь, 1625 *КМПИ* I, дод. 274).

БАЧИТИ, БАЧЫТИ дієсл. недок. (стп. *baczyć*) 1. (кого, що і без додатка) (*сприймати зором*) бачити, оглядати: княз Ковелский мовиль князю Коширскомѣ: одного судью твоего ... виждѣ, а старшого, ... не бачѣ (Ковель, 1537 *AS* IV, 103); вина не бачиш ли того? (к. XVI ст. *Розм.* 13); вы в людїй бачите, в' воѣгъ поро(х) а в себе не чоѣте бѣрвена (Львїв, поч. XVII ст. *Крон.* 155); ато бачиш' пере(д) двѣ(р)ми зготованый ми възъ (Острог, 1607 *Лѣк.* 123); Не бачишь передѣ собою войска? (I пол. XVII ст. *Сл. о зб.* 19); кривавые Раны егѡ [царя], сами бачте, а съ мнѡю в' жал(о)сти мѡей и вѡшей горко пла(ч)ге (Чернїгів, 1646 *Перло* 93 зв.); бачити очима своими — бачити на власні очі, бути очевидцем чогось: Мы есмо бачили сами очима своими ... ижѣ они тыи грани зрѣбавши, выжегають, и при нас ѡтѣ огневѣ тыхѣ повтекали (Ковель, 1537 *AS* IV, 112); презѣ сонѣ бачити — бачити у снї: пѡты(м) ѡбра(з) котѡрый пре(з) сонѣ бачи(л) ... мо(г) бы был' и камен'ндю змакчїти дшѡ (Острог, 1607 *Лѣк.* 19).

2. (що і без додатка) Зауважувати, бачити, помічати, спостерїгати: Бачѣ же вм(л) згоды прагнете (Володимир, 1595 *ЛСБ* 288); Бо кгдажѣ то врожоная прывра кожного, же ниhto до себе злостий ни якихѣ не бачить, рыхлїй ихѣ въ комѣ иномѣ упатрїть (Вільна, 1595 *Ун.гр.* 166); не бачи(ли) есте в' на(с) ... нѣчого пога(н)ского, а вжды гоубою своєю обмѡвлѣете бѣти поганы (Львїв, поч. XVII ст. *Крон.* 147); а то не бачишь, и(ж) еде(н) естѣ законодавецъ и сѣдїа, кѣторый моцень сп(с)ти и погѡубити (Височани, 1635 *УС* № 62, 57); Чему ж ти, о пане, ратовать не рачиш. Кричимо ку тобѣ, а ти як не бачиш (1648 *Елег.* 152).

3. (що і без додатка) Розумїти, усвідомлювати, бачити: И зрозѣмели есмо с тыхѣ листовѣ ... и бачачи ижѣ намѣ не потреба лепшого сведецтва надѣ ѡтца твоего и тыхѣ земанѣ Волянскихѣ ... на ихѣ чоломѣ битѣ то вчинили (Неполомичї, 1527 *AS* III, 316); А так мы бачачи таковое небезпеченство, ѡт тых людѣй неприателскихѣ ... розказали есмо листы наши по всей

земли Волянской писат; приказѡючи всимѣ княжатомѣ .. жебы они кѣ слѣдѣже нашей ... збройнѡ поготовѣ были (Варшава, 1544 *AS* IV, 387); Знать, ижѣ ѡлялетѣ не Русигѣ, бо не знаетѣ ключа пасхального и не бачитѣ того: коли кольвекѣ ключѣ пасхальный на А, альбо на Б стоить, завжды Великѣ день мусить змы займовати (Вільна, 1599 *Лит.* 773); с пѡлногѡ бовѣ(м) естѣсмо прирѡженѣа и що наѣ мае(т) бѣти не бачимо (Острог, 1614 *Тест.* 160); Су(д) ... // ... бачечы то ижѣ справа иде(т) з ѡря(д)нико(м) прыле(г)лымѣ, которомѣ фору(м) право по(с)политое пере(д) судѡ(м) близышы(м) показало прото су(д) позванѡму форумѣ ѡзнавшы, постѣпова(т) наказѣ(т) (Кїїв, 1621 *ЛНБ* 5, III 4057, 19 зв. - 20); Бо оуже я бачу близко конецѣ нашѣ (I пол. XVII ст. *Сл. о зб.* 25);

бачу (бачишь, бачимо) у ролї вставн. сл. (*аживается при потребї звернути чїюсь увагу на щѡсь*) як бачу (бачиш, бачимо): Не без причїны вѣм того своѣго висарїѡна яко бачѣ на доброй пѡматї маѣте (Острог, 1598 *Отп. КО* 30); Поднялисье, бачу, не своего дела - писмомѣ ширмовати (Володимир, 1598-1599 *Вїдп. ПО* 1051); Не хвалижѣ тѡе проклятое конѣѡедерации, которая, яко самѣ бачишь, до такѣ великого злого всимѣ свѡволянкомѣ ворота отворыла! (Вільна, 1599 *Лит.* 853); Кѡждѡе абовѣм' дрѣво звѣдѣт' выпѣскаѣтъ олѣнѣа, якѣ бачимо, лїстѣа, цвѣтѣ, и ѡвоци (Вільна, 1627 *Дух.б.* 295);

(що) вїдчувати: Це(р)кви іерусали(м)ской ѡвѣрїти рачи(л) Абы ко(ж)ды(и) вѣрны мило(стѣ) его бачи(л) (к. XVI - поч. XVII ст. *ПДПИ* 182, 100).

4. (що, на що і без додатка) Зважати (на що), враховувати, брати до уваги (що): Мы, бачачи, ижѣ листѣ нашѣ дали есмо тымѣ людемѣ нашимѣ свїнухомѣ ... которые в томѣ селе слуги путные, в которыхѣ нашѣ листѣ будеть, тых Михайлу не дали есмо (Краків, 1512 *АрхїОЗР* 8/IV, 222); мы бачечи на то, же они суть люди вкраинны ... с тѡе работы мосту замкового так же ихѣ вызволяемѣ (Вільна, 1546 *АрхїОЗР* 8/V, 41); А та(к) ... су(д) для розмышлѣ(н)я тѡе рѣчи ѡ(т)ложили есмо до дня за(в)трашнего, субѡту, намѡви(в)ши ся есмо з собою, а бачечи в то(н) справе, и(ж) ещѣ головно(г)лѡ] виказу не вчинили (Житомир, 1584 *АЖМУ* 93); И я, то бачачи, ижѣ то

здавна до того святого Николая належало, ... все тое отдаю до монастыря моего Батурипского (Київ, 1636 ЛИМЗМ 5, № 1 (1)); А бачачи ре(ч) слу(ш)нїю ... шны(х) Бѣликовичо(в) при ве(р)хѣписаны(х) кгру(н)га(х) ... листо(м) наши(м) zostавѣ(м) (Острог, 1637 ЦДІАК 1471, 1, 1, 99 зв.);

бачъ (бачъте) наказ. сп. (вживається для вираження застереження, зауваження) дивись (дивіться): Ба(ч)же езоуйте, яко пр(о)ркъ назва(л) рым'скаї оура(д), папѣжа, конѣмъ дики(м) (Львів, поч. XVII ст. Крон. 149); Бачъ зашный мѣжд, яко с(т) Павель лѣолской мѣдрости повѣгѣ шпѣкѣніе(м) называе(т) мѣрны(м) (Київ, 1619 Гр.Сл. 201); и приказоваль имь рекоучи бачъте а выстерегайтеса квѣсоу фарисейскаго, и квѣсоу іродова (1556-1561 ПЕ 156 зв.).

БАЧИТСЯ, БАЧИТСА дієсл. недок. (стп. *baczyć się*) 1. (кому) Здаватися, уявлятися, бачитися: што са ва(м) бачи(т) если боуде(т) в нѣкоторого члѣка сто шѣць и заблюди(т) едина ω(т) ни(х) чи не остави(т) лї дева(т)деса(т) и дева(т) на гора(х) и шѣ(д)ши ище(т) заблуждышаго (1556-1561 ПЕ 79 зв.);

бачитъса у ролі вставн. сл. (уживається для вираження припущення чогось) здається: феврала назвали мартомъ, а марта kwietнемъ, бачитмѣса и ма(и) в ныхъ змѣнить своего имене скѣтовъ (Острог, 1587 См.Кл. 22).

2. (в чому) Розумітися (у чім), усвідомлювати (що): неслоушнѣ тѣ же са в томъ не бачишъ, ижъ не тѣлько рѣвны(и) ω(т) ровного, але и вишній мѣспемъ ω(т) нїжшого ... за выстѣпко(м) и неціѣтою ставаетса ещѣ нїжшимъ (Острог, 1598-1599 Апокр. 82).

3. (кому) Хотітися, бажатися: Прѣго, щоса комѣ бачить, Вѣлно яко собѣ рѣчить (Чернігів, 1646 Перло 9 зв. пенум.).

БАЧМАГИ, БАЧМАКГИ мн. (одн. бачмакгъ ч. і бачмага ж.) (тур. *başmak*) черевики: якожъ при томъ зрапненю своемъ менилѣ собѣ быти шкоды: чеканъ, макгерка и бачмакги сафьянове згинули (Київ, 1595 АСД III, 60); побрала ... боты козловые новыє, бачмакги сафьяновыє, поясъ сребный (Луцк, 1596 АрхОЗР 3/1, 113); але сто(и) ты, // кривоногій ба(ч)ма(ж)ниче, и(з) своєю кривоно(жно)ю ба(ч)магою,

ци мѣже(ш) нею та(к) попрати силѣ вражію, я(ко) то(т) невѣтръты(и) черевічище (п. 1596 Виш. Кн. 234 зв. - 235); Высотѣцѣ: Бачмаги, а(л)бо папѣбѣлѣ (1627 ЛБ 23).

БАЧМАЖНИКЪ ч. Той, хто носить бачмаги: але сто(и) ты, // кривоногій ба(ч)ма(ж)ниче, и(з) своєю кривоно(жно)ю ба(ч)магою, ци мѣже(ш) нею та(к) попрати силѣ вражію, я(ко) то(т) невѣтръты(и) черевічище (п. 1596 Виш. Кн. 234 зв. - 235).

БАЧНЕ присл. (стп. *bacznie*) 1. Розважливо, розсудливо, розумно: смѣ(т)рнѣ, ро(з)мыслѣне ба(ч)не (1596 ЛЗ 79); бачне оува(ж)не и розоу(м)не то са ω(т)правовало (Острог, 1598-1599 Апокр. 70 зв.); слѣга, шпѣ(д)ши в' якій палаць,... бере(т) начина, и тѣми бачне и рострѣпне слѣжитъ крѣлеви (Вільна, 1627 Дух. б. 127); Прійміжъ тѣгъ оупомінокъ ω(т) слѣгъ своихъ влѣчне, Прѣшпѣнный Петре: што вчинішъ бачне (Київ, 1633 Євфон. 309).

2. Уважно, пильно: оубери(ж)са ω(з)дѣбне в одѣждѣ непокала(н)нїю Дѣ(л) добры(х) и што(с) ω(т) ба оде(р)жѣ(л) шафѣй ты(м) ба(ч)не и присто(и)не (Вільна, 1596 З. Каз. 83 зв.); Паматайтеса абыстѣ его заживѣли бачне стагъ ваъ кнѣжацкїй оучтївостью ωздѣбачи знѣчне (Острог, 1603 Лям. Остр. 12).

БАЧНОСТЬ ж. (стп. *bacznosc*) 1. Розум, мудрїсть, розсудливїсть, кмїтливїсть: Оухищрѣніе или Блѣгодхи(ш)рѣное, довѣтѣпъ, рѣзѣмъ, бачность, сѣптѣлность, бстрость (1627 ЛБ 142); Мѣдрость: Бачно(ст), умѣтно(ст) (Там же, 1641).

2. Увага, пильнїсть: с таковыми речми // плеточными, а неправдывыми до нас присылат не бѣдѣт, але лепшїю бачност и пильност в таковых речах земских в себе заховыват бѣдѣт (Вільна, 1541 АС IV, 291-292); а тымъ впередъ не отмѣннюю, але также добрую бачность и ласку его милости ку себе способити хотечи ... записую именѣе свое материстое (Луцк, 1580 АрхОЗР 8/III, 322); а впро(д) з немалы(м) подиве(н)емъ в себе дѣваю и(ж) бачно(ст) тм(с) мѣсца николи дати не хотячи ... впри(и)ме нехот(т) и неласку ω славе мое(и) кновати рачи(ш) (Кореличі, 1593 ЛСБ 246, 1); бачность мати (мети, мѣти), мати (мѣти) бачность (на кого, на що) - брати до уваги кого, що, зважати на кого, що, пам'ятати про кого, що: мы бачност нашѣ ... па то маючи, иж шный замок Браславский ... естѣ намъ и речи посполитой

потребный ... вмыслили есмо без мешкана ... шный замок ... зновѣ розказат забѣдовати (Олбсн҃г, 1552 *АС* VI, 124); Што есмо первой того многокротъ до тебе писали ... приказючи, абы еси на то добрю бачность мель, ижбы Казаки тамошние на влѣсы Татарские не ходили и шкоды никоторое имѣ не чинили (Вильна, 1541 *АС* IV, 295); бачачи то, иж есми по жонѣ своей ... не малый посаг ... взал и то есми все ... вѣратил на слѣдѣбах господарских и маючи на то бачность, а хотачи сынѣ своемѣ ... за то досит вчинити ... даровал есми сына моего ... всим Степанем (Острог, 1522 *АС* III, 237); приказѣм тобѣ, ажбы Твоя Милость, маючи бачност на нас господара и на теперешнюю пыльню потребѣ земскю, як еси здавна звыклѣ для насъ ... так и теперъ штобы еси против тым людем неприятельскимъ ... ехал конно, а збройно (Краків, 1539 *АС* IV, 197); на бачности мети (мѣти) — мати на увазі (на думці): ты бы ѿ том ведал и ведлѣгъ того листѣ княза бискупова в той речи сѣ заховал, нижли тоби еси на бачности в себе мел (Вильна, 1540 *АС* IV, 262); то все што се до на(с) ѿ(г) вше(и) мѣ(ст)и писало на добро(и) бачности то бѣде(м) мѣти (Новгородок, 1589 *ЛСБ* 123).

Див. ще **БАЧЕНЯ**.

БАЧНЫЙ, БАЧЪНЫЙ *прикм. (стп. baczny)* 1. Розсудливый, розважливый, кмѣтливый, розумный: И за то вашу милость моего милостивого пана покорне прошу, абы ваша милость, яко ... панѣ мудрый и бачный, у себе то поважившы а гамуючы своволюсть и упорѣ такихъ ... небачныхъ людей, которые ... маестать Его Святыи ображаютъ ... и покой посполитый взрушаютъ ... абыся таковые кгвалты и збытки, а звлѣща особамъ духовнымъ ... не дѣяли (Дубно, 1575 *АСД* IV, 17); Але теперъ каждый бачный хрестиянинѣ, маючи предъ очима обѣ писанье, лѣтве осудити правду и неправду мѣжетъ (Рожапка, 1598 *Л. Пот.* 983); и увесь тотъ поступокъ вашѣ блаженствомъ и баламутнею щырою у людей бачыныхъ почитается, што-сьте кольвекъ у Берестию бредили (Вильна, 1599 *Лит.* 835); Прійми ѿ(с) Архїерею Великій значный, яко в рѣчахъ не похйбне дѣльный и бачный (Львѣв, 1616 *Бер.В.* 66); Роздмный ... и бачный члѣкъ, который ... вшелакѣтѣ припадки ... терплїве и влѣчне зноситъ (Київ, 1637 *УЄ Кал.* 110); оуспиваймо мысли

грѣхѣвныя: заховаймо молитвѣ спокѣйню, роздмъ бачный, мысль члѣдню (Львѣв, 1642 *Час. Слово* 277 зв.).

2. Уважний, пыльный: що я то бачному и ростропному баченю В(м) м(л) пано(м) и братия(м) мои(м) порѣчаю (Стрятин, 1588 *ЛСБ* 101); доброе славы замаза поровняется у людей бачныхъ зо стратою здоровья (Володимир, 1608 *АСД* VI, 118); Читѣлникѣ ласкавый, влѣчнымъ хотї бѣти: И яко бачный, дѣсытъ сѣ себе оучинити (Львѣв, 1616 *Бер.В.* 96); Былъ абовѣмъ весь Мѣжъ дѣхѣвентѣ, прикла(д)ный... в надчїагю братїи ростропный, в строфованїю бачный (Вильна, 1620 *См. Каз.* 21); Блгооухищренный. Ростропны(и), довгѣпный, бачный, соуптѣлне охендѣжный (1627 *ЛБ* 10); княжа шный не былѣ облѣдникѣ, и подстѣпца, але щїрый, и бачный, и не на здрадѣ, агѣ къзачи пыганїе оучинилъ (Київ, 1637 *УЄ Кал.* 707);

у *знач. ім.* : прѣто(ж) то синодо(м) звѣтисѣ не мѣже(т), але все естѣ фрѣанкою баламѣгнею блаженство(м) и оу бачны(х) ваги жаднои слюшнїе мѣти не мае(т) (Острог, 1598-1599 *Апокр.* 58); А поневажъ тое, што отступникѣ написалъ, небылица естѣ и овнемъ фалшюванье явное писма, прѣ то и доводъ его фалшивый естѣ, и у бачного нѣкого мѣстца не маеть (Київ, 1621 *Кон. Пал.* 553).

БАЧЪЙШИЙ, БАЧЪНЕЙШИЙ *прикм. в. ст.* Розумнїший, мудрїший: Приводятъ декрета подметные, южъ отъ передгѣйшихъ и бачгѣйшихъ зъ нихъ потоптаны и оплеваны! (Київ, 1621 *Кон. Пал.* 504); Якож кгды бы другие, бачънейшие, оного не ратовали и замысльовъ тамтыхъ людей прѣсвазию свою не одвели, перышы сѣ оживили от разивъ тятыхъ (Луцкѣ, 1638 *АрхїОЗ.* 8/III, 597).

БАЧЪ 1. *част.* Бач, дивись, бачиш, ось: Васнь: Храпъ мѣбнье, спать, бачъ, вей, немаль, негли, нѣчто (1627 *ЛБ* 13).

2. *ч.* Вл. п.: Тимошѣ Бачъ (1649 *РЗВ* 22 зв.).

БАЧЪНЕЙШИЙ *див.* **БАЧЪЙШИЙ**.

БАЧЫТИ *див.* **БАЧИТИ**.

БАША *ч. (тур. paşa) (у давнїй Туреччїи та и иныхъ мусульманскихъ країнахъ титул високого урядовца)* баша: башкомъ клѣмнымъ, и цѣсарови пышномѣ роуки намазюгъ (Острог, 1598-1599 *Апокр.* 167 зв.); В которомъ стараню если небожата почтами и упоминками

подъ часъ наробяють, и башомъ кламливимъ ... руки намазуютъ, азажъ то имъ слушне за зле можетъ быти почитано? (1603 *Пит.* 28); Который то протосингел, будучи человекомъ годнымъ и ученымъ, добре былъ цесарови турецкому знаемый и всѣмъ башомъ (Львѣв, 1605-1606 *Перест.* 33); Южъ назначивши своего, до Мѣст^а нашихъ Башѣ // ... Але Бъ, в^а которого мѣцы есть звѣтѣство: Додаль мѣцы ншѣмѣ Войскѣ, на Поганствѣ (Киѣв, 1622 *Сак. В.* 46-46 зв.); Южъ на волоскомъ березе тамъ войска // турецкие въ полю лежать, до которого войска цесарь прислалъ башу (1630 *МИВР* 321-322).

БАШТА, БАШГТА, БАКСТА, БАКШТА, БАКЪШТА ж. (*смп.* baszta, *стч.* bašta, *слат.* bastia)

1. (*оборонне укрѣпленія*) вежа, башта: а коли bakszta budet na toj hore sprawłena ... tohdy žadnoho prystupu ne dopustyt (Винница, 1545 *АрхЮЗР* 6/1, 20); А што пишешъ до насъ, ижъ ты ... вжо еси две баксте накрылъ и житницу поставилъ (1551 *АрхЮЗР* 8/V, 53); Броны до замъкѣ две з башгтами по(д) вежами (1552 *ОКЗ* 33 зв.); На вглохъ замъкѣ того на всихъ чотырехъ выведены ба(ш)ти валомъ же такъ тольстымъ и высокимъ яко стѣны замъковыѣ (1552 *ОЧерк.З.* 16 зв.); продали до(м) сво(и) вла(ст)ны(и) кѣпны(и) тѣ(т) в Житомирѣ лежачи(и) по(д)ле домѣ Крѣтенева на рогѣ кѣ ба(ш)те ново(и) пѣв Даниелю Васюти(и)ско(мѣ) (Житомир, 1605 *ЦДИАК* 11, 1, 4, 12); ра(и)цы лвовские, впросивши ѿ(т) пновѣ брати(и), камене це(р)ковного штукъ 18 а то на ѿправѣ башгъ мѣс(ц)ки(х) (Львѣв, 1620 *ЛСБ* 1049, 1 зв.); Хранѣло, хранѣлище, стражъ: сторѣжа, вежа, або башта, где стражъ стереже(т) (1627 *ЛБ* 144); guintana porta, то(р)жищная брама, врага, ба(ш)та, (1642 *ЛС* 343); тые по(э)вы въ ворота ба(к)штты замъкѣ таме(ш)но(г) по(в)тыка(л) (Киѣв, 1646 *ЦДИА Лен.* 823, 1, 763, 14 зв.).

2. *перен.* Фундамент, оплот, опора: кр(с)тъ е(ст) ... вѣне(ц) пѣнкности, вѣры башта мѣцнаа (поч. XVII ст. *Проп. р.* 295).

БАЮРКЪ ч. Баюра, калюжа, багю: Сбнмъ во(д)ный: Зтѣкъ, водъ згромажѣнье, ставъ, баюркъ, ѳзеро (1627 *ЛБ* 119).

БАЯ ж. (*бавовняна або вовняна тканина з ворсом*) байка, заст. бая: побрали ... фрезезийку лязуревую

фаленгдышовую, зъ белыми петлицами, подшитую баєю (Луцьк, 1622 *АрхЮЗР* 6/1, 429).

БАЯНЕ, БААНЕ с. 1. Оповідання байок, вигадок, небилиць: Баснословіе: Баа(н)е, ба(и)ки повѣда(н)е (1627 *ЛБ* 5).

2. Ворожѣннѣя: коли не можетъ намъ помочи одна [баиля] гораздъ, а мы идеме и до десятыхъ, а у ихъ баяню не есть нѣчого, лише мутьня и прелестъ (XVI ст. *НС* 177).

БАЯТИ дієсл. недок. 1. (що, о чім і без додатка) Розповідати, говорити, *діал.* баяти (що, про що і без додатка): Преложѣ(н)ство тѣе і единовла(д)ство, о котѣромъ дѣпѣисъ баѣтъ, не было за петра сто(г)о, якоса вѣшшей показало (Острог, 1598-1599 *Апокр.* 108); И то (тежъ ещѣ) яка правда, што о Родискомъ опате бають, ижъ зъ двѣ:а тысячами войска вѣхалъ потаемне въ ночи до ѳлоренцы? (Володимир, 1598-1599 *Відп. ПО* 1111); нег тамъ тое баламутни, о которой вилялетъ баѣтъ (Вильна, 1599 *Ант.* 829); И онъ тежъ то безъ жадныхъ доводовъ баѣтъ, не печалуетъ о вѣры правой (Киѣв, 1621 *Коп. Пал.* 723); Єды(н) мѣцани(и) обра(л)ся зѣхвалы(и) ... Такие новины ѿ томъ повѣдали. Люде котори на то(и) дивъ смотрыли. Але ся в мовѣ своѣ(и) незгажаю(т) розно бають (1636 *Лям. о пр.* 9);

(що) вигадувати, видумувати: Ещѣ на смѣшное отрыгание баѣского богослова // отвѣщаѣм albo пытати его будем, что немыежно баѣтъ, и чюдимся (1615-1616 *Виш. Поз. мисл.* 241-242); сны баяти — говорити нісенітницѣ, верзти: А што колвекъ о соборѣ томъ Сардикійскомъ ... отступникъ Креуза баѣтъ, сны баѣтъ, и нѣгды того, што баѣтъ, нѣчимъ не доведѣтъ (Киѣв, 1621 *Коп. Пал.* 589).

2. (без додатка) Ворожити, замовляти: А мы, дурныи, коли есме бетѣжнѣ, а мы идеме ико баилямъ жонамъ, што бы намъ баяли (XVI ст. *НС* 155).

БААНЕ *див.* БАЯНЕ.

БДѢНИЕ, БДѢНІЕ, БДЕНИЕ, БДЕНІЕ с. (*цсл.* бдѣние) ревна молитва у нічний час: А иніи отходятъ у монастырьъ яко тежъ на пуцу, а тамъ дають прикладъ побожности ... въ постехъ, въ низулегани и бденіи (Супрасльський монастир, 1580 *Пис. пр. лют.* 151); А вѣ манастырѣ ... вмѣсто бденіа, пѣ(с)ни, и млтвы, и

торжества дхо(в)наго; пси выю(т), глѣса(т), и ликдю(т) (до 1596 *Виш. Кн.* 264); яко бы(с)те ѿ само(и) то(и) вѣщи еп(с)пѣ събравшися бденіе сотворили в мѣгвѣ ко бѣѣ (Львѣв, 1607 *ЛСБ* 408, 1); Мѣрность во всѣмъ, была емѣ якобы приро(д)на ... сонъ мѣркѣвный, бденіе шгоубносно, правило шгодеітнѣе (Вильна, 1620 *См. Каз.* 18 зв.); не(х) че(р)нѣцы и попы ваши бденіе чиня(т) (Ясси, 1627 *ЛСБ* 436, 1); Та(к)же до по(с)тѣ вшелекаое оутрапе(н)е телѣсное стагаѣтсѣ во(э)держаніе, бдѣніе, на земли легѣніе, поклѣны ... и про(ч) (Львѣв, 1645 *О тайн.* 98); всенощное бденіе — (церковна служба протягом всієї ночі) всенощна: Бденіе: Тѣбестъ пре(э)цѣлѣю нѣчь чѣгѣе, мѣгвѣ пре(э)всю нѣчь в' чѣлости бе(э) спана в' цѣкви ѿ(т)правѣваными, а вѣдлѣ(г) чинѣ цѣковного назывѣ(т)са, востѣнцнѣе бдѣніе (1627 *ЛБ* 172).

2. Неспання: плоть и кров потом тѣла и подвигом мыслѣнаго вниманія во бдѣнніи пощном, и дневном трезвѣнніи и присѣдѣнніи мѣстном и безмолвном увяляти и изсушити (1599-1600 *Виш. Кн.* 153); Слухай же ... брата, егда начнеш дѣлю подвига своѣго, постом, молитвою, трудом и подвигом всегдашним, бденіем во безмолвіи, стрѣжися, абы еси не прочитал ни единое писаніе еретическое (Там же, 209).

БДѢТИ *дієсл. недок.* (о чім) Турбуватися, піклуватися (про що): повинуйтеся наставникомъ вашымъ и покаяйтесь: тіи бо бдѣть о душахъ вашихъ (1596 *РНБ* XIX, 300 (випоска); ѿ таковы(х) еже мало бдѣ(г) ѿ дала (!) бжїи(х) (Сучава, 1606 *ЛСБ* 402, 1).

БЕГАТИ *див. БЪГАТИ.*

БЕГАТІ *див. БЪГАТИ.*

БЕГЕТАТИ *дієсл. недок.* Мекати, *діал.* бегетати: Бо бегѣвчи почали рѣзко скакати, Радости и весѣльѣ намъ збытъ додавати (Львѣв, 1616 *Бер. В.* 76).

БЕГЛЕЦЪ *див. БЪГЛЕЦЪ.*

БЕГЛЕЦЪ *див. БЪГЛЕЦЪ.*

БЕГЛОСТЬ *див. БЪГЛОСТЬ.*

БЕГЛЫЙ *див. БЪГЛЫЙ.*

БЕГУНКА *див. БЪГУНКА.*

БЕГѢНЪ *див. БЪГѢНЪ.*

БЕГЪ *див. БЪГЪ.*

БЕДА *див. БЪДА.*

БЕДНАРКА *ж. (стп. bednarka) (жінка бондаря)* бондарка, *розм.* бондариха: ксендзъ Ангтоний

Янищевский ... противко ... Васкови ткачови, Васчысе беднарцы ... оферовалсе правѣпе чынити не занехати (Луцьк, 1649 *АрхЮЗР* 3/IV, 156).

БЕДНАРСКИЙ *прикм. (стп. bednarski) (пов'язаний з бондарством)* бондарський: пилака беднарская едина; пилака малая едина (Перессопница, 1600 *АрхЮЗР* 1/VI, 298).

БЕДНИЙ *див. БЪДНИЙ.*

БЕДНЫЙ *див. БЪДНИЙ.*

БЕДРА *ж.* Те саме, що **бедро** в 2 знач.: доткнѣвса жили бедры егѣ, а натыхъмѣсть // оухла (серед. XVII ст. *Хрон.* 50-50 зв.).

Див. ще БИОДРО.

БЕДРО *с.* 1. Стегно, бедро, клуб: А вси держачи мечи а къ боемъ велии оумѣльны, а единого кожного мечъ на бедрахъ егѣ про страхи ночныи (поч. XVI ст. *Песн. п.* 52); са(м), пакъ іванѣнь имѣль ... поясь кожаныи на бѣдра(х) (1556-1561 *ПЕ* 26); въ кого бедра бола(т), то то(ж) пїи (XVI ст. *УТ* фотокоп. 7 зв.); чресло, бокъ, бе(д)ро, чресло (1596 *ЛЗ* 88); Іоа(н) ... ходи(л) въ одѣянію с' шерсти ве(л)блѣудовои, приполсѣвши бедра свои скѣроу (Львѣв, поч. XVII ст. *Хрон.* 33); Оружія тѣды суть ... поясь препоясанья бедры, абы безъ вшелякой завады бѣчи (Киѣв, 1621 *Коп. Пал.* 859); подѣсь рамѣнныи ѿколо бѣдр' своѣхъ мѣль (Киѣв, 1637 *УЕ Кал.* 889); рагатеіа, бедра, стегна (1642 *ЛС* 300); Подлѣжилъ тѣды слѣга рѣкѣ свою под' бедрѣ гаіпа своѣгѣ и присѣлгъ емѣ на тѣю мѣвѣ (серед. XVII ст. *Хрон.* 37); Бедрѣ. Соха (1650 *ЛК* 424).

2. Нога: Докѣле храмлете на обѣ(д)ве бедра вша (1600 *ЦНБ* 476 II/1736, 47); мовит святыи Златоустый: доколѣ храмлете на обѣ бедра ваша? (Львѣв, 1605-1606, *Перест.* 46); *Образю:* земля тѣасѣнамъ знѣта бѣвши грозыла же бѣдра свои не могоучи стрѣптѣти по(д) морды(р)цами рѣсторгне(т) и погрѣхотѣны(х) з' брылами землѣ и и(х) спрѣспико(в) в собѣ скрѣеть (поч. XVII ст. *Проп. р.* 104 зв.).

3. Рід, потомство: якъ пророковѣль ѿ томъ Іаковъ, Не оугѣнетъ Кнажа з' Іуды, и вожъ з' бедра Егѣ (Киѣв, 1637 *УЕ Кал.* 853).

Див. ще БИОДРО.

БЕЖАТИ *див. БЪЖАТИ.*

БЕЗАКОШЕ *див. БЕЗЗАКОШЕ.*

БЕЗАКОНІЄ *див.* **БЕЗЗАКОНІЄ.**

БЕЗАКОННИКЪ *див.* **БЕЗЗАКОННИКЪ.**

БЕЗАКОННЫЙ *див.* **БЕЗЗАКОННЫЙ.**

БЕЗАКОНОВАТИ *див.* **БЕЗЗАКОНОВАТИ.**

БЕЗАКОНСТВО *див.* **БЕЗЗАКОНСТВО.**

БЕЗАКОНЪНЬЙ *див.* **БЕЗЗАКОННЫЙ.**

БЕЗАКОНЪСТВО *див.* **БЕЗЗАКОНСТВО.**

БЕЗАКОНЬЙ *див.* **БЕЗЗАКОННЫЙ.**

БЕЗАКОНЬКЪ *див.* **БЕЗЗАКОННИКЪ.**

БЕЗБЛАЗНЕНО *присл.* Без спокуси: Безмѣлѣвникъ, Еримита, который не в' гдѣ а без' затрѣвожена свѣта того бе(э)блaziнѣю, без погорнѣн'а живѣтъ (1596 ЛЗ 31).

БЕЗБОЖЕНЪ *див.* **БЕЗБОЖНЫЙ.**

БЕЗБОЖЕНЪСТВО, БЕЗЪБОЖЕНСТВО с.

Те саме, що безбожность: Выдкрыеть ся (в *рукоп.* вы(д)крыете - *Прим. ред.*) гнѣвъ Божій изъ неба на усякое безъбоженъство и неправду людскую (XVI ст. ПС 129).

Див. ще **БЕЗБОЖИЄ, БЕЗБОЖСТВО, НЕБОЖНОСТЬ.**

БЕЗБОЖИЄ, БЕЗБОЖІЄ с. Те саме, що безбожность: ѿ земле запдстѣлаа и зарослаа трынѣ(м) безъвѣрїа и бе(э)божіа (до 1596 *Виш. Кн.* 264 зв.); Называється свѣтлымъ востѣкомъ, понѣже показзедеть намъ, свѣтъ слнца неугасимаго ... и тмѣ смоутндю безбѣжіа, и леть еретическдю прогнѣннѣ (Почаїв, 1618 *Зерц.* 50); Вы всегѣ свѣта йдолопоклонѣнїе скоренили, и Въ тмѣ безбѣжіа сѣдапнхъ, просвѣтїли (Чернїгів, 1646 *Перло* 48).

Див. ще **БЕЗБОЖЕНЪСТВО, БЕЗБОЖСТВО, НЕБОЖНОСТЬ.**

БЕЗБОЖНЕ *присл.* Безбожно: Кїзи и властитѣли Слово Бжїе почтѣте, Мл(д)нцовъ незлобївы(х) бе(э)бѣ(ж)не не гдѣйте (Львїв, 1591 *Просф.* 75); Штѣ са заса тѣчетъ тои васни и незгѣды, па котѣрдю ваїи(т) причинѣ ѿ(т)натѣа хр(с)тїаномъ през' тоурки патрїаршее в' константинополю цѣкви ... и то цїраа пѣтварь, безбѣжне на хр(с)тїаны в'кладанаа (Острог, 1598-1599 *Апокр.* 177 зв.);

Див. ще **НЕЗБОЖНЕ.**

БЕЗБОЖНИКЪ, БЕЗЪБОЖНИКЪ ч. 1. (*людина, що не визнає існування Бога, не вірує в Бога*)

безвїрник, безбожник: Але теперь некоторые (безъбожники) не только вторую, але и третью поймутъ (а предя престолы служить, противъ ясныхъ правилъ) (Вїльна, 1599 *Ант.* 741).

2. (*людина, що не визнає християнської віри*) поганин: Напередъ тогда дѣепїсе еслї жъ то правда, же противъ томѣ костѣлови, котѣрого члѣнки соу(т) черезъ безъб(ж)ника звоѣваны и посагнѣны, браны пекѣльные перемогли (Острог, 1598-1599 *Апокр.* 157); Погледи на чотыри священные патрїархи и пастыри истинные церкве Христовы, яко, межи оными безбожниками мѣшкаючи, ани вѣри, ани сукцессїе порядное не стратили (1603 *Пит.* 8).

БЕЗБОЖНІЙ *див.* **БЕЗБОЖНЫЙ.**

БЕЗБОЖНОСТЬ, БЕЗЪБОЖНОСТЬ ж.

Безбожнїсть, безвїр'я: члѣкъ же зѣрости дїаволскої вѣрдѣ емши престѣпнлѣ за(ко)н ... бе(э)бѣжности и блѣда прїимованїемъ не въздержанъ бысть (Острог, 1588 *Сур.* 5); Возлюбилѣ еси ѿ(т)че справедливѣсть сватѣю, маенѣ в ненависти безбѣжнѣсть проклатѣю (Львїв, 1591 *Просф.* 66); А еслї(ж) дочѣстнѣ тѣе зѣднѣнїе повѣди(т) Николаї жѣ са ставаѣтъ, посмотри ми са знѣвѣ розѣмными очїма таѣмне ѿповѣданой безбѣжности (Кїїв, 1619 *Гр. Сл.* 290); Вы на то обраны, и Бгомъ посланы. На морѣ великое бѣрливѣе, страшливѣе и зло(с)ливѣе ... На море поганскої безб(ж)ности ... Бгомъ наведены (Чернїгів, 1646 *Перло* 45 зв.).

Див. ще **БЕЗБОЖЕНЪСТВО, БЕЗБОЖИЄ, БЕЗБОЖСТВО, НЕБОЖНОСТЬ.**

БЕЗБОЖНЫЙ, БЕЗБОЖНИЙ, БЕЗБОЖНІЙ,

БЕЗЪБОЖНЫЙ *прикм.* 1. (*який не дотримується релїгїйних догм християнства, не вірує в Бога*) безбожний: Тотъ полудный Нашъ Станиславъ, реченый передъ тымъ Лїбко Даповичъ ... опуствивши фалшивую безбожную жидовскую вѣру ... а на тоѣ мѣстѣо правдивую христїанскую вѣру принялъ (Петрків, 1565 *РЕА* II, 138); се естѣ догматъ безбѣжныхъ еретикъ (Львїв, 1591 *Гр. Іер.*); мати ... ѿтроко(в) ... по замордованїю шѣсты сїювь еѣ ѿ(т) безб(ж)ного тїрана ... напѣминанїе и наоукоу ѿ(т)ческоюу чинїла, и моу(ж)ствны(м) голосо(м) до него та(к) мовила (1598 *Розм. пап.* 6); злочинца добродѣїи укрижованый: И от

безбожныхъ жидовъ замордованыи (Львѣв, 1630 *Траг.* л. 161);

нехристиянський, поганський: безбо(ж)нини срацини ты(х) полонены(х) ѡдиною часть продаша (1489 *Чет.* 96); И те́жь пироги на завтрѣе ро(ж)ства х(с)ва котѣрые принося(т) до цркви мняще в че(ст) б(д)цы еже е(ст) велико бесчестие и догмать безбожны(х) іерети(к) два яже Б(л)ца паче слова и ра(з)ума петлѣнно роди (Берестя, 1590 *ЛСБ* 144); Ваши патриархове и церковь Восточная, которыхъ перемогли брони пекелныи, абовѣмъ ихъ осягнула безбожная тиранская рука, гдѣ имъ жадныхъ наукъ ... ведле потребы, овнами христовыми, апи розширення хвалы Божее Турчинъ не допуцаеть (1603 *Пит.* 25); и до тихъ часть ѡ(т) безбожныхъ ариянь покою не маемъ (Черкаси, 1648 *ВУР* фотокоп. 12);

у *знач. ім.* безбожник, безбожний: Дай ми о Пилате, преслѣдованого: И от безбожныхъ такъ замордованого (Львѣв, 1630 *Траг.* л. 169).

2. (який порушує релігійні догми) грішній, безбожний: Вл(д)ки безбо(ж)ныи вмѣсто правила и кни(ж)наго чтеніа, и поученіа в Закони гдни днѣ и ноцѣ на(д) статѣтами и лжею оувесь вѣкъ свои оупра(ж)наю(т) и погдбляю(т) (до 1596 *Виш. Кн.* 264 зв.); тѣлько абы(с) не распача(л), и не пѣща(л)сѣа доброе надѣи, абысь не впа(л) в шчо оупадѣю(т) незбо(ж)ныи ... если кто має(т) дшюу безбожноую (Острог, 1607 *Лѣк.* 10); Нѣза(ч) маенъ намѡвы, не дбаенъ подѣркѡ(в), Лѣгце важишь безбо(ж)ныи(х) глѣпы(х) и(х) посва(р)кѡ(в) (Киѣв, 1618 *Вѣзер.* 15); Безбожнаа лахеси и тысь его шгги не хотѣла до конѣца статѣнѣ добити (Вильна, 1620 *Лям. К.* 5); попалѣю(т) всалѣкдю речъ бе(э)бо(ж)ндю яко хворо(ст) (*Устрики*, I пол. XVII ст. УЄ № 29515, 347).

3. *Перен.* (безсовісний, безсоромний, злочинний) безбожний: а та(к) мы су(л) за таковы(м) при(з)на(н)е(м) ты(х) злочи(н)цо(в) за такы(и) злы(и) а бе(э)бо(ж)ныи(и) вчино(к) и(х) на кара(н)е го(р)ло(м) а плаче(н)е голо(в)шцины всказѣ(м) (Володимир, 1588 *ЖКК* I, 303).

Див. ще НЕЗБОЖНИЙ.

БЕЗБОЖНИЙНЕ *присл. в. ст.* Безбожнѣше: И штѡжь зайсте на(д)го бѣдетъ безбожнѣше, ѡ Господинѣ вѣбдоре (Киѣв, 1619 *Гр. Сл.* 240).

БЕЗБОЖНИЙШІЙ *прикм. в. ст. у знач. ім.* Безбожнѣшій: и та(к) ли то ѡ(т) всѣ(х) бе(э)божнѣ(и)шій, вы бѣдѣчи хво створѣна трѣваете (Вильна, 1596 *З. Каз.* 106).

БЕЗБОЖСТВО *с.* Те саме, шчо безбожность: По которо(и) ногами вашими ходите,.. на васъ пере(д) гмѣ бгмѣ плаче(т),.. просачи сотворителя, я(ко) да пошле(т) серыпъ смртныи(и) .., которій бы васъ // выгдбити ... моглы, и(э)волачи лѣпше пѣста в (чс)тотѣ стоати, нежели вашим бе(э)бо(ж)ство(м) запѣстошона ѡ(т) хвалы всеси(л)наго ба ... бы(ти) (до 1596 *Виш. Кн.* 260-260 зв.).

Див. ще БЕЗБОЖЕНСТВО, БЕЗБОЖИЕ, НЕБОЖНОСТЬ.

БЕЗБОКИЙ *прикм. у знач. ім.* Безбокий. Вл. н.: Апыдрѣ(и) Бе(э)бокии(и) (1649 *РЗВ* 402 зв.).

БЕЗБОРОДКО *ч.* Безбородько. Вл. н.: Передо мною Остапомъ Безбородком бурмистром ... жаловав и оповедав Кузма, на Демидиху, иж овечка моя прилучила ся до овчок ес (Бориспіль, 1614 *АБМУ* 7); шляхетный панъ Апыдрей Шимановський ... протестовалъ на противько ... // ... Безбородкови старому (Житомир, 1650 *АрхЮЗР* 3/IV, 486-487 зв.).

БЕЗБОЯЗНЕНТЬ *прикм.* Безбоязний, відважний: imrepidus, неустрашими(и), безбоя(э)не(и) (1642 *ЛС* 227).

Див. ще НЕБОАЗЛИВЪ.

БЕЗБОЯЗНЬ *присл.* Безбоязно, відважно: intrepide, безбоязнѣ (1642 *ЛС* 244).

БЕЗБРАЧНИЙ *прикм.* Неодружений: Алѣкторъ, пѣтель: або безбра(ч)на(а) дѣва, або Пѣрла Крипна(л)на в' когдѣе находчааа (1627 *ЛБ* 174);

у *знач. ім.* : Подобаеть Еп(с)кпѣ бгы непорбчнѣ,.. Діакопи да бывають єдинѣа жены мѣжи. Что из пѣрво(м) собори Стыи Бгонбсныи ѡ(т)ны много ѡ то(м) оуважавши, иж в' мѣрѣ трѣдно безбрачномѣ жыты, повзблители (Киѣв, 1621 *Коп. Псл.* (Лв.) 31-32).

БЕЗБРОДИ *прикм.* Безбородий: бе(э)броди (I пол. XVII ст. *Сем.* 94).

БЕЗБРОШНИЙ, БЕЗЪБРОНЪННИЙ *прикм.* Безброшній, неозброєний: тамъ же, будучи розгниваны о непаправене того мосту, на месчанъ безбронныхъ ударили и людей невинныхъ, незбройныхъ ... копиями попробияли (Луцьк, 1617 *АрхЮЗР* 6/1, 384); а мы безбронныи будучи, пилновали смы однакъ того,

гдѣ бы они з тымъ медомъ, если до домоу своихъ, албо еще где на чие иныише пчолы найти мели (Овруч, 1629 *АрхЮЗР* 4/1, 81); самъ Ягъ Бокгуцький тогожъ небожъчика Миколая Крепътовского ... безъброгъного, въ кульшу правую ноги шгъхомъ шаблею пхнулъ (Житомир, 1643 *АрхЮЗР* 1/VI, 787).

БЕЗБУРНЫЙ *прикм.* Безбурный, спокійный: Сггѣ Чотырдеcятногоу Пбста часъ Братіе ... полдобенъ есть прѣстани нѣакой тихой, и бе(з)бурной (Київ, 1637 *УЄ Кал.* 101).

Див. ще НЕБУРНЫЙ.

БЕЗБѢДНИКЪ *ч.* Той, що не зазнав бѣди, не був у небезпечі: Акі(н)дѣитъ: Безбѣдни(к), не сый въ бѣдѣхъ, тбестъ, не бѣдчій въ жа(л)но(м) себе(з)пече(н)ствѣ (1627 *ЛБ* 173).

БЕЗВЕРХИЙ, БЕЗЪВЕРХИЙ *прикм. у знач. ім.* Безверхий. Вл. н.: Степанъ Безверхий (1649 *РЗВ* 5); Ва(с)ко Безъве(р)хы(и) (Там же, 144 зв.).

БЕЗВИНЕ *див.* БЕЗВИННЕ.

БЕЗВИНЕНЪ *див.* БЕЗВИНЩИЙ.

БЕЗВИННЕ, БЕЗВИНЕ, БЕЗВИННЕЙ, БЕЗВИНЪНЕ, БЕЗЪВИННЕ *присл.* Те саме, що безвинно: ты тое именье в него шпал безвинне (Краків, 1532 *AS* III, 399); Ивана Кисла безвинне збито (1561 *АрхЮЗР* 8/VI, 101); А они дей сго безвинней ... прутьемъ били, мордовали (Луцьк, 1564 *Ив.* 263); моего ... слугу ... бе(з)ви(н)не ... збили и зранили (Володимир, 1567 *ЦДІАК* 28, 1, 2, 29); То, ле(и), все во(и)тъ побра(л) и пограби(л) бе(з)вине (Житомир, 1583 *АЖМУ* 60); кизъ Матуни(н) Воронецки(и) зъ Збаража ... безъви(н)не в мене име(н)е мое вла(ст)ное Ю(р)євичи безправне былъ взалъ и ш(т)пялгъ (Житомир, 1584 *АЖМУ* 75); а кто ся гнѣвасть (в *рук.* гнѣвае(т)са. - *Прим. вид.*) на брата своего безвинне, виненъ естъ вѣчному суду (XVI ст. *ПС* 22); Смерть емѣ [Самсонѣ] покбснѣю безвинне готѣюгъ (Львів, 1631 *Волк.* 5 зв.); шно(г)[о] по[и]ма(в)ши, бе(з)ви(н)не на зе(м)ли покину(в)ши, киями и шбухами ... немилосе(р)дые росказа(л) зби(т) (Житомир, 1650 *ДМВН* 199).

Див. ще НЕВИННЕ.

БЕЗВИННО *присл.* Безвинно, безневинно, безпідставно: жаловалъ Намъ войгъ Берестейскій

Павель ... на Данка и па Песаха ... шгожъ дей они домъ мой властный держатъ безвинно (Берестя, 1507 *РЕА* 1, 71); к тому на(с) привело же па(н) шшь бе(з)ви(н)но по(и)ма(в)ши ста(р)ши(х) сусело(в) ... пере(л) село(м) постави(л) и повеша(ти) ихъ хоте(л) (Кременецъ, 1563 *ЛИБ* 103, 26/Id, 1810, 20 зв.).

Див. ще БЕЗВИННЕ, НЕВИННЕ.

БЕЗВИНЩИЙ, БЕЗВИНЩИЙ, БЕЗВИНЕНЪ

прикм. Безвинщій, безневинщій, невинщій, безпідставний: Я противко неи такъ се не заховалъ ... алемъ ... с пьянства своего о горло мило не приправиль, што она, такъ и всѣ безвинные битя, мѣгъ, яко шютливая ... малжонка, отпустила (Луцьк, 1570 *АрхЮЗР* 8/III, 20); Але якъ тѣи два папсжеве святой старожитности и продковъ своихъ благочестія вѣрнии строжево безвинны суть въ томъ, такъ и святой Фотій въ томъ естъ безвиненъ же Римскихъ епископовъ за той придатокъ былъ скекоммуниковагъ, поты ажъ ся то зопсованое застъ направило (Київ, 1621 *Коп. Пал.* 736); inposuus, безви(н)ни(и), неврѣднцн(и) (1642 *ЛС* 238).

Див. ще НЕВИНЩИЙ.

БЕЗВЛАЖИЕ *с.* Безводдя: в не(м) же сатапи(н)ская приваза(н)наа некаа ве(р)вица е(ст), она(ж) и(з)влє(к)ши на сдохтѣ, тако во бе(з)влажии стѣ(х) и бгѣдѣнове(н)ны(х) предании шморас(т) (Новгородок, 1592 *ЛСБ* 213).

БЕЗВОДЕ, БЕЗВУДЯ, БЕЗЪВОДЯ, БЕЗЪВУДЯ *с.* (нестача води) безводдя: а просторо(н)ность замъкѣ того непомирное не по людехъ а бе(з)во(л)е и шгѣдаленъ отъ днепра шгѣдѣль бы имъ часѣ облежеша могъ быти ратѣнокъ (1552 *ОЧерк.З.* 18 зв.); Безумны мы дѣля Христа, мы славныи, мы безчесныи до ныгѣгыляго часа, и терпиме голодъ и безвудя (XVI ст. *ПС* 40); рыбы изъ сажавокъ повыловляли, а ишнюю зопсованемъ того кола безъводя поморыли (Луцьк, 1597 *АрхЮЗР* 1/VI, 161).

БЕЗВОДЩИЙ, БЕЗВОДЩИЙ *прикм.* 1. Безводщій: стѣи ивагъ ... жи(л)бо во поустиніи безводней (1489 *Чет.* 272 зв.); коли жъ пакъ нечистый доухъ изъ члка изыйде(т) переходит(т) черезъ безводны(и) мѣста ишчоучи покоа але не найде тогды рече(т) наврыюуса до домоу моего (1556-1561 *ПС* 59); Якдѣо славою прп(л)бѣа з на(с) шци на(л)и м(ѣ)ти боудѣ(т), гдѣ их

сличної сталюсти мърне зволокѣючи са обнажаемо са, гдѣ своїми плѣхими смѣло(ст)ми, яко облацы бе(з)водный ... выстоупѣмо (Острог, 1599 *Кл. Остр.* 204); Часомь огь зною, то огь горячности Опрочь хлеба потравь и безводной млости Тымъ способомъ веку огь молодого зажилъ (поч. XVII ст. *КЛ* 92); Видимо пре(з)рочѣстое водѣ живнѣхъ Жрѣдлю, Котѣрое маєть обернѣтиса вѣ рѣкѣ бѣрѣо великѣю, и весь свѣтъ напаѣючѣю, зѣ сѣхѣбѣ и безводноѣ землѣ выникаѣющее (Киѣв, 1637 *УС Кал.* 754); все бѣжитъ бѣгомъ непостояннѣмъ, яко тѣнь ѡблака без(в)одногѣо (Чернѣгѣв, 1646 *Перло* 122).

2. У знач. ім. Вл. н.: Апыдрѣнко Бе(з)во(д)ны(и) (1649 *РЗВ* 170).

БЕЗВРАТНЫЙ *прикм.* Безворѣтний: таковой безвратный оных приход, и николи же от сих не сподѣвайся помысла за спасение крещенных душ (1608-1609 *Виш. Зач.* 200).

БЕЗВРЕДНИЙ *прикм.* Непкѣдливый, незлобивый: indemnus, безвре(д)ни(и), незлобивъ (1642 *ЛС* 233).

Див. ще НЕВРЕДНИЙ.

БЕЗВРЕМЕНЕНЪ *див.* **БЕЗВРЕМЕННИЙ.**

БЕЗВРЕМЕННЕ *присл.* Те саме, що безвременно: проповѣда(л) слово, налетѣтъ, блѣг оврѣменне и бе(з)-време(н)не, строфовѣтъ, громѣтъ, проситъ, во впенѣл-кой терплѣivosti и наѣтъ. (Вѣльна, 1620 *См. Каз.* 20 зв.).

БЕЗВРЕМЕННО *присл.* Постѣйно: тоу(т) зара(з) неприате(л) дѣшнѣи сѣти свои заставѣвши возыгладѣ(м) якобы цвичена вѣ побо(ж)ности, и обычае(н) шноглывы(х) ѡпы(х) поволи собѣ заганаетъ и педѣ(з)релѣый коло(с) молодѣсти и(х) безвременно пожѣнае(т) (1598 *Розм. нар.* 4); до кома(г) и шкѣтъ, бе(з)време(н)но зимою и лѣто(м) в непого(д)ное врѣмя гѣните (1598 *Виш. Кни.* 273); Инѣнѣе за(с) престѣплѣнѣа ... я(н)ные зпѣвѣи ... та(и)по ядѣнѣа и бе(з)временно кра(д)ко(м) ... рѣчны(м) карѣнѣ(м), або вы(г)нѣнѣ(м) ѡчищѣю(т) (серед. XVII ст. *Кас.* 42 зв.).

Див. ще БЕЗВРЕМЕННЕ.

БЕЗВРЕМЕННИЙ, БЕЗВРЕМЕНЕНЪ *прикм.* Постѣйный: Не смуща(н)те(с) в то(м) аѣтъ злорѣ(ч)те ипатию в ро(с)пачи его на го(р)шее приводачи с чего во(з)ра(с)тае(т) яро(ст) гѣвъ и клопо(г) бе(з)време(н)ны(и) (Львѣв, 1599 *ЦЦА Лен.* 823, 3, 67, 6);

Не все ли плоть и кров, и питаніе безвременно свинскаго закона? (1599-1600 *Виш. Кни.* 151).

БЕЗВСТИДНЫЙ, БЕЗВСТИДНИЙ, БЕЗВСТЫДНЫЙ, БЕСВСТЫДНЫЙ *прикм.* Безсоромный, безстыдний: Ви(д)ите ли иж не добре ри(м)скѣе овца чинат, што кѣрвнико(м) и дворано(м) бе(з)встыдны(м) на(д) собою владѣти допѣцаю(т) (1598 *Виш. Кни.* 284 зв.); И слоушше абѣ Корѣна такъ конгѣвнаа: котроуѣ жѣднаа инѣна не естѣ ровнаа. Шарлатною крѣвю вса, свѣтно проквитаючи: Бе(с)встыдный наро(д) Жидѣо(н)скѣй завстыжаючи (Львѣв, 1616 *Бер. В.* 85); гдѣ вѣ той часѣ смѣлость роспѣтнаа и бе(з)всты(д)наа (Львѣв, 1642 *Час. Слово* 270); ипрѣпо ... безстыдны(и) (1642 *ЛС* 228).

БЕЗВСТИДСТВО *с.* Безсоромность, безстыдство, безстыдность: impenitētia ... безвсты(д)ство (1642 *ЛС* 228).

Див. ще БЕЗВСТЫДЛИВОСТЬ.

БЕЗВСТЫДЛИВОСТЬ *ж.* Те саме, що безвстыдство: початокъ имя маєть лагодности, а конецъ - безвстыдливостъ и нечлювечкѣстю (бл. 1626 *Кир. II.* 18).

БЕЗВСТЫДНЕ *присл.* Безсоромно, безстыдно: Щасливый... костел латынский... бо ся з своего учителя... шидит, а пред ся ним ся // хвалити безвстыдне смѣет (1608-1609 *Виш. Зач.* 228-229); Бѣдѣчи тѣды ... изволѣнѣемъ Бѣжимъ пришождѣлѣнный ... и вѣдѣчи ... ижъ прѣтѣвнѣици наѣни ... сѣтъ бѣрѣо тѣжкими и насилѣствѣюцими Православнымъ ... безвстыдне назывѣючи дѣхѣвны(х) наѣнихъ недѣками .. Инѣнѣнѣи, и скѣткѣв Таѣнѣ Бж(с)твѣнны(х) не зѣкѣтъ (Киѣв, 1646 *Мог. Тр.* 4).

БЕЗВСТЫДНИЙ *див.* **БЕЗВСТИДНИЙ.**

БЕЗВУДЦЯ *див.* **БЕЗВОДЦЕ.**

БЕЗВѢРА *ж.* Те саме, що безвѣрїе: бе(з)вѣра (I пол. XVII ст. *Сем.* 96).

Див. ще БЕЗВѢРСТВО, НЕВѢРА, НЕВѢРИЕ, НЕВѢРСТВО.

БЕЗВѢРІЕ, БЕЗВѢРІЕ *с.* Безвѣр'я, безбожность: да познаю(т) хр(с)тѣане что естѣ нѣпа прѣстаа восточны(х) вѣра, и что дрѣги(х) ѡ(т)щепе(н)цо(в) хитрое бе(з)вѣрїе (1599-1600 *Виш. Кни.* 202 зв.); ѡ землѣ запѣстѣлаа и зарѣслаа, трѣнѣ(м) безвѣрїа и бе(з)божїа (Там же, 264 зв.); *Образю* : Тыѣ сами и(з) вѣри выбѣгни, во яму бе(з)вѣрїа впали и ѡ(г) себе собѣ смѣтъ зѣе(д)нали (п. 1596 *Виш. Кни.* 254 зв.).

Див. ще **БЕЗВЪРА, БЕЗВЪРСТВО, НЕВЪРА, НЕВЪРИЄ, НЕВЪРСТВО.**

БЕЗВЪРНИКЪ ч. Безвѣрник, безбожник: а зловѣрный, хогай не вѣри(т) въскрєсенію, знай ѿ тѣмъ запѣвие безвѣрникѣ (Чернігів, 1646 *Перло* 147).

Див. ще **НЕВЪРНИКЪ.**

БЕЗВЪРСТВО, БЕЗВЪРСТВО с. Те саме, що **безвѣрїє**: Вѣмѣсто зась вѣры, и надеж(л)и, // и любви, бе(з)вѣрство, ѿ(т)чѣланіє, неяви(ст), зави(ст), и мрѣзо(ст) владѣе(т) (до 1596 *Виш. Кн.* 261 зв. - 202); и оуказа(л) петрѣви и(ж) не вѣтръ ани море его погрѣждало але бе(з)вѣ(р)ство (XVI ст. *УЄ* № 29519, 94 зв.); а такъ, знагла бе(з) заслѣги жа(л)ное ѿ(т) ба, тѣю годно(ст) ... дѣрѣ привлащати ... собѣ смѣете и ондѣю згѣду, вѣри тая(н)ство со бе(з)вѣ(р)ство(м) ... мѣщѣете и спѣиваете (1598 *Виш. Кн.* 269).

Див. ще **БЕЗВЪРА, НЕВЪРА, НЕВЪРИЄ, НЕВЪРСТВО.**

БЕЗВѢСТНЕ *присл.* Те саме, що **безвѣстно**: Уважаючи тежъ то добре на себе, ижъ прєрєчѣный Костєптинъ ... на шляхахъ неприятелискихъ, куды были звыкли неприятели татарове безвѣстне и невидомє далеко въ панства наши коронныи вторгивати, наєждчати // ... замки ... знову побудоваль (Варшава, 1585 *АрхЮЗР* 7/III, 286-287).

БЕЗВѢСТНО, БЕЗВЕСТНО, БЕЗЪВЕСТНО *присл.* Безвѣсно, тѣсно, неспѣдѣвано: Который замокъ нашъ Браславский прошлѣго году царь Перекопский ... безвѣстно вторгнувши въ панство нашу, взялъ и спалилъ (Ольбєнг, 1552 *АрхЮЗР* 8/V, 96); поганство Татарове ... на пороги через рекѣ Рось перєшли дла того, жебы безвѣстно в панство нашу вторгнѣти и шкодѣ вчинити могли (Вильна, 1558 *AS* VII, 21); Татарове безвѣстно в панство нашу ходєчи, шкодѣ великѣю чинать (Варшава, 1566 *AS* VII, 104).

Див. ще **БЕЗВѢСТНЕ.**

БЕЗВѢСТНЫЙ *прикм.* Нєвизначєний, неясний: Если безвѣстный голѣсъ труба дастъ, кто ино наготовить ся на гарцѣ (XVI ст. *ИЄ* 165);

невідомий, нечуваный, небачений: скажи ми безвѣстная и таинная премоудрости твоєа (1489 *Чєт.* 286 зв.); О, безвѣстная лже! О, замтузе вшєтєчный! Цѣотливою зовєш - будучи не знают ли вси (1600-1601 *Виш. Кр. отв.* 177).

БЕЗГАДЛИВЪ *прикм.* Нєрозумный, безголовый: Коли естѣ ся слуга нарюкѣ, не будь безгадливъ, хотя можѣ, коли поневоленъ быти, тогда бурше рѣби (XVI ст. *ИЄ* 24); Як могу научити другого, если самъ безгадливъ буду (Там же, 37).

БЕЗГЛАГОЛЕНЪ *прикм.* Нїмий, безмовный: мнимаєте и Никифоро(в) язы(к), которѣго затворили є(с)те и не слышите его вашѣ несправдѣ обличѣющѣи(и), яко пѣгѣ мо(л)чи(т) бе(з)глаголєє(ст) (1598 *Виш. Кн.* 310).

БЕЗГЛАСЕНЪ *див.* **БЕЗГЛАСНИЙ.**

БЕЗГЛАСИЄ, БЕЗГЛАСІЄ с. Мовчаннѣя, безмовнїєстѣ, нїмота: Для того, ижъ яко мертви всѣ овици в той долигѣ костєлногѣ бесловєсногѣ послушенства ока бєрвєном власти пастырское привалєны сѣт и в негѣвствѣ и безгласии сѣдѣят и о спасєнии своєм ... не вѣдають, толко, як ся кому трафит, безсмыслєнно ... умирають (1598 *Виш. Кн.* 98); Абѣвѣмъ при старѣости чѣсь корѣткїй, и прѣдкїй ... а смѣрть на всѣ лѣта живота нашегѣ, прѣва свѣгѣго заживѣетъ ... язы(к) безгласїємъ свѣздєтъ, и рѣзѣма тѣбю покривѣетъ (Чернігів, 1646 *Перло* 124 зв.).

БЕЗГЛАСНЕ *присл.* Те саме, що **безгласно**: на дрѣги(и) днѣ по сє(д)мици мєшкаєя моего в монастыри, безгла(с)не ... ѿ(т)гѣхалє(м) (Скит, 1633 *ЛСБ* 520, 2).

БЕЗГЛАСНО *присл.* Мѣвчки, тихо: ѿбра(з) бжїй и подобїє носѣци(м), овца(м), бе(з)гла(с)но, яко же скѣтѣ, по(с)лѣдовати повєлєзаете (1598 *Виш. Кн.* 285 зв.).

Див. ще **БЕЗГЛАСНЕ.**

БЕЗГЛАСНИЙ, БЕЗГЛАСЕНЪ *прикм.* Безмовный, мѣвчѣзний, нїмий: По(д)арѣмни(и) бе(з)гласє(и), або ѿсє(л), чловѣчи(м) гблѣсо(м) промѣви(в)ши(и), обличѣє(т) пр(о)рокѣ безѣумїє (Острог, 1599 *Кл. Остр.* 202); яко агнє(ц) прѣмо стрєгоущємоу его бе(з)гласє(и), тако не ѿ(т)врѣзѣє(т) оустѣ свои(х) (XVI ст. *УЄ Трос.* 73); insonus, негласѣяци(и), бе(з)гла(с)ни(и) (1642 *ЛС* 240).

БЕЗГЛУЗДЫЙ *прикм.* у *знач. ім.* Безглуздый, дурный. Вл. н.: Ивагѣ бе(з)глѣ(з)ды(и) (1649 *РЗВ* 375 зв.).

БЕЗГОДИЄ с. Нєгода, непомѣда: скоро все ѿ(т)пѣстивши ѣ великѣе бе(з)годїє дє(и) и по(ч)єхалѣ(м), кони похромї(л) ... са(м) мало здѣро(в)ѣ не стрѣти(л) (Новгородок, 1592 *ЛСБ* 213).

БЕЗГОДНЫЙ *прикм.* Негідний, нікчемний: всі же стїи ѡци ... повѣдаша дховно празновати а не телесно, не чрѣвоу ... безго(д)ны(м) пїа(н)ство(м) но гви (Львів, 1585 УЄ № 5, 121 (на полях)).

БЕЗГРѢХОВНЫЙ *прикм.* Безгріховний: Ѡ црѣ вѣчнои слави, Дарѡи на(м) бе(э)грѣховнои забавы (Чернігів, 1646 *Перло* 17).

БЕЗГРѢШЕНІЕ *с.* Відпущення (прощення) грїхів: Вы мертвы были у грѣховѣ и безѣ к(ре)щѣня тѣла вашего, ожививѣ естѣ изѣ нимѣ и даровалѣ намѣ безѣгрѣшеніе (XVI ст. *ИЄ* 193).

БЕЗГРѢШЕНЪ *див.* **БЕЗГРѢШНЫЙ.**

БЕЗГРѢШІЕ *с.* Те саме, що безгрішность: не старѡго ѡ(т)мѣнѣемо // в' дига, а нѣ члѣвка в' живѡтѣ мѣтки егѡ ворѡчаемо, але грѣхѡми зраненого и зболѣлого, ... ласкою нб(с)ного Цра взвѡдимо на детїнное безгрішіе (Київ, 1637 УЄ *Кал.* 905-906).

Див. ще **БЕЗГРѢШСТВО.**

БЕЗГРѢШНОСТЬ *ж.* Безгрішність, безгріховність, неспорочність: А та(к) ю розбїли и злоупотрепили з оны(х) Єи богаты(и) оубирове ... то є(ст) ѡпоую невїнню(ст) ... бе(э)грѣшно(ст) (Львів, 1585 УЄ № 5, 303 зв. (на полях)); Нехай же вѣдаю(т), же то Хс реклѣ, не бе(э)грѣшность дѣти(н)ндю показѡючи, але хотачї оученикѡвѣ ѡ(т) высѡкой мѣсли ... которѡю тогды по ни(х) зроздмѣ(л), ѡ(т)вести, а покорѣ надчити (Київ, бл. 1619 *Аз. В.* 82).

Див. ще **БЕЗГРѢШЕ, БЕЗГРѢШСТВО.**

БЕЗГРѢШНЫЙ, БЕЗГРѢШЕНЪ *прикм.* (який не має грїхів) безгрішний, безгріховний: бгѣ са(м) только бе(э)грѣшенѣ (Острог, 1587 *См. Кл.* 7); сам безгрішний Христос тым же бозким промыслом своим на сей свѣтѣ приходилѣ (Львів, 1605-1606 *Перест.* 49); кто пригѣ, же не приоболокѣса в' тѣло безгрішное: бдѣтѣ вѣверженый ѡ(т) збаве(н)а и живота (Київ, 1625 *Сур. Сл.* 125); мое бе(э)грѣшное тѣло што тобѣ вїнню (Вільна, 1627 *Дух. б.* 97); Тогда пренастѣйшаа // Два ... ѡплаковала Тѣло прѣстѡе безгрішное (Чернігів, 1646 *Перло* 95-95 зв.);

у знач. ім. безгрішний, безгрішник: Безгрішного грѣшныи ѡто оутискдѡють, Іса невїнного ѡкрѣтне мордѡють (Львів, 1631 *Волк.* 15 зв.); Сѣ грѣшники безгрішний сполкдѣтѣ (Чернігів, 1646 *Перло* 74).

БЕЗГРѢШСТВО *с.* Те саме, що безгрішность: вѣдлѡгѣ сїлы бе(э)грѣшства проклѣтство перемѣнїлѣ на благословеніе (Київ, 1637 УЄ *Кал.* 776).

Див. ще **БЕЗГРѢШЕ.**

• **БЕЗГУБЫЙ** *прикм.* у знач. ім. Безгубий. Вл. н.: Макси(м) бе(э)губы(и) (1649 *РЗВ* 177).

БЕЗГЛѢОВОКЪ *ч.* Те саме, що безгловье: Сажаетѣ нарѡды Хс на травѣ, надчѡючи на(с) покрѣ и скрѡмности, абысѡмо не завше матерѡцовѣ и безгловкѡвѣ шѣкалі, дла ѡ(т)починѣна (Київ, 1637 УЄ *Кал.* 428).

БЕЗГЛѢОВЕ *с.* (*стп.* bezglowie) подушка: възглѣвїе: възглѣвница, безгловье, albo подѣшка (1627 *ЛБ* 19).

БЕЗДНА, БЕЗНА, БѢЗДНА *ж.* (*цсл.* бездъна)

1. (*безмірна глибина, безмежний простір, глибоке провалля*) безодня, пропасть: ѡ(т)ворилася бѣз(д)на водамѣ (1489 *Чет.* 13); Вл(д)ко ги ... ѡ(т) вѣхѣ бѣзднѣ морскыхѣ наполнилѣ еси собѣ истѡчникѣ одїнгѣ (Острог, 1598 *Отп. КО* 31 зв.); и пита(л) его іс мѡвачи што ти є(с) іма. а ѡ(н) ре(к)лѣ легиѡ(н), понева(ж) бѣсове многїи были оувошли оу него и просили ха, абы и(м) не каза(л) во без(д)ноу ... поити (к. XVI ст. УЄ № 31, 215); изѣ вѣровѣ перейшли великую бездну по суху (XVI ст. *ИЄ* 118); воздѡхѣ, тма естѣ верѣхѣ бѣзды (Почаїв, 1618 *Зерц.* 11 зв.); Прѡпасть: ѡ(т)хлѣнѣ, Тѣмность, Бѣз(д)нѣ Такѣ зовемо (1627 *ЛБ* 101); barathrum, пучина, пропа(ст), бе(э)дна (1642 *ЛС* 100); Всако(ж) земла была невїдома и неждкрапена // и тма вѣрѣхѣ бѣзды (серед. XVII ст. *Хрон.* 1-1 зв.); *Образно:* Ты всѣмѣ створѣнамѣ справдѣшѣ. На нб(с)ной недозрїмой высѡкости, и в' морскихѣ безнах' глѣбѡкости (Чернігів, 1646 *Перло* 16);

перен. (*велика кількість чогось*) невичерпність, незліченність: Крѣстѣ на ѡстатѡ(к) глоубѡкостю по(д)вы(ш)шонный естѣ, жебы соудѡвѣ г(с)нихѣ бѣзды, невїмѡвно(ст) выналѣзена ...барзо значнаа была (поч. XVII ст. *Проп. р.* 299 зв.); Жрѡдло, Реко дѡброты недошлаа Бѣздно (Вільна, 1620 *Лям. К.* 6); маѣтѣ бѡвѣм' мїлости невїчерпаныѣ жрѡдла, и мїлосѣрда бе(э)днѣ, и жалѡвана неоубытое мѡре (Київ, 1637 УЄ *Кал.* 633); Молѡ та. Бже приле(ж)но, Прїйми ю [дѡшѣ] нїгѣ любѣзно, Недозрїмаа мїлости бѣзно (Чернігів, 1646 *Перло* 17); Блѣгодарѣ та ... Црѣ Аглїскїй, вѣчнои славы, Недозрїмаа бѣзно щедрѡгѣ (Там же, 23).

2. Пекло, безодня: богатый дѣля чого бывъ поне-
сюгъ у безду и муку? (XVI ст. *ПС* 148).

Див. ще БЕЗОДНЯ.

БЕЗДОЛНИКЪ ч. Несчастливецъ, безталанник:
Который вѣ Ыбѣ Престолѣ свои славы маешъ, Самъ са
на земли яко бездѣльникъ тѣлѣшъ (Чернігів, 1646
Перло 71 зв.).

Див. ще БЕЗДОЛНЬЙ.

БЕЗДОЛНЬЙ *прикм. у знач. ім.* Бездолный.
Вл. н.: тишко бе(з)долны(и) (1649 *РЗВ* 369).

Див. ще БЕЗДОЛНИКЪ.

БЕЗДОМНИКЪ ч. Бездомник, безпритульный:
зара(з) позна(л) е(с)ми ректора вм(с) саколюбца,
селолюбца, злато и сребролюбца, а не ницаго
сиромаша, бе(з)домни(к)а, не имѣцаго где главѣ
по(д)клонити, х(с)а (1598 *Виш. Кн.* 277 зв.).

Див. ще БЕЗДОМНЬЙ, БЕЗДОМОКЪ.

БЕЗДОМНЬЙ *прикм. у знач. ім.* Безпритульный,
бездомный: ници(х) нако(р)ми и без(л)омны(х) в до(м)
сво(и) оуведи (XVI ст. *УС* N 29519, 11 зв.); Если прето
хочемо, и мы братѣе припати, Ха // вѣ домы наши, и
накормити егѣ, пріймѣмо бездомныхъ, оуводѣмо до
домѣвъ нашихъ (Київ, 1637 *УС Кал.* 737-738).

Див. ще БЕЗДОМНИКЪ, БЕЗДОМОКЪ.

БЕЗДОМОКЪ ч. Те саме, що бездомникъ:
Безкровный: Бездомокъ (1627 *ЛБ* 6); Жебраковъ и
бездомковъ, вѣеди вѣ домъ свой (Київ, 1637 *УС Кал.* 654).

Див. ще БЕЗДОМНЬЙ.

БЕЗДОРОЖЬЕ с. Бездоріжжя: хто тою дорогою
не ходитъ, тогъ вѣ бе(з)дорожѣ блѣдитъ (Вільна, 1627
Дух. б. 269).

БЕЗДРУЖНЬЙ *прикм.* Недружный, одинокий:
incomes, бездружни(и) (1642 *ЛС* 231).

БЕЗДУШЕНЪ *див.* БЕЗДУШНЬЙ.

БЕЗДУШНЬЙ *див.* БЕЗДУШНЬЙ.

БЕЗДУШНОСТЬ ж. Бездушність, черствість,
байдужість: яко(ж) то мѣлые непѣвные послѣве
великаа и бе(з)пѣпаа бе(з)доушность вапа (Острог,
1598-1599 *Апокр.* 46).

БЕЗДУШНЬЙ, БЕЗДУШНЬЙ, БЕЗДУШЕНЪ
прикм. 1. (позбавлений життя) неживый, мертвый,
бездушный: Пла(ч)те бѣоло(б)ци, и стогнѣте, глядячи
на того трѣпа ... охѣга(и)те по не(м), напоминаючи я(к)

красны(и) мертв, бы(л), ко(л)и здоро(в) бы(л), а тепе(р)
я(к) са и(з)мѣни(л); ко(л)и штрѣпѣ(л) и бе(з)дѣше(и)
ста(л) (1599 *Виш. Кн.* 217); Ово дѣволъ котрѣй яко
Лѣвъ рыкаеть, Кгды бѣдногѣ чѣка поглоти(т) шѣкаеть.
Лежитъ прѣве бездѣшный (Львів, 1631 *Волк.* 30);
inanimus, ... бездушный (1642 *ЛС* 229);

(який нічого не відчуває) неживый, бездушный: не
терпѣль па(с) видѣти бѣсомъ порабитившихса и
бездѣшны(м) коумиромъ (1489 *Чет.* 30 зв.); Прѣсто
мѣвачи става(т) свѣбѣ Бѣга бе(з)дѣшного//а в тобѣ
смертѣльне грѣпати (Чернігів, 1646 *Перло* 9 зв. - 10);
Такожъ и болшаны ритыи и литыи робилъ зо всѣкой
(!) матерѣи. И многіе нарѣды до тогѣ шалѣнства
позатѣгалъ, ижъ са бѣнымъ бездѣшнымъ а рѣкама люд-
скима оучинскимъ Бѣгомъ пероздмныи клѣнали
(серед. XVII ст. *Хрон.* 20);

(який не має душі) бездушный: Хрыстость прѣнял
чловѣченство наше, то есть тѣло и зѣ душою, противъ
среси Аполинарѣвы, который вѣрылъ Тѣло Хрыстово
быти бездушное (Вільна, 1603 *Гарм.* 201); камение
возопиют и бездушная тварь свѣдчити будет, ижъ то
есть не смиреннаго мудроваия истины корень, але
мучительское и гордостное лжи и силы потварь (1608-
1609 *Виш. Звч.* 213).

2. Безсердечный, жорстокий, бездушный: А Юда
скариво(т)скій... порозоумѣ(л) прѣ(з)паоукоу даво(л)-
кою, ижъ старѣшина жидовска рада(т), якобы мѣти
Іса в роукахъ своихъ, А ю(ж) бездоушныи навчи(л) Ю-
доу, якъ бы мѣ(л) его продати (XVI ст. *УС Трос.* 46).

БЕЗДЫМНЬЙ *прикм.* (який горить без дим)
бездымный: асарнос, бе(з)ды(м)ны(и) (1642 *ЛС* 64).

БЕЗДѢЛНЬЙ *прикм.* 1. (вільний від праці)
неробочий: день // бе(з)дѣльный, вѣ котѣры(и) са
жа(л)ное слѣдѣбничее дѣло не ѡ(т)правѣтъ (Київ, 1637
УС Кал. 207).

2. Неспроможный, неправдивый: Почто ся хвалите
силнии во злобѣ, бездѣлнии суще в словесной ѡздѣбѣ
Порѣваючи на Божию истно(сть) и на ха спа ѡвѣдо
прѣ(л)вѣчно(ст) (к. XVI - поч. XVII ст. *ЛДПИ* 182, 109).

БЕЗДѢТНЬЙ *прикм.* 1. Бездѣтний: я бе(з)дѣпаа
и вдова (поч. XVII ст. *Проп. р.* 128 зв.).

2. *У знач. ім.* Вл. н.: Левько Бе(з)дѣ(т)ны(и) (1649
РЗВ 404).

БЕЗЕЦНИКЪ ч. (стп. *bezecnik*) негідник: вы бы всакого станд подданые наши ... ѿ том ведали и того истого Валентого Желеха за безецника маючи, вжо ѿт сихъ мествъ пихто з вас его в домъ своемъ не переховывали (Вільна, 1565 *AS VI*, 285); А на бблгыное обелженъе - якобы якимъ безецникомъ, не зъ рукъ въ рупѣ, але на кій узявши своє писма черезъ особъ легкихъ незнасмыхъ подають (Вільна, 1595 *Ун. гр.* 117);

розпусник: Там бо естъ у латыни своєволя, там естъ чистецъ по смерти мудрымъ безецникомъ, вшпечепникомъ и роскошникомъ (Унів, 1605 *Виш. Домн.* 191).

БЕЗЕЦНИТИ дієсл. недок. (стп. *bezecnic*) (що) безцестити, неславити, ганьбити: отступникоже за то на нихъ небо и землю обернути усилюють,.. ексистимацію ихъ добрую потварами // безецнятъ (Київ, 1621 *Кон. Пал.* 734-735).

БЕЗЕЦНОСТЬ ж. (стп. *bezecnosť*) безцестя, безслав'я, розпуста: печестіє, не(э)бо(ж)но(ст) непобо(ж)ність, безецность за(к)амагѣлость ср(д)ца (1596 *ЛЗ* 60); яко в Лядской земли ... титулы, и вавилонская музыка ... в прелестъ лагынскую мало не всѣхъ выкратю, тако и овде - власть, безецность, роскош тѣла, угодное житіє безбожныхъ и невѣрныхъ турков миролюбную мысль до себѣ притягаєт (1608-1609 *Виш. Зач.* 219); Иерусалимъ и королѣ его ... которыи погапского балванского шаленства перешли безецностями своими, которіи, зъ балванскихъ оферь радуючися ... напротивъ самого Бога навывмышляли! (Київ, 1621 *Кон. Пал.* 836); Нечестіє: Незббжно(ст), бе(э)честіє, непоббно(ст), нецѣбга, безецно(ст), закаматѣлость сѣрдца (1627 *ЛБ* 77); Нежжгымъ абовѣмъ лбodemъ, пещѣнымъ, роскошникомъ, и нелигостивымъ богачѣмъ, смѣртъ Естъ, ѿ(т)лвчѣтиса ѿ(т) тѣла, и ѿгѣйти ѿ(т) рѣскошнѣи въ мѣкд, ѿ(т) славы въ безецность (Київ, 1637 *УС Кал.* 601).

БЕЗЕЦНЫЙ, БЕЗЕЦЪНЫЙ прикм. (стп. *bezecny*) 1. Ганьбный, підлий, безцеспый, розпусной: вашъ вѣкъ, ваше лживо па(р)ство, наша свѣтнаа слава, ваша безецнаа роскошъ ... ваше все еже вѣкъ сѣи видѣтъ себе крыє(т) (1598 *Виш. Кн.* 307 зв.); шдбеница и столпъ неславны(и) и безецный южъ са обе(р)поули на четвероугблны(и) и копѣный столпъ (поч. XVII ст. *Проп. р.* 296 зв.); Где абовѣмъ заздросъ безецнаа, не

пшодитъ: Тамъ приазнь плынегъ, и все дѣброе похѣдитъ (Львів, 1616 *Бер. В.* 96); Нечестѣвы(и), Безецны(и), нецѣотгѣвы(и) (1627 *ЛБ* 77); Всѣ бовѣмъ иле зъ людѣи естъ, которыѣ въ болѣгъ безецны(х) свинѣски(х) памѣтностѣи роскошнѣи^с и веселѣютъ^с, зъ ѡбѣчаєтъ своѣ(х) свинѣми назывѣютъса (Київ, 1637 *УС Кал.* 27); Нехаи тѣды погапбѣно бѣдѣтъ вшелѣкое кацѣрство безецны(х) гсретникѣвъ (Львів, 1642 *Час. Слово* 277);

у знач. ім. розпусник, безцеспый: "... Если справедливый заледвѣ збавлен будет, нечестывын, а безцѣпныи и грешныи где ся окажет?" (Вільна, 1600 *Китех.* 44); Имъ безецнымъ и Христосъ соблазномъ; а не только человекъ добрый (поч. XVII ст. *Вол. В.* 97).

2. Який поставлений поза закономъ, засуджений на вигнання зъ крайни: вырокомъ нашимъ такъ есмо нашии, же онъ честь и верѣ страгил, а сказалисьмы его быти безецнымъ и немаючы(м) вже николи мествца и помшпака во вснхъ змѣлахъ и межы всими поддаными нашими (Вільна, 1565 *AS VI*, 285).

БЕЗЖЕНЕЦЪ ч. Неодружений чоловік: agamus, бе(э)женецъ (1642 *ЛС* 75).

БЕЗЖЕНІЕ присл. (стп. *bezzenie*) мешкати безженіе - жити неодруженымъ: священникъ (Илія) по зестю с того свѣта перное жоны своеє, не менкаючы при парафнии безженіе, неслушне и непорядне в второе малженство вступивши, надъ заказъ духовный лигортню Божественную отпраовати ... усилювалъ (Львів, 1633 *КМІМ* II, 18).

БЕЗЖЕННЫЙ, БЕЗЖЕННЫЙ, БЕЗЖОННЫЙ, БЕЗЪЖЕННЫЙ прикм. Неодружений, нежонатий: А которыи попы ... безжонны повѣгу Кієвского, тыи до вашей милости ѣдутъ (Київ, 1556-1568 *ЛЮЗР* I, 301); Але рыхлей и подобней то ку правде, ижъ яко вера Рымская въ Полщѣ настала, такъ подобно и каплашъ безъженные настали (Вільна, 1599 *Лит.* 739); иппурш, безжен(н)и(и) (1642 *ЛС* 238); Та(к) тежъ жонатый мірскій, бо(л)ишъ // ни(ж)ли бе(э)жѣтнѣи [грѣшнѣи], еслибы ѡбѣдва впѣли въ прелюбѣдѣніє (Львів, 1645 *О тайн.* 60-61); Бе(э)жѣтнѣи. C(a)clebs-libis (1650 *ЛК* 424).

БЕЗЗАКОНЕНЪ див. **БЕЗЗАКОННЫЙ**.
БЕЗЗАКОНІЕ, БЕЗАКОНІЕ, БЕЗАКОНІЄ,

БЕЗАКОНЬЕ, БЕЗЗАКОНІЄ, БЕЗЗАКОНЬЕ, БЕЗЪЗАКОНІЄ с. (*порушення правового порядку, законів або церковних догматів*) беззаконія, незаконність; несправедливість: двѣ рекль. в беззаконьи зача(т) єсьмь (1489 *Чет.* 127 зв.); такъ же и вы зъвѣрха са окаяоуете любе(м) быти справедливы в' поутрыоста(х) е(ст) естѣ полѣни беззаконіа и неправды (1556-1561 *ПЕ* 99 зв.); И всякое беззаконіе ... видячи не таити но епископѣ своємѣ шповедати (Львів, 1586 *ЛСБ* 71); Тайна уже совершается беззаконія (1588-1596 *Виш. Кн.* 140); Павелъ свѣтый зоветъ сго чловѣкомъ беззаконія и сыномъ погибели (Вильна, 1595 *Ун. гр.* 149); Бо еслибы такъ было, яко вы зъ своимъ соборомъ поведаете, - а якобы смели такъ великіе и хрестіянскіе господаи неправду за правду и таковое беззаконіе, яко вы поведаете, што ся тамъ деяло, поволяти и до людей иначе удавати? (Волюдимир, 1598-1599 *Видп. ПО* 1109); У добруй чести поживаймс у ныгышномъ вѣку, иждѣмс доброй надежѣ и явленія // славы великаго Бога ... што давь себе за насъ и избавивъ насъ выдѣ усякого беззаконія (XVI ст. *ПЕ* 192-193); А той антихристь ... беззаконія сыгъ (Київ, 1621 *Кон. Пал.* 318); а погымъ ω(т)крѣстѣса члѣвѣкъ, грѣха любитель, сыгъ беззаконіа, протѣвникъ Бжій (Черніїв, 1646 *Перло* 136 зв.).

Див. ще БЕЗЗАКОНСТВО.

БЕЗЗАКОНІКЪ *див.* **БЕЗЗАКОННИКЪ.**

БЕЗЗАКОННЕ *присл.* Те саме, що беззаконно в 1 знач.: менцане ... шгѣ запомігѣвши бѣга и повинно(с)ги своѣе хр(с)тіанское ... в томъ до того часу нечу(и)не бе(э)законіе пребывають (Київ, 1590 *ЛПБ* 4, 1136, 32, 1).

БЕЗЗАКОННИЙ *див.* **БЕЗЗАКОННЫЙ.**

БЕЗЗАКОННИКЪ, БЕЗАКОНІКЪ, БЕЗАКОННИКЪ, БЕЗАКОНЫКЪ, БЕЗАКОНІКЪ ч. (*порушник церковних догматів, усталених норм*) беззаконник, нечестивецъ, грѣшник: ω(т) беззаконікъ оубиенъ будетъ (1489 *Чет.* 181 зв.); ωдѣнь с ни(х) ... оуби(л) ωдѣби пѣчи ... ва(с) беззаконниковъ з рѣказапа его мл(с)ти (Смотрич, II пол. XVI ст. *Проп. Д.* 12 зв.); И слова бѣде(т) мѣвити блю(э)нгѣрскіе протѣ(в) на(и)вышнѣшого беззаконникъ (Вильна, 1596 *З. Каз.* 66); Свѣтый бо духъ мешъканья в грѣшников не мает, и беззаконниковъ господь погубляет (к. XVI ст. *Укр. п.* 77); лепше одинъ творяя волю Господню, нежели много

беззаконниковъ (Львів, 1605-1606 *Перест.* 48); пресвѣтлый княжа Василій зъ сыномъ своимъ ... который такъ му любезный былъ ... // ... въ раду нечестивыхъ не пошолъ, и на дорозѣ беззаконниковъ апостатовъ не стануль (Київ, 1621 *Кон. Пал.* 1137-1138); Бе(э)законникъ. Iniquitas. Improbitas (1650 *ЛК* 424).

БЕЗЗАКОННО, БЕЗАКОННО *присл.* 1. (*не за хрестіянськимъ законом*) беззаконно: люди ... почали грѣшно и беззаконно жити (1489 *Чет.* 18); живѣчий бе(э)законно, боитъ са для закона оумершого (Київ, 1637 *УЕ Кал.* 330); вѣкъ той настѣпигъ, страхѣ, бѣлезни, и смѣгкѣ, такъ поганомъ невѣрнымъ, яко и хр(с)тіаномъ свабѣлнимъ бе(э)законно живѣдимъ, // въ грѣсѣхъ, беззаконіа (Черніїв, 1646 *Перло* 135 зв. - 136).

2. (*проти закону*) незаконно: не(с)фас, не(л)го е(ст), бе(э)законно (1642 *ЛС* 279).

Див. ще БЕЗЗАКОННЕ.

БЕЗЗАКОННЫЙ, БЕЗЗАКОННИЙ, БЕЗАКОННЫЙ, БЕЗАКОНЪНЫЙ, БЕЗАКОНЫЙ, БЕЗЗАКОНЕНЪ *прикм.* 1. (*який порушує церковні догми, усталені релігією норми*) беззаконный, незаконный; нечестивый, безбожный, грѣшный: Пѣве за(с) надѣ бѣга бѣгами вы(ш)шими ... на(д) творца, ро(в)ны(м) здаііе(м) образа своего всѣ(х) почтившаго, соудо(м) безако(н)ны(м) во(э)неслиса (до 1596 *Виш. Кн.* 261); Але далѣко суть отъ свѣтого пѣти, и в беззаконный навѣкнули пребыти (к. XVI ст. *Укр. п.* 84); Для того кѣждый Хр(с)тіанскій члѣвче, старайса пилѣю: абысь ω(т) шкѣлакаго непобожного оучи(н)кѣ хорѣнилиса ... и ω(т) товариства беззаконны(х) людѣй (поч. XVII ст. *Пчела* 24 зв.); шлех ... бе(э)законенъ (1642 *ЛС* 225); incestus ... нечи(с)ти(и), бе(э)законни(и) (Там же, 230).

2. У знач. ім. грѣшник, нечестивецъ, заст. беззаконник: то моу(ч)никъ георгіи притерпѣль ω(т) беззаконныхъ (1489 *Чет.* 177 зв.); Тайна уже совершается беззаконія, точно одержай ныгѣ, дондеже отъ среды будетъ и явится беззаконный (1588-1596 *Виш. Кн.* 140); Г-я наука: якъ покаяніе даль Бѣгъ грѣшнымъ и беззаконнымъ, постѣ, молитва ..., то тымъ спасенъ ся грѣховъ своихъ (XVI ст. *ПЕ* 9); скѣро члѣкъ по крещеніи в' грѣхъ оупадѣеть ... през' тѣю стѣю тайнѣ ω(т)пѣценіе грѣховъ одержавшы

з' Бгомъ съединяет'са и з' мёртвого живымъ, и з' беззаконнѣго праведнымъ ставает'са (Львів, 1645 *Оттайн.* 48).

БЕЗЗАКОННУЮЩІЙ *прикм.* Незаконный: Измѣнѣть време(н)на и законъ и беззаконнѣющій завѣтъ ... и осквернѣть снѣннаа (Київ, 1621 *Коп. Пал. (Лв)* 28).

БЕЗЗАКООНОВАТИ, БЕЗЗАКООНОВАТИ *дієсл. недок. (без додатка)* Порушувати закон, грішити: И шпобъ теда тобѣ маю повѣдиги, колько беззаконнѣють нѣмѣ Латинскіи сынѣве о(т) мѣдрости прѣжного ошѣкана (Київ, 1619 *Гр. Сл.* 202); Неправдѣю: Кривжу, беззаконнѣю (1627 *ЛБ* 75); Згрѣшилис'мо ... бе(з)законовалис'мо неосправедливилис'моса прѣ(д) тобою (Київ, 1637 *УС Кал.* 258); Бе(з)законнѣю. Inique ago. Contra legemago. Pecco in legem (1650 *ЛК* 424).

Див. ще БЕЗЗАКОНСТВОВАТИ.

БЕЗЗАКОНСТВО, БЕЗЗАКОНСТВО, БЕЗАКОНЪСТВО, БЕЗЗАКОНЪСТВО *с.* Те саме, що беззаконнѣ: а для мнѣгого бе(з)зако(н)ства и(з)гасне(т) любо(в) мнѣги(х) (Вільна, 1596 *З. Каз.* 25); Чомъ заказувъ моихъ не сокотили, пубю палицсвѣ ихъ беззаконнѣство; если заказувъ не будутъ держати, я ихъ беззаконнѣство буду сокотити (XVI ст. *ИЕ* 154); Тая унѣя предводителница отъ малого початку отцпенства на великое згулное беззаконнѣство и до вѣчнои муки углаженная стежка (бл. 1626 *Кир. II.* 18); если нѣкоторыи зъ тыхъ зостандѣтъ оухнѣ(т) в' неправостахъ своихъ, и вызнаюгъ беззаконнѣство свое и продковъ своихъ (серед. XVII ст. *Хрон.* 127 зв.);

беззаконный вчинок: Благыи, котрымъ ся выдпустили бе(з)ко(н)ства, и котрымъ покрыли ся грѣхи ихъ (XVI ст. *ИЕ* 124); упалисмо, як листе зъ дерева, за беззаконнѣства наши (Вільна, 1600 *Катех.* 41).

БЕЗЗАКОНСТВОВАТИ *дієсл. недок. (без додатка)* те саме, що **беззаконовати**: И такъ беззаконнѣствующи презъ весь день никчемной философи, упадасте въ долъ омаменя (1603 *Пит.* 107).

БЕЗЗАКОНЬЕ *див. БЕЗЗАКОННѣ.*

БЕЗЗЛОБИВЫЙ *прикм.* Беззлѣбный, незлѣбный, добродушный: Але когда добрый владыка на проповѣдъ выбралъ простыхъ хлопѣв, смиренныхъ пинцихъ, беззлѣбныхъ рыболововъ ... и тымъ церковъ свою поручилъ,

в шафунокъ спасеннѣ челѣвческое ... элцил, - такъ же властнѣ и патриарха, слѣда христова держачися, учинилъ (1598 *Виш. Кн.* 104).

Див. ще НЕЗЛОБИВЫЙ.

БЕЗЗЛОБИЕ, БЕЗЗЛОБИЕ *с.* Беззлѣбнѣсть, незлѣбнѣсть, добрѣта, лагиднѣсть: для того, и(ж) пога(н)скіе еще догматы ... кѣсаочіе ... Петровы вѣры, Иоа(н)новы ч(с)тоты Іакового бе(з)злѣбїа и прочіи(х) ап(с)ль бе(з) хитрѣства вомѣстити ниже Помыслити не мѣгутъ (1598 *Виш. Кн.* 272); inculpation, непорочно(с)г(ь), беззлѣбнѣ (1642 *ЛС* 232).

Див. ще НЕЗЛОБИЕ.

БЕЗЗУБКО *ч. Диал.* беззубко "той, хто не має зубів". Вл. п.: Иванъ Бе(з)зубко (1649 *РЗВ* 307 зв.).

БЕЗЗУБНЫЙ *прикм.* Беззубый: infr(c)ndes, бе(з)зубнѣ дѣти (1642 *ЛС* 236).

БЕЗИСПЫТНО *присл.* Непохитно: Благочестие естъ безиспытно несумнѣнна вѣра, упование истинно (1599-1600 *Виш. Кн.* 151).

БЕЗКВАСИН *прикм. (про тісто)* бездрѣжджѣвий: До того опрѣспокъ безквасинъ яко бездѣшенъ, безсоленъ яко бездмѣнъ (поч. XVII ст. *Вол. В.* 74).

БЕЗКЛОНОТНЕ *присл.* Те саме, що **безклопотно**: дай то Бже, жебыхмо недостагкѣ своѣго жаловали и фрасовалиса, а не якъ отбылыи безклопотнѣ жили (Вільна, 1627 *Дух. б.* 14); Яко гдѣбы якій шляхтичъ, в' достагѣгахъ великихъ безклопотнѣ жиль (Там же, 160).

БЕЗКЛОНОТНО *присл.* Безклопотно, безтурботно, без клопоту; спокойно: князь Юрьи, воевода кievскій, на тое дѣло выслалъ насъ, абыхмо безклопотно промежи ними того досмотрѣли и ихъ поеднали (Київ, 1510 *АрхлОЗР* 8/IV, 161).

Див. ще БЕЗКЛОПОТНЕ.

БЕЗКЛОНОТНЫЙ *прикм.* Безклопотный, безтурботный: Тѣе(ж) ... и тепѣръ ... дѣет'са, и(ж) цркви хвѣ сынѣве, та(к) свѣ(т)скіи якъ и дѣхо(в)ныи всѣ оныи дочасныи рѣчи//и живѣ(т) без'клопо(т)ны(и) оу о(т)щепе(н)цѣ(в) и еретико(в) видѣ(т) (Вільна, 1596 *З. Каз.* 20 - 20 зв.); А гды дѣша до оного мѣста стѣхъ прійдетъ, тогда бе(з)клопотный и бе(з)покрѣсы живѣтъ вести мѣжетъ (Вільна, 1627 *Дух. б.* 247).

БЕЗКНИЖНЫЙ *прикм., перен.* Неписьменный: па́че же где бы са рече́нїе ра(э)вмѣнїа ко(н)чїло, та(м) дѣли да ѡ(т)почивае(т), ѡ(т)дыхае(т) и постоювае(т); а то для того, абы и просты(м) бе(э)кни(ж)ны(м) слѣхачо(м) разв(м) речсныхъ явлк(н) и вмѣсте(н) бы(л) (1599-1600 *Виш. Кн.* 201 зв.);

у *знач. ім.* мо(н) е(ст) даска(л) проста(к), але ѡ(т) всѣ(х) моудрѣнїишїи которы(н) бе(э)кни(ж)ны(х) оупремоудрае(т) (1599-1600 *Виш. Кн.* 203).

БЕЗКОНЕЧЕНЬ *див.* **БЕЗКОНЕЧНЫЙ**.

БЕЗКОНЕЧНО *присл.* Безконечно, вічно: Ѡ, како пшасливая дїпа твоя, яко прїйде до жєпиха своего... абы ... восселилася еси безконечно (Чорна, 1629 *Дїал. о см.* 280).

Див. ще **БЕЗКОНЕЧНЬ**.

БЕЗКОНЕЧНИЙ, БЕЗКОНЕЧЕНТЬ, БЕЗЪКОНЕЧНИЙ, БЕСКОНЕЧНЫЙ *прикм.* 1. Безконечный, вічний: пѣтръ могила митрополїтг на тоє наложи́ль пезличюно ... на посрамлѣїе нечестивымъ и ѡ(т)ствѣпнико(м) правосла́нныа вѣры на безконѣчное мѣчѣїе ихъ (1509-1633 *Остр. л.* 131); то ес проклатство вѣчноє и мука безконечнаа (1594 *Свєцц.* 73); Коли кто дастъ воды чану студеню во имя Господня, и за то прїйметъ заплату въ царствїи безъконечнумъ (XVI ст. *ПС* 213); а впа(к)же нехай такъ боудеть вѣдлѣть твоего слѣва, нжъ поживѣшь на тѣлькїе лѣта, и жа(л)ное ѡ(л)мѣны не оутѣрпїшь, ци ровноєжъ то протївъ безъконѣчнымъ вѣкомъ и моукамъ гѣркїмъ и срѣкїмъ ѡнїямъ (Острог, 1607 *Лѣк.* 38); а по(р)вавши ... вовє(р)їуть ю [дїв] ... на мѣсто мѣкъ безконечны(х) (Чорна, 1629 *Дїал. о см.* 278); Бгъ явне прїйдегъ ... введѣт ... до невымовныхъ рѣскопїи, и до бесконѣчног о живота втрово́днїа (Київ, 1637 *УЄ Кал.* 44); стра́хася огня пекѣлнго, абѡвѣмъ безконѣченъ естъ (Львїв, 1642 *Час. Слово* 266); во безконечный вѣкѣ, во безконечныи (безконечныя) вѣки *див.* **ВѢКЪ**.

2. Безмежний, великий: прїшо(л) к намъ мл(с)рдїя дела безкопє(ч)ного (1489 *Чет.* 164 зв.).

3. Незлічений: идый в Македонїю, да запретїиши пѣкоим не ходїти ко инымъ учителем, ниже внимати басїем и родословіем ихъ безконѣчнымъ (1608-1609 *Виш. Зач.* 212); Нечсѣтнїи: Незлічений, безконѣчний, безмѣрнїи, конца и лїчбы пѣмаючїи (1627 *ЛБ* 74).

БЕЗКОНЕЧНЬ *присл.* Те саме, що безконечно: infinite, infinito, безконечнѣ (1642 *ЛС* 235).

БЕЗКОРОЛЕВЕ, БЕЗЪКОРОЛЕВЕ *с.* (*стан держави без короля*) міжкоролів'я: сему записови моему даю волност кождоу таковому, у кого бы сєє запис мой был, себе позвати позвом правнымъ и не правнымъ до которого колвек права, суду и вряду ... задворного, а часу ... безкоролева, каптурового, албо який бы на тот час уфалєный был (Луцьк, 1611 *АрхїОЗР* 8/III, 533); во(л)по буде(т) є(н) м(л) пѣе(н) крѣпне(л)нїи(н)ко(н) ... мене само(т) на се(н)мъ за(л)воро(м) а(л)бо кого бже вхова(н) бе(э)короле(н)я и до сѣдѣ каптурового ... по(э)вати (Вїнниця, 1620 *ЛНБ* 5, III 4057, 30 зв.); Рады и уряднїки коронныє и депутаты судовъ каптуровыхъ восводства Кїевского, под часть безъкоролева обраныє (Житомир, 1632 *ТУ* 297).

Див. ще **БЕЗКОРОЛЕВЪСТВО, БЕЗКРОЛЕВЕ, БЕЗКРОЛЬЕ**.

БЕЗКОРОЛЕВЪСТВО *с.* Те саме, що безкоролеве: тежъ черезъ лїстг мой отворїстїи, подъ печатью моею и съ подпїсомъ власное руки моеє, давши єго перїе, передъ посланьємъ возного ... будъ за панованя королеї ихъ мїлости паноївъ нашихъ, або въ безкоролевствє, суды и роки были бы постановєныє, актыковати (Луцьк, 1587 *АрхїОЗР* 6/I, 164).

Див. ще **БЕЗКРОЛЕВЕ, БЕЗКРОЛЬЕ**.

БЕЗКРОВНЕ *присл.* Безкровно: для насъ єдїнї разъ заколѣного бара(н)ка на кѣжды(н) дєпъ бе(э)крѣвне офѣрѣмого (Київ, 1637 *УЄ Кал.* 860).

БЕЗКРОВНИЙ¹, БЕЗЪКРОВНИЙ *прикм.* 1. (*який не містить у собі кровї*) безкровний: такъ и въ гѣрней частїи, чїка, въ главѣ, в бѣло(м) и безкрѣвномъ мѣкѣд, оумъ невидїмый, самовластнїи, бесмѣртнїи (Почаїв, 1618 *Зєрц.* 21 зв.); П для тогожъ называемъ въ литургыни светой тую светую (службу) - жертвою безъкровною (Вїльня, 1599 *Лїт.* 747); А якожъ-то вы смѣте таковыє дуды зъ набоженєствомъ, а ещє при пасвятшюї офѣрѣ безкровной мѣнати, и ещє писмомъ святымъ подпїраете, кламєство на святыхъ Божїихъ прїносячи?! (1603 *Пит.* 79).

2. (*який відбувається без пролиття кровї*) безкровний: вѣ законѣ пѣпомъ Ласки ѡфѣры двоакїи знайдюгъ са, Пѣрнїаа крѣвава офѣра ... Дрѣгаа

офѣра безкрѡвнаа (Київ, 1639 *МКСВ* 217); з' того свѣта воорѣженн тоєю безкрѡвною жѣртвою о(т)идѣмо (Львів, 1646 *Мог. Тр.* 915).

БЕЗКРОВНИЙ² *прикм.* (який не має житла, бездомний): *Bezkrówny: nie osiadły: nie mający domu* (Жовква, 1641 *Dict.* 49).

БЕЗКРОЛЕВЕ, БЕЗКРОЛЕВЬЕ *с.* (*стп.* *bezkrólewic*) те саме, що безкоролеве: мы сами ... на оны(м) рокѣ стандѣти ... не закладаючисе ани шчичачисе ... во(и)пою ... бе(э)кролевьемъ и ныгыыми вшелякими оборонами пра(и)пыми ... маемо (Жорнища, 1615 *ЛНБ* 5, III 4054, 112 зв.); оныс подданыс подчасъ безкоролевя ... // ... в тыхъ всихъ добрахъ розныс кривды и шкоди починили (Луцьк, 1649 *АрхЮЗР* 3/IV, 203-204).

Див. ще БЕЗКОРОЛЕВЬСТВО, БЕЗКРОЛЬЕ.

БЕЗКРОЛЬЕ *с.* (*стп.* *bezkrólewic*) те саме, що безкоролеве: о што дас(м) во(л)по(ст) преречоны(м) особа(м) ... по(з)вати на(с) ... до якого ко(л)вскъ иного свѣд часѣ короля его мл(с)ти и в бе(э)крольи роко(м) завиты(м) Абы и нагоро(т)ши(м) пере(л) рока(ми) альбо в ро(ч)ки (Кременець, 1599 *ЛНБ* 5, II 4050, 34 зв.).

Див. ще БЕЗКОРОЛЕВЬСТВО, БЕЗКРОЛЕВЕ.

БЕЗЛЕПЬ *присл.* Без потреби, даремно: всѣмъ ср(д)немъ прилежно чти со слезами, а листы не // обрацаи безлепъ (1489 *Чет.* 284-284 зв.).

БЕЗЛИСТЪ *ч.* (*Equisetum* L.) хвонц: *Sauson*. бе(э)ли(ст) зелне, хвонць (1642 *ЛС* 115).

БЕЗЛИЧНИЙ *прикм.* Безособовий: *impersonalis*, бе(э)лични(и) (1642 *ЛС* 227).

БЕЗЛОБИВЫЙ *прикм.* Незлобний, беззлобний, добродушний: безлюбивыи оумъ приемше со свѣтлыми свечами ... въ црковъ стѣю подымо (1489 *Чет.* 314 зв.);

у знач. ім.: иншыя ... не работаю(т) боу по своємъ чрвѣв и лыстатъ глы ложкиными безлюбивы(х) ср(д)ца (1489 *Чет.* 305).

БЕЗЛЪПИЦА, БЕЗЪЛЕННИЦА *ж.* Безглуздя, недоречність, пісенітниця: Такъ же и мы зъ шми видимо то яспе, ижъ писма сго такими баламутыи и никчемныи безълпицами не посквернилися (Володимир, 1598-1599 *Видн. ПО* 1113); Повѣдь же ми, што было по овой безълпицы альбо радней баламутни, которая написана въ "Требникахъ" Балабановыхъ: яко

прыймати огъ Латингъ приходящого до наше церкви? (Вільна, 1608 *Гарм.* 220).

БЕЗЛЪПИЧНИЙ *прикм.* Безглуздий, недоречний: о дьяволс(х) не оупоминяемо безълпичы(х) словъ не говорѣмъ (1489 *Чет.* 339 зв.).

БЕЗЛЪТЕНЬ *див.* **БЕЗЛЪТНИЙ.**

БЕЗЛЪТНО *присл.* Навіки, вічно: тымъ толюко болшій або о(т)мѣшныи о(т) спа и дха, ижъ естъ повѣдомъ, але одной чти, одного бж(с)тва которого стѣ ... о(т) него ... бе(э)лѣтно, безътелсно, несказително, безъср(с)тно пороженъемъ происколь (Острог, 1598 *Ист. фл. см.* 46 зв.); И съ дхомъ стѣмъ црству(и)те безлѣтно, вссѣгаа троце в славъ пребогатно (к. XVI - поч. XVII ст. *ПДПН* 182, 87).

БЕЗЛЪТНИЙ, БЕЗЛЪТНИЙ, БЕЗЛЪТЕНЬ *прикм.* Вічний, безсмертний: я напишо о безлѣтне(м) и несозданне(м), о(т) перво всѣ(х) вѣковъ о(т) оца роженю(м) (1489 *Чет.* 42 зв.); Бездѣв исч(р)пати когда неѣдобно, тобѣ же члѣче сие неѣдобно. Мѣряти высотѣ пѣного крѣга изчигати лѣга безлѣтного Бга (к. XVI - поч. XVII ст. *ПДПН* 182, 112); Тѣй же зѣмны(и) и Нб(с)ны(и), и дочасны(и) и зѣвне бѣдчій, бе(э)лѣтны(и) и по(л)лѣтны(и), створѣный и не створѣны(и), страстны(и) и бе(э)стра(ст)ны(и), Бъ и Члѣкъ (Київ, 1625 *Сур. Сл.* 126 зв.); едипоро(д)пы(и) огъ Сѣгъ Бжій, безлѣтѣт бѣдчн, з' псвѣмѡвною доброти своѣъ ... захотѣль ... шѣгѡ прирѡженѣа оучѣстникомъ быти (Київ, 1637 *УЕ Кал.* 349).

БЕЗЛОДНИЙ *прикм.* Безлодний, незаселений: и нѣтъ гды земля, и море, и окрѣтъ земля, и безлодныи край ... и всѣ концы земли Блгч(с)тѣмъ напѣблилися, розѣмѣшь ей в' чомъ оушкодити, але не зѡможшь (Київ, 1625 *Злат. II.* 129 зв.); Поневѣжъ бовѣмъ пѣкотори недозрѣлѣю и безъ часѣ частокротъ в' гостинѣ подшали смѣртъ, то естъ, в' моріи, и в' горахъ непроходимыхъ и безлодныхъ ... и морбзахъ, и иншыи вшелѣкин смѣртн оугѣрпѣли (Київ, 1627 *Тр.* 37); А не идѣтъ до мѣсга которого, але на мѣсце пѣстѣе безлодное (Київ, 1637 *УЕ Кал.* 426).

БЕЗМАЛА *присл.* Те саме, що безмалъ: а господского великого и пресветлого празника безмала не за тую неформендѡ процесію о(т)стѣпили, и с костела выкидѣти (!) (Острог, 1587 *См. Кл.* 20 зв.); без

мала не всё бы турчили, ибо истинно... и вавилонская музыка, и поганских наук блядословие русского народа з благочестивой и православной вѣры в прелесть латынскую мало не всёх выкрато (1608-1609 *Виш. Зач.* 219);

мало не, мало що не: Паки мнимама, дабы был другой Епифаний, сильный в молитвѣ, без мала бы и Скарзѣ, если бы сам добровольнѣ произволил, того недуга свободится учинил (1600-1601 *Виш. Кр. отв.* 161).

БЕЗМАЛЪ *присл.* Мало, трохи: ба! безмалъ южъ не такъ, бо хотяжъ по-Полску мовимо, але правъ и звичасъ запомнилисмо (Київ, 1624 *Кон. Пал.* 958).

Див. ще **БЕЗМАЛА.**

БЕЗМЕЗНИКЪ *ч.* Некорислива людина, безсрѣбник: а в той книзе есть словъ ... рѣ стѣмъ бе(з)мезнико(м) (1489 *Чет.* 289).

БЕЗМЕЗДНО *присл.* Безплатно, даром, даремно: Егда час призовет и диявол своих учеников и гонителей на истину воздвигнет, тогда и от таковых плодов покажися быти истинною посажден в церкви ... все и безмездно трудится (1600-1601 *Виш. Кр. отв.* 169).

БЕЗМЕНЬ *див.* **БЕЗМЪНЬ.**

БЕЗМЕСТИЕ *див.* **БЕЗМЪСТІЕ.**

БЕЗМИЛОСЕРДНЕ *присл.* Немилосердно, безжалѣсно: умерлымъ въ гробахъ недаючи покойне лежати, оныхъ безмилосердне одирали (Кременець, 1649 *АрхЮЗР* 3/IV, 139).

Див. ще **НЕМИЛОСЕРДНЕ.**

БЕЗМИЛОСТЕНЬ, **БЕЗЪМИЛОСТЕНЬ** *прикм.* Немилостивый, немилосердный, безсердечный: Умеръ и богатый а бывъ невѣренъ и безъмл(с)тегъ (XVI ст. *НС* 149).

БЕЗМОЗКІЙ, **БЕЗМОЗГІЙ,** **БЕЗМОЗКІЙ,** **БЕЗЪМОЗКІЙ** *прикм.* Безмозкий, безтъмный, безглуздый, перозумный: Значытъ то: не толко вера и сумнение твое завилос, але и оное пудлю твое безъмозкго, на которомъ ся поврозы покрутили (Вильна, 1599 *Лит.* 923); Але ѿ глоупый и бе(з)мозкїй члѣче (поч. XVII ст. *Проп. р.* 129); Албо роздѣбень же зъ людьми бе(з)мозкими и ѿстѣтнимъ глѣпство(м) и невѣдомостю ѿслѣплеными розмовлѣень (Київ, 1619 *Гр. Сл.* 296); Езопова то - о головѣ хорошей, але безмозгой баснь! (Київ, 1621 *Кон. Пал.* 589).

БЕЗМОЛВІЕ, БЕЗМОЛВІЕ, БЕЗМОЛЪВІЕ

с. (*цсл.* безъмълвие) мовчашья, безмовність, тиша: безмолвие мл(с)гыни и вса вгодна бѣ сими красотами радѣтса дѣна (1489 *Чет.* 8 зв.); которы(х) догма(т) есте са не дчили ... тѣспотою(ж) исти(п)ного жїтїа и б(ез)мо(л)вїа до ра(з)ума х(с)ва есте са не тиснули (1598 *Виш. Кн.* 279); Слухай же ... брате, егда начнеш дѣло подвига своего, постом, молитвою, трудом и подвигом всегдашним, бдением во безмолвїи, стрежися, абы еси не прочитал ни едино писание еретическое (1608-1609 *Виш. Зач.* 209); ово извѣщаю ... иже еси ся по чу(ж)дїи(х) страна(х) скиталь шїгъ же вѣдѣхъ пристанище ... мѣре бжеи идеже велие бе(з)молъвие (Афон, 1614 *ЛСБ* 446, 1); перекладач ... написав, якобы Златоустый, сам чистившися и полеровавшися на благоразумие в безмолвїи и отлучении от человѣк, иноком новым ... возбранял им тое ... освятитися (1615-1616 *Виш. Поз. мисл.* 239); *Образю* : И вѣдѣвши тое ... ра(з)сѣждѣючи в собѣ са(м) в затворѣ, темницѣ бе(з)мо(л)вїа седачи яко како и ѿткдѣ бы вѣ(с) такбе ла(с)ки, дару блже(п)ства и святѣсти достѣти могли (1598 *Виш. Кн.* 268 зв.); быти въ безмолвїи — мовчати: Жегѣ же оучїти не повелѣваю, ни владѣти мѣжемъ, по быти въ безъмълвїи (Київ, 1646 *Мог. Гр.* 920).

БЕЗМОЛВНИКЪ *ч.* Мовчальник, мовчун: Исїхїй: Безмо(л)вни(к), мо(л)чали(в) (1627 *ЛБ* 209).

БЕЗМОЛВНІЙ *прикм.* Мовчазный, безмовный, тихий, спокойный: островъ увесь называемый Дубовець с полемъ ... на тое затишное, безмолвное и безпечалное житие иноческаго чину людемъ записуемо (Дубно, 1592 *АрхЮЗР* 1/VI, 90); ярем креста христова, искусов. борбы, подвигов во мысли и плоти к духом лукавым поднебесным во терпѣнии взявши, преплыти ... и плоть и кровь потом тѣла и подвигом мыслнаго вниманія во бдѣнии пощюм, и дневном трезвѣнни, и присѣдѣнни мѣстном и безмолвном увялити и изсушїти (1599-1600 *Виш. Кн.* 153); Фогїй волѣлъ въ безмолвномъ монастыру живота докопчїти, нежелїи на столицї патриаршеской седѣти (Київ, 1621 *Кон. Пал.* 755).

БЕЗМОЛВСТВОВАТИ, БЕЗМОЛЪСТВОВАТИ *дієсл. недок.* Жити у тиши: Тїхо пребываѣтъ:

Безмольствѣ(т), въ оти́шій пребывае(т) (1627 ЛБ 132); Овыгъ ... дѣ(в)ствомъ ... непорѣчномѣ женихѣ Хр(с)тѣ прилѣчаютъса ... овыгъ оунижаючиса, овыгъ оуслѣдѣючи: овыгъ працѣючи, овыгъ безмольствѣючи: едины сторакѣѣ овоцы приносатъ, дрѣгѣѣ шестъдесаторакѣѣ (Київ, 1637 УЄ Кал. 495 зв.).

БЕЗМУЖНАЯ *прикм. лише ж. (яка не має чоловіка)* незаміжня: *innuba*, безмужная (1642 ЛС 238).

БЕЗМЫТНЕ, БЕЗЪМЫТЪНЕ *присл.* Те саме, що **безмытно**: сторожу пилую на тых местцах казали мѣти, абы всакии кѣпцы ... безмытне не проежчали (Вільна, 1536 ТУ 62); Што тежъ есте просили и чоломъ били господарю его милости, абы его королевская милость рачыль вамъ дозволити жита, ярышы ... добровольне а безъмытне до Кгданьска спускати (1554 РИБ XXX, 267); волно тако жъ впелякого сгау людемъ и купцомъ ... на тотъ ярмарокъ прѣздити ... безъ впелякого пренагабанья мытниковъ нашихъ волно безмытне торговать, купчить и гандлевать вѣчными часы (Варшава, 1585 АрхЮЗР 7/III, 283); Юско Абрамови(ч) ... ве(л)ности огледа(в)ши, воли мое чере(з) место доброво(л)не и бе(з)мы(т)не пропусти(л) (Володимир, 1602 ТУ 235).

БЕЗМЫТНО *присл. (без сплати мита)* безмытно: што жъ есмо перво сего дозволили ему [кгреку] въ панствѣ нашомъ ... доброволнѣ и безмытно торговати по городомъ и мѣстомъ нашимъ (Петрків, 1526 ЛЮЗР I, 69); допуцаемъ тымъ всимъ бояромъ и менцаномъ ... везде въ панстве нашомъ Великомъ князстве Литовскомъ збожъя и живность всякую безмытно ... куповати и товарми кождыми безмытно торговати (Вільна, 1562 АрхЮЗР 8/V, 139).

Див. ще БЕЗМЫТНЕ.

**БЕЗМЫТНЫЙ, БЕЗМЫТЪНЫЙ, БЕЗЪМЫТ-
НЫЙ** *прикм. (який не платить мита)* безмытний: Навсгѣткѣ бовѣмъ всѣхъ нашихъ справъ, зо всѣхъ годинъ живота нашегѣ о(т) безмытного сѣдїи бѣдетъ пытаніе (Київ, 1627 Тр. 37); безмытний листъ *див. ЛИСТЪ.*

БЕЗМЪНОВІЙ *прикм.* Який стосується безміна, каггара. вага безмѣновая *див. ВАГА.*

**БЕЗМЪНЪ, БЕЗМЕНЪ, БЕЗМЪНЬ,
БЕЗЪМЪНЪ, БЪЗМЕНЪ** *ч. (тур. vezne, ар. uizna)*

(*міра ваги*) безмін, каггар: которын ко(л)вѣ ме(ш)каю(т) в мѣсте кие(в)ско(м)... торгѣ(м) са обѣхода(т) и в бѣзме(н) важа(т) и в локоть мѣра(т) ... тыи всѣ! ... маю(т) к ра(т)ушѣ ... пла(т) давати (Київ, 1518 а. 1533 Арх. Р. фотокоп. 29); а которы(и) бы бра(т) не хотѣль на о(б)сылане быти на тѣ(м) випа цркѣ(в)наа законѣ(м)ъ карати и безмѣнь воскѣ (Львів, 1544 ЛСБ 10); теперешни(и) староста о(т) каждого члѣвка ... беретъ соли по два безмены (1552 ОЧерк. З. 9); а кого бы брата выбирали старѣшни(и)ство а о(н) бы са зборона(л) без причины слушної више(н) дати г бе(з)мѣны воску (Перемішль, 1592 ЛСБ 399); П.Мигаль ... всю братню препросиль и три бе(з)мѣны во(с)ку ... о(л)далъ (Львів, 1623 ЛСБ 1043, 36 зв.).

БЕЗМЪРНЕ *с. (цсл. безмѣрне)* те саме, що **безмѣрность**: вода очищае(т) о(т) грѣха, погашае(т) полома страшны(х) и безмѣрне лихого грѣха (1489 Чет. 214).

БЕЗМЪРНЕ, БЕЗМЪРЪНЕ *присл.* Те саме, що **безмѣрно**: ишы(х) многы(х) добродѣствъ свои(х) стѣ(х) чини(л) и(м) певымошне бе(з)мѣрне (к. XVI ст. УЄ № 31, 164 зв.); зостаѣте ма го(р)ко плакати и не тѣпте ма, ани бовѣ(м) такѣвы(м) плѣчемъ плѣчѣ пинѣ, за котѣрый бы(м) мѣль бѣгги гѣдеи нарѣка(н)а, ижъ бе(з)мѣрне плѣчѣ (Острог, 1607 Лѣк. 13); Яко то кгды трафится празникъ св. Петра ... хвалять его ... презлишше, безмѣрне (Київ, 1621 Кон. Пал. 475); Знаиже яко о(г)нь тебѣ слѣжитъ, загрѣвае(т), просвѣщае(т), а если безмѣрне глѣпе бѣдеи заживати, тогда тебѣ принесе шкѣдѣ, и смѣрть (Чернігів, 1646 Перло 4 зв.).

Див. ще БЕЗМЪРНО.

БЕЗМЪРНИЙ *див. БЕЗМЪРНЫЙ.*

БЕЗМЪРНО *присл.* Безмірно, сильно: моужь ... радость и весѣлье // приимае(т) безмѣрно (1489 Чет. 168 зв. - 169).

БЕЗМЪРНОСТЬ *ж.* Безмірність, незмірність, надмірність: е(ст) то проти(в)но ба(р)зо дана тое, томѣ богатомѣ же вмѣсто ро(з)маиты(х) мѣзы(к) або строуме(н)го(в) вѣдыханіе бе(з)престанї, мѣсто бе(з)мѣрности пла(н)ства теды е(л)нои кроплѣ хоче(т) воды (к. XVI ст. УЄ № 31, 212); Президѣнство: Попремнѣдѣ, превозложѣніе, премнѣжество, безмѣрность (1627 ЛБ 94).

Див. ще **БЕЗМЪРІЄ.**

БЕЗМЪРНИЙ, БЕЗМЪРНИЙ, БЕЗМЪРЬНИЙ

прикм. (значий щодо міри, кількості, сили вияву) безмірний, несличений, безмежний: б̄а исп̄ствила ω(т) безм̄рное высоты вси англ(с)кие силы (1489 *Чет.* 52 зв.); вса зе(м)ла на кот̄рой живе(м) якъ еди́на т̄б(ч)ка в посре́(л)кѣ неба ... а н̄ба нб(с)ныє, еще бо(л)ше бе(э)м̄рн̄ю маю(т) ли(ч)б̄д (Вільна, 1596 *З. Каз.* 79 зв.); Велер̄чїе: Безм̄рное блекота(н)є,... вел̄можность сл̄въ (1627 *ЛБ* 14); Неисч̄тный: Незл̄иченый, безкон̄ечный, безм̄рный, конц̄а и личбы п̄маючій (Там же, 74); immensus, безм̄рни(й) (1642 *ЛС* 226); Цр(с)тво т̄бє спок̄ойное, и в̄рное, ѓ вел̄честв̄ сл̄вы безм̄рное (Чернігів, 1646 *Перло* 16); довготривалий, безконечный: Та́а то, жена ... стогпа́намъ великимъ крич̄ла, к̄гда пр̄вор̄лика о спа родила ... к̄гда са кровь с̄новъ са стр̄менами точила, безм̄рными б̄л̄г̄зми, претер̄п̄вала тог̄да (Почаїв, 1618 *Зерц.* 56 зв.).

БЕЗМЪСТІЄ, БЕЗМЕСТІЄ с. Непристойність, недопустимість: и та(к) и(ж) пришло ве(л)ми постыд̄тиса на(м) таково(му) бе(э)местію щого велми д̄п̄вне и телесне смущаюса и(ж) вра(г) прел̄дкавы(н) (Новгородок, 1592 *ЛСБ* 213); indecor, безобразіє, безм̄стіє (у *Київському списку XVII ст. правильно: бе(э)м̄стіє - Прим. вид.*) (1642 *ЛС* 232).

БЕЗМЪСТНО *присл.* Непристойно, неприпустимо: Болши ест̄ бог от короля и царя; сии толко властію сородство людское превосходят, а плотию и кровію, и смертію вс̄м ровни суть; т̄мже безм̄стію и безслов̄сно ест̄ от сих, иже у власт̄х земных забавленіє нмут, веселитиса (1615-1616 *Вши. Поз. мисл.* 243).

БЕЗМЪСТНИЙ *прикм.* Неприпустимий, непридатний: Нспадб̄ны(н): Бе(э)м̄стны(н), ... н̄п̄па́цо нез̄б̄жі(н) (1627 *ЛБ* 74).

БЕЗНА див. **БЕЗДНА.**

БЕЗНАЧАЛНЕ *присл.* (про *Трійцю в християнській релігії*) (не будучи створеним, існуючи вічно) відвічно, споконвічно: Дх̄ с(т): обид̄й, пре(л)в̄чне безначалне перо(з)д̄лне (Чернігів, 1646 *Перло* 11 зв.).

БЕЗНАЧАЛНИЙ, БЕЗНАЧАЛЬНИЙ *прикм.* (про Бога і триєдине божество) (який існує відвічно, не маючи початку) відвічний, споконвічний: огнь ...

въвидѣль оу б̄а о̄а с(т) безначалного спа (1489 *Чет.* 43); ω(т)че безнача(л)ныи, сын̄д же родите(л), // христе сын̄д его живота подате(л) (к. XVI - поч. XVII ст. *ПДПН* 182, 86-87); Отець ест̄ Богъ ... безначальный, в̄чный (Вільна, 1600 *Катех.* 55); Ст̄рость, знам̄ств̄ долготогоу в̄к̄овъ, и безч̄ислен̄ное мно́жество ч̄ас̄овъ, и безначалное (Почаїв, 1618 *Зерц.* 13 пенум.); Мы же в̄рни еди́ного только ст̄г(х) вс̄(х) д̄ха розоум̄ємо быти ст̄го безначально(г) цр(с)т̄в̄ющаго зоупольного б̄а (Височани, 1635 *УЄ* № 62, 51); А в той б̄г̄п̄ости б̄ω(э)кой, с̄д̄гъ три Перс̄они р̄з̄н̄ні, безначалніи, в̄ перс̄она(л)по(н) истог̄, неслиг̄тній (Чернігів, 1646 *Перло* 11).

БЕЗНОГІЙ *прикм.* Безногий: тамъ же ... не застали ничого, толко ... дей худого, а безногого, а сخورалого коня (Луцк, 1570 *АрхІОЗР* 6/1, 77);

у *знач. ім.:* покажд̄т̄ся и без̄р̄дкн(н), и бе(э)поги(н), сл̄г̄п̄(н) (Чернігів, 1646 *Перло* 145 зв.).

БЕЗНОСЫЙ, БЕЗНОСЬ, БЕЗЪНОСНІЙ *прикм.* у *знач. ім.* Безносий. Вл. н.: Иваг̄ъ без̄носи(н) (1649 *РЗВ* 37); Калининъ Бе(э)нось (Там же, 177); Мд̄с̄(н) Бе(э)носы(н) (Там же, 402 зв.).

БЕЗОАРЪ ч. (*фр.* bezoard, *ім.* belzuar, *ар.* badizahr, bazahr) (*протиотрута*) антидог: побрал ... шкатулка з олейками розманг̄ymi: з дряк̄т̄вою, алг̄кермесом̄, сервистапом̄ и с кильку безоаров (Луцк, 1632 *АрхІОЗР* 1/VI, 654).

БЕЗОБРАЗЕНЪ див. **БЕЗОБРАЗНИЙ.**

БЕЗОБРАЗІЄ с. Непристойність, неприпустимість: indecor, безобразіє, безм̄стіє (!) (1642 *ЛС* 232).

БЕЗОБРАЗНИЙ, БЕЗОБРАЗЕНЪ *прикм.* (цсл. безобразныи) 1. Безформний, аморфний: Горное же м̄сто его [воздуха] горач̄ее барзо, ωг̄тевидно, само по ... естествоу безобразно (Почаїв, 1618 *Зерц.* 11); informis, безобра(э)ни(н) (1642 *ЛС* 236).

2. Огидний, огидливий, потворний, неподобний: Что явне видимо ш̄г̄ стра(ж)д̄еши, м̄г̄т̄въ, па(г), бе(э)образ(н), уби(т) и повр̄же(н) лежиши (1599 *Вши. Кл.* 218).

3. Непристойний, поганний, жакливий: тако(же) и ... вы ... того не в̄даете ... и(ж) то(т) крык̄ъ аерные возд̄хн прел̄г̄вши, вс̄ нб(с)ныє кр̄д̄ги прип̄кид̄вши, ѓ пр(с)гла ст̄ла Тр̄цы са ωпирас(т), и ваше м̄д̄чител̄ство и испра(в)д̄ до ко(н)ца ωбнажае(т), гол̄в̄

безобра(з)нѣ бе(з)всты(л)нѣ як єдинѣ машкарѣ (1598 *Виш. Кн.* 310 зв.); сопротивные духовному разуму слова его, и голы и безобразны евангелскому и апостольскому согласию, поставляю их пред очи ваши на пляц (1600-1601 *Виш. Кр. отв.* 163); *indecorus, neltъпи(и), безобразни(и)* (1642 *ЛС* 232).

БЕЗОБРОННЕ *присл.* (*стп.* bezobronnie) беззахисно: княз Роман ... безпечне, а безобронне седел, где ... тот Валентый Желехъ ... // ... зрадливѣ в ночи дирѣю з гаркабѣза чотырма кѣлами пострелилъ (Вильна, 1565 *AS VI*, 275-276).

БЕЗОБРОННЫЙ, БЕЗЪОБРОННЫЙ *прикм.* (*стп.* bezobronny) безбронный, беззахищенный: и к томѣ ... рокѣ про(ш)лого ... в за(м)кѣ несѣхое(ж)ско(м) слу(г) приятеле(и) моихъ ... ѣ ночи зра(д)ливѣ и шко(д)ливѣ бе(з)обро(н)ныхъ порани(л) (Ковель, 1574 *ЖКК II*, 274); тумульть великий людей ... нападши на мене на томѣ мосту Глущенкомѣ, округис а нелитостивѣ безобронного чоловѣка, барѣо сгорялого збыли, змордовали (Волюдымир, 1598 *АрхОЗР 3/1*, 143).

БЕЗОВОЦНІЙ *прикм.* (*стп.* bezowocny) (*який не дає плодів*) безплідный, неплодный: жебысѣмо якъ дѣрево бе(з)овѣцное, до огня вѣчного пекѣлѣного одоскѣны не были (Київ, 1637 *УС Кал.* 492).

БЕЗОДНИЙ *прикм.* Бездонный. *Образно*: Минаючи дни(т)скѣю безоднѣю ямѣ если мило Спѣсѣніе, абы(с) не лѣни(л) приходити и присылати (Київ, 1621 *ЛСБ* 483, 1 зв.).

БЕЗОДНА *ж.* Безодня: Бѣздна, Бѣздна, пропастъ, глѣбѣокость, мнѣзство мнѣгоє водѣ, окнѣна (1627 *ЛБ* 6); *Образно*: але мы оуоставѣчне ... зѣвшѣ по водахъ глѣбѣокыхъ и страшныхъ, по безоднахъ зъ великимъ небезпече(н)ствомъ, шкодливѣ, и долѣго плаваемо (Київ, 1637 *УС Кал.* 102).

Див. ще БЕЗДНА.

БЕЗОИСТЛѢННЕ *с.* (*цсл.* безыистлѣнне) нетлѣнность: бѣ ... поповлаеть плоть на безои(с)тлѣнне (1489 *Чет.* 254 зв.).

БЕЗОКИЙ *прикм.* Невидимый. *Образно*: поменѣный іеродѣаконѣ Виталій, в' край нашы Литѣвскіе ... прыѣхалъ, хотѣчы надкѣ Бо(з)ски(х) пѣрлюю, прыкладомъ стѣго Варѣлаама: до слѣдѣбы Бѣгоє прываби(т) Іѣасафа ... // еслибы его, смѣрть безѣкала

безъ часѣ не порѣвала (Єв'є, 1612 *Діоп.* 2 зв. - 3 пѣпум.).

БЕЗОРУЖНИЙ *прикм.* Безоружный, неозброеный, *заст.* безоружный: На гонѣня бо и апостолы [Христос] послѣвъ, на бѣды и скѣрѣби ити имъ заведевъ, И безоружный на брани послѣдани, абы были языци спасѣни (к. XVI ст. *Укр. п.* 81).

БЕЗОРУЖНО *присл.* Безоружно, *заст.* безоружно: Мало що и(х) позосталы(х) безоружно вышлы на пѣшы(х) нога(х) (серед. XVII ст. *ЛЛ* 181).

БЕЗОТВОЛОЧНЫЙ, БЕЗЪОТЪВОЛОЧНЫЙ *прикм.* Невѣдкладный: А такъ я тебе симъ листомъ моимъ навпоминамъ, абы Твоя Милость... зложивши рокъ, право далъ и справедливостъ безотволочнѣю наконецъ вделалъ (Київ, 1558 *AS VII*, 38); мы ... напомнимаемъ, Абы вѣмъ што водлу(г) жалобы котораа достаточнѣ дѣчинена будетъ, пѣу песочинѣскому, и тому слузе его пагыцы(р)пому справедливостъ скугочную и безъотъволо(ч)ную вделали (Кременецъ, 1584 *ЛНБ* 5, II 4045, 72).

Див. ще НЕОТВОЛОЧНІЙ.

БЕЗОТВѢТЕНЬ, БЕЗЪОТВѢТЕНЬ *прикм.* 1. (*який не має виправданія*) невинный: Безотвѣтен будеш предъ царемъ роспѣтымъ и отъ святыхъ его стѣнешъ ся проклятымъ (к. XVI ст. *Укр. п.* 77).

2. (*який не несе вѣдновѣдальности*) безвѣдповѣдальный: Аще хто мѣрскихъ рѣдѣи дѣль и справъ ѡ(т) спѣнѣныхъ стѣборѣ оудалѣтиса боудѣтъ, и пѣствинѣ свою презирѣти ... мы же ѡ сѣнѣвыхъ да боудемъ безо(т)вѣтны предъ Бѣгомъ (Львѣв, 1614 *Вил. соб.* 19).

БЕЗОЧНЕ *присл.* позаочі, за очі: кгды бы ты(ж) кто хотѣ(л) ѡ(т) дѣскала сына свое(г) на потребу индѣю взѣти, тѣды не бе(з)ѡчнѣ ани пре(з) кого иного, то(л)ко самъ своею ѡсобою ... взѣти его мае(т) (Львѣв, 1587 *ЛСБ* 87, 7).

БЕЗОЧНЫЙ *прикм.* Те саме, що безокий. *Образно*: Дрѣги(м) разо(м) оуказѣгѣса члѣкъ тѣлю(м) якѣмъ слѣпы(м) и безѣчны(м), котѣромѣ за очі Бѣго всемогѣцѣи подае(т) тѣхъ же прѣложѣны(х) (Київ, 1646 *Мог. Тр.* 2 зв.).

БЕЗПАЛКО *ч.* Безпалько. *Вл. п.*: харько безпалко (1649 *РЗВ* 135).

Див. ще БЕЗПАЛЧІЙ, БЕЗПАЛЧИКЪ, БЕЗПАЛЫЙ.

БЕЗПАЛЧНИЙ, БЕЗПАЛЧЫЙ *прикм. у знач. ім.*

Безпалько, *діал.* безпальчий. Вл. н.: Яцкоко безпа(л)чы(и) (1649 *РЗВ* 204); Ивагъ Бе(з)па(л)чи(и) (Там же, 381 зв.).

Див. ще **БЕЗПАЛКО, БЕЗПАЛЧИКЪ, БЕЗПАЛЫЙ.**

БЕЗПАЛЧИКЪ *ч.* Безпалько. Вл. н.: У Степана

Безпалчика: двос кони зъ возами, то все конгтовало копъ дванадцать (Житомир, 1618 *АрхОЗР* 3/1, 217).

Див. ще **БЕЗПАЛКО, БЕЗПАЛЧНИЙ, БЕЗПАЛЫЙ.**

БЕЗПАЛЫЙ *прикм. у знач. ім.* Безпалый. Вл. н.:

Семеть Бе(з)палы(и) (1649 *РЗВ* 150 зв.).

Див. ще **БЕЗПАЛКО, БЕЗПАЛЧНИЙ, БЕЗПАЛЧНКЪ.**

БЕЗПАМЯТНЕ *присл.* (*не задумуючись*) неспвідомо, безгямно, безпам'ятно: але трвѣти в' грѣсѣ и в' нем' бе(з)памѣ(т)не вальтисѣ, остѣтпноу наводитъ погѣбелъ (Київ, 1637 *УЄ Кал.* 26).

БЕЗПЕШНО *присл.* Без грошових стягнень: а хто бы колве хотѣль въ тогъ Прилѣтъ вступатися ... мы масмъ тоє въ правѣ заступати ... такъ, какъ бы єго милость самъ и по немъ будучий потомки держати безпешно, вѣчно, въ впокои (Новгородок, 1518 *ЛЮЗР* 1, 59).

БЕЗПЕРЕСТАНИ *присл.* Те саме, що безперестанку: што презъ целый день безъ перестани чинили, такъ же жадець зъ замочку выйти ... не могъ (Луцьк, 1565 *АрхОЗР* 1/1, 11).

Див. ще **БЕЗПРЕСТАНЕ, БЕЗПРЕСТАНИ, БЕЗПРЕСТАПКУ, БЕЗПРЕСТАННО, БЕЗПРЕСТАПЯ.**

БЕЗПЕРЕСТАПКУ, БЕЗПЕРЕСТАПЪКУ *присл.* Безперестанку, безперестанно, безперестану, постигно: мешкаючи я ... в стане малженськомъ часъ немалый, и ... завжды, уставичне, без перестапъку, дознавала семи // ... отъ єго милости ку собѣ великую ... ласку и милость малженскую (Луцьк, 1580 *АрхОЗР* 8/III, 321-322); Тое справивши рѣкодѣлїе возми, не вѣдючи агѣ примѣчаючи себе, до читанїѣ и рѣкодѣлїѣ, жебысѣ в' томъ безъ перѣстанкѣ знаходити (Київ, 1625 *Кіз. II.* 200); бвыѣ слѣдѣбы напѣ створителєви Бгѣ безперестанкѣ ѿ(т)давали (Київ, 1637 *УЄ Кал.* 15).

Див. ще **БЕЗПЕРЕСТАНИ, БЕЗПРЕСТАНЕ,**

БЕЗПРЕСТАНИ, БЕЗПРЕСТАПКУ, БЕЗПРЕСТАПНО, БЕЗПРЕСТАПЯ.

БЕЗПЕЧАЛНЫЙ, БЕЗПЕЧАЛНЫЙ, БЕСПЕЧАЛНЫЙ *прикм.* Безгурботний, безжурний, спокійний: если тѣ оуслышити игѣмонь мы єгѣ оутѣлимо, а вѣ(с) безпечалныхъ оучишимо (1556-1561 *ПЄ* 123); не вм(с)ли ... славою вѣка сєго коронѣтєсѣ, в' достатка(х) беспеча(л)ны(х) и роскошпы(х), я(к) в ма(с)лѣ пльвѣтєє (1598 *Виш. Ки.* 274); Отѣ юж' ближєй до на(с) збавѣнїє напѣ настѣпїло ... до добротъ и безпѣчноѣ, до тихѣѣ и беспечалноѣ пристани приплывѣнємѣ (Київ, 1637 *УЄ Кал.* 56); Бе(з)печалный. Dolorum e(t) molestiarum) expers. Nulla tristitia affectus (1650 *ЛК* 425).

БЕЗПЕЧЕНСТВО, БЕЗПЕЧЕНЪСТВО, БЕЗПЕЧЕНСТВО, БЕЗЪПЕЧЕНЪСТВО, БЕЗЪПЕЧЕНСТВО, БЕСПЕЧЕНСТВО *с.* (*стп.* *bezpieczestwo*) 1. Те саме, що безпечность у 1 знач.: Бо кдгы бы еси водлугъ першого розказанья нашого ку той роботе того замку нового пыльностъ вчинити, вжо бы до того часу самъ сѣ подданными нашими въ леппомъ безпеченстве тамъ мешкаль (1551 *АрхОЗР* 8/У, 50); мнѣго бе(з)печє(н)ствѣ коро(н)помѣ на то(м) налѣжи(т), абы жадець чѣдѣземетъ, звѣнца люде грѣчєского зѣконѣ з' зсмль тѣрѣ(н)кихъ до пѣпствѣ напѣныхъ не приходїли (Острог, 1598-1599 *Апокр.* 209); тоежъ и тепер чинимо, жадаючи и упоминаючи, абы упрєйме верность ваша жалєм брати своих, у вєзєне забраных, и так значною шкодою своєю побужени, для остереженя власного безпеченства (Краків, 1605 *ЧНОПЛ* XV-3, 130); 8тверждѣнїє: Бе(з)пѣчноствѣ, беспечѣнство, змоцнє(н)є, оумоцнє(н)є, по(д)крѣплѣнїє (1627 *ЛБ* 142); Безпечѣнство Adactus (1645 *Уж.* 41 зв.);

гарантїя, забезпечення: наказѣмъ пану Кѣрилови абы ... того сѣ запнєѣ вырѣкѣтъ вызпавши же тѣє огороды за пѣпязѣ цє(р)ковные су(т) куплены и право на бра(н)ство абы влнлгъ для лѣпшого бе(з)печє(н)ства цє(р)кве на пото(м)ниє часы (Львів, 1612 *ЦДЛЛ* 201, 4, 12, 8 зв.); Объявление то естѣ отцевское, то естѣ церкве фундаментъ, то естѣ безпеченство вѣчности (Київ, 1621 *Кон. Пал.* 346); сторона познаная противко праву посполитому и бе(з)печєнствѣу актовъ таковы(х), право(м) посполитымъ и коньспитутциями обнародованы

ми, чинячи и виня на таковых заложонихъ не обавляючи(с), зославшы умы(с)ле на то(т) актъ люде(и) по(л) шемьсотъ служалы(х) (Ісаїки, 1643 *ДМВІІ* 237).

2. Те саме, що **безпечность** у 2 знач.: Ныды собѣ не обвѣдѣ(и) бе(з)пече(н)ства в то(м) животѣ, хо(т) бы(с) добрѣи са зда(л)и собѣ зако(н)ни(к), або набо(ж)ны(и) пѣсты(н)ни(к) (Київ, 1623 *Мог. Кн.* 19); завжды молитвы и мѣлбы ѿ нѣхъ до всемогъчого Бга чинѣти: бо тыхъ здоровіе и помѣслность напимъ естъ безпечѣнствомъ и покбемъ (Київ, 1637 *УЄ Кал.* 931).

3. Те саме, що **безпечность** у 3 знач.: то есть повинность наша королевская, с хуги и милости, наншой, все доброе и пожиточное зъ наболшимъ безпеченствомъ Рѣчи Посполитое и подданныхъ нашихъ отъ неприятель ... опатровати и забигати (Варшава, 1585 *АрхІОЗР* 7/III, 284);

опіка: Поготовю по смѣрти хвалены быти маюгъ, гды одѣржати. Доклѣство зъ богатства ... Безпечѣнство зъ мѣжности, и Попанованье зъ гѣдности (Київ, 1625 *Коп. Апок.* 3).

4. Те саме, що **безпечность** у 4 знач.: скором ся тое горилки напил, страх мене уже оминуль и безпеченство ми приступило (Луцк, 1604 *АрхІОЗР* 8/III, 504); а прѣго абысь с пѣсны(м) безпечѣнство(м) могъ чинѣти що ко(л)векъ хочспѣ, завпесса впро(л) радъ пѣжли пѣчешп чинѣти (Острог, 1614 *Тест.* 146).

5. Те саме, що **безпечность** у 5 знач.: Злы(х) люде(и) за(с) бе(з)пече(н)ство зъ пыхи збы(т)наго розвмлена вчинае(т)са, а наконе(н) на шпѣкѣнаса самѣго себе обс(р)ис(т) (Київ, 1623 *Мог. Кн.* 19); а той [Сарварь] зъ великимъ безпече(н)ствомъ, и смѣло(ст)ю, Вско(л)пною крайнѣ бѣрачи, и гѣбачи грековъ в ней зайдѣючи(х)са проходѣль (Київ, 1627 *Тр.* 658).

Див. ще **БЕЗПЕЧЕНЬЄ.**

БЕЗПЕЧЕНЬ *див.* **БЕЗПЕЧНЫЙ.**

БЕЗПЕЧЕНЬЄ с. Те саме, що **безпечность** у 3 знач.: Далъ намъ справу вельможный князь ... ижъ оны на урочищу Пиратинѣ ... для безпеченья и заслоны панствъ коронныхъ, подлугъ правъ посполитыхъ ... замокъ ... будущъ, мѣсто садитъ и закладасть (Краків, 1592 *АрхІОЗР* 7/III, 297).

Див. ще **БЕЗПЕЧЕНСТВО.**

БЕЗПЕЧИТИ *дієсл. недок. (стп. безпрієзуч)*
1. (кого) Обіцяти безпску (кому): Мошко Мисанови(ч) ... шповеда(л)и ... и(ж) ... во(и)гъ коростеповѣски(и) ... не маючи ... до мене жадное потреби ... узавѣвши мене до дому своего и бе(з)печивши мене ... звезз(л)и и мучи(л)и (Житомир, 1583 *АЖ:У* 59).

2. (*від кого*) Защицати, обороняти, забезпечувати: еще хотечи себе тымъ слушней и безпечней от так неласкавого брата обваровати и безпечити, покорне и унижоне просит (Луцк, 1569 *АрхІОЗР* 8/III, 128).

-БЕЗПЕЧНЕ, БЕЗПЕЧЬНЕ, БЕЗЪПЕЧНЕ, БЕЗЪПЕЧЬНЕ, БЕСПЕЧНЕ, БЕСПЕЧЬНЕ *присл. (стп. безпрієзчпє, стч. безрѣчє)*
1. Те саме, що **безпечно** в 1 знач.: тогди на(м) богданѣ восводи да е(с)т) шпа(т) слобо(л)но и доброволно и мирно и безпечне и бе(з) жа(л)нон шкоды выгнати из земель королѣ польского (Ясси, 1510 *Cost. DB* 473); шгъ шстрога болю(н)емъ видно зъ за(м)кѣ ходать по водѣ бе(з)печне (1552 *ОЧерк.* 3. 15); тую мою скри(п)ку ... рачили ѿм ... постави(т) в склєсп шгобы бе(з)печне ш(т) шгно и ш(т) запрева(н)ѣ ш(л) зе(м)ли (Київ, 1592 *ЛСБ* 1035, 36); прѣго на все бѣрѣо радъ позволѣн(т), яко(ж) са са(м) до тогѣ завсегдѣ примовѣтъ, и яко видно мало мѣсли(т) о снопѣдѣ, але бѣлше яко бы могъ безпѣчне доехати прс(л) тоурки на столѣцѣ (Острог, 1598 *Ист. фл. см.* 49); И прышло до того, же вже тамъ ани жертвы шветѣе беспечне приносити не можешп, ани въ маленькѣй звопочок зазвонити (Вильна, 1608 *Гарм.* 187); не маєте се чога обавляг; безпечне до нас едте (Житомир, 1650 *АрхІОЗР* 3/IV, 473).

2. Те саме, що **безпечно** в 2 знач.: княз ... Роман ... безпечне, а безобронне седел (Вильна, 1565 *AS VI*, 275); прѣтожъ беспѣчне в склѣно(м) а всемъ презрѣчѣстомъ кгмѣхд мѣшкаль (Острог, 1598-1599 *Апокр.* 91); въ которой [избе] пани Корсаковая на тогъ часть зъ гостми ... безъпечне седѣла (Київ, 1633 *КМІМ* I, дод. 542); А ми будемо с тобою шити на вѣки безпечне (I пол. XVII ст. *Сл. о зб.* 24).

3. Те саме, що **безпечно** в 3 знач.: a hdy by ludy penezny i zawsze obecne mieszkały, tohdy jak zamek ony i Zwinohorodski mozel bezpiecznie zabudowan byty (Вінниця, 1545 *АрхІОЗР* 6/I, 23); и(з) пѣю [правдою бжѣією] персеставити бе(з)пѣчне масть (Острог, 1587 *См.*

Кл. 2); свѣтъ(и)шого патріа(р)ха намовля(и)те до Львова, бе(э) жадное трыбѣгы, и бе(э)пѣчне псеха(и) едетъ (Львів, 1590 ЛНБ 4, 1136, 2, 30, 2); Ино въ томъ ся беспечне упевняю, ижъ гдѣ ся въ тыхъ пяти толко обачышъ, же болшея упору, анижли правды наслѣдуешъ (Вильна, 1595 Ун. гр. 119); мы ... беспечне то твердимо, ижъ соборовъ святыхъ ухвалы заховуемо (Київ, 1621 Кон. Пал. 591); Великого жъ старана приложити имъ потреба, абы сына(в) своихъ ... пре(д)стѣвили // Хр(с)ту ... на страшномъ дню ... мѣвачи бе(э)пѣчне тѣи слова (Київ, 1646 Мога. Тр. 904-905).

БЕЗПЕЧНЕЙ *див.* **БЕЗПЕЧНЫЙ.**

БЕЗПЕЧНЕЙШИЙ *див.* **БЕЗПЕЧНЫЙШИЙ.**

БЕЗПЕЧНО, БЕЗПЕЧЬНО, БЕЗПЕЧЬНО

присл. 1. (без загрози небезпеки, без страху) беспечно: ено Вашей Милости ... покорно прошу, рач ми ... моа ... пани через посланца якого Вашей Милости ѡтписати, ижбых мог беспечно до Вашей Милости приехати и в целости зас ѡтехать (Степань, 1544 АС IV, 413); замъкнѣлъ то в недостігнѣныхъ свои(х) сѣ(д)бахъ, которыхъ ткнутѣса рѣзды лю(д)скими такъ бе(э)пѣчно, якъ солѣмъ огна (Острог, 1587 См. Кл. 12 зв.).

2. Спокойно, безтурботно: Седели бе(э)пѣчно на тогъ часть за переми(р)емъ которое есть г(с)дрю шѣомѣ с татари и тѣ(р)ки (1552 ОБЗ 142 зв.); Та(к) все бе(э)пѣ(ч)но было я(к) пѣ(р)ше (1582 Кр. Стр. 68 зв.); Безбѣдно: безпа́дкѣ, безъ тѣдности, беспѣчно (1627 ЛБ 5).

3. Без ваганя, смѣливо, впевнено, рішуче: во всемъ кры(в)ды бжѣе на пихъ справедливостю святою поискано абы има бжѣе в люде(х) ... и помноженіе все(г) доброго беспѣчно ч(с)тно славило (Київ, 1590 ЛНБ 4, 1136, 32, 1); И тако рѣку, хотя жъ беспечно, прости мя, господи, коли бы не тѣ чудотворные тѣла в тепереннемъ вѣку и разслабленномъ остали, без мала не всѣ бы турчили (1608-1609 Виш. Зач. 219).

БЕЗПЕЧНОСТЬ, БЕЗПЕЧНОСТЬ, БЕСПЕЧНОСТЬ *ж.* 1. Беспечність, безпека: а тыи ярмарки маюгъ черезъ тыдень стояти и вси люди посполитыи маюгъ въ нихъ добрую беспечность и доброволенство мети приехати, и ѡтѣхати, и торговати (Вильна, 1528 АрхЮЗР 5/1, 36); мѣста, села поосаживалъ и тымъ немалую беспечность Рѣчи Посполитой, панштвамъ и

поддапымъ нашимъ учинилъ (Варшава, 1585 АрхЮЗР 7/III, 287); вода бовѣ(м) зимностю псуется, а тепло(м) оумгѣйшдетса, яко в мѣстѣ пора(д)но(м) испо(с)т) его е(с)т) пѣкой и бе(э)пѣчно(с)т) мешагъ (поч. XVII ст. *Проп. р.* 215); ѡтверждѣніе: Бе(э)пѣчность, беспечѣнство, змоцне(н)е ... по(д)крѣплѣніе (1627 ЛБ 142).

2. Спокой, безтурботність: Ѡ(т)рада: Оулке(н)е, фѣлга, беспѣчность, дѣфа(н)е ... переста(н)е, вѣлно(с)т), покѣй (1627 ЛБ 146); А дарѣй памъ цр(с)тва твоего правдівого свѣбодѣ и беспѣчность вѣчнѣю (Чернігів, 1646 Перло 15 зв.).

3. Захист: Оповезено ... ижъ он водлугъ правъ и волностей посполитыхъ шляхетскихъ ... ку покою и беспечности панствъ панихъ коропныхъ замок будует и мѣсто садитъ (Варшава, 1591 Тр. ПАК 52); надѣа занете добра и мо́цпаа е(с)т) хр(с)тіано(м), бе(э)пѣчно(с)т) оупадаючи(х) ср(д)це(м) (поч. XVII ст. *Проп. р.* 295).

4. Впевненість, смѣливість, відвага: Але щѣ за причина смѣлости моѣи. Беспечности двѣри до ѡсѣбы твоѣи ѡтпорила мѣгъ (Київ, 1618 Вѣзер. 16); Извѣство: Пѣвно(с)т), беспѣчно(с)т), ... ѡпасство (1627 ЛБ 45).

5. Зухвалість, сваволя: И то, прошѣ усилне, бѣдѣ мѣ вѣ то подобный Припѣти рачъ то(г) дарѣ(н)къ, хо(ч)же не з го(д)ниши ѡсѣбы твоѣи: лечъ самаа сердѣчность Припѣта нѣхъ бѣдетъ, а прощѣна беспѣчно(с)т) (Київ, 1618 Вѣзер. 16); Неѡбиновѣніе: Беспѣчность, по(д)славіе, дрзповѣніе (1627 ЛБ 147).

Див. ще **БЕЗПЕЧЕНСТВО, БЕЗПЕЧЕНЬЕ.**

БЕЗПЕЧНЫЙ, БЕЗПЕЧЕНЪ, БЕЗПЕЧЬНЫЙ, БЕЗЪИЕЧНЫЙ, БЕСПЕЧЕНЪ, БЕСПЕЧНЫЙ, БЕСПЕЧОНЪ *прикм.* 1. (який не має в собі небезпеки, захищає від якоїсь небезпеки, гарантований від небезпеки) беспечный: не бѣдѣчи есмо ѡг него панства нашего беспечни, казали есмо папамъ радамъ нашимъ ... великого князства Литовского самимъ и землю всю рѣшити ... и поготовѣ быти кѣ ѡбороне панства нашего напротивъ того пеприятела (Краків, 1538 АС IV, 155); тую мою скри(п)ку ѡ(т) и(х) ѡзе(м)ши ѣ захова(н)и своємъ бе(э)пѣ(ч)помъ рачили вѣмъ постави(т) в склѣпе (Київ, 1592 ЛСБ 1035, 36); оугорѣй па(м) бе(э)пѣчно дорѣгѣ (поч. XVII ст. *Проп. р.* 209); за тымъ ништо своего права ани вольности беспечен уже не будет

(Львів, 1605-1606 *Перест.* 39); такъ те(ж) и ро́стропны(м) безпéчный прѣстѣтъ давай (Острог, 1614 *Тест.* 167); хтожъ межи такъ мнóгими стра́стами тогѡ тѣла, и межи та(к) частýми лѣпами и пова́бами тогѡ свѣта, безпéчною и непардшóвною доро́гѡ пожитѣа свбегѡ прова́дити мóжетъ (Київ, 1646 *Мог. Тр.* 911).

2. Спокійний, безтурботний: там в том дворку мальжонку его менованую, безпечную, шляхтянку уггивую, правом и покоем посполитым обьяварованую ... заставши ... з дворка ... уступит казали (Луцьк, 1523 *АрхїОЗР* 1/VI, 533); а мене, яко невѣсту безпечную, вывлскши з воза, сам особою своею ... змордовал и зраниль (Житомир, 1585 *АрхїОЗР* 8/III, 444); в' дтискоу в' стра́хѡ и в' мордованію, ни едіно ѡ(т)починѣніе безпечное, албо со(н) оу покóю не боу(де)гъ (Львів, поч. XVII ст. *Хрон.* 32); былъ бымъ безпéчегъ, жебыса ко́ждый Правовѣрный в' томъ за оусóпшихъ приноше(н)ю по достáткѡ ... оупѣвити и оумо́щити могъ (Київ, 1625 *Коп. Ом.* 152); Неблазѣн-ный: Безпéчный, незблудный, яко пѡгъ (1627 *ЛБ* 71).

3. Відважний, сміливий, впевнений: едігъ научены в' законѣ прислоухова́ючиса словѡ(м) хвѣ(м), боу(д)учи, беспечень в' науцѣ своєї пристоупиль надѣва́ючиса вловити въ яко́и ѡмѣлности га́ (Львів, 1585 *УЄ* № 5, 296 (на полях); Если члóнка своѣго не жаловаль в' бо́ю Тóтъ силный Рѣмскій Рѣцерь, що речѣшь покóю Якъ боронѣль ѡ(т)чѣзны Сцѣвола безпéчный, З' которого повста(л) Рóдъ Могилѡвъ сердéчный (Київ, 1632 *Сак.* 299); Вотѣйте мѡ в' томъ рѡкѡ, сватоблѣвымъ Порáдкомъ; быти, почáткомъ щаслѣвымъ // Абы южъ зáвше такъ ишла безпéчна Рѡта статéчна (Львів, 1642 *Бут.* 7 зв. - 8).

4. Зухвалий, жорстокий: Дрѣзостны(и), дрѣзкїй: Бе(э)пéчны(и) ... невстыдлѣвый (1627 *ЛБ* 30); Людскїи грѣхи, караль беспечными словы (Луцьк, 1628 *Андр. Лям.* 14).

5. У знач. ім. Вл. п.: ти(ш)ко бе(э)пéч(н)ый (1649 *РЗВ* 19 зв.).

БЕЗПЕЧНИЙШИЙ *див.* **БЕЗПЕЧНѢЙШИЙ**.
БЕЗПЕЧНѢЙ, **БЕЗПЕЧНЕЙ**, **БЕСПЕЧНЕЙ**, **БЕСПЕЧНѢЙ** *присл. в. ст.* (*спокійніше, певніше, гарантованіше від небезпеки*) безпечніше: для того видить ся ихъ милости, абы посылѡкъ який людми

большими былъ, на што бы они пры томъ будованью огледатися и тымъ беспечней оную роботу кончыти могли (Петрків, 1552 *АрхїОЗР* 8/V, 78); скрїна теста́ме(н)тѡ // зáвше лю(д) іѣльскїй ... для переплывана іорданѡ оупережала, жебы дрѣгіе до землѣ ѡбещѡва(н)но(и) бе(э)пéчнѣй пришли (поч. XVII ст. *Проп. р.* 206 зв. - 207); Слышáле(м), бовѣ(м) часто, же бе(э)пéчнѣй е(ст) слѣхати и прѣймѡвати пора́дѡ нѣ(ж)ли давати (Київ, 1623 *Мог. Кн.* 17 зв.); каза(л) столéцъ велми дѣвный спрáвить, а лашѣхи желѣзными мóцне оувазáтъ, абы такъ бе(э)пéчней могль сѣдѣтъ (серед. XVII ст. *Хрон.* 463).

Пор. **БЕЗПЕЧНЕ, БЕЗПЕЧНО.**

БЕЗПЕЧНѢЙШИЙ, БЕЗПЕЧНЕЙШИЙ, БЕЗПЕЧНЫЙШИЙ, БЕЗЪПЕЧЪНЕЙШИЙ, БЕСПЕЧНЕЙШИЙ, БЕСПЕЧНѢЙШЫЙ, БЕСПЕЧНѢЙШИЙ *примк. в. ст.* 1. (*певніший, надїїніший, гарантованіший від небезпеки*) безпечніший: теперъ еси самъ то узналъ и хвалишь готъ новыи замокъ, ижъ есть лепший и беспечнейший ку обороне (1551 *АрхїОЗР* 8/V, 50); гóры лѣсы ѣзера вертѣпы везѣнья яскїнгъ ... безпéчнѣйшіе, абовѣмъ в ты(х) пр(о)роцы албо мѣшкаючи албо погроужени боудѣчи // прр(о)ковали (Острог, 1598-1599 *Апокр.* 84 зв.-85); ишіе звѣрáта гды по(ч) настоупоуетъ в' амы вхѡда(т) якъ в' мѣшкапа бе(э)пéчнѣйшее (поч. XVII ст. *Проп. р.* 255); ходи где хóче(ш) ... а не на(и)де(ш) онои доро́ги взгорѡ, агѣ бе(э)пéчнѣ(и)шеи на долѣ, Една доро́га кр(с)та стѣо (Київ, 1623 *Мог. Кн.* 5); которые то речи ... были для безъпéчнейшого схѡвангя даные (Луцьк, 1631 *АрхїОЗР* 8/III, 586); кгды протѣ(с)туючи(и), будучи бе(э)пéч(н)ы(и)ши(и) трохи здоро(в)я своѣго ѡ(т) ребелиза(н)то(в) ... в дому своѣ(м) в Се(л)цу ... в року тепере(л)ны(м) ... зкгва(л)тили и по(г)рабили (Житомир, 1650 *ДМВН* 204).

2. Спокійніший, певніший: Бо за-тою единостью могутъ вже бытѣ беспечнейшыми зъ своими церьквами (Зільна, 1599 *Ант.* 855).

Пор. **БЕЗПЕЧНЫЙ.**

БЕЗПЛОДЕНЪ *див.* **БЕЗПЛОДНЫЙ.**

БЕЗПЛОДІЕ, БЕСПЛОДІЕ с. Даремність, марність, бесплідність: та(м)того бы ся на(м) сорома вбоати потреба, а шгѣ покаатиса, да не поставлены

бѣдс(м) з пашего пѣгыпнс(г) жйтѣа бѣ(з)плѣдс(м) прѣ(д)шны(м) страшны(м) и пелицемѣрны(м) сѣдїєю (1598 *Виш. Кн.* 276); дѣи(ж) лѣкавіи по(д)пб(с)нїи ... в хр(с)тїа(н)ствѣ напе(м) владѣю(т) ѡ(т)плодѣ же за невѣрїе и бесплодїе пшє поплѣцєны є(с)мо в запѣстѣнїе, з пашєо правѣславїюю вѣрою (1599-1600 *Виш. Кн.* 199).

БЕЗПЛОДНЕ *присл.* (без нащадків, без дітей) бесплодно: Те(ж) кгда бы котораа жона будѣчи замѣже(м) бѣ(з)плодне дме(р)ла маючи пѣ(в)ное ввєсе(н)є за выправою ѡ(т) родичю(в) своихъ ... таковое ввєсе(н)є засє в то(т) же до(м) с которого вышла вє(р)нутиса має(т) родичю(м) єе, которые заму(ж) выправи(ли) (1566 *ВЛС* 65 зв.); впуки мои ... не сплѣдївнїи по себе погомѣства, мєли с того свєта бесплодне зыйти (Липівка, 1581 *АрхЛОЗР* 8/III, 329).

Див. ще **БЕСПЛОДНО.**

БЕЗПЛОДНЫЙ, БЕЗПЛОДЕНЪ, БЕЗПЛОД-ШЫЙ *примк.* 1. (який не має потомства) бесплодный, бездїтний: ѡ вдовы бѣ(з)плодные которые дете(н) не мають (1566 *ВЛС* 62 зв.);

у *знач. ім.* : Рече бо и Василий Великий о бесплодных, толко одежду носящих (1615-1616 *Виш. Поз. мисл.* 246);

(про рослиш) бесплодный, перодочий: Єв(г)листа выписоує, якъ їс послалъ по ѡелѣ и якъ смоковницю безпло(д)ноюу оусоушиль (1556-1561 *ПЄ* 170); На которѣю ... писма ... пересторѣд ... паши ... Панѣве дѣбре помпачи, а правдївое ... Бѣга позна(н)є ... и вѣрѣ ... не бѣ(з)пло(д)ными в ви(н)ници єго лѣторослими оказати са оусилѣете, але при иныхъ побѣжныхъ ... спрѣвахъ ... своихъ ... особливє са кохѣете (Єв'є, 1616 *УЄ Єв.* 5 пєпум.).

2. Безрезультатный, марный, даремный, бесплодный: Латинскому же навѣту не внимайте и красной лжи хитрословесия их не удивляйтеся, занє єсть мертва и бесплодна (1588-1596 *Виш. Кн.* 141); тыи покрадїють слово ... и [вѣрѣ] самѣю ѡставлѣю(т) пѣствїю бѣ(з)пло(д)нѣ в дѣбры(х) дѣла(х) (Устрики, I пол. XVII ст. *УЄ* N 29515, 192).

(такий, від якого немає користі) бесплодный: То ли и х(с)та дѣрны(м) ... паречете которы(н) видѣвши Архїерее и пастырѣ бѣ(з)плодные, мѣста цє(р)ковные в широки(х) рєверєнда(х) позасѣдалые ... на

про(с)ты(х) сѣтоткателс(н) рыболово(в) вложи(л) (1598 *Виш. Кн.* 289).

Див. ще **ПЕНЛОДНЫЙ.**

БЕЗПЛОТНЫЙ, БЕЗПЛОТЕНЪ, БЕСПЛОТ-НЫЙ *примк.* Безгїлєспный, бесплотный: беспло(т)ный архїєратїгъ рс(ч) єи (1489 *Чет.* 36 зв.); Мпѡжєство же ѡтлѣское, пѣ прибывѣетъ, пѣ оумалѣтєса, не рѣдѣт бо сѣ, пѣ оумираѣют, понева(ж) бѣсплѣтны соу(т) (Почаїв, 1618 *Зєрц.* I зв.); тая унѣа пѣчого свєого власного пѣ маєт, але вѣ постѣтѣ чужой оказуетєся, якъ бѣсѣве берутъ на себе тѣло з ѡфѣр дымовѣ, приносимыхъ имъ отъ чарѣдѣсѣв, будучи сами бесплотны (бл. 1626 *Кир. II.* 15); Бс(з)плѣтныи. Carne carens. Incorporalis. Incorporatus (1650 *ЛК* 425); бесплотные силы *див.* **СИЛА.**

БЕЗПОГРѢШНЫЙ *примк.* Непогрѣшный, правильный: Бс(з)погрѣшный. Certus. Non errabilis (1650 *ЛК* 425).

БЕЗПОДОБНО *присл.* Дуже, сильно: тѣс твоє зданїє гѣннѣ бѣзподобно ап(с)лѣ (Дермань, 1605 *Мєл. Л.* 8 зв.).

БЕЗПОЖИТОЧНО *присл.* Даремно, безкорисно, некорисно: не лучше лїи радуєшєся ... о оном, при царї обрѣгающимєся, нежели о домолѣжни, с тобою пребывающим и безпожигочно валяющимєся (1615-1616 *Виш. Поз. мисл.* 243).

Див. ще **ПЕНОЖИТОЧНО.**

БЕЗПОЖИТОЧНЫЙ *примк.* Безкорисный, некорисный: чє(м) сѣ ты смѣє(н)и з'їпока, ижъ ѡпѣ не оумѣє(т) с тобою говорити, и тра(к)говати // я(к) пѣсгоє колю мшп(н)ое крѣгачи а выворочаючи бѣ(з)пожигочный то(т) язык(к) (1596 *Виш. Кн.* 245-245 зв.).

Див. ще **ПЕНОЖИТОЧНЫЙ.**

БЕЗПОЛЪЗНЫЙ *примк.* Марный, безкорисный: да не увязнет кто в прелєстї сєго безполѣзного свѣту (1615-1616 *Виш. Поз. мисл.* 237).

Див. ще **ПЕНОЛЪЗНЫЙ.**

БЕЗПОРОЧНО *присл.* Сумлїнно, бездоганно: Тобѣ бѣглобс(з)ному гєдїюпу болобану и(ж) єси пробачи(л) боя(з)нѣ бѣжїю ... попужасшєса ... послушє(п)ствє своє кѣ намѣ всєгда ... ѡ(т)давѣти бс(з)поро(ч)на (!) (Вїлїа, 1594 *ЛСБ* 255, 1); благѣймо Єго, жѣбы и пѣмѣ скѣрѣбѣ Дѣа своєго дарѣвати рѣчнїлѣ,

яко бысмо во всёхъ приказанахъ Его бѣ(э)порочно и чисто жити... могли (Вільна, 1627 *Дух. б.* 189).

Див. ще **НЕПОРОЧНО**.

БЕЗПОРОЧНЫЙ *прикм.* Непорочний, невинний: свѣтель празни(к) мѣти господна се пришествие безпорочныя негѣсты (1489 *Чет.* 78).

БЕЗПОСРЕДНЕ *присл.* Безпосередньо, прямо: оноу я(к) Пастырѣ Россійскогѣ Блгч(с)тїа законне и Правилне налѣжномѣ звѣклое послѣдшенство бѣ(э)посрѣдне ш(т)даючи, тѣю с(т): Лаврѣ вѣдлѣгѣ звѣчаевѣ ей старожитны(х) з Митрополїи Кїевскои вѣпатѣю, самымъ Патріарши(м) справова(л) дозѣромъ (Кїїв, 1625 *Коп. Каз.* 29).

БЕЗПОСТАВЕНЪ *прикм.* Нестримавий, нестримний: и вѣ напсей поставѣ бываеѣ вѣдлѣѣ бо(э)коѣ йспости: йле до видомѣ поставы, бѣ(э)поставенѣ бѣдѣчїй (Кїїв, 1637 *УС Кал.* 869).

БЕЗПОТОМНЕ, БЕЗЪПОТОМНЕ, БЕЗЪПОТОМЪНЕ *присл.* Без нащадкѣв, без потомства: дворѣ пустоветскїй ... по смерти Ивана Билдея, мельника, безпотомне зышлогѣ, правомѣ кадуковымѣ ... на пастѣ припаль (Вільна, 1582 *АрхЮЗР* 8/V, 231); князь ... ча(с)т) свою че(р)пчи(ч) по(э)ваному записа(в)ши право(м) заста(в)ны(м) бѣ(э)пого(м)не ѣме(р) (Луцьк, 1597 *ЛНБ* 5, II 4049, 69 зв.); сыгѣ еѣ безъпотомныя часѣ недавнього такѣже зылоуѣ (Люблин, 1630 *ЛНБ* 103, 2010, 10); па(н) Я(н) Модзольскї(н) ... оповѣда(л) ... кгды ш(н), приехавши до мае(т)ности свое(н) дедично(н) (!) ... ча(с)ги ш(л)ное за(с)тавою заведеное была (!) (*позн. вид.* — *Ред.*) зо(ш)лому с того света папу ... Трыпо(л)скому в п(с)по(н) сумѣ пилезе(н), которы(н), безъпого(м)не с того света зне(л)ны, за(с)таву свою ... ѣсеротелую зо(с)тави(л) (Житомир, 1649 *ДМВН* 180).

БЕЗПОТОМНОСТЬ *ж.* (*відступність потомства*) бездѣтність: Прорбчица Анна молитвою и посто(м) Самѣїла зачѣла, и нарѣганѣ бѣ(э)потѣмности по(э)бїла (Кїїв, 1637 *УС Кал.* 65); А жона егѣ Анна... шплѣковала вѣдѣство и бѣ(э)потѣмностѣ свою (Там же, 756).

БЕЗПОТОМЪНЫЙ *прикм.* (*який не має дітей, нащадкѣв, потомства*) бездѣтний, безплідний: Его Мил ... тую сыповицу Ихъ Мил ... до малжѣпства ... взягѣ, на право посполитѣе ... неогледаючисе ... и

чого Боже уховай по зействїю еѣ безпотомномѣ, потомкомѣ еѣ прирѣжонимѣ до всего случачого уближенгїю и нарушенгїю, ѣфѣруючисе о то з Ихъ Мил. посполу ... яко справа толькѣ належати будѣтъ (Володимир, 1615 *ИКА* дод. 112).

БЕЗПОТРЕБНЕ *присл.* Без потреби, даремно: кажды(н) хто кольвекѣ конѣ маеѣ а (в) погопо шдинѣ дрѣгого выправѣтъ ѣ двѣконѣ а лежати бѣ(э)потребе на поли не повн(н)нїй (Вїснїца, 1552 *ОВн.* 3. 132 зв.); посылаю тобѣ ... чтыры червонны золоты ты гляди абысь не тратиль безпотребне ... поневажѣ я шны(х) з великою працою досталь и потомѣ моимѣ (к. XVI ст. *Розм.* 64 зв.); безпотребне такѣ многѣ талантовѣ сѣбра назбиралемѣ поневажѣ мгѣ южѣ до живота не налѣжати (Острог, 1607 *Лѣк.* 122); маѣпность иногды крѣвнымѣ, повнннмѣ, достапнымѣ, бѣ(э)потребне даемо (Кїїв, 1637 *УС Кал.* 709).

Див. ще **НЕПОТРЕБНЕ**.

БЕЗПОТРЕБНЫЙ, БЕЗЪПОТРЕБНЫЙ *прикм.* Непотрѣбний: ѣ дяволѣс(х) не оупомнїаемо ... бѣ(э)потребы(х) словѣ не говорѣмѣ (1489 *Чет.* 339 зв.); и иныя име(н)я помѣспныя ѣ неѣ штымовали великне тежѣ кривды ... и мо(р)дѣрѣства дѣлали и трудности безъпотребныя задавали (Варшава, 1571 *ЛНБ* 5, II 4043, 79); великал вѣснѣ и ненавистѣ межї лпо(л)мн с того поправленѣ вѣчаласа, тагнучн за собою много трѣ(л)ностей и штрагѣ бѣ(э)потребныхѣ пѣви(н)пѣ (Острог, 1587 *См. Кал.* 15); Мѣрность во всемѣ, была емѣ якобы прирѣ(л)на: покармѣ и напѣой скрѣмннїй и во(э)дѣржннїй ... нѣгѣв бѣ(э)потребннїй нѣгды (Вільна, 1620 *См. Каз.* 18 зв.); Азѣжѣ всехѣ бншѣ збавѣнншѣ слѣвнѣ, якобы плѣ(н)нншѣ и бѣ(э)потребнншѣ мнѣмѣсѣ не пѣскаемѣ (Кїїв, 1637 *УС Кал.* 950).

Див. ще **НЕПОТРЕБНЫЙ**.

БЕЗПОХИБНЕ *присл.* Безпомилливо, непомилливо, непохибно: Вїдѣлѣ бѣ(э)похибне яко тогѣ же лѣикѣ, колї сѣ явнннмѣ гѣлкамн при всехѣ ничѣгѣ не бѣдокало, ишнннѣ спѣсѣобы до тогѣ подавалѣ (Острог, 1598-1599 *Апокр.* 54 зв.); Безпохибне, нешмы(л)пѣ (1643 *Уж.* 50).

Див. ще **НЕПОХИБНЕ**.

БЕЗПРАВЕ, БЕЗПРАВЪЕ, БЕЗПРАВЪЕ, БЕЗЪПРАВЕ *с.* Беззаконннѣ; несправедлнннѣ: гды было годннѣ зо днѣ вѣ ночѣ, вїдѣчи панѣ Васнлїй

таковий квалгъ и безправе, же ся вже о самого и о приятель его здраве съ полностю старали (Луцьк, 1565 *АрхЮЗР* 1/1, 11); па(н) ясликовски(и) шповеда(л) ... // ... и на(с) проси(л) абы(х)мо на шгледа(н)е того кква(л)ту и бе(э)пра(в)я ... та(м) до жо(р)нищ ехали (Жорнища, 1590 *ЛНБ* 5, II 4047, 18-18 зв.); Отожь въ тотъ часть, коли ся тое (безправе) деяло, вси слепы были (Вильна, 1599 *Ант.* 835); понева(ж) ш(н) въ та(к) велико(м) бе(э)прави и шкри(в)же(н)ю свое(м) ... Вм(с)тя(м) жалобъ свою наперо(д) переклада(л) (Гологори, 1605 *ЛСБ* 398); поменены панове ... смели., кгру(н)ты по(э)ваны(х) ... далеко вежда(т),.. зачимъ стороне по(э)вано(и) в кгру(н)та(х) великое уближе(н)е и утяже(н)е, а затымъ бе(э)правье ... будутъ (Житомирщина, 1639 *ККПС* 193); панъ Янгъ Трэмьбицьки(и) ... шхороняючи целости права своего ... // ... абы жа(д)ное бе(э)правье такъ праву, яко и добромъ своимъ пре(э) акцию теперешнюю не заходило ... повторе протестовальсе (Ісаіки, 1643 *ДМВН* 252-253); таких квалтовъ и безправя од их мл, наступующых, ежелибы есче далее мели быти чынены, оферуючыс не могучы терпѣти (Луцьк, 1649 *АрхЮЗР* 3/IV, 357); **безправе учинити (вчинити) див. УЧИНИТИ; безправе чинити див. ЧИНИТИ.**

БЕЗПРАВНЕ, БЕЗЪПРАВНЕ *присл.* Те саме, що **безправно:** жаловали нам ... земане Волянскіи ... што ж кнагини ... держала под собою близкость их, имена, в Волянской земли ... безправне (Вильна, 1507 *AS* III, 44); жалова(л) намъ федо(р) григо(р)евичъ сеннота ... што(ж) де(и) ты по сме(р)ти ш(т)ца ... в ы(и)ме(н)а(х) по немъ zostалы(х) ... свово(л)не и бе(э)правне спустоше(н)е великое чинишь (Петрків, 1563 *ЛНБ* 103, 26/Id, 1810, 3); име(н)я тые гаврило ... и(э) жоною ... кнзю ... пузыне шпусти(л) ... которы(и) // ... бе(э)правне ... много кгру(н)ту ... пошра(л) просо(м) и и(н)ши(м) збожьемъ посея(л) (Кременецъ, 1580 *ЛНБ* 103, 16/Іс, 1898, 25-25 зв.); место ковель ... привласчаючи себе по небо(ж)чикв кнзю андрею ... безъправне и швшемъ кква(л)товие де(р)жать (Володимир, 1590 *ЖКК* II, 187); мае(т)по(ст) е(г) вла(с)ную всю ш(т) мала и до веля шобра(л) и бе(э)пра(в)не еси е(г) по(г)раби(л) (Вінниця, 1610 *ЛНБ* 5, II 4052, 148 зв.); А потомъ ... бѣдѣчи позваные

зпешаживши право посполитое и вины в не(м) шписаные мо(ц)но квалтовне а бе(э)правне за потужно(ст)ю своею ... млы(н) забудова(в)ши пожи(т)ки з не(г) собѣ берете (Київ, 1618 *ЦДІАК* 221, 1, 68, 4); самы(х) проте(с)гуючихъ, яко и по(д)даныхъ ихъ з мае(т)ности и(х) ... забра(в)ши кква(л)то(в)не и бе(э)пра(в)не до Кулажи(ч), де(р)жавы свое(и), ш(т)провода(л) (Житомир, 1650 *ДМВН* 208).

БЕЗПРАВНИКЪ *ч.* Той, хто діе незаконно, самочинно, беззаконник: Беззаконникъ: Злбсникъ, нещбѣта ..., бе(э)правни(к), несправедливый (1627 *ЛБ* 5).

БЕЗПРАВНО *присл.* Незаконно, самочинно: тамъ же ... шкоды и грабежы ... бе(э)пра(в)но починеные то естъ взято стре(л)бу гаковницъ деся(т) (Брацлав, 1590 *ЛНБ* 5, II 4047, 23).

Див. ще БЕЗПРАВНЕ.

БЕЗПРАВНЫЙ, БЕЗПРАВЪНЫЙ, БЕЗЪПРАВНЫЙ *примк.* Незаконный, беззаконный, протизаконный, самочинный: для которых дей кривдъ и безправных грабежов прогнал з Ощова чотырох чоловексов моихъ, подворищных (1562 *АрхЮЗР* 8/VI, 121); И проси(л) мене ... во(и)тови(ч) коре(ц)ски(и), // абы ... тои бе(э)правны(и) грабе(ж) ш(т) пна Богдана Стрыбыля до книгъ за(м)ку г(с)дрьского житоми(р)ского было записано (Житомир, 1583 *АЖМУ* 54-55); про то приказую абы в.м. ... тотъ безъправный грабежь з винами и з навезками поворочали и во всемъ наконецъ усправедливили (Вінниця, 1603 *АрхЮЗР* 7/II, 388); Тогда су(д) нине(ш)ны(и) кгру(д)ски(и) ... тое справы выслуха(в)шы ... за бе(э)пра(в)ны(и) грабежь ... сумою всею польторы тисечы(и) сорокъ золотыхъ и се(м) золоты(х) по(л)ски(х) стороне поводово(и) ... присѣдилъ (Київ, 1617 *ЦДІАЛ* 181, 2, 125, 2, 2); Того(ж) року ... да(л) е(с)ми два по(э)вы ... за (д)вема ремисами ... за ш(д)ною ремисою ш кква(л)товны(и) и бе(э)пра(в)ны(и) грабе(ж) а за другою за декретомъ трибуна(л)скимъ ш ро(в)ны(и) ро(э)дѣлокъ кгру(н)тѣ (Люблін, 1618 *ЦДІАЛ* 181, 2, 322, 4 зв.); за которымъ таковымъ квалтовнымъ и безправным поступком своим, право посполитое эквалтивъшы ... в вины за то в нем написаные ... попали (Луцьк, 1649 *АрхЮЗР* 3/IV, 351).

БЕЗПРАВЬЄ *див.* **БЕЗПРАВЄ.**

БЕЗПРЕДѢЛНЬИЙ, БЕЗЪПРЕДѢЛНЬИЙ *прикм.*

Безмежний: Ты всѣмъ створѣнамъ справдѣшь ... И в' морскихъ безнах' глѣбкости, И въ всей безъпредѣльной широкости (Чернігів, 1646 *Перло* 16); Али и тѣ Рѣка твоа вседержаща Црствѣть ... На Нб(с)ной недозрѣмой высокости, // И въ морскихъ бе(з)днах' глѣбкости, И въ без'предѣльной широкости (Там же, 69-69 зв.).

БЕЗПРЕДѢЛНЬИЙ *присл.* Безмежно: Недстаѣвгъ: Безпредѣлнѣ, безъ замѣраа крѣсѣ и граицѣ (1627 *ЛБ* 76).

БЕЗПРЕСТАНЕ, БЕЗЪПРЕСТАНИЕ *присл.* Те саме, що **безперестанку**: А то вчиниламъ такъ для збавленья души моеѣ, яко и для вѣчной памяти ... Михайла Вишневецкого, абы ... мольба до Господа Бога завше безпрестане отправоватися могла (Вишнѣвецъ, 1619 *ЛЮЗР* II, 72); А за таковоѣ добродѣства его: оумѣль емѣ вѣрою слѣжити, и волю его стѣю творити и его величество безъпрестанне хвалити (Чернігів, 1646 *Перло* 8 зв.).

Див. ще **БЕЗПЕРЕСТАНИ, БЕЗПРЕСТАНИ, БЕЗПРЕСТААНКУ, БЕЗПРЕСТААННО, БЕЗПРЕСТАНЯ.**

БЕЗПРЕСТАНИ, БЕЗПРЕСТАНИ, БЕЗЪПРЕСТАНИ, БЕЗЪПРЕСТАНИ *присл.* Те саме, що **безперестанку**: онъ ... велики(м) голосо(м) поча(л) вопити бе(з)престани (1489 *Чет.* 93 зв.); Ино мы бачачи Его Милости верныи заслѣги ... которын Его Милость нам почал ещо з молодых своих лѣтъ чинити ... гдеж и теперъ ... без престани то чинит ... И мы ... то вчѣтали в томъ замкѣ Его Милости Чернеховѣ дали ... мѣсто садити и корчмы мѣти (Вильна, 1529 *AS* III, 342); которые [кривды] ми са з стороны вѣ а набо(л)шѣ ѡ(т) хмеля бе(з)пре(с)тани дею(т) (Ковель, 1574 *ЖКК* II, 278); мы пѣ(с)ни вѣспое(м) твоемоу погребенію. которого жъ херовими и серафими безъпрестани хвала(т) (Смотрич, II пол. XVI ст. *Проп. Д.* 16 зв.); але тѣ(т) хр(с)тіане млыи чигѣмо доброе поky(с)мы ещѣ живы, бо е(ст) то проти(в)но ба(р)зо дана тоѣ, томѣ богатомѣ же мѣсто ро(з)маиты(х) мѣзы(к) або строуме(н)то(в) в'здыханіе бе(з)престани (к. XVI ст. *УС* № 31, 212); Того-же року шелъ дождь зсе лѣто безъ престани (поч. XVII ст. *ЛЛ* 76); вѣрнымъ ...

Христіаномъ даль кр(с)тъ, котѣрымъ // ... знаменачи лица свой, оубѣгали ѡ(т) ѡблича лѣкѣ, то есть ѡ(т) ... кѣзни бѣсовскои, котѣрою оуазвлѣютъ бе(з)престани ср(д)ца вѣрныхъ лѣкавыи дѣхове (Київ, бл. 1619 *О обр.* 66-67).

Див. ще **БЕЗПЕРЕСТАНИ, БЕЗПРЕСТАНЕ, БЕЗПРЕСТААНКУ, БЕЗПРЕСТААННО, БЕЗПРЕСТАНЯ.**

БЕЗПРЕСТААНКУ *присл.* Те саме, що **безперестанку**: Были ... двѣ нѣкїи Инокїѣ, котѣрыи еднѣмѣ ... мѣжд... оуципливыи словѣми досажали безпрестанкѣ (Київ, 1625 *Коп. Ом.* 156); Ласка в' правдѣ бе(з)престанкѣ з нами вкоренѣнна и спѣена з молодыхъ лѣтъ... Есть (1627 *Дух. б.* 73); завше са веселѣте: бе(з)престанкѣ молѣтеса, во всѣмъ дѣкѣйте (Київ, 1634 *МКСВ* 312).

Див. ще **БЕЗПЕРЕСТАНИ, БЕЗПРЕСТАНЕ, БЕЗПРЕСТАНИ, БЕЗПРЕСТААННО, БЕЗПРЕСТАНЯ.**

БЕЗПРЕСТААННО *присл.* Те саме, що **безперестанку**: они же ... и нынѣ безпрестанно и неусыпно на естество челоѣческое борют (1588-1596 *Виш. Кн.* 137); память смертную всѣгды в клѣти сердечной видѣти и безпрестанно поминати и на всяк час черту и день отходу надѣятися и готовитися (1599-1600 *Виш. Кн.* 153); когда хотѣль еси ба(р)зо набожнимъ показатися ... то ми(с)ль твоя ходила по (с)ка(р)бахъ ... безпреста(н)но лѣгала ѡколо гѣмень (Чорна, 1629 *Диал. о см.* 274); клобѣко(в) бѣрзо малы(х) дживаю(т), бе(з)пре(с)тѣнно вде(н) и вночи, небо(л)ши(х), е(д)но що могѣ(т) гѣловѣ//ѡкрити (серед. XVII ст. *Кас.* 5-5 зв.).

Див. ще **БЕЗПЕРЕСТАНИ, БЕЗПРЕСТАНЕ, БЕЗПРЕСТАНИ, БЕЗПРЕСТААНКУ, НЕПРЕСТААННО, БЕЗПРЕСТАНЯ.**

БЕЗПРЕСТААННЬИЙ *прикм.* Безперестанний, безперервний, безупинний: А што(ж) ино(к) не вмѣ(т) бесѣдовати с тобою ... альбо его пыгае(ш) ѡ бо(р)бѣ дѣа с тѣло(м), и бе(з)преста(н)но(м) ме(ч)танїи мыслыю(м) (п. 1596 *Виш. Кн.* 237 зв.); Пагѣ докторъ ... присмотрѣлся добре безпрестаннымъ многихъ козаковъ, отъ пановъ Полскихъ ... розными способами оскорбленныхъ и бѣдствуемыхъ ... плачамъ и опеляціямъ, до мене заношенныхъ (Київ, 1622 *ЛЮЗР* II, 73).

Див. ще НЕПРИСТАННИЙ.

БЕЗПРЕСТАНЯ, БЕЗПРЕСТАНА *присл.* Те саме, що **безперестанку**: до мене особливий лист ... Твоя Милість писал, даючи ведати в шкоды замков українних, которы са становат без престана вт поганства Татар (Вільна, 1547 *AS IV*, 528); помо(г)ли є(с)мо ва(м) ... не мы(с)лячи и не шауючи ничого напере(д) того ко(ш)гу накладо(в) которыи в(т) на(с) вложено в тую светую це(р)ко(в) бе(з)пре(с)таня поки ся а(ж) ско(н)чила будова(н)є(м) (Васлуй, 1561 *ЛСБ* 34).

Див. ще БЕЗПЕРЕСТАНИ, БЕЗПРЕСТАНЕ, БЕЗПРЕСТАНИ, БЕЗПРЕСТААНКУ,⁹ БЕЗПРЕСТААННО.

БЕЗПРИЧИННЕ *присл.* Безпідставно, безпричинно, без причини: а тепе(р) ... ту(т) у веж(н)ю седи(т) за выступо(к) сво(н) и(ж) приеха(в)ши до места мене ... владовника ме(с)тского... бе(з)причи(н)пе а бе(з)ви(н)не на ры(н)ку зсоромоти(л) и (з)ша(р)па(л) (Володимир, 1567 *ЦДІАК* 28, 1, 2, 68).

БЕЗИЧОЛНИЙ, БЕЗЪПЧОЛНИЙ *прикм.* Такий, у якому нема бджіл: маєть уже пожитки всь на себе брати и привлацати, зь деревомь бортнымь, зо бчолами и безъпчолными (Туричини, 1598 *АрхІОЗР* 6/І, 268); арендовали єсмо имена наши ... сь пасєками, зь деревомь бортнымь, такъ зо бчолами яко и безъпчолными (Полона, 1601 *АрхІОЗР* 6/І, 284).

БЕЗРАЗСУДНО *присл.* Безрозсудно, нерозважливо, нерозсудно, легковажно: Енє на смьшпос отрыгание бабского богослова отвьщаєм //...и чюдимєя: или ума изступил ... или мнѣншомудро ... и безразсудно духом мирским обьюродѣвши, так отрыгал, коли молвити: "Вопросит кто бѣгателя в горы, чему бѣгаєт от человек" (1615-1616 *Виш. Поз. мисл.* 241-242).

БЕЗРАЗУМНИЙ *прикм.* (*цсл.* безразумный) (*про тварин*) (*нездатний мислити, розуміти*) нерозумний: члѣк въ чєсти бѣдѣчи не зроздѣль, прилѣчылєа кь звѣратомь бе(з)раздмны(м) и стѣлєа и(м) подобный (Острог, 1588 *Сур.* 5).

Див. ще БЕЗРОЗУМЛИВЫЙ, БЕЗРОЗУМНИЙ, НЕРАЗУМНИЙ, НЕРОЗУМНИЙ.

БЕЗРОЗМЫСЛЪНЕ *присл.* Безрозсудливо, нерозважливо: Пытаю ва(с) за(с), добре ли в то(м)

лати(н)скіє овца чина(т), и(ж) пастыре(и) если и неправо ходачи(х) вида(т), и сопроти(в)по законѣ бжїю ... знаю(т) и ... вида(т), оны(х) не то(л)ко не востерегаю(т) и не обличаю(т) ... але еще ... за нїми бе(з)розмыслѣне послѣдѣю(т) (1598 *Виш. Ки.* 284).

Див. ще НЕРОЗМЫСЛНЕ.

БЕЗРОЗСУДНИЙ, БЕЗРОСУДЕНЬ *прикм.* Безрозсудний, нерозважливий: Безрозсудный ... и сей отступникъ, же ся за выреченую правду на Михаила ... гнѣваєть, и за тимь которому голдуєть (Київ, 1621 *Кон. Пал.* 1090); котѣрый нѣнѣ мѣдръ и речивѣть, зѣвтра той простѣкъ и безрозсудєт (Київ, 1637 *УС Кал.* 1013).

Див. ще НЕРОЗСУДНИЙ.

БЕЗРОЗУМЛИВЫЙ *прикм.* (*про тварин*) (*нездатний мислити, розуміти*) нерозумний: Звыкли ваши духовные патѣжского вызнания ловити [людей] и до оноє матиѣ, яко безрозумливую рибу огромностю болта своего, то єсть //мовы поважное и грозное ... заганяти (1603 *Пит.* 94-95).

Див. ще БЕЗРАЗУМНИЙ, БЕЗРОЗУМНИЙ, НЕРАЗУМНИЙ, НЕРОЗУМНИЙ.

БЕЗРОЗУМНЕ, БЕЗРОЗУМЪНЕ *присл.* Безрозсудно, нерозважливо, нерозумно: Зажь бовѣмь припроваженє тое можеть ся розумѣти посвяченємь? Можеть! якъ бачимо у отступниковь; але безрозумне и безъ жадной слушности! (Київ, 1621 *Кон. Пал.* 630); Сѣнь мой сей ... покѣтѣ оучинѣвши за то, што безроздмне оучинѣль (Київ, 1627 *Тр.* 29); а далее ... месѣца светые Богу Вьсемогучому посвецонные ... безрозумѣне зпрофановали, олѣтари ... потовѣкли (Володимир, 1650 *АрхІОЗР* 3/IV, 430).

Див. ще НЕРОЗУМНЕ.

БЕЗРОЗУМНИКЪ *ч.* Нерозумна людина: онѣ безроздмникъ забѣль того, и невѣдѣчникомь сѣтѣвшиєа (!) несправедлїве Пѣана своєго здрѣдилъ (Київ, 1637 *УС Кал.* 430).

БЕЗРОЗУМНИЙ, БЕЗЪРОЗУМНИЙ *прикм.*
1. Нерозумний, нерозважливий, нерозсудливий: О бе(з)розу(м)ныи галати хто(ж) ва(с) по(д)мануль (II пол. XVI ст. *КА* 410); котѣрого вѣли, рѣдамь, сѣдомь и вѣрокомь впротивъ ити, не толкѣ марного єсть члѣвка и бе(з)роздмного, але и превротного и незбо(ж)ного (Вільна, 1620 *См. Каз.* 6 зв.); Нераздмни:

Безроздмнн (1627 ЛБ 76); Блюзгѣрцею Каіафъ смѣле называеъ, Оудѣне безроздмнн на собѣ шѣрпаеъ (Львѣв, 1631 Волк. 7); Безроздмнн лѣкомца, и такъ оуже збогаче(н), еше еднакъ, пропаднѣю свою пѣсыть показѣеъ (Киѣв, 1637 УЄ Кал. 651);

у *знач. ім.* : дивѣ мя, же такъ неосторожне, або насъ за таковыхъ мѣти хотѣтъ, або самыхъ себе за безроздмннхъ подають (Киѣв, 1621 Коп. Пал. 532).

2. (про тварин) (нездатнн мислити, розумѣти) перозумнн: звыкли ваши дховные ... ловити и до ѡное матѣъ яко бе(э)розд(м)ноую рыбу ... заганати (1598 Розм. пап. 52); Шкодѣти абѡвѣмъ йншимъ, нѣжей приржена естъ, шгобы самбе нѣмбе и безроздмное бѣдло абы чинѣю, не роздмѣю (Киѣв, 1637 УЄ Кал. 951); влдѣнѣй далѣко бе(э)роздмннхъ слѣхаеъ бѣдлѣтъ рыкѣпа, нѣжъ чловека валѣючогоса бе(э) покѣты в спрѡсностяхъ грѣхѡвннхъ (Киѣв, 1648 МКСВ 349).

Див. ще **БЕЗРАЗУМНЫЙ, БЕЗРОЗУМЛИВЫЙ, НЕРАЗУМНЫЙ, НЕРОЗУМНЫЙ.**

БЕЗРОЗУМНѢЙШИЙ *прикм. в. ст.* (розумово обмеженѣнншнй) перозумнншнй, перозсудлнвншнй: Где бѡвѣмъ оумножилъса грѣхъ, тамъ обфитовѣла лѣска. Вѣднншъ, же на(л) бѣдло безроздмнѣйшнми бѣлнѣсмѡ (Киѣв, 1637 УЄ Кал. 295); Птѣки припомнѣеъ Г(с)дѣ, показѣючн, насъ безроздмнѣйшнми бѣтн нѣжъ ѡни, и до завстыжѣна прнводнѣтъ насъ (Там же, 365).

Пор. **БЕЗРОЗУМНЫЙ.**

БЕЗРОЗУМСТВО, БЕЗРОЗУМЪСТВО *с.*

Безроздмннѣсть, перозважлнвнѣсть: Кѣдн(ж) та(к) неба(ч)не спрѡсно и внѣте(ч)не, на зѣцнне особы ... баченѣа мѣти не хотѣлъ, але всѣхъ рѡвно и посполѣд бе(э)роздмѣствомъ бѣдлами и глѣд(п)ствомъ почтн(лн), толко абы его та(к) бѣтъ и лѣѡдн добрые чтѣлн (Острог, 1587 См. Кл. 6); же бы насъ того пекѣлногѡ бе(э)розоу(м)ства гѣ бѣ ... при старожѣтнѡй вѣрѣ нѣпѡй задѣржати рѣчнлѣ, о тое его прѡснмо (Острог, 1598-1599 Апокр. 200).

Див. ще **НЕРОЗУМСТВО.**

БЕЗРОСУДНЕ *присл.* Безрозсудно: Не ѡпоустн(лн) гѣ бѣ надарѣмне его такѡгѡ ро(з)мѣслѣ абы такн(м) прѣкладѡ(м), и на(с) научн(лн) и не бе(э)росудне до рѣчн(н) велѣкн(х) торѣгати са (Острог, 1598 Кл. Остр. 209).

Див. ще **НЕРОЗЪСУДНЕ.**

БЕЗРУКИЙ, БЕЗРУКІЙ, БЕЗЪРУКИЙ *прикм.*

1. У *знач. ім.* Безрукий: нѣмнй не можетъ формы вымовѣтн, а безрѡкѣй не можетъ на дѣта влнтн (Вѣльна, 1627 Дух. б. 130).

2. У *знач. ім.* Безрукий. Вл. н.: там же до тои буды черпецъ церковннй, яко собе нма мѣннл, Ларшон Безрукий ... жадное прнчнны ... с тым скаржучнм се не маючн, а спат за росказанем ... отца архымандрыта самого ... соромотн словы неучнвнмы почал (Луцьк, 1604 АрхЮЗР 1/VI, 344); Фе(с)ко бе(э)рѡкн(н) (1649 РЗВ 30 зв.).

БЕЗРУЧКО, БЕЗЪРУЧЬКО *ч. Діал.* безручко "безрукий". Вл. н.: Васи(л) Кляпѣ, атама(н) шумскн(н) ... с помѡчннкнми свонми Лѣпуком а Васюком(м) Безручкомъ, перенемшн ... Ко(н)драта Ковалѣа на доброво(л)но(н) дорѡзе ... окру(т)не збнлн (Жнтѡмор, 1584 АЖМУ 103); Лѣско Безрѡчко (1649 РЗВ 374 зв.).

БЕЗРАДНО *присл.* Безрадно: где вѣ тѡй ча(с) крнѡбрнѡсть вѣ безраднѡ жнвѣчнхъ, где вѣ сребрѣ кохѣнаса, и зѣ набѣткѡ(в) кохѣпа, и ѡ(т) ннхъ незлѣговѣнаса (Львѣв, 1642 Час. Слово 270).

БЕЗСИЛНЫЙ *прикм., перен.* (нездатнншн перекѡннати) безснлнй, безснлннй: Прѡходнлѣ(м)са мыслнѡ ... во ѡтповѣ(л)но(н) кнн(ж)це, ѡ(т) ва(с), правослнвнн(х), на собѡрѣ выднннѣю кнн(ж)кѣ прѡтн(в)ко ва(с) вѣ берестнѡ чере(з) того то помѣненѡгѡ дѣпѣса, и вѣдѣлѣ(м) почрѣпало мыслн ра(з)ума его, ѡ(т) котѡрого нсто(ч)ннка нлн стѣ(л)нѣ, то(т) выпалѣзо(к) чрѣплнчн, за(с) в во(з)лѣхъ тнцѣглнснѣ тое мнн(м)аючн ва(с) ухватн(тн) тымн словы и бе(э)сн(лн)нмы вымыслы ѡтрытѣ(лн) (1599 Внш. Кн. 212).

БЕЗСКОРБНЫЙ, БЕЗСКРЪБНЫЙ, БЕСКОРБЕНЪ *прикм.* Безтурѡтннй, безжурннй: бѡжѣство естѣ его бѣстрастнѡ и бескорбно (1489 Чет. 131); А за бе(э)ско(р)бное жнѣте учннн(лн) собѣ и свон(м) папе(ж) пу(р)кѣгаторѣю(м) по смрѣтн (1599 Внш. Кн. 219); Алнпнй: Бѣспѣчлннн(н), бе(э)скрѣ(б)ннн(н) фрнсс(н)кѣ не маючѣй (1627 ЛБ 174).

БЕЗСЛАВИЕ *с.* Безслав'я, ганѣба: ignominia, бе(э)че(с)гнѣ, бе(э)славнѣ (164? ЛС 224).

БЕЗСЛАВНЫЙ, БЕЗСЛАВНИЙ *прикм.* Безславннй, ганѣбннй: Чемѣ(ж) вы на тѣло це(р)ковное хѣлнте ... лѣпше хотѣчн безславнн(х) члѡ(н)ковѣ, самн ѡ собѣ вѣ прѣство нѣспѡе, не(ж)лн со очнма

слѣпѣми или наставника(ми) пре(л)щены(ми) в геѣнѣ
вни(и)ти (1598 *Виш. Кн.* 282); ignominis, бе(э)славни(и)
(1642 *ЛС* 224);

у *знач. ім.* : Реченіє же Ваше таковы(и) подобны(и)
образъ нѣсѣтъ. Яко ѡ(т) ѡбоги(х) до богатого, яко ѡ(т)
просты(х) до хитрого, яко от бе(э)славнаго до славнаго
прибѣгли есте (1598 *Виш. Кн.* 294); А з' людѣй ...
кѣждый тамъ на сѣдѣ в' страѣсъ ... ставитиса мѣсит':
богатыи и оубогѣй ... // ... славныи и бе(э)славныи
(Київ, 1637 *УС Кал.* 43-44).

Див. ще **НЕСЛАВНЫЙ.**

БЕЗСЛАСТІЄ с. (*тяжке, гирке почиття*) гиркота:
Не сладоств: Скорбѣ, тѣга съ тѣжестію, мерзѣно(ст),
бе(э)сластіє, бѣлѣсть, тѣсно(ст), брѣдкост',
несмѣчностъ, не мѣло(ст), не весѣло(ст), невдѣчностъ,
смѣтокъ (1627 *ЛБ* 76).

БЕЗСЛОВЕСЕНЪ *див.* **БЕЗСЛОВЕСНЫЙ.**

БЕЗСЛОВЕСНО, БЕЗСЛОВЪСНО *присл.*

1. Нерозважно: Бе(э)слове(с)но є(ст) тако ро(э)умѣти:
пѣтъ бо хвѣ цѣ(л)и стои(т), а тые на погѣбе(л) ...
ѡ(т)падаю(т) (п. 1596 *Виш. Кн.* 253).

2. Нерозумно, безрозсудно: Болши есть бог от
короля и царя; сии толко властію сородство людское
превосходят, а плотию и кровію, и смертію всѣм
ровни суть; тѣмже безмѣстно и безсловѣсно есть от
сих ... веселитися (1615-1616 *Виш. Поз. мисл.* 243).

БЕЗСЛОВЕСНЫЙ, БЕЗСЛОВЕСЕНЪ, БЕСЛО-
ВЕСНЫЙ *прикм.* 1. (*який не володіє даром мови*)
безсловесный: показалъ бе(э)словеснымъ скотомъ
словеснымъ голосо(м) говорити (1489 *Чет.* 68 зв.);
Левъ царствѣтъ безсловеснымъ звѣремъ (Львів, 1591
Адел. тит. зв.); ѡ члѣче ѡкаяный, како ч(с)ти своеє
ѡ(т)бѣгши, и ко бе(э)словесны(х) скотохъ ...
оусвоитиса изволи(л) еси (до 1596 *Виш. Кн.* 265);
доужость бовѣмъ з рѣзѣмомъ члѣка быти выѡбразѣ(т),
а з' глаупство(м) злоучена боудѣчи звѣра бе(э)сло-
веснаго быти значѣтъ (Острог, 1614 *Тест.* 142); Бгъ ...
кѣждомѣ створѣнію видѡмомѣ и невидѡмомѣ, словѣсномѣ
и бе(э)словесномѣ, оудѣла(л) ... дѣры заіцности и
пѣчести (Київ, бл. 1619 *Аз. В.* 176); Звѣрѡ(в)
бе(э)словесныхъ патѣра есть оувѣзана: яко патѣра оужѣ
го(р)ка и ядовѣга (Вільна, 1627 *Дух. б.* 142); богатыи ...
дорогѣи шаты на себе справляю(т), бе(э)слове(с)ныи

когѣ по(д) ко(л)тринами, и злѣто(м) ѡбложѡны(и)
(Устрики, I пол. XVII ст. *УС* № 29515, 202);

у *знач. ім.* (*той, хто позбавлений дару мови*)
безсловесный: Пнве...соудо(м) безако(н)ны(м) во(э)-
неслеса, безъсловесны(х) естество вы(ш)шею // ценою
... ѡценили (до 1596 *Виш. Кн.* 261-261 зв.).

2. (*покірний, мовчазний*) безсловесный: Для того,
и(ж) яко ме(р)тви всѣ овци в то(и) долигѣ костелнаго
беслове(с)наго послѣдшенства ока бе(р)вено(м) вла(с)ти
пасты(р)ское привалены сѣтъ и в нечувствѣ и
бе(э)гласіи сѣда(т) (1598 *Виш. Кн.* 284); Послѣ-
ше(н)ство Ста(р)шомѣ ... ко(ж)ды(и) досконалое, а
праве безсловесное ѡ(т)давати бѣдетъ повине(н)
(Луцьк, 1624 *ПВКРДА* I-1, 84-85).

3. (*нехристиянський*) поганський: да не бѣдетъ родѣ
и(х) християнски(и) аки бе(э)словесенъ ненадѣчния
ради (Львів, 1586 *ЛСБ* 72, 1); О веліа невдѣчностъ
людей непобожных, иж неблагодарни дарованій
божіх. Безсловесными их писмо називает (к. XVI ст.
Укр. п. 71);

у *знач. ім.* : въздѣхъ ѡскверненъ бѣсѡвскими
жѣртвами, сквѣрами дѣмовѣ, безсловесных', яко и
словесных' (Чернігів, 1646 *Перло* 143).

БЕЗСЛОВЪСНО *див.* **БЕЗСЛОВЕСНО.**

БЕЗСМЕРТЕНЪ *див.* **БЕЗСМЕРТНЫЙ.**

БЕЗСМЕРТИЄ, БЕЗСМЕРТІЄ, БЕЗСЪМЕР-
ТІЄ, БЕСМЕРТИЄ, БЕСМЕРТІЄ с. Безсмертя,
невмируцїсть: приводникъ ... показа всѣ(м) дрѣво
бесмергя (1489 *Чет.* 26 зв.); Тогда и то(и) ро(э)судит',
як скѣро ѡ(т) жїтїа сего преходи(т) ... безсмертїє
погѣби(т) и ѡ(т) живота вѣчнаго и славы бжїа
ѡ(т)паде(т) (п. 1596 *Виш. Кн.* 232); Цвѣты животнаго
древа ныгѣ процвѣтаю(т) плоды безсмертия ва(м)
вготовляю(т) (к. XVI-пч. XVII ст. *ПДПИ* 182, 101); К
томуу, имѣти боуде зерцѣло видѣнїѣ тѣинѣ бжїихъ ...
цвѣтъ присно цвѣтоущїй бесме(р)тїє на тѣлѣ своѣмъ
(Почаїв, 1618 *Зерц.* 83); сїй же прп(л)бный бесмртїє
прїа(т) и наслѣдова (1627 *ЛБ* 176); Поневѣжъ мы
пре(э) смѣртѣ, яко презъ врата, преходї(м) ѡ(т) смѣрти
въ безсмертїє (Чернігів, 1646 *Перло* 129); Бе(э)смертїє.
Immortalitas (1650 *ЛК* 425).

Див. ще **БЕЗСМЕРТЬСТВО.**

БЕЗСМЕРТНЫЙ, БЕЗСМЕРТЕНЪ, БЕЗ-

СМЕРТНЫЙ, БЕЗЪСМЕРТНЫЙ, БЕСМЕРТНЫЙ, БЕСМЕРЪТНЫЙ *прикм.* 1. Безсмертний, неврирущий, вічний: оубитъ былъ бесмртныи х̄(с)ъ б̄ъ (1489 *Чет.* 208); авмосимъ безсмертегъ (II пол. XVI ст. *ЛА* 178); Слѣд к постыженію и изученію художества, приводящаго к царствующей безсмертнои и вѣчной правдѣ (1599-1600 *Виш. Кн.* 153); Што звѣкло бе(э)смѣртнѣю сла́вд и(м) еднѣти, котбрад на свѣте, по́ты бѣде(т) трѣвати Пѣки м(с)цъ и звѣзды сво(и) бѣгъ справовати и нѣчныѣ тѣмнѣсти бѣдѣтъ просвѣщати (Єв'є, 1611 *На з. Ог. К.* 2); По ω(т)падѣніи же сатаны, оумысли(в) доброгливыи бѣгъ: сѣтворити йное разоумное сѣтворѣна, сѣщество бесмѣртное, подбѣное аглѣд, члѣка (Почаїв, 1618 *Зерц.* 9); Тог(д)а всѣ бѣдѣтъ якω Агтлове Бжїи безсмртны (Чернігів, 1646 *Перло* 164); Бе(э)смертний. *Immortalis* (1650 *ЛК* 425).

у *знач. ім.* : безсмертныи живуть въ святыни, и божіей служатъ святой благостыни (к. XVI ст. *Укр. п.* 72); Оуслѣтъ безсмертний, и хто(ж) не бѣдетъ рыдѣт(и), Бѣстрыхъ слезъ з' очей свои(х) гѣйне выливѣти (Львів, 1631 *Волк.* 19).

2. У *знач. ім.* Безсмертний. Вл. п.: вла(с) безсмер(р)тны(и) (1649 *РЗВ* 138).

БЕЗСМЕРТНЪ *присл.* Безсмертно, неврируще, вічно: Бе(э)смертнѣ. *Immortaliter* (1650 *ЛК* 425).

БЕЗСМЕРТСТВО *с.* Те саме, що безсмертіє: А что еще болшее и чюднѣйшее, — не // знайдох навет единого слово о славі, вѣчности, безсмертствѣ и страшносудствѣ нетлѣннаго бога Христа и о спасеніи душ, по вѣрѣ хотящих наслѣдовати царство небесное еже в него (1608-1609 *Виш. Зач.* 209-210).

БЕЗСМЫСЛЪНО *присл.* Безглуздо, не усвідомлюючи: всѣ овци ... о спсєніи своє(м) не вѣдаю(т), то(л)ко, як(к) са ко(му) трафи(т), бе(э)смыслно и ско(т)ски ѡмираю(т) (1598 *Виш. Кн.* 284).

БЕЗСОВѢТІЄ *с.* (*цсл.* бесвѣтіє) безрозсудність, легковажність: Неразмїє: Безсовѣтіє, глѣпство, гдѣ пѣсто рады рѣзмѣ ѡмѣтно(ст) // и признѣнѣ, лгѣрство, прѣ(н)є, нецнѣга, неблагодѣрствїє, не влѣчностъ (1627 *ЛБ* 75-76).

БЕЗСОВѢТНЫЙ *прикм.* Безрозсудный, легковажный: якъ Игдѣмъ бра(т)нєе безчи(н)ное безстр(с)тіє(м) ω(т)чески(м) направова(л), такъ братия

жебы Игдѣме(н)скомѣ безсовѣ(т)номѣ любоначалию забѣгали, ато жебы чинили якъ Игдѣмъ не яростию властели(н)скою, але дѣхомъ кротости (Луцьк, 1624 *ЛВКРДА* I-1, 62).

БЕЗСОЛЕНЪ *прикм.* Безсольовый, несолений: До того ωпрѣснок безквасин яко бездѣшен, безсолень яко бездѣмъ (поч. XVII ст. *Вол. В.* 74).

БЕЗСОНІЄ *с.* Безсоння: *Insonium*, безсоніє, неспаніє, бодро(с)т(ь) (1642 *ЛС* 240).

БЕЗСОНЪ *ч.* Безсонный. Вл. п.: приехал до дому моего священникъ Николский на имя Федоръ Безсонъ з Межиречя (Житомир, 1586 *АрхлОЗР* 1/VI, 78).

БЕЗСРЕБНЫКЪ *ч.* (*цсл.* бесребрникъ) (*некорислива людина*) *заст.* бесрѣбник, безсребреник: Я, Алексѣй Мириловичъ а солтисъ Фолварскій, зєзнавамъ, ижъ ... храмъ ... святой збудовали въ память святыхъ безсребныхъ Космы и Даміана (Фольварк, 1606 *НЗУж.* XIV, 225).

Див. ще БЕЗСРЪБРЕНИКЪ.

БЕЗСРЪДЕЧНЫЙ *прикм.* у *знач. ім.* Безсердечный: легкомыслно(ст) лю(д)скѣю строфоуетъ слѣпѣыми глуохѣими, шалеными бе(э)срѣдѣчными, то е(ст) нестате(ч)ного и негроу(н)товного ср(д)ца назывѣючи (Острог, 1599 *Кл. Остр.* 207).

БЕЗСРЪБРЕНИКЪ *ч.* (*цсл.* бесребрникъ) те саме, що безсребныхъ: ихъ же во всѣ(х) бе(э)срѣбренице(х) возвеличить г(с)ь б̄ъ (1489 *Чет.* 69).

БЕЗСТРАМНЕ *присл.* Безсоромно: Только на ложь сию удивляючися безстрамне реченнаго живота исусового проповѣдника евангельского воззывать буду тымъ способом (1600-1601 *Виш. Кр. отв.* 176).

БЕЗСТРАСТЕНЪ *див.* **БЕЗСТРАСТНЫЙ.**

БЕЗСТРАСТІЄ, БЕЗСТРАСТІЄ *с.* (*цсл.* бестрастіє) безпристрасність; байдужість: и гдѣ есть конец, то естъ достигшому в предѣл бестрастія (!) (Унів, 1605 *Виш. Домн.* 189); А когда бестрастіє ощутив, тогда возвратився до людей паки (1615-1616 *Виш. Пос. мисл.* 238); живѣ(т) беспѣчне не скрѣщаючи ср(д)ца, не знижаючися оумысло(м), не приходачи в' досконалы(и) во(э)рѣстъ бе(э)страстіа (Вільна, 1627 *Дух. б.* 87); И то рѣкши, ѡдошла до пѣщи, и вдала себе в' великѣю повстагливость и цнѣты, и такъ бѣрзо вѣвышена естъ бестрастіємъ, же и рѣки воднѣстыи ногами переходѣла (Київ, 1627 *Тр.* 698).

БЕЗСТРАСТНО *присл.* Безпристрастно: тымъ то́лько бо́лший або ω(т)мѣншій ω(т) сна̄ и дха̄, ижъ есть повѣдомъ, але одной чти, одного бж(с)тва, которого снѣ ... ω(т) него ... безстр(с)тно пороженъемъ происхо́ль (Острог, 1598 *Ист. фл. сш.* 46 зв.); И тотъ зайсте кто первой ... намѣ(ст)ности а́лбо са спроти́ви(т) и ω(т)кѣнеть, а́лбо безстра́стно помысли(т), такѡвый весь до зма́зы и грѣха по́стѣпокъ досконáле обвали(л) и ω(т)тáль (Київ, 1625 *Кіз. О степ.* 205); якъ слово на́ше ω(т) оума рѡдигѣса бе(э) терпливості, и безъ роздѣле(н)а: такъ и Снѣ́ Бжій ω(т) О́ца рѡди(л)са неω(т)дѣ́лие и бе(э)стра́стно (1627 *ЛБ* 116).

БЕЗСТРАСТНЫЙ, БЕЗСТРАСТЕНЪ, БЕСТРАСТЕНЪ *прикм.* (цсл. бестрастныи) безпристрастный: божество есть его бестрастно и бескорбно (1489 *Чет.* 131); еди(н) бо е(ст) бе(э)стр(с)те(н), и бе(э)грѣшанъ (Острог, 1599 *Кл. Остр.* 223); и гдѣ есть конецъ ... достигши, оно́го безстрастнаго пристанища, ожида́ти повеления отъ бога на дѣ́лю службы его (Унів, 1605 *Виш. Домн.* 189); Той же зѣмны(и) и Нб(с)ны(и), и дочáсны(и) и зáвше бѣдчый: ... страстны(и) и бе(э)стра(ст)ны(и): Бгъ и члѣкъ (Київ, 1625 *Сур. Сл.* 126 зв.); Зновѣ повѣдалъ на(м) то(и) же // бе(э)страстны(и) мѡжъ (Вільна, 1627 *Дух. б.* 16-17); Вскрѣ́сйгъ же Бгъ всѣ́хъ мѣртвы(х) ... в тѣ́лахъ безстр(а)//стны(х) (Чернігів, 1646 *Перло* 144 зв.-145).

БЕЗСТРАШІЄ, БЕЗЪСТРАШІЄ *с.* (цсл. бестрашиє) безстрашність, безстрашныа: тако и злодѣ́е и гробопрокопáтелъ ... въ пѣ́стини живѣтъ, // безъстра́шнiа и невѣ́рiа, пѣсты ω(т) всѣ́хъ дѣ́ль добрыхъ (Почаїв, 1618 *Зерц.* 37-37 зв.); ω(т)ра́да: Оу́лже(н)е, фѡ́лга, безпѣ́чностъ, дѣ́фа(н)е, бе(э)стра́шнiє, ω(т)починіє(н)е, переста(н)е, во́лно(ст), покѡй (1627 *ЛБ* 146); дѣ́волъ есть хѣ́траа покѡса, который кра́детъ ω(т) дѣ́шъ члѣ́чески(х), такѡвю пáмать, и ... оу безстра́шнiє привѡдигъ (Чернігів, 1646 *Перло* 124).

БЕЗСТРАШНЕ, БЕЗСТРАШНЪ *присл.* Безстрашно, відважно: Дивю́ся ... ижъ твоя мл(с)ть ... не исправившися смѣ́нгъ бе(э)стра(ш)нѣ́ снѣ́нодѣ́(и)ствіє справовати (Берестя, 1593 *ЛСБ* 237); слѣ́жити бж(с)твеннѡ слѣ́жбѣ́ важи(л) са, и вса снѣ́ннаа дѣ́(и)ственнѣ́ бе(э)стра(ш)не выпаше(л)ни

собе и по(д)даючисе по(л) ино́е дхо́венство и иные сѣ́ды (Берестя, 1593 *ЛСБ* 238, 1 зв.); То па(к) твѡа мл(ст)ь неисправи(в)шиса смѣ́нгъ бе(э)стра(ш)не снѣ́нодѣ́(и)ствіє справовати (Вільна, 1594 *ЛСБ* 255).

БЕЗСТУДЕНЪ *див.* **БЕЗСТУДНЫЙ.**

БЕЗСТУДИЄ, БЕЗЪСТУДИЄ, БЕСТУДИЄ *с.* (цсл. бестоудие) безстыдність, безсоромність: безоумное дѣ́(в)ство женское безъстоудие шго главы ивановы испросила (1489 *Чет.* 273); До цркви на праві́ло собо(р)ное ходѣ́те ... // ... и во все(м) по оуста́(ву) црковномѣ́ (ни прилагающе ω(т) своѣ́го оумысла что, ни ω(т)и)ма(ю)ще бе(э)стоудіє(м), ни ра(э)дирающе мѣ́гнїє(м) творѣ́те (п. 1596 *Виш. Кн.* 223-223 зв.); Пѡхоть: Пожа́днїю(ст), бестѣ́діє (1627 *ЛБ* 90).

Див. ще **БЕЗСТУДСТВО.**

БЕЗСТУДНЕ, БЕЗСТУДНЪ *присл.* (цсл. бестоуднѣ́) безстыдно, безсоромно, непристойно: На которое постанове́нъе безстудне и безъчестне блюзните (Берестя, 1590 *ЛСБ* 142); а(э) бо желаю но еще во́ль бжѣ́й на се нѣ́сть, а ω себѣ́ наскаковати бе(э)стѣ́днѣ́ (1598 *Виш. Кн.* 309 зв.).

Див. ще **БЕЗСУДНЕ.**

БЕЗСТУДНЫЙ, БЕЗСТУДЕНЪ, БЕЗЪСТУДНЫЙ, БЕСТУДЕНЪ, БЕСТУДНЫЙ *прикм.* (цсл. бестоуднѣ́) безсоромный, безстыдный, непристойный, наглий: ваша лица безъстоуд(н)а есть и безчестна (1489 *Чет.* 143); Надчи́ле(м) са и псо(м) бе(э)студны(м) наскакаючого на блѣ́гочестіє хѣ́лоу бе(э)розмыслыне от Павла звати (1598 *Виш. Кн.* 309); ци не досы(т) маєте на тл(ж)ки(х) моука(х), которые есте задали напѣ́моу мл(с)тиво́моу избавителю, А и еще свои(м) бестѣ́(л)ны(м) а гноусны(м) насмѣ́ваніє(м) (XVI ст. *УС Трос.* 73); доу(х) едїнъ то е(ст), лѣ́кавы(и), бе(э)стоудны(и), мѡви(л)и, а пойдоу и прелїцоу его (Острог, 1599 *Кл. Остр.* 210); якъ суть безстудны въ своей повѣ́сти отступникове (Київ, 1621 *Кон. Пал.* 740); Лю́гъ, лю́гый: Срѡ́гїй, злїй, бестѣ́дегъ, окрѣ́тнїй, бѣ́днї(и) зѣ́днїй, небезпѣ́чный (1627 *ЛБ* 31); не бѣ́ди хѣ́днїннї(к), ни игрѣ́ць ... ни бѣ́й, ни гордѣ́ ... ни бестѣ́дегъ, ни пáница (Львїв, 1642 *Жел. П.* 2); Бе(э)студный. *Impudens. Impudicus* (1650 *ЛК* 425);

у знач. ім. Непристойнаа е(ст) реч(и), зъ раслаблѣ́ны(м) о мѡ́цы зъ слѣ́пы(м) ω свѣ́гъ ..., зъ бе(э)стоудны(м) ω блѣ́говѣ́ствѣ́ ... роко́жїи (Острог, 1599 *Кл. Остр.* 227).

Див. ще **БЕЗСТУЖИЙ, БЕЗСТЫДНЫЙ.**

БЕЗСТУДНЪ *див.* **БЕЗСТУДНЕ.**

БЕЗСТУДСТВО, БЕЗСТУЗСТВО *с.* Те саме, що **безстудие**: Плачутся святини на ваше безстудство (к. XVI ст. *Укр. п.* 8); Таково е(ст) // перо(э)мислное бе(э)стоудство (Острог, 1599 *Кл. Остр.* 210-211); Нѣгды старыхъ латинниковъ старая шюта на зношени // тяхъ канонувъ-подобенствъ, агѣ рацїй не вносила, але новыхъ отступниковъ почало ихъ вносити безстудство! (Київ, 1621 *Коп. Пал.* 591-592); Бе(э)срамїе: Бе(э)стѣдство, не соромажливо, нестыдливость (1627 *ЛБ* 6); Запра(в)ды мѡвлю вамъ, если и не дасть Емѣ, для того же Емѣ естъ приателемъ, за бе(э)стѣдство Его, вѣставши дасть Емѣ чого потребѣетъ (Вільна, 1627 *Дух. б.* 47); Повѣдаѣтъ при томъ ѡ бѣсовскомъ ономъ пированїю, ѡ непразнаванїюмъ Празникѣ, ѡ бе(э)стѣствѣ Иродїадїнгѣ (Київ, 1637 *УС Кал.* 988); Inuergundia, безсрамїе, безстудство (1642 *ЛС* 245).

БЕЗСТУЖИЙ, БЕЗСТУЖІЙ *прикм.* Те саме, що **безстудный**: Але колижъ ми тебе Богъ ли, хто ли иный нагодилъ, жесь такъ смелый и безстужий (Володимир, 1598-1599 *Вїдп. ПО* 1045); кто такъ безстѣжїй и дѣрзый оберѣтѣса, тотъ стѣй звѣчай ... не оулюбитъ заховывати (Київ, 1625 *Коп. Ом.* 162); Але са ѡбавѣемъ жѣбы на(с) хто за бе(э)стѣжихъ жебракѡ(в) // не поличи(л) (Вільна, 1627 *Дух. б.* (*Передм. I*), 7 зв.-8).

Див. ще **БЕЗСТЫДНЫЙ.**

БЕЗСТЫДНЫЙ *прикм.* Безстыдний, безсоромний: зонли на ма сѣмрть горкоюю. ажъ бы(х) бо(л)ше ... бе(э)ты(д)наго блюзнєнїа, а скарадаго и гню(с)наго жидовскаго не слышала (Смотрич, II пол. XVI ст. *Проп. Д.* 11 зв.); а ижъ нѣкоторые слова хвы, а ап(с)ловъ его свѣг(х) на сво(и) млы(н) ри(м)скїй крїво опачиною натага(л), право постави(в)ши емѣ самомѣ бе(э)сты(л)ные очи колѡти бѣдѣгъ (Острог, 1587 *См. Кл.* 6 зв.).

Див. ще **БЕЗСТУДНЫЙ, БЕЗСТУЖИЙ.**

БЕЗСУДНЕ, БЕЗЪСУДНЕ *присл.* Те саме, що **безстудне**: блѣгочестивое же братство ірковное цапастьми и вязе(н)емъ еси споволочи(л), мас(т)носте(и) позбавляючы ехъ (!), самъ же

клято(в)ными ли(с)ты своими безъсѣдне еси, братство кляль (Супрасльський монастир, 1593 *ЛСБ* 233); Ино твоя мл(с)ть ... ре(чи) монасты(р)скїе еси побра(л) ... пога миха(й)ла ... ереси привѡдячи бе(э)су(д)не кля(л), и до ямы сажаль (Вільна, 1594 *ЛСБ* 251, 1).

БЕЗСУРМАНЪ *див.* **БЕЗСУРМАНЪ.**

БЕЗЪСМЕРТІЄ *див.* **БЕЗСМЕРТІЄ.**

БЕЗЪСМЕННО *присл.* Непорочно: безъсменно чисто родилса (1489 *Чет.* 111 зв.); той который са зъ мене Дѣвици бе(э)сѣменно оуродїль, и Дѣвицею мене непорочною и въ рожествѣ и по рожествѣ заховаль, такъ окрѣпне мѡченѣ бываѣтъ, и терпїтъ (Київ, 1637 *УС Кал.* 922); А с тои безъсменно, зъ Дѣха стогоѡ, Плѡтїю родїса, и съ члѡвки пожїль еси на земли, Бже мѡй, которїй живе(ш), Въ свѣтѣ Непрїстѡпномъ, положїль са еси въ Пещерѣ тѣмной (Чернїгїв, 1646 *Перло* 28).

БЕЗЪСМЕННЫЙ *прикм.* Непорочный: А пото(м) кладѣмъ рѡкѣ на живо(т), исповѣдѡючи зѣстїе его на зѣмлю, и вѣ прч(с)тѣмъ животѣ Бгоматере, бе(э)сѣменное зачатїе его (Київ, бл. 1619 *О обр.* 69).

БЕЗТЕЛЕСНИЙ *див.* **БЕЗТЕЛЕСНЫЙ.**

БЕЗТЕЛЕСНО *присл.* Безтелесно, безплотї: тѣмъ тѡлко бѡлшїй або ѡ(т)мѣнный ѡ(т) сѣна и дѣха, ижъ естъ повѡдомъ, але одной чти, одного бж(с)тва, которого сѣ ... ѡ(т) него ... бе(э)лѣтно, безтелесно, несказѣтельно ... происпѡлъ (Острог, 1598 *Ист. фл. см.* 46 зв.).

БЕЗТЕЛЕСНЫЙ, БЕЗТЕЛЕСНИЙ *прикм.* Безтелесный, безплотный: Апцели ѡ аглѣхъ и прѡчыхъ нб(с)ныхъ бе(э)телесныхъ сїлахъ, сквѣрно естъ і нечестїво телесне // раздѣти (Острог, 1588 *Сур.* 11-11 зв.); Естество аглѣское безтелесно естъ (Почаїв, 1618 *Зерц.* 2); та(к) и бе(э)телеснаа дѣша, возметъ ли товари(ш)ство зъ оужѡмъ, крѣючимъса во вїдѣтрихъ дѣши прикомѡркахъ, мановите // зъ дѣхомъ преврѡтнымъ, вшѣтѣчницею естъ взглѡдомъ Бга (Вільна, 1627 *Дух. б.* 239-240); incorporealis, безтеле(с)-ни(й) (1642 *ЛС* 232); Амврѡсїй мѡви(т): Якобы безтелесный тѣло(м) былъ несенный по водахъ, потѡпо(м) непожартый, и межї такъ гвалтѡвными волнїями потѡпными, на(л) страстїи тѣла свѣго якобы безтелесный зїггазство одѣржалъ (Київ, 1646 *Моз. Тр.* 3).

БЕЗТРАВНЫЙ *прикм.* Позбавлений трави: стѣй иванъ жи(л) бо во поустыні безводнен и безътравнен (1489 *Чет.* 270 зв.).

БЕЗУМЕНЬ *див.* **БЕЗУМНИЙ**.

БЕЗУМЕНЬСТВО *с.* Те саме, що безумие в 2 знач.: Божіе не можемо розумѣти никто, лише духъ Божій, чомъ чоловікъ єсть у безумєнствѣ, не може // познати, чомъ душею своєю ся судить (XVI ст. *НЄ* 38-39).

Див. ще **БЕЗУМСТВО**.

БЕЗУМЕЦЪ *ч.* (*безрозсудна людина*) безумець: Рекль ємоу бѣ безоумче або глоупче тои то почи дшоу твою выгагноѡ(т) ѡ(т) тебе (1556-1561 *ПЄ* 274 зв.).

Див. ще **БЕЗУМНИКЪ, БЕЗУМНИЦА**.

БЕЗУМИЕ, БЕЗУМИЕ, БЕЗУМЬЕ *с.* (*цсл.* безумие) **1.** (*божевілля*) безумство, безумність: црѣ оуслыша(л) ... своихъ лъживы(х) болвановъ скверность и безоуміе немощное (1489 *Чет.* 56); И такъ не допустивши наукамъ ширитися, останок, шго позостало отродковъ оныхъ княжат, у вѣру римскую привель, а иныхъ у безуміе (Львів, 1605-1606 *Перест.* 50).

2. (*нерозумні дії, вшички*) безумство, безумність, нерозсудливість: а моемѣ бездмію не поюси бо єсми грѣшны и малооуме(н) былъ (Київ, 1554 *ПИ* № 1); по(д)арѣмни(и) бе(з)гласе(н), або ѡсе(л), чоловічи(м) гблосо(м) промѡви(в)ши(и), обличае(т) пр(о)рокѣ безоуміе (Острог, 1599 *Кл. Остр.* 202); Єллиномъ же, албо поганѡмъ, бездміе, тѡєсть, глѡпство або шалѣнство, Гды насъ кланаючихъса Распѣтомѣ Хѣ видачи насмѣваютъса (Київ, 1632 *МІКСВ* 273); кто(ж) бы его бездмію не посмѣялса (Устрики, I пол. XVII ст. *УЄ* № 29515, 215); reperitudo, безумие (1642 *ЛС* 310); ѡнъ ѡ(т) неи Лице свое пресвѣтлоє ѡ(т)вращаетъ, Агглюве Бжїи посмѣваютьса ей бездмію (Чернігів, 1646 *Перло* 151 зв.).

Див. ще **БЕЗУМЕНЬСТВО, БЕЗУМСТВО**.

БЕЗУМНЕ, БЕЗУМНЪ *присл.* Нерозумно, нерозсудливо, безумно: а коли ва(с) тоє добре зради(т), а коли ва(с) шго ва(с) спротивного в то(м) постановебно вашо(м) стрѣти(т), а коли ва(м) твою ра(д)у оны(и) голо(с) (безоумне в сию ноцъ дшнѣ твою исто(р)гнѣ(т) ѡ(т) тебе, а я(ж) єси оуготова(л) комоу бѣде(т) посѣче(т) (п. 1596 *Виш. Кн.* 254); isipienter, безумигъ (1642 *ЛС* 239); не винѣтъ тебѣ Бгъ добротливы(и), що єго шлоречишь, сѣмъ єси оускѡчивъ вѣ море геє(н)ское // кѡпѣтиса, и зостѣлєсь невѡлникомъ вѣчнымъ

чѣртѡмъ незришили бездміе: яко товаришь твой (Чернігів, 1646 *Перло* 157 зв.-158).

БЕЗУМНИЙ *див.* **БЕЗУМНЫЙ**.

БЕЗУМНИКЪ, БЕЗУМНИКЪ *ч.* Те саме, що безумець: Рекль ємоу бѣ безумниче або глоупче тои ноцъ доушу твою вытяноут ѡ(т) тебе (Володимир, 1571 *УЄ* вол. 75); Бо было не мало очевистыхъ светковъ, которые на томъ соборе были, и баламутню такую шпрооовати бы не захлєхали, и не разумели за таковыхъ безумниковъ, жебыхмо о томъ ведати не мєли (Володимир, 1598-1599 *Відп. ПО* 1103).

Див. ще **БЕЗУМНИЦА**.

БЕЗУМНИЦА *ч.* Те саме, що безумець: Изали таковой безумница не своеєжъ власное вѣры отрѣкается, которую на крещенію светомъ прынялъ, коли отрѣкается вѣры Латинское? (Вільна, 1608 *Гарм.* 221).

Див. ще **БЕЗУМНИКЪ**.

БЕЗУМНИКЪ *див.* **БЕЗУМНИКЪ**.**БЕЗУМНЫЙ, БЕЗУМНИЙ, БЕЗУМЕНЬ** *прикм.*

1. (*який діє нерозумно, нерозсудливо*) нерозумний, нерозсудливий, безумний: Рече смєртъ: ѡ бездмни(и) чловече, єще с тобою бѣдѣ троха мовити (XVI ст. *Сл. о см.* 334); Айно, котрыи суть и тепєрь панове, шго суть безумнии, немилостивныи (XVI ст. *НЄ* 104); А хтожъ такъ безумный будєтъ жебы мєль такъ злоую и непожиточную рєчъ хвалити?! (Володимир, 1598-1599 *Відп. ПО* 1055); Але мы такъ прѡстыи и бездмныи єстєхмо, же кгда незлічєныи прє(з) вє(с) рокъ грѣхи пополнѣємо, не стараємєса ѡны(х) зѣтиса (Київ, бл. 1619 *Аз. В.* 294);

у знач. ім. : вѣ домѣ мѡвлю оучтѣ и банкѣтовъ, ср(д)це бездмныхъ найдѡватиса повѣдаєтъ (Вільна, 1620 *См. Каз.* б); Ср(д)це прм(д)рыхъ вѣ домѣ сѣтованїа, и срѣдце бездмныхъ вѣ домѣ весѣлїа (Київ, 1625 *Кон. Каз.* 9).

необдуманий, нерозважливий: А тѣлецъ ѡный жидѡвскїй ѡ(т) злѡта ... вѣлитый, аза не былъ и не єсть пѣвны(м) знакомъ згѡды, аза тымъ згодївшиса на свою бездмню згѡдѣ, не выкрикали не весѣлился (Острог, 1598 *Отп. КО* 7);

у знач. ім. с.р. безумное — (*те, що здійснюється без обдумання, нерозважливо*) нерозумне: нѣчѡго бездмногѡ в справѣ сей противъ Бгѣ моемѣ не вѣрекль (Вільна, 1620 *См. Каз.* 6 зв.).

2. (нездатний думати, розумово обмежений) нерозумний, дурний: Ажъ хто хочеѣть мудръ быти, безумьнъ негай буде (XVI ст. *НЄ* 39); Лѣдъ: Безѣманъ, глѣпъ (1627 *ЛБ* 59); baselbi, бе(э)умнѣи, дураки (1642 *ЛС* 99).

3. (психічнохворий) божевѣльний, безумний: perfaſh(us), юродь, безумний (1642 *ЛС* 307);

у *знач. ім.*: не отвѣщай безумному по безумію его, да не подобенъ ему будеши (Володимир, 1598-1599 *Відп. ПО* 1117).

4. *Перен.* Величезний, безмежний: Али Христось добротою своею притерпѣлъ нерозумство ихъ и дяку безумную (XVI ст. *НЄ* 38); ннѣ вы законници ... звнуотрь конве або мисы чѣстите а вноутрьнее ваше полно е(ст) грабежо(в) ... и несправедливости безоу(м)нѣи (1556-1561 *ПЄ* 270 зв.).

БЕЗУМНѢ *див.* **БЕЗУМНЕ.**

БЕЗУМСТВО *с.* Те саме, що безуміе в 2 *знач.*: Коли ся чинишь мудръ, мудрость сегосвѣтняя безумство у Бога естъ (XVI ст. *НЄ* 39); И естъ той прикладъ — щирое отступницкое безумство, або хитрый, облудне зажитый подступъ (Київ, 1621 *Коп. Пал.* 632).

Див. ще **БЕЗУМЕНЪСТВО.**

БЕЗУМСТВОВАТИ *дієсл. недок.* Дѣяти, вести себе нерозсудливо: што ся приведеного ... зъ правиль ... вселен-скихъ соборовъ преложонныхъ описанья дотычетъ, дивъ мя, же такъ неосторожне, або насъ за таковыхъ мѣти хотятъ, або самыхъ себе за безрозумныхъ подають, якожь такъ естъ, же въ речахъ явныхъ и ясныхъ безумствуютъ и слѣпѣють (Київ, 1621 *Коп. Пал.* 532).

БЕЗУХИЙ, БЕЗУШИЙ *прикм.* 1. (який не має вуха або вух) безухий: Сцірите межы татары. лѣде бе(э)оушѣи, то(л)ко дѣрки мѣшто (!) оушѣи // маю(т) (Львів, поч. XVII ст. *Крон.* 25 зв.-26); inapitius, безухи(и) (1642 *ЛС* 229).

2. (про посуд, який не має вуха) безухий: алабастръ, или сткланиц(а): Ба(н)ка, або слѣикъ алабастровый, або начи(н)е бе(э)дохое, не маючее за што взѣто быти (1627 *ЛБ* 174).

БЕЗФРАСУНЛИВЫЙ *прикм.* Безтурботний, безклопѣтний, безжурний: ато чини(т) ѡ(д)но для масочревох(т)ного а дрѣгое для тѣрѣкинѣ красное, да

на ма(к)ки(х) постела(х) спи(т) и // бе(э)фрасоунливѣю жизнь живе(т) (п. 1596 *Виш. Кн.* 252 зв.-253).

БЕЗХВАЛІЄ *с.* Відсутність самохвалства: Третее бе(э)хваліе, ро(э)сѣжаючи в' собѣ, и(ж) нѣма(ш)са чи(м) хвалити, што во вѣки не пребывае(т) и скоро (са) ѡтмѣняе(т) (п. 1596 *Виш. Кн.* 239 зв.).

БЕЗХИТРЪСТВО *с.* Відсутність хитрощів, нелукавість, простодушність: пога(н)скіе ёще догматы ... кѣсаючиѣ Ісовы простоты, Петровы вѣры Іоа(н)новы ч(с)тоты ... и прочіи(х) Ап(с)лъ бе(э)хитрѣства вомѣстити ниже Помѣслити не мѡгѣтъ (1598 *Виш. Кн.* 272).

БЕЗХИТРЫЙ *прикм.* Безхитрісний, нехитрий: А если не згаднете тое простое и безхитрое загадки ... тогда, оставивши философы латинские, к тебѣ, брате мой русине, с словом ся оборочаю и раду ... даю (1599-1600 *Виш. Кн.* 153).

Див. ще **НЕХИТРЫЙ.**

БЕЗХРИСТОПРИХОДНЫЙ *прикм.* Який не визнае приходу Христа: Что жъ за пожиток с тых пастырей безхристоприходных и владущих, коли не имѣют силы ничтоже добро, ниже за свое спасение сотворити, ниже о прочих спасенію промыслити! (1608-1609 *Виш. Зач.* 200).

БЕЗЦВѢТЬ, БЕЗЪЦВѢТЬ *ч.* Назва рослини: erimedion, бе(э)цвѣтъ трава (1642 *ЛС* 181); erineos, безцвѣтъ трава (Там же, 182).

БЕЗЦЕНОКЪ *ч.* Безцінь, за безценокъ — за безцінок, за безцінь, дуже дешево, майже даром: помененый Федор Липка ... // ... свиней чотырдесять великих бутен-скихъ ... побралъ и за безценокъ попродавалъ (Луцкъ, 1649 *АрхЮЗР* 3/IV, 72-73).

БЕЗЦѢННИЙ, БЕЗЦѢНЕНЪ *прикм.* 1. (якому не можна визначити ціни) безцінний: incensus, безцѣненъ (1642 *ЛС* 230).

2. (який нічого не коштує) безкоштовний: ina(e)stimabilis, безцѣн(н)и(и) (1642 *ЛС* 229).

3. *Перен.* (який має велике значення) безцінний, неоціненний: прѣдко знашли такого, который безцѣннаго оучителя ... продалъ (поч. XVII ст. *Пчела* 34 зв.); Хотѣли бы снагъ отступникове зъ тѣла церкве ... вылучити свягую церковь Рускую, за которую Іисусъ Христось кровь свою безцѣнную вылялъ (Київ, 1621 *Коп. Пал.* 500); Радуйса, ѡ человекѣ ... жесь естъ

чеством славно вознесенный, Безцѣнною цѣною либо
ω(т)кѣплѣнный (Львѣв, 1631 Волк. 28 зв.); мы бѣ(з)-
цѣ(н)ноѣ твоѣѣ крови цѣною, кѣпленыѣ невѣбликовѣ
твоѣѣ, которыѣ в' тебе вѣримо (Киѣв, 1637 УС Кал. 982).

БЕЗЧАДИС с. (цсл. бесчадие) безцѣпнѣсть: плачу
вдовѣства своего и блюдоуса безчадия мое(г) (1489
Чет. 14 зв.).

БЕЗЧАДНИЙ, БЕЗЪЧАДНЫЙ прикм. Безцѣп-
ный: Тилко я на семь свѣтѣ естемь пенц(с)ною, Ижемь
ся една стала, Бже, безъчадною (I пол. XVII ст. Рез.
176); illiberis, безчадный (1642 ЛС 225);

(нездатный давати потомство) безплѣдный: почто
ма во клатвѣ пр(ор)кѣ свои(х) причастнѣ сотворилъ
еси, давъ ми оугробу безчаднѣ соуццо (1489 Чет. 79).

БЕЗЧЕЛОВѢЧНЕ присл. Нелюдски, не по-люд-
скому, жорстоко: Якобѣжъ дръзновеиѣ до бѣга и до
люде(и), гды сѣмнене ва(м) не допѣцае(т) (бо не
роздѣмью абысте так ѣ великое ω(т)чааннѣ, ω(т)пѣвпши,
сѣмнѣ(н)ѣ свое ско(т)ски бѣ(з)члѣчне потопѣвши, ср(д)-
це(м)са колико(л)ве(к) вспомнѣвпши на ле(г)комысл-
ны(и) оучнѣно(к) сво(и) не поукали мѣти хочете
(Острог, 1599 Кал. Остр. 226).

БЕЗЧЕСНЕ див. **БЕЗЧЕСТНЕ.**

**БЕЗЧЕСНЫЙ, БЕЗОЧЕСТНЫЙ, БЕЗЧЕСТ-
НИЙ, БЕЗЧЕСТНЫЙ, БЕЗЪЧЕСТНЫЙ,
БЕЗЪЧЕСТНЫЙ, БЕСЪЧЕСТНЫЙ** прикм. 1. Без-
честный, нечестный, пѣдлий, безсовѣстный: не смотритъ
Христось, што за фѣль члѣвѣкъ, ци жидь, ци гречинь,
ци честный, ци безчестный (XVI ст. ПС 97); impuratus,
безче(с)тнн(й), непреподобнн(й) (1642 ЛС 229);

безсоромный, безстыдный: а тыи [дѣвки, и невѣсты]
... бѣ(з)чест(т)нн бѣдѣчи, хоть видѣли так' пова(ж)ного
дховного члѣвка: по(л)касапы(х) подолоко(в), не спѣс-
тили (поч. XVII ст. Пчела 4).

2. Безславный, ганебный: Якъ дѣрные и
бѣсче(с)тныѣ патрѣя(р)хи ничого славного и
пожито(ч)ного ... в зѣ(м)ли сей не чина(т) (1598 Виш.
Кн. 278); Безумны мы дѣля Христа, мы славныи, мы
безчестныи до нынѣшняго часа (XVI ст. ПС 40);
Вѣришь же, Ижъ дѣла твоа в' неолѣбченых' ... рапахъ,
то ѣсть, в' бѣ(з)честных' намѣтностнѣ, пре(з) Хр(с)га
оулѣченѣ мѣти мѣжетъ (Вильна, 1627 Дух. б. 377); Ω
пр(ч)стаа Пѣнно ... Южъ твой любѣзны(и) на смѣртѣ

ѣ(ст) срѣгью зданы(и), Бы на безчестно(м) кр(с)тѣ быть
ѣкрижованый (Львѣв, 1631 Волк. 14 зв.); оувѣ мнѣ
быламъ гѣкогда славна и богѣга, а ннѣ бѣднѣ, безчѣсна,
и оубѣга (Чернигѣв, 1646 Перло 158); Бѣ(з)честный.
Inhonoratus. Infamis ... Inhonorus (1650 ЛК 425).

у знач. ім. с. р. **безъчестное** — ганьба, неслава,
безчестя: они пушли исперѣдъ собора, радовали(ся),
що дѣля имени Исусового п(р)ѣяли безъчестное
(XVI ст. ПС 33).

Див. ще **НЕЧЕСТНЫЙ.**

БЕЗЧЕСНѢЙШЕ присл. в. ст. Безчестнѣше, пѣдлн-
ше: А то для чѣго та(к) чини(т), то ѣ(ст) послѣднѣше,
бѣ(з)честнѣше и неславнѣше са рѣди(т) (1598 Виш.
Кн. 287 зв.).

Пор. **БЕЗЧЕСТНО.**

БЕЗЧЕСНѢЙШИЙ, БЕЗЧЕСТНѢЙШИЙ
прикм. в. ст. Безчестнѣшнѣй, пѣдлншнѣй: Явно, яко
ничн(м) дрѣги(м), толко хѣлюю и величаннѣ(м) гѣрдости
пре(л) члѣвки; а пре(л) всевидаци(м) око(м)
окаа(н)нѣшнн(й) и всѣ(х) твѣрѣи бѣ(з)честнѣшнѣй еси
(1598 Виш. Кн. 287);

у знач. ім. : То ли Твоа вѣра, ры(м)лашннѣ, я(к)
всѣхъ по(л) сѣбою ни(ж)ннн(х), і бѣ(з)ч(с)тнѣшннхъ, і
оубо(г)ннн(х), и подлѣ(и)ннн(х) имѣти прагнѣши (1599
Виш. Кн. 220).

БЕЗЧЕСТВОВАТИ дієсл. недок. Те саме, що
безчестити в I знач.: гедѣонъ Болобагъ ... бра(т)ство
и снѣпико(в) и(х) бѣ(з)чествоваль, вязаль, билъ мордо-
валь и ω(т) мѣстъ прогапаль (Новгородок, 1594 ЛСБ
267); ignomin[i]o ... безчѣпу, безчѣ(с)твую (1642 ЛС 224).

БЕЗЧЕСТИЄ див. **БЕЗЧЕСТЯ.**

БЕЗЧЕСТИТИ, БЕЗЪЧЕСТИТИ дієсл. недок. 1.
(кого і без додатка) Зневажати, ганьбити, безчестити
(кого, що, ким): Аще же ни и сими досадами им не
одолѣете, в темницѣх затворяйте и без вин вины на них
налагайте, бийте, безчестѣте и убийте (1588-1596 Виш.
Кн. 149); гедѣоне болубане ... твоя мл(с)ть ... мѣцапъ
лво(в)скихъ ... билъ, безчѣсти(л) (Вильна, 1594 ЛСБ
251, 1); Єпи(с)копъ геднѣ(н) болоба(нѣ) ... люди ...
клятвами своими примуша(л) бѣ(з)чѣсти(л) и о(т)
црѣкве(и) и(з)ганя(л) (Львѣв, к. XVI ст. ЛИБ 4, 2, 31);
Лѣпше во очию вашу ... во вѣце сем не розумѣющих,
укорєных, неразумных и безчѣщеных от вас быти

изволяемо (1608-1609 *Виш. Зач.* 207); Баба не в' ворбжжа(х) (чим' са старо(ст) таких' безчести(т)) и чирах', але в' ббазни Бжей (Київ, 1623 *МИКСВ* 82); чомб створителя нашего безчестимб, печистыг' емб дары приносачи (Київ, 1637 *УС Кал.* 729); ignomin[о], ... безчешу, безче(с)твую (1642 *ЛС* 224).

2. (що) Не шанувати, не поважати: коли начинье посмѣваеши, то и сѣкровище в' не(м) лежащее бе(з)честиши (п. 1596 *Виш. Кн.* 248).

Див. ще БЕЗЧЕСТВОВАТИ.

БЕЗЧЕСТИТИСЯ *дієсл. недок.* (від чого) (*відчувати сором*) соромитися, што діаво(л) видачи, и(ж) то(т) хво(ст) клобѣчны(и) ш(т)па(л) емб пожито(к) пыхы голо(в)ное, и бои(т)са и бе(з)чести(т)са ш(т) та(к) нѣкчемного, не(з)вѣклого, некрасного нѣкомоу не любимого пошепя того клобѣка (п. 1596 *Виш. Кн.* 229).

БЕЗЧЕСТІЄ *див.* **БЕЗЧЕСТЯ.**

БЕЗЧЕСТНЕ, БЕЗЧЕСНЕ, БЕЗЪЧЕСТНЕ *присл.* Те саме, що безчестно: На которое постановенье безстудие и безъчестне блюзните на станъ патриархшески(и) (Берестя, 1590 *ЛСБ* 142); еще же и ... дияко(в) ихъ ш(т) мѣста бе(з)че(с)не вла(с)тпо ри(м)ского по(с)лдине(н)ства и(э)гнали (Вильна, 1594 *ЛСБ* 254); Прѣто приказѣмы, кгда до ва(с) тое писагье прійдетъ, што нарыхлѣй за оди(н) днѣ, шныхъ манованѣ(х) зобравши з' жонѣми и з' дѣ(т)ми безчестне и срамѣтне в' ланухахъ ... до насъ пошлѣте (Острог, 1598 *Отп. КО* 9 зв.); Кролѣвал нѣгдысь оуранѣнна, Оупорною гордостю лѣгѣ оуазвлѣнна: Корѣнѣ знагла трѣти(т) пѣнства позбывѣет, Безчестне погоржѣна ш(т) крѣла бивѣетъ (Львѣв, 1631 *Волк.* 27).

Див. ще НЕЧЕСНО.

БЕЗЧЕСТНО *присл.* Безчесно, пѣдло, ганебно: не слышали есте о том, иж тыс, да убийот скоро и безчестно будет на него инстиговали (1598 *Виш. Кн.* 104); незбожнѣи Латинникове ... священнѣи образы // безчестно зъ оздобъ и клейнотовъ лупили и по нихъ топтали! (Київ, 1621 *Коп. Пал.* 775-776); Звѣзаного Іса безчестно порвали (Львѣв, 1631 *Волк.* 5 зв.).

Див. ще БЕЗЧЕСТНЕ, НЕЧЕСНО.

БЕЗЧЕСТНЫЙ *див.* **БЕЗЧЕСНЫЙ.**

БЕЗЧЕСТНЪЙШИЙ *див.* **БЕЗЧЕСНЪЙШИЙ.**

БЕЗЧЕСТЯ, БЕЗЧЕСТІЄ, БЕЗЧЕСТІЄ, БЕЗЧЕСТЬЄ, БЕЗЧЕСТЬЄ, БЕСЧЕСТІЄ, БЕЩЕСТВІЄ с. 1. Образа, зтевага, безчестя: А пры то(м) Бм пано(в) и брати(и) мои(х) ... прошѣ ... абыстеса вѣм рачили за такую кривдѣ и безчестие закону стго и тое(и) шбогои епископии взяти и того перестеречи (Стрятин, 1588 *ЛСБ* 101); Ты и(ж) нѣ маючы пре(л) шчыма страха божья ... ку великому шбелженю хвалы бѣга вседе(р)жытеля, и безчестию закону божья ... в погиге(л) вѣчную себе и дшѣ хрестиянскѣе заводишѣ (Львѣв, 1594 *ЛСБ* 249); Та(к)- же и а не чѣлдюса вѣм(с) ксе(н)дѣове би(с)кѣпи, клеветѣ хдлѣ, бесч(с)тїю, и лжи глѣмо(и) вѣми, на блѣгоч(с)тїе (1598 *Виш. Кн.* 279); бесчестие приводити — ображати, зневажати, безчестити: хулящии их поносят, лжут на них, смѣются им, ругание, бесчестие приводят, гонят, бьют (1600-1601 *Виш. Кр. отв.* 175).

2. Ганѣба, неслава, безчестя: зачимъ шны(и) петрашевичъ, туо жеребицу з навезкою вернути и вси иныє шкоды ... платить ... и бе(з)честье припати мусаль (Кременецъ, 1584 *ЛНБ* 5, II 4045, 72); Такъ вокресеніє умерлымъ: сѣеть ся // на изгнилусть, устанеть не гнилое, сѣеть ся у бещестіє, устанеть честно (XVI ст. *ПС* 50-51); дѣгнѣтари ... взѣвши на себе пѣдлыи и спрѣсныи сѣкни, и бе(з)честіє мѣсто слѣвы, сталѣса не(н)дѣными и вѣго(р)жѣными (Вильна, 1627 *Дух. б.* 258); Нечестіє: Незббожно(ст), бе(з)честіє, непоббжно(ст), нещїѣта, безѣщїо(ст) (1627 *ЛБ* 77); И сего ради бѣдетъ тебѣ ш(т)всюдѣ бе(з)честіє веліє, бе(з)честіє ш(т) поми(с)ловъ твоихъ (Чорна, 1629 *Діал. о см.* 276); Ш хѣры, агглскѣи с небеси, зстѣпѣте, Безчестіа Пѣнського сѣрѣвеса мѣтѣте (Львѣв, 1631 *Волк.* 10 зв.); ignominia, бе(з)че(с)тgie, бе(з)славие (1642 *ЛС* 224); безчестие учинити — знеславити, збезчестити: бе(з)честие хвале боже(и) и кгвалть прѣкви сто(и) дчинили (Замостя, 1589 *ЛСБ* 113); в безчестіє прійти — укритися ганѣбою: Такъже и жидове в великой славѣ будучи, в безчестіє незносное со архіерейством своимъ прійшли (Львѣв, 1605-1606 *Перест.* 47).

БЕЗЧИНІЄ, БЕЗЧИНІЄ, БЕЗЪЧИНІЄ, БЕЗЪЧИНІЄ с. (*цсл.* бесчиніє) те саме, що безчинство: мы ишакимъ ... даемъ моцъ семѣ братствѣ шце(р)ковномѣ шбличати противнѣя законѣ христовѣ и

всякое безъчиние ѡ(т) це(р)кви ѡ(т)лѣчати (Львѣв, 1586 ЛСБ 71); Прото(ж) мы зве(р)хности пасты(р)ства нашего за такую и(х) де(р)зость и бе(з)чиние вышеменены(х) особѣ ... ѡ(т) цркви божое ... ѡ(т)лучас(м) (Замостя, 1589 ЛСБ 113); Тамъ теды проклятого того отъ церкве ... отступства шукай гдѣ ся таковыи безчинія, распусты, своволенства, нечистота и вшелякая спросноть дѣяла (Киѣв, 1621 *Коп. Пал.* 876); На такое то безчиние рядъ церкве руское пришоль (Дермань, 1628 *КМПИ* I, дод. 319).

БЕЗЧИННИКЪ, БЕЗЧИНЪНИКЪ, БЕЗЪЧИННИКЪ ч. Порушникъ встановленого порядку: А естли бы тежъ и в дрѣгихъ мѣсте(х) знали и слышали поповъ бе(з)чинъниковъ или ми(р)скихъ люде(и) и ты(х) повинъни християски (!) ѡпоминати писагъемъ, и ѡ(т)вѣтѣ ѡ(т) нихъ жадати (Львѣв, 1586 ЛСБ 71); Аще ли свашчѣнникъ начнѣтъ дѣмъ свой держати в небрежѣнии безъчинно: или Цркѣвное хвалы ... не будѣтъ полнити по вѣставѣ, или оупиватиса начнѣтъ ... в таковаго безъчинника маемъ Црковъ ѡ(т)нати (Львѣв, 1614 *Вил. соб.* 14); свово(л)нико(в) и бе(з)чи(н)ноходячихъ братѣи ѡтлѣчати(с) Ап(с)лъ росказѣ(т), вѣмъ то, але не звездивши трѣдно роздѣити и мѣти за бе(з)чи(н)ника (Скит, 1633 ЛСБ 520, 2).

Див. ще БЕЗЧИНЦА.

БЕЗЧИННО, БЕЗЪЧИННО *присл.* Непристойно, безладно: Ап(с)лъ же паве(л) повелѣвае(т) таковаго ѡ(т)дати сатанѣ, измѣти злаго ѡ(т) ва(с) самѣхъ яко чло(н)ка гнилого ѡ(т)лучитеса всякого брата бе(з)чи(н)но (Перемишль, 1592 ЛСБ 399); Аще ли свашчѣнникъ начнѣтъ дѣмъ свой держати в небрежѣнии безъчинно. ... в таковаго безъчинника маемъ Црковъ ѡ(т)нати (Львѣв, 1614 *Вил. соб.* 14); А што се дотрчетъ Никодима Силича, который ... по разныхъ мѣстцахъ безчинно валася (!) и волочился ... и катови приводомъ и помочникомъ былъ ... яко приводцу ката и помочника его, отъ священства ... запрещасемъ ... и в затворъ постничества сказуемо (Киѣв, 1626 *ЧИОИЛ* V-3, 219); Бе(з)чинно. Inordinate. Prae)postere (1650 *ЛК* 425).

БЕЗЧИННЫЙ, БЕЗЧИНЬИЙ *прикм.* Недозволенный, незаконный, непристойный: аще бы кто себе много искалъ безчинного братства ко уничиждению сему светому братству, таковые да и нѣ меють ни

единой власти во всем строению церковного братства (Берестя, 1594 *ЗНТШ* XXVIII, 10); Горе на(м) смѣю щи(м)са, нѣтъ яко возридаете и восплачете, а что за сокрѣшеніе ср(д)ща (!) з мѣзко(в) токмо смѣхъ и радость безчиннаа, на что писаніе(м) сты(м) стве(р)жаю тои выводъ (Киѣв, 1621 *Коп. Пал. (Лв.)* 29); Постерѣгати мае(т) Игѣме(н), абы якъ са(м) нигде а иле далеко з Монастыра не ѡ(т)гожа(л)ся без совѣтѣ дѣховны(х) и вѣдомости свѣцки(х), такъ те(ж) брата любь на послѣшание где з Монастыра посылати, любь безчи(н)ного ѡ(т)правовати (Луцкъ, 1624 *ПВКРДА* 1-1, 64); оудалѣитеса ѡ(т) таковаго кѣтрый безчинно ходи(т) бо то е(ст) бе(з)чинны(и) (1645 *УЕ* № 32, 192 зв.).

у знач. ім. : Молю васъ, братья, наказуйте безчинныя, угѣшайте малодушныи, носѣте слабыи, долготерпите каждому (XVI ст. *НЄ* 83).

БЕЗЧИНСТВО, БЕЗЧИНЬСТВО с. (*порушення правил, норм поведінки*) безчинство, беззаконня, непорядок: Огожъ, для тыхъ безчинствъ и иныхъ, которыхъ создѣ еще не всѣхъ помениль, — церкви Греческая Римскую отринула (1582 *Посл. до лат.* 1138); иного бе(з)чи(н)ства ѡ противозако(н)ства за постѣпкомъ лѣтъ и часов много (Острог, 1587 *См. Кл.* 11 зв.); яко то шире(и) тамъ предъ его мѣсто свѣ(и)ши(м) патриа(р)хомъ и все(м) соборо(м) всѣ ваши безчи(н)ства и своволе(н)ства показаны бѣдѣтъ (Львѣв, 1588 ЛСБ 103); мѣжетъ невдачны(и) емѣ члвкъ ѡпановати, и ма(р)нѣ погѣбити за безчиньство ѡнаго, ижъ не мѣлъ мл(с)ти до померши(х) людѣи (поч. XVII ст. *Пч ил* 13 зв.); А безчинство естъ то, кгда хто што не по воли Божой чинитъ (1603 *Пит.* 11).

Див. ще БЕЗЧИНІЕ.

БЕЗЧИНЦА, БЕЗЪЧИНЦА ч. (*стп. bezczyńca*) Те саме, що безчинникъ: Спрѣкрилоса просѣити Нѣвого причинцы, потребѣють давнии до мене безъчинцы (Вильна, 1620 *Лям. К.* 14).

БЕЗЧИСЛЕННЫЙ, БЕЗЧИСЛЕНЬИЙ, БЕЗЧИСЛЫЙ, БЕЗЧИСЛЪИИЙ, БЕЗЪЧИСЛЕНЬИИЙ, БЕСЧИСЛЕННЫЙ *прикм.* 1. Незліченный, незчисленный: безчисленая же воинства вси оу своемъ лице (1489 *Чет.* 74 зв.); Ѡ що бѣдѣ чинити, албо мовити гди постава(т) предъ судією страшнаго і справедливого, ти(л)ко ѣ землю, смерти, ѡ(т)

множества грѣховъ свои (sic. — Прим. вид.) бесчисленнихъ (!) (XVI ст. *Сл. о см.* 335); Стáрость знамендетъ долъготоу вѣковъ, и безчísленное мно́жество часо́въ (Почаїв, 1618 *Зерц.* 13 пенум.); Безчисленное мно́жество мѣсть барзо великихъ татаре съ козаками повыймали и шкоды незличонны починили (1636-1650 *ХЛ* 81); Вы в роздѣленнхъ Нбсахъ живете вѣчне, И в радости хвалѣте Творца свбегоу оуставѣче. Ваше безчисленое мно́жество, Ты(л)ко знаѣтъ Триперсона́льное Бжество (Чернігів, 1646 *Перло* 41 зв.); Кри(м)ски(и) ца(р) бе(з)числе(н)ное мно́жество хрѣстія(н) во плѣ(н) взе(м)ше во свояси возвратиса (Київ, 1649 *ЦДАДА* 124, 3, 32).

2. (дуже великий) безмежний, безмірний: дѣшв мою ... вѣ рѣки владыцѣ ... порѣчаю, маючи надею вѣ его Бозкомъ безчислетнгомъ милосердью (1577 *AS* VI,71); Не труба и арфа небо отворяет, але милостыня бога умоляет. Гласы ж бесчисленны въздух наполняют, и потом, яко дым, поставы нѣ мають (к. XVI ст. *Укр. п.* 76); Нѣхто не берѣт ѡ(т) мене дѣши моѣѣ, але а самѣ еѣ, дла бе(з)чísльного милосѣрдїа, покладая (Київ, 1637 *УС Кал.* 812).

БЕЗЧИСЛЕННѢ присл. Незліченно: *innumerabiliter*, безчи(с)ле(н)нѣ (1642 *ЛС* 238).

Див. ще **БЕЗЧИСЛЕНО**.

БЕЗЧИСЛЕНО присл. Незліченно, надмірно, дуже: ѡ(т) тѣла его смрадъ исходитъ безчисленю (1489 *Чет.* 3).

Див. ще **БЕЗЧИСЛЕННѢ**.

БЕЗЧЛОВЕЧІЄ с. Нелюдськiсть, жорстокiсть: сперво(т)кѣ лю(д)скость albo милосердїе на зрадѣ маючи, а опослѣ(д) ѡкрѣ(т)ность и бе(з)чловечіе покаже(т) (Вільна, 1596 *З. Каз.* 72); Лїотость: Безчловечіе, зѣдло(ст), зло(ст) (1627 *ЛБ* 61).

БЕЗШАРНО присл. Безколiрно, похмуро: *incolorate*, безша(р)но, мрачнѣ (1642 *ЛС* 231).

БЕЗШКОДНІЙ примк. Невинний: не масмѣ имѣ жадное перешкоды в спокойном держаню их чинити ... тежѣ ... от позво́въ, зысков и презысков у каждого суду боронити ... безшкoдных чинити ... коштомъ и накладом своим очищати и свободными чинит ажѣ до выштя аренды (Гнойня, 1596 *ПККДА* I-1, 168-169).

БЕЗШТАНКО, БЕЗЪШТАНКО ч. Безштaнько.

Вл. н.: Павѣ(л) бе(з)шта(н)ко (1649 *РЗВ* 3 зв.); Ивашько безышта(н)ко (Там же, 46 зв.).

БЕЗЯЗЫЧНЫЙ примк. (який не говорить) без'язикий, нiмий: о́днaкѣ же прише́дши в' пáмaть ... нихто абы не за́недбава́тъ ... же гѣ слѣ́пца оумѣдрáетъ, же безязычна(г) и гѣгнiвого моисѣа в' мовѣ оукрашаѣетъ (Острог, 1598 *Отп. КО* 2 зв.).

БЕЗЪ¹ ч. (стл., стч. bez) те саме, що бозъ: безъ *sambucus* (1645 *Уж.* 23 зв.); *Prodawala babusienka kobzu*, — *Hde-m sia wziaw kozak zo bzu Vchopyw y zayhraw y potouk babusinu kobzu* (бл. 1650 *ШКН* 179).

БЕЗЪ², **БЕЗ**, **БЕЗЪ**, **БЕСЪ** примк. I. (з род.) 1. (виражає модальні відношення) (у сполуч. з абстракт-ними іменниками характеризує спосіб дії) без: поплатити хочю тоє все бе(з) про(с)бы (Житомир, 1502 *Арх. Р.* фотокоп. 5); то́гды на(м) богданѣ воеводи да є(ст) слобо(д)но и доброво(л)но ... и бе(з) жа(д)нои шкоды выити из землѣ королѣ полского (Ясси, 1510 *Cost. BD* 473); каза(л) ми тоє мое срѣбро бе(з) ка(ж)дого да(т)кѣ пѣназеи выда(ти) (Острог, 1511 *ЛОИИ* 124, 1, 4, 1); пришо(л) за нихъ бе(з) вести ца(р) перекопъски(и) (1552 *ОБЗ* 142 зв.); А кого бы брата выбирали на старѣ(й)шинство а ѡнѣ бы ся зборонялѣ безъ причини слѣдшное виненѣ дати три бе(з)мѣны воскѣ (Львiв, 1588 *ЛСБ* 71); мещане ... грѣбо(с)тто своєю спрoтiвiвшиса в цѣркви корчемными словы безъ бѣзани ѡповѣдали (Київ, 1650 *ЛНБ* 1136, 32, 1); боя(р) и по(л)даныхъ бе(з) литости ... позбивали (Луцьк, 1595 *ЛНБ* 5, II 4048, 89); найпрѣве іюдѣ ноги оумы(л) и фартухо(м) отерь, а ѡ(л)да(л) емоу безъ встыдоу, не(д)бáючи ѡ том и(ж) его оучитель естѣ (XVI ст. *УС* № 29519, 239 зв.); А если бы се не погодили тогды ... на ты(х) рочко(х) ... таки(и) же рокѣ в то(и) же справе метимуть ... бе(з) жадного прыпозвѣ (Вiнниця, 1600 *ЛНБ* 5, II 4049, 157 зв.); перекладач до Златоустого бѣседы прицѣпив и без стыда на свѣт з друку выдати важився (1615-1616 *Виш. Поз. мысл.* 239); Без'зависти, без'гнѣвѣ з' ... своими Жiлѣ на свѣтѣ (Вiльна, 1620 *Лям. К.* 8); Грѣшницы Тебе без бо́лзни витáют' (Чернігiв, 1646 *Перло* 58); Котори(и) погребѣ бе(з) зволокы ... то(л)ко во(д)лугъ звычайо хре(с)тиянсько(г)о ... абы ѡ(д)правленѣ бы(л) (Тригорськ, 1649 *ДМВН* 212);

не безъ — (уживається при вираженні ствердження з певним виділенням) не без (чого): але ніжє бы тоє ма(л)же(н)ство не внима(л) кто не бе(з) причины пожиточной рѣчи хр(с)тія(н)ской дчинено, имає(т) г(с)п(д)ръ на(ш) ... // ... ми(р) вѣчныи ... с крале(м) ... записати (Люблін, 1506 *Cost. BD* 441-442); не бе(з) вѣдома и порады ... фу(н)довано бра(т)ство школу и дрежа(р)ню (Львів, 1587 *ЛСБ* 83); Смѣтны бѣли Ап(с)ли, а снѣтъ и не безъ плѣчѣ, коли Хс ро(з)ставшисѣ зъ нѣми вошѣлъ на нѣбо (Київ, 1625 *Коп. Каз.* 13);

не безъ того, абы — (уживається при вираженні можливості) не без того, щоб: а заты(м) ю(ж) оулащѣнѣмса о болшомъ артикдѣгѣ, снѣдгѣи о мѣшше са згодили, не без того абы и востѣчници чого имѣ не оустѣпѣли в тыхъ артикоулахъ (Острог, 1598 *Ист. фл. сив.* 46); великій царь, гды ся зъ Риму до Византіи переносилъ, не безъ того, абы якого привилею на дапину // якую не мѣлъ зоставити ... пагѣ (Київ, 1621 *Коп. Пал.* 323-324).

2. (виражає об'єктивні відношення) (вказує на відсутність кого, чого-небудь) без: кнѣзь андрѣй ... мови(л) ... возми собѣ дворъ конпоръ ис тыми селы бе(з) жеребья (Конир, 1502 *Арх. Р.* фотокоп. 18а); Повинныи черкасыцы бояре слѣжити копыно збро(и)но и ездити съ старостою або и безъ старосты ... противъ люде(и) неприятелскихъ (1552 *ОЧерк. З.* 8); тогдѣ рекль имѣ коли есми вась посылашь // безъ мѣха и безъ влагалища (без мѣшка, або безъ калиты) и безъ обоуви а чи пакъ ва(м) чого не доставало (1556-1561 *ПЕ* 320-320 зв.); якъ могутъ слухати безъ проповѣдника? (XVI ст. *ПЕ* 65); Арьтыкулы того до ихъ милости посылаемо, которые духовныи наши крыемкомъ, отступъне, на насъ, безъ насъ уковали (Вильна, 1599 *Ант.* 649); Не опустѣло небо безъ Сагани (Львів, 1605-1606 *Перест.* 40); былъ еще живъ Лѣзарь ... самъ живый, бе(з) писма, свѣдокъ и оповѣдѣчъ предѣшногого тогѣ Чѣда (Київ, 1637 *УС Кал.* 168); а хто би є(г) малъ вѣзати (!) безъ попа силского щоби былъ проклат (!) (Білий потік, 1646 *Паньк.* 10);

(аживається при виділенні чогось із одиотипних предметів) за винятком, крім: до якого Плюсого лѣса повинно битъ дванадцѣтъ байраковъ, безъ малихъ байрачковъ (Чигирин, 1615 *ЧИОНЛ VIII-3, 16*).

3. (виражає означальні відношення) (вказує на відсутність якоїсь ознаки, властивості при характеристиках осіб чи предметів) без: кнѣзь Андрѣй ... з молодости лет своихъ аж до смерти своеє смыслѣ и роздѣмъ прироженого, людского не мел и то никгды не было, абы коли которого часу мел к роздѣмъ прийти, але завнѣ такъ ѣ в одной мерѣ безъ смыслѣ былъ (Вильна, 1546 *AS IV, 450*); к томѣ тежъ ѣал есми ѣ Ихъ Милости ... шата новаѣ адамашковаѣ черленаѣ безъ брамовъ (Несухойже, 1550 *AS VI, 5*); Старостѣ штъ корованѣ кгды ... идеть ... до шръды тогды шѣба сиби(р)кова бе(з) колынера (1552 *ОКан. З.* 23); бо яко тѣло бе(з) дѣгѣ роздѣмнои, та(к) же и тѣсто бе(з) квасѣ и соли є(ст) мертво (Вильна, 1596 *З. Каз.* 44); всякъ бо человекъ ложъ, только єдинъ Христос, глава церковная (!), безъ грѣха (Львів, 1605-1606 *Перест.* 47); Непорѣченъ: Безъ наганы (1627 *ЛБ* 75); кожномѣ прето шѣкаючомѣ досконалости пѣлне налѣжитъ ямѣжна, безъ котѣрой не лѣтво приємнаѣ быти мѣже(т) мѣтвѣ Бгѣ (Київ, 1648 *МИКСВ* 350).

4. (виражає кількісні відношення) а) (у сполуч. з кількісним числ. вказує на кількість, яка не достає до потреби) без: Ино всего того сума: двѣ тысячи копъ и шестѣдѣсѣтъ копъ грошей, безъ дванадцѣти грошей (Краків, 1505 *РЕА III, 69*); ѣстал есми єще виненъ Єго Милости ... чотыриста золотыхъ, безъ двѣдцѣти золотыхъ (Володимир, 1535-1544 *AS IV, 382*); Єго Милость єщо мнѣ не додалъ двохсот копъ грошей, безъ десѣти копъ грошей, Литовское личбы (Вильна, 1540 *AS IV, 264*); Каменьныхъ кѣль сто бе(з) ѣ(л)ное (1552 *ОКЗ* 36); па(н) григоре(и) сенюта ... три(д)ца(т) ко(п) гро(ш) бе(з) полу ко(п) лито(в)скихъ мнѣ ... присла(л) (Жасковичи, 1552 *ЛНБ* 103, 26/Id, 1805, 53); за дрыва пя(т) грошѣи бе(з) шеляго до ипिताля (Львів, 1594-1595 *ЛСБ* 1041, 4); грунтъ ... продолемъ (!) пану Волювачу ... за ... монету литовской личбы за тисѣтъ две копъ грошей безъ десѣти (Чигирин, 1615 *ЧИОНЛ VIII-3, 16*); Федоръ шафаръ и(з) сыно(м) ... иваномъ ... продали ... домъ и свѣтлицѣ с кѣмнатою ... за сѣмѣ злоты(х) пя(л)дѣся(т) бесъ копы (Одрехова, 1634 *ЦДІАЛ* 137, 2, 50); тыє помененыє слѣгн ... кгва(л)товъне пограби-ли ... // ... ѣ ивана тригуба збожа пшеници и жита три(д)цѣтъ бе(з) двохъ копъ (Вінниця, 1640 *ЛНБ* 5, III 4063, 33-34);

БЕКАНІЄ с. Беканія: balat, бляєніє, беаніє, беканіє (1642 ЛС 99).

БЕКЕЙШКА ж. (стп. bekieszka, мад. bekes, bekes) довгий чоловічий хутрянний одяг угорського крою: пограблено ... бекейшку зеленую фалюндишовую (Луцьк, 1586 АрхЮЗР 1/1, 231).

БЕЛЕНЬ ч. (отруйна бур'янова рослина) блекота, діал. белень, белена: юсквиануш по ла(т) ... а по рѣсски белень ... а той белень ростеть подо всаки(м) древо(м) подлѣ реки (XVI ст. Траев. 250 зв.).

БЕЛЕНЬКИЙ див. **БЪЛЕНКИЙ**.

БЕЛИЛО див. **БЪЛИЛО**.

БЕЛИННИЙ, БЕЛИНИЙ, БЕЛИНЫЙ,

БЕЛИНТЬНИЙ прикм. (з хутра білки) білячий: Сенко Полозовичъ ... у Козаковъ Черкаскихъ побраль ... шість шубъ белинныхъ брушцатыхъ (Вільна, 1503 АрхЮЗР 3/1, 1); роздалъ ... служебникомъ моимъ ... жупицу мухяровую неподшитую... шубку белинную наголю (Луцьк, 1570 АрхЮЗР 1/1, 25-26); у Вакулы ... взято ... жупа(н) шары(н)... шубка бели(н)ная, просты(х) белокъ (Житомир, 1584 АЖМУ 106); Купцы ... оповѣдали, и(ж) его м(л) па(н)у Ха(р)ли(н)скому ... мусели дати мыга шубку белинною (Луцьк, 1592 ТУ 226); а то(г) е(н) не дано дво(х) шѣбо(к) белины(х) (Київ, 1615 ЦНБ II, 23261, 1 зв.).

Див. ще **БЕЛКОВИЙ**.

БЕЛИТИ див. **БЪЛИТИ**.

БЕЛКА ж. 1. Хутро з білки: от косматых товаров: соболей, кунъ, рысей, лисовъ, волковъ, белокъ, сибѣрокъ ... от копы по три гроши (Вільна, 1563 ПККДА II, дод. 556); тые бояры ... толко в одном саянику бурнатном двуличном белками подшитом... тут до имени панее матки моее, до Девяткович ... привезли мене (Володимир, 1567 АрхЮЗР 8/III, 136); а(х)метъ попови(ч) та(т)аринъ мелъ ... белки простое ѱ ... кото(в) лесны(х) м̄ (Берестя, 1583 Мит. кн. 26); у Вакулы ... побрано ... шубка бели(н)ная, просты(х) белокъ (Житомир, 1584 АЖМУ 106).

2. Вл. н.: Село Белка до того монастира приналежит (Овруч, 1600 АрхЮЗР 1/VI, 290).

БЕЛКИ, БЕЛЪКИ мн. Білки. Вл. н.: и(х) м(л) п̄нве проскѣрове в ты(х) мае(т)ността(х) свои(х) ко(р)нине и в бе(л)ка(х) обычае(м) прияте(л)ски(м) де(л) доча(с)ны(н) вчини(в)ши и до вжива(н)я

споко(и)ного ѡда(л) (!) (Житомир, 1609 ЦДІАК 11, 1, 5, 18 зв.); А назавтрее ... до того села Бельки козаки впадълы (Луцьк, 1649 АрхЮЗР 8/III, 618).

БЕЛКОВИЙ прикм. Те саме, що белинний: А жону дей мою... словы неучтивыми зсоромитили, шубку дей зъ нее белковую зняли (Луцьк, 1582 АрхЮЗР 6/1, 119).

БЕЛКОТАТИ дієсл. недок. Белькотати, белькотіти: biblo is, белкочу, момочу (1642 ЛС 102).

БЕЛЛЯ ж. (стп. bella, нім. Valle) (міра кількості паперу) стопа: п(н) Я(н) папѣ(р)ни(к) привѣ(з) двѣ бе(л)ли паперѣ (Львів, 1634 ЛСБ 1054, 4); въ ярославлью кѡпиле(м) пѣ(л)торы бе(л)ли топорowego паперѣ по зо(л) 43 (Там же, 18 зв.).

БЕЛО див. **БЪЛО**.

БЕЛОГОЛОВСКИЙ див. **БЪЛОГОЛОВСКИЙ**.

БЕЛОГОЛОВЪСКИЙ див. **БЪЛОГОЛОВСКИЙ**.

БЕЛОКОПЫТЫЙ прикм. білокопитий: У Семена Кисляковича взяли коня шерстю вороного, белокопытого (Житомир, 1587 АрхЮЗР 6/1, 176).

БЕЛОКЪ див. **БЪЛОКЪ**¹.

БЕЛОГОРОДЕЦЪ, БЕЛОГОРОДЕЦЪ ч.

1. (мешканець Білгорода-Дністровського) білгородець: тепер ... они лежат межи Инкѣла Великого и Малого, а кром того патсот чловеков, Татар, Белгородцов, на поли Белгородскомъ, межи Богѣ и Днестра также поготовѣ (Варшава, 1544 АС IV, 385); царъ гагъ ишовъ, а зъ нимъ войско незличноое татарь: крымцы, билогородцы, нагаи (1630-1650 ХЛ 80).

2. (мешканець або виходець з Білгорода-Дністровського) білгородець: Вл. н.: Семеть белгородецъ (1649 РЗВ 204 зв.).

БЕЛОНОГИЙ прикм. 1. (про коня) білоногий: тамъ же есми у дому попа Острозского ... засталъ есми коней три ... одного полового ..., другого мышатого жеребца, третего // плеснивого, белоногого съ петномъ (Луцьк, 1596 АрхЮЗР 3/1, 99-100); коня гнедого белоногого з седломъ ... побравъши (Житомир, 1643 ЦДІАК 11, 1, 10, 92 зв.).

2. У знач. ім. Білоногий. Вл. н.: з великимъ жалемъ сведчили ... противъко Данилови Белоногому (Житомир, 1643 АрхЮЗР 1/VI, 786).

БЕЛОНОЖКА, БЪЛОНОЖКА ч. Білоніжка. Вл. н.: з великим жалем сведчили ... противъко ...

Павлови Пастухови, Данилови Белонозце (Житомир, *АрхЮЗР* 1/VI, 786); Данило Бѣлоно(ж)ка (1649 *РЗВ* 429 зв.).

БЕЛОУСЪ ч. 1. *Перен. (про чорта)* біловус: та(к) тако(ж) розмайтє прозвиска дїавлы іменова(ли) абовѣ(м) нѣкоторий то(т) обра(з) в котѡромъ чѡртъ сѣдѣлъ, звѣли белоусъ (Львѣв, поч. XVII ст. *Крон.* 12).

2. Вл. н.: Мещане городовые ... Остапко кова(л) // ... Паве(л) Котельникъ, Станисла(в) Белоусъ (1552 *Очерк.* 3. 13 зв. - 14); Грицко Шавий ... продал дом свой власный ... лежачий подле двора Миска Белоуса (Бориспіль, 1637 *АБМУ* 16).

БЕЛОЦЕРКВЯНЫ мн. (*мешканці Білої Церкви*) білоцерківці: Проте(с)товальсьє ... панъ бельски(и) ... противко ѡ(т)цомъ, и белоце(р)квяномъ, и княжатомъ и(х) м(л). по(з)ваны(м) (б. Вільшанки, 1639 *ККПС* 261).

Див. ще БѢЛОЦЕРКОВЕЦЪ.

БЕЛОЦЕРКОВЕЦЪ див. **БѢЛОЦЕРКОВЕЦЪ.**

БЕЛУГА ж. Білуга: Є(з) тамъ на десне хто забѣтъ даеть на замѡкъ белѡгѡ кажѣдѡю ѡсетра // десатого (1552 *ОКиѣв.* 3. 45-45 зв.); ли(ст) ... розказує, абы в кгру(н)тє Стримятиномъ белугъ зъ езу не брапо на замѡкъ Киевъски(и) (Київщина, 1600 *ККПС* 154); белуга каждая а бела рыба вся то(мѡ) хто городи(т) є(з), ѡзера (Варшава, 1616 *ООЗ-2*, 2 зв.).

БЕЛУЖИНА ж. Білужина: Къ тому, того дня, въ свирнѣ, речи рухомые ... солоные осетрины, белужины въ бочкахъ, икру чорную запечатоваль (Луцьк, 1593 *АрхЮЗР* 1/1, 362).

БЕЛУНЪ ч. (*смп. bielun*) дурман, табака, нюхальный тютюн: symphoniaca herba, зри huoscianum, белу(н), табака (1642 *ЛС* 391).

БЕЛЪ див. **БѢЛЫЙ.**

БЕЛЫЙ див. **БѢЛЫЙ.**

БЕЛЬ див. **БѢЛЬ.**

БЕЛЬЄ с., зб. Білизна: Стецкови Мелникови ... впра забили ... // ... зъ боднєю побрали всѣ бельє (Луцьк, 1596 *АрхЮЗР* 3/1, 88-89).

БЕЛЯК ч. Біляк. Вл. н.: Беляк Гуриновичъ - дымъ 1, сыновъ мас два (Веледники, 1595 *АрхЮЗР* 6/1, 250).

БЕНДЮГА ж. (*пол. binduga, смп. winduga, нѣм.*

Windwagen) місце на березі річки для складання дерева, призначеного для сплаву баржами: пото(м)

ковала встилу(з)ского ... то(т) же ѡле(х)но пыта(л) чие дерево па(н) кгу(р)ски(и) в вустилугу на бендюзе побра(л) (Володимир, 1567 *ЦДІАК* 28, 1, 2, 70); ѡказыва(л) те(ж) мнє возному то(т) ѡле(х)но на бе(н)дюзе дерево же в комазе вбудованое (Там же, 71); Я, за по(з)воле(н)є(м) и да(н)є(м) самое пнѣє Кру(п)ское, ує(д)на(л) бе(н)дюгу, то є(ст) бере(г) на(д) рекою Буго(м) .., на спуска(н)є комя(г) до Кгда(н)ска (Володимир, 1575 *ТУ* 160).

БЕНДЮГЪ ч. Те саме, що бендюга: панъ Се(н)нички(и), спровавши ппу моєму шкуту на бе(н)дюзе Устило(з)скомъ... ѡписа(л)се ѡ(т)дати само(му) его м(ст)...з листо(м), запи(с)мо(м) его (Володимир, 1602 *ТУ* 233).

БЕНЕДИКЦИЯ ж. (*смп. benedykcyja, лат. benedictio*) дозвѣл, згода: од которого [старосты] бенедикцию на реч нижей менованую отрымавши, оного невинного чоловєска окрутнє, тиранско, без милосердя ... шаблями посекли (Луцьк, 1634 *АрхЮЗР* 1/VI, 689).

БЕНЕФИЦИЯ, БЕНЕФИЦЯ ж. (*смп. beneficja, лат. beneficium*) 1. Церковний маєток; прибутки від нього: прекладають конфедерацию єнеральную Варшавъскую, которою явне варовано, же // бенефиция церквей Грєцкихъ въ подаваню вашеє королевское милости будучихъ, одъмине и въпровожаню розныхъ веръ подлегати не мають (Берестя, 1596 *АрхЮЗР* 1/1, 513-514).

2. Духовна посада з визначеним прибутком: помєненый ... отецъ Могила, митрополитъ Киевъский, маючи килкоро бенефицые духовьные ..., противко вщєлякой слушности, зъ войскомъ козаковъ Запорозскихъ на прєрєчоный маиастырь Никольский кгвалтьовнє пасхаль (Люблин, 1636 *АрхЮЗР* 1/VI, 726).

БЕНКАРТЪ, БЕНКАРТЪ, БУКАРТЪ ч. (*смп. bękart, нѣн. Bankert, Bankart*) 1. (*нешлюбна дитина*) байстрюк, байстря, безбачченко: А ведже дово(л) на бе(н)карты не инакше(н) ѡднѡ таковы(и) быти має(т) хто бы дети не // (з)ве(н)ча(л)ною не шлю(б)ною жоною ме(л) (1566 *ВЛС* 7 - 7 зв.); Любодѣиниць: Бѣкартъ, // нечїстаго лѡжа сынъ (1627 *ЛБ* 60-61);

Та(к)же бе(н)карты, и вси которые са не родили с пора(д)ного ма(л)жѣнства, ѡ(т)гатыє сѡт ѡ(т) того станѣ (Львѣв, 1645 *О тайн.* 144); Резанцѡ(м)

бенкарѣ(м) и иновѣрцѣ(м) в' до(м) бѣи не ходѣтъ (серед. XVII ст. *Хрон.* 156 зв.); *Образю*: Если речеш, яко не от церкви восточной римский костел ся породил и воспитал, то еси, латынниче, во своем костеле римском бенкартъ и не добраго ложа сын (1600-1601 *Виш. Кр. отв.* 185).

2. (*наѣна людина*) хлопчак, хлопчисько: а прѣго не боудь бенкарѣ(м) в панованью, жебы та мѣли иншѣе перевишшати частью цю(т) (*Острог*, 1614 *Тест.* 141).

3. Раб, невольник: Рабчищъ: Невблникъ, бѣкар(т) (1627 *ЛБ* 104).

4. *Перен.* Неправда, видумка, брехня: Блѣд: Бѣнкар(т), ло(ж), мѣриаа мова ... бѣшь, нѣмысли (1627 *ЛБ* 11).

БЕНКЕТЪ *див.* **БАНКЕТЪ**.

БЕНЪДА *ч. Діал.* бенда "струнка осока". Вл. н.: Грицько Бенгда (1649 *РЗВ* 153 зв.); Иванъ Бенгда (Там же, 407).

БЕРВЕНЕ *с., зб.* Колоддя, *діал.* бервеня: Брали есмо берве(н)е на то(н) стороне Калино(в)ки, и скоро есмо выехали з речки з берве(н)емъ (*Житомир*, 1534 *АЖМУ* 87).

БЕРВЕНО, БЕРВНО, БЕРВНО, БЕРЪВЕНО, БЕРЪВЪНО *с.* 1. Балка, брус, перекладина, *діал.* бервено: видель есми в дому его в избе ѡкню наполю роскелено и надъ ѡкномъ тымъ же бѣ(р)вено зрубано троха (*Житомир*, 1583 *АЖМУ* 69); около мѣста соломою все обволокивано, бервены зъ хать на штурмы барзо веле под острог навожено (*Житомир*, 1618 *ЧИОНЛ* XV-3, 152); Слѣма: Брѣвно, трамъ, бервено, Варѣхъ (1627 *ЛБ* 117); Бервно. *Trabs. Trabes. Tignum* (1650 *ЛК* 425); *Образю*: выѣми прѣвѣе бѣрвено изъ ока твоего и тогда прѣзриши и выѣмешъ соучецъ изъ ока брата твоего (1556-1561 *ПС* 39); А едпак то въ очахъ отступническихъ мало: чужый порошокъ порецъ имъ очи, а свого бервена чути не хотятъ! (*Київ*, 1621 *Коп. Пал.* 934).

2. Тягар: Яко ме(р)тви всѣ овци, в то(н) долину косте(л)ного беслове(с)ного послѣше(н)ства ока, бѣ(р)вено(м) вла(с)ти па(с)ты(р)ское привалѣны сѣкъ,... и ѡ Спсѣнии свое(м) збаве(н)ны ли бѣдѣ(т), или ни, не вѣдаю(т) (1598 *Виш. Кн.* 284).

3. *Перен.* (*велика кѣлькѣсть чогось*) морс: ѡ латинѣы лжесиме(н)ные Пастыре, целы(м) бѣ(р)вено(м)

вымысло(в) новы(х), зѣнищѣ спсѣнія лю(д)ского завалили, а пропи(с)нѣти и промовити за исти(н)нѣ гѣма(ли) ко(му) (1598 *Виш. Кн.* 284).

Див. ще **БРЪВНО, БРЪВЕНО**.

БЕРВНО *с.* Невелика колода: Бервно. *Trabecula* (1650 *ЛК* 425).

БЕРВНО *див.* **БЕРВЕНО**.

БЕРВА *ж.* Кладка, мостик: Не дбайте мя знаменати, же смѣла есмь (?) (*позн. вид.*); бо мя естъ слище на бервѣ промѣнило (поч. XVI ст. *Песн. п.* 50).

БЕРВНЯНЫЙ *прикм.* (*який стосується колоди*) колодний: *trabalis, бѣ(р)вняны(н)* (1642 *ЛС* 400); Бервняный. *Trabicus. Trabalis* (1650 *ЛК* 425).

БЕРДА *ж. Діал.* берда "варта, сторожа". Вл. н.: Бѣ(р)да (1649 *РЗВ* 339 зв.).

БЕРДНИКЪ, БЕРЪДНИКЪ *ч.* Бердник. Вл. н.: у Войвна Бердника взяли и пограбили: три волю (*Житомир*, 1587 *АрхЮЗР* 3/1, 21); Данило Беръдникъ (1649 *РЗВ* 41 зв.).

БЕРДО *с.* Бердо: починков тридцат; бердъ чотырнадцат (*Луцьк*, 1571 *АрхЮЗР* 8/VI, 351).

БЕРЕГОВОЕ *с.* Податок, який сплачувався за місце риболовлѣ в загородѣ рѣчки або ставу: а зъ езу вѣм на днепрѣ берегового пришло ше(ст)деса(т) плотичь боковы(х) (*Київ*, 1555-1568 *Гр. Мат.* 1).

БЕРЕГЪ¹, **БЕРЕГЪ** *ж.* 1. (*край, смуга землі, що межує з поверхнею моря, річки, озера і т.ін.*) берег: А хотар тои чѣтвергон части села ... на един столпъ цю на Колопнищи, ѡт толѣ на берегъ Брѣладѣ (*Васлуй*, 1502 *ВД* II, 252); Мы на жедане того слѣжебника ... попел ... на комазе паладованый ѡгледали на березѣ Бѣга (*Володава*, 1551 *АС* VI, 116); Дерево ... лежить покидано тамъ же ѡгъдалено ѡгъ берега (1552 *Окан.* 3. 19 зв.); хѣдачи при березѣ мѣра галилейского, и оуз(д)рѣль симона (1556-1561 *ПС* 130 зв.); ѣздилъ по вѣдѣ берѣчи рѣбы з воды металъ на бере(г) и бра(л) кто хотѣ(л) (*Львів*, поч. XVII ст. *Крон.* 93); Лѣчь на(д) мѣрѣ гды берѣгъ вода прѣвы(ш)шѣеть, Южъ в' томъ рѣкѣ жѣзности земля не пѣцѣеть (*Київ*, 1632 *Сх.* 295); ходили пѣнны еи по бѣрегѣ рѣки (серед. XVII ст. *Хрон.* 79 зв.); *Образю*: Але у Грсковъ не такъ: гдѣ много недовѣрства, и всякая злость праве зъ береговъ вылила! (*Вільна*, 1608 *Гарч.* 188);

(прибережний простір) береговина, берег, суходіл: пото(м) ... до ишпа(н)ски(х) берего(в) и до краины галатии кгре(ц)ко(и) ѡсады далеки(м) зыкглованя(м) ди(в)не запровади(л) (1582 *Кр. Стр.* 75 зв.); Оукопáлесь Колѡмнѡ(т) зѡмнои Зѡны, При бѣрегахъ Дѣгѣпрѡвѣхъ по(л) Сѣлмитрѡѡны (Київ, 1632 *Євх.* 298).

2. Край, кінцець: Напервей поченши ѡт Тѣри, ѡт єзѣ Паточи на берег борѣ (Ковель, 1570 *AS IV*, 237); с ты(х) єдина гора єгла таá з бѣрега выпѡцѣ(т) великій ѡге(н) и пѡломѣ(н) (Устрики, I пол. XVII ст. *УЄ* № 29 515, 438 зв.);

околиця, окраїна: колоквиґида росте(т) при березѣ Ієрдсали(м)ски(х) стра(н) (XVI ст. *Травн.* 148 зв.).

3. (урвище) берег, круча: Низбрѣгъ: стремнина, прикрій бѣрегъ, áлбо скала, дѣбра (1627 *ЛБ* 77).

4. Угїддя: такъ же ... по земапѣскимъ и боарѣскимъ берегомъ бобры ловать (1552 *ОЧорн.* 3. 57); жаловали нам ігумен сгаго Николы Пустыпского Касьянъ зо всею братьєю чернцами того мнѣстра на войга кієвского ..., шгож дей онъ отнимаєть бѣрегъ, напѣ. црковный к земли к своєй Чѣтоновскєй на Деснѣ рєгѣ (Київ, 1560 *АрхЮЗР* 8/IV, 167); бѣреги бобровие — угїддя, де водяться бобры: єго короле(н)ская м(л)ть да(л) име(н)є на ве(ч)ность ... Данилу Дєдовичу ..., и(з) озе(р)ми, и(з) бѣреги бобровими (Київщина, 1600 *ККПС* 152).

5. тільки ми. (краї ткаши, посуду) бѣреги, краї: взято // ... Кѡбковъ сребрныхъ з бѣрегами злоци(с)-тыми (Київ, 1635 *ЛНБ* 5, II 4060, 104-104 зв.); єдвабница бѣлая, по бѣрега(хъ) габиша(сь) злоты(и) (Львів, 1637 *Ів. Усп.* 68).

6. У складі вл. н. : Белые бѣреги: Я, Оуляпа Потаповая, ... // продала єсмы ... и мене (!), нашо власное ... Ворохововичи в Бєлихъ Бѣрегахъ дворянину ... Ивану Немѣрчу (Київ, 1531 *АрхЮЗР* 7/1, 69-70); село белые бѣреги люде(и) г (1552 *ООвр.* 3. 111); Торговицкій бѣрегъ: который же вал идєт от реки Иквы, промеж имени церковного Рудлева и промеж имени Торговицкого Бѣрега (Луцк, 1537 *АрхЮЗР* 1/VI, 22).

Див. ще БРЕГЪ.

БЕРЕГЪ² прийм. (з род.) (виражає просторові відношення) (вказує на місце, точку, куди спрямована

дія, або місце, де щось знаходиться) край: а ѡтголѣ великою дорогою, шго идєть ѡт Звиначєй, бѣрегъ пола Тѣрего то з Горюховомъ граница (Володимир, 1513 *AS III*, 105); Ино котораа земла ѡт Тѣрийска, ѡт ѡбынежа, ѡт Болбол идєт бѣрег Серебрєницы, таа земла маєт быти в мою сторону, к Тѣрийскѣ (Турійськ, 1540 *AS IV*, 241); на другой стороне места поля неподалєку места Овручого ... за рекою Норынею, бѣрег дороги, концами опираются под самое тоє сєлце Волю (Овруч, 1600 *АрхЮЗР* 1/VI, 289).

БЕРЕЖАНЕЦЪ ч. (мешканець або виходець з Бережан) берсжанець. Вл.н.: Грицко Берсжанець (1649 *РЗВ* 394 зв.).

БЕРЕЖНЫЙ, БЕРЕЖЪННЫЙ прикм.у знач. ім. Берсжний. Вл. н.: де(м)ко бєре(ж)ны(и) (1649 *РЗВ* 16 зв.); Семє(н) Берсжны(и) (Там же, 424 зв.).

БЕРЕЗА ж. 1. (дерево) берсза: мы... выє(ж)дчали єсмо на то(т) кгру(іт) ... и та(м) же границѣ рѣбєжи в дубьи в со(с)па(х) и вѣ берсза(х) вчинили (Київ, 1578 *ЦНБ* ДА/П - 216, 108); мы, ... посєредѣ тоє рєчѣки Ивѣницы, идучи єю увєрѣхъ до дѣвухъ берсзѣ, ... // ... копєцѣ парѡ(ж)ны(и) усыпатъ єсмо велили (Житомирщина, 1598 *ККПС* 100-101); бєцѡла, берсза (1642 *ЛС* 102); возѡвъ зо двєсѣте сє зобравѣшы, берсзѣ до килкусѡтъ, дєрева, на будынокъ спѡсобного, выпятывѣшы, до помєненого местєчѣка Гонѣчы одвєзли (Луцк, 1650 *АрхЮЗР* 3/IV, 434).

2. ч. Вл.н.: берсзѣ хлопѣ за ѡ(б)лѣплєне школки далє(м) злѡ(т) 2 (1630 *ЛСБ* 052, 4); Ми(с)ко Берсза (1649 *РЗВ* 307).

БЕРЕЗЕ, БЕРЕЗЬЄ с., зб. (березові дєрева) берсзина, берсзи: усихъ сумѡю копцѡвъ сємѣдєсѣть, усипано єсть, межѣ которыми по дєревью, дубью и берсзью грани рубєжи, чєрєзѣ того коморника, при битности мосѣ, тѣє рубєжи положѡны (Київ, 1600 *АрхЮЗР* 7/1, 263); Усихъ сумѡю копцѡвъ сємѣдєсѣ(т) усипано єсть, межѣ которыми копцами по дєревью, дубью и бєре(з)ю грани (Рѡжів, 1600 *ККПС* 163).

Див. ще БЕРЕЗИНА.

БЕРЕЗИНА ж. Те самє, що берсзе: Czy widite szto sic diyet ná ty berežiny. Takøž teč ná toty sošniny (Раків, поч. XVII ст. *Траг.* фотокоп. 5 зв.); запусты островєтѣ-кє спусѣтошшли, дубину и берсзину высєкли и до сєбє повозили (Володимир, 1649 *АрхЮЗР* 8/IV, 393).

БЕРЕЗКА ж. 1. Берізка: первый закопъ на березе около березки, а другой закопъ озле дороги (Луцк, 1570 *АрхЮЗР* 6/1, 83).

2. ч. Вл. н.: слуги ихъ ... поступили ... ему [Ильгашу] вси люди, которыи на часть княгини ... приходили, ... на имя Куць, Васко, .. Березка з сынами, Дацко (Луцк, 1571 *АрхЮЗР* 8/VI, 356).

БЕРЕЗНЯКЪ ч. Березняк, березник: а ижъ почъ была темная, теды менованныѣ Яцъко и Давыдъ Каленские з поменеными сынами своими, яко то в ночи, а иле в березняку, до пуци поутекали и тамъ се покрыли (Овруч, 1629 *АрхЮЗР* 4/1, 82); сторона позваная противку праву посполитому... зославъшы умы(с)лне на то(т) актъ люде(и) по(д) ѡсмъсотъ служалы(х)... и некоторы(х) по бере(з)някахъ недалеко около Крывыхъ Ѡзе(р) пре(з) слугъ... локованыхъ и постановеныхъ, хотячи... тую свою протестацию неслушную заносити (Ісаіки, 1643 *ДМВН* 237).

БЕРЕЗОВЫЙ, БЕРЕЗОВИЙ *прикм.* 1. Березовий: а хотарь... монастирѣ... чрас полѣнѣ и чрас лас, до полѣни березових... на три липы знаменани (Сучава, 1503 *Cost.S.* 260); пово(д) ... // ѡ(т) тоѣ могилы просто провади(л) по(д)ле гаю березового (Київщина, 1600 *ККПС* 139-140); Потомъ... указаль слуга помененый запусъ немалый, высечоный ... въ которомъ уже дерево немалое дубовое и березовое было (Луцк, 1619 *АрхЮЗР* 6/1, 411); тамъ же видиль и огледалъ гаи внивечъ высеченые до пулторы тиссечей пшювъ березовыхъ (Луцк, 1650 *АрхЮЗР* 3/IV, 435).

2. У складі вл. н.: Березовый бродъ: тымъ березовы(м) бродо(м) до врочыща тросковы(х) мховъ (1546 *ОГ* 15 зв.).

◊ дати пироговъ березовыхъ *див.* ДАТИ.

БЕРЕЗЬЄ *див.* БЕРЕЗЄ.

БЕРЕМЕННАЯ, БЕРЕМЕНА, БЕРЕМЪННА, БЕРЕМЪНЪННАЯ *прикм.* *лише ж.р. (яка перебуває у стані вагітності)* вагітна: невѣ(с)та... будучи береме(н)а крычала...и тажко(с)ти терпѣла (XVI ст. *КАЗ* 628); Тая, гды беременноюсь стала и на свято нѣкоторое до костела ... шла, породила дитя (Київ, 1621 *Кон. Пал.* 937); К томуо ты(ж) два молодаа еще и беременѣна была бли(з)ко порожд(л)єніа (1645 *УЄ* № 32, 274);

у знач. ім.: бѣда тыжъ боуде беремѣнны(м) и тымъ кѡторыи кѡрмать прѣсами в тыи дни (1556-1561 *ПС* 181); Веоарангъ: Дѡмъ горы а(б) беремѣнної, або до(м) сгѣваючо(г) (1627 *ЛБ* 192).

Див. ще БРЕМЕННАЯ.

БЕРЕМЯ, БЕРЕМА с. . 1. Вантаж, тягар, ноша, клунок: Пугошинскій дей тоѣ беремя отъ того злодея взялъ, а злодея пустилъ (Луцк, 1579 *АрхЮЗР* 3/1, 9); Брѣма: тажаръ, бѣрема, тлѣмокъ (1627 *ЛБ* 12); дозвѡлъ миѣ слѣзѣ твоѣмѣ, же зъ земли возмѣ берѣмена на двохъ мѡловъ (серед. XVII ст. *Хрон.* 324 зв.).

2. Повинність; обов'язки. беремя повозовое - повинність давати підводи для перевезення вантажів: те(ж)... ѡто всѣхъ береме(н) повозовыхъ... ѡ(т) коше(н)я сена... вы(з)воляемъ ве(ч)ными часы (1566 *ВЛС* 8); тягнути і носити беремя - виконувати повинності: а в томъ мѣщане гдрьские збжоны знищены ижъ они только сами тагнѡтъ и носать береманѣ мѣстские а поплечъники ихъ в томъ имъ не помагають (1552 *ОВол.З.* 201).

3. *Перен. (те, що гнітить людину, тяжє над нею)* тягар: вѣсе шѣто бы кѡли повидѣли ва(м) абы есте стерegli стержѣте и дѣлайте але по(д)лоугъ и(х) оучиігковъ не чинѣте бо повѣдаю(т), а не чина(т), навазоую(т) бо беремена тажѣкаа, а не // зносителѣнаа (1556-1561 *ПС* 97-97 зв.); дѡброѣ ярмо скрѣшивши, и бѣрема лѣгкое з себѣ звѣрѣвши, желѣзными ѡковами вмѣсто ѡны(х) себе ѡковалесь (Острог, 1607 *Лѣк.* 12).

Див. ще БРЕМЯ.

БЕРЕСТОКЪ ч. Бересток: ѡтъ того леса через лицѣ к белому копцѣ... къ лозкамъ бересткамъ (Мізове, 1537 *AS* IV, 100).

БЕРЕСТЪ ч. 1. (*дерево*) берест: а хотаръ пасици... да ест поченши ѡт два берести росохати до конецъ дороги на единѣ яворъ (Гирлов, 1519 *ДВВ* II, 2); в том лѣсе есмо грани старыи знашли в дѣбе и в бересте (Турійскъ, 1540 *AS* IV, 243); Копъцы два ѡбапо(л) дороги... по(д) дѡбровою рѣбежи ѡ бере(с)те (Ковалин, 1599 *ЦНБ* ДА/ПІ-216, 99 зв.).

2. Рамка для стільників, зроблена з бересту: знать же свѣжо пчолы подрано, яко тежъ и знаки тыхъ сдоровъ, то естъ подраня пчоль; захороны(!) довжи(!), береста з восками, знать же свѣжо пчолы подраны (Овруч, 1629 *АрхЮЗР* 4/1, 79).

БЕРЕСТЬЯНИНЪ, БЕРЕСТАНИНЪ ч. (*мешка-нець Берестя*) берестянин: И тежъ, коли берестьяне хожывали до Горо(д)на, або з Горо(д)на до Берестья — ты(и) не повинъги мыта дати (Берестя, 1509 ТУ 52); Демъанъ го(р)диевичъ берестанинъ... // мель... ременье роботы рима(р)ское бичи поески (Берестя, 1583 Мит.кн. 54 зв.-55).

БЕРЕЧИ дієсл. недок. Берегти, пыльнувати: пра(е)саесо, берегу, усмотряю (1642 ЛС 324).

БЕРИЛЮСЪ ч. (*гр. Βερίλλος*) (*дорогоцінний камінь*) берил: ω(з)доблены... камъные(м) дороги(м)... шо(с)ты(и) са(р)диω(и) самы(и) кризе(л)ду(с) ω(с)мы(и) берилю(с) (XVI ст. КАЗ 659).

БЕРКОВЕСОКЪ ч. (*міра ваги, що дорівнювала 10 лудам*) берківець: Отъ берковеска соли гр. 4 (Берестечко, 1556 РИБ ХХХ, 397).

БЕРЛО с. (*пол. berło, чес. berla, свн. fergala, лат. ferula*) 1. Скіпетр, берло: Скіпетръ: Держава, или лѣска царскаа а(б) бѣрло, а(б) пѣлца(т) кроле(в) (1627 ЛБ 232).

2. ч. Влн.: василе(и) бѣ(р)ло (1649 РЗВ 183 зв.).

БЕРМОВАНЕ, БИРМОВАНЕ, БЪРМОВАНЕ с. (*стл. bierzmowanie*) миропомазанія: тоє розезналъ, што есть бо(л)шее, Бискѣпна ли бирмова(н)е, чили все(х) ω(т)кѣпитела, преч(с)тной крѣви розълиа(н)е (Острог, 1587 См. Кл. 19); донели(ж) боудѣтъ вторіи коумѣе при бѣрмованю. и мало нѣжѣй в ты(х) же кни(ж)ка́хъ написа(н)но (к. XVI — поч. XVII ст. Кн. о лат. 125 зв.); нѣмъ бермованя доступятъ, смерть уперезаеъ (Київ, 1621 Коп. Пал. 782); костѣлъ заходный такъ великѣю таемниѣ, что е(ст) печѣтъ стѣго дѣа, без котороѣω и тайна крѣщенїа не совершаеъ са, ω(т)кладаеъ на бирмова(н)е до лѣтъ досконалы(х) (Київ, 1621 Коп. Пал. (Лв.) 24).

Пор. **БЕРМОВАТИ**.

БЕРМОВАТИ, БЪРМОВАТИ дієсл. недок. (*стл. bierzmować*) (кого) миропомазувати: Ваши же попове, поне(ж) // не имаю(т) тои моци бѣрмовати миро(м) а дѣти кр(с)татъ. то не зѣполное кр(с)щенїе творатъ (к. XVI - поч. XVII ст. Кн. о лат. 125 - 125 зв.); Стефана, сына Гезина, бермоваль, а другимъ законоъ Христовъ проповѣдалъ (Київ, 1621 Коп.Пал. 996).

БЕРНАДИНЪ див. **БАРНАДЫНЪ**.

БЕРНАДИНЪ див. **БАРНАДЫНЪ**.

БЕРНАРДЫНЪ див. **БАРНАДЫНЪ**.

БЕРНАРЪДИНЪ див. **БАРНАДЫНЪ**.

БЕРНВО див. **БЕРВЕНО**.

БЕРЧИЙ див. **БИРЧИЙ**.

БЕРЮЗА ж. (*тур. pıruza, figuze, перс. pıruza*) (*дорогоцінний камінь*) бірюза: берюза... есть камень синосте(н) (XVI ст. Траян. 537).

БЕСВСТЫДНЫЙ див. **БЕЗВСТИДНЫЙ**.

БЕСЕДА див. **БЕСЪДА**.

БЕСИДА див. **БЕСЪДА**.

БЕСКИДЪ ч. Гірський хребет, гори, бескид: А почнѣ такъ, нехѣй вѣдають запѣвне которынкѣлвекъ и в' сáмомъ Рймѣ новою наѣкою про(д)кѣючо(м) мѣшкають, и в' Влѣской земли, и в' повѣтахъ и землѣхъ штѣо за Алпійскими и Пириійскими горами албо за бескидами, ажъ и до Гадьбра живѣ(т) (Київ, 1619 Гр. Сл. 195);

(*про гори Карпати*) бескид: Року 1595 Татаре, Подгоре и Покуте звосавши, черезъ Бескидъ до Угоръ пошли (поч. XVII ст. КЛ 77).

Див. ще **БЕСЧАДЪ**.

БЕСКОНЕЧНЫЙ див. **БЕЗКОНЕЧНЫЙ**.

БЕСКОРБЕНЪ див. **БЕЗКОРБНЫЙ**.

БЕСЛОВЕСНЫЙ див. **БЕЗСЛОВЕСНЫЙ**.

БЕСМЕРТИЕ див. **БЕЗСМЕРТИЕ**.

БЕСМЕРТІЕ див. **БЕЗСМЕРТИЕ**.

БЕСМЕРТНЫЙ див. **БЕЗСМЕРТНЫЙ**.

БЕСМЫСЛЕНЪ *прикм.* Бездумный, безглуздый: Видиш ли, Скарго, твоего бесмысленна разума хула на твоих же православных и правове́рных пап святых (которых мы за православие и правове́рие почитаем и святым) куды падает! (1608-1609 Виш. Зач. 223).

БЕСНИКЪ ч. Гуляка: basshe(us), бе(с)ник (1642 ЛС 99).

БЕСНОВЕННЪ *присл.* Шалено, несамовито: басшатим, беснове(н)нѣ (1642 ЛС 99).

БЕСОВСКИЙ див. **БЪСОВСКИЙ**.

БЕСОВЪ див. **БЪСОВЪ**.

БЕСПЕЧАЛНЕ *присл.* Безтурботно, безжурно, спокойно: жадноѣ бѣды смѣтно не вспоминаеъ, але радѣеъса ... и Бгѣ зато спомѣчникови своѣмѣ дѣкѣючи, пожѣткѣ прагъ свой(х) бе(з) фрасѣнкѣ (*на полях беспеча(л)не.* - *Прим. ред.*) оуживаеъ (Київ, 1637 УЄ Кал. 142).

БЕСПЕЧАЛНЫЙ *див.* **БЕЗПЕЧАЛНЫЙ**.

БЕСПЕЧЕНСТВО *див.* **БЕЗПЕЧЕНСТВО**.

БЕСПЕЧЕНЪ *див.* **БЕЗПЕЧНЫЙ**.

БЕСПЕЧНЕ *див.* **БЕЗПЕЧНЕ**.

БЕСПЕЧНЕЙ *див.* **БЕЗПЕЧНЪЙ**.

БЕСПЕЧНЕЙШЫЙ *див.* **БЕЗПЕЧНЪЙШИЙ**.

БЕСПЕЧНОСТЬ *див.* **БЕЗПЕЧНОСТЬ**.

БЕСПЕЧНОСТЬ *див.* **БЕЗПЕЧНОСТЬ**.

БЕСПЕЧНЫЙ *див.* **БЕЗПЕЧНЫЙ**.

БЕСПЕЧНЪЙ *див.* **БЕЗПЕЧНЪЙ**.

БЕСПЕЧНЪЙШИЙ *див.* **БЕЗПЕЧНЪЙШИЙ**.

БЕСПЕЧНЪШИЙ *див.* **БЕЗПЕЧНЪШИЙ**.

БЕСПЕЧОНЪ *див.* **БЕЗПЕЧНЫЙ**.

БЕСПЕЧЪНЕ *див.* **БЕЗПЕЧНЕ**.

БЕСПЛОДИЕ *див.* **БЕЗПЛОДИЕ**.

БЕСПЛОДНО *присл.* Без плодів, марно, безплідно: а то тыи которыи соу(т) в' трѣню засѣяни ... в'ходачи задоушаю(т) слово, и бес'пло(д)но бывае(т) (1556-1561 ПЕ 140 зв.).

Див. ще **БЕЗПЛОДНЕ**.

БЕСПЛОДНЫЙ *див.* **БЕЗПЛОДНЫЙ**.

БЕСПЛОТНЫЙ *див.* **БЕЗПЛОТНЫЙ**.

БЕСПОРУ *присл.* Беззаперечно, безспірно: Объявити бо хочю беспору, что есть правда в скаржинных речениях и что есть ложь (1600-1601 Виш. Кр. отв. 171).

БЕСТВИТИ, БЕСТВЪТИ *дієсл. недок.* Біситися, лютувати: Разсвер'п'в'ваюса: Розб'дую, б'д'ю, б'ств'ю (1627 ЛБ 106); Разсвер'п'в'ваю: Дич'ю, б'ств'юса, розд'ч'ю, б'ств'лю (Там же).

Див. ще **БЕСТВИТИСЯ**.

БЕСТВИТИСЯ, БЕСТВИТИСА *дієсл. недок.* Біситися, лютувати: Разсвер'п'в'ваю: Дич'ю, б'ств'юса, розд'ч'ю, б'ств'лю (1627 ЛБ 106);

(над ким) злуцатися: н'г' огнемь, н'г' голодомь, н'г' иными мордерствы такими, якими ся христ'яне надь христ'янами, безъ жадной даной имь отъ насъ причины бествили и суров'ли! (Київ, 1621 *Кон. Пал.* 777).

Див. ще **БЕСТВИТИ**.

БЕСТВЪТИ *див.* **БЕСТВИТИ**.

БЕСТИЙСКИЙ, БЕСТІЙСКИЙ *прикм.*

Диявольський: оуважай якъ б'д'ные м'аткы для г'лоуд' д'т'о(к) малы(х) на покармь заб'аюють, и 'д'на себ'ѣ

бест'йское гот'ю(т) (поч. XVII ст. *Проп. р.* 157); гды на соборе прешло(м) бести(н)ско(м) не нашло(с) такъ я(к) еп(с)п'ь розд'м'ѣ(л) дв'ѣри(л)е(м) бра(т)ско(м)д' постановешю (Гологори, XVI ст. *ЛНБ* 4, 1136, 35, 1).

Див. ще **БЕСТИАЛСКИЙ, БЕСТІЙНЫЙ**.

БЕСТИЯ *див.* **БЕСТІЯ**.

БЕСТИА *див.* **БЕСТІЯ**.

БЕСТИАЛСКИЙ, БЕСТІАЛСКИЙ, БЕСТИАЛЬСКИЙ *прикм.* 1. Звіриний, звірячий: Не быдло кол'бти и м'аса оф'ѣрова'ти, д'х'овинаа ест' оф'ѣра, але зл'г'ѣ помыслы о(т)верт'ати, роспина'ти себе, и непристойн'г'ѣ а бест'ялск'ѣ пожадливости оубив'ати и кол'бти (Київ, 1637 УЕ *Кал.* 268); Позв'ѣрховное шд'на дал' им' Б'г' з' ск'ѣрь бест'ялски(х) (Київ, 1646 *Мог.Тр.* 939).

2. *Перен.* Звірячий, лютий: Великаа ест' л'аска Пан'скаа до сл'ѣги, г'йнаа, // и ажъ н'азбытъ знамен'таа: а сл'ѣжнаа до товариша с'ѣр'овость и немилос'рд'іе, и нел'ѣтост'ивое ест' и неслы'ханое, а прав'е бест'ялское (Київ, 1637 УЕ *Кал.* 463-464).

3. Диявольський: ж'адного не было кот'орый бы в'зборон'алъ,.. а звл'аца по(д) тотъ ч'ась гды гр'єцкаа мо(и) б'арз'ѣи была притерта и пон'ижена презъ т'а'жкое, а прав'е бест'ялское шкр'ѣт'енство, тог'о кот'орый на тотъ ча(с) гр'єцкое справов'алъ П'анство тиранско (Київ, 1627 *Тр.* 658); т'єды презъ гр'ѣхъ бест'яльск'ий ст'алиса подобными нат'ѣрь (1646 *Мог.Тр.* 939).

Див. ще **БЕСТИЙСКИЙ, БЕСТІЙНЫЙ**.

БЕСТІЙКА, БЕСТИКА *ж.* Створ'іння, тваринка: Тымъ же сп'особомъ // и вид'тр'ий чл'вкъ, ест' бест'ікою н'г'акою образъ и кп'гал'п'т' маюч'ю (Вілыа, 1627 *Дух. б.* 170-171); Салам'ц'тра: Бест'і(н)ка ве(л) я(к) ящ'орк(а). Та(к) зи(м)на же огне(м) ж'іе(т) и пл'оме(и) г'аси(т) (1627 ЛБ 230).

БЕСТІЙНЫЙ *прикм.* Те саме, що бестийский: Ачъ неч'исто'ѣ и сп'р'бно'ѣ то'ѣ о'учты, шкр'ѣтно'ѣ и бест'ійно'ѣ (Київ, 1637 УЕ *Кал.* 994).

Див. ще **БЕСТИАЛСКИЙ**.

БЕСТИКА *див.* **БЕСТІЙКА**.

БЕСТІЙСКИЙ *див.* **БЕСТИЙСКИЙ**.

БЕСТІЯ, БЕСТИЯ, БЕСТИА, БЕСТІА, БЕСТЫЯ, БЕСТЫА *ж.* (*лат.* bestia) 1. Тварина, звір, бест'ія: Ижъ то ест' повинность пастыра каждого,.. о стад'ѣ соб'ѣ порученомъ чути и съ пилностью старатися,

якобы отъ волковъ и иныхъ окрутныхъ бестый пожрано не было (Вильна, 1595 *Ун. гр.* 112); безсловесное, бестіа (1596 *ЛЗ* 31); Прощѣ ва(с) брата... же бы(с)мо не прилѣчени были к ѡны(м) бестіа(м), и(к) гадо(м) (XVI ст. *УС* № 29519, 100); ме(д)вѣ(д) котораа бестіа естъ окрѣтнаа и нелютоствиваа, не ты(л)ко ко(р)мачоу поблажаѣтъ, але те(ж) з ни(м) и скачетъ и в пласы иде(т) (поч. XVII ст. *Проп. р.* 226); кг(д)ыжъ и конь маѣтъ циѡтѣ, стѣпоу и крочь и пѣсь стережѣтъ и лови(т) и инѣше бестіе такъже (Острог, 1614 *Тест.* 175); не доси(т) тебѣ было на то(мъ)... пе(р)лами оправляти... але те(ж) и конѣ, мѣли, пси и инѣи бестіи, такъже вози, лектики... пе(р)лами ѡбивати и прикривати (Чорна, 1629 *Диал. о см.* 272); И тепѣрь еше оустави(ч)не грѣшимѡ... всѣхъ звѣровъ, птаковъ, и бестій; волковъ и вѣронов драпѣжнѣйшими бѣдчи, и нѣколи ма(с) лю(д)скихъ сѣрѣе ѣсти не переставаячи (Київ, 1637 *УС Кал.* 469); родѣти бовѣмъ ѡныхъ посполитый и спошный с' поганы и бестіами даръ е(ст), и вѣховати ѡныхъ в' циѡтахъ нѣкоторыхъ и погане могѣтъ? (Київ, 1646 *Мог. Тр.* 928).

2. Міфологічна істота, чудовисько: кгды царь испѣлнѣлса тѣжкимъ гнѣвомъ, и з' окрутными бестіами плѣды ливаньскими скормлеными... которыхъ бестій до войны страшно прибранны(х) было в' личѣбѣ патъсѣтъ, вѣшолъ неш(т)мѣнны(м) ср(д)цемъ..., хотачи вѣконати на(д) нѣми гѣркѣю и страшнѣю смрть (Острог, 1598 *Отп. КО* 10); Поѣгове повѣдали некгды(с) жебы ты(м) лѣ(п)нѣ двѣ(х) рыцеровъ ... выславили, же то(т) срокѣю бестію звѣтажи(л) и жрѣдло гыпокрыны кона своего Пекгаза по(д)кѣвою в'збѣдѣлъ, або ѡ(т)повѣлъ (поч. XVII ст. *Проп. р.* 203); таа [молитва] пекѣлѣные рѣпасти замыкаѣтъ, нѣа ѡтворѣтъ, бестіомъ окрѣпнымъ роскаѣдетъ (Київ, 1634 *МІКСВ* 313);

(*противний Богові*) диявол: тогды тое писмо имѣ естъ ме(р)тво а справе(д)ливимъ судо(м) божимъ то са стало абы ры(м)скіи би(с)купы на голова(х) свои(х) инѣфулы ѡ дву(х) рога(х) носили абы са таа бе(с)тыа в ни(х) ѡказала (XVI ст. *КЛЗ* 632 (на полях); видѣлъ ѡнъ бовѣ(м) двѣ(х) аглѣовъ чѣшгѣ в рѣка(х) маючи(х), з' которы(х) едѣнъ кды чѣшѣ на цр(с)тво бестіи ... вѣлилъ, зара(з) было цр(с)тво тѣмное, и ве(с) свѣ(т) полны(и) бы(л) тмы бѣрзо великои (поч. XVII ст.

Проп. р. 189 зв.); того не вѣдасѣшь, же гды якая бестія доткнется якої святости, теды южъ не можетъ ся назвати святостію? (бл.1626 *Кир. Н.* 12); Іѡанъ стѣи называѣтъ мѣремъ бѣрливи(м) зборища геретѣцкіи, и ис тогѣто мѣра, бестіа вѣидетъ; // шатаѣгъ в' тѣлѣ лю(д)скомъ живѣчи, той бѣдетъ блѣознѣти Бга Нб(с)ногѡ и Ха егѡ (Чернігів 1646 *Перло* 137-137 зв).

3. *Зневажл. (про людину)* бестія, тварина: але еше в наѣго(р)шѣе не(д)бѣльство впадѣти, ю(ж) то боуде(т) великій знѣкъ глѣупства глѣупы(х) бестіи, кг(д)ы мы вѣрнѣи тоежъ що невѣрнѣи чинѣти бѣудемо (Острог, 1607 *Лѣк.* 66); ѡ(т)толь философъ оный выборнѣйшій злослѣивого члѣвка живѣтнѣмъ нагѣриши(м), якобы нажкрѣтнѣйшею бестією маѣдетъ (Євѣ, 1616 *УС Єв.* 3 пенум.).

БЕСТІАЛСКИЙ *див. БЕСТІАЛСКІЙ*
БЕСТІАЛЬСКИЙ *див. БЕСТІАЛСКИЙ.*
БЕСТРАСТЕНЪ *див. БЕЗСТРАСТНЫЙ.*
БЕСТУДЕНЪ *див. БЕЗСТУДНЫЙ.*
БЕСТУДИЄ *див. БЕЗСТУДИЄ.*
БЕСТУДНЫЙ *див. БЕЗСТУДНЫЙ.*
БЕСТЫЯ *див. БЕСТІЯ.*
БЕСТЫА *див. БЕСТІЯ.*

БЕСУРМАНИТИСА, БЕСУРМЯНИТИСЕ *дієсл. недок. (приймати бусурманську (магометанську) віру)* бусурманитися: Духовные тое патрѣярхин чернѣцы, игуменове уставичне се турѣчатъ // и бесурмянятъ, и по краинахъ чужихъ се волочатъ (Вильна, 1597 *РИБ* XIX, 209-210); рекоу такъ, тѣтые не грѣшатъ и боудѣтъ вѣмовлени, которые за дѣхѣвными патрѣярхин оустави(ч)не са вѣдлѣгъ твоѣго непѣвного писма потѣрѣчѣочими бесѣрмячатъ (Острог, 1598-1599 *Апокр.* 65 зв.).

БЕСУРМАНСКИЙ, БАСУРМАНСКИЙ, БЕСУРМЯНСКИЙ, БЕСУРМАНСКИЙ, БИСУРМАНСКИЙ *прикм.* Бусурманський, магометанський: А ма(м)ки хре(ст)я(н)ские в жидо(в)скихъ дете(и) и...дете(и) басу(р)ма(н)скихъ быти не маю(т) (1566 *ВЛС* 95); ѣста(в)уемъ которые кнѣзи и му(р)зы татарове закону бесу(р)ма(н)ского, маю(т) ѡсело(ст) именѣя земскіе... и е(ст)ли гые бываю(т) на слу(ж)ба(х) нашихъ..., таковы(м) нава(з)ка маѣ(т) быти яко шля(х)ти (Там же, 95 зв.); А которые вязни и неволпики также неволпичи народу христѣянського,

которые бы колвекъ при дворе моемъ... были и знайдовалися, кромъ вязневъ, неволниковъ и неволницъ народу Бесурмянского, Татаръ, вже отъ сего часу волными чиню (Луцкъ, 1576 *АрхЮЗР* 1/1, 116); якъ былъ за животá своѣго пѣстрахо(м) поган(с)твѣ бисѣрм(а)нскомѣ, оумѣт' ѡ ти(м) повѣсти Тагина (Чернігів, 1646 *Перло* 4 зв. нenum.).

БЕСУРМЕНИНЪ, БЕСУРМЯНИНЪ ч. Бусурманин, магометянин; іновірець: а споминаете флорентського соборѣ шйякъсь згѣдѣ, которѣю самъ бгъ праве(д)нымъ судѣмъ своймъ... ро(з)мѣталъ, и волегъ панство зе(м)ное члѣку, бесу(р)мянинови вѣдати (1600 *ЦНБ* 476 П/1736, 46); другихъ подданныхъ поймавши, повешали...розляньє крве, тираньско округіє чинили, же турчинъ бесурменинъ того не чинитъ (Луцкъ, 1622 *АрхЮЗР* 6/1, 431).

Див. ще БЕСУРМЕНЬ.

БЕСУРМЕНЪ, БАСУРМАНЪ, БАСУРМЕНЪ, БЕЗСУРМАНЪ, БЕСУРМАНЪ, БИСУРМАНЪ, БУСУРМАНЪ, БЪСУРМАНЪ ч. Те саме, що бесурменинъ: ѡставуємъ... абы жидь, и // татарин(и) и ко(ж)ды(и) бе(з)су(р)манъ на достое(н)ство ани на которы(и) вра(д) ѡ(т) насъ гдѣра... преложонъ не бы(л) (1566 *ВЛС* 94 зв. - 95); ко(ж)ды(и) бесу(р)ман(и)... хре(с)тия(н) в неволи мети не маєт (Там же, 94 зв.); а то не в таковыхъ речахъ бжїихъ за(к)он(н)ныхъ великихъ а обьщихъ але оу власныхъ каждого, а в таковыхъ и жидѣве, и еретикѣве, и бѣсѣрмани молча(н)емъ не те(р)патъ якъ вы (Острог, 1587 *См.Кл.* 5); Што се тежъ дотыче(т) ... небезпечности... которая се с припа(д)ко(в) инши(х) па(н)ствъ хреста(н)ски(х) ѡ(т) неприяте(л) басу(р)mano(в) заходи(т): тогды ѡ то(м) дае(м) мѣ(ц) зупо(л)ную... пано(м) посло(м) жебы з ы(н)шы(ми) послы коро(н)ными... вше(л)аки(м) небе(з)пече(н)ства(м) забегали (Луцкъ, 1595 *ЛНБ* 5, II 4048, 77); са(м) то его К(р)м бачити можетъ и(ж)... вси кроле(в)ства не то(л)ко хрестиа(н)ские але и пога(н)ские стоятъ и помножаютьса яко на кгру(н)те мощно(м): кгды(ж) бесу(р)мены погане знаютъ и справе(д)ливо(ст)ю панства свои ро(з)шираю(т) (XVI ст. *ЦНБ* II 22641, 6); тоє ж мовил... ѡтдавши их басурменом (поч.XVII ст. *Вол.В.* 87); Слыш, пане, плач маток и дѣток невинних, Котрих тен бѣсурман держит в путах сильних (1648

Елег. 153); татаровъ и разныхъ бисурмановъ, на выкоренене стану рыцарского и на...знице... шляхецкихъ вольностей... // затегнуть (Кременецъ, 1649 *АрхЮЗР* 3/IV, 138-139).

БЕСУРМЯНИНЪ *див.* **БЕСУРМЕНИНЪ.**

БЕСУРМЯНИТИСЕ *див.* **БЕСУРМАНИТИСА.**

БЕСУРМЯНСКИЙ *див.* **БЕСУРМАНСКИЙ.**

БЕСУРМАНСКИЙ *див.* **БЕСУРМАНСКИЙ.**

БЕСЧАДЪ ч. Те саме, що бескидъ: Роускїи краинѣ замикаю(т)са горами ѡ(т) полѣдна, которїи зовемо бесчадъ (Львів, поч. XVII ст. *Крон.* 48).

БЕСЧЕСТИЕ *див.* **БЕЗЧЕСТЯ.**

БЕСЧЕСТНЫЙ *див.* **БЕЗЧЕСНЫЙ.**

БЕСЧИСТЛЕННЫЙ *див.* **БЕЗЧИСЛЕННЫЙ.**

БЕСЬ *див.* **БЕЗЬ².**

БЕСЬДА, БЕСЕДА, БЕСИДА, БЕСЯДА, БЪСЬДА ж. 1. Мовлення, мова, слова: Альбо не вѣдае(ш) и(ж) твоа бесѣда и хитро(ст) и многословіє глѣпство(м) естъ пре(д) бгмъ по павлѣ (п.1596 *Виш. Кн.* 236); якъ може ся розумѣти твоя бесѣда, якъ бесъ у вѣтеръ говоривъ (XVI ст. *НС* 165); таковыми бесѣдами слѣхи ихъ призываються (Київ, бл. 1619 *Аз. В.* 76); Але о то на сесь часть на листъ милости твоеє любовной беседы моеє досытъ (Дерманъ, 1628 *КМПМ* I, дод. 322); помѣстна бесѣда - говірка: По(д)ярѣмни(к): Помѣстною бесѣдою москѣвски, Мѣринъ // конь прѣсты(и), лѣша(д) (1627 *ЛБ* 85-86).

2. Розмова, бесіда: колацны и бесяды непотребныє з мужемъ твоимъ теперешїимъ..., маючи часто, дом дей еси увес спустошила (Володимир, 1580 *АрхЮЗР* 8/III, 313); а што(ж) за пожито(к) гово(р)ни, или бесѣды // иноковы с тобою (п.1596 *Виш. Кн.* 246-246 зв.); homilia, бесѣда (1642 *ЛС* 219); я(к) хлѣ(б) тѣло, та(к) она [молитва] дшѣ лю(д)скѣю послѣ(т), вѣдлѣгъ вѣшшо(г) оуказана, але часомъ таажъ, бесѣдою, албо розмѣвою з Бгмъ титѣлѣтъ (Київ, 1648 *МКСВ* 348); Бесѣда. Homilia. Cologium (1650 *ЛК* 426); в бесѣду внийти (з ким) - вступити в розмову: Вопросы латинника, папу, или кардынала... и коего-либо латинского рода челоуѣка, егда ся случит кому от православныхъ с нимъ в бесѣду внийти, да даст испѣдание своея вѣры, како вѣрит (1588-1596 *Виш. Кн.* 129); заживати бесѣды (з ким) - бесідувати,

розмовляти: А то рѣсскыя попы... тѣды ж з людми заживають бесѣд и плесканя, а люде их за то любат, же им во всем похлебуют (поч. XVII ст. *Вол.В.* 80); **порожня бесѣда, праздна беседа** - пуста, безмістовна розмова, балаканина: бо если бы красного што на собѣ носи(л), ты бы на него миле(и)ко погладова(л) и говорити з ни(м) // прагнѣ(л) и поро(ж)ными бесѣдами зачепа(л) (п. 1596 *Виш.Кн.* 234-234 зв.); да кто неискусный от видѣнія мечту праздных бесѣд на прелест повинется (1588-1596 *Виш. Кн.* 139).

3. (*промова релігійно-повчального змісту*) проповідь, повчання: Той же зась въ бесѣдѣх... въ мѣстѣ ономъ тайномъ... указуетъ дванадцать брамъ (Київ, 1621 *Коп.Пал.* 367); и кого таа бесѣда не просвѣти(т) в разоумѣ (Устрики, I пол. XVII ст. УЄ № 29515, 83); Такъож(д)е... в цркви не даж(д)ь бесѣдѣ творити (Львів, 1642 *Жел.П.* 4 зв.); духовная бесѣда - проповідь: Початокъ, мѣблю, дѣхбвнымъ з православными бесѣдамъ моймъ в мѣстѣ Вилни... оучинити пре(д)савзалеми быль (Вильна, 1620 *См.Каз.* 5 зв.);

книга повчань, проповідей: Ино твоа м(л) ... речи монасты(р)скіе еси побра(л)и меновите зыкга(р), и книгѣ зовомѣю бесѣдѣ е(в)г(л)скѣю (Берестя, 1593 *ЛСБ* 238, 1); такъже и на Дѣанія ап(с)льскіе тобожъ автора бесѣды, котрыє книги за живота... епископа Львѣвского... соуть переложены (Львів, 1614 *Кн. о св.* 3 зв. нenum.); Меч духовный; книга избранная на десту з вопросами и отвитами; Бесиды Василея Святого (Луцьк, 1621 *АрхЮЗР I/VI*, 503); Приписалисмо з Типографіи нашеи Дѣмови и особѣ егѡ... книгѣ Бесѣдъ... Іоанна Златоустаго (Київ, 1625 *Коп. Апок.* 3); книги розныє Бесѣды зла(т)ѣ на Іоа(н) ча(ст) а (Львів, 1637 *Ив. Усп.* 26 зв.); бесѣды апостольскіе — книга апостольских проповідей: Бесѣды Апо(с)то(л)скіе трѣе дрѣжованыє (Луцьк, бл. 1627 *ПВКРДА* 1-2, 265).

4. Порада: жона моа емѣ отказала, ижъ бесѣды я помочи емѣ не могѣ дла неспособного здорова своего (Петржів, 1564 *AS VI*, 250); кнегини Матѡеєваа Четвертенскаа... посылала по колькратъ до... брата моего... слѣдженника своего, Якѣбка, просачи Егѡ Милости въ домъ свой до себе на бесѣдѣ (Луцьк, 1564 *AS VI*, 231).

5. Зібрання: сподъ, ра(д) якій бывае(т) на бесѣдѣ (1596 *ЛЗ* 76); А то съ тоє причины, ижъ одинъ

шевчичикъ съ тогожъ неизбежного и свовольного братства, будучи на бесѣде, (учынились предотечею) (Вильна, 1599 *Ант.* 941); Съжитіа: съвокѡпленіа, бесѣды (1627 *ЛБ* 127);

бенкет, забава, учта: нѣакий Валентый Желехъ, чинилъ ѡповѣдане... якобы Егѡ Милость князь Ярославъ, бѣдѣчи въ домѣ кнегини Матѡеєвое Четвертенское... емѣ шгось на бесѣде вчинити мель (Луцьк, 1564 *AS VI*, 240); кгда бы которы(и) шля(х)ти(ч) ... ездилъ або ходи(л) ... по то(р)гохъ, и по ко(р)чмахъ пи(л) и на беседа(х) сада(л), а пото(м) ѡ(т) ты(х) ра(н) ѡме(р), то(г)ды то(т) ѡ(т) кого тые раны а бо(и) бы са ста(л), голо(в)щины не будетъ... платити (1566 *ВЛС* 93); Гоститва: Банке(т), бесѣда (1627 *ЛБ* 28); люде...пре(з) вѣдичіе на ѡста(т)о(к), якъ многѡ и частѡ при банкѣта(х), бесѣда(х), и розны(х) оучтахъ грѣша(т), латво естъ хотѣчомѣ познати (Київ, 1646 *Мог.Тр.* 910);

(*номинальна учта*) помин.и: "Хто сказил бесѣдѣ, той нехай направитъ", бо небожчик хтал ѡтехать (1564 *AS VI*, 245); тѣды стѣи ѡ(т)цы многи... оузаконоположили... абы зъ того поминѣльного ѡбѣдѣ и Бесѣды ничѡго стрѣвного до домѡвъ... не ѡ(т)носили (Київ, 1625 *Коп. Ом.* 150).

БЕСѢДНИЙ *прикм.* Проповідницький: homil(e)atic(us), бесѣдний (1642 *ЛС* 219).

БЕСѢДНИКЪ *ч.* Бесідник, співрозмовник: Бесѣдникъ. Coniua. Colocutor (1650 *ЛК* 426).

БЕСѢДНИЦА *ж.* Бесідниця, співрозмовниця: sermosinatrix, бесѣдница (1642 *ЛС* 370).

БЕСѢДОВАНЕ, БЕСѢДОВАНІЄ, БЕСѢДОВАНЬЄ *с.* Розмова: Приповѣданіє: Припоминанье, ѡповѣданье, зѣстье, примѣщанье, причина, бесѣдова(н)е, розмовланье, причинѣньеса, вставланьеса (1627 *ЛБ* 99); Лѡгика, діалектіка: ро(з)лѡва, бесѣдованье, или йстинныхъ, и лѡжныхъ разсѣдженіє (Там же, 220); молітва в собѣ замыкае(т) не то(л)ко мыслѣнѣное але и оустѣное бесѣдованіє (Львів, 1645 *О тайн.* 97).

БЕСѢДОВАТИ, БЕСЕДОВАТИ, БЪСЕДОВАТИ *дієсл. недок.* 1. (кому що, кому о чім і без додатка) Говорити (що кому, до кого, про що): Сице и хс ап(с)лѡмъ оубо самѡличнѣ бесѣдова (1556-1561 *ЛС* 16); Не бе(з) причины бѡсловове слоухачевъ любѡ-

лѣнныи гды ѿ оусправедливленю грѣховъ, и ѿ ласкахъ нб(с)ныхъ диспоутоують або бесѣдють (поч. XVII ст. *Проп. р.* 179 зв.); не бесѣдуй слова глупыи и порожныи (XVI ст. *НС* 19); кгда о богатомъ и Лазари читаемо, ижъ во огни и въ мукахъ будучи, ко Аврааму бесѣдовалъ? (1603 *Пит.* 63); Теперь же юже познаваю, иж ты не сам прироожнымъ и учонымъ от писма разумомъ, Скарго, мудрствуеш и бѣседуеш, но истинный духъ воздушны твоими усты речет, и той тебѣ шептал, коли еси тое книжку писал (1608-1609 *Виш. Зап.* 223); акексимъ: з' ѿлѣче(н)емъ а(л)бо смѣхо(м), лю(б) жарт(о)м), бесѣдючи(и) (1627 *ЛБ* 173); Мнѡзи ѿ(т) Стыхъ Пр(о)р(о)къ, и бгословидѣвъ, бесѣдють... ѿ второмъ пришествью сна Бжїа на сдѣ (Чернигѡв, 1646 *Перло* 129 зв.).

2. (з ким) Розмовляти, бесѣдовати: поистине ѿ(т) моуж(ж) оцѣ твои блжнии знаемии твои бла(ж)нии бесѣдовавшии с тобою (1489 *Чет.* 80 зв.); А што(ж) ино(к) не вѣмѣ(т) бесѣдовати с тобою альбо его пытае(ш) ѿ дѣаво(л)ски(х) прилога(х) (п. 1596 *Виш.Кн.* 237 зв.); Павелъ святыи, христїаны витаючи и много з ними бесѣдуючи, Петра святого не споминает (Львѡв, 1605-1606 *Перест.* 52); всѣ то ннѣ яснѡ видимѡ; на срѡ(д)ницехъ нашихъ, которыи вчера бѣсѣдовали з нами, а нынѣ юже ихъ нѣмашъ, вѣ тѣмномъ гробѣ замкнѣны (Чернигѡв, 1646 *Перло* 126 зв.); Бесѣдую. *Colloquor. Confabulor* (1650 *ЛК* 426).

3. Справляти учту, жертвовати: И такъ вѣсполъ сходїлїса, і засѣдали, оу велїки(х) црква(х) дхѡвне бесѣдючи (Острог, 1598 *Ист. фл. син.* 37 зв.); *rolluceo*, бесѣдую, жертвую, жрю (1642 *ЛС* 320).

БЕСѢДОВНИКЪ ч. 1. Розмовник, діалог: Дїалѡгъ: Бесѣдовни(к), да(м): кн(г): ѳ. г(л). а (1627 *ЛБ* 201).

2. Авторъ повчанъ, проповѣдей. Вл.н.: Григорїи Бесѣдовникъ прѣзъ млтвѣ Царя Траїана спасѣть (Київ, 1627 *Тр.* 38).

БЕСЯДА див. **БЕСЪДА**.

БЕТЕГЪ, БЕТЮГЪ ч. (*мад.* *beteg, betuh*) хвороба, слабїсть, *діал.* бетегга: Также и мы, братя, коли кто упадетъ у якую неволю, или ятя, или у бетюгъ... такъ чини, якъ сесѣ люде (XVI ст. *НС* 29); Не гнѣвайме ся на бога, за што пуцаетъ на насъ усякую неволю... чомъ мы за грѣхы нашѣ не лише есме дожныи случьствомъ, албо бетегомъ, али ище мусиме терпѣти (Там же, 178).

БЕТЪЖНЫЙ *прикм.* Хворий, слабїи: Видишъ, Христось звалъ сыномъ бетѣжного чоловѣка (XVI ст. *НС* 31);

у *знач.ім.*: И речетъ Христось праведнымъ: "Подте вы, благословенныи выдѣ отца моего, чомъ было вамъ жаль голодныхъ, и жадныхъ, и сторонныхъ, и голыхъ, и бетѣжныхъ, и имитыхъ дѣля мене и дѣля слова моего" (XVI ст. *НС* 11).

БЕТЮГЪ див. **БЕТЕГЪ**.

БЕХТЕРЪ ч. (*пол.* *bechter*, *перс.* *bagtar*, *монг.* *begter*) кіраса: А сынъ моемъ. князю Дмитрию, ѡтписѣю шѣбѡ соболно... зброа, бехтеры, панцыри (Володимир, 1547 *АС IV*, 564); а та(к) передо(м)ною возны(м) ес м(л) кнїгнн ку(р)пська оказовала па(н)цировъ трына(д)ца(т) бѣ(х)те(р) ѡди(н) (1578 *ЖКК I*, 121); Въ коморе Конюской панцеровъ семъ, бехтеровъ два (Деречин, 1582 *АрхїОЗР* 6/1, 113).

БЕХУРЪ див. **БАХУРЪ**.

БЕЧАТИ, БИЧАТИ *дієсл. недок.* Бекати, ревити: Бечѡ *tugio* (1645 *Уж.* 67 зв.); Бичю. Во, Воо; as; age (1650 *ЛК* 426).

БЕЧИ див. **БЪЧИ**.

БЕЧКА ж. (*стп.* *beczka*) те саме, що бочка: а Ян нехай ихъ в бечки солит, бо маемъ тѡю зверинѣ зимою некоторымъ паномъ здѣ казатъ везти, а зѣвлаща зббринѣ (Вільна, 1543 *АС IV*, 372); ѡд бечки побияня дале(м) г(р) вѣ и шелю(г) ѡди(н) (Львѡв, 1594-1595 *ЛСБ* 1041, 1 зв.); до пива бечка една (Пересопница, 1600 *АрхїОЗР* 1/VI, 298).

БЕЩЕСТІЄ див. **БЕЗЧЕСТЯ**.

БИ див. **БЫ**.

БИБЛЕЙНЫЙ див. **БИБЛИЙНЫЙ**.

БИБЛЕОТЕКА див. **БИБЛИОТЕКА**.

БИБЛЕЯ див. **БИБЛИЯ**.

БИБЛИЙНЫЙ, БИБЛЕЙНЫЙ *прикм.* Біблійний:

Тѡтъ навкъ мойхъ былъ ѡвоцѣ. Гды... Пїсмо стѡе Библѣиноє... читалемъ (Єв'є а. Вільна, п. 1616 *Прич. отех.* 11 зв.); Поневѣжъ самїи... Библійныи тлѣмачи свѣдчатъ, ижъ тѡтъ ли(ст), хѡчъ по Жидѡвскѣ былъ пїсанныи, еднѣкъ нигдѣ са тепѣрь по Жидѡвскѣ не найдѣтъ (Київ, 1632 *МІКСВ* 279).

БИБЛИОТЕКА, БИБЛЕОТЕКА, БИБЛІОТЕКА ж. (*лат.* *bibliotheca*, *гр.* Βιβλιοθήκη) 1. (*книгосховище*) бібліотека: А такъ ку показанью

правды того... собору есть книгъ старыхъ, писаныхъ по островахъ Греческихъ, на многихъ местцахъ польно есть; и въ библиотекахъ зашныхъ, яко у Ватыканской и въ Сворьтиянъской въ Рыме (Володимир, 1598-1599 *Відп. ПО* 1105); Если за(с) прише(д)ши до библиотѣки якоби вартовали книгами рѣзными (поч. XVII ст. *Проп.* р. 240 зв.).

2. (*зібрання книг*) бібліотека: Библиотека (*слово написано іншим почерком.* - *Прим.ред.*) книги розные (Львів, 1637 *Інв. Усп.* 26 зв.).

БИБЛИЯ, БИБЛЕЯ, БИБЛІА, БЫБЛЕЯ, БЫБЛИЯ ж. (*лат.* biblia, *гр.* biblia) біблія: Иванъ момони(ч) ... мель ... // ... быбле(и) книгъ ли (Берестя, 1583 *Мит. кн.* 45 зв. - 46); Потреба вѣдати, ижъ семдесятъ выкладачевъ, которые Пголомею царю выкладали Библию зъ еврейского языка на кгрецький, едины имена Божии такъ попросту, безъ выкладу, положили, яко Саваофъ (Вільна, 1600 *Катех.* 25); моглъ бы пѣлую быблию, яко стараго и нового закона, написати (1608-1609 *Виш. Зач.* 212); Жада(ю) собѣ... бысь дмѣлъ всю быблею на пѣма(т)... повѣсти (Київ, 1623 *Мог. Кн.* 10 зв.); Библиа дрѣкованаа (Луцьк, бл. 1627 *ПВКРДА* I-2, 264); Быблия че(с)ка (Львів, 1637 *Інв. Усп.* 41 зв.); офероваль и двохъ барановъ яко... в библии пишеть (серед. XVII ст. *Хрон.* 117 зв.).

БИВАТИ¹, БЫВАТИ *дієсл. недок., многокр.*
1. (кого) (*завдавати неодноразово побоїв*) бити: малжонок... каждого дня округне сам се бивал (Луцьк, 1563 *АрхЮЗР* 8/III, 47); сам мя пугами, тетивами бивал и хлопятомъ передъ собою бити розказовал (Володимир, 1567 *АрхЮЗР* 8/III, 135).

2. (кого) (*позбавляти життя*) бити, убивати: Бо зѣвше в немъ такій рїцери бивали, Што мѣнжне нѣпрїателѣй ои чїстыхъ бивали (Київ, 1622, *Сак.В.* 49 зв.).

◦ **езы бивати (бывати)** — ставити загороду в рїчцї, ставку для риболовлї: они сами встѣтъ свой волный мевали и езы бивали и рыбъ ловливали (Краків, 1527 *AS* III, 310); вси тые в одно слово ... светчили, ижъ то есть берегъ стого Николы Пустынского и езы бывали на мнѣстръ Пустынскїй (Київ, 1560 *АрхЮЗР* 8/IV, 168); бивати чолом (кому) — кланятися (кому), просити (кого): бивали ми чоломъ многожды мужи заманастирскїи Печерского манастира, жалуючи на

святого Николы старцовъ Пустинского манастира о Кононовскїй дворъ (Київ, 1508 *АрхЮЗР* I/VI, 13).

Див.ще **БИТИ¹.**

БИВАТИ² *див.* **БЫВАТИ.**

БИВАТИСА *дієсл. недок., многокр.* 1. (о що) (*воювати, боротися за щось*) битися (за що): ба(р)зо якъ читає(м) ѿ па(н)ства свѣта того бивалиса люде (Вільна, 1596 *З.Каз.* 68).

2. (о кїм) (*виявляти особливу увагу до когось, дбати про когось*) побиватися (за ким): мтї ѿ неї тѣживала и биваласа (1489 *Чет.* 323).

Див.ще **БИТИСЯ.**

БИВШИЙ *див.* **БЫВШИЙ.**

БИВШИЙ *див.* **БЫВШИЙ.**

БИДА *див.* **БЪДА.**

БИДЛО *див.* **БЫДЛО.**

БИДНЫЙ *див.* **БЪДНЫЙ.**

БИЕСОВЫЙ *див.* **БЪСОВЫЙ.**

БИЛЕНЬ ч. (*коротка частина ціпа*) бияк, бич, *діал.* билень: Билень у молотила. *Verber flagelli frumentarij* (1650 *ЛК* 426).

БИЛИННИКЪ ч. Бляхар: Bilinnik: blecharz (Жовква, 1641 *Dict.* 51).

БИЛИЦА ж. ◦ билица черная - (*Artemisia vulgaris*) чорнобиль: monoclonos, единовѣтвни(и), перосохова-ти(и), билица че(р)ная (1642 *ЛС* 272).

БИЛИЦЕ с. Тїк, *діал.* гумно: агеа, гу(м)но, билице, боище, молотилище (1642 *ЛС* 91).

БИЛІЄ с., зб. Бадилля: а гди перець дозрѣеть тогди тии люде биліє пе(р)цевоє поपालяю(т) (серед. XVII ст. *Луц.* 532).

БИЛО с. (*серце дзвона*) било: Biło, młotek: dzwon (Жовква, 1641 *Dict.* 51).

БИЛОГОРОДЕЦЪ *див.* **БЕЛОГОРОДЕЦЪ.**

БИЛЦЕ с. Медіатор, плектр: Біло: Молотѣкъ котрымъ стрѣны нагагають. И ты(ж) билце албо пѣрѣко котрымъ на стрѣнахъ бранкѣ'отъ (1627 *ЛБ* 162).

БИЛЫЙ *див.* **БЪЛЫЙ.**

БИНДА ж. (*стп.* binda, *нѣн.* Binde) пов'язка, *діал.* бинда: Вѣнѣць: корѣна, бинда албо чепѣць (1627 *ЛБ* 24).

БИНДАСЪ ч. (*стп.* bindas, *нѣн.* Bindex) тесло: то есть пила, би(н)дасъ і теслица, і криваа коса моа, которымъ ѿрѣжемъ составъ телесныи розбираю і

косою кошѣ всѣхъ, старихъ і молодихъ, заровно берѣ (XVI ст. *Сл. о см.* 334); тамъ же... видели есми... шабель пять, биндасовъ два, пиль двѣ (Луцьк, 1582 *АрхЮЗР* 6/1, 131).

БИОДРО с. (*смп.* biodro) те саме, що бедро: *Kozaczeiku, panesz moy, Naczym że budet poiazd moy? - Posažu te za biodrami, Prywiczu te torokami* (1625 *П. про Кул.* 23).

БИРАТИ, БЫРАТИ дієсл. недок., многокр. І. (що, від кого, з кого, від чого, на кого і без додатка) (*мити, податок, дашну і т.д.*) брати (що від кого, з кого), стягати (що в кого): дал... емѣ тоє имѣне...// з даими грошовыми и медовыми,... и з мыты, естлибы давно бираны были и со всеми иными подачки (Краків, 1507 *AS* III, 39-40); а *kozaki, kotoryi za zemiany bywali, y z kozakow podumyszczynu na zamek byrano, y myto tez na zamek chožuwało* (Вінниця, 1545 *АрхЮЗР* 6/1, 24); а выти жадное с того шгъ нихъ не бирано (1552 *ОЧерк.3.* 11); с тых дворовъ я самъ платы грошовые и дани медовые на себе бираль (Тороканів, 1555 *ЧИОПЛ* V-3, 159); Пове(ж)ное а де(ц)кованое бырано по грошѣ (Варшава, 1616 *ООЗ* - 2, 2 зв.);

(що, для чого) одержувати, брати: А особливо для оправованья ры(н)въ або лотоковъ замьковыхъ бираль тотъ станицлавъ пднѣкаръ на го(д) по г копы грошей кгды пильнова(л) лотоковъ тыхъ (1552 *ОКЗ* 36 зв.); ха(н)ниба(л)... поки та(м) [в гишпани] панова(л), на ко(ж)ды(и) рокъ дванадцат(т) бочокъ золота чи(с)того з доходу(в) го(р)ни(х) бира(л) (1582 *Кр.Стр.* 31 зв.).

2. (що) (*забирати з собою*) брати: оны апахорытове, то естъ пусгыпножытели, о которыхъ Великий Василий змегьку чынить, ижъ собою сакраментъ Тела Христова на пущу бирали, и тамъ часомъ и черезъ два годы ховали, шго тые прыймовали (Вильна, 1599 *Лит.* 749).

3. (що) (*вибирати з надр землі*) видобувати, черпати: А при томъ кг валтовномъ наешашо... кгругнъ его милости пана моего кг берегу(!) ставомъ, поля, сеножати и руды, где рудники руды бирали, затопилъ и до шкоды не малой привелъ (Житомир, 1618 *АрхЮЗР* 6/1, 392).

Див.ще БИРОВАТИ, БРАТИ.

БИРЕТЬ, БИРИТЬ ч. (*фр.* bîret, it, bettella) берет:

Але дбе(р) ихъ мае(т) бы(ти) зна(ч)ны(и), ша(п)ки або биреты жо(л)тые (1566 *ВЛС* 94 зв.); *petas(us)*, бири(т). шапка округло широкая жидовская (1642 *ЛС* 313).

БИРКА ж. Гральна кістка, шашка: Жрѣбіа: Кістки, бірки, ліосы (1627 *ЛБ* 38); Бирка. *Calculus* (1650 *ЛК* 426); Бирокъ іграніє. *Ludus calculorum* (Там же).

БИРМОВАНЕ див. БЕРМОВАНЕ.

БИРОВАНЬ ж. (*мад.* bir) міць, сила; влада: "Чомъ намъ ся родила дѣтина и сыгъ далъ ся намъ, чѣя бированъ у него", якъ мовиль Павелъ святыи (XVI ст. *НЄ* 47).

БИРОВАТИ дієсл. недок. (*мад.* bir) І. (ким, над ким і без додатка) Мати владу, панувати (над ким і без додатка): Господь на небесѣхъ наготовилъ столецъ свуй, и царство его надъ усѣми бируетъ (XVI ст. *НЄ* 46); такъ и туй указуетъ людомъ у ской державѣ, чомъ овугъ бируетъ людами (Там же, 101); куды проповѣдаѣ святыи Павелъ, и Петръ... а теперъ туды бируютъ туркы (Там же, 132).

2. (чим) Володіти (чим), мати (що): будь готувъ усе, чимъ бируешъ, лишити и гзгубити ище и тѣлю и душу май радъ, нѣжъ согрѣшити (XVI ст. *НЄ* 158).

3. (кому чим) Могти, діал. бірувати: плати, кому есь довженъ, чини и роби и(сь) правдовъ, кому чимъ бируешъ (XVI ст. *НЄ* 19).

БИРУВЪ ч. (*мад.* biro) судця: а слуга естъ на сьомъ свѣтѣ каждый, хотъ король, хотъ папъ... хотъ бирувъ (XVI ст. *НЄ* 120); И побожии(в) Абрама руца(н)ский бирувъ Кузма, и были при томъ добрії люде (Бенедиківці, 1603 *НЗУж.* XIV 223).

БИРЧИЙ, БЕРЧИЙ ч. Збирач податей: Би(р)чихъ головны(х) обирали станы вси (1566 *ВЛС* 25 зв.); И тот податокъ каждый з людеи своих самъ выбравши, без кожного мешкана... до бирчихъ поветовых штдати маеть (Вильна, 1566 *AS* VII, 89); папо(в) бирчи(х) поветовы(х) ту(т) на ме(ст)цу назпачопо(м)... нѣ(т) (Володимир, 1567 *ЦДІАК* 28, 1, 2, 23); справа о збегі, квігы берчихъ на выдане съ поборовъ королевскихъ всихъ пять (Луцьк, 1576 *АрхЮЗР* 1/1, 55); Шго се тежъ дотычетъ подачокъ... масть его милость, папъ Кандыба, съ того имения выбравши, до бирчихъ наших отдавати (Володимир, 1594 *АрхЮЗР* 1/1, 430).

БИРЧОС с. Оплата збирачеві податей за працю: а выбираючи твою серебницю, не бралбы еси в них большъ толко// шт кождое сохи бирчого пенез один, а писчого такеж пенез один (Вильна, 1563 AS VII, 78-79).

БИРШАГ ч. (мад. birság) штраф: И би(р)шагу пагѣ осудили со(в)габирови дванаиця(т) золотыхъ (Бенедиківці, 1603 *ИЗУжг.* XIV, 222).

БИРЬВАТИ дієсл. недок., многокр. (що) (мито, податок і т. ін.) стягати, брати: А по (в)сімь местомъ г(с)дрьскимъ, где есть мыто его мл(с)ть то(р)говое и важьное бирывали къ мыту г(с)дрьскому (Берестя, 1526 *ТУ* 52); и теж послали есмо до Твоей Милости дрѣгий листъ господарьский, писанный ѿ мыто Жеславское, которое бирываю весполек з мытомъ ѿстрожским (Острог, б. 1533 AS III, 433).

Див. ще **БРАТИ, БРАТИ**.

БИСАГА ж. (лат. bisaccium) сакви, торба, діал. беаги, бисаги: Чпа(т): кнпѣна, сѣдлі(т): па(к)шабе(л)та(с), бисага (1627 *ЛБ* 157); latera(l)ia uiatoria, су(п)ки (!), тлю(м)ки, бисаги (1642 *ЛС* 251).

БИСЕРНИКЪ ч. Майстер, який виготовляє прикраси з перламутра або дорогоцінного каміння: Бисерникъ. Gemmarius (1650 *ЛК* 426).

БИСЕРНИЙ прикм. Перловий, жемчужний: bassat, ма(р)гари(т)ный, бисе(р)ный (1642 *ЛС* 99); Бисерный. Gemmeus (1650 *ЛК* 426).

БИСЕРЪ ч. 1. Перли, жемчуг; вироби з дорогоцінного каміння, прикраса: тотъ камень достойнѣишь есть промежи всѣ(х) бисеровъ, а находѣ(т) его ѿрлы (XVI ст. *Травн.* 492); богачъ кохалѣса... в' шатахъ дорогы(х) в' бисеръ(х) (XVI ст. *УС* № 29519, 210 зв.); hermelion, бисеръ (1642 *ЛС* 217); А была маиша якѡ насѣнье коріандрово бѣрвы якѡ бисера свѣтлого (серед. XVII ст. *Хрон.* 133); Бисеръ. Gemma. Margarita. Vnio (1650 *ЛК* 426); бисеры пометати предъ свиіями, свинским правом бисера пометати - ширити християнську віру серед тих, хто не здатний належно оцінити її; метати бисер перед свиіями: А до того и Христос и апостоли, паче же Павел пренія о вѣрѣ и законѣ с неуврачеванными возбраняют нам, свинским правом бисера пометати не повелѣвают (1600-1601 *Виш. Кр. отв.* 162); не дайте, стаа псомъ, нїже бисеры поместите пре(л) свиіями (Львів, 1642 *ЖелП.* 4).

2. Дорога, конгойна тканина, заст. вісон: віссонъ, перфіра: Паволока, и йпы(и) бисе(р), а(б) едѡа(б), червѡны(и), бѣл (1627 *ЛБ* 196); З' Іакінфѡ зась з шарлѣтѡ, з кармазінѡ, и бисерѡ починилъ шѣты (серед. XVII ст. *Хрон.* 113 зв.).

о бисеръ божий — вчення Христа і таємниці віри: бисеръ бжии, а всѣ(м) вѣрчѣмъ ѡ(т)ворены (1489 *Чет.* 136).

БИСИГИСЕ див **БЪСИГИСЯ**.

БІСКУПІЙ, ПІСКУПІЙ прикм. (стл. biskupij) те саме, що бискупекий: и вчинити зъ нихъ свѣтники, подлѣ обычая ипшихъ костеловъ бискупихъ головнихъ (Краків, 1549 *ЛГОЗР* I, 126); Люди бискѡпие канопицькне... мешчаномъ помагають на по(л)воды (1552 *ОЛЗ* 181 зв.); а я того имени пискупейо капитулноо, которое мне на выховане до часу, яко вряднику, дано, не поступлю (Луцьк, 1562 *АрхГОЗР* 8/VI, 124; с которого жерела викиндли ежджетѡ до рїмѡ по шапѣки кардїналѣскїе, по сѡкры, и по плаци бискѡпїи (Острог, 1598-1599 *Лпокр.* 171 зв.); проси(л) мене а(п)то(п) тесля ѡ пля(ц) на бѣдова(н)є которомѡ то я по(з)воли(в) бѣдоватися на пляцѡ пу(с)гы(м) за(м)ковы(м) за би(с)купѣ(м) когыце(!) на боло(п)ю (Київ, 1601 *ЛНБ* 4, 1136, 2, 46); там же се на дорозе ѡни повадили межи собою мешчаны(и) слѣга Сѣлико(в)ского того то мешчанина би(с)кѡпего ша(р)паль (Житомир, 1605 *ЦДІАК* 11, 1, 4, 23 зв.).

Див. ще **БІСКУПІЦКІЙ, БІСКУПОВЪ, БІСКУПСКІЙ**.

БІСКУПІЦКІЙ прикм. Те саме, що бискупский: право мел есми у суду кї родского Луцкого зъ... отцемъ Феодосиемъ... о збите врядника моего бискупцкого Григоря Белостоцкого (Володимир, 1570 *АрхГОЗР* 8/VI, 303).

Див. ще **БІСКУПІЙ, БІСКУПОВЪ**.

БІСКУПІЯ ж. Те саме, що бискупство в 2 знач.: тое жито... по живогѣ кнѡза... его мл(сти)... екзскуторове жидѣ городе(п)скому... продали и по(л)дапыми би(с)ку(п)ии и юлости хогачо(в)ское ту(т) до... ту(м)на вїпо(и) мл(сти) вывозили (Володимир, 1567 *ЦДІАК* 28, 1,2,2).

БІСКУПОВЪ прикм. Єпископів, єпископський: мы част дѣлницѡ... кнѡза, шго... бискѡп... даровал...

потвержаем... Его Милости подлуг... вмовы, которюю мел Его Милость зо шцем княза бискуповым (Краків, 1519 AS III, 194); тыбы ш том ведал и ведлѣгъ того листѣ княза бискупова в той речи са заховал (Вільна, 1540 AS IV, 262).

Див.ще **БИСКУПИЙ, БИСКУПИЦКИЙ, БИСКУПСКИЙ.**

БИСКУПСКИЙ, БИСКУПСКИЙ *прикм.* Епископський: што та(к) што славнѣйши(ми) секретаро(м) и... похлѣбца(м) его к(р) м(л)... абы са причинили и свѣ(д)чили яко годны(и) члѣкъ на па(н)ствована би(с)купски(х) доходо(в)... за которюю причинѣ то(му) особѣ, зави(в)ши в папѣрѣцѣ сто мли якъ са трафи(т) чи(р)воны(х) золоты(х) в рѣкѣ... тыць (1598 *Виш.Кн.* 293); бискупскій выкладъ того артикоулѣ, то в собѣ маѣтъ, же ведле него з ри(м)ски(м) бискупомъ сполѣчнѣсть и збѣдѣ мѣти (Острог, 1598-1599 *Апокр.* 59).

Див.ще **БИСКУПИЙ, БИСКУПИЦКИЙ, БИСКУПОВЪ.**

БИСКУПСТВО, БИСКУПЪСТВО *с.* (*стп.* biskupstwo, *стч.* biskupstvo) 1. (*сан епископа*) епископство: не явно ли е(ст) все(му) позбрѣ аггелъско(му), и члѣко(м) живѣщи(м) на зѣ(м)ли, яко сами есте тѣе би(с)купство... згонили (1598 *Виш.Кн.* 291); Владѣцтво а бискупство, вл(д)ка а бискупъ, хотяй слѣвы рѣзны, речѣ одна(к) одно сѣтъ (Острог, 1598-1599 *Апокр.* 21 зв.); Указы тежъ ми: где, коли костель Римскій, альбо бискупство чоловекови иньшое религий дано, такъ яко ся то нашымъ Рускимъ за вапкоюжъ недѣбалостю деяю? (Вільна, 1599 *Ант.* 855).

2. (*церковно-адміністративний округ, яким управляє епископ*) епископство, епархія: волость сѣбо(р)тыцака ш(т)дана на би(с)купство виле(н)ское (1552 *ООвр.З.* 114 зв.); па(н) ти(х)но а(н)дрѣви(ч)... визна(л) и(ж)... ездил(л) есми.. до (д)вора би(с)ку(п)ства лу(ц)кого до хотачова (Володимир, 1567 *ЦДІАК* 28,1,2,1); въ певныхъ мастьностяхъ бискупства Киевско-го, черезъ урожоного князя Кирика Ружинского... некоторые осады новыя показоны и попалены (Варшава, 1596 *АрхОЗР* 6/1, 259); Писаль... до мене Яна Галчи-новъского... Петръ Стрыбыль... жалуючи на... мещанъ и подѣданныхъ // Фастовскихъ, до бискупства Киевского належачого (Житомир, 1618 *АрхОЗР* 3/1, 238-239).

Див.ще **БИСКУПИЯ.**

БИСКУПЩИЗНА, БИСКУПЧИЗНА *ж.* (*стп.* biskupszczyzna) маетки (володіння) епископів: А тые вышей мененые всѣ селища воеводства Браславского и кгруппы их дѣлит Рос река зъ землею воеводства Киевского и з Бискупчизною, идучи долув Росью (Брацлав, 1570 *АрхОЗР* 8/1, 264); а зажъ того не посвѣчаю(т) ихъ клѣтвы о тѣе самое тѣлко чинѣные, кгды хто бискупщизны, десѣтины... и прочѣ и(м) не выда(л) (Острог, 1598-1599 *Апокр.* 202).

БИСКУПЪ, БИСКУПЪ, БЪСКУПЪ *ч.* (*стп., стч.* biskup, *сви.* biscof, *лат.* episcopus) епископ: А при том бѣдѣчим велебным и велможным: князю Войтѣхѣ бискупѣ Вилепскомѣ... князю Бартломѣю, бискупѣ Киевскому (Вільна, 1507 AS III, 43); Тотъ палацъ г(с)дрѣски(и) початъ справова(н) быти за бискупѣ лѣцъкого небожъчика кнѣза оашчевъского (1552 *ОЛЗ* 158); который лѣсъ естъ бискупа каменецкого (Брацлав, 1570 *АрхОЗР* 8/1, 264); Ка(р)динали і бискупы котѣрые са были по(ч)ю до папы збѣгли,.. мѣщю са при не(м) шпонѣвали (Острог, 1598 *Ист. фл.сш.* 49); мѣзѣйки егѣваки, не тѣлко в' Крѣлевских' доме(х), и... оу пѣкуюв свѣцкихъ, Але и в' дѣховни(х) оу арцибѣскуповъ, и бѣскуповъ, 8 митрополитовъ нашихъ (Чернігів, 1646 *Перло* 134 зв.); **бискупъ римскій, римскій бискупъ** — папа: припомниш'ли ... синѣды на котѣрыхъ бискупъ ри(м)скій напере(д) сѣдѣлъ (Острог, 1598-1599 *Апокр.* 147); Стефанъ абовѣмъ св. на збориску образборцовъ стоячи..., не одного толко бискупа Римского вспоминаѣтъ, але и другихъ патріарховъ (Київ, 1621 *Коп.Пал.* 564).

БИСКУПЪЩИЗНЫЙ *прикм.* Який стосується епископських володіннь: идучи долув Росью по правой руци входы воеводства Браславского, а по лѣвой руце воеводства Киевского и Бискупщизны (Брацлав, 1570 *АрхОЗР* 8/1, 264).

БИСОВСКИЙ *див.* **БЪСОВСКИЙ.**

БИСОВЪ *див.* **БЪСОВЫЙ.**

БИСТРИЙ *див.* **БЫСТРЫЙ.**

БИСТРИНА *див.* **БЫСТРИНА.**

БИСТРО *див.* **БЫСТРО.**

БИСТРОСТЬ *див.* **БЫСТРОСТЬ.**

БИСУРМАНСКИЙ *див.* **БЕСУРМАНСКИЙ.**

БИСУРМАНЪ див. БЕСУРМЕНЪ.

БИТВА, БЫТВА ж. 1. (*сутичка ворожих з'єднань, армій*) битва, бій: Бйтва была з волбхи по(д) шбертїно(м) (1509-1633 *Остр.л.* 126); тако(ж) лю(дї) поимани, которын соу(т) поимани в битва(х) и на сторожа(х)... абы са вернѣли с обдѣв сторѡ(н) (Ясси, 1510 *Cost. BD* 470); а коли пакъ оуслышите би(т)вы// и вѣсти ѡ бйтвахъ не боитеса бо и тоє моусить быти (1556-1561 *ПЄ* 179 зв. - 180); Котораа бытва срокаа пре(э) цѣлы(и) днѣ трывала (1582 *Кр. Стр.* 45); Смѣртъ... Порвѣла... Григорїа... Котрїый... Якъ Сынъ ѡ(т)чїзны правдїый працовѣль рѣвне, Ставачиса на плаца(х) бйтвѣ Слѣвны(х) поте(н)жне (Львїв, 1615 *Лям. Жел.* 7 зв.); Рѣтъ, бѡрба, пѡдвигъ: Бйтва, вѣлка, пѡтычка (1627 *ЛБ* 106); А потїмъ ѡрѣцїа, Поважне маѣтса мѡвити... Гды Цѣсарѡве ихъ щаслїве по выйграной битвѣ, з вѣкторїєю... ворѡчалиса до Паїнства своеѡ (Чернїгїв, 1646 *Перло* 63); вѣсталь црѣ предо днѣмъ и наготовѣль вѡйска кѡ битвѣ (серед. XVII ст. *Хрон.* 483); звести битву див. ЗВЕСТИ, зводити битву див. ЗВОДИТИ.

2. *Перен. (уперта боротьба з релїгїйными противниками, зі самим собою)* битва, боротьба: облецѣтеса в зуполную зброю Божую, бысте мѣли стати противко засадкам бисовскимъ, поневаж не маемо битвы противко крови и тѣла (Вїльна, 1600 *Катех.* 80); ты пла(ц) и мѣсце ши(р)мѣрское, на которо(м) бйтва была з дїаволо(м), и свѣто(м) (поч. XVII ст. *Проп. р.* 297 зв.); Звѣтазства и выйгранѣнѣ бйтвѣ на(д) нѣпрїательми тогды тобѣ дѣсть бгѣ, кг(д)ы ты бйтвы и звѣта(э)ства ѡдѣржишь на(д) пожа(д)лївостьми (Острог, 1614 *Тест.* 141); Но крѣпко заставлѣлиса за има га своеѡ, и вѣ ѡной бйтвѣ, спрали вѣ крови своѣи шѣты свои (Почаїв, 1618 *Зерц.* 64 зв.); ѡ Прехвѣлїни мѣници, дѡбраа ж то Вѡйна ваша, Вѣчный то покѡй и Рѣдѡсть наша, якѡ бйтва ваша выйграна, а Мѡцъ чартѡвскаа потѡптана... и навѣки вѣ тмѣ загнана (Чернїгїв, 1646 *Перло* 46 зв.).

3. (*взаємне завдаваня ударѣв, побоїв*) бййка: всѣ зго(д)не братия в ча(с) забѣгаючи злѡму абы болше неря(д)ны(х) ро(с)ти(р)ковъ и ко(р)чемъни(х) зва(д) и би(т)вѣ в дому бжѡмъ не было, вхвалили таковы(х) бѣ(э)чи(н)никовъ по(д)лугъ правъ стѣ(й)щїхъ ѡ(т)цовъ

патрїя(р)хъ казнити и карати (Львїв, 1633 *ЛСБ* 1043, 35).

4. Бйття, побої, удар: Павель мовиль: Мѣ пять разъ битву емъ прїаль, якъ еденъ разъ, тричѣ палицами бйть былъ емъ (XVI ст. *НЄ* 15); змїа всеѡ тѣла шборони(т) ѡ(т) бы(т)вѣ. а головы яко може(т) стереже(т) (XVI ст. *УЄ* № 29519, 84).

БИТЕ див. БИТЯ.

БИТИ¹, БИТЬ, БТИ, БЫТИ, БЫТЬ дїєсл. недок.

1. (кого) (*завдавати ударѣв, побоїв кому-небудь*) бити: жаловали намъ подданыи наши на тых данников... которыи ж... через границы их влостныи входачи и бчолы их влостныи дерѣт по бортам и их самых бьют (Острог, 1520 *AS* III, 196); людей в дѡбровѣ его бити и грабити не казал (Краків, 1539 *AS* IV, 180); панъ ратомъски(и)... дрѡгого разѣ за по(д)воды мѣпанъ ималь и везаль и за тетеревѣ рекѣ завѣ(д)ши пѣгами биль (1552 *ОЖЗ* 122 зв.); А хто бы би(л)и шля(х)тича киємъ сорокъ ко(п) гроше(и) платити (1566 *ВЛС* 91 зв.); Євгїїста выпїсуєт яко їс пїлатовї выдан и яко бїен и посмѣван (Володимир, 1571 *УЄ* вол. 66); тамже де(и) скоро наехавши ваша мл(с)ть на то село по(д)даны(х)... того села бйть мордова(т)... почаль (Київ, 1591 *ЦДІА Лен.* 823, 1, 133, 80); Сами бѣете, сами жалуете, сами ж бивши и плакати не даєт! (Вїльна, 1599 *Ант.* 861); И в домоу каиафино(м) с пр(о)рчства са на смѣваючи ѡчи завазовали и в ланитоу бѣочи пыгѣлиса его (поч. XVII ст. *Проп. р.* 213); заволаала на вас хрїстіанская жѡна з нареканямъ великим, которую есте в пол службы казали бити во уста аж до крове (Львїв, 1605-1606 *Перест.* 44); я до того сведомъ, хто его бив (Бориспїль, 1615 *АБМУ* 11); мене ж самого... гайдукомъ и слугамъ своимъ на месте у Києви казавши поймати... бйть, мордовать и до везеня... посадити был казал (Житомир, 1618 *АрхїОЗР* 1/VI, 457); такъ се на оного млѣдѣнца розгнѣваль же его лѣкомъ велми бїючи забиль (серед. XVII ст. *Хрон.* 13 зв.); та(к)же ѡныхъ каза(л) свои(м) бити, забияти и мо(р)довати (Житомир, 1650 *ДМВН* 199); бити себе вѣ перси (по персемъ) - ударяти себе кулаком у груди, виражаючи розпач, каяття, смуток и т.п.; битися в груди, бити себе в груди: Жѣны Жидѡвскїи... погладаючи на їса Распѣтого, ворѡчали са плачѣчи и бѣючи в перси своѣ (Київ, 1625

Кон. Каз. 13); сам' старший ихъ Хаганъ на око выдачи згинѣте своих' жолгѣро(в)... рѣками себе по тварі бить и по персемъ (Київ, 1627 Тр. 662);

перен. (кого) карати: Бієтъ его Гдѣ Бгъ невидимо; или на хѣдобѣ, или на здоровю (поч. XVII ст. Пчела 17); ни порѣчайса за кого, ни бій вѣрнаго съгрѣшающаго, ни невѣрнаго обидѣщаго (Львів, 1642 Жел.П. 2 зв.); бити языкомъ (кого) - проклипати: Пятое ныгѣшное, што бесме не били нѣкого нѣ оружіемъ, нѣ языкомъ (XVI ст. НС 219).

2. (кого) (задавати поразки кому-небудь) бити: кгда ся возамы и колесами ѡ(т)вселя мощно ѡ(б)варовалы на ве(р)хѣ оного ѡбозѣ стоячи, як(к) з башгѣ або за(м)ку якого може ся боронили, списсами (!), воло(ч)нями и ро(з)маитими потѣ(с)ками влохо(в) шпѣ(р)мѣючи(х) бѣючи (1582 Кр.Стр. 45 зв.); выбежавши з' мѣста противъ своимъ и нали битъ неприатели в посродкѣ замкнены(х) (серед. XVII ст. Хрон. 165 зв.).

3. (кого) (полюючи, забивати дичину) убивати: стрелцомъбы Твоя Милост нашимъ розказал, абы на нас звер били (Вільна, 1543 АС IV, 372); Тежъ крадѣтъ свини гѣси, кѣры бьютъ (1552 ОЛЗ 188 зв.); кгда по перве(и) пороши староста там половить тогды вжо вольно черкасыномъ... зверъ бити (1552 ОЧерк. 3. 11).

4. (що) (ударяючи по якомусь предмету, заглиблювати його) забивати, вбивати, заганяти: на тогъ час вода велика палей бити не могли (Підгайці, 1571 АрхЮЗР 8/VI, 170); сѣтъ бити - ставити загороду в річці, ставку для риболовлі: белаа рыба вса томѣ хто є(з) бьеть (1552 ОКЗ 44 зв.); к тому берегу казалъ входникомъ мозырскимъ сѣтъ бити (Київ, 1560 АрхЮЗР 8/IV, 167); мостъ бити - будувати (споруджувати) міст: тогды пну семену волно тежъ соби мо(ст) где хотя на кгру(и)те свое(м) бити и мыта дживати (Купів, 1577 ЛІІБ 5, II 4044, 25 зв.).

5. (в що) (ударяти по чомусь) бити: А кгда его милость отъ того угамовано, абы крыжа не зопсовано, тогды его милость въ баню и подъ баню въ муръ бити и стреляти казалъ (Володимир, 1591 АрхЮЗР 1/І, 295); Гиѣна взѣвши свое щена которое было слѣпо, принесла до стѣго Макарія: а бѣючи головою в' ворота дѣбра в'вошла (Вільна, 1627 Дух.б. 8); бити головою о землю — виражати розпуку, бути у

розпуці: пал' тежъ и Левъ на верх' гроба г(с)дна своего бѣючи головою о землю и як' члкъ ламентѣючи так' бѣрзо и рыкаючи, же зѣра(з) тамже дмер' (Київ, 1625 Кон. Каз. 19);

(чим в що) (про хвилі) ударяти, бити, хлюпатися, плескати: по(д) самы(и) го(з) валы мо(р)ские бѣют (1582 Кр.Стр. 81 зв.); Гѣчатъ свѣта сего мѣра попѣдливый, бѣючи волнами в бѣрегы кривѣи (Львів, 1591 Просф. 680).

6. (у що) (ударами по чомусь спричиняти звуки, подавати сигнал, сповіщаючи про щось) бити: Црѣ повелѣ(л) трѣбиті ... и въ бѣбны бити (1489 Чет. 57); пагѣ Струсь... зъ гайдуки и зъ многими помочниками своими ... //... насхаль мощно, кгвалтомъ, на йменье мое... голосомъ рознымъ, яко одны татарове, окрикъ учинивши, у трубы трубячи и у бубны бѣючи, зъ дѣтъ... стрелбу пустивши, штурмовали до дому, ворота и острогъ выбили (Луцьк, 1582 АрхЮЗР 6/І, 118-119); Сѣи день... чѣпили трѣдмѣы, в' бѣбны бѣили, на йнструмаггахъ мѣзи(и)кыхъ грали (поч. XVII ст. Пчела 40); Потѣмъ коли почѣто битъ въ бѣбны и трѣбны воѣшны, а такъ се зарѣзомъ замѣщали шѣки и почали се окрѣпѣ битъ (серед. XVII ст. Хрон. 422); въ звонѣ бити — сповіщати про щось за допомогою дзвонів: кды капланъ... дѣтокъ живы(х) ба(л)ванѣ своемоу офуѣрокѣли, жебы рѣдичове послышѣвши ихъ крикъ и плачь не пришли до оулютована, и з того болю з рѣ(к) забѣючи(х) не вырѣвали, в' звѣбны бѣили, и трѣбны голѣсны надымѣли (поч. XVII ст. Проп.р. 52 зв.);

(в що) (грати на деякихъ музичныхъ инструментах) бити: Всѣ рѣзны мѣзѣки... Стрѣйте Цитѣри, Лѣтнѣ, в' Арфы мѣле бѣйте, Мелодійными дѣмы на(с) всѣхъ веселѣте (Львів, 1631 Волк. 25 зв.);

(без додатка) (про годшишк) (позначати час) бити: котораа є(ст) годѣна дрѣгаа била (к. XVI ст. Розм. 46).

7. Стрѣляти, бити: зъ замку великого съ чотирохъ дель стреляти, бити въ церковь соборную и въ замочокъ владычпий... рѣдыка Холмский казалъ (Луцьк, 1565 АрхЮЗР 1/І, 10).

8. *Перен.* (проти чому) Виступати (проти чого): Противъ чомѣ Ап(с)лгъ...бѣе(т) мѣвачи и закладаючи, и(ж) оу на(с) не естъ мнѣго Пѣновъ... але єдинѣ Бгъ (Київ, бл. 1619 Аз.В. 6).

9. Кидатися, метатися: Бѣда, бѣда: яковѣмъ Плачѣмъ заволаюють [грѣшники] реводчи, и плачѣдчи, и ламентѣючи// ꙗ бѣючи, порвѣни бѣдѣтъ мѣчитиса гѣрко, на вѣкѣдѣстыи лѣта (Львѣв, 1641 Час. Слово 271-271 зв.).

о бити чоломъ (челомъ), чоломъ бити: а) (кому, кому о чѣм) звертатися до когосъ із проханням, уклѣнно просити когосъ про щосъ; бити чолом: била нам чолом кн(а)г(и)ни... Ровенскаа ѡ том, што первей сего дали есми ей дворицо пустое на фолварок на има ѡлизарцевское (Вѣльна, 1503 АS I, 125); би(л) на(мъ) чоло(мъ) и проси(л) абы(х)мо дали ему землю на впоха(н)е хлѣба на горе щиковицы (Киѣв. 1581 ЛСБ 62, 2); Потомъ тыи Ставецкии приездили к намъ, чоломъ бѣючи, абыхмо казали ихъ предсе в томъ с князем Андреемъ сѣдити подле права земли волынское (Петрѣв, 1527 АS III, 319); б) (кому, перед ким) низько вклонятися (кланятися) комусъ, шанобливо вѣтати когосъ; бити чолом: Во всемъ поволный слѣдга и богомолец Вашей Милости, архимандрита Жидичинский низко чолом бѣет (Жидичин, 1540 АS IV, 247); Миско Пшиганский... Петрѣв Микѣлинский... низко покорне чоломъ бѣють (Вѣнница, 1569 АS VII, 324); У Hospoda tam widyłem Boha ta sedyt za stołem A wsi bijut pred nim szołem (Яворѣв, 1619 Гав. 21); в) (кому на кого) скажитися на когосъ: то(г) игуме(н) г(с)дрю королю е(г) м(л)сти чоло(м) би(л) на тебе жалуючи и ли(ст) г(с)дрьски(н) ... по(д) тиса(ч)ма золоты(х) до тебе ѡде(р)жа(л) (Новгородок, 1554 ЛСБ 18); на кола (куль) бити - саджати на палѣ (палю, кѣл): даль его милость войту суполную моцу судити и осудити, карати и стинати, и на кола бити, и потопляти, якожь то право... жадасть (Кракѣв, 1507 АЗР II, 10); чомъ злодѣя про то вѣщають, тай розбуѣника на куль бѣють, шпо бы ся другѣ бояли выгъ такого дѣла (XVI ст. ПС 71).

БИТИ² див. **БЫТИ**.

БИТИСЯ, БИТИСЕ, БИТИСА, БИТИСА, БЫТИСЯ дієсл. недок I. (о що, чим). Ударятися, битися (об що): Такъ, яко се бѣють воды о скали Такъ се князя Лыки войско съ татарскимъ зошло, не великостю але моццю его прошлю (поч. XVII ст. КЛ 92); ісаавъ іаковъ въ оутробѣ мате(р)ней палѣми ве(г) зѣ ве(г) бѣлиса (поч. XVII ст. Проп. р. 250); битися в

груди, битися в перси, в перси битиса - ударяти себе кулаком в груди, виражаючи розпач, каюття, смуток; каютися в чому-небудѣ; битися в груди, бити себе в груди: у нучь и у день мучили ся, и у гробѣхъ кликали, и билися у груди свои (XVI ст. ПС 101); а мѣтарь пакъ стѣючи издаlesка апи ѡчѣй не смѣль к' небоу по(д)нести але билѣса в прѣси свои рекоучи. бже мл(с)въ боуди мнѣ грѣшнѣмоу (1556-1561 ПС 300); В перси ся бѣючи недолго въ смутку тривати: И зъ жалю ся вѣрнымъ твоимъ не урвати (Львѣв, 1630 Траг. п. 172).

2. (з ким і без додатка) *(вдаватися до бійки)* битися: я з нею вже билася (Луцьк, 1568 АрхЮЗР 6/1, 61); Распрѣвѣаюса: Звѣлд чиню, сварѣса, бѣоса, тажѣса (1627 ЛБ 106); *Образно:* Бо гди мѣлемъ Лазара четверодневнаго оу мене себе. А гди ѡнѣ его еднимъ словомъ своимъ заволаалъ,... и оу мене из зѣбовъ ѡстрихъ вирвалъ, и мое барзо ѡстрое ѡрѣжѣ притѣпилъ, Которое я себѣ ѡ(г) вѣка мѣль, Хоча емъ ся изъ нимъ не билъ (I пол.XVII ст. Сл.о ж. 17).

3. (проти кого, з ким і без додатка) Воювати, боротися, битися: ходилъ прѣ двѣдъ противоу голяда битиса (1489 Чет. 72); не то восвникъ, або боевникъ, хто ся у войску бѣеть, але то чоловѣкъ, хто людьми справус добре (Киѣв, 1573-1579 АСД I, 153); мѣдрыи и сѣптѣлности слѣвь ищѣчѣи, оутѣкають ѡ(л) войны и не ѣдѣтъ, а затѣмъ и послѣдѣнѣшими на(л) тѣхъ бывають(г); котѣрии бѣучѣса на войнѣ звѣгга(з)ство ѡ(л)несли (Вѣльна, 16727 Дух. б. 342); занежавши комѣссѣи, з хме(л)ниці(м) быти ся зезволили (серед.XVII ст. ЛЛ 179); попалили воѣнныи припрѣвы, и бѣлиса з' вакхѣдомъ и стергыи есть ѡ(г) нихъ (серед. XVII ст. Хрон. 486 зв.);

перен. (переборювати якѣсь труднощі) битися; боротися: ты не знае(ш) як са ипо(к) з' черево(м) бѣе(г), то(в)че(г), мѣгъ и бѣре(г); а ты его хдлѣ(ш) и клеветце(ш) (п.1596 Виш.Ки. 251 зв.).

4. (о що) Добиватися (чого), битися: а потомъ... сами промежку себе о нихъ бѣютсе и одинѣ другого опукивають (Рожанка. 1598 Л.Пот. 1023).

Див. ще БИВАТИСА.

БИТЛА див. **БЫЦЛА**.

БИТИШЫЙ прикм. (стп. bitny) хоробрый: ЕСТЬ того посвѣдчѣнамъ яснымъ Молдѣвѣи, Мѣлѣтаньскѣе пѣла, и битна Папѣиѣ (Львѣв, 1615 Лям.Жел. 7 зв.).

БИТЬ *див. БИТЫЙ.*

БИТЬЕ *див. БИТЯ.*

БИТНОСТЬ *див. БИТНОСТЬ.*

БИТЫЙ, БИТЬ, БИТЫЙ, БИТЫЙ 1. *прикм.*

(такий, якому завдали або завдають побою) побитий, битий: И коли шныи рокъ... пришлоъ, самъ княз //... перед нами стал и живовъ своихъ и врадниковъ, битыхъ и раннихъ... з собою мель (Краків, 1538 AS IV, 134-135); вставуемъ кгда бы которы(и) шля(х)ти(ч) биты(и) або ра(н)ны(и) после рагъ ездилъ або ходи(л)... по то(р)гохъ... а пото(м) ѡ(т) ты(х) ра(н) дме(р), то(г)ды то(т) ѡ(т) кого тые раны... голо(в)щины не будетъ... платити (1566 ВЛС 93); Безумны мы дѣля Христа, мы славныи, мы безчесныи до нынѣшняго часа, и терпиме голодъ и безъвудя, и биты есме (XVI ст. НС 40); Бо якъ оужъ, гды битъ бываесть, все тѣлю свое выставѣеъ, головѣ зась якъ мѡжегъ ховаеъ, //.. такъ и мы Христїане, тѣсною дорѡгою хѡдаци, зъ зветшалого чловѣка выздѡвѣтиса маемо (Київ, 1637 УС Кал. 339-340); шнъ за рехвизицією (!)... Марцина Блотского... видель помененныхъ мещанъ... битыхъ и змордованныхъ (Київ, 1646 ЛНБ 103, 22/1 d, 2011, I зв.);

у *знач. ім. (той, якого б'ють)* битий: оураженомѣ стогнати, оукрївжonomѣ протестоваѣтиса, битомѣ плякати, гдѣ бы еще не мѣлю быти волю, южъ бы то зо всѣ(х) мѣръ досконалая была невѡла (Острог, 1598-1599 Апокр. 81);

(*спричинений ударами*) побитий, потовчений: напервей видел есми на Яцкѣ Сѣгакѣ две раны кривавыхъ, а три битыхъ (Луцк, 1558 AS VII, 46); виде(л) есми... биты(х) сини(х) ра(н)... по хры(б)ту по нога(м) по рука(м) немало тру(л)но и(х) зличи(ти) (Володимир, 1567 ЦДІАК 28, 1, 2, 31); Та(к) же на Мисковы(м) теле, то е(ст) по хрибѣте и по крижу таковы(х) же разовъ битыхъ синыхъ спухлыхъ до (л)ва(л)цати виде(л) и ѡ(г)леда(л) (Житомир, 1650 ДМВІІ 200).

2. Друкований: Тресфоласвъ чотыры, Уставы два, а третей полуставъ битая (Київ, 1554 КМІІ І, дод.10).

3. (*про монети*) карбований, кований. У *знач. ім.:* поесъ чырвоный волошювый, за золотыхъ дванадцать, пенезей протестантовыхъ, которые мель на справы и на страву ... пановъ юристовъ присланые въ тросе на тымъ же челяднику мелковыхъ сто, а бытыхъ

двадцать (Житомир, 1640 АрхЮЗР 6/І, 523); таляръ битый *див. ТАЛЯРЪ.*

БИТЯ, БИТА, БИТЕ, БИТИЕ, БИТЬЕ, БИТЬЕ, БИТЬЕ, БИТЬЕ с. 1. (*завдавання ударів комусь*) биття: кгдамъ кгвалтъу волатъ почала, первей битемъ, а потомъ затыканемъ губы, хотячи мене забить, заборонили (Луцк 1598 АрхЮЗР 8/ІІІ, 477); перенявши мене люди якиес, сваволныи козаки ... страхи розные битем и мордерством здоровю моему задавали (Житомир, 1618 ЧИОІІІ XV-3, 158); Пранїе: Вирганье, битье, або топта(н)е погами (1627 ЛБ 91); такъ же битемъ и мордованемъ подданныхъ, килку арендовныхъ въ року теперешнемъ прочъ одогналъ (Луцк, 1630 АрхЮЗР 6/І, 475); подданныхъ битемъ... такъ же и розными ангариями розогналъ, и што колвекъ по пихъ зостало на себе обернулъ (Луцк, 1633 АрхЮЗР 6/І, 493).

2. (*результат, наслідок дії*) побою, побиття: брал ѡ мене ... на ѡгледаше подданныхъ княза Еґо Милости бытѣте и ... порѡбана дѣбровы (Луцк, 1558 AS VII, 39); пото(м) ѡказова(л) мнѣ во(з)ному служебни(к)... десатника..левона збиго(г)... которы(и) ѡ(т) би(т)я ле(л)ва мови(г) (Володимир, 1567 ЦДІАК 28, 1, 2, 10); ха пхали в бѡлого а такъ южъ ѡ(т) битя великого не мо(г) выбрындѣти (XVI ст. УС № 29519, 243 зв.); ѡ(т) которо(г) би(т)я ѡкру(т)но(г) неведомо если жи(в) буде(т) (Луцк. 1602 ЛНБ 5, II 4050, 72); въ вины правныи попали и поводовъ до шкодъ на петънадцять тысечей золотыхъ ошачованныхъ зъ битѣя походячихъ... приправили (Київ, 1633 КМІІ І, дод.545).

3. Бійка, завдавання ударів: князь Дмитръ //... кнежнѣ Галушкѣ ѡт маткѣ ее з битемъ взал (Книшин, 1554 AS VI, 163-164); При которы(м) шны(х) би(т)ю взято у Ивана, Миксово(г)[о] паро(б)ка, жупа(н) лонгдышовы(и) за золоты(х) шестъ (Житомир, 1650 ДМВІІ 199).

о бите в дзвоны — оповіщення про щось за допомогою дзвонів: а за тым битемъ в дзвоны, кгда се их болшей есче збегло, з тыхъ дверей сходками до церкви вдаривше, лихтари, формы в ней повыворочали, коберце поолдирали (Луцк, 1634 АрхЮЗР 1/VI, 687).

Див.ще БИТАСА, БІЕНЕ.

БИТАСА с. (*стп. bicie się*) битва, бій: Полковники

и сотники голофе(р)новы в' облаженю вибдліи обачивши пенкю(ст) и красоту въ іудифѣ вдовѣ сіаючюю, жолігѣр(м) ср(д)ца додавали битаса з неприателе(м) (поч. XVII ст. *Проп. р.* 267 зв.).

БИЧАТИ *див.* БЕЧАТИ.

БИЧИ *див.* БЪЧИ.

БИЧИЛНО *с.* Пужално: Бичилно. *Manubrium flagelli* (1650 ЛК 426).

БИЧОВАНЄ, БИЧОВАНЬЄ, БИЧОВАНА *с.* (*биття, шмагання*) бичування: ω Ісе найласкавшій! такъ ли рѣхло запоминасгъ стр(с)тій твои(х) бичована и оурдгана ω(т) жидовъ тебѣ бѣвшо(г) (поч. XVII ст. *Проп. р.* 173); Розважай же якъ хочешгъ: albo зостать пры матеры правдивой, которая тобою болѣла, поруганье, уплевание, бичованье и распятис... и нагостъ твою крещениіемъ (!) приодѣла, albo при сей улюбленой, которая, одершы тя зъ святоє шаты, вивѣвши за лобъ с того соборного дому в нерядный... домъ упровадила (Слуцьк, 1616 *АрхЮЗР* 1/ VII, 268); Кды бовѣ(м) е(ст) бѣ найсправедлившій, для тогбжъ треба абы былъ рѣвный и справедливый такъ в нагородѣ якъ в караню и бичованю (Київ, 1637 *УЄ Кал.* 153); сгѣ Бжій, пожаловаль мене врага Бжїа... и такъ за ма наставиль своій престѣи Раменя, и Плѣци подалъ на бичована, при сто(л)пѣ Пилатовѣ (Чернігів, 1646 *Перло* 7 зв. - 8).

БИЧОВАТИ, БИЧОВАТИ *дієсл. недок.* (кого, що і без додатка) (*бити, шмагати*) бичувати: паматай и(ж) гѣ бѣ избавїте(л) твой трьгѣль, бичова(н) шплѣва(н) и на дрѣвѣ кр(с)тно(м) розби(т) (XVI ст. *УЄ* № 29519, 25); еше по(д) вѣчо(р) старши(м) двораномъ свѣи(м) бичовати росказа(л) (поч. XVII ст. *Проп. р.* 229 зв.); Анг тежъ был Петръ святой в Римѣ, коли лист... з Рыму был писан, албовѣм каждого такового, который бы собѣ над Каласеями, старшинство признавалъ... и тѣлу своєму не фолыуючи, што тепер рымскіє мнихи чинят, же тѣла своє бичуют (Львів, 1605-1606 *Перест.* 53); ѡзвляю: зранюю... сѣкѣ, бичю (1627 *ЛБ* 143); Стережѣтеса прѣгѣ... людїи: абовѣмъ васъ бѣдѣтъ выдавати до Радѣ, и в' згромаженяхъ своѣхъ бичовати бѣдѣтъ (Київ, 1637 *УЄ Кал.* 340); И що мене мѣли бѣсове хлюстати, бичами ωгне(н)ними, в' мѣри геенско(м) и бичоват(и) то самъ сгѣ Бжїи; пожаловаль мене

(Чернігів, 1646 *Перло* 7 зв.): Бичюю. *Foris ca(e)do* (1650 ЛК 426).

БИЧОВАТИСЯ, БИЧОВАТИСА *дієсл. недок.* (*бити, шмагати себе*) бичуватися: а ижъ посполите въ той процесїи бывають люде, которые, зъ набоженства... сами ся бичуютъ (Рожанка, 1598 *Л.Пот.* 995); Власные то нынѣ мниси папские, що са бичуютъ до крови и кричатъ якъ волю, обѣвшися мас (поч. XVII ст. *Вол.В.* 74).

БИЧОВНИКЪ *ч.* Той, хто бичує: Бичовникъ. *Flagellator* (1650 ЛК 426).

БИЧЪ, БИЧЪ *ч.* Бич, нагайка, прут: и пашѣль в' цркѣви тѣи которые тамъ продавали волю... и голоубы... и оучипившїи бичъ з верѣи всѣ(х) выгнать ис цркѣ (1556-1561 *ПЄ* 347 зв); знашли ... бичовъ возницки(х) дравопаны(х) звазокъ (Луцьк, 1565 *ТУ* 112); ре(к) паве(л)... чи годитса ва(м) члѣвка ры(м)ланина не ѡсуженого бити би(ч)ми (II пол. XVI ст. *КА* 124); и казалъ Пилатъ привазати Іса до сто(л)па... и бити окрѣтгѣ... бичами желѣзными (поч. XVII ст. *Пчела* 56); Жѣзль: Вѣ(р)га, рѣзга, прѣ(т), бичъ (1627 *ЛБ* 163); *fragrum*, бичъ (1642 *ЛС* 198); сѣкли се бичми, ажъ се кровью ѡбливали (серед. XVII ст. *Хрон.* 311 зв.); *Образю* : якъ мѣли мене хлюстати бѣсове, лютыи катѣве, ωгнѣнными бичами... а ты мл(с)тивы(и) мо(и) избавїтелю, пожаловавши мене... даль еси хлюстати (Чернігів, 1646 *Перло* 100).

БИГСТВО *див.* БЪГСТВО.

БИДА *див.* БЪДА.

БИЄЄ *с.* (*завдаваня ударів*) биття, шмагання: Покажи ми ты въ тѣхъ епископѣхъ, не тылко заповѣды Христовы вси еше мїряне будучи если заховали... Гдѣ утерпѣль ближнему, и не судился зъ нимъ, и благословиль его вмѣсто клятвы або отнятемъ маєтности, и кривды учиненя, и до сукни взята, и половицу бієня, у другое стороны обороченя и иншыхъ росказанїи отъ Господа? (1608 *Пит.* 101).

Див. ще БИТЯ, БИТАСА.

БИЦА *ч.* Бешкетник, розбишак: вѣла Пастыра нашѣго Х(с)а потребѣетъ ... жебысѣмо были Милосѣрдни,... не заз(д)росливы, не гнѣвливы, не пїаници, не бїици, не корче(м)ници, не смѣхотворци (Київ, 1637 *УЄ Кал.* 89).

БІСКУПСКИЙ *див.* **БІСКУПСКИЙ**.

БІСКУПЪ *див.* **БІСКУПЪ**.

БІТЫЙ *див.* **БИТЫЙ**.

БЛАВАТНЫЙ, БЛАВАТЪНЫЙ *прикм.*

(*виготовлений з блавату — шовкової ткашини блакитного кольору*) блаватний: а при томъ аппараты,.. през менованых самых законгниківъ великим коштом... справлены, розныхъ кгатунковъ: блаватныхъ, аксамитныхъ, адамангковыхъ, атласовыхъ, табиновыхъ и игыныхъ подлейшихъ (Луцьк, 1641 *АрхЮЗР* 1/VI, 764); шагы ро(э)маитые// блава(т)ные... пулшкарла(т)ные, (Житомир 1647 *ЦДИАК* 11, 1, 12, 72-72 зв.); межы себе расшарпали... килка сподницъ блаватныхъ с кабатами и три палсндры блаватныхъ, пласчовъ три фаленгдышювыхъ (Луцьк, 1649 *АрхЮЗР* 3/IV, 132).

БЛАВАТЪ *ч. (стп. blawai, стп. blawai, сви. blawc)*

1. Блакитна шовкова тканина: Пане мой чого потреббенъ хочеш ли аксамитъ... тафты або якого рожіаю едомашки блаватъ? (к. XVI ст. *Розм.* 52 зв.); *Образно* : а аще подчасъ на питку съ тымъ же папомъ розмову свою ведлугъ фнлософїи выставятъ, же з бѣлого сукна albo блавату учинятъ чорное, а съ чорного за ся знову бѣлое (бл. 1626 *Кир. II.* 20).

2. Одяг з такої тканини: невѣста вѣ блаватъ и пе(р)ла оубраіаа на вшестеченство готова (Вильна, 1627 *Дух. б.* 183); Вмѣсто твойхъ шкарлатовъ и блаватовъ, тѣ бѣдетъ, плачь и скрѣжь зббомъ (Чернігів, 1646 *Перло* 135); з того обозу ле(д)во хто ушколь... и то в се(р)мя(ж)нѣ не в блавата(х) вышоль (серед. XVII ст. *ЛГ* 179).

БЛАГАТЕЛНО *присл.* Благално: моло(д)шая братия.. тоє ему про(с)тили и ѓ негожъ прощениа просячи блгательнѣ ѓмолили абы не былъ болшъ разорителе(м) добро(и)... прквно(и) справѣ (Львів, 1636 *ЛСБ* 1043, 44).

БЛАГАТИ, БЛАГАТЪ *дієсл. недок.* (кого, за кого, за що, чим) Просити, молити, благати: а кгда до цесара прибѣгли // застали оу кардинала... з двѣма блскѣпами ѡ(т) папы посланого, еднаючи и благаючи цесара великими подарки и обѣтницами (Острог, 1598 *Ист.фл.сш.* 50 зв.); Нѣчого тяжшого на тотъ часъ, нѣчого трудгѣшого не было, якъ округныхъ тыхъ и нелигостивыхъ, гнѣва и запалчивости поломснемъ

дышучихъ, тирановъ прозбами благати! (Київ, 1621 *Коп. Пал.* 776); благаймо Є:о, жебы и памъ скарбъ Дха своєго даровати рачилъ (Вильна, 1627 *Дух. б.* 189); Акѡисты, якъ много ночій, читаючи, Бга, Чистѣю Двѣд, за всѣхъ благаючи, Стравилъ (Луцьк, 1628 *Андр. Лям.* 5); Треба, Діпе грѣшная, Г(е)да благати И до него з слезами зашле прибѣгати (I пол. XVII ст. *Рез.* 174); а пилгнѣ всѣхъ ва(с), прошиѣ, абысте и за мое смиреніе Га Бга млтвами стѣми своѣми ... оумилостивлѣти и благати не запехали (Львів, 1646 *Жел.Сл.* 46 зв.); А оная менованая капитула зако(н)ници того мона(с)тира за душу мою грѣшную сорокоу(ст) ѡ(д)правоватъ повингни будутъ и тво(р)ца всемоу(ш)ного моли(т)-вали(!) своими благатъ (Тригорськ, 1648 *ДМВІІ* 218).

БЛАГИЙ, БЛАГИЙ, БЛАГЪ, БЛАГЪ *прикм. (цсл. благий)* 1. Добрий, благий: вгодимъ боу благими дѣлы (1489 *Чет.* 296); якъ правдивы(и) ѡ(т)ць, хотачи потѣхѣ и по працы, блгн() плѣдъ видѣти, И маєтъ в реєстрѣ по ѡбычаю вписаниса (Львів, 1587 *ЛСБ* 87, 2); И вѣру правую и дѣла благии, принесѣте богу дары дорогии (к. XVI ст. *Укр.п.* 88); агаоаггѣлъ: Блгн(и) вѣстни(к) (1627 *ЛБ* 172); Благъ. Bonus (1650 *ЛК* 425); *у знач. ім с.р. благое* — добро, благо: да са его блгыми оудовла(т) и насытатъ (до 1596 *Виш.Кн.* 263); скудно убо естъ благое ихъ находитъ содержатися доброго изволяючи (1600-1601 *Виш. Кр. отв.* 185); ласкавий, милостивий: заплативше оусе сполна господство мы, благопроизволихъ нашимъ благимъ произволеніємъ и чистим и свѣтлимъ срдцемъ (Сучава, 1503 *Cost. S.* 259); Ключъ сія книги зри листъ смѣ... "Благый читателю" и прочая, и опасно соблюди (XVI ст. *ПС* 3); блгаго гласа ѡ(т) ха бга слышати на страшнѣ(м) судѣ сподоба(т)са (Перемишль, 1592 *ЛСБ* 399).

2. Праведный, святой, благочестивый: Тѣмъ будемъ готовы на славное въскрєсєние благимъ и очищеннымъ житиемъ (1588-1596 *Виш. Кн.* 141); Путемъ бо христовымъ отцеве ходили и намъ стезю благу ити сътворили (к. XVI ст. *Укр. п.* 79); котры.. не хотятъ простити, гурко змѣ будетъ, а котрыи суть благии и млстивыи, великое весѣля будетъ тымъ (XVI ст. *ПС* 122); возмѣте иго мѣе на себе, иго бо мое блго и брѣма мое ле'ко е(ст)... а не ѡб'тажйтѣ ср(д)цѣ вни(х) недо-вѣрство(м) (Устрики, I пол. XVII ст. *УС* № 29515, 324);

у знач. ім. праведний, праведник: творите сѣ(д) истине(н)... и ѿблажати бл҃гы(х) а непокарающи(х)са исти(н)нѣ зако(н)не ѿбличати и казнити (Перемишль, 1592 ЛСБ 399); творити сѣ(д) истин(н)ѣ и милостыню в потребѣ Братіа(м) недостат(ч)ствѣющи(м) и ѿблажати бл҃ги(х) А непокарающи(х)ся... зако(н)не ѿбличати и казнити (Львів, 1609 ЛСБ 423).

3. Блаженный, дуже щасливий: "Благины суть людє, котрымъ выпустятъ ся грѣхы ихъ, и котрымъ покрыло ся беззакон҃ство ихъ (XVI ст. НС 61); пошлетъ вамъ бг҃ъ миръ, и лѣта блага и прохладна (п. 1596 Виш. Кни. 259 зв.).

4. Поганий: Яко жекглярь коли неумелый, пустившися на широкое море, не уместъ до порѣту графити, але товкучися по мору то сюды, то туды, заледве накопецъ до якого пристанища, и то благаго, прибукается - такъже власне и ты, по многихъ прикладахъ, и то мало зъ собою згодныхъ, збегавши, ледве еси до конца, и то непевного, прибилсе (Володимир, 1598-1599 Відп. ПО 1051);

убогий, дешевый, недорогий: то тобѣ вѣ пода(р)кѣ присылае(т), просачи абы(с) то принялъ з ласкою ани толко шыѣвалъ то(н)и благи(н)и подарокъ лєчь шыры(н)и (к. XVI ст. Розм. 22).

БЛАГО с. (цсл. благо) 1. Добро, благо: Благодослѣдливый ѿвѣчата ѿграды х(с)вы и ваше(н)и любви всяко(г) блага рачителѣ (Кричів, 1600 ЛСБ 352, 1).

2. лише у мн. (у сполуч. зі словами весь, всяческий, вѣчный, земный, небесный - як форма побажання) на все добре, всіх благ: Въ жїлища ма нб(с)наа съ стѣми ти всели, и вѣчныхъ бл҃гъ причѣстїемъ дїтв... възвесели (Дермань, 1604 Нал. Кр. 2); братолюбїю вашомѣ всѣ(х) бл҃гъ ѿ(г)гда ба зи(ч)ливы(н)и бра(т) ѿ хс... елисе(н)и плетене(н)кїи (Київ, 1624 ЛСБ 493, 1); вєчньнхъ благъ... зычу и Господа моего прощу (Руда, 1646 ПККДА 1-1, 87); бл҃гочестивомѣ... князю Иванѣ Петровичѣ Про(н)скомѣ... всѣ(х) благъ, здравия... препосылае(м) (Київ, 1649 ЦДАДА 124, 3, 32); вса(ч)е(с)ки(х) бл҃гъ... зе(м)ны(х) бг҃омод(л)ца пры(с)ны(н)и рѣкою вла(с)ною (Ірклїїв, 1650 ЦДАДА 124, 3, 37); вса(ч)е(с)ки(х)... бл҃гъ нб(с)ны(х) бг҃омод(л)ца пры(с)ны(н)и рѣкою вла(с)ною (Там же).

БЛАГОВЕРІЕ див. **БЛАГОВѢРІЕ.**

БЛАГОВЕРНЫЙ див. **БЛАГОВѢРНЫЙ.**

БЛАГОВЕСТИТИ див. **БЛАГОВѢСТИТИ.**
БЛАГОВЕЩЕНЕ див. **БЛАГОВѢЩЕНЕ.**
БЛАГОВЕЩЕНІЕ див. **БЛАГОВѢЩЕНІЕ.**
БЛАГОВОЛЕНІЕ, БЛАГОВОЛЕНІЕ с. (цсл. благоволение) прихильність, милість, ласка (Бога): Благоволенїемъ бога ѿ(т)ца.. предася христовѣ це(р)кви вся повелѣньная в законѣ хранити христоименитымъ правобѣрнымъ людемъ (Львів, 1586 ЛСБ 71); Бл҃говоленїе(м) бг҃а ѿ(т)ца и бл҃г(д)тїю г҃а нш҃его Іс х҃а (Перемишль, 1592 ЛСБ 399); и оно(г)о за слѣдшн(м) з мл(с)тями вш҃ими постанове(н)е(м)... в которо(м) поспѣхѣ, бл҃гословенїя, и бл҃говоленїя бг҃о(г)о зычачи (Київ, 1627 ЛСБ 496); Бл҃говоленїемъ Г҃да Бг҃а нш҃его... соаврѣжиса сїа книга (Нижня Вижниця, 1646 Пацьк. 24).

БЛАГОВОЛИТИ дієсл. недок. (цсл. благоволити) (кому о кім, в чім і без додатка) сприяти, виявляти прихильність до когось: Видиши ли, яко любигъ Богъ и благоволитъ и прїимуетъ тѣ Ему возложенїе, або ооярованїе (Супрасльський монастир, 1580 Пис. пр. лю т. 73); Вѣчныи и вседїлныи бж҃е всако(д) бл҃г(д)ти, Своимъ мл(с)рдїемъ бл҃говоли намъ седѣти (Острог, 1581 См. В. 7 зв.); Отожъ, яко самъ о нихъ не благоволю, так и в.м. перестерегаю (Вільна, 1599 Аит. 609); и Бг҃ъ абѣвѣмъ вѣ позверховней петротѣ тѣла неблаговолитъ, але видѣрнана Дїтв красота любѣзна и оугодна емѣ есть (Київ, 1623 МІКСВ 75).

БЛАГОВОНІЕ с. (цсл. благовоение) приемный запах, пахонці, аромат: кто во ргѣ злато носи(т), ѿ того бл҃говонїе ... изо рта бывае(т) (XVI ст. Травн. 498 зв.); ѿчи его яко голуубине на исполненїе во(д), ланеты его яко фиальъ арома(т) прозабѣющи(х) бл҃говонїе (поч. XVII ст. Проп. р. 235 зв.).

БЛАГОВОННЫЙ, БЛАГОВОНЕНЬ прикм. (який має приемный запах) ароматный, пахучий: цвѣ(т)же тоє травы... дхѣмъ есть велми бл҃говоненъ (XVI ст. Травн. 269 зв.); познати... что будет в ней за вода и от которого духа источника... черпана... чистого ли или мугнаго, благовооннаго ли или смердячого (1608-1609 Виш. Зач. 209); спѣ пр(с)тва нб(с)ного... принѣситъ яко злато оучїнки добрїи, яко тимїа(н) бл҃говонїный бѣлыи, дѣла свѣтѣ (Почїв, 1618 Зерц. 62 зв.); до(м) же напѣлнїл(с) // ѿ(т) запахоу масти бл҃говонїныа (пол. XVII ст. УЄ № 91, 26 зв.-27); Сладость ѿ(т)

дрѣва, вшелакихъ плодѡвъ ... // ... сладость и цвѣтовъ, бл̄говѡнны(х) (Чернігів, 1646 *Перло* 4-4 зв.);

перен. Приемный, милый: принесеса жертва чи(с)та бл̄гово(н)на боу (1489 *Чет.* 246).

БЛАГОВОННЬИШИЙ *прикм. в. ст.* Ароматніший: Цѣлуй мя цѣлованіемъ оустъ своихъ, бо лѣпши оустъ перси твои надъ вино, благовоннѣйши нижли аромати мастїи налѣпшихъ (поч. XVI ст. *Песн.* л. 49).

БЛАГОВРЕМЕННОЕ *присл.* Своєчасно: проповѣда(л) слово, налетѣлъ, бл̄говременне и бе(з)времє(н)не, стрѡфовѣлъ ... во вшелѣкой терпливостѣ и надѣцѣ (Вільна, 1620 *См. Каз.* 20 зв.).

БЛАГОВРЕМЕННЫЙ *прикм. (цсл. благоврѣмєннѣ)* своєчасный, доцлїпный: ко всѣмъ ... бл̄гоч(с)тѣивы(м) хр̄с(т)їаномъ подобающю милостыню бл̄говременную помощь получитьи ѡ(т) ва(с) бл̄гоч(с)тѣивы(х) хрїстїанъ (Львїв, 1592 *ЛСБ* 198).

БЛАГОВХАНІЕ *див.* **БЛАГОУХАНІЕ.**

БЛАГОВѢРИЕ, БЛАГОВЕРІЕ, БЛАГОВѢРІЕ, БЛАГОВѢРЬЕ *с. (цсл. благовѣріє)* 1. Правовірність, благочєстїя: А прїазнь вам латїна такую даѣет и благовѣріє на вас издїрает (к. XVI ст. *Укр. п.* 86); Не от той ли матери свѣтом благовѣрїя римский костел ся воспитал? (1600-1601 *Виш. Кр. отв.* 185); презвитерь або дїяконъ своеє жоны нехай не отступеть, якобы вымовкою благовѣрїя (1603 *Пит.* 87).

2. Справжня вїра, благовїр'я: оуже в бл̄гоч(с)тїє і травосл(а)вїє//вїє (!) нѣколи вь(з)вратитиса не може(т), оуже свѣта бл̄говѣрїа нѣколи не оузри(т) 1599 *Виш. Кн.* 216-217); Так же и тут: перво восточная церковь благовѣриєм ся о Христѣ основанна, потомъ ѣна - римский костел породила (1600-1601 *Виш. Кр. отв.* 185).

3. (*форма шанобливого звертанїя*) благочєстїя: цернцовъ и поповъ с того мана(с)тыра берѣчи и(х) єзєньє(м) всилуетъ и то(т) манасти(р) з моцы и влады ашого благовѣрїя вы(и)мѣетъ и собѣ его привлащаетъ Новогородок, 1589 *ЛСБ* 123); вси(м) вокупе паномъ єщаном(м) гали(ц)ки(м) благодать ... неха(и) бѣде(т) сегда за навеженєє котори(м) на(с) єсте вше бл̄говєрїє авєдїли (Рогатин, 1591 *ЛСБ* 158); То юж знайдете у исаню сєнодовомъ ... же наше благовѣріє с посланцєм

патрїаршимъ оных отступниковъ от церкви божеи яко члонки гнилыє оттяли (Львїв, 1605-1606 *Перест.* 34.).

БЛАГОВѢРНО *присл.* Правовїрно, благочєстиво: вси живущи бл̄говѣрнс ѡ х(с)є ноудими быша пожрѣги идоло(м) (1489 *Чет.* 139 зв.); Научил нас Христос тако вѣровати и благовѣрно тройцу почитати (к. XVI ст. *Укр. п.* 78).

БЛАГОВѢРНЫЙ, БЛАГОВЕРНЫЙ *прикм. (цсл. благовѣрнѣ)* 1. Правовірний, благочєстивий: ѡнъ же бл̄говѣрныи моу(ж) агринъ, оуготовивъ капонъ свечи и темьянъ (1489 *Чет.* 95 зв.); Бл(с)внїє макария... тѡтє(ж) ѡ свѡто(м) дсѣ возлюбле(н)нымъ бл̄говѣрны(м) и хр(с)толюбивы(м) сыно(м) ншго смиренїя кїземъ... бояромъ и дворалпомъ (Новогородок, 1547 *ЛСБ* 13); Кто тєды є(ст) бл̄говѣрныи Истинныи Хрїстїяни(н) (!) сн̄г свѡтоє собѡ(р)ноє ... цркви (Львїв, 1595 *ЛСБ* 277, 1 зв.); Благовѣрны(м) же сїченикомъ и всѣмъ хрїстолубивымъ лѡдемъ ... бл̄года(т), мл(с)ть, миръ (Острог, 1598-1599 *Апокр.* 185); Мѣсяцъ сєптєврїй мастъ: 5 дня умучєніє благовѣрного царевича Глѣба (Київ, 1621 *Коп. Пал.* 849); Мы же, во пристаницѣ сємъ боготишномъ преживши время живота, и скончїти єго здѣ хоцємъ, милостїю Исуса прєсладкого и пожалованьємъ благовѣрного царя (Путивль, 1638 *АЮЗР* III, 12).

2. У знач. ім. (*людина, яка додержується приписів релїгїї*) правовірний, побожний: Що за єдност рѣсинѣ з римским костелом быти может? Благовєрномѣ з ними гератиками (!), яко кощцѣ зо псом (поч. XVII ст. *Вол. В.* 73); На што им от благовѣрныхъ єдин з братства лвовьского отказаль в тые слова (Львїв, 1605-1606 *Перест.* 42); Павел перєстєрегал... дабы в поганские науки диалектики, силогизмы и вывроты препиратєльные и велєрѣчїя самохвалныє благовѣрным не впасти (1608-1609 *Виш. Зач.* 225).

БЛАГОВѢРЬЕ *див.* **БЛАГОВѢРИЕ.**

БЛАГОВѢСТВОВАНІЕ, БЛАГОВѢСТВОВАНІЕ *с. (цсл. благовѣствованїє)* 1. Оповїщанїя радїсної вїстки, благовїсть: Где бы єсте бо(л)шю крѣпость брѣли, а томѣ са забѣре(н)ю не дивовали. Кгдыжъ родивы(н) ва(с) бл̄говѣствованїємъ о Хє оупоминѣетъ... мѡвачи (Острог, 1587 *См. Кл.* 5 зв.); Ѡ днѣ оутѣшный

и весёлы(и) тоєю ж мелодією, ты(м) же гблосом(м) агглское блгословѣнство, ... ап(с)лъскіе чоуда въ блговѣствованію ев(г)ліа, статѣчндо м(ч)ническдо трыпелівость... оказоучий (поч. XVII ст. *Проп. р.* 228 зв.); гдѣмъ южъ блговѣствованіа, по Ап(с)лскомѣ гблосѣ, бжѣмъ породома плодовиа зоста-ла, славлоса... и тѣшѣса (Вільна, 1620 *См. Каз.* 3).

2. Евангеліе: нам же хр(с)тіано(м) хс спсѣ на(ш) нбвое свое блговѣствованіе стое ев(г)ліе предѣлѣ (Заблудів, 1568 *УЄ* № 552, 1).

Див.ще БЛАГОВѢСТІЕ.

БЛАГОВѢСТВОВАТИ *дієсл. недок.* (*цсл.* благовѣствовати) проповідувати, проголошувати: Ви(ди)тели яко вы предѣла тѣе сами собою поламали, законѣ и ев(г)лію, и дченіе сты(х) кгва(лт) явно все(му) свѣтѣ, дчинили, и по ап(с)лѣ Павлѣ сопроти(в)но и ново блговѣствдѣте (1598 *Виш. Кн.* 283).

Див.ще БЛАГОВѢСТИТИ, БЛАГОВѢСТВОВАТИ.

БЛАГОВѢСТИТИ, БЛАГОВѢСТИТИ *дієсл. недок.* (*цсл.* благовѣстити) 1. (кому) Оповідати радісну вість, новину: гаври(л) блговести(л) еи радость великоюю (1489 *Чет.* 263); Прійдѣте(ж) къ сібнѣ, и обоймѣте его, ... сібнѣ блговѣстите, в мѣщи голос сво(и) по(д)несѣте (Острог, 1599 *Кл. Остр.* 226); Слышѣ гблосѣ ѡный в' оушѣхъ моихъ оуставѣчѣне бримѣчій ... оупомінаючи(и) ... // ... абымъ на горѣ высѣкдоу в'зышѣлѣ блговѣстити Сіѡнѣ (Єв'е а. Вільна, п.1616 *Прич. отех.* 13 зв. - 14); Агглѣ Бжій блговѣстит Аняѣ, же мѣет породити Престѣю Паниѣ (I пол. XVII ст. *Рез.* 176);

(кому) (*повідомляти про непорочне зачаття*) блговѣстити: якѡ блговѣстѣлѣ агглѣ Престѣю Двѣ (Львів, 1646 *Зобр.* 7).

2. (кому) Те саме, що благовѣствовати: Павел сам апостол анафеме его предаѣт, молвѣчи: "Аще и ангел с небесе блговѣстит вам паче, еже... научитесь, анафема да еѣ онаго проповѣдника!" (1608-1609 *Виш. Зач.* 219).

Див.ще БЛАГОВѢСТВОВАТИ.

БЛАГОВѢСТІЕ *с.* (*цсл.* благовѣстие) те саме, що благовѣствование в 2 знач.: Але сеи // роспростерѣ, и изьяснилѣ и преложилѣ, оу свое(м) блговѣстїи або въ ев(г)ліи которое написалѣ на пато(м)скомѣ ѡстровѣ

боудоучи в' заточенїи (1556-1561 *ПЄ* 337 зв. - 338); ев(г)ліе, благовѣстїе (1596 *ЛЗ* 46); Єв(г)ліе, е(ст) слѡво грецкое, послѡвѣнскѣ выкладаѣт'са, Блговѣстїе (Київ, 1637 *УЄ* *Кал.* 827).

БЛАГОВѢСТНИКЪ *ч.* 1. (*провѣсник добра, частя*) благовѣсник: радуиса архангле гавриле первыи блговѣстниче всакои радости (1489 *Чет.* 76 зв.); Ангелы благовѣстники (Київ, 1621 *Коп. Пал.* 661).

2. Провѣдник, евангелїст: евангелїстѣ, благовѣстни(к) (1596 *ЛЗ* 46).

БЛАГОВѢСТВОВАТИ *дієсл. недок.* (без додатка) Те саме, що благовѣствовати: Бѣда мнѣ... если не благовѣстую! Бѣда мнѣ, если былѣ молчалѣ и правду утаивалѣ! (Київ, 1621 *Коп. Пал.* 3).

Див.ще БЛАГОВѢСТИТИ.

БЛАГОВѢЩЕНЕ, БЛАГОВЕЩЕНЕ, БЛАГОВЕЩЕНІЕ, БЛАГОВЕЩѢНІЕ, БЛАГОВѢЩЕНІЕ *с.* (*цсл.* благовѣщение) 1. Добра вістка, благовѣсть: в назарефѣ пришо(л) гаврилѣ къ девѣ мрїи, приноса блговѣщѣніе (1489 *Чет.* 36 зв.); Радость блговѣщѣніа одѣржавши, присноу Дѣва Мрїа ... ишла на горныя мѣста, до мѣста Іюдова (Київ, 1637 *УЄ* *Кал.* 817).

2. (*назва церковного свята, також календарна дата*) Благовѣщення: Недвижимїи соу(т)... Ро(ж)ство хво, Кричѣніе, Стрѣте(н)е, Блговѣще(н)е (Острог, 1612 *Час. Туп.* 308); Надалѣ(и) по Блговѣщѣніи Бци за ти(ж)де(и) до Лвова прийде(т) с пѣне(з)ми ѡ(т) на(с) (Устя, 1614 *ЛСБ* 450, 1); Знаменїтѣй день и весѣлїй Празникъ Благовѣщѣнѣа празнїючи братїе ... радостїю радѣймѡса (Київ, 1637 *УЄ* *Кал.* 827).

3. Церква на честь Благовѣщення: Тѣло мое грешное ма быт положоно у притвори Благовѣщення Господня, который предѣлѣ у церкви соборной светого Иоанна Богослова в замку Луцьком (Торокапів, 1555 *ЧИОПЛ* V-3, 157).

4. Назва ікони із зображеннѣм Благовѣщення: Святость Благовѣщення пречистое Богородицы, затворчїтое, сребромъ оправѣчѣое, позолотистое (Київ, 1554 *КМПМ* I, дод.8).

БЛАГОВѢЩЕНЕЦЪ *ч.* Член братства, що при церкві на честь Благовѣщення: тогды блговѣще(н)цы ѡ брати(и) наши(х) двѣ ча(сти) грѣнтѣ... сто(р)говавши ѡны(и) з'спрято(в) еѣ, гро(ш) трети(и) в зада(т)ку на(м) дали (Львів, 1626 *ЛСБ* 1049, 6).

БЛАГОВѢЩЕНИЕ *див.* **БЛАГОВѢЩЕНЕ.**

БЛАГОВѢЩЕНСКИЙ *прикм.* Який стосується церкви на честь Благовіщення: ω(т) гедеюна... еп(с)кпа лво(в)скогo... бывшoму попу бл̄говѣще(н)скому (Стратин, 1591 ЛСБ 165); бл̄говѣще(н)ско(и) це(р)кви з ты(х) спрято(в) трети(и) гро(ш) взяти приходило (Львів, 1626 ЛСБ 1049, 6).

БЛАГОГОВЕНСТВО *див.* **БЛАГОГОВѢНСТВО.**

БЛАГОГОВѢИНСТВО *с.* (*цсл.* благоговѣнство) те саме, що благоговѣнство: и тако ско(н)часл погребаніє починѣ со з̄лны(м) бл̄гоговѣи(н)ство(м) (Львів, 1590 ЛНБ 4, 1136, 2, 30, 1 зв.).

БЛАГОГОВѢИНЫЙ *прикм.* (*сповнений глубокої шани до Бога, безмежно відданий*) благоговѣиный, побожний: На семoмъ соборѣ вѣ Никси на мѣстцѣ Андрияна папы Римского былъ Петръ благоговѣиный первый прѣзвитеръ Римскія церкве (Вільна, 1595 Ун. гр. 133); Прѣто вы пастыра собѣ тако(г) избира(и)те // ... Прѣ(ж)де назнамена(и)те н̄го(ли)ко ѡсобѣ, ω(т) житїа ї разоума свѣдѣтльствова(и)ны(х) яко сѣ(т) бл̄гоговѣ(и)ны и правовѣрны (п. 1596 Виш. Кн. 225 зв.-226); При прозба(х) множества хр(с)тіанъ сама надѣла мзды вѣчной, за працю для вѣры помножена подоймованые до прїймовања на себе того оурадѣ бл̄гоговѣиные люди приводить (Острог, 1598-1599 Апокр. 168).

Див. ще **БЛАГОГОВѢИНЫЙ.**

БЛАГОГОВѢИНЫЙ, БЛАГОГОВѢИНИЙ *прикм.*

1. Те саме, що благоговѣиный: Иже вездѣ обрѣтаемїи хр(с)тіяни... бл̄гоговѣиїи с̄щеници и вси... христоименитїи людїє (Львів, 1589 ЛСБ 120); Игдменъ... // повине(н) бѣде(т) и братии подобныхъ собѣ ховати. То е(ст) Д̄ховника, Казнодѣю, С̄ще(н)ника бл̄гоговѣ(и)ного (Луцьк, 1624 ПВКРДА I-1, 60-61); при тяхъ зась всѣ побожїи и всесчесїи Игуменове, честные Протопопове и Богобойныи Священници и благоговѣиыи Старцы (Київ, 1631 ОЛ 19).

2. У *знач.* ім. благоговѣиный, побожний: а ѡ себѣ наскѣковати бѣ(з)стѣднѣ пѣ(с)ски яко же вы на попо(в)ство бѣ(з) волѣ бж̄ не хоцѣ: надчи(х) бо са бл̄гоговѣти ко бл̄гоговѣ(и)но(му), и ω(т) оногo повелѣнїа ѡжидати (1598 Виш. Кн. 309 зв.).

БЛАГОГОВѢИНСТВО, БЛАГОГОВЕНСТВО *с.*

Благоговѣиный, шанобливый, пошана: преподобіє ст̄блївость ре(в)ность и бл̄гове(н)ство ѡ бб̄зѣ (Вільна, 1596 ЛЗ 69); Патое, бл̄гогове(н)ство, и то е(ст) оучтиво(ст), боазнь, и всты(д) заховати (п. 1596 Виш. Кн. 240); Маешъ и достатѣчнѣю наждѣ, что естѣ Тайна, що за мѡиць и скѣтки сѣтъ кбждон Тайны, з̄ якою оучтївостю и бл̄гоговѣиствомъ ѡныи ω(т)правовати и вѣрнымъ подавати (Київ, 1646 Мог. Тр. 5 зв.).

Див. ще **БЛАГОГОВѢИНСТВО.**

БЛАГОГОВѢТИ *дієсл. недок.* (к кому) (*побожно схилитися перед ким*) благоговѣти: а ѡ себѣ наскѣковати бѣ(з)стѣднѣ пѣ(с)ски яко же вы на попо(в)ство бѣ(з) волѣ бж̄ не хоцѣ: надчи(х) бо са бл̄гоговѣти ко бл̄гоговѣ(и)но(му), и ω(т) оногo повелѣнїа ѡжидати (1598 Виш. Кн. 309 зв.).

БЛАГОДАРЕНИЕ, БЛАГОДАРЕНІЕ *с.* (*цсл.* благодарение)

1. Подяка, вдячність: абовѣ(м) // моленїє роздмѣ(т)са, кгда кто мблї(т)са бѣ... а бл̄годаренїє, гды кто за добродѣ(и)ства д̄акде(т) бѣ (Вільна, 1596 З. Каз. 87 зв.-88); посла(л) а̄ золо(т)... которые прїняти рачите съ бл̄годаренїє(м) (Сучава, 1599 ЛСБ 336); братия дчинили ска(р)гѣ на пана Мигала... при ро(з)ходе брати(и) пѣ(р)ше прешлои схадзки по доко(н)ченю бл̄годаренїа (Львів, 1633 ЛСБ 1043, 35); а ты ѡсценный Чите(л)нику прїйми съ блг(д)ренїемъ тѣю працю смирѣнїа н̄шого (Київ, 1646 Мог.Тр. 6 зв.); благодаренїє возсылати (кому) — виражати (складати) подяку: О наими(л)шїи сноу... твоєи стои мл(с)ти и невымо(в)ное бл̄годаренїє возсылаю... што е(с) са завѣжды м̄ною... пѣклова(л) (XVI ст. УЄ Трос. 12); благодаренїє въздавати (въздати) (кому) - складати (скласти) подяку: Хваленїє, бл̄годаренїє, и поклоненїє, тебѣ въздаваю (Чернігів, 1646 Перло 74); Гѣ бѣ бл̄годаренїє въздаємо яко бл̄годателю (Острог, 1581 См.В. 7); благодаренїє отдавати (отдати) (кому) - складати (скласти) подяку: Хваленїє, бл̄годаренїє, збавїтелеви нашѣмѣ ω(т)дава(и)мо (Чернігів, 1646 Перло 62 зв.); Бл̄годаренїє, ω(т)дадѣгъ Творѣдъ и збавїтелеви свѣмѣ (Там же, 161); благодарение учынитїи (кому) - подякувати: Пото(м) всѣ вставшы на ноги бл̄годорение (!) ... по(с)ла(н)цомъ дчинили за ѡхо(т)ное послуше(н)ство (Львів, 1637 ЛСБ 1043, 49).

2. Хвала, прославляння (стосовно Бога): Первое, церковному послѣдованию в словословию, благодарению и молитвѣ непотребны суть (Унів, 1605 Виш. Домн. 189); Ты всею црквою Хвою справдѣшь, и презню намъ дорогѣ про(с)гвѣшь, до цр(с)тва Нб(с)ного, и до животá вѣчногѡ, И до бѡ(э)кого хвалѣніа, блгодареніа оуставѣчногѡ (Чернігів, 1646 Перло 32); чинити благодареніе - хвалити, прославляти: хочѣ абысте чинили молитвы, молѣніа и мѡлѣбы, блгодареніа (Вільна, 1596 З. Каз. 87).

Див.ще БЛАГОДАРСТВО.

БЛАГОДАРИТИ *дієсл. недок. (цсл. благодарити)* (кого і без додатка) дякувати (кому): никита ... похвалиль г(с)да ба̀рекоучи. бл̀годарю та г(с)и бѣ мои (1489 Чет. 31); Люде... чекаю(т) того хвалебного днесь бл(с)вениемъ дживати брашенъ бл̀годарачы бѣа с таковы(х) даровъ его свѣгы(х) (Стрятин, 1588 ЛСБ 95), Благодари(м) ва(с) всегда ѡ ва(с) поминаючи вѣрѣ вашѣ и трѣды съ подвиги (Кричів, 1600 ЛСБ 352, 1); а ѡ(т) Бѣа вдáчнє Принáвши: благодаритѣ, же пожѣтокъ знáчнє за прáцею одѣржалѣ (Луцьк, 1628 Андр. Лям. 17); Пре(д) егѡ бѡ(э)кимъ преслáвнимъ Трѡномъ. Хвалю благодарѣ, вѣспѣваю, величаю (Чернігів, 1646 Перло 68); тогды Мелхиседѣкъ вѣнесль емѣ хлѣбъ и вино, абы то пѣрвѣй бл̀годарáчи за звытѣжство бѣгѣ офѣрова́ль (серед XVII ст. Хрон. 26 зв.).

БЛАГОДАРНЕ, БЛАГОДАРНѢ *присл.* Те саме, що благодарно: а мы не погоршимся, если и во умаление приходимо, но благодарнѣ сей крест нѣсимо (1600-1601 Виш. Кр. отв. 162); Живѡтъ абѡвѣмъ Прироженá бл̀годарне прѣймати маемо, якъ ѡ(т) Бѣа намъ даный (Вільна, 1620 См. Каз. 14).

Див.ще БЛАГОДАРСТВЕННО, БЛАГОДАРСТВЕННѢ.

БЛАГОДАРНО *присл.* (цсл. благодарно) вдячно, з вдячністю: жалѣймо того, жѣсемо для свѡихъ внѣтрнихъ стра́стей бл̀годарно не хотѣли внимáти (Київ, 1625 Коп. Ом. 166).

Див.ще БЛАГОДАРНЕ, БЛАГОДАРСТВЕННО, БЛАГОДАРСТВЕННѢ.

БЛАГОДАРНЫЙ *прикм.* (цсл. благодарнѣ) вдячний: Так же и то перекладачъ, преплывши и прешедши подвиг благодарный, хулою запечатовав, -

ато як, молю, терпѣливѣ послухайтѣ и откроем вам (1615-1616 Виш. Поз. мисл. 238); молитва благодарнаа, До перѡбны Бѡ(э)кои Дѣа пресѣгѡ при концѣ Похвалы (Чернігів, 1646 Перло 34 зв.).

Див.ще БЛАГОДАРСТВЕННЫЙ.

БЛАГОДАРНѢ *див.* БЛАГОДАРНЕ.

БЛАГОДАРСТВЕННО *присл.* Те саме, що благодарно: и мы ... мѣрѣ... цáрскіа пѣсни слáдигъ съплѣтати ты же сіє благодарствѣно прѣйми (Львів, 1591 Просф. 63); И понеже добрѣ ѡ дому наше(м) желиборски(х) шля(х)ти по(л)скои и ѡ нашо(м) архiere(и)ствѣ проповѣдаешъ бл̀годарстве(н)но на(м) се и любовно (Іркліїв, 1650 ЦДАДА 124, 3, 37).

Див.ще БЛАГОДАРНЕ, БЛАГОДАРСТВЕННѢ.

БЛАГОДАРСТВЕННЫЙ *прикм.* (цсл. благодарствѣнѣ) те саме, що благодарный: Про то тя...з' сѣрца вѣтáемо, радѣючися, Бѣоу вѣ тро(и)цы славімомѣд... поклѡнѣ посполѣ з' бл̀годарствѣнными молитвами вѣзсылаючы (Манява, 1619 Привит. Феод. 288 зв.).

БЛАГОДАРСТВЕННѢ *присл.* Те саме, що благодарно: Такѡго сѡмнѣна не была тáа побѡжнаа ѡсѡба, понева́жъ и наймѣншій припáдокъ, áлбо в' здорѡвю, áлбо в' фортѣнахъ свѡихъ навѣжѣнѣемъ Бѣимъ бѣти бл̀годарствѣннѣ оузнавала (Київ, 1646 Мог. Тр. 944).

Див.ще БЛАГОДАРНЕ, БЛАГОДАРСТВЕННО.

БЛАГОДАРСТВО *с.* Подяка, вдячність: а, срузумѣвши, уста заключи и умолкни, хулу угаси, а благодарство научи (1608-1609 Виш. Зам. 224).

Див.ще БЛАГОДАРИНИЕ.

БЛАГОДАРѢ *ч. Діал.* благодар "благодійник, доброчинецъ". Вл. н.: Степанъ Благада(р) (1649 РЗВ 387).

БЛАГОДАТЕЛѢ *ч. (цсл. благодатель) (той, хто робить добро іншим)* доброчинецъ: Всáкого чѣна православный читáтелю, Гѣ бѣ бл̀годареніє вѣздаймо я́ко бл̀годателю (Острог, 1581 См. В. 7); Кре(ст)... на(и)бѡ(л)ши(и) новозламаного срѣбра ѡ(т) бл̀годателе(и) даного зебраны(и) ѡздобне... съѡрѣжены(и) вве(с) з сто(л)це(м) злоцѣсты(м) (Львів, 1637 Інв. Усп. 4 зв.); Црѣ преслáвный, ѡ(т) вѣка блáгодáтелю на(ш) дáвный (Чернігів, 1646 Перло 71).

БЛАГОДАТНЫЙ *прикм.* (цсл. благодатнѣ)

благодатний, добродічний: радоуиса бл̄годатный роучаю свѣта (1489 *Чет.* 156 зв.); В том пан Юрко сопротивляется слѣдови ... святых отец... которые... степенѣ до того благодатного дару починили и границу закопали (Унів, 1605 *Виш. Домн.* 189); Харітоніа, Бл̄г(д)тнаа (1627 *ЛБ* 240).

БЛАГОДАТЬ, БЛАГОДАТЬ ж. (цсл. благодать)

1. Благодать, ласка, щедроти: г(с)ь бо б̄ь благодатию своею бы(л) почести(л) его. и он̄ь пременил̄ся ѡ(т) бл̄годати на злобоу (1489 *Чет.* 75 зв.); Хс̄ ап(с)лѡмь оубо самоличн̄ѣ б̄сѣдова, и д̄ха бл̄г(д)ть оучителя т̄мь посла (1556-1561 *ПС* 16); Благодатию Господа нашего..., ему же есть хвала..., нынѣ и всегда и въ в̄ькы в̄ьковь, аминь (Перемишль, 1563 *АрхлОЗР* 1/VI, 52); а ѡтрѡча росло и оукрѣпило(с) д̄хѡмь и на̀пол̀нилось мою(л)рости, и блг(д)ть б̄жїа была на не(м) (XVI ст. *УС литк.* 3); бл(д)ть ва(м) всѣ(м) ѡ(т) б̄га (Сучава, 1599 *ЛСБ* 336); тепе(р) зычачи в̄м̄ доброго здоро(в)я... спо(л)не з любимыми в̄м̄ г̄(с)д̄ь богу... благодати его всѣ(х) ва(с) предае(м) (Жовчів, 1616 *ЛСБ* 467, 1); И на(ш) Іюсифе блг(д)тію Б̄жїєю, зоста̀вши в̄ь с(т) Великой и Ч̄дотво(р)ной Л̄авр̄ѣ Печѣрской, нам̄ ѡ(т)цѣм̄ь и Пастырем̄ь, ѡтвир̄аешь Литер̄алию Жїтнїцоу (Київ, 1648 *МКСВ* 347);

задоволення, благо, блаженство: Анна: Блг(д)ть, потѣха, або ласкаваа, мл(с)рднаа (1627 *ЛБ* 177); харїтонь Рад̄ветса себѣ, а(б) блг(д)тей испо(л)нєн̄гь (Там же, 240).

2. Доброта, добро: Благодарѣ та, Параклите... Источниче премоу(л)рости, и Раздма, и всакои бл̄годати, пренайвы́шшее добро, и богатство (!), преизобылное, в̄ьчное радованїе, и веселїе (Чернігів, 1646 *Перло* 35); Якожъ и тепеь бл̄годаримо Б̄га Вседержїтеля, же сегѡ раба своѣгѡ... з' чада гнѣва сотвори(т) чадо бл̄годати (Київ, 1646 *Мог. Тр.* 905).

о нова благодать — Новый Завіт: а то для тогѡ ѡжъ на поданїю Ст̄ьхъ ап(с)лѡвъ, и оужива(н)ю давномъ не толкѡ в' нѡвой Блг(д)ти але и в' старомъ Законѣ ... тогъ ст̄ьй зв̄ычай оуф̄ндовагъ есть оумощен̄ь (Київ, 1625 *Коп. Ом.* 157); А в' Новой блг(д)ти тайны, и знача(т) ласк̄д Б̄ждю и ѡн̄дю пода(т) ч̄л̄к̄д, якѡ причїны инструмента(л)ные (Київ, 1646 *Мог. Тр.* 901).

БЛАГОДЕНСТВО с. (цсл. благоденствие) те саме, що благоденство: во бл̄годе(н)ствїи мнозѣ да сподоби(т) вась христо(с) богъ на(ш) (Оліта, 1591 *ЛСБ* 185, 1); бл̄гочестивом̄ь и бл̄городном̄ь князю Іван̄д Петрович̄д Про(н)ском̄ь ... всѣ(х) благъ, здравия ... бл̄годе(н)ствїя бл̄гословенне препосылае(м) (Київ, 1649 *ЦДАДА* 124, 3, 32).

БЛАГОДЕНСТВО с. (цсл. благоденство) успїх, задоволення, щастя: в̄ьсакое дѣло еже ч̄л̄к̄ь чинїти починае(т) теды с поча(т)к̄д бывае(т) сь н̄ужю и тр̄д(л)ностю а на ко(н)ци же подвига радо(ст) и веселїе и благоденство приходи(т) ем̄д (поч. XVII ст. *УС* № 236, 4 зв.).

Див. ще **БЛАГОДЕНСТВО**.

БЛАГОДЕРЖАВНЫЙ прикм. Благочинный: Євкраїтїй, Бл̄годержавн(и) (1627 *ЛБ* 206).

БЛАГОДУШЕНЬ прикм. (цсл. благодушный) благодушный, добродушный: Євоймїй: веселый, ох̄бгный, або бл̄год̄шен̄ь (1627 *ЛБ* 205); Євспїхїй: Бл̄год̄ше(н), см̄ь(л) (Там же, 206).

БЛАГОДѢАНІЕ, БЛАГОДѢЯНИЕ с. (цсл. благодѣяние) те саме, що благодѣланїе: многи(х) и великихъ бл̄годѣяни б̄жи(х) ко ч̄л̄вкома архистратїго(м) михаило(м) сии бы(ст) пре(до)статель первыи (1489 *Чет.* 70); Не замѣди: Не ѡм̄шка(л)... Но абїе бл̄годѣанїе наведе (1627 *ЛБ* 73).

БЛАГОДѢЛАНІЕ с. Добродічність, заст. благодїяння: якоже се н̄г̄ь тїхаа и неб̄снаа, наста весна, пастыр добрый на бл̄годѣланїе движа, ѡ(т) гр̄х̄овнаго сна (Львів, 1591 *Просф.* 71).

Див. ще **БЛАГОДѢАНІЕ**.

БЛАГОДѢЛЮЩИЙ дієприкм. у знач. ім. Благодїйник, добродічєць: Пособїємъ б̄жїа благодати, и его оукрѣплєнїемъ, иже есть помѡщїю бл̄годѣлющимъ (!) и заступлєнїемъ (Львів, 1591 *Просф.* 71).

БЛАГОДѢТЬ ж. (цсл. благодѣть) те саме, що благодать: назавтрье в̄ьставь мою(ж) то(т). пошо(л) сь отрочате(м) по слов̄д арханг̄лов̄д. оувидель бл̄годѣть б̄жию (1489 *Чет.* 7 зв.).

БЛАГОДѢЯНИЕ див. **БЛАГОДѢАНІЕ**.

БЛАГОЗДРАВИЕ с. Абсолютне (повне) здоров'я: Бл̄гоймство: Здравїе, бл̄гоз(л)равї(е) (1627 *ЛБ* 8).

БЛАГОИЗВОЛЕНЬЕ с. (цсл. благоизволение) (ласкавий) дозвіл, (ласкаве) зволення: Предложѣніе: Бл̄гоизволѣнье, предсавзѣтъе, постановлѣ(н)е, цѣль або конѣць (1627 ЛБ 92).

БЛАГОИЗВОЛИТИ дієсл. док. (цсл. благоизволити) (кому що) (ласкаво) дозволити, зволити: Се а(э) мно(г)грѣшныи мона(х) еѡфилакть ... бл̄гоизволи(х) мои(м) бл̄гы(м) произволеніе(м) (1562 DIR "А" XVI, т. II, фотокоп. 154); Тут ся и оныя слова <Христовы> выполняют: не бойся, малое мое стадо, яко отц мой благоизволи вам дати царствіе небесное (Львів, 1605-1606 Перест. 55); Бже мой... которій одѣвѣаешь са; свѣтомъ яко Рязою, благоизволилъ еси; одѣѣтиса Пелетѣми тлѣнными (Чернігів, 1646 Перло 28).

Див. ще **БЛАГОПРОИЗВОЛИТИ**.

БЛАГОИСКУСЕНЪ прикм. (цсл. благоискусный) прославленный, шанований: Евдокимъ: бл̄гоисквѣсенъ, или бл̄гоиспытателъ (1627 ЛБ 205).

БЛАГОИСПЫТАТЕЛЬ ч. Майстер, умілець: Евдокимъ: бл̄гоисквѣсенъ, или бл̄гоиспытателъ (1627 ЛБ 205).

БЛАГОЛѢПІЕ, БЛАГОЛИПІЕ, БЛАГОЛѢПІЕ с. (цсл. благолѣпіе) велич, краса, пишність: свѣтос писа(н)е ... рече г(с)ди бл(с)ви и ѡсвѣти любаци(х) бл̄голѣпіе домѣ твоє(г) и мѣсто вселенія слави твоея (Новгородок, 1547 ЛСБ 13); при которомъ священнику... болницу и шпиталь убогих своих любезно и праведно строити, церковное благолиписе по силе своей честно украшати (Берестя, 1594 ЗІПШ ХХVIII, 9); миро(н) бърна(в)ски(н)и могїла ... // ... прислалъ пре(э) п(н) камераша фео(д)ра ра(ди) бл̄голѣпія це(р)ковно(г) ... сосѣдо(в) сребра злоти(с)то(г) шгу(к) 10 (Львів, 1630 ЛСБ 1051, 2-2 зв.).

БЛАГОЛѢПНО присл. (цсл. благолѣпно) велично, пишно, *заст.* благолѣпно: подаемъ его [Кирила Терлецкого] вамъ отъ насъ быти ексархомъ ... и благословили есмо его соборне, яко наместника нашего, съ вами во всемъ советовати и чигъ церковный благолѣпно и всякими благими правы украшати (Берестя, 1589 АрхЮЗР 1/1, 254); кто часто прїемле(т) корицѣ в бра(ш)нѣ или кто еѣ та(к) ѣсть ѡ того блѣдность и(э) лица выведе(т) і бл̄голѣпно стане(т) (XVI ст. Травн. 136 зв.).

Див. ще **БЛАГОЛѢПНЪ**.

БЛАГОЛѢПНЫЙ прикм. (цсл. благолѣпный) чудовий, гарний, *заст.* благолѣпный: Пбсть старыхъ ѡкраса... жона(м) оукрашеніе благолѣпное, и къ Бѣ присвоеніе (Київ, бл. 1619 О обр. 160); Евпрѣп(и): бл̄голѣ(п)ны(н), сли(ч)нои вроды (1627 ЛБ 206).

БЛАГОЛѢПНЪ присл. Те саме, що благолѣпно: Павель... мовиль... Мѣжїе Аоннейстїи... знашкѣ(м) и кдмиръ невѣдаючи невѣдомомѣ Бѣ: которого вы... благолѣпнѣ... чтите, того я ва(м) проповѣдью (Київ, 1619 О обр. 12); роііс, красовито, бл̄голѣпнѣ (1642 ЛС 320).

БЛАГОЛЮБНЫЙ прикм. (цсл. благолюбный) (прійнятий добром) доброзичливий, добрий: А еже гнѣв и печаль друг на друга имѣти и тым мняся кривду божию отмцати, знамение есть оно, глаголют святїи, тцеславное души, а не благолюбное (Унів, 1605 Виш. Доми. 194).

БЛАГОЛЮБЦА ч. Благодійник, добродійник: при которомъ священнику ... собранное наданое, мастности от когож колвекъ благолюбца во влагалици свосемъ и шпитальными братскими праведно справовати и радити мають (Берестя, 1594 ЗІПШ ХХVIII, 9)

БЛАГОМУДРѢСТВОВАТИ дієсл. недок. (цсл. благомудрствовать) (о чім) задумуватися (над чим): Митрополит, не благомудрствуючи о том, агѣ слушаючи пастиря... ни с чим Дїонисїя ексарху отправиль (Львів, 1605-1606 Перест. 30).

БЛАГОНОЖНЫЙ прикм. Який має добрі ноги: Агаоопѣцъ: Бл̄гоножный, добрыхъ ногъ (1627 ЛБ 172).

БЛАГОНРАВИЕ, БЛАГОНРАВІЕ с. (цсл. бланправіе) доброчесність, чеснота, цнотливість: Пише(м) до васъ... абы... га сынахъ церквѣ ... православия (!) ... (... вѣчная геена) не падала що роздѣмемъ ѡ бл̄гоправии вашемъ же то лю(б)ве ради и послѣшанїя проти(в) пастиро(в) свои(х) хѣ(т)не дчините же то(н) зло(н)и шкарадѣ забѣгнете (Путятинці, 1634 ЛСБ 522, 1); Долженъ еси показати бланправіе стителскаго подбїа, еже есть любѣвь, крѣтость, цѣломѣдрїе ... оудержаніе всѣхъ сластей (Львів, 1642 Жел. П. 2).

БЛАГОНРАВНЫЙ *прикм.* Доброчесний, достойний, щотливий: Нравъ: Норовъ, обычай, или звѣкло(ст), образъ ... бл̄гонравный, обыча́йный, добры(х) обычаювъ, дчтывыхъ (1627 ЛБ 78); Шлахѣтной и Бл̄гобойной Молоди ... и всѣмъ вѣспол̄ бл̄гонравнымъ Сп̄дѣо(м) ... здорова доброго ... оупрѣйме зычитъ (Київ, 1636 МІКСВ 316).

БЛАГОНРАВНЪ *присл.* Добре, чесно, справедливо, достойно: Нравъ: Норовъ, ... бл̄гонравнѣ, обыча́йне, осторобже, пристойне, дк̄ладне (1627 ЛБ 78).

БЛАГООБРАЗЕНЬ *див.* **БЛАГООБРАЗНЫЙ.**

БЛАГООБРАЗІЄ *с.* (*цсл.* благообразіє) достойність, благопристойність: Пытаю ва(с) за(с), имаю(т) ли пастыре вла(ст), што новго в це(р)ковъ зако(н)ндю // вѣчны(м) ф̄д(н)даме(н)то(м) писаніа, чїна и бл̄гообразіа дк̄гр̄д(н)товандію... о(т) своего вымы(с)л̄ю мїрского вносіти (1598 Виш. Кн. 282 зв. - 283);

духовна чистота: оукрасили есте телѣсного бо(л)-вана свѣта того оукрасою, пробачили есте бл̄гообразіє вьноутр̄него ч̄ка (Острог, 1599 Кл. Остр. 228).

БЛАГООБРАЗНЫЙ, БЛАГООБРАЗЕНЬ *прикм.* (*цсл.* благообразный) достойний, благопристойний: Ча(с)у оного прїшо(л) юси(ф) о(т) аримафеа бл̄гообразенъ св̄р̄шатель котрїй надѣва(л)са и чека(л) цр(с)тва бжїа (XVI ст. УЄ N 31, 58); Прч(с)таа до него рекла: бл̄гообразный Юсифе, кто(ж) може кро(м) тебе тоє вчинити? (XVI ст. УЄ Трос. 79); По которых благообразных и подвижныхъ [мужехъ] ленивые и не добрые настали (Львїв, 1605-1606 Перест. 26).

БЛАГОПЛОДНЫЙ *прикм.* (*цсл.* благоплодный) який має або дає гарні плоди: Церковь есть различного жития цвѣтущий благоплодный и добровонный рай (1600-1601 Виш. Кр. отв. 168).

БЛАГОПОВѢДНЫЙ *прикм.* Переможний: агаѣбникъ: Бл̄гоповѣдны(н) (1627 ЛБ 172).

БЛАГОПОДОБНЫЙ *прикм.* (*цсл.* благоподобный) чудовий, гарний: Бл̄гол̄пный: Бл̄гоподобный (1627 ЛБ 162).

БЛАГОПОКОРЛИВЫЙ *прикм.* Покірний, послушний: А которая мудрость зъ высокости, первый есть чиста потомуъ же мирна, кротка, благопокорлива, полна милости и оwoцoвъ добрыхъ (1603 Пит. 106).

БЛАГОПОСЛУШЛИВЫЙ *прикм.* (*цсл.* благо-

послушьливыи) те саме, що благопослушный: Благопосл̄дшлывии ов̄вчата ограда х̄(с)вы и ваше(и) любви всяко(г) блага рачитель и ев̄в посг̄(ш)нищи (Кричів, 1600 ЛСБ 352, 1).

БЛАГОПОСЛУШНЫЙ *прикм.* (*цсл.* благопослушный) послушний, слухняний, покірний: а не покладаючи во(т)ще вашего моленія дмысл̄не тамъ еде(м) и ва(с) всн(х) ве(р)ны(х) и бл̄гопосл̄шны(х) желателе(и) тою бы(т)но(ст)ю своєю посетимъ (Острог, 1591 ЛСБ 152); Всѣмъ ... православны(м) цр̄кве стoе восточное и нашего смиренія бл̄гопосл̄шны(м) снoмъ ... ласки покою и милосе(р)дїа о(т) вседе(р)жителя Б̄га пови(н)шовавши (Київ, 1628 ЛСБ 501, 1); Дїакономъ, и всем̄ ... Клїрови, смиренїа нашего С̄в сл̄джителемъ братїи, и бл̄гопосл̄шнымъ снoмъ в̄ Дх̄д Бл̄венства о(т) Ха̄ Б̄га ... оупрїйме зычимъ (Київ, 1639 МІКСВ 214).

Див. ще **БЛАГОПОСЛУШЛИВЫЙ.**

БЛАГОПОСПѢШИТИ *дієсл. док.* (*цсл.* благопоспѣшити) (кому) ласкає допомогти, доброзичливо посприяти: Побожные олюбѣнци... на то(м) стомъ мѣстїв̄ становитеса... аб̄сте ты(м) снадн̄їй повѣреный ва(м) о(т) Б̄га живо(т) до час̄в̄ сл̄дн̄огов̄ бе(з) мол̄твы и кл̄opot̄в̄ могли провадити: // в чо(м) найвишшїй Пань нех̄ай мїлостамъ вашимъ бл̄гопоспѣшитъ (Київ, 1646 Мог. Тр. 916-917).

БЛАГОПОСПѢШНО *присл.* Вільно, без перешкод: И что болє не простирающе слово про(с)то рещи има(м) вс̄аком̄ х̄д̄б̄жеств̄в̄ прол̄т̄їє бл̄гопоспѣшно е(ст) на(м) (Львїв, 1591 Просф. 70).

БЛАГОПРАВАЩЕ *присл.* Достойно: озна(и)мдемъ ... ижъ се(и) о(т) юности ч(с)тно цвѣт̄ици Миха(и)ло Сидоровичъ ... б̄д̄д̄чи ему во д̄чилиц̄в̄ в̄ школ̄ѣ... дяко(м) ... сво(и) чи(н) стан̄д̄ ем̄ належачого ч(с)тно и бл̄гоправаще препрово(ж)даль (Львїв, 1602 ЛСБ 1043, 6).

БЛАГОПРИВѢТСТВОВАТИ *дієсл. недок.* Доброзичливо (ласкаво) вітати: М̄литса: Бл̄гопривѣ(т)ств̄е(т) (!) привѣтотвори(т)... привѣтств̄етъ, .. в̄нш̄кетъ (1627 ЛБ 65).

БЛАГОПРІАТНЫЙ *прикм.* (*цсл.* благоприятный) приемний, милий: гды хто живѣтъ Б̄г̄ во в̄нел̄акой сватоблївости и справедливости и правд̄ѣ, и

ставаєт'са жёртвою дх̄овною бл̄гопріа(т)ною бг̄ви (Вільна, 1620 *См. Каз.* 11 зв.); Оуг̄бдникω(в) свойх̄, якω Посл̄овъ н̄б̄аких̄, пре(з) кот̄оры(х) Напис̄аные в̄ Сей Книз̄ѣ, Мл̄твы, Кан̄оны, и П̄н̄іа бл̄гопріа(т)ныє, якъ Контракты зг̄бдныє до нас̄ь гр̄шных̄ присылаєт' (Київ, 1648 *МКСВ* 347).

БЛАГОПРОИЗВОЛИТИ *дієсл. док.* (*цсл.* благопроизволити) (що) (ласкаво) дозволити, зволити: мы Стефан Воевода ... знаменито чиним... оже благопроизволи господство мы нашим благым произволенієм (Сучава, 1503 *ВД* II, 209); Се аз̄.. Стефан воевода... знаменито чиним.. оже бл(а)гопроизволи г(оспо)д(ст)во мы нашим бл(а)гым произволенієм (Гирлов, 1519 *ДВВ* II, 1); іω Стефа(н) воевода ... знаменито чинимъ ... оже бл̄гопроизволи г(сд)вомы съ оусеа нашеа добра волею, яко да в̄твердимъ и оукр̄ѣпимъ нашъ ст̄ый монастирь ω(т) поутнои (Сучава, 1522 *МЭФ* фотокоп. № 12).

Див. ще **БЛАГОИЗВОЛИТИ.**

БЛАГОПРОХЛАДЕНЪ *прикм.* Лагідний: И в̄тры тог(д)а бл̄гопрохладны лѣчами просіаваєми, И вс̄ако пт̄иче стадо по(д) н̄б̄се(м) пое(т) сла(д)кими п̄н̄іамаи (Львів, 1591 *Просф.* 70).

БЛАГОПУТНЫЙ *прикм.* Безперешкодний, вільний: Ев̄бдъ: бл̄гоп̄тны(и) (1627 *ЛБ* 206).

БЛАГОРАЗУМИЕ, БЛАГОРАЗУМІЄ *с.* (*цсл.* благоразуміє) розважливість, розсудливість: яжъ перекладач в толку послания апостольскаго написав, якобы Златоустый, сам чистившиися и полеровавшиися на благоразуміє в безмолвии и отлучении от человек, иноком новым... возбранял им тоє: истоцати, и очиститися (1615-1616 *Виш. Поз. мисл.* 239).

БЛАГОРАЗУМНЫЙ *прикм.* (*цсл.* благоразоумыни) розважливий, розсудливий, благорозумний: ра(д)уиса козмо бл̄горазоумный защитниче печальнымъ (1489 *Чет.* 69 зв.).

БЛАГОРОДЕНЪ *див.* **БЛАГОРОДНЫЙ.**

БЛАГОРОДИЄ *с.* (*цсл.* благородіє) благородство, шляхетність: Се оубо сватітелская прибываєт' д̄ша, рад̄вйса граде, оусердно пастыра пріємлющи, оукраситела же сов̄ѣта бл̄городіє(м) оубо чесна прем̄дра же словеса (Львів, 1591 *Просф.* 64);

(із займ. твій форма титулування і шанобливого звертання) благородство: а ω(т) Твоєгω Бл̄городдіа през' послы наш̄ѣ жадаємъ пок̄обю и любве (Київ, 1623 *МКСВ* 70); Т̄ємъ же... пос̄ѣтити писаніє(м) бл̄городіє твоє (Іркліів, 1650 *ЦДАДА* 124, 3, 37).

БЛАГОРОДНЫЙ, БЛАГОРОДЕНЪ *прикм.* (*цсл.* благородынь) 1. Знатний, родовитий, шляхетний: написана бы(ст) сіа книга... при др̄жжав̄ великаго корола жикгимо(н)та ав̄г̄(ст) при бл̄гороω(д)но(м) князи фе(д)ωре гл̄ѣбовичи про(н)скомъ воевод̄ѣ киевсько(м) (Київ, 1554 *ПИ* N 1); вро(ж)ны(м) пано(м) землано(м) и и(х) м(л)... бл̄горо(д)ны(м) и бл̄гоч(с)тивы(м) кн̄зе(м) и кн̄гда(м) ... мы смирены(и) Арсени(и)... со бл̄(с)вение(м) б̄жи(и) проси(м) (Стрятин, 1565 *ЛСБ* 39, 1); н̄ѣ(ст) раб̄ь, ни свобод̄ь, н̄ѣ(ст) дх̄овны(и) ни люди(и), н̄ѣ(ст) Бл̄городє(н) ни простец̄ь (Луцьк, 1624 *ПВКРДА* I-1, 58); п(н) дан̄ѣ(л) малы(н)ски(и) бл̄гороω(д)ны(х) ма(т)феа и татіаны малы(н)ски(х) с̄г̄ь... пры(с)лать... э(лг) 200 (Львів, 1627 *ЛСБ* 1049, 7); Бл̄городныи Єго Мл̄сти пан̄ть П̄авел Ш̄млап̄ьскыи со женою своею благородною йн̄кою... придает̄ сію... книгу... к̄д ωбители в ладском (Лядське, 1637 *Паньк.* II, 13).

2. (*який відзначається високими моральними якостями*) благородний, шляхетний: была ωдна дв̄ица ... имене(м) парасковия. красна оубо лице(м). багата же и бл̄городна (1489 *Чет.* 60 зв.); В по̄нед̄'ѣлокъ аще прил̄читса Рож̄д̄ество Х̄во, боудетъ зима добра... напрасниі смерти, мноз̄ѣм м̄джем пагоуба, воєм радость... жєнам бл̄городнымъ плачь (к. XVI-поч.XVII ст. *Яв. Рук.* 113); Ко си(м) и крилошане гали(ц)киє и камєне(ц)киє и множества бл̄горо(д)ны(х) пано(в), и бл̄гочестивы(х) меща(и) на них̄(ж) возложи(х) проу наш̄ѣ (1607, Львів *ЛСБ* 408, I); Благороднымъ и благочестивымъ в̄ православіи... сыномъ, братіамъ Братства церковного Премыскаго, зравіє(!), мира... желаю (Київ, 1628 *КМПМ* I, дод. 301); Сыно(м) ω святомъ дс̄ѣ смиренія нашего бл̄горо(д)ны(м) и(х) м(л) паномъ братц̄в̄(!) церкви в̄спєніа... ми(р) и бл̄гословєніє наше пастыр̄ское (Путятинці, 1634 *ЛСБ* 522, I).

БЛАГОРЬЧІЄ *с.* (*цсл.* благорьчіє) пишномовність, красномовність: Акуліна, брлиц(а), за бл̄горьч̄є аггеліна гл̄єт'са (1627 *ЛБ* 173).

БЛАГОСЕРДЪ *прикм.* (благосърдны) милосердий, добросердий: не оузложи хоулы нꙗ бѣа, но благодари его. бл̄госердѣ бо естъ (1489 *Чет.* 300 зв.).

БЛАГОСЛАВНЫЙ *прикм.* Благочестивый, набожный: Евфиміа: Бл̄гославно(а) (1627 *ЛБ* 206).

БЛАГОСЛОВЕНИЕ, БЛАГОСЛОВЕНЕ, БЛАГОСЛОВЕНІЕ, БЛАГОСЛОВЕНЬЕ, БЛАГОСЛОВИШЕ, БЛАГОСЛОВЛЕНІЕ, БЛАГОСЛОВЫШЕ *с.* (*цсл.* благословение) 1. Благословенія, ласка, доброзичливість, прихильність: Блг(с)вили ю велики(м) // блг(с)вѣние(м) (1489 *Чет.* 16 зв.-17); нехай таковыи со невѣрными почитаются и без благословенія пребывают (Кринос, 1586 *MCSL* I-1, 134); моисей пѣше(т) в книга(х)... до четве(р)таго поколѣна хочеть(с) бѣ мстити завж(д)ы на(д) родо(м) и(х) и все бл̄(с)внѣе свое ѡбща(л) ѡ(т)пати ѡ(т) домоу и(х) (к. XVI ст. *УС* № 31, 192); Абы и в нинѣшнѣ(м) непришломъ вѣкѣ мл(с)тъ х(с)на и бл̄гословеніе Его Стѣе на ва(с) заставало (Київ, 1621 *ЛСБ* 483, 1 зв.); Бл̄гословеніемъ Гда Бѣа и Спса нашего Іс... Хр(с)та за молитвами пречистѣи богоматре и стых ѡтець соорѣж(и)ся сіа книга рекомаа Трефолои (Вижниця, 1644 *Папк.* 25); Нинѣ бл̄гословеніе... домови вашему препославиши мл(с)ти и любви... врѣчае(м) (Іркліів, 1650 *ЦДАДА* 124, 3, 37); благословение божіе (бозкое) - благословенія, милість, ласка вищих сил, благословенія господне: мы смиренны(и) Арсени(и) еп(с)кпъ со бл(с)вненіе(м) бжиин(м) проси(м) (Стратин, 1565 *ЛСБ* 39, 1); Блг(с)вѣнѣа бжго и здоровья доброго с повожснѣямъ на всемъ щасливы(м) ѡ(т) гда бѣа ваши(м) милостя(м) впры(и)ме зычу (Київ, 1624 *ЛСБ* 493, 1);

(*надання особливої ласки окремим особам, здійснюване священником*) благословенія: а чернцы тежъ послушни его быть не хотятъ и благословенія отъ него не потребуютъ (Краків, 1540 *КМІМ* I, дод. 2); Бл̄внне Гедешна бо(ж)ею мл(с)твию еп̄па Галицкаго Лво(в)скаго и Каменецкаго ... игумено(м), протопопо(м), намеснико(м) (Львів, 1585 *ЛСБ* 80); Онисифоръ Дѣвочка на митрополию кіевскую наступилъ, маючи благословеніе...отъ... патріархи Іереміи (Київ, 1621 *Коп.Пал.* 1044);

(*церковний обряд освячення чого-небудь для культового призначення*) благословенія, ссвяченія: ты(х) [про(с)кѣ(р)] сѣе полѣвину додому несете и... попа ни зацо не имаетѣ ани в дома свои в дни неде(л)ныи ... в пре(з)лѣ(ч)ныи для благословенія: хлѣба не призывете (Васлуй, 1561 *ЛСБ* 34, 1-1 зв.);

(*жест, здійснюваний у вигляді хреста при освяченні чогось*) благословенія: правая ... рука тѣла его, якобъ на благословеніе по обычаю крестообразно палци зложивши мало отъ персей подымае, видѣна была (Київ, 1621 *Коп. Пал.* 773).

2. Опіка, покровительство: то(т) манаств(р) днѣ(в)ски(и) по(д) бл(с)внне(м) и послуше(п)ство(м) шпши(м) е(ст) (Новгородок, 1554 *ЛСБ* 18); Такъже небла(г)ѡгодныхъ игуменовъ ѡ(т)пускати, а вмѣсто ихъ лѣпшихъ подѣ благословеніемъ нашимъ собѣ избирати (Берестя, 1590 *ЛСБ* 143); пречестный... отецъ Павел Домживъ Люткевичъ... просил мя, же бым и его самого и манастврець его под послушенствомъ, опекунствомъ и благословеніемъ святой лавры и моимъ уставичемъ мел и ховал (Луцк, 1631 *АрхІОЗР* I/VI, 642).

3. Згода, дозвіл, схваленія: А тотъ манаств(р) з вечисты(х) часовъ за пре(д)ко(в) шпши(х) ѡ(т) ко(л)кадесать леть и за на(с) сами(х) ... бл(с)вннне шпшмъ и послуше(п)ствомъ митропо(л)и кие(в)ское е(ст) (Новгородок, 1555 *ЛІІБ* 4, 1136, 25, 1); в ты(х) лѣтѣхъ с помо(ч)ю бжиеню хочеть тое дѣло зачатое кончити, на що просили насъ на таковы(и) дѣла блг(с)вения и по(э)воленъ ѡ(т) на(с) ждали (Львів, 1591 *ЛСБ* 154); за Бл(с)вннне Прп(д): твоего, працы наши зачнннне(м) (Київ, 1648 *МІКСВ* 348).

БЛАГОСЛОВЕННЕ *присл.* 1. Те, саме, що благословенно: Котѣрыи [папгъ] ... на томъ мнѣрнномъ свѣте, лѣга свои блгословенне прокѣдены: Прѣжностъ его знѣснѣ, и ѡ вѣгнномъ немсрѣдочомъ свѣте оуставичѣне розмншлѣти рачышѣ (Євѣ, 1612 *Діон.* 3 пенум.)

2. Широ, сердечно: бл̄гочестивомѣ и бл̄городномѣ князю Иванѣ Петровичѣ Про(п)скомѣ... всѣ(х) благъ, здравія... бл̄гословенне препосылае(м) (Київ, 1649 *ЦДАДА* 124, 3, 32).

БЛАГОСЛОВЕНШІЙ *див.* **БЛАГОСЛОВЕНШЫЙ**

БЛАГОСЛОВЕННО *присл.* Добропорядно: братство... визнаємо быти непорочно, честно, с̄го, и благословенно (Львів, 1591 ЛСБ 155).

Див.ще **БЛАГОСЛОВЕННЕ.**

БЛАГОСЛОВЕННЫЙ, БЛАГОСЛОВЕННИЙ, БЛАГОСЛОВЕННІЙ, БЛАГОСЛОВЕНЬ, БЛАГОСЛОВЕНЬ, БЛАГОСЛОВЕННІЙ *прикм.* 1. (*наділений божою ласкою, благодаттю*) благословенний: бл(с)вени ч(с)твы ср(д)цемь бо они б̄га видѣти боудоу(т) (1556-1561 ПС 30 зв.); яко преступники и разорителѣ закону божого да будѣ(т) непростени и не бл(с)вени ω(т) на(с), в си(и) вѣкъ и в будѣщи(и) (Замостя, 1589 ЛСБ 113); прїидѣте бл(с)веннїи ω(т)ца моего и наслѣдоуйте зготованно цр(с)тву ва(м) ω(т) поча(т)коу свѣта (XVI ст. УЕ триг. 98); Тыхъ речѣй...Бл(с)веннїи Мч̄пк̄ове свѣдками с̄з(т) (Київ, 1625 Злат. II. 129); гды чїниш' оучѣд, взовїи оубогїх', калѣк',... хр̄омыхъ... и благословенїе б̄дешѣ (Київ, 1637 УЕ Кал. 684). речеть цр̄ь; прїиди бл̄гословеннаа ωбл̄обєнїцо моа ... д̄ше стаа, любїмаа Гол̄вїце моа (Чернігів, 1646 Перло 159);

(*такий, якого чекає щастя*) благословенний, щасливий, блаженний: Рек'ль г̄...бл(с)венный есть сл̄буга т̄б(т) которого жь пришо(д)ши господарь его и найде(т) его а ошь такъ чїни(т) (1556-1561 ПС 277); Бл̄г(с)веннїи которїе б̄г(м) забавл̄атиса пр̄агн̄д(т) (Київ, 1623 Мог. Ки. 31); Т̄б бовѣмъ ижъ бл̄г(с)вен̄г б̄ддѣгъ, ког̄ω ты // бл̄г(с)вин̄г (серед. XVII ст. Хрон. 141-141 зв.);

добрый, порядний: Мы и(м) таковыи бл̄венныи справы и не тае(м)ныи оповѣдывали (Львів, 1590 ЛПБ 4, 1136, 230, 1); Бо отъ проклятого шго маєтъ быти благословенного? (1603 Пит. 104).

2. (*гідний слави*) благословенний, славный: Благословенный Богъ, который завжды мыслитъ мысли покоя и хочеть, абы вси были спасени (Вильна, 1599 Ант. 733); С̄г̄в̄ Бж̄їй бл̄гословенный, на земли пл̄б̄тїю явле(н)ны(и) (Чернігів, 1646 Перло 24 зв.);

(*зі славними традиціями*) визначний, славный: А кто бы себѣ ш̄дкаль иног̄о ... братства въ д̄ниженїе сем̄ бл(с)веном̄ братству, да ни м̄ють таковыи ни един̄ба вла̄сти во всем̄ строєнїи ... бра(т)ства сего (Львів, 1591 ЛСБ 157) И такъ (от) благословенного

места и от православного князя инде перейти а тые науки свое выливати чужим не изволил (Львів, 1605-1606 Перест. 34); Княжа Острозское Василїй Константиновичъ рожай свой зъ благословенного Яфето-Роского поколѣня провадитъ (Київ, 1621 Кон. Пал. 1135).

(*визначий гідним*) благословенный: и ост̄тнен е(г) волѣ по см̄рти оног̄ω //прїн̄али были нареченого и бл(с)венного ω(т) нег̄ω наст̄ѣпц̄д на Пр(с)тлѣ Єп(с)п̄ин (Київ, 1623 МКСВ 83-84).

3. (*який виправдовує покладенї на нього надїї*) благословенный: и р̄бжай з̄емлѣ твоеи и всѣ ста̄да добыг̄к̄д твоего бл̄вени б̄д̄д(т) (к. XVI ст. УЕ № 77, 80); А з̄лаца та(к) бл̄гослове(н)нои ωказыи Кгды тя добро(т)ливы(и) Гд̄ь б̄г̄... ч̄двонне д̄г̄шити рачы(л) (Київ, 1621 ЛСБ 483, 1); Бл̄гословенный плод твой, ω Анно госпоже, который Бг̄̄ д̄любилъ и собѣ взят може (I пол. XVII ст. Рез. 178).

4. (*який приюститъ задоволення, приемнїсть*) благословенный, приемный: Но твоа ω(т)че ст̄ый вола благословеннаа, ω(т) маест̄ат̄д твоего б̄ω(з)ког̄ω явл̄єннаа (Чернігів, 1646 Перло 17 зв.); Бл(с)венный то з̄па(х) в̄нел̄ак̄дїю досконалост̄и приюсащ̄й ч̄к̄к̄д (Київ, 1648 МКСВ 350).

5. Освячений: в' такъ єднакъ велико(и) хор̄б̄бъ якъ сл̄дга Бж̄їй, хор̄ыхъ часомъ без' л̄г̄карства ѡменемъ Бж̄їмъ часом' ол̄г̄їками якими колвекъ з' оустъ св̄ихъ бл(с)венными оуздорвл̄лгъ (Київ, 1625 Кон. Каз. 38).

◦ листъ благословенный *див.* ЛИСТЪ.

БЛАГОСЛОВЕНСТВО, БЛАГОСЛОВЕНЬСТВО, БЛАГОСЛОВЕНЬСТВО, БЛАГОСЛОВЕНЬСТВО, БЛАГОСЛОВЕНЬСТВО с. 1. Те саме, що благословенне в I знач.: Єв(г)листа поведае(т) якъ научае(т) х̄с̄ ω правдиво(м) бл(с)вен'ствоу и якии попъ має(т) быти досконалии боудъ ко животоу боу(л) к наоученю (1556-1561 ПС 30); И вселенскаго Патрїарха зверхыг̄шїаго пастыра нашего благословенство м̄ѣти хочемъ (Львів, 1591 ЛСБ 155); Такъ будетъ благословенство отъ Бога на ч̄в̄ка (XVI ст. НС 223); и въ помыслпомъ г̄ла и души повоженю долголѣтняго здоровья и благословенства ... // зычимъ (Київ, 1623 КМІМ I, дод. 264-265); Вси зв̄р̄г̄та и п̄таство... в̄ведь с̄ь собою и даль благословенство мовечи: Ростите и мн̄ожите са на

земли (серед. XVII ст. Хрон. 16); благословенство божое (бозкое) - те саме, що благословеніє божіє: Зашче Урожбномѣ є(г) Мл(с)ти Пánв Феодорѣ Копистенскомѣ, Бл̄(с)вѣнства Б̄жго, и здорѣва дѣброго... з̄бчигь и в̄ншцѣть (Київ, 1623 МКСВ 81); А дѣтей моих... вшелякое мое неблагословенство материнское // вкладаю... абы на нихъ и потомствѣ ихъ благословенство Божое зоставало (Загайці, 1637 ПВКРДА IV-1, 83-84); Дáй Бѣ абы вáше (!) че(ст)ность, шасліве и радо(ст)не,... в' бл̄гословѣнствѣ же бо(э)к(м), на лѣта мнѣгѣи не замѣрѣныи, радостными дѣвцáми вáшими обходили той хвалѣбный пра(з)никъ (Чернігів, 1646 Перло 64 зв.);

(вияв батьківської ласки, прихильність) благословення: сыны мои ... обовезю и росказаньемъ моимъ отцовскимъ, подѣ благословенствомъ моимъ родительскимъ, росказю (1577 АС VI, 80); онъ бовѣ(м) абы ѡ(т)цевское бл̄гословакство зрозѣмѣ(л), и ѡное отрыма(л) (поч. XVII. Проп. р. 262);

(жест, здійснюваний у вигляді хреста при освяченні чогось) благословення: Абовѣмъ яко Христось самъ, также и ученици его, безъ благословенства и благодаренія, покарму уживати были не звикли (1603 Пшт. 48).

2. Те саме, що благословеніє в 2 знач.: которы(и) мана(с)ты(р) дньевски(и) з давны(х) часовъ есть по(д)мо(ц)ю зве(р)хностью и по(д) благослове(нст)вомъ а(р)хиепископа митрополита киевского гали(ц)кого и всея рѣси (Новгородок, 1589 ЛСБ 123); Такъ вси, яко и отецъ Гарасимъ того всего.... заживати мають ... под благословенствомъ и послушенствомъ церкви восточное живуючи (Четвертня, 1619 АрхЮЗР 1/VI, 478).

3. Те саме, що благословеніє в 3 знач.: А тѣлю мое, водле звычайю. нехай будетъ поховано... въ церкви той, гдемъ я..., за благословенствомъ старшихъ моихъ... у олгара Божого, служиль (Луцьк, 1570 АрхЮЗР 1/1, 22); патріарха ... мови(л) ... Сыноу намилшій іона, бл̄(с)вѣнство оу мене на тѣю митрополію хитростію и лѣстію исавовою залáплено (Острог, 1598 Ист. фл. син. 35 зв.); за благословѣнствомъ Архіерѣнства вашѣго в' хѣ ѡ(т)че превелѣбный... оуймаватисá бѣдемо (Львів, 1614 Кн. о св. 445); Пришлѣ з' Бл(с)вѣнствомъ, Преѡшценный ... Митрополіт' ... Кіевскі(и) Іовъ Борѣцкі(и) (Київ, 1625 Кон. Каз. 2).

4. Вдѣчність, подяка: рачте ... абы ваша милость на пришлюю зиму... зъ сотницу козаковъ... вперодѣ заслали на богомолье свое до всего повѣту Киевского, за што отъ всего рода вамъ благославенство (!) (Київ, 1621 АСД I, 265); Такъ присмотрившися, если непозволить, з Бл̄гослове(н)ство(м) ѡ(т)идеть (Луцьк, 1624 ПВКРДА I-1, 83).

5. Добро, благодать: сталаса великаа потѣха и великое бл̄(с)внство, всемѣ наро(д)ви лю(д)скомѣ (к. XVI ст. УЕ N31, 46); Ннѣ проклáтъство за грѣхъ, ѡ(т)насъ ѡ(т)сѣдпáе(т): А на тыхъ мѣсть бл̄(с)внство настѣпáеть (Львів, 1616 Бер. В. 67); Слѣшнаа при томъ речъ есть вамъ ѡблюбѣнци вѣдати..., абысте могли Пánв найвышшомѣ оугодити, а ѡбещáнное на земли бл(с)вѣнство достѣпѣвши, добра нб̄(с)ногѡ абысте оучáстниками зостáли (Київ, 1646 Мог. Тр. 929).

БЛАГОСЛОВЕНШІЙ *прикм. в. ст.* Шасливѣшій, благословеншій: Бл(с)вѣный ест' ... котѣрый в' надѣи нáмнѣи не похибитъ и не звѣнтлитъ, але бл(с)вѣншій, котѣрый и дла себе и дла бліжнего працѣт' (Київ, 1625 Кон. Ом. 164).

Див. ще **БЛАГОСЛОВНѢЙШІЙ**.

Пор. **БЛАГОСЛОВЕННЫЙ**.

БЛАГОСЛОВЕНЬ *див.* **БЛАГОСЛОВЕННЫЙ**.
БЛАГОСЛОВЕНЬ *див.* **БЛАГОСЛОВЕННЫЙ**.

БЛАГОСЛОВЕНЬ *див.* **БЛАГОСЛОВЕННЫЙ**.
БЛАГОСЛОВЕНЬЕ *див.* **БЛАГОСЛОВЕНИЕ**.

БЛАГОСЛОВІЕ *с. (цсл. благословіе) визнання, слава:* Ко просвѣщенію жъ, по Дѣонисію Ареопагиту и церковному духовному подвижному слѣду, первы степѣнь - очищение; от очищения входит в просвѣщение; от просвѣщенія - в совѣршеніе и крайнѣе верховнѣйшее благословіе (1615-1616 Виш. Поз. мисл. 238).

БЛАГОСЛОВІНЕ *див.* **БЛАГОСЛОВЕНИЕ**.

БЛАГОСЛОВИТИ, БЛАГОСЛОВИТЬ *дієсл. недок. і док. (цсл. благословити) 1. (кого) (благати о божу помѣч, ласку, доброзичливість, прихильність для когось; давати благословення) благословити: свѣтоє писа(н)е еже рече г(с)ди бл(с)ви и ѡсвѣти любаци(х) бл̄голѣпне домѣ твое(г) (Новгородок, 1547 ЛСБ 13); пи(л)не за то дякѣ(м) што жодаете на(с) жебы(х)мо*

та(м) ѿ галичѣ были и ва(с) посетили и бл(с)вили (Рогатин, 1591 ЛСБ 158); Тымъже способомъ абы бг̃ъ всемогущи(и) ... вм̃сте(и) щастити и бл̃гословити рачи(л) (Устя, 1612 ЛСБ 438, 1); Неха(и) же ва(с) Г̃ъ бл(с)ви(т) и и(х) м(л) П̃ане(и) ма(л)жбно(к) ва̃ши(х) (Київ, 1627 МІКСВ 186); А сл̃джить б̃ддете (гс)д̃д б̃г̃д ва̃шем̃д, абым̃г бл̃г(с)вил̃тъ хл̃ббом̃г твоим̃г и вода̃мъ, а ѡ(т)наль н̃емочь ѡ(т) тебе (серед. XVII ст. Хрон. 101);

(кого, чим) *(хрестити, проказуючи слова молитви, побажання)* благословити: не хот̃ѣ(л) и(х) оу сиро(т)ств̃ заставити по(д)не(с)ши ро(у)ки свои и бл(с)ви(л) и(х) дла того (XVI ст. УС № 29519, 71 зв.); Потомъ Хр(с)тось др̃вгій разь рече и благословить короговою (I пол. XVII ст. Сл. о зб. 28);

(що) *(просити ласки божої для споживання їжі)* благословити: и в̃зав̃ши п̃ать хл̃ббов̃ дв̃ѣ рыб̃ѣ поз̃др̃ѣль на н̃бо и бл(с)вив̃ и роз̃ламаль и даваль оу̃нничко(м) (1556-1561 ПС 254 зв.); Азали не в̃даеш̃ же час̃ь до стол̃д приди благословити до стол̃д (к. XVI ст. Розм. 10 зв.); А еще на тот̃ь час̃ь были опр̃ѣсночные дни, взявши, пов̃ѣдаеш̃ Іисус̃ь хл̃бб̃ въ сакрамент̃ѣ, и благословил̃, прелюмил̃, и даваль им̃ъ (1603 Пит. 47);

(кого) *(надати комусь офіційне право займати якусь посаду, виконувати якись обов'язки)* назначити, призначити, поставити: нецнотливый пес, чому то служишь павечерню? бо тебе не благословил его милость отец владыка обедни и павечерни служити (Луцьк, 1566 АрхІОЗР 1/VI, 55); Єдна(к) же ... маючи ... кривд̃ѣ ѡ(т) еп(с)кпа своего, иж̃ь всегды им̃ъ попов̃ъ в̃ѣдлуг̃ъ звьклого ѡбычая и права их̃ бл̃гословити не хочет̃ь (Берестя, 1590 ЛСБ 144); А другий ... и читать не ум̃ѣль, а пред̃ся го поставили на епископію, А коли споманет кто, же не в̃длуг̃ъ канонов̃, зараз отпов̃ѣдают, же пап̃ѣж его благословил̃, то юж̃ь годен̃ъ (Львів, 1605-1606 Перест. 50).

2. (що, також з інфінітивом) *(схвалити, дати згоду на щось)* благословити: Я маючи при соб̃ѣ священника ... звинчавши их милостям̃ъ в стаг̃ъ светый малженский вступити есми благословил (Володимир, 1584 АрхІОЗР 8/III, 245); за которые вси zde ѡписаные и ни ѡписаные вины гедеш(н) болоба(н)... ли(с)ты н̃шми по трикро(т) не бл̃г(с)вен̃ъ и ѡ(т) всего ст̃ите(л)скаго деиства ѡ(т)лучень (Берестя, 1594 ЛСБ

260, 2); што он̃ъ вид̃ячи р̃ѣчь быти побожную, святобливуу и всей церкви православной вельце по-требную, позволиль и благословил̃ъ (Київ, 1631 ОЛ 19).

3. (кому) Відд̃ячити, дякувати: Яне прежекгна(и) стол̃ть хентне пани ма(т)ко бог̃ъ благослови(т) вам̃ъ о(т)че и матко и всем̃д товариств̃д (к. XVI ст. Розм. 11 зв.); Благослов̃ат̃ь ем̃д б̃г̃и оуб̃гих̃ъ же их̃ од̃ѣль (Київ, 1624 МІКСВ 101).

4. (кого) Прославляти, вихваляти, славити: Вси ... благословимо Бога Небеснаго и Отця милосердия (Вільна, 1599 Ант. 733); и я его зо вс̃ѣ(м) пото(м)ство(м) в̃ѣчне б̃д̃д бл(с)в̃ити (поч. XVII ст. Проп. р. 191); въ Тр(о)ци Б̃га єдиног̃о; бл̃гослов̃ѣм̃о, бл̃годар̃ѣм̃о ... И съ страх̃ом̃ъ пре(д) н̃им̃ъ оупад̃ѣм̃о (Чернігів, 1646 Перло 76).

5. (кому) Зробити щасливим, багатим (кого) *(про Бога)*: Сар̃ѣ жен̃ѣ твою не б̃деш̃ъ звать Сара, але Сарроу, и б̃д̃д̃ єи блг(с)вить, и дам̃ъ тоб̃ѣ з неї сына котором̃д блг(с)вить б̃д̃д̃ (серед. XVII ст. Хрон. 29); Б̃г̃ъ кот̃орый мене живить ѡ(т) мол̃дости моєї аж̃ь до сег̃о дна нехай бл̃гословить ты(м) д̃ѣтам̃ъ и далей (Там же, 75 зв.).

Див. ще **БЛАГОСЛОВИТИСЯ, БЛАГОСЛОВЛЯТИ.**

БЛАГОСЛОВИТИСЯ, БЛАГОСЛОВИТИСА *дієсл. док. (цсл. благословитиса)* 1. (від кого і без додатка) Одержати благословення: бл̃гсвилса нестер̃ь и пошо(л) (1489 Чет. 58); приходил̃ъ бл̃гословитиса ѡ(т) н̃ѣг̃о дла тог̃о ѿ прав̃ѣрны(х) чина(т) помазан̃ь на чолах̃ъ (серед. XVII ст. Хрон. 26 зв.).

2. Прославитися: да дом̃ъ сеи ... бл(с)витса на многіє л̃ѣта и да неоск̃д̃ѣт̃ь слава его до скончан̃їа св̃ѣта (Острог, 1581 См. В. 7 зв.); Р̃б̃д̃ь правых̃' бл(с)вит̃са (Київ, 1623 МІКСВ 69).

БЛАГОСЛОВИТЬ *див.* **БЛАГОСЛОВИТИ.**
БЛАГОСЛОВЛЕНІЄ *див.* **БЛАГОСЛОВЕНІЄ.**
БЛАГОСЛОВЛЯТИ, БЛАГОСЛОВЛЯТИ,
БЛАГОСЛОВЯТИ, БЛАГОСЛОВАТИ *дієсл. недок. (цсл. благословляти)* 1. (кого) *(благати божої помочі, ласки, доброзичливості, прихильності для когось)* благословити: прото мы В̃ше(и) мл(с)ти дете(и) н̃ших̃ъ бл(с)в̃лаем̃ъ и велико жадає(м) абы в̃ша мл(с)ть рачили то(г) св̃це(н)ника михайла и тых̃ъ дву(х)

товаришо(в) его ... да(т)ко(м) своимъ запомочи (Новгородок, 1547 ЛСБ 13); Прото(ж) тебе ю(ж) и потретее не бл(с)вляемъ и анаотемъ предае(м) (Львів, 1594 ЛСБ 249); А хто бы ты не так разумел ... убивати ... своим послушным учеником, костеле латынский, за своєю головою заказуеш и благословляеш (1608-1609 Виш. Зач. 229); Припомяну мало Стефана Семого, который, Формоза папсжа зъ гробу выкопати ... казаль... три палцѣ, которыми благословляль, утяти, и тѣлю его въ Тиберь рѣку вверечи (Київ, 1621 Кол. Пал. 934);

(кого) наставляти, назначати: подъ бл̄гословѣннемъ и властїю архїеп(с)кп̄ства на́шего ... быти зоставдемъ и си(х) св̄щнико̄въ бра(т)ски(х)... яко́го они собѣ избѣрѣ(т) благословляемъ (Берестя, 1590 ЛСБ 144); В тѣмъ намъ мл(с)ть свою бо(з)к̄дою явлѣеть, А при томъ Ап(с)толо̄въ своѣхъ бл̄гословлѣеть и Патрї́архами все́й ц̄ркви сво́ей поставлѣеть (Черні́гів, 1646 Перло 66).

2. (що, на що) (схвалювати, дозволяти, давати згоду) благословляти: А папсжъ прогивно пасеть - мечемъ и огнемъ, и ктому за насъ лупячи, люди благословляеть на мужобойство и чужоложъство (1582 Посл. лат. 1140); мы ... повелѣвае(м), и бл̄гословлае(м) и(х) на сие бра(т)ство д̄ховное (Перемиськ, 1592 ЛСБ 399); всякое по Бозѣ начинашїе братолюбїя в̄по(и) си(м) ст̄ѣ(и)нное столицы митрополїи Киевское листо(м) благосло(и)ляе(т) и ѿ Гд̄ѣ в̄чно ѿвѣ(р)жае(т) (Київ, 1627 ЛСБ 496); книги же... бл(с)вляемъ, и всѣмъ Правовѣрны(м) въ ѿбщую д̄п̄свн̄до по(л)з̄д при(и)мати сия повелѣваемъ (Львів, 1630 ЛСБ 507).

3. (за що) Дякувати: также и тымъ посла(и)цо(м) бра(т)скимъ... во всемъ зычливы и помочны быти рачыли за то пи(л)но прошѣ и бл̄гословляю (Вільна, 1592 ЛСБ 192).

Див.ще **БЛАГОСЛОВИТИ, БЛАГОСЛОВИТИСА.**

БЛАГОСЛОВНЬЙШІЙ *прикм. в. ст. (титул святого)* благословеннїишїй: Яко же гл̄ио̄тъ марко же по десати(х) лѣт̄ѣ(х) х̄ва възпѣсенїа написа, ѿ(т) пѣтра набоучивса, лоука же по патн̄подесати(х) лѣт̄ѣхъ іоан̄нъ же бл̄гословн̄їишїй по тридесати(х) ѿ двоу (1556-1561 ПС 17 зв.).

Див.ще **БЛАГОСЛОВЕНШІЙ.**

Пор. **БЛАГОСЛОВЕННЫЙ.**

БЛАГОСЛОВЪННЫЙ *див.* **БЛАГОСЛОВЕННЫЙ.**

БЛАГОСЛОВЪНСТВО *див.* **БЛАГОСЛОВЕНСТВО.**

БЛАГОСЛОВЯТИ *див.* **БЛАГОСЛОВЛЯТИ.**

БЛАГОСЛОВАТИ *див.* **БЛАГОСЛОВЛЯТИ.**

БЛАГОСРЪДІЕ *с. (цсл. благосърдіе)* милосердя, добросердечнїсть, доброта: О наими(л)иши сн̄е и б̄е мои д̄акоую твоєи мл(с)ти и невымов̄ное бл̄госърдіе възсылаю твоємоу пр̄ѣбл̄гословен̄ному б̄ж(с)твоу (Смотрич, II пол. XVI ст. *Проп. Д.* 11).

БЛАГОСТОАНІЕ *с. (цсл. благостоянїе)* добрый стан, непохитне існуваннїя; мїць: здорѣвье ва́ше, спокойное в̄ томъ выгна(и) помѣшка(и)е, ѿ бл̄гостоан̄їи ст̄ѣхъ Б̄жїи(х) ц̄рквей, соединенїи мїра, и совок̄дплєнїи всѣхъ и ѿ наслѣдїи вѣчны(х) бл̄гъ, б̄е(з) престанїи Г(с)да Б̄га просїли (Вільна, 1627 Дух. б. *Передм. I*), 8 зв.).

БЛАГОСТЫНЯ, БЛАГОСТЫНА *ж. (цсл. благостыни)* добродїяннїя, добротиннїсть, *заст.* благостиня: возлюби(л) еси злобоу паче бл̄гостына неправдоу нежели гл̄ти правдоу (1489 Чет. 246 зв); безсмертнїи живутъ въ святыны, и божїей служатъ святой благостыни (к. XVI ст. *Укр. п.* 72).

БЛАГОСТЬ *ж.* Доброта, милосердя, милїсть: Не ѿ(т)верзл̄ еси твоея бл̄го(с)ти (1489 Чет. 203 зв.); Щить вѣры и благочѣстїа любїтеля, Бла́гости ра́ди всѣмъ любезна сватителя (Львів, 1615 ЗПШ L, 3); научилемъ ся я благостїю Божїєю изобилувати и лишати (Дермань, 1628 КММ I, дод. 321).

БЛАГОУГОДИТИ *дієсл. док. (цсл. благооудити)* (кому) догодити, зробити комусь щось добре, приемне: якоже прїаль еси писанїе ясн̄озрїтелно҃ ѿ оума, ѿ(т) р̄дки всѣхъ ст̄ѣхъ твоїихъ ѿ(т) вѣка тебѣ бл̄гоуд̄одившихъ (Черні́гів, 1646 Перло 169 зв.).

БЛАГОУГОДІЕ *с. (цсл. благооудїе)* добротиннїсть, прихильнїсть: И спад̄не пост̄дпи(т) на гороу доскоп̄лостї през ... s̄, ср̄(д)ца покѣрность, и повиноєтїе, з̄, побож̄ндо л̄аск̄д и бл̄гоуд̄одїе (Київ, 1625 МКСВ 131).

БЛАГОУГОДНО *присл.* Доброзичливо, ласкаво: хочачи бра(т)ство встроити съедини(в)шиса любовію дх̄овного, закона бжиа заповѣде(м) послѣдѣюще бл̄годго(д)но б̄гу единому (Перемишль, 1592 ЛСБ 399); заповѣдемь послѣдѣючи бл̄гооугоднѣо боу в трѣи единомуу и пр̄чгои его м̄три в ч̄тѣ и хвалоу и ст̄гьмь его оугодникомъ (Львѣв, 1603 ЛСБ 384).

БЛАГОУГОДНЫЙ *прикм.* (цсл. благооугодныи) добродійный, приемный, правдивый: А бг̄гъ якъ зора р̄аннаа вз̄йдеть, наоучаючи пристойного пр̄збы сп̄собоѣ, и даючи чистѣю дх̄овнѣю и бл̄гооугоднѣю м̄л̄твѣ, и покляѣтъ в̄ дх̄ѣ и правдѣ (Вильна, 1627 Дух. б. 303).

БЛАГОУКРАШЕНИЕ *с.* Прикрашения, оздоблення: Знову обралаи... пано(в) ста(р)шы(х)... Коста(н)того мезапету и Павла лавр̄ыповича которуму (!) о(т)дали ключы о(т) ска(р)бцѣ це(р)ковного о(т) сосудохраните(л)ницѣ и злецыли бл̄гоукрашение це(р)кви на вся(к) праздни(к) (Львѣв, 1645 ЛСБ 1043, 69 зв.).

БЛАГОУТРОБІЕ *с.* (цсл. благооутробіе) доброта, милосердя: Кот̄орій в̄збд̄диль Ха̄ о(т) ме(р)твыхъ оживити и тѣла на̄ши ме(р)твьи, живнчимъ Дх̄омъ ег̄о в̄ насъ. Слава невим̄овномѣ бл̄год̄гробію Ег̄о и несказан̄пой ли гості Ег̄о (Вильна, 1627 Дух. б. 205).

БЛАГОУХАНИЕ, БЛАГОВХАНИЕ, БЛАГОУХАНІЕ *с.* (цсл. благооуханіе) приемный запах, аромат: напо(л)нилася храмина бл̄говхания ч(ст)ного и дивного (1489 Чет. 264 зв.); бл̄гооуханіе о(т) тѣла его ст̄го исходитъ (к. XVI ст. УЕ N31); чашка// головы его, и вдячное благоуханіе выпускаеть (Київ, 1621 Коп. Пал. 845-846); Есть оліва з̄ балсамомъ змѣшанаа до кот̄орыхъ и ишыи олѣики пахн̄дчыи прим̄вн̄двѣются для бл̄годхан̄а (Львѣв, 1642 Жел. О. тайн. б).

БЛАГОУХАННЫЙ, БЛАГОУХАНЪНЫЙ, БЛАГОУХАНШЫЙ, БЛАГОВХАНЪ, БЛАГОУХАНЪ *прикм.* (цсл. благооуханъныи) пахучий, запашный, благоуханный: яко миро благовханно молитва его (1489 Чет. 148 зв.). Ка(с)с̄а, з̄лье н̄бакос, бл̄гоухан̄ное (1596 ЛЗ 52); діакони оукра̄на̄ючиса св(ѣ)тлыи ризами, и бл̄годха(н)ныи водами по в̄ашемоу перф̄маи (Острог, 1599 Кл. Остр. 220);

о̄сод̄от̄: Бл̄годхан̄ъ (1627 ЛБ 210); labi[z] us, смола бл̄гоухан(н)ая на древѣ (1642 ЛС 248);

перен. приемный, милый: Абы тѣе, кот̄орые пом̄з̄ются, были бл̄годха(н)ные і б̄г̄ви (Львѣв, 1645 О тайн. 28).

БЛАГОУХАТИ *дієсл. недок.* (цсл. благооухати) приемно пахнути: на всякие араматы, и мира дорогоценне, тѣ святыхъ тѣла пахнут и благооухают (1608-1609 Виш. Зач. 219).

БЛАГОУХИЩРЕННЫЙ *прикм.* у знач. *ім. с. р.* благооухищренное - кмітливый, хитромудрый, дотепный: Оухищреніе: или бл̄гооухи(щ)реніе, довѣтъ, р̄здмь, б̄ачность (1627 ЛБ 142).

БЛАГОХВАЛѢНИЕ *с.* (цсл. благохваление) прославление, вихваление: ильа б̄госаженаа лоза напоившиа бл̄гохвалѣния всего мира (1489 Чет. 236).

БЛАГОЧАСТЛИВЪ *прикм.* Щасливый: Св̄тїхїй: бл̄гочастливъ (1627 ЛБ 206).

БЛАГОЧЕСНО *див.* **БЛАГОЧЕСТНО.**

БЛАГОЧЕСТИВО *присл.* Благочестиво, побожно, праведно: В сей дн̄ь пам̄аткѣ всѣмъ людемъ о(т) в̄ька бл̄гоч(с)тиво скончївпимьса, Бж(с)твєн̄г̄шїи о̄цѣе оузаконїли о(т)правов̄ати, для так̄овои причїны (Київ, 1627 Тр. 36); и в̄ь всѣмъ имъ благочестиво над̄чаючимъ посл̄дш̄ыми б̄д(л)м̄о (Київ, 1637 УЕ Кал. 964).

Див. ще **БЛАГОЧЕСТНО.**

БЛАГОЧЕСТИВЫЙ, БЛАГОЧЕСТИВІЙ, БЛАГОЧЕСТИВЫЙ, БЛАГОЧЕСТИВЪ *прикм.* (цсл. благочестивъ) 1. Благочестивый, побожный: Бж̄їєю бл̄годатїю нач̄аса монасты(р) во градѣ любартовѣ Стаго великом̄(ч) георгїа бл̄гочестивы(м) и з̄мено(м) кирилло(м) костантїно(в)ски(м) (1509-1633 Остр. л. 128); Сїчениковъ же ихъ брат̄ски(х)... по(л) бл(с)веніе наше прим̄едемо, церковнаго р̄ади покоа и розмноженїа бл̄гочестивои над̄ки (Львѣв, 1591 ЛСБ 155); во истинѣ п̄(с)т, и покол̄гн̄я бл̄гоч(с)тїваго рода оуже та(м) не обладае(т) (1536 Виш. Кн. 242); О утисках, албо б̄здах, людїй побожныхъ и благочестивыхъ (Вильна, 1600 Катех. 38); Шоль потомъ до Шєтрога, для Над̄къ оуц̄тв̄ыхъ, Кот̄орыи тамъ кв̄їгли за бл̄гочестивыхъ Княжатъ (Київ, 1622 Сак. В. 44 зв.); хто такъ в̄рїтъ, то правд̄ивый ест̄ь

хр(с)тіанін', правовѣрний, бл̄гочестивый, и правдѣвый
Сынъ (Чернігів, 1646 *Перло* 12);

у знач. ім. : и закону жадного абы не смѣль з ва(с)
жаде(н) свѣцникъ жадному с ни(х) чыни(ти), ѡкромя
пновъ грековъ и инны(х) бл̄гочестивыхъ которые бы
потребовали закону божого (Львѣв, 1588 *ЛСБ* 92); А
ты(м) часо(м) иле бл̄гочестивы(х) при старожи(т)ности
ѡ(т) зываючы(с) и(н)ста(н)цью чинити (Київ, 1621 *ЛСБ*
483, 1 зв.); та(к) ревн(ст)ю бо(з)кою ѡ пожадано(м)
ѡспокоє(н)ю до намовы спо(л)ное все цр̄кве до Києва на
де(н) ст̄г(х) ве(р)ховныхъ Апосто(л) Петра и Павла в
рокѣ тепере(ш)немъ... каждо(г) бл̄гочестиво(г)
прибыти и ѡтѣхи любо(в)ное зажи(ти), хотѣти (Корець,
1629 *ЛСБ* 502).

2. (який належить до православної віри)
православний, правовірний, святий: разорѣмъ
бл̄гоч(с)тивоє вѣры жѣт'ниці наши скри(н)ки и
шкатдлы напо(л)неные (п.1596 *Виш. Кн.* 253 зв.); И
ѡмѣръ борбнячи Міра ѡйчѣстого, За што ѡзѣчъ мѣ
Творче Нба вѣчѣстого, Якъ Ревнѣтелю вѣры
Бл̄гочестивои (Київ, 1622 *Сак. В.* 48 зв.); зизаній...
многѡ ... народа затрѣилъ ... выгѣдѣ подавъ папѣжа
римскогѡ, патріа(р)хѣ старшого, котѡрыи стереже
правдѣве вѣры стои Ап(с)толскои, бл̄гочестивои
(Чернігів, 1646 *Перло* 138).

3. (який належить церкві) церковний: таже
утвердивши сумненія вѣры благочестивыми догматы,
тогда вѣншних хитростей для вѣдомости касатися не
возбраняти (Унів, 1605 *Виш. Домн.* 190); которыхъ то
папезов маємо и въ календару своємъ благочестивомъ
(бл. 1626 *Кир. Н.* 19).

БЛАГОЧЕСТИВѢЙШИЙ, БЛАГОЧЕСТИ-
ВѢЙШИЙ *прикм. в. ст.* Благочестивѣйший, побожнѣ-
йший, праведнѣйший: А такъ хр(с)тіанѣишии панове,
сыннове по благочестивѣйшомѣ повелѣнію скромности
вашей, по послѣдшанію// котѡроемо повѣнни, тые то
слѡбуги наши посылаємъ (Острог, 1598-1599 *Апокр.*
145-145 зв.);

(*титул митрополита*) благочестивѣйший: Потрѣте
... бл̄гоч(с)тѣвѣ(н)шы(и), и бл̄голѣпѣя це(р)ко(в)но(г)
все изря(д)нѣ(н)шы(и) любите(л) ... гѡ(с)пода(р) ..
могѣла .. в сове(р)шеніе це(р)кви ... прыслалъ и zde во
лѡвѣ ѡ(т)личыль полскихъ злѡты(х) ... 3000 (Львѣв,
1629 *ЛСБ* 1051, 2)

Пор. БЛАГОЧЕСТИВЫЙ.

БЛАГОЧЕСТИЕ, БЛАГОЧЕСТИЕ, БЛАГО-
ЧЕСТЬЕ *с. (цсл. благочестие)* 1. (*додержания*
принципів релігії) побожність, благочестя: дша ищеть
ѡ(т) тѣла развѣе правды и бл̄гочестия (1489 *Чет.* 8
зв.); даска(л) ... маеть быти ... неспособитель ересе(м) по
бл̄гоче(с)тїю поспѣшитель (Львѣв, 1587 *ЛСБ* 65 а); На
тые чотыри артикдлы дх̄ бл̄гоче(с)тїя мо(л)чати ма не
ѡоставилъ, // а то дла тѡго, и(ж) хдла в ни(х) крыетса
на Ба (1598 *Виш. Кн.* 278-278 зв.); И на тых тепер
только благочестіе уже зостало (Львѣв, 1605-1606
Перест. 28); Хѡтъ и на повѣт'ре розсыпал'са тѡтъ
котѡры(и) са в' Бл̄гочестїи скончѣлъ, не занехивай
Елѣа и свѣчъ (1627 *Тр.* 38).

2. (*із займ. вап аживається як форма титулування*
і шанобливого звертання до духовної особи) благочес-
тя: ваше же бл̄гоч(с)тїе ѡ семь вѣдаючи вси панове и
пагѣе каждо(г) станд, ѡсобливого мило(с)тѣнєю своєю
ихъ припомагаѣти рачили (Вильна, 1594 *ЛСБ* 253);
Моли(м) вше бл̄гочестіе моего посланѣнца съ любовію
прѣимѣте (Афон, 1614 *ЛСБ* 446, 1 зв.); и Ваше
бл̄гочестіе гды тые рѣчи пѣлне пре(д) оумъ своѣи
ставити бѣдете, неѡмыслне сѣтожъ и повабовъ грѣха
оустерѣчиса мѡжете (Київ, 1646 *Мог. Тр.* 911).

3. Православна віра, православ'я: Отци ваши в ересь
не приступовали и в благочестіе души их спасали (XVI
ст. *Укр. п.* 86); Та(к)же и а не чѣдѣюса, вм(с)
ксе(н)дзове, би(с)кѡпи, клеветѣ хдлѣ, бесч(с)тїю, и лжи,
глѣмо(н) вами, на бл̄гоч(с)тїе (1598 *Виш. Кн.* 279);
Вѣдати бовѣмъ потреба ка(ж)домѣ всхо(д)ного
бл̄гочестїя Народѣ ро(с)сїиского чл̄кѣ (Київ, 1621 *ЛСБ*
483, 1); и ѡспокоє(н)е благочестїа восто(ч)но(и) цр̄кви
роси(н)скои выданыє с канцелярии его к(р) мл(с)ти
ѡнѣве(р)салы (Корець, 1629 *ЛСБ* 502); В пѣршюую сѡю
н(д)лю Пѡста, Цр̄ковъ Хва оухвалѣла ѡбходѣти
пѣматкоу привѣрненого Благоч(с)тїа, котѡрое пре(з)
нѣкотеры(х) злѡчестѣвы(х) ... полскихъ Цесаревъ ...
выгнѣніе, было оутерпѣло (Київ, 1637 *УС Кал.* 76).

БЛАГОЧЕСТИВЫЙ *див. БЛАГОЧЕСТИВЫЙ.*
БЛАГОЧЕСТИВѢЙШИЙ *див. БЛАГОЧЕСТИ-*
ВѢЙШИЙ.

БЛАГОЧЕСТИЕ *див. БЛАГОЧЕСТИЕ.*

БЛАГОЧЕСТНО, БЛАГОЧЕСНО *присл.* (цсл. благочѣстныи) те саме, що **благочестиво**: Присмотрѣте(ж)са не тоѣ(ж)ли ап(с)ли м(ч)ници и вси бл̄гочѣсно живѣщїи страдали сѣ(т), стра(ж)дѣтъ и страдати хочѣ(т) (1598 *Виш. Кн.* 310); Бо ктожъ бы ѡ(т) бл̄гочестно: живѣчихъ стерпѣлъ, яко живѣ, абы нарушено было га ба ... начѣлство (Острог, 1598-1599 *Апокр.* 186 зв.); Как убо речеш - и во истинну, и благочестно, и покору христовой образу и подобію! (1600-1601 *Виш. Кр. отв.* 184).

БЛАГОЧЕСТНЫЙ *прикм.* (цсл. благочѣстныи) 1. Те саме, що **благочестивый** у 2 знач.: прото в̄м в то(м) впоминае(м) жебы в̄м заховалися по бл̄гоч(с)тному хр(с)тия(н)скому обычаю (Галич, 1584 *ЛСБ* 66).

2. У *знач. ім.* благочестивый, праведный: Мы смиренъный Михаилъ Рагоза ... ознѣваем и возвѣщаемъ всим благочестнымъ православія закону нашего ... греческого (Берестя, 1594 *ЗПШ* XXVIII, 8); до того антиминсовъ на олтари где бы недоставало отъ благочестыхъ (!) для насвятшее оферы тѣла и крови сына Божого (Київ, 1623 *КМПМ* I, дод. 266).

БЛАГОЧЕСТЬЕ *див.* **БЛАГОЧЕСТИЕ**.

БЛАГОЧИННѢ *присл.* Праведно, добре: Яко нераскаѣса н̄гѣ' оу насъ быти, но прише(д) всѣ бл̄гочиннѣ оустрѣбити (Львѣв, 1591 *Просф.* 64).

БЛАГОАХАННЫЙ *див.* **БЛАГОУХАННЫЙ**.

БЛАГЪ *див.* **БЛАГИЙ**.

БЛАГЫЙ *див.* **БЛАГИЙ**.

БЛАГЫНЯ *ж.* Ласка, доброта: Ва(м) же за общее подвизаніе и тѣщаніе спасіте(л)ное, са(м) б̄гъ бл̄гынѣми вѣчными да воздате(л) будетъ (Львѣв, 1590 *ЛБН* 4, 1136, 2, 30, 1).

БЛАГЪ *див.* **БЛАГИЙ**.

БЛАЖЕНЕЙШИЙ *див.* **БЛАЖЕННѢЙШИЙ**.

БЛАЖЕНИЙ *див.* **БЛАЖЕННЫЙ**.

БЛАЖЕНІЙ *див.* **БЛАЖЕННЫЙ**.

БЛАЖЕННО *присл.* Блаженно, праведно: По которомъ збитю, третего дня животь блаженно скончалъ (Київ, 1621 *Коп. Пал.* 610).

Див. ще **БЛАЖЕННѢ**.

БЛАЖЕННЫЙ, БЛАЖЕНИЙ, БЛАЖЕНІЙ, БЛАЖЕНЪНЫЙ, БЛАЖЕНЫЙ, БЛАЖЕНЪ *прикм.* (цсл. блаженъ) 1. (надѣленый божю ласкою)

благословенный: блаженъ ты ... пр̄ю (1489 *Чет.* 267); Блаженъ чоловѣкъ тоѣ, иже будетъ чести книги сія (поч. XVI ст. *Песн. п.* 49): Аще ли съхраните, блажени будете; аще ли преступите или в нераденіе обернете, то и сами узрите и отвѣтъ дасте пред Богомъ въ день судныи (Перемишль, 1563 *АрхиОЗР* I/VI, 52); Блаженъ оубо господіне, котрый (sic. - *Прим. вид.*) людій оупѣлы(х) ратѣеть (Львѣв, 1591 *Просф.* 67); Того... Скарго, показати не можеш, абы з школы латынское... богоносецъ выйти имѣл, только все оной блаженной наукѣ сопротивници (1608-1609 *Виш. Зач.* 225); И душа моя блаженную и боголюбезную его душу зѣло любить (Київ, 1621 *Коп. Пал.* 1139); Блаженши плачѣщїи грѣхѣвъ своихъ' (Чернігів, 1646 *Перло* 167); блаженшой памяти *див.* **ПАМЯТЬ**.

2. Щасливый, блаженный: чистое застѣ сѣмнѣніе, ч̄лка пры скопанї его... потихы... на вѣки вѣчныи, ономѣ додаеъ... абысмося такой блаженной смерти ѡ(т) б̄га сподобили (Корець, 1618 *З. Поуч.* 172); А мы православныи ... не отчаваемся нашего спасенія и блаженного живота вѣчного (Київ, 1622 *АЮЗР* II, 73); никто пере(д) сме(р)тю не естѣ бл̄женны(м) (Вільна, 1627 *Дух. б.* (*Передм. I*), 6); А допровѣдъ ю щасливе, до вѣчной ѡ(т)чизни, до блаженной бѣдѣщаго вѣкъ жизни (Чернігів, 1646 *Перло* 39); Блаженный. Beatus (1650 *ЛК* 428).

3. Побожный: то(л)ко бы до Ха̄ са дотиснѣти, которы(и) бл̄же(н)ндо простотѣ любі(т), и в не(и) обигель собѣ чини(т), и та(м)са оупокбивае(т) (п. 1596 *Виш. Кн.* 225); Илія Куча ... быть житія блаженного, учитель премудрый, судія справедливый и пастырь чутый (Київ, 1621 *Коп. Пал.* 1043).

4. (*титул духовной особи, святых*) праведный, святой: А Павелъ блаженный, апостоль светый ... // въ посланїи своемъ пишеть (1577 *AS* VI, 80-81); Петръ блаже(н)ны(и), корнійла сотника поклонившагося емѣ по(д)носитъ (Острог, 1587 *См. Ул.* 11 зв.); Даруемъ убо отцу моему блаженному; Селивестру и того прѣемникомъ нашу полату (Вільна, 1599 *Лит.* 551); Который то блаженный Мелетіе ... иж сам языка лядскаго не знал, вывѣдатися, что в той книжицѣ писано будет, ничего не могл (1608-1609 *Виш. Зач.* 208); Кролѣвичъ Іоасафатъ спыталь старца

блаженногѡ Варлаама много маѣт' лѣт' (Київ, 1646 *Мог. Тр.* 943).

БЛАЖЕННЬ *присл.* Те саме, що блаженно: блаженнѣ. *Beate.* (1650 *ЛК* 428).

БЛАЖЕННЬШИЙ, БЛАЖЕНЕЙШИЙ, БЛАЖЕНЬШИЙ *прикм. в. ст.* (*титул духовної особи, святих*) блаженніший, праведніший: Что розвѣємо ижъ бл̄женнѣишій патріархъ г(с)днѣ іеремѣа по доста(т)кѡ ва(м) оповѣдалъ (Львів, 1590 *ЛСБ* 146); Але ижъ тажъ... заклѣтые листы противъ светейшего и блаженейшого папежа Леона чынити важылся (Вільна, 1599 *Лит.* 565); Што(ж) бл̄женнѣишого на(д)бвѣи вѣкдѣисти пѣматки го(д)нѣи Іоаннов' гблосъ, оукѣзючій на око Г(с)да и мѡвачій (Вільна, 1627 *Дух. б.* 273); Єднакъ з' первѣсткѡ(в) нѣѣкихъ, и якобы надорѡжни(х) окѣзій, бл̄женнѣишого мѣжа, ст̄гѡ животѣ постаповѣнѣа послѣхаймо (Київ, 1627 *Тр.* 555).

Пор. БЛАЖЕННЫЙ.

БЛАЖЕНСТВО, БЛАЖЕНЬСТВО, БЛАЖЕНЬСТВО *с.* (*цсл.* блаженство) (*велике щастя, насолода*) блаженство, благодать: сп̄сѣ напѣ блаженствомъ тыхъ почтѣлѣ, которые невѣные правды его дѣла, поношенѣа ... трѣпать (Острог, 1587 *Єм. Кл.* 21); О, кулькос блаженство и благословеніе было тымъ жонамъ, чомъ Иисусъ Христосъ смотрѣвъ (вѣру ихъ) (XVI ст. *ПС* 187); Яко подобаетъ правдивой церкви божией... тѣм блаженством украшатися, которымъ Христосъ учениками ему быти хотѣвшихъ ублажил (1600-1601 *Виш. Кр. отв.* 174); Поваблѣетъ на(с) наконѣцѣ до плѣчѡ и пожиток' плѣчѡ, бл̄женство мѡвлю ѡ(т) Ха̄ плѣчѡчим' ѡбецѣное мѡвачогѡ (Київ, 1625 *Коп. Каз.* 20); Не дѡсытъ на томъ, же хто рѡскоши вѣка сегѡ покинетъ, але треба и бного дрѣгого вѣкѡ бл̄женства достѣпѣти (Вільна, 1627 *Дух. б.* (*Передм. II*), 14); Блаженство. *Beatitas. Beatitudo* (1650 *ЛК* 428).

БЛАЖЕНЬ *див.* БЛАЖЕННЫЙ.

БЛАЖЕНЬШИЙ *див.* БЛАЖЕННЫЙ.

БЛАЖЕНЬС *с.* (*цсл.* блаженіе) те саме, що блаженство: А Павелъ блаженный, апостолъ светый...// въ посланни своемъ пишеть: блаженѣе есть давати, нежели взымати (1577 *AS VI*, 80-81).

БЛАЖЕНЬШИЙ *див.* БЛАЖЕННЬШИЙ.

БЛАЖИТИ *дѣсл. недок. (цсл. блажити) 1.* (кого і без додатка) Вихваляти, прославляти: И если который папѣ масть матку въ себе, слуга его муситъ матце его услуговати ... Если такую почтливость светскимъ невѣстамъ чинять, должнейши суть Матере Божия молити, и просити и блажити, по пророчеству Еи святому, и образу Еи кланятися (Супрасль, 1580 *Пис. пр. лют.* 75); Іоа(н) ев(г)листвъ, не ты(х) которые са в златоглововы(х) подѣшка(х) и кита(и)чаны(х) пелюха(х) рода(т), блажи(т): але которые са ѡ(т) ба̄ свѣше рода(т) (1598 *Виш. Кни.* 286); што бы блаживъ Бога у своемуъ сердци (XVI ст. *ПС* 112); Г(с)дѣ бл̄жи(т) финееса же забі(л) кнѣза замвриа (серед. XVII ст. *Хрон.* 145 зв.); Блажу. *Veo. Beatum pra(e)dico* (1650 *ЛК* 428);

(кого) робити щасливим: чомужъ не заровно святѣи Игнатій и Фогій? Поневажъ обудву конецъ живота блаженный и святѣи, который чловѣка блажитъ и святитъ (Київ, 1621 *Коп. Пал.* 747).

2. (кого) Виявляти ласку, доброту, милосердя (до кого): Тѡгъ єсть оубѡгимъ в' дхѡ, которого Г(с)дѣ блажитъ: тѡгъ лѣкнетъ и прѣгнетъ справедливости; тѡгъ єсть скрѣпѡный ср̄дцею (Вільна, 1627 *Дух. б.* 280).

БЛАЗЕНСКІЙ *прикм. 1.* (*який належить блазневі*) блазенскій: Дарій ... заразы смѡ послѣлъ пилѡ, маѣгѡ и завѡекъ бл̄азенскій, и листъ тѣкъ написанный (серед. XVII ст. *Хрон.* 406).

2. Комедійний: але тепе(р) мѡже(т) вангѣ тын церемонѣи пѡвыи, бе(з) встѣдѡ звѣти кѡменцые (!) то е(с)т крѣгѡфилѣ, бл̄азенскіи (Львів, поч. XVII ст. *Крон.* 146 зв.).

БЛАЗЕНСТВО, БЛАЗЕНЬСТВО *с.* Дурість, глупота, блазенство: юро(д)ство, глоу(п)ство блазенство (1596 *ЛЗ* 89); или не вѣдае(ш), я(ко) в (с)мѣха(х), рѣгана(х)... кѡ(н)шта(х), блазе(н)ства(х), шиле(р)ства(х), розд(м) блѣдчій того помысла ѡ животѣ вѣчно(м) видѣти нико(ли) са не сподоби(т) ... оумѣю(т) повѣдати ѡ шаленствѣ пога(н)ски(х) богѡв', а своѣ бл̄азе(н)ство мо(л)ча(т), таат' (Львів, поч. XVII ст. *Крон.* 66); Не оубе(з)печѣйтеса(ж) прѣго, бгѣ бовѣ(м) блазе(н)ства // не те(р)питъ (Острог, 1607 *Лѣк.* 125-126); Коцѣнство: Жартъ, блазенство, трѣфнїгтво (1627 *ЛБ* 55).

БЛАЗЕНЬ ч. (*стп.* blazen, *стч.* blazen) 1. (*особа при дворі короля або князя, що розважала гостей різними жартами, витівками*) жартівник, блазень; кощдгыникъ, блáзєнь, жа(р)говлівий (1596 ЛЗ 53); Шдгъ: шндєгъ, прелѣстни(к), блáзе(н), що в' шаховано(и) сѣкни (1627 ЛБ 158); Кщдѣнникъ: Трефндючій: то єсть, Блáзєнь, жартбвникъ (Львів, 1642 Жел. П. 7 зв.); былъ црѣ ізраїльскій ѡ(т)криваючиса прѣд' слѣдѣбницами слѣдгъ свойхъ и ѡ(т)крїлса якѡ коли бы са ѡ(т)кривалъ одїнгъ з блáзновъ (серед XVII ст. Хрон. 251 зв.).

2. Дурень, юродивий, блазень: тоє признаваю ти шго еси реклъ я(к) не вмѣ(т) ино(к) з двораны, смѣхотворцы, кдрѣцїаны шкдрѣты, и блазны говорити (п. 1596 Виш. Кн. 235 зв.); Блазєнь бы то кождый таковой были мусилъ, если бы для того ... о речи добре ведомой мель вопгъпити (!) (Володимир, 1598-1599 Відп. ПО 1105); Алс и я на блазнамъ походилъ, же ся такъ долъго въ речъ удаю зъ шаленымъ хлопомъ (Вільна, 1599 Лит. 947); блазнове зо вѣм народом Христу ругаюся (1605-1606 Перест. 47); юродивый: Глѣпный, дѣрный, блáзєнь, дѣрѣючїй (1627 ЛБ 160).

БЛАЗНЕННЫЙ *прикм., перен.* Недобрий: та(к) вѣдайте, не то(л)ко бчи здоровые, ока гнилого ѡсмотри и ѡсѣдиги могут... але и само тѣло це(р)кѡвное, то е(ст) и прѡстыє хрѣтіане по Х(с)ву гла(с)у, скве(р)нонача(л)ника изверечи, ѡсѣдиги и проклати вла(ст) имаю(т), да не с тым бла(з)нєны(м) око(м) или пастыре(м) в геє(н)ную вни(и)дѣ(т) (1598 Виш. Кн. 291).

БЛАЗНИТЕЛЬ ч. (*цсл.* блазнитель) спокусник, ошуканецъ, шахрай: бѣдѣгъ ли збавени бвца, яко вслѣ(д) во(л)ковъ, блазнителе(и), злодѣсвъ и ро(з)бо(и)нико(в), по Х(с)ву глáсѣ и злы(х) дѣлателе(и) и псо(в), по Пáвлѣ, послѣдѣю(т) (1598 Виш. Кн. 284); Што ми хвалиши ... школы .. коли в ней нет учителя Христа ... але блазнители ... вѣм костелом... владѣют (1608-1609 Виш. Зчч. 226); А на тыхъ, которыи бы тому Гаврилови, явному схисматикови, ... геретикови, блазнителєви... послушенство отдавали, корилися сму ... вкладаетъ пєни (Київ, 1621 Кон. Пал. 942).

БЛАЗНИТИ, БЛАЗНИТИ *дієсл. недок. (цсл.* блазнити) (кого і без додатка) спокушати, ошукувати,

обманувати: не блазнїте себе маючимъ ядѣнє(м) (1489 Чет. 304 зв.); Єсли же ѡко твоє правое блазнїт тя выколї его (Володимир, 1571 УЄ вол. 45).

БЛАЗНИТИСЯ *дієсл. недок. (цсл.* блазнитися) 1. (чим) Обмануватися, спокушатися, помилятися: не блазнитєса мыслью вашєю (1'89 Чет. 43 зв.).

2. (о кім) (*відзиватися про когось негарно, шкодити добрій славі кого-небудь*) компрометувати (кого): Лѣкавыє дѣшгъ нечистого сумгѣна и ѡ христѣ блазнатса, не толко ѡ добром челѡвѣцѣ (поч. XVII ст. Вол. В. 97).

3. (за що) Обурюватися (чим): И такъ ся блазнили жидове тоты и ище за єдно слово (XVI ст. ПЄ 44 зв.).

БЛАЗНИТИ *див.* **БЛАЗНИТИ.**

БЛАЗНОВАНЄ с. Блазновання: Бѣєслѡвіє: Блазнова(н)є (1627 ЛБ 12).

БЛАЗНОВАТИ *дієсл. недок. (поводитися як блазєнь)* блазновати: Юро(д)ствѣю, дѣрѣю, бл(а)з(н)ѣю (1596 ЛЗ 89); юродивы(и), дѣ(р)ны(и) бла(з)пѣючїй, дѣрѣючїй (Там же); юро(д)ствѣю: Дѣрѣю, блазѣю (1627 ЛБ 160).

БЛАЗНЬ ж. (*цсл.* блáзнь) спокуса, помилка, обман: Погрѣшєніє: Блáзнь, ѡмбѣлка (1627 ЛБ 84); Блазнь. Skandalum. Offendiculum Offensio. Imitatio vitiosa (1650 ЛК 428).

БЛАКИТНЫЙ, БЛАКИТЪНЫЙ, БЛЕКИТНЫЙ, БЛОКИТНЫЙ *прикм.* Блакитный, голубий: Тотъ же Агроггъ взялъ у мене сукна люпского блскитного спровадати аршиновъ 23 (Клевань, 1571 АрхЮЗР 1/1, 37); прибыли дрѣгии ризы кита(и)чаньи блаки(т)ныи (Львів, 1579 ЛСБ 1033, 5 зв.); другая сукня, блакитная, лю(н)ская, из оксамитомъ чорны(м) (Житомир, 1584 АЖМУ 105); А в ... пѣа по(д)коморого Ивана ... взято ...// ... я(р)мякъ блакитны(и) лю(н)ски(и) (Брацлав, 1590 ЛИБ 5, II 4047, 23 зв. - 24); Поясо(в) чотѣри: два єдвабные ...// а два кита(и)чаньи(и) блокитны(и) (Луцк, бл. 1627 ПВКРДА I-1, 257-258); делня блакитыная, купн. ушгъ чо(р)ны(и), лисями по(д)шиты(и) (Житомир, 1650 ДМВІІ 194).

Див. ще. **БЛЕНКИТНЫЙ.**

БЛАМЪ, БЛАНЪ ч. (*стп.* blam, *сєн.* Flamme) шматок хутра певного розміру: од трѡх сермяг грошей два ... от кроликув блану футра грошгъ один (Вільна,

1568-1578 ПККДА II, дод. 559); ув Олексія Слученина с коморы ратушнеє взяли и пограбили бланъ заячи(и) (Луцьк, 1581 ТУ 186); подолских лисов вышло бламов три, кождый по золотых шестдесят куплений (Луцьк, 1632 АрхЮЗР 1/VI, 653).

Див. ще БЛАНЬ.

БЛАНКА, БЛАНЪКА ж. (*стп.* blanka, blank, *свн.* Blanke, *лат.* planca) виступи на замкових мурах і вежах; бійниця в мурі: бердчи и(х) // за рѣки водилъ на бла(н)ки (1552 ОБЗ 142 зв. - 143); Каме(н)ѣ слоны а колодины кѣ обороне на бла(н)кахъ и вежахъ и водѣ де(р)жати тамъ повингыи мецане вси (1552 ОКЗ 36 зв.); На бланкахъ кѣ обороне каменя з возъ только ко(л)я дѣбового со два возы (1552 ОЧерк. 3. 5.).

Див. ще БЛАНКЪ.

БЛАНКИТНЫЙ *див.* БЛЕНКИТНЫЙ.

БЛАНКОВАНЬЕ, БЛАНЪКОВАНЬЕ с. (*стп.* blankowanie) дерев'яні або кам'яні виступи на мурах замків або веж: а на ве(р)хѣ тыхъ старыхъ стень стень новы з бл(л)а(н)кованьемъ з дѣбового жъ дерева (1552 ОВін. 3. 129 зв.); Замокъ киевськи(и) зновѣ двесь ... з дерева соснового тесаного дробленъ городеи рлгъ доложъ никоторые с нихъ по д сажъни иньшиє метши вси зъ бланкованьемъ добрымъ драница(ми) не тонькими побитымъ (1552 ОКЗ 32 зв.); Бла(н)кова(н)а ани жа(д)ного покрит)а ... нетъ (1552 ОЧерк. 3. 17).

БЛАНКЪ ч. Те саме, що бланка: Колодигъ кольа и каменя кѣ обороне на бла(н)кохъ досы(ть) (1552 ОВін. 3. 131 зв.).

БЛАНЪ *див.* БЛАМЪ.

БЛАНЪ ж. Те саме, що бламъ: побра(но) ... // две блани лисихъ завь(и)ковыхъ (Луцьк, 1573 ТУ 154-155).

БЛАСФЕМІЯ ж. (*гр.* βλασφημία) богохульство, блюзнірство: Оуши мерзливо(ст) многи(х) бласфемій слдхаю(т) (Львів, 1631 Волк. 13).

БЛАТНИЙ *прикм.* (*цсл.* блатьныи) болотистий, багнистий: limosus, бла(т)ний, тиняни(и) (1642 ЛС 255).

Див. ще БОЛОТЛИВИЙ, БОЛОТНЫЙ, БОЛОТЯНИЙ.

БЛАТО с. (*цсл.* блато) 1. Те саме, що болото в 1 знач.: И крещенія их без міра справують не як апостоли сіє отправають. Ани погруженій в костель не мають, и новокрещеныхъ блатом помазують (XVI ст.

Укр. п. 76); lutum, блато, тинь, каль (1642 ЛС 259); palus, dis, калужа, єзеро, блато (Там же, 298).

2. Те саме, що болото в 2 знач.: limus, глина, блато, бразда, одежда (1642 ЛС 255).

Див. ще БЛОТО.

БЛЕВАНИЕ *див.* БЛЮВАНЕ.

БЛЕВОТИНА *див.* БЛЮВАТИНА.

БЛЕДНЪТИ *дієсл. недок.* (*ставати блідим*) бліднути: здамиса не такъ добре // маешъ са яко звыкльєсъ экондъ то познаваешъ зъ твари котораа такъ бледнѣ(т) (к. XVI ст. Розм. 35-35 зв.).

БЛЕДОСТЬ *див.* БЛѢДОСТЬ.

БЛЕЙВАСЬ ч. (*стп.* blejwas, *нім.* Bleiweiss) билила, блейвейс, *заст.* блейвас, : псїмміфъ: Блейвась, фарба е(ст) фарбовати лице (1627 ЛБ 241).

БЛЕКИТНЫЙ *див.* Е. ТАКИТНЫЙ.

БЛЕКОТАНЯ, БЛЕКОТАНЕ, БЛЕКОТАНЬЕ с. (*пусті балачки*) базікання, верзіння, багатомовність: велерѣчье, бе(з)мѣ(р) // ное блекотанье, и ты(ж) ѿ велики(х) рѣча(х) мовлѣнье (1596 ЛЗ 36-37); Нехай вас тое гордое дмухане, и пышноє фукане, и широкословное блекотаня... не упвняет! (1598 Виш. Кн. 125); Велерѣчье: Безмѣрное блекота(н)є, и ты(ж) ѿ великихъ рѣчахъ мовле(н)є, велможность словъ (1627 ЛБ 14).

БЛЕКОТАТИ *дієсл. недок.* (*вести пусті балачки*) говорить нісенітниці, верзти: А дрдгїе ба(с)ни блюз-нѣрства теле(с)наго, и ми(р)скаго м(д)рованїа, в то(и) кни(ж)це блекотанье, прете(р)плю (1598 Виш. Кн. 278 зв.).

БЛЕНКИТНЫЙ, БЛАНКИТНЫЙ *прикм.* (*стп.* блѣкитну) те саме, що блакитный: у мелника взяли... ермяковъ люонскихъ чотири бланкитныхъ (Луцьк, 1590 АрхЮЗР 1/1, 283); Третїє [ризы] Бле(н)китные Адамашковыє (Луцьк. бл. 1627 ПВКРДА I-1, 256).

БЛЕСКЪ *див.* БЛИСКЪ.

БЛЕШКА *див.* БЛЯШКА.

БЛЕЩЕНЪ *прикм.* Блискучий: подобень бо есть постникъ финиковѣ цвѣтѣ ... иногда бо есть блещень а оутро свѣтель и мно(г)плодеи (1489 Чет. 302-зв.).

БЛЕЯНІЕ с. Беканья, *діал.* бляення: balat, бляеніє, беаніє, бекапїє (1642 ЛС 99).

БЛЕЯТИ *дієсл. недок.* Бекати, *діал.* бляяти: balare, бляяти овцамъ (1642 ЛС 99).

БЛИЖАЙШИЙ *прикм. в. ст. (добре знаний)*
відоміший, зрозуміліший, ближчий: Вѣцѣ албо матеріа
двоакаа естъ тоа тайны, далеча(и)шаа и ближа(и)шаа
(Львів, 1645 *О тайн.* 15).

Пор. БЛИЗЬКИЙ.

БЛИЖЕЙ¹, **БЛЖЕ** *присл. в. ст. 1. (у просторо-
вому відношенні)* ближче: А еше... ближе(и) кѣ замькѣ
... дчиненѣ естъ валѣ (1552 *О Кан.З.* 19); А ве(д)же
ко(п)цы оде(н) ѡ(т) дрѣгого не маю(т) быти ближе(и)
чинены ѡ(д)но чере(з) три шнуры воло(ч)ные (1566
ВЛС 60 зв.); ѡбаче маю днесъ и заутра бліже ити бо не
мает проркѣ иньде загіноути, ѡкром іерлма
(Володимир, 1571 *УЕ вол.* 81); кролева прім'кнѣласа
ближей дивдѣчиса ѡны(м) реча(м)... невіданны(м)
(Львів, поч. XVII ст. *Крон.* 69 зв.); кгды переехали //
то(т) хворо(ст) ближе(и) ку го(с)поде ... ѡколо
хворо(с)гѣ ста(л)се крикѣ гала(с) (Київ, 1632 *ЛПБ* 5,
II 4060, 2 зв. - 3).

2. (у часовому відношенні) скоріше, раніше: А за
пѣстели ѡтѣ шести ѡтѣ семи ѡтѣ ѡсмидесять летѣ а
иньшие ближе^а а иньшие еше далѣ (1552 *ОЖЗ* 121 зв.);
А естлибы ... княз Роман ... // ѡт мене чого потребовал
за квитами своїми, я мамѣ его Милости на квиты его
давати, а часѣ плачена которое с тых сѣмъ ближай са
трафат, вытрѣчати Его Милость мнѣ мает (Вільна,
1555 *AS* VII, 9-10.).

3. (про стосунки, взаємини) ближче: Нехай нам
вжды коли ясне // покажутѣ, который гдѣ соборѣ
патріарховѣ востоднихъ Римскому поддалѣ подѣ
послушенство, а тогды зѣ собой ближай мовити
будемо (Київ, 1621 *Коп. Пал.* 723-724.); ѡто ю(ж)
ближей до на(с)збаве(н)є нїпе настѣпило (I пол.XVII
ст. *УЕ Кан.* 39); Прычина того єсть, абовѣмъ ѡсѣбы
нездѣчат'са з' собою то(л)ко в'згладѣ(м) пна, ѡ(т)
котѣрого похода(т), и дла того немогѣт' бліжей, албо
далѣ(и) ѡ(т) себе бы(т) (Львів, 1645 *О тайн.* 171).

БЛИЖЕЙ² *прійм. (з род.) (виражає просторові
відношення)* ближче: если се пустилѣ зѣ места вѣ
дорогу, маючи ближай Хоболгову на дорозе своей,
нижѣ фамилични (!) (Володимир, 1594 *АрхЮЗР* 1/1,
416); Третини, котѣрыи грѣкове трѣтїа называють,
дла тогѣ ѡ(т)правѣемъ (пронѣ ближай оуѣха наклонѣте)
напрѣдѣ (Київ, 1625 *МКСВ* 159).

БЛИЖИЦА *ж.* Своячка: Пелагіа: бліжица,
пѣчиннаа (1627 *ЛБ* 227).

**БЛИЖНИЙ, БЛИЖНИЙ, БЛИЖНЫЙ,
БЛИЖЬНИЙ, БЛИЗНИ, БЛИЗНИЙ, БЛІЗЪ-
НИЙ, БЛЖНИЙ** *прикм. (цсл. близьнь)* 1. (розта-
шованій поблизу, на невеликій віддалі) близький,
ближній: И рекѣть имѣ Іс пѣ(д)мо жѣ до бліжѣни(х)
мѣ(ст) и сѣль абы(х) и тамѣ наоучѣль бо есмѣ на тоє
прѣшоль (1556-1561 *ПЕ* 132); Vicin(us), ближний(ий)
(1642 *ЛС* 413); скоро са з бли(ж)нѣ(х) мѣ(ст) зобрали
с кї(л)кадѣся(т) и(х) до замостя, ѡ(н) кадѣками заби(т)
(серед. XVII ст. *ЛЛ* 175).

2. (який перебуває у прямих родинних стосунках з
кимсь) близький, ближній: я тежѣ себе, жену и
потомковѣ моихъ и покровеннихъ, ближних и далних,
вчне оддалаю (Чигирин, 1615 *ЧИОНЛ* VIII-3, 16);

у знач. ім. родич, близький: И то потве(р)жае(м)
си(м) наши(м) листѣ(м) ... емѣ самому и его жоне и и(х)
дѣте(м) и его ближних(м) и напото(м) будучи(м) и(х)
сча(д)ко(м) (Берестя, 1505 *Арх. Р.* фотокоп. 51);
миско... записа(л)са ѣ правѣ мѣсцо(м) самкови на
своеи ѡчизигѣ боронити ѡ(т) всѣхъ потомко(в) и
бли(ж)них(х) своих(х) (Львів, 1582 *Юр.* 5); з' тѣхъ мѣрѣ
в' Рѣкѣ Памати оумѣрлымъ наши(м) ѡ(т)правѣемо, и не
такѣ жебысѣмѣ по вѣстю и скончѣноса рѣкѣ памати
тоѣ, и Млгѣвѣ и ѡфѣрѣ по бліжнихъ нашихъ
ѡ(т)шѣдшихъ занѣхати мѣли (Київ, 1625 *Коп. Ом.*
163); пагѣ Чесѣковѣски(и), пропомѣневѣши боя(з)ни
божѣе и милѣсти близьного своего... на шѣкту
уроожное... панѣе Зофин... нападѣши... и вѣпередѣ
самого прѣтѣсѣтуючогѣе спячогѣо нападѣши,
ѡкругѣне... бити и морѣдовати почаль (Володимир,
1627 *ТУ* 279).

3. (зв'язаній почиттям симпатіі) близький,
ближній: И боудете зражени ѡ(т) рѣдителѣи и ѡ(т)
ближних(х) прѣателѣи (1556-1561 *ПЕ* 314 зв.); Але гды
змѣжи наши(х) хр(с)тіанѣ ѡберѣу(т) кого на якій
оура(д) або яко ко(л)ве(к) повѣше(н) бѣде(т) то
напрѣ(д) ѡ бѣзѣ забѣуде(т) пото(м) бли(ж)ных(х) своих(х)
сѣсѣ(д) ѡ(т)стоупи(т) и вда(ст)са на пихѣ (XVI ст. *УЕ*
№ 29519, 59); Єг(д)а рѣчѣтѣ прѣ, прѣйдѣ блѣословеннаа
ѡблюбѣницо моа, краснаа в' щѣре(х) сїѣнскихъ,
блїжнаа моа (Чернігів, 1646 *Перло* 159);

у знач. ім. ближній: Євліста выписует хрс оучит ѿ правдивом бл҃гльнству... і ѿ любви кѣ ближнемоу (Володимир, 1571 УЄ вол. 43); Ку тому и звя(з)ко(м) милости яко бгу и бли(ж)ни(м) свои(м) еже е(ст) первая и болшая заповѣ(д) во законѣ бже(м) (Львів, 1609 ЛСБ 422); Сынѡве Православныи, если хлѣбъ дшевный рѣманны мѣти захѡчѣтъ, нехай же ср(д)ца свои огнѣмъ мл(с)ти Бга и бл҃жнаго розжарѡють, огнѣстїе завше нехай ср(д)ца мають (Київ, 1648 МКСВ 349).

БЛИЖНЯТКА див. БЛИЗНЯТКА.

БЛИЖШЕ, БЛИЗШЕ, БЛИЗШЕЙ присл. в. ст.

1. Те саме, що ближей¹ у 1 знач.: слоушнѣи есть бли(ж)ше пристоупити и пилнѣ(и) просити (Львів, 1585 УЄ № 5, 259); хоче(т) то(т) по(н) церковь с того мѣсца на и(н)шее перенести бли(ж)ше кѣ своемѣ обыстю (Самбір, 1596 Гр. Гевр. 1.).

2. Те саме, що ближей¹ у 2 знач.: по сме(р)ти пнѣе... ѿ двѣ(х) неделя(х) маемо мы ... до рукъ свои(х) взяти и его ѡжива(т) але бли(э)ше(и) ѿ двѣхъ неделя(х)... не маемо мы того име(н)я... брати (Луцьк, 1569 ЛІБ 103, 26/І d, 1821, 17 зв.).

3. Те саме, що ближей¹ у 3 знач.: А кгда dokonчилъ широкое мовы, отступил троха, а король созвалъ близше к собѣ сенаторовъ для намовы откazu (Львів, 1605-1606 Перест. 40).

БЛИЖШІЙ, БЛИЖШІЙ, БЛИЖШЫЙ, БЛИЖЪШИИ, БЛИЗШІЙ, БЛИЗШІЙ, БЛИЗШЫЙ, БЛИЗЪШИЙ, БЛИЗЪШЫЙ, БЛИШИЙ
прикм. в. ст. 1. (розташованій на невеликій віддалі від чогось) ближчий: Ближъши(и) валь шго к местѣ тотѣ ѿ целости (1552 ОВЗ 198 зв.); Тежѣ ѡставуемъ коли бы хто... ѡ(т)ствѣпи(в)ши речи своеѣ ѡди(н) на дрѣгого слово(м) са недѣчивымъ то(р)гнуль, тогда мае(т) за то... седе(т)и на за(м)кѣ бли(ж)шо(м) ше(ст) недель (1566 ВЛС 51).

2. (який незабаром настане, відбудеться) ближчий: да(л) а(л)бо пере(д) ѡрадомъ бли(ж)шимъ поручи(л) и выписо(м) того врадѣ мо(ц)нымъ его на то меновите дчини(л) (1566 ВЛС 50 зв.); я... Андре(и) Федорови(ч) ... вы(э)наваю и я(в)но чиню си(м) моимъ те(с)гаме(н)то(м)... шго(ж) бѣдѣчи ... з допѣченя ве(л)ми хоромѣ а лежачи на (с)ме(р)те(л)но(и)

по(с)тели з которе хоробы рѣдмиле(м) (!) ижѣ бли(ж)ши(и) е(с)ми кѣ сме(р)ти а ни(ж)ли кѣ здоро(в)ю (Вінниця, 1567 ЛНБ 17/І с, 1943, 15); Однак же упатрѣлем то, же кождый человек, таковой вѣкъ выживъши, яковый я выжилъ ближъшій уже есть смерти, нижели сегосвѣтного мешканя (Володимир, 1619 АрхЮЗР 8/ІІ, 567).

3. (такий, що в силу споріднення або з інших причин має більше право на що-небудь) ближчий: А если бы те(н) ила(ш) напаты(м) хотѣ(л) ролю тоту кому инѣшему прода(ти) имо(!) братю сву а ѡни бы са спомо(г)ли ѡчизну сву ѡде(р)жа(ти) теды до те(г)ѡ бы(ли) бы на те(н) ча(с) бли(ж)шеѣ (Одрехова, 1575 ЦДІАЛ 37, 16, 4 зв.); Тепе(р) знову па(н) кѣрило тоѣ весны наемника намъ ѡтогна(л), мовяче я бли(ж)ши(и) до того нишли и(н)ши(и) хто кгда(ж) мнѣ запись служи(т) (Львів, 1612 ЦДІАЛ 201,4, 12, 8); если(ж) бы те(н) кѣза(н) або пото(м)кове его пѣщали ѿ и(н)шыѣ руки частъку тѣю теды пото(м)кове... бѣду(т) бли(ж)шыѣ ѡ(д)купити ве(д)лу(г) то(р)гу ѡ(т)чы(э)ну свою (Одрехова, 1614 ЦДІАЛ 37, 2, 22 зв.).

4. (який перебуває у родинних стосунках з кимсь) ближчий: А ведже милостивый княже... естлибыхъ, неако по зволеню Божемѣ плодѣ з малженкою моею мети не мог, тогда не толко того городищечка, але всеѣ части моеѣ ѡт сестрыныч моеѣ ѡблюбеницы Вашей Милости и теж и ѡт Вашей Милости самого ѡтдалити не хочѣ, яко ѡт ближшее ѡтчички по мне (Мстиславль, 1553 АС VI, 134).

5. (подібний до чого-небудь) ближчий: А наконецъ смѣють нѣкоторые и то мовити, ижѣ зборы евангелицкіе близше суть вѣрѣ и церымоней церкви Восточное съ церымоніями своими, анишли Рымляне (Вільна, 1608 Гарм. 170);

(який має відношення до чогось) ближчий: кгда(ж) дей судѣ въ речахъ вонѣтъпливыхъ, которые на баченю метѣ повиненъ, близшимъ ма быть до вызволеня, нишли до караня (Володимир, 1594 АрхЮЗР 1/І, 419).

6. Першочерговий, головний: мы за ва(ж)не(и)шими и бли(ж)шими справами земьскими и ро(ч)ки кгро(д)скими которые на то(т) ча(с) са судили выехати на кгру(н)тъ не мо(г)ли и рокѣ па вые(э)дѣ на кгру(н)тъ ѡ(т)ложили (б. Києва, 1585 ЦНБ ДА/П - 216, 1 зв.).

БЛИЗКИЙ *див.* **БЛИЗКИЙ.****БЛИЗКОПРЕШЛЫЙ** *прикм.* (*стп.* bliskoprzeszły)

те саме, що близькопрошлый: Сѣбро Превелѣбный Г(с)днѣ нашѣ възлѣ... вѣдомо(ст), ижѣ на близькопрѣшломѣ Сѣймѣ его кро(л)... и Речѣ посполитаа вса обмышлавѣючи... ратѣнокѣ... хотѣла то мѣти (Київ, 1628 *Апол.* 1); Выдавши тѣды близькопрѣшлыхъ часовѣ, Евхологѣонѣ, алѣбо Трѣбникѣ... теперѣ...на пѣлѣнос... Сѣценниковѣ жадаѣе, Пѣвстѣлемѣ на свѣтъ Бѣоукоуевию кнѣиѣ (Лѣвѣ, 1646 *Жел. Сл. З.* зв.).

БЛИЗКОПРИДУЧИЙ *прикм.* (*який скоро наступить, придет*) *придешний, ближайший*: а двесте коп грошей бѣдѣ винен, кгда мнѣ княз его Милость то все ведле постановена теперешнего на час описанный тыи товары отдасть на светого Петра, близькопридѣшого, маю дати (Вильна, 1550 *AS VII*, 9).

Див. ще **БЛИЗКОПРИХОДЯЧИЙ, БЛИЗКОПРИШЛЫЙ.**

БЛИЗКОПРИЛЕГЛЫЙ *прикм.* (*який близько розташований*) *прилеглый, сумѣжный*: И к(д)ы южѣ минуло лѣ(т) немѣло, соушею бли(з)ко прилѣглаа крайна была навѣжена (Острог, 1607 *Лѣк.* 84); Якѣ жрѣдло при мѣстцахъ вигѣтныхъ и болѣтныхъ текѣче, настѣпѣвши горѣчюсть снѣчнаа, и Егѣ мѣстца емѣ близько прилѣглыи высѣпѣеть (Вильна, 1627 *Дух. б.* 168).

БЛИЗКОПРИПАЛЫЙ *прикм.* (*який скоро наступить*) *придешний, ближайший*: яко мѣ я...не по однокрот навпоминалѣ, ижебы есте водлугѣ змовы и застановеня своего з небожчикомѣ отцемѣ моимѣ... дочку свою панну Богдану на рокѣ близькоприпалый за мене в малженство выдали (Луцьк, 1563 *Арх.ОЗР* 8/III, 32).

Див. ще **БЛИЗКОПРИПАДАЮЧИЙ.**

БЛИЗКОПРИХОДЯЧИЙ *прикм.* (*який скоро придет, наступить*) *придешний, ближайший*: иле и(х) при на(с) на(и)тися и до(т)кнути(с)а могло, на бли(з)ко приходячи(х) вѣспѣна Пречистое Бѣа нашего матерѣ... Пра(з)ни(к) (Київ, 1628 *ЛСБ* 501); господа(р) его м(ст)... менова(л) ча(с) на святое Богоявление в року бли(з)коприходячо(м) (Путятинцѣ, 1630 *ЛСБ* 510).

Див. ще **БЛИЗКОПРИДУЧИЙ, БЛИЗКОПРИШЛЫЙ.**

БЛИЗКОПРИШЛЫЙ, БЛИЗКОПРИШГЬЛЫЙ, БЛИЗКОПРИШЛЫЙ *прикм.* (*який скоро наступить*) *придешний, наступный*: А паклижбыхмо мы... Его Милости досыт ѣе вчинили... готовыми грошми не заплатили и на оный рок, по семой сѣботе близькопришлый, не отдали, теды то Его Милости маемо... осмь сот коп и сорок грошей Литовских заплатити (Володимир, 1552 *AS VI*, 122); за которы(м) позвомѣ подлугѣ вышѣта лимитацѣе головное во(л)нское припадае(т) ми рокѣ на пе(р)ши(и) второкѣ по светомѣ Ма(р)тинѣ свата ры(м)ского близькопришгьлого в нинешнемѣ рокѣ осмьдесятъ пятомѣ (Чорна, 1585 *ЛНБ* 5, II 4045, 121); в' близькопришломѣ роздѣле, вже са троха намѣнило (Острог, 1598-1599 *Апокр.* 87 зв.); которую то суму... пото(м)ки мои... повингны будутѣ... зако(н)нико(м) триго(р)ски(м)... на денѣ во(с)кресеня го(с)по(д)ня святое ру(с)кое в року-бли(з)ко при(ш)лы(м) ... бе(з) вшеляко(и) зво(л)оки о(д)дати (Тригорскѣ, 1648 *ДМВН* 218).

Див. ще **БЛИЗКОПРИДУЧИЙ, БЛИЗКОПРИХОДЯЧИЙ.**

БЛИЗКОПРОШЛЫЙ, БЛИЗКОПРОШГЬЛЫЙ *прикм.* (*який недавно минув*) *минулый, прошедший*: ца(р) перекопѣски(и)... с почѣтомѣ тѣре(ц)ки(х) люде(и)... осени бли(з)копро(ш)лое м(с)ца се(н)тебра... притагнѣлѣ по(д) замокѣ (1552 *ОБЗ* 142 зв.); а теперешни(и) староста панѣ ратомѣски(и) двѣдаци сторожовѣци(з)нѣ ѣ большѣю сѣмѣ възлѣ ѣ нихѣ на то(и) осени // бли(з)копрошгьлое три(д)цѣть и двѣ копе гроше(и) (1552 *ООЗ-1*, 49 зв. - 50); Яко и тера(з) свѣжо на бли(з)копрошломѣ се(и)мѣ ва(р)ща(в)скомѣ выдано декре(т) проти(в)ко на(с) (Луцьк, 1600 *ЛСБ* 349,1); в то(м) же селѣ... року бли(з)копрошгьлого... и року теперешнего... помепеныхъ вышѣ ма(л)жо(и)ко(в)... словы неу(ц)тивыми пофукалѣч, полая(ли) (Житомир, 1650 *ДМВН* 204).

Див. ще **БЛИЗКОПРЕШЛЫЙ.**

БЛИЗКОСТЬ *див.* **БЛИЗКОСТЬ.**

БЛИЗНА *ж.* (*стп.* blizna) *рубець, шрам*: Самы о(т) пѣтъ и лапѣховѣ натѣртѣи близны тѣла сегѣ чѣстного ... // свѣдкомѣ сѣтъ стѣгѣ сегѣ Мѣчепика и Исповѣдника терплѣivosti (Вильна, 1620 *См. Каз.* 17 зв. - 18); Раѣна, сѣ. Близна, загоѣной раѣны знѣкѣ (1627 *ЛБ*

166); Члвкът който оферова́тъ оферѣ, такъ з' волювъ якъ з' овѣтъ, вады немаючое нехай оферѣе, абы пріємно было ... ёсли близнѣ маючое, ёсли борода́вки... не оферѣте г(с)дѣ (серед. XVII ст. *Хрон.* 124).

БЛИЗНЕЦЬ, БЛИЗНЕЦЬ ч. 1. Близнюк, близня: тог'ды тома назваи́ный близнецъ [дидимѣ(щ)] рекль оу́чнкѣмъ пойдѣмо абы есмѣ и мы з' нимъ оумрли (1556-1561 ПЕ 395); gemellus, бли(э)нецъ, двои(с)ти(и) (1642 ЛС 207); Близнецъ. Didymus (1650 ЛК 428).

2. Вл. назва: Ивагъ Близнецъ (1649 РЗВ 159).

Див. ще **БЛИЗНОКЪ, БЛИЗНАКЪ.**

БЛИЗНИ див. **БЛИЖНИЙ.**

БЛИЗНИЙ див. **БЛИЖНИЙ.**

БЛИЗНОКЪ ч. Близнюк. Вл. п.: Педо(р) бли(э)нюкъ (1649 РЗВ 130 зв.).

Див. ще **БЛИЗНЕЦЬ, БЛИЗНАКЪ.**

БЛИЗНЯТА, БЛИЗНАТА мн. 1. (дѣти, що одночасно народилися в однієї матері) близнята: в'роди(л)са имъ пѣршій сѣбъ кѣингъ и(з) сестрою ка(л)мапѣю близната (Львѣв, поч. XVII ст. *Хрон.* 4 зв.); з' свѣкрѣмъ своѣмъ сполкова́ла, з' которѣго зачала дѣѣе отрѣча(т) близнѣтъ (Киѣв, 1637 УЕ *Кал.* 842); А кгда приходилъ часъ пороженъа оуказѣлися близнѣта // въ животѣ (серед. XVII ст. *Хрон.* 63-63 зв.); Близнята. Gemelli fratres. Gemini (1650 ЛК 428).

2. *астр.* (назва одного із 12 сузір'їв зодіака) близнята: Зодіакъ е(ст) ѡкроугъ або кѣлю на нѣбѣ на которыхъ сѣтъ дванадеса(т) знамень в'кроу(г), едно по дрѣгомъ... скопъ, быкъ. близнѣта. ракъ (Львѣв, поч. XVII ст. *Хрон.* 43 зв.).

БЛИЗНЯТКА, БЛИЖНЯТКА мн. Близнятка: два сесѣа твоя яко два телятъка дикѣи козы близнятка (поч. XVI ст. *Песн. п.* 52); два сосѣа перѣѣи твоихъ яко двоѣ теляток близнятокъ дикѣе козы (Там же, 55).

БЛИЗНАКЪ ч. 1. Близнюк, близня: Близнецъ: Близна(к) (1627 ЛБ 10).

2. (назва одного із 12 сузір'їв зодіака) Близнята: Близна(к) дѣдѣѣос мета(ѣ): двоѣдѣше(н) кѣппо и двоѣдѣше(н), зѣдѣе Маѣѣево, плане(та) нѣ(с)паа (1627 ЛБ 10).

Див. ще **БЛИЗНЕЦЬ, БЛИЗНОКЪ.**

БЛИЗНАТА див. **БЛИЗНЯТА.**

БЛИЗСКИЙ див. **БЛИЗЬКИЙ.**

БЛИЗШЕ див. **БЛИЖШЕ.**

БЛИЗШЕЙ див. **БЛИЖШЕ.**

БЛИЗШИЙ див. **БЛИЖШИЙ.**

БЛИЗУ *прим.* (з род.) 1. Те саме, що близъ² у 1 знач.: тут же, близу острога видели есмо... тую лязню спаленую (Житомир, 1618 *ЧИОНЛ* XV - 3, 152).

2. Те саме, що близъ² у 3 знач.: да возможемо быти близу бога (к. XVI ст. *Укр. п.* 85).

БЛИЗЬ¹, БЛИЗЬ *присл.* Мало не, майже: и оуже близъ было же дѣѣри вѣломили (серед. XVII ст. *Хрон.* 31).

(у ролі присудк. сл.) (у скорому часі) скоро: егда же лѣторѣсѣи еи боудоу(г) мѣлоды(и) и листа выпоуцаю(г) вѣдаите, // ижъ близъ е(ст) лѣто (1556-1561 ПЕ 103-103 зв.).

Див. ще **БЛИЗЬКО¹.**

БЛИЗЬ², БЛИЗЬ *прим.* (з род.) 1. (виражає просторові відношення, уживається при означенні місця, біля якого щось відбувається або знаходиться) близько, біля, коло, недалеко: А хотар вышѣписанным сѣлам... с верха почѣнши... на копаннѣ могилоу... к полю черес малѣю долини по ѡбочи на ... копаннѣ могилид, близ врьтоанѣ (Сучава, 1501 *ВД* II, 184); ивань косѣѣви(ц)ки(и) ... явне зозна(л) и(ж) добра свое которы(х) купно(м) досталь то е(ст) фо(л)варькъ на пре(л)мести лво(в)скомъ бли(з) косте(л)ка стои ганны... зо всѣ(м) щоко(л)векъ приналежи(т) та(м) до того фо(л)ва(р)ку (Белз, 1596 *Юр.* 16 зв.); іс испрацовѣвши сѣлъ испѣчивати близъ колодаза (поч. XVII ст. *Проп.* 9); Гаѣсъ... Гора бли(з) ѡампасахѣри (1627 *ЛБ* 196).

2. (виражає часові відношення, при іменишках з часовим значенням вказує на приблизність) близько, під: а нашъ мл(с)тивый избѣвитель... сѣбра(л)са е(ст) до іер(с)лима. бо ю(ж) было с полюудна близъ вѣчароу. а дорогы иты гѣмѣлѣ (Смогрич, II пол. XVI ст. *Проп. Д.* 6 зв.).

3. (виражає об'єктні відношення, уживається при означенні особи, при якій хтось перебуває) біля, поруч: аггль гѣѣ стоаль бли(з) ни(х) (XVI ст. *УЕ літк.* 73); поставилъ ихъ, єдны(х) яко пре(л)нѣшій почѣты, на пре(д)кѣд близъ майстагѣд сѣѣѣе свои (Почаїв, 1618 *Зерц.* 3.).

Див. ще **БЛИЗЬКО².**

БЛИЗЬНИЙ див. **БЛИЖНИЙ.**

БЛИЗЬШИЙ див. **БЛИЖШИЙ.**

БЛИЗЬ¹ див. **БЛИЗЬ¹.**

БЛИЗЬ² див. **БЛИЗЬ².**

БЛИЗЬКИЙ, БЛИЗКИЙ, БЛИЗКІЙ, БЛИЗКИЙ, БЛИЗКИЙ, БЛЫЗКИЙ, БЪЛИЗКИЙ

прикм. 1. (розташований або який відбувається на невеликій віддалі від чогось, перебуває або живе недалеко) близький: дрдгаа гора такъ же висока яко замъковаа с которе можетъ быти стрельба замъкъд бли(э)ка и шкодлива (1552 *ОВЗ* 130 зв.); лечъ встѣпи до близкого крамѣ напротивко з дрѣгой стороны длщпы (к.ХVІ ст. *Розм.* 52 зв.); в' той ча(с) ... выходитъ пбломѣнь ... и ро(э)ливаєтса по во(э)дѣхоу на ки(л)ка ми(л) и пбпеломѣ засыпѣетъ по близьки(х) острова(х) (Устрики, I пол. ХVІІ ст. УЕ № 29515, 439).

2. (який незабаром настане, відбудеться) близький: яко(ж) де(и) то они заразо(мъ) на враде бли(э)комѣ замъку г(с)дрѣского ѡ(в)руцко(г) ѡповеда(ли) (Київ, 1580 *ЛНБ* 5, II 4044, 68 зв.); ѡ чомъ яко значно(м) а праве южъ бли(э)ко(м) народѣ нашого оупа(д)къ рѣвностію блѣгочѣстїа порѣшыв'шыся, поменѣный Іеродїакопъ Виталїй, в' край нашы Литовскїе, с тымъ... клейнотомѣ прыехалъ (Єв'е, 1612 *Діоп.* 2 зв.); ко(ж)-ды(и) человекѣ, на се(м) зе(м)но(м) падоле мешькаючи(и), по(д)легъ хоробе, а хори(и) бли(э)ки(и) е(ст) сме(р)ти (Тригорскъ, 1649 *ДМВН* 211).

3. (який перебуває у прямих родинних стосунках з кимсь) близький: то са те(ж) будеть розумети ѡ бли(э)костя(х) спа(д)ку выслуга(х) и всяко(м) набытїю во(д)лу(г) права кромя тыхъ которе бѣ(э) пото(м)ко(в) бли(э)кихъ щадко(в) насле(д)ко(в) свои(х) зомру(т) (1566 *ВЛС* 5); А е(с)тли ми да(ст) па(н) бо(г) ма(л)жо(н)къ и(э) нею дети ме(г)и теды дети пото(м)ки бли(э)кие и кре(в)ные мои е(г) мл(с)ти пїу григо(р)ю жа(д)ное переказы чинити и ни в чо(м) сего ѡпису нїшого нарѣпати не маемъ (Букойма, 1579 *ЛНБ* 5, II 4044, 52 зв.); я... визнаваю же кажды(и) ѡ(т) приятеловъ мои(х) крвни(х) бли(э)ки(х) и далеки(х) працѣ мое(и) и добра моего досы(т) мають за свое (Лопушна, 1598 *ЦДІАЛ* 201, 4, 12, 49); и вже от того часу сами себе отдаляемо, потомковъ наших и покрвних наших, близкихъ и далекихъ (Корсунь, 1649 *ЧИОНЛ* VIII-3, 19); **близкій братъ** *див.* **БРАТЬ**;

у знач. ім. родич, близький: А по моему животѣ у тое имѣніе ... не надобѣ никому ся уступати, моему роду и племени, а ни моимъ близкимъ (Київ, 1507

АрхїОЗР 1/VI, 11); А если бы судья по(д)судокъ и писарь самъ ... заби(л) на суде тогды маеть быти каранъ го(р)ломѣ а бли(э)кимъ з ыме(н)я его голо(в)щина плачона быти маеть (1566 *ВЛС* 51 зв.); а гды не родатъ, смѣтатса фрасюютса барзо, а маючи потѣмство, радѣютса сами, близкїи ихъ, и свѣди (Вільна, 1627 *Дух. б.* 282); по (с)ме(р)ти мое(и) жебы жа(д)ны(х) сваровъ и непокоевъ межи кровъными бли(э)кими и пови(н)ными моими [не было] (Тригорскъ, 1649 *ДМВН* 211).

4. (зв'язаний дружїми взаєминами, відданий кому-небудь) близький: к тому ты(ж) кожды(и) бра(т) мае(т) вписати в поме(н)ни(к) церковны(и) имя ѡ(т)ца своего и мѣре, и близки(х) приятеле(и) свои(х) преставшы(х)ся (Львів, 1602 *ЛСБ* 369); Свѣй себѣ: Свѣй властный, свѣйскїй, близкїй, домашны(и), домовый (1627 *ЛБ* 112); И признаваемо обоя сторона же юж я сама, анѣ приятели мои жадний близкий и далекий до того Радка пасника... жадное потребности... не буду мѣти (Бориспіль, 1640 *АБМУ* 35);

у знач. ім. ближній: ёсли коли одїнгъ дрѣгомѣ своего права оустѣповалъ, абы оустоупованье было важно з'здвалъ члѣвкъ ботъ свой, и давалъ егѣ бли(э)комѣ своему, то было свѣдѣцтвю оустѣпованья во Ізраїлю (серед. ХVІІ ст. *Хрон.* 196 зв.).

5. (який має право першостї до спадщини) близький: пруски(и) поведи(л) и(ж) ты сенѣта... к ты(м) име(н)амъ по то(и) те(т)це свои... не та(к) бли(э)ки(и) яко про(м)че(н)ковичи (Володимир, 1544 *ЛНБ* 103, 22/Id, 2032, 5 зв.).

6. (подібний до чогось) близький: самая истность належитъ, ку показанью ясному того, церковь светая Восточная зо всеми церымонїями своими естъ такъ близкая церкви Заходней Римской, же и напростѣйшый то сознати будеть мусѣль (Вільна, 1608 *Гарм.* 171), Лѣчь котѣраа [земля] з' себе выдаѣт' терніе и осты, взгорже́на ест', и близка проклатства (Київ, 1636 *МІКСВ* 377);

(який має відношення до чогось) близький: Вѣдали ѡ таковой близкой стїслости живота свѣгѣ з' смѣртю Прародїтели наши (Київ, 1646 *Мог. Тр.* 939).

БЛИЗКО¹, БЛИЗКО, БЛИЗЬКО *присл.* 1. (на невеликій відстанї) близько, недалеко: Гора замъковаа

высока досыть и прыкра нижъли прилагли бли(э)ко и иныше горы такъ же высоки (1552 *ОКЗ* 34); А пото(м) ω(т)ложила сро(м) на стрѣноу, преставши клика(ти) здалѣка, при(ш)ла бли(э)ко и в'клонилася хоу (Львѣв, 1585 *УЄ* № 5, 258 зв. (на полях); ижъ [овечка] блоука-ючиса заблѣдила, и не бли(э)ко и нелицно, але на горы и бескѣды... заше(д)ши (Острог, 1607 *Лѣк.* 28); лѣ-то(м) слѣнце, на(д) нами ходитъ близко, и ω(т) того маемъ тепло (серед. XVII ст. *Луц.* 539);

у ролі присудк. сл. близко, недалеко: Не потреба ти тескнотѣю такою трапитиса Лѣоне, што Вода близко єсть (Київ, 1631 *Син. Тр.* 813); слѣнце лѣтъ на(д) нами близко (серед. XVII ст. *Луц.* 539).

2. Незабаром скоро: Антѣхрѣсто(в) прѣход(л) близко чѣйте (Львѣв, 1591 *Просф.* 75); И та(м) же на мори... оу // сталь великій вѣтръ... и близко емѣ смѣртю грозило (XVI ст. *УЄ* №29519, 268 зв.); зъ которого универсалу... зрозумѣлисмо, ижъ єсть часъ терминъ близко назначоний, то єсть на день св. Петра (Осм'янівка, 1629 *КМПП* I, дод. 370);

у ролі присудк. сл. скоро, незабаром: коли ижъ лѣторосли еи ω(т)молодноу(т) а выпущаетьса лѣста, зна(и)те иже близко єсть лѣто (1556-1561 *ПЄ* 182); то было близко пред Божимъ Нароженемъ (Львѣв, 1605-1606 *Перест.* 41); волайте, Гѣре, Гѣре, южъ близко Дѣнь Пѣн'скій (Київ., 1637 *УЄ Кал.* 65).

Див. ще **БЛИЗЬ**¹.

Пор. **БЛИЖЕЙ, БЛИЖШЕ.**

БЛИЗЬКО², БЛИЗКО приѣм. (з род.) 1. (виражає просторові відношення, уживається при означенні місця, біля якого щось знаходиться або відбувається) біля, коло, близко, недалеко: так и тым листом нашим тобе приказѣм, ажбы Твоѣ Милость тых людей, которыи з Волох бѣдѣт приходити, близко ѡкраины приимоватъ не велѣлъ (Краків, 1543 *AS* IV, 351); А там близко крѣста ісѣва стояла мѣти ісѣва и сестра мѣти его (Володимир, 1571 *УЄ вол.* 95); никострѣта ... прише(д)ши на(д) рѣкѣ тиберь близко мѣра (Львѣв, поч. XVII ст. *Хрон.* 23); и ле(д)во бы(л) то(и) которо(г) с подѣданы(х) Кнѣзти є(г) мѣл: живили(!) бы не за крикомъ и (с)треля(н)емъ ажъ бли(э)ко сѣпрѣнова дчиненемъ Сопрѣно(в)ци з села Выпа(д)ши шны(м) рату(и)ку додали и ѡборонили (Вінниця, 1634 *ЛНБ* 5,

II 4060, 73); И близко мѣста вавилѣна тѣтъ же выкопалъ... бѣэро (серед. XVII ст. *Хрон.* 363).

2. (виражає часові відношення, уживається на означення пори, коли відбувається якась дія) близько: Кнѣзь корѣцкіи до волѣхъ вшѣдши стѣфана домшича на то(т) часъ господаря выгналъ, и бли(э)ко рѣкѣ тамъ бѣдѣчи, и ... маючи бѣтѣв до кѣлкѣ выгранныхъ, и такъ волѣскѣю зѣмлю ѡпанова(л) (1509-1633 *Остр. л.* 129); досмотри(л) єм са того, ижъ ю(ж) в' животоѣ ѡстатнего писма моего, близко смѣрти бѣдоучи... не маю далшого вѣкъ надѣи (Томашів, 1618 *ЗНТШ* LXXIV, 148); того то здраицу и длу(ж)ника Мошка... поменены(и) Ки(р)ко(р)... шука(л) ча(с) немалы(и) бли(э)ко ле(т) тре(х) (Володимир, 1600 *ТУ* 232); К томуо ты(ж) два молодѣа еще и беремѣна была бли(э)ко поро(ж)денѣа (1645 *УЄ* № 32, 274); вѣкъ пришли(и) близко приходѣ антихрѣстова (Чернігів, 1646 *Перло* 135 зв.).

3. (виражає кількісні відношення) близко, приблизно: корованъ немалы(и) бли(э)ко сто возовъ с товары коштовными (1552 *ОКан.* 3. 23); А кѣпити то Єе Милость маєтъ, съ тыхъ пенезей... которыемъ ѡскрынци моей... близко полгышоста ста копъ грошей въ золотыхъ чирвоныхъ... зоставилъ (1577 *AS* VI, 78); Лѣкаровъ тыжъ не потребовали, живѣчи в' пѣстына(х) лѣ(т) ω(т) рожѣна своѣго нѣкоторыи бли(э)ко ста (Київ, бл.1619 *О обр.* 171).

4. (виражає об'єктні відношення, уживається при означенні особи, при якій хтось перебуває або щось знаходиться) біля, коло: и моужеве два стѣли близко ни(х) въ ѡдѣяніахъ блистаючіхъ (1556-1561 *ПЄ* 330); ѡна [ѡгѣсловѣа] смѣрти избавлѣетъ, и любѣтелей свѣихъ близко бѣга поставлѣетъ (Почаїв, 1618 *Зерц.* 3 зв. нун.); Котрый неказалъ близкосебе (!) приступати: жебы тѣла ся его дотыкати (Львѣв, 1630 *Траг. п.* 176); справедливостъ и вшелѣкаѣ шѣпта сама в' собѣ є(ст) речъ добраѣ и слѣвнаѣ, и людѣй ты(х) котѣрыса в' нѣй кохаю(т), близко бѣга поставлѣетъ (Київ, 1637 *УЄ Кал.* 7).

БЛИЗЬКОПРИПАДАЮЧИЙ прикм. Прийдѣшній, найближчий: Якожъ потомъ на сейме близко припадаючомъ звели ихъ, где гетман ѡбещал Никифора отискати и вольным учинити (Львѣв, 1605-1606 *Перест.* 40).

БЛИЗЬКОСТЬ, БЛИЗКОСТЬ, БЛИЗКОСТЬ,

БЛИЗЬКОСТЬ, БЛИСКОСТЬ ж. 1. Взаємозв'язок, близькість: лёчь са́мо прѣст'е Хр(с)то́во могло оуздоробити члѣвкa, котóрого великѣю до Бга бли(з)кость са́а бѣсѣда о́казѣт' (Вільна, 1627 *Дух. б. (Передм. II)*, 14); познаваю, ѡ́жъ то о́пáтрность пре(д)вѣчнаа Бжаа оучинила, дла тогѡ́ абы межи живото(м) и смѣртю, стѣслаа бáрзо близькость показалася (Київ, 1646 *Мог. Тр.* 938); Понева(ж) теды смѣртъ з' живото́мъ такъ бáрзо стѣслѣю близькость маѣт' (Там же, 940).

2. Родинна спорідненість, близькість: а томѣ Григорю Сенютичѣ добрый, а ласкавый россѣдок свой панский чинити, яко въ их близькости (Бабин, 1540 *AS IV*, 245); Прѣйскръность: Рожѣнаа близькость, То що є(ст) справне рáдне, ...п́раве, власне (1627 *ЛБ* 97); штоса зась ткнѣтъ близькости повиновáтства в' рожáю котораа єсть до стáнд малжѣнскогѡ прешкѡдою ижъ въ трѣбникахъ єсть описáна сцѣненника до бныхъ ѡ(т)сылаѣмъ (Львів, 1642 *Жел. О тайн.* 17 зв.); Близкость. Provinguitas. Vicinitas (1650 *ЛК* 408); имати близькость (мѣж ким) - бути (перебувати) в родинних зв'язках: Пришо(л) андрѣи сын(о)м) свои(м) и вну(к) потераику(в) федуоръ и гринь туркова из шавно(г) ктурую имали близькость межи мушато(м) игнато(м) и межи голубько(м) грицо(м)... и взали заплату вы(д) давыда зополную (Одрехова, 1550 *ЦДІАЛ* 37, 16, 14).

3. Право на одержання у спадщину маѣтку на основі близької спорідненості: то пакъ дей по близькости того имѣнья, искалъ подъ нею бояринъ Кіевскій Пряжовскій передъ твоею милостю (Львів, 1510 *АЮЗР* 1, 44); князь Андрей... а братья его... зыскали имена подъ паномъ... Костевичомъ... поведáючи близькость свою, которыхже именей пан... Костевичъ жадное mocy не малъ протягивати (Краків, 1523 *AS III*, 252); А то са те(ж) бѣде(т) роздмети ѡ бли(з)костя(х) спа(д)ко(в) выслу(г) и всякомъ набыто водлу(г) права ты(м) о́бычае(м) (1566 *ВЛС* 80); жада(л)... па(н) григоре(и) сенюта абы(х)мо ему по бли(з)кости его тую две части имена... в то(и) же сумѣ пнѣ(и) и с таковы(м) право(м)... заставили єсмо яко ѡ(т) ни(х) мели (Дубно, 1589 *ЛНБ* 103, 18/1 с, 1956, 46-46 зв.); близькость мати (мети), мати близькость на що, (к чому) - мати право першості на одержання у спадщину маѣтку: тотъ

Янъ... вчинилъ,... ижъ онъ самъ и братья и matka... тамъ жадного права и близькости на тоє именьє Долзко мети не мають (Краків, 1539 *AS IV*, 186); Просил ма пан Григорей Сенютич... ѡ том... шгож он маѣтъ близькость къ о́номѣ имѣнью, к Прѣсом, то пак... пан Яцко... того имѣна ємѣ постѣпити не хочет (Бабин, 1540 *AS IV*, 245); право близькости див. ПРАВО¹.

4. (маѣток, що належить за правом близькості, спорідненості) родинний маѣток: Єстлибы кто ѡ которѡю близькост свою... не вспоминал са, то вже вѣчне ѡ то впоминати са не маѣт (Вільна, 1507 *AS III*, 44); приказѣмъ тобѣ а(ж) бы... тоє близькости ему са поступи(л) бѣ(з) всакоє ѡ(т)волоки (Краків, 1530 *Арх. Р.* фотокоп. 63); кгды зме(р) ма(р)ти(н) теды бли(з)кость каленико(в)ны те(т)ки твоеє на кро(в)ныє... на фе(д)ка и на брата его пришла (Володимир, 1544 *ЛНБ* 103, 22/1 d, 2032, 4 зв.); ѡбѣ до(ч)ки га(с)чины риболо(в)чины га(с)ка и на(с)ка тымъ же способомъ бли(с)ко(ст) свою и дѣди(ч)ство... ода(ли) (!) ємѣ на вѣчные часы (Львів, 1592 *Юр.* 13 зв.); тоє... име(н)є мое... зо всимъ правомъ па(н)ство(м) и титѣло(м) вла(с)ностью бли(з)ко(ст)ю спа(д)ками ... // ... продаю (Луцьк, 1613 *ЛНБ* 5, III 4054, 1 зв. - 2).

БЛИСКАВИЦА, БЛИСКАВИЦА ж. Блискавица, блискавка: єгда начаша ровы копати для заложения фундаменту, тогда бури, громи, блискавицы встали, не даючи дѣла начати (1580 *Спис.* 6); В то(т) ча(с) зе(м)ла са трасла, громи, блискавицѣ страшыны были (XVI ст. *УЄ Трос.* 75); Мѡлніє: Блискавица (1627 *ЛБ* 65); В той часъ, стáнеса страшноє блискáна, грѡмы... и блискавица пожигáтелнаа (Чернігів, 1646 *Перло* 142); г(с)дѣ дáлг громы и градъ и блискáвицы бѣгаючѣ по земли (серед. XVII ст. *Хрон.* 86 зв.); *У порівн*: и зара(з) яко блискавица счезъ дѡволъ (XVI ст. *УЄ* № 29519, 166); Тымъ же спѡсобо(м) прѣйде(т) з' нба якъ блискавица (Київ, 1637 *УЄ Кал.* 135).

БЛИСКАНА, БЛИСКАНІЄ, БЛИСКАНЬЄ с. Блискання: М(с)ца ліотогѡ з'тримѣло з блискáна(м) велики(м) (1509-1633 *Остр. л.* 127); тог(д)ы гѣ бѣ грѡмы перепѣсти(л) великѣи, и(з) градъ з' блискáнїемъ (Львів, поч. XVII ст. *Крон.* 18 зв.); В той часъ, стáнеса страшноє блискáна, грѡмы (Чернігів, 1646 *Перло* 142); Весь лю(д) видѣлъ гблосы и блискáнья (серед. XVII ст.

Хрон. 97); *Образно* : Радѣйтеса Бгослѡвци... яко Радмы вашѣ ...//Огнѣмъ Дха стгѡ распалѣннїи, И яко Перла многоцѣнныи, ѡ(т) блисканїа Дха стга рож(д)енныи, И з глѣбини Нб(с)нои вынесѣнныи (Чернігів, 1646 *Перло* 52-52 зв.).

БЛИСКАТИ, БЛЫСКАТИ *дієсл. недок. 1.* (раз у раз *яскраво блищати*) блискати: Стойте небеса, кровавыи точѣге зь облаковъ слѣзы... Перѣннюю мѡцѣ на нїзко(ст) спдскайте, Страшно блискайте (Львїв, 1631 *Волк.* 20); того жъ року а не(л) поста гримѣло и блискало (серед. XVII ст. *ЛЛ* 165).

2. *Перен.* (чим) (*вражати пишистю, красою, славою і т. ін.*) блищати, чарувати: пѣстынѣ глѣбѡкїи яко нбо звѣ(з)дами блыскалы ѡными // пѣстынно-жїтельми прѣчѣдными (Київ, бл. 1619 *Аз. В.* 229-230); якъ Бѣ в' славѣ блискал' Моисей... а Іс всѣм' тѣлом' своим', якъ Слнце в' прѡмене(х) своих', блискалг' славою Бо(з)ства (Київ, 1625 *Сур. Сл.* 125).

Див. ще **БЛИЩАТИ.**

БЛИСКАТИСА *дієсл. недок.* (раз у раз *яскраво блищати*) виблискуватися: и схода(т) бо ѡ(т) пи(х) искры, и свѣтло(ст) блискаючиса яко мо(л)нїи (Устрики, I пол. XVII ст. *УЄ* №29515, 346 зв.).

БЛИСКОСТЬ *див. БЛИЗКОСТЬ.*

БЛИСКЪ, БЛЕСКЪ, БЛИСКЪ, БЛѢСКЪ ч.

1. (*яскраве сяшїя, свїтїшїя*) блиск: Станїе: ясность, свѣтло(ст), блѣск' (1627 *ЛБ* 166).

2. Блискавка, блискавица. *У порїен.*: якъ пушовъ на небо Христось, такъ што, коли мовивъ, а они смотрѣли (*в ориг.* стрѣли. - *Прим. вид.*), узавъ ся, якъ блискъ, изпередь очей ихъ (XVI ст. *НЄ* 73).

3. *Перен.* (*багатство, розкїш, пишїота*) блиск: Наша то исти(н)наа вѣра, которюю блѣскъ свѣта сего прел(л)стїти не може(т) (1599 *Виш. Кн.* 221).

Див. ще **БЛАСКЪ.**

БЛИСНУТИ *дієсл. док., однокр.* Блиснути: Гды ѡный страшїивы(и) дѣкретъ, яко грѡмъ страшный блиснетъ, и вїдетъ из' оустъ правосѣдногѡ и страшнѡгѡ Бга (Чернігів, 1646 *Перло* 152); Гди ви(и)дугъ чїри вѣтри из мора, тогда ся потїкаю(!) такъ мощно в повѣтрѣ же ѡгнь блиснетъ (серед. XVII ст. *Луц.* 542).

БЛИЩАНИЕ с. Блищаннїа, блиск: видимъ коли з

оболока молшїино борз(д)ое блишанїе а преч(ч)стое еще борзѣдїшїее мл(с)рдїе (1489 *Чет.* 52 зв.).

БЛИЩАТИ *дієсл. недок., перен.* Те саме, що блискати в 2 знач.: зазрачи пор(д)ка(м) мѣжи инѣше народы, собѣ в' ты(х) з ве(р)хѣ блищачи(х) стрѡл(х) и церемѡнїахъ... смакоуєашъ (Острог, 1599 *Кл. Остр.* 217).

БЛИЩАТИСА *дієсл. недок.* (*давати блиск*) блищати, сїяти: ка(к) блищаласа молонья, та(к) блищалиса мечи в рукахъ и(х) (1489 *Чет.* 248). А мы ѡ(т) той правды блищачомѣса склѣ короте(н)кои пыхи свѣцкои мѣли быхмо са дати ѡ(т)вести (Острог, 1598-1599 *Апокр.* 199 зв.); пїєо, es, блищуся (1642 *ЛС* 280); *Образно* : Такъ са тыхъ, преслѡвныи, дѡмовъ, блища(т) справы и высѡким ихъ станомъ гѡдны забавы (Єв'є, 1616 *УЄ* Єв. тит., зв.).

БЛИЖЕ *див. БЛИЖЕЙ*¹.

БЛИЖНИЙ *див. БЛИЖНИЙ.*

БЛОКИТНЫЙ *див. БЛАКИТНЫЙ.*

БЛОНАРЪ ч. (*стп.* bloniarz) скляр: жыдо(м) блонаро(м) ѡ(л) роботы тро(х) ѡболо(н) и дрѣги(х) тро(х) на гѣ(р)кѣ фр. 11.10 (Львїв, 1634 *ЛСБ* 1054, 103).

БЛОТО с. (*стп.* błoto) те саме, що бѡлото в 1 знач.: а з тоє ре(ч)ки хо(л)хова, в бѡлото кораблиця (Любеч, 1571 *ЛНБ* 5, II 4043, 38 зв.).

Див. ще **БЛАТО.**

БЛОХА ж. Блоха: Фѡбросъ, ... Блоха а(б) комѡръ, а(б) пло(л) мѡлевъ (1627 *ЛБ* 239); pulch, cis, блоха (1642 *ЛС* 338).

БЛОШАНИЙ *прикм.* Блошиний, блошачий: pulicos(us), блошани(и) (1642 *ЛС* 338).

БЛОШКА ж. Блїшка. Вл. н: десятїий Федько Блошка, - тые вси зь жѡнами, детми и зь мастностїями прочъ пошли (Луцьк, 1624 *АрхїОЗР* 6/1, 446); Ярема Блошка (1649 *РЗВ* 400).

БЛОЩИННИКЪ ч. (*Ledum palustre*) блощинник, блощичник: Корїандрѡ... ѡпи(х), блонци(н)ни(к) (1627 *ЛБ* 217).

БЛОЩИЦА, БЛОЩЫЦЯ ж. Блощїця: скнїпы блощїцы (II пол. XVI ст. *ЛА* 190); Скнїпы, и(л) Кнїпы: Мѡшки, комѡрѣ, и те(ж) блощыцѣ (1627 *ЛБ* 232); сіпех, блощїца, сме(р)доха, кло(п) (1642 *ЛС* 122).

БЛУДЕНА с. Розпуста: aberratio... блѣдена (I пол. XVII ст. *Сем.* 2).

Див. ще **БЛУДОДЪЯНІЄ, БЛУДЬ, БЛУЖЕНІЄ.**

БЛУДИЛИЩЕ *с.* (*цсл.* блоудилище) дім розпусти, місце аморальных вчинків: prostibulum, блудница, блудилище (1642 ЛС 335); Но и тера(з) мно́го таковы(х) бога́човъ немл(с)тивы(х) е(ст), ко́торыи то́ закоха́лиса в' то(м) падо́лѣ и(ж) засѣ́даю(т) в' блѣди́лица(х) (Устрики, I пол. XVII ст. УЄ № 29515, 258 зв.); Блудилище. Lurapan. Gancum. Fomix (1650 ЛК 428).

БЛУДИТИ, БЛУДИТИ *дієсл. недок. 1. (ходитьи, їздити навмання, не знаючи напрям)* блудити, блукати: вы(и)ха(в)ши из мѣста [жолнѣри] колко мѣль, почѣли блѣдѣти (XVI ст. УЄ № 29519, 286); Также и сесь блудный молодой ходивѣ, блудячи (XVI ст. ЛС 9); в то(и) поуци ширѣко(и) свѣта та́къ мно́го ходачи пра́цовѣть и блѣди(л) по мѣ́ста(х) скали́сты(х), же при стѣдни зпра́цовавши́са в самаріи сѣдѣ́тъ (поч. XVII ст. Проп. р. 181 зв.); еди́ногѣ часѣ́ прохо́зова(л)са, на чѣ́ка Слѣ́пногѣ пре(з) всю доро́гѣ блѣ́дачѣго тра́фильт (Київ, 1631 Сш. Тр. 813); а́бсѣго блѣ́дѣти (I пол. XVII ст. Сем. 2); Блѣ́ждѣ егѣ (1645 Уж. 64 зв.); при́шѣлѣ до Сихѣ́мѣ и на́шѣлѣ егѣ оди́нѣ мѣ́жѣ блѣ́дачѣго по по́лю и оука́зѣлѣ е́мѣ доро́гѣ (серед. XVII ст. Хрон. 59 зв.);

перен. (від чого) відхилитися, відвертатися: если оумѣ потемні́тса, потемні́ае́тъ и дѣ́шѣ, и ѡ(т) стѣ́жки заповѣ́дѣй бѣ́жихъ бло́уди(т) (Острог, 1598 Отп. КО 4); блудити у грѣ́ху *див.* **ГРѢХЪ**; мы́слью блудити *див.* **МЫСЛЬ**.

2. Перен. (від чого, в чому і без додатка) Помилятися, *діал.* блудити: папежѣ ѡ(т) почѣ́тку а(ж) до того часѣ́ зо (в)сѣ́мі своїми насле́довни́ка́ми (!) блѣ́дили (Острог, 1587 См. Кл. 16 зв.); Если́жѣ папежѣ вѣ томѣ блудя́тъ, то-ть и отцѣ́е свѣ́тые, яко́сь слы́шалѣ, не́добре нау́чаю́тъ! (Вільна, 1599 Лит. 745); па́ве(л) стоа́чи посре́(л) аре́опагу ре(к) и(м) мужѣ́е а́фине(и)скіи на все ви́жу и(ж) ѡ́ вѣ́ри блудите (II пол. XVI ст. КА 94); в' четве́(р)то(к) на нѣ́са было е́го възнесе́ніе, яко(ж) и не бло́уди(м) (поч. XVII ст. Проп. р. 200); Римская церко́вь отъ са́мого Бо́га е́сть уфундо́вана, кото́рая яко́бы нѣ́коли не блудила и блудити не мо́жетъ (Київ, 1621 Кол. Пал. 720).

3. Жити розпусно: за́чимъ ю(ж) и а́да́мовѣ да́ютса зводѣ́ти, сирѣ́чѣ, за мо́лоды́ми и ста́рые почи́наю́тъ

блѣ́дѣти (Острог, 1587 См. Кл. 2 зв.); Почто́ ж и от блудни́цѣ́ да́ни избира́еш і о́ным блудити я́вно позволя́еш? (к. XVI ст. Укр. п. 78); та́къ та ѡ́ дѣ́пе моа́ ѡ́блѣбе́нецѣ́ твоѣ́... възыва́е́тъ оу́ср(д)но, а́бы е́моу ср(д)ца́ дѣ́вери ѡ́(т)чипи́ла, ко́торыи пре(з) всѣ́ часы́ днѣ́вныѣ и но́щныѣ дла́ тебе́ бѣ́галѣ, пра́цовѣ́лѣ, бло́удѣ́лѣ, тебе́ ми́лоую́чи (поч. XVII ст. Проп. р. 184).

Див. ще **БЛУДИТИСЯ, БЛУДНИЧИТИ.**

БЛУДИТИСЯ, БЛУДИТИСА *дієсл. недок.* Помилятися: та́мѣ же́бы ю(ж) и о́ е́дностѣ́ не́трѣ́(л)но са́ зго́дѣ́ти, до ко́торѣ́е не́ла́зно при(и)ти по́ко(л)са́ та(к) бѣ́де(т) блѣ́дѣти (Острог, 1587 См. Кл. 14 зв.); е́гѣ́лѣ, блуди́(т)ся (1642 ЛС 183).

Див. ще **БЛУДНИТИ, БЛУДНИЧИТИ.**

БЛУДИТИ *див.* **БЛУДИТИ.**

БЛУДЛИВЫЙ *прикм.* Помилковий, неправильний, *діал.* блудний: яко́ за ихъ блѣ́дливо́ю нао́у́кою и́пли, чи́ были а́лбо и бо́удѣ́тъ на́ дни сѣ́дно́мѣ пре(л)гѣ́мѣ бѣ́гомѣ́ вы́мовле́ни (Острог, 1598-1599 Апокр. 63 зв.); На́конѣ́цѣ́ пы́таю ѡ́ до́кторѣ́хъ стѣ́хъ, чо́мѣ́ люде́й прѣ́сты(х) ѡ́(т) блѣ́дливо́го свѣ́тоблѣ́вности мѣ́стѣ́ оу́осмотрѣ́ннѣ́а и на́ ни(х) са́ вѣ́шкѣ́нѣ́а а́лбо полѣ́га(н)а ѡ́(т)водѣ́ли (Там же, 84 зв.)

Див. ще **БЛУДНЫЙ, БЛУДАЧИЙ.**

БЛУДНИКЪ, БЛУДНИКЪ, БЛУДНИКЪ, БЛЮДНИКЪ *ч.* (*цсл.* блоудыникъ) **1.** (*той, хто відступає від церковних догм, порушує правила*) нечестивець: папы нечистые блудницы на столицы Римской были (1582 Посл. до лат. 1126); хо́та бы зблѣ́дили за дѣ́ховны́ми и́дѣ́чи, бо́удѣ́тъ пе́ре́дѣ бѣ́гомѣ́́ яко́ ты(м) ко́торыи бло́удни́ковѣ́ сло́ухати ро́ска́зѣ́лѣ, вы́мовле́ны (Острог, 1598-1599 Апокр. 62 зв.); не ле́стѣ́теса́ а́ мысли на́ то́ нѣ́ ма́ете в со́бѣ́. нѣ́ блоу(л)ни́ци а́нѣ́ идо́лослѣ́джителі́е (к. XVI ст. УЄ № 31, 79); если́ кто возго́рдѣ́т ма́ткою, то е́сть пра́вдивѣ́й вѣ́ры церкѣ́вою, то́й е́сть блудни́к, яко́ грѣ́шник, отча́ятель,... и сре́тик, про́клят от бо́га и от́вер́жен от дѣ́дѣ́нства ма́тернѣ́а (1600-1601 Виш. Кр. отв. 168); Блѣ́дни́кѣ́ если́ кто е́сть, якъ́ а́, смѣ́льмѣ́мъ бѣ́дѣ́ Бѣ́зко́и бо́вѣ́мъ́ щодо́блѣ́вности всѣ́мъ́ от́ворѣ́тса́ дѣ́веръ (Київ, 1627 Тр. 28); То(г)да́ дѣ́аво́лы, ли́отыи Ка́то́ве, зѣ́ймѣ́тъ всѣ́хъ грѣ́шникѣ́в то́гѣ́ свѣ́та,... не́чѣ́стыхъ блѣ́дни́ковѣ́,... ското́лѣ́жникѣ́(в), идо́лопо́кло́нѣ́и́кѣ́в, и ге́ретѣ́кѣ́(в) (Чернігів, 1646 Перло 154 зв.).

2. Розпусник, перелюбник, блудник: Єсли бы погъ... на лихвѣ давалъ, или дѣвце хватано(и) шлюбъ давалъ или двожене(ц) или блѣдникъ на такового мають быти свѣдъки два или три (Львѣв, 1586 ЛСБ 71); Усякый блудникъ, и чужоложникъ, убійца не имаєть живота у собѣ живучого (XVI ст. НС 220); в послѣ(д)наа лѣта бѣдоу(т) члци самолюб(б)ци, сребролюб(б)ци, блю(д)нищи, прелюбодѣе (XVI ст. УЄ № 29519, 218); Финеево забійство полѣчно было за справе(д)ливість, абовѣ(м) блѣдникѣ невѣстѣ з блѣдникѣ(м) забилъ (Острог, 1607 Лѣк. 105); impudicus, блудникъ, ѡскве(р)нень (1642 ЛС 228); Блудникъ. Fornicator. Scortator (1650 ЛК 428).

3. Вл. н. Логвинъ блѣ(д)никъ (1649 РЗВ 194).

БЛУДНИЦА, БЛУДНИЦА ж. (цсл. блудница).

1. Розпусница, перелюбница, блудница: Кгды тогды чинишь ялму(ж)ну не трѣби пере(д) собою, яко ѡ блу(д)нице чина(т) (Хорошѣв, 1581 Є. Нег. 6); люде справе(д)ливиы яко фарісеє нарѣкали к(д)ы прина(л) ѡною блѣу(д)ницѣю и мытара (к. XVI ст. УЄ № 31, 7); Сесе евангеліє Бгъ ... кладєть намъ напередъ притчу за отца .., котрый (пріавъ) сына своего погыблого, што росыпавъ имѣніє свое изъ блудницами и изъ пяницями (XVI ст. НС 6); Финеево забійство полѣчно было за справе(д)ливість, абовѣ(м) блѣдникѣ невѣстѣ з блѣдникѣ(м) забилъ (Острог, 1607 Лѣк. 105); Повѣжъ ми то ѡ Єретікѣ якъ блѣдница Дѣвою зостала (Київ, 1625 Злат. Н. 128); Посадилъ еси при бокѣ своемъ // Грѣшниковъ, Разбойниковъ, Мытарей... Блѣдникъ: и закоавшихъса, с тѣми ми(р)ствѣсшъ, и гѣйныи, дары Нб(с)ныи тѣмъ, дарѣши (Чернігѣв, 1646 Перло 28 зв.-29); Іосѣв послалъ до домѣ жены блѣдницы вѣвести ю, и все што ей есть (серед. XVII ст. Хрон. 163).

2. Розпусна: сла(д)кій початокъ грѣха, блѣдница, чѣжолобство, ра(э)бѣ(и), та(т)ба, и інѣе грѣхотворєніє (Чернігѣв, 1646 Перло 5).

3. Сором, ганьба: prapudium, безстудство, блу(д)ница (1642 ЛС 334).

БЛУДНИЧИЙ прикм. Нечестивий: Нынѣ ж багралица - то папына слава, понеже и сам, есть блудничая глава (к. XVI ст. Укр. п. 84).

БЛУДНИЧИТИ дієсл. недок. Те саме, що блудити в 3 знач.: любодѣствоваша блудничили (II пол. XVI ст. ЛА 185).

БЛУДНИЙ див. БЛУДНИЙ.

БЛУДНИКЪ див. БЛУДНИКЪ.

БЛУДНИЦА див. БЛУДНИЦА.

БЛУДНИЙ, БЛУДНИЙ прикм. 1. (який заблудився) заблудний, заблудлий: мелникъ Клантаицкій, Гриць, зъ обѣры своеє тыхъ поменныхъ пятеро скота на продажу зъ нимъ, яко блудныхъ, на Тополоє, и Буремцу, погналь (Мстишин, 1570 АрхОЗР 6/1, 73).

2. (який блудить, помиляється, иде неправедною дорогою) блудний: мы ѡны(х) яко блѣу(д)ны(х) пастыро(в),... не наслѣдуємо (1598 Розм. пал. 56 зв.); противе(т)са пра(в)де люде розуму скажѣного, блу(д)ни ѣ вѣре (II пол. XVI ст. КА 528); молю Пастырѣ мой, предобрѣйшии, и прѣстѣйшии, дѣшѣ мой блѣднѣю, възъици на пѣти житѣйско(м) (Чернігѣв, 1646 Перло 28 зв.); блудный сыгъ див. СЫНЪ;

у знач. ім.: Также и сесе блудный, молодой ходивъ, блудячи; доку не пришовъ голодъ у тоту сторону выдѣ Бога, доту не мугъ ся покаяти (XVI ст. НС 9); к(д)ы шю(л) ѡны блѣу(д)ны(и) ко ѡноу, а ѡцѣ ѡбачивши его ба(р)зо емѣ ра(д) бы(л) и вѣше(д)ши противъ немѣю ѡбѣавши его и поцоуловаль его (к. XVI ст. УЄ № 31, 5); Стыи ѡцѣве ... таковою Пріповѣсть тѣгъ ... спорадили, ѡ(т)чааніа страсть зъ корєне вырываючи, и до ѡ(т)шѣкѣна цноты побѣжаючи,... кѣ тымъ котѣрыи бѣрзо много згрѣшили, презъ блѣдного показючи (Київ, 1627 Тр. 28).

3. Помилковий, хибний, неправильний, діал. блудний: жебы са ты(м) рыхлѣи в то(м) розмышла(н)ю розвазаль, коротко вглѣнд и в по(д)пѣры блѣу(д)ного роздѣ(н)а его (Острог, 1598-1599 Апокр. 56); новый календаръ ... есть блудный и непотребный, толко гвалченєе святъ и незгоду и звады творячий (Київ, 1621 Кон. Пал. 1174); въ школахъ ... млѣдзъ розного стану людий наукою блудною горшити и заражати, зєздовъ и згромаженя ... въ той же маєтности своєй допустиль (Люблін, 1644 АрхОЗР 1/VI, 795).

4. Розпусний, неморальный: Не красили себе, якъ блудныи жены, и для того были Христу прилучѣни (к. XVI ст. Укр. п. 84); Іосифъ скоро бы(л) для нечѣвности брѣгерской проданный, невѣише ѡ(т) свѣблѣной и

блѣ(д)ной жены, в' прелюбодѣанїи оскърженый, и в темпїицо вкїнены(и) (поч. XVII ст. *Проп. р.* 205); на нечистотѣ блѣднѣю ... свѣзаны бѣдѣтъ ланцѣхъми огнїистими, абы не пришли на мѣсто прохладное (Чернїгів, 1646 *Перло* 157); Блудный. Meretrici(us) (1650 *ЛК* 428);

у *знач. ім.* Розпусник, блудник: Френчѣга, Франца, има нѣдѣгѣ ... хорба блѣдны(х) (1627 *ЛБ* 143).

5. (який народився від прелюбодійних зв'язків) нешлюбний, позашлюбний: а хотя бы по сме(р)ти правое малъжо(н)ки тую по(д)ложницу свою поня(л), а де(ти) з нею привы(л) тогда яко тые первые блудные та(к) и тые ... по ви(н)ча(н)ю а шлюбе с таковою жоною... за бе(н)ка(р)ты маю(т) быти поличены (1566 *ВЛС* 7 зв.).

6. У *знач. ім.* (той, хто відступив від християнського віровизнання, не визнає його) відступник: запрелисе Жыдове правого Христа отожд' фальшивого блудные прымуть (Вільна, 1595 *Ун. гр.* 140); Не хотячи старыхъ и правовѣрныхъ слухати блѣдныхъ слоухаете (Вільна, 1597 *РИБ* XIX, 197); Не чекать поки бы слова визна(н)а грѣховъ вымовилъ блѣдний, але самы́й добрый егѡ замысль за оучїнокъ припалъ (Київ, 1637 *УС Кал.* 31).

Див. ще БЛУДЛИВЫЙ, БЛУДАЧИЙ.

БЛУДНЪ присл. Розпусно: просасїет, блуднѣ, скве(р)но (1642 *ЛС* 331).

БЛУДОДѢЯНИЕ, БЛУДОДѢЯНИЕ с. (*цсл.* блоудодѣяние) (розпуста) блуд, блудство: pellicat(us), us, блудодѣяние (1642 *ЛС* 304); Марїа Магдалына слезами своїми з' скрѣхи сердѣчною походѣчими за блѣдодѣанїе, оумыла ногы // спсїтелевы и вблосами шѣрла (Київ, 1646 *Мог. Тр.* 906-907).

Див. ще БЛУДЕНА, БЛУДЪ, БЛУЖЕНІЕ.

БЛУДЪ ч. 1. (відступ від правильності чогось) помилка, діал. блуд: та(м) обачишь велики(и) блу(д) ги(с)торико(в) и поето(в) (1582 *Кр. Стр.* 30 зв.); то южь затымъ виднѣтъ, же для оуварованья // блуодѣ не на тигѡулы дхѡ(в)ныи, але на нго и(н)шю о смогрѣти ... треба (Острог, 1598-1599 *Апокр.* 65-66); вмѣю(т) познати чдѣй блѡу(д), а свой зрозѣмѣти не могу(т) (Львів, поч. XVII ст. *Крон.* 66); Прѣлесть: Блѣдъ, фѣлнѣтъ, омѣлка (1627 *ЛБ* 165); Обавляючися того, абы ... в' ты(х) щодѣпѣны(х) набоже(н)ства(х), межн

моужами ... замѣшанїе не почѣлоса, з которого бы пото(м) блѣды и ѡ(т)стоу(п)ства шко(д)ливые оурости могли (серед. XVII ст. *Кас.* 13); входити в блудъ, упадати в блудъ - помилятися: Ѡ бзѣ не смѣю читати, а нѣ мовити, бо про(с)тїи люде входятъ в блѣдъ, гди глѣбоко речъ слышатъ а не добре розѣмѣютъ (серед. XVII ст. *Луц.* 524); Соломо(н) ... борѡначи црѣвы ... пише(т) до глѣпы(х), котѡрии ... з доброго ... пора(д)кѡ насмѣваю(т)са и в' розмайтые оупадаю(т) блѣды (Вільна, 1596 *З. Каз.* 105 зв.).

2. (*справи і вишки, які суперечать вченню християнської церкви, є відхиленням від догматів православної або католицької віри*) блуд, відступництво: Теды и ты, отче владыко, самъ звирхности своее, яко пастырѣ, того стеречи и того заборонити бытъ винсѣтъ, яко правый хрестиянинѣ, абы ся жадепѣ блудъ въ хрестиянстве не дѣялѣ (Володимир, 1583 *АрхїОЗР* 1/1, 175); а тои сѣ(л) и декре(т) бжїй не самы(м) дшѡ(м) бе(з) тѣла, а нѣ пре(д) воскресїе(м) яко дрѣгого блѣдѣ оучя(т) еретици тѣла, мас(т) быти (Вільна, 1596 *З. Каз.* 8 зв.); Нехай намъ прѡто владыкѡве не замылѣютъ очей, же церемѡнѣе на(м) цѣло заховали, кгды вѣра старожїтной грѣческой, яко са вышей з' ихъ слѡ(в) показѣло, блѣдо(м) ее назвавши, ѡ(т)стѣпїли (Острог, 1598-1599 *Апокр.* 43 зв.); патрїархѡве всѣхъ чотырох столиц в рожные блуды, герезїе, отщепенства от православія вопадали (Львів, 1605-1606 *Перест.* 55); Тамъ же ..., ганаичи е(г) млѣсїи тогѣ постѣпокѣ, же в' особѣ трѡхъ скѡмбѣнтѡвъ ѡ(т) цѣркви не апрѡбѡваныхъ, всей црѣкви востѡчной маїтце своѣй смѣлѣтъ и важилѣса ... ереси и блѣды задавати, ѡ(т)ѣхали (Київ, 1628 *Апол.* 3); блудъ махуметанѡвъ - магометанство: Подѡбный естѣ блоу(д) махѡметанѡвъ котѡрыи не прїймоуюгѣ ведлоугѣ науку свѡго алкорѡноу стѣ(х) причїны и взыванѡ, дшѣ блѣжнїиые (поч. XVII ст. *Проп. р.* 238); кацѣрекий блудъ - еретицтво: Бо тежь ты, яко просгакъ неукїй, не такъ имѣ доучасѣпѣ, и не такъ ихъ кацѣрекіе блуды обличасѣпѣ, яко Римляне (Вільна, 1595 *Ун. гр.* 147).

3. Розпуста, перелюбство, блуд: ѡ(т) ср(д)ца бо помышлѣнѡ злѣи исхѡда(т) оубїйстѡ на прелюбодѣйства ... блѡуды крадѣжїства и лѣживыи свѣдоцїства хоулы тыи посквернѣаютъ члѣка (1556-1561 *ПС* 70); Того

такимъ суть люде, што слушають повѣсти свѣтлыи, а сами не могутъ изненавидѣти грѣхи свои, али живутъ у нихъ, у курварствѣ, у блудѣ, у злодѣйствѣ, ... у усякуй злости (XVI ст. *ИЕ* 146); Любодѣяніе: Чѣжолѣжство, ил(и) блѣ(д) (1627 *ЛБ* 60); грѣха оучинки ... сѣт', блѣ(д), нечистота, и вщелѣкаа злѣа пожадливость (Київ, 1637 *УЄ Кал.* 56); incestus, ... козиродство, блу(д) с(ъ) срод(н)цами (1642 *ЛС* 230); Проти(в) Шѣстого тѣи грѣшнѣт', которыи вщетечѣнство, чѣжолѣжство, содомію, блѣдъ и всѣкѣю черезъ тѣлю пополнѣють нечѣстость (Київ, 1646 *Мог. Тр.* 908); Блудъ... Scortatio (1650 *ЛК* 428); блудъ чинити - перелюбствувати: Любодѣйствоваша: Блѣ(д) чинѣли (1627 *ЛБ* 60).

4. Грѣх: Члѣкъ же зѣрости діаволскоѣ вѣрѣ емни престѣпнѣлъ за(о)н(и) ... изгнаѣтъ бысть изъ рѣа, и в ро(з)множенѣе вдѣлѣса скѣтскы(м) живото(м) живѣчи, бе(з)бѣжности и блѣда прѣимованіемъ не въздержанѣтъ бысть (Острог, 1588 *Сур.* 5); Всѣ бо отщепенства в тобѣ гнѣздо мають, и всякыи блѣды тебе не минають (к. XVI ст. *Укр. п.* 83); вгекѣю, бовѣмъ ѡ(д) блѣдов', оутекѣю ѡ(д) злѣго оужива(н)ѣа, // оутекѣю абымъ оучѣстникомъ не былъ его вѣстѣп'ковѣ и кара(н)ѣа з нимъ не ѡ(д)нѣсъ (Єв'е а. Вильна, п. 1616 *Прич. отех.* 16-16 зв.); Лечъ они, затвердѣлого гордостію сердца будучи, до покуты ся не мѣли, але имъ далѣй, тимъ болше блудовъ причиняли (Київ, 1621 *Кон. Пал.* 772); на блудъ приводити — спокушати до грѣха: еслѣса гнѣвасть, гнѣвливого на блюзнѣрство и оубійство привѣдѣтъ, аще съ похотію на женоу възирѣеть чѣжоую, на блѣудъ привѣдѣтъ (Почаїв, 1618 *Зерц.* 8); вдавати себе въ блудъ - впадати в грѣх, спокушати себе на грѣх: братіе не вдаваймо себе сами въ блѣуд(н) чюжеложства, идолослуженія, пѣанства и грабѣжства (XVI ст. *УИ* 1911/2, 74).

Див. ще **БЛУДЕНЯ, БЛУДОДѢЯНІЄ, БЛУЖЕНІЄ.**

БЛУДАГА ч. Кнѣзь або інна свѣйська заблудна тварина: Пожитки замѣковыє. Вины пересѣ(д) вижованье де(н)кованье блѣдаги во(д)лѣ(г) статѣгѣ (1552 *ОКр.* 3. 150 зв.); а хто бы чере(з) три днѣи в себе блѣдаги хова(л) ... тогды має(т) в то(м) винѣ(н) быти яко злоде(н) (1566 *ВЛС* 108 зв.).

БЛУДАЧНІЙ, БЛУДАЩІЙ *прим.* 1. (такий, що блудить, ходити наваманія) блудный: Если поткѣснѣтъ вола непріятѣла твоегѡ, або осла блѣдѣагѡ, ѡ(т)веди его // до негѡ (серед. XVII ст. *Хрон.* 100-100 зв.); Не оузрѣнѣтъ вола, брата твоегѡ, або бѣвѣ блѣдѣачѣю и минешъ, але привѣдѣнѣтъ ... до домѣ твоегѡ, и бѣдѣтъ оу тебе, поки ихъ шукѣтъ бѣде братъ твоѣи и ѡ(т)берѣтъ (Там же, 156); звѣзда блудачаа *див.* **ЗВѢЗДА.**

2. (такий, що відступив від християнського віровизнання, не визнає його) блудный: тогъ дѣпнѣсъ ... сатанѣ в' проваженью оубезпечоныхъ людѣи на потопленье вѣрне послѣоудѣючѣи причитаѣмъ плѣхости тымъ столицамъ, на которыхъ тѣе поменѣные блѣудачіе епѣскопы сѣдѣли (Острог, 1598-1599 *Апокр.* 63 зв. - 64); Якъ // прѣто Рѣоъ ѡпѣа чѣжозѣмка бѣдѣчи и оубѣга, ... сплѣдѣла Дѣвѣа Цѣра: такъ и поганскаа цѣрковѣ чѣжозѣмка бѣдѣчи и блѣдѣачаа, гдѣ лѣбѣ свѣоѣ ѡпѣстѣла ... прнпѣта была за ѡблѣбѣннѣд ѡ(т) Снѣ-Бжого (Київ, 1637 *УЄ Кал.* 844-845);

у *знач.* ім. відступник: если и(м) бѣ вѣрнѣи и слѣухати и(х) росказѣтъ, самъ бы ихъ ошѣкалъ, если бы блѣдѣачи(х) слѣухати росказѣтъ (Острог, 1598-1599 *Апокр.* 59); Лѣчъ боудешъ всѣ тѣе держѣти що колѣвѣк' держѣтъ то(т) кѣстѣп'лъ, жебы та не мѣл' за блѣдѣагѡ, то моуснѣтъ причащѣти // лѣбѣи половнѣцею сакра-мен'тѣа (Дермань, 1605 *Мел. Л.* 38 зв. - 39); если частокро(т) блѣудѣачи(м) не загорожа(л) покоуты бѣтъ, далѣко бо(л)нѣей твою прѣѣмегѣтъ дѣшоу, котѣраа то пѣрнѣи рѣзъ оупѣла (Острог, 1607 *Лѣк.* 60); Яко и дѣхѣнныє, надѣнѣти напрѣкѣла(л) недѣмѣтнѣго, потѣшнѣти смѣтнѣго, блѣдѣащѣго напрѣхнѣти (Львів, 1645 *О тайн.* 98).

3. Розпуснѣи, перелюбнѣи: ѡ(т)повѣднѣлъ еи хѣ, добрѣ мѣвинѣтъ же не має(н) мѣжа, епо па(т) и(х) мала е(ст) и ннѣ котрого маєшъ блѣудѣащѣго и то(т) ти не е(ст) моу(ж) (к. XVI ст. *УЄ* № 31, 39 зв.); мѣсль блудѣачая *див.* **МЫСЛЬ**; розумѣтъ блудѣачнѣи *див.* **РОЗУМЪ.**

Див. ще **БЛУДЛИВНІЙ, БЛУДНІЙ.**

БЛУЖЕНІЄ, БЛУЖЕНІЄ с. Розпусга: дѣяво(л) навчи(л) ихъ братѣоубнѣствѣоу, блѣуженнѣю, зависти и лжи (1489 *Чет.* 251 зв.); ѡпѣт'рно(ст) сѣтворѣгѣла ... тѣлю наше вщепнѣла, не абѣса ... блѣжѣнѣа, чѣжоло(ж)ства ... дѣали ... але ти(л)ко дѣа сплѣжѣна пото(м)ства (серед. XVII ст. *Кас.* 101).

Див. ще БЛУДЕНА, БЛУДОДЪЯНІЄ, БЛУДЬ.
БЛУКАНЄ с. Блуканя: Скита́ніє: Блѣка(н)є,
лазѣцтво, тѣла́нє (1627 ЛБ 114); еслї са к' нѣмѣ не
навѣрнемо, о́статнєго опдѣ́на бо́лти, и роспачного по
своєй во́ли блѣ́ка(н)а обавлѣтиса потреба (Київ, 1637
УЄ Кал. 336).

Див. ще БЛУКАНЕСА.

БЛУКАНЕСА с. (*стп.* blakanie się) те саме, що
блукане: твоа́ ма́тка ... в' пѣстыню ... б'ѣ(д), скорбїи, и
выгна(н)а и блѣка(н)а са по свѣтѣ оутѣ́кати ... м'ѣла
(Острог, 1598 *Ист. фл. см.* 56 зв.).

БЛУКАТИСЯ, БЛУКАТИСЕ, БЛУКАТИСА
дієсл. недок. 1 (*ходити без мети і напрямку*) блукати,
попсвїряться, *діал.* блукатися: Вышедши тогда зъ
овчарни своєє а блукаючыє по пустыни, хто ся
колвекъ натрафилъ ... не смотречы — если пастыръ,
албо волкъ, облуканыє, приставали (Вільна, 1595
Ун. гр. 114); а дрѣгы(и) [сѣгъ] ... до(м) ѡ(т)нѣвскый
ѡпоустївши по пѣлбо блуока́ючиса, в далѣ́кую кра́инноу
запо(л) (*выправлено на одыно(л).* — *Прим. ред.*)
(поч. XVII ст. *Проп. р.* 288 зв.); а и́жъ [овечка] блуока́-
ючиса заблѣ́дила, и не бли(з)ко и пелѣ́шо, але на горы
и бескїды ... заше́(д)ши (Острог, 1607 *Лѣк.* 28); Скита́-
юса: Блѣ́каюса, тула́юса, волочѣса, ѡблѣ́(д)жѣюса
(1627 ЛБ 114); а котѡры́са и на лѣво вага́ют', и
самѡлѣсно блѣ́кают'са ... ты́ѣ тра́га(т), и сѣмы(х) себе ...
ѡшѣ́квива́ють (Київ, 1637 УЄ Кал. 128); за которымъ
побранем подданых, быдла подданых по кгрунѣ́тах
блукати се мусели (Луцьк, 1649 *АрхЮЗР* 3/IV. 368).

2. *Перен.* (*переходити з предмета на предмет*)
блудити: клобѣ́кї споу́щєны а(ж) до в'ѣй ѡ(ч)ны(х)
ма́ю(т), абы взро́к) блѣ́катиса ѡ(к)казїи не м'ѣлѣ
(серед. XVII ст. *Кас.* 43);

(*зводиться найвець*) марнуватися, пропадати: не
тылько сѣ́рце и роу́ки, але и оуста ѡкроу́тє затка́ли и
завазѣли же моу́сат ... пре самою невда́чнось, и абы
са пра́ца ихъ дарѣ́мне по свѣтѣ не блуока́ла, таковы(х)
пра́цє запєха́ги, и замѡлчати (Острог, 1606 *Мол.* 3).

3. Помилятися: Старый календарь ... завше
спанялє, ставочнє и право своимъ торомъ идєть, а
новый своволный есть и пустопа́шъ ходитѣ, бо своєю
блудною блукаєтьса думою, а лєтавши и блудивши
предєя старому ся кланяєть, и къ нему пристаєть
(Київ, 1621 *Коп. Пал.* 1174).

БЛУКАЮЧИЙСА *прикм.* Блукаючий, ма́ндрїв-
ний. звѣ́зда блукаючаєса *див.* ЗВѢ́ЗДА.

БЛЪШИЙ *див.* БОЛШИЙ².

БЛЪШІЙ *див.* БОЛШІЙ².

БЛЪЗКИЙ *див.* БЛИЗКИЙ.

БЛЪСКАТИ *див.* БЛИСКАТИ.

БЛЪДО *присл.* Невизрно, блїдо: Бла́гѡ ... Не
гара́здъ ... гнїосє, не ѡхѡтє, блѣдо, сїне, що трѣ́пїю
фа́рбѡ має(т) (1627 ЛБ 7).

БЛЪДОЖОЛТЫЙ *прикм.* Блїдо-жовтий: Кды
слїще все свѣ́тлоє ѡболокы котѡрыє ємоу соу(т)
протївныє, вдарѣючи, то(т) семи циркоу(л) або
по(л)ѡбрѣ(ч) патма приправными фа(р)бами, то є(ст)
тѣмпочрѣ́вною, зеленою, жлѣ́тою, блѣ́дожо(л)гою,
игна́ціктовою ро(з)дѣ́лєный вывѡди(т) (поч. XVII ст.
Проп. р. 270).

БЛЪДОСТЬ, БЛЕДОСТЬ *ж.* (*про обличчя*)
блїдїсть: видѣ́нїє бо красоты твоєє прємєнаєтьса оу
блѣ́дость (1489 *Чет.* 61 зв.); блєдость на твари, и на
тїли плямы жолтыє стали (Володимир, 1596 *АрхЮЗР*
1/1, 487); кто часто прїємлє(т) корнїц в бра(ш)нїѣ или
кто єѣ та(к) ѣсть ѡ того блѣ́дость и(з) лица выведє(т)
(XVI ст. *Травн.* 136 зв.); ѡ сла(д)кїй мо́й Іисє, где твоа
бо(з)каа добрѡта, и прєсвѣ́тлогѡ Ли́ца красотѣ; вса
блѣ́достью вѣ страданїю твоємъ измѣ́нєнна (Чернїгїв,
1646 *Перло* 99 зв.);

неяскравїсть, блїдїсть: Па́пѣжъ ... не за пѡ́длосць
сѡкнїѣ и блѣ́дость и хитрѡсть в' герети(ц)твѣ ѡсѣди(л),
але и(ж) крѣ́вє ... брати не хотѣли (Київ, 1619 *Аз. В.*
225); лу́гог ... блѣ́до(с)т(ь) (1642 *ЛС* 259).

БЛЪДЫЙ *прикм.* 1. (*про обличчя*) блїдий:
блѣ́ды(и) лица свои // показоує(т) (XVI ст. УЄ
№ 29519, 13 зв. - 14); мнѡгѡ таковы(х) пѡ́стпнко(в)
было котѡры́ѣ дла ... похвалы пѡ́стгачи, блѣ́дїю тѣ́рѣ
оуказѣти // змышлалї (Київ, 1637 УЄ Кал. 63-64).

2. (*який дає слабке світло, слабо світиться*)
блїдий, неяскравий: якъ поєта свѣ́(д)чи(т), блѣ́даа
лоуна дѡ́ждь на(м) знаменуєть красна́а вѣ́тры тї́хїє
готоуєть (поч. XVII ст. *Проп. р.* 270 зв.).

◊ ко́пѣ блѣ́дый *див.* КОПЬ.

Див. ще БЛАДЫЙ.

БЛЪДЫЙШИЙ *прикм. в. ст.* Блїдїший: члѣ́къ
трѣ́вѡжити и старатиса ѡ має(т)носьтє и́ѣккды не
перєсташєть ... и неск(л)ы збирати не перєсташє(т), ажъ

поки его самого конєць зберєть, прагнєньє оуоставичное терпїть, мїлостью срѣбрьною зневоленый блѣдѣши(м) на(д) злѣто быває(т) (Острог, 1607 Лѣк. 127).

БЛѢДѢТИ дієсл. недок. Блїднути, блїднїшати: кто болѣзни въ (до)моу без вѣдома по(д)ложи(т) по(д) главою венеди(к)та боуде(т) // ли потѣти здравь бѣде(т), а боуде(т)ли блѣдѣти то оумре(т) (XVI ст. УТ фотокоп. 3-3 зв.).

БЛѢСКЪ див. **БЛИСКЪ**.

БЛѢХАРНА ж. (стп. blichamia, blechamia) (примїщення, де здїйснюється вибілювання полотна, воску) білильня, діал. блїховня, блїх: бѣлїлница: Блѣхарна, албо прачка (1627 ЛБ 13).

БЛѢХАРСКИЙ прикм. (стп. blicharski, blecharski) пов'язаний з вибілюванням полотна, пряжі, воску і т.ін. дерево блѣхарское див. ДЕРЕВО.

БЛѢХАРЬ ч. (стп. blicharz, blecharz) (той, хто вибілює полотно) білильник, діал. блїхар: Бѣлїльникъ: Блѣхарь (1627 ЛБ 13).

БЛЮВАНЄ, БЛЕВАНІЄ с. Блювання: Не впадѣте бра(т)є оу скарєдноє блевание (1489 Чет. 332 зв.); Вокєрь: Порбжнїй, або распороше(н)є, а(б) в' выверже(н)ю, блюва(н)ю (1627 ЛБ 195).

БЛЮВАТИ дієсл. недок. Блювати: вєрѣла ... корєнь пре(ди)реченны травы ... прїато ве(л)ми пристон(т) тѣмъ кои кровью блюю(т) (XVI ст. Трави. 217); Та(к)же кто въ събѣ яствоу или питїє не оудрѣжи(т) блое(т) яжъ ги(л) (зам. дяги(л). - Прим. ред.) боуде(ш) з(д)равь (XVI ст. УТ фотокоп. 4).

БЛЮВАТИНА, БЛЕВОТИНА ж. 1. Блювотина, блювота: Та(к)же кого тра(с)ца дрѣжи(т), то оувари чо(р)нобы(л) тѣплю пин, кды має(т) оухопити, то выиде(т) блюваиноу а(л)бо задо(м) (XVI ст. УТ фотокоп. 11); Блевотина. Vomitus (1650 ЛК 428).

2. Перен. Грїховнїсть, нечестивїсть: Хс̄ насъ омыл' кровью своєю ... и ѡ(т)новлєніє(м) Ст̄гѡ Дх̄а не вертаиможъ са зась на своѣ блевотины (Київ, 1637 УЄ Кал. 780).

БЛЮДЕЧКО с. (маленьке блюдце) блюдечко: Блїдечко. Patella. Scutella (1650 ЛК 428).

БЛЮДНИЙ прикм. Який стосується блюда: patinagi(us), бл(ю)дни(й) (1642 ЛС 302).

БЛЮДНИКЪ ч. Посуда, черпак: tupa, блюдникъ, сосудъ, ѡполоникъ (1642 ЛС 404).

БЛЮДО с. Велика миска, блюдо: Егда ... закалаєть Агнець бѣжий, то єсть просфоруѣ не хлѣпецъ ножи(ч)ками ѡбрѣзоуєть крѣжокъ, но по дѣйствѣ писма стѡга, Копїємъ рѣжєть и на блюдѣ покладаєть (к. XVI - поч. XVII ст. Кн. о лат. 122); Паница: Блюдо (1627 ЛБ 80); gabaia, блюдо глубокое (1642 ЛС 205); Блюдо. Patina (1650 ЛК 428).

БЛЮДЦЕ с. Блюдце: Дїєскосъ, або лавїда ... Блю(д)це, жертѡвни(к) малы(и) (1627 ЛБ 201); catinellus, блю(д)це (1642 ЛС 115).

БЛЮДѢНИЄ с. (цсл. блюдение) нагляд: англ̄ ѡдинъ власть приняль ѡ(т) ба̄ блюдѣние строєнїю зємьномѣ (1489 Чет. 75 зв.).

БЛЮЖНЕНЬЄ див. **БЛЮЗНЕПЄ**.

БЛЮЖНѢРСТВО див. **БЛЮЗНѢРСТВО**.

БЛЮЗНЕНЄ, БЛЮЗНЕНІЄ, БЛЮЗНЕНЬЄ, БЛЮЗНЕНЬЄ, БЛЮЖНЕНЬЄ с. (зневажання чоґо-небудь святого, високого) блюзнїрство, огида: мл(с)тивыи снє и бжє мои ... зонли на ма тьмрть гѡркоую. ажъ бы(х) бо(л)ше ... бе(з)сты(д)наго блюзненїа ... и гню(с)наго жидовьскаго не слышала (II пол. XVI ст. Проп. Д. 11 зв.); хдлєніє, пога(н)бєнє, блю(з)не(н)є (1596 ЛЗ 84); О, нерядє! Блюжнєнє тамъ было, не клятвa! (Вїльна, 1597 РИБ XIX, 322); оказанє неви(н)ности на̀шеи ... котѡроую тѡтъ пїса(р) ... ѡбмоває(т), на на(с) виноу валачи, намъ ... глїдпство, блю(з)нєнє, смѣлость, и шкєте(ч)ность безбо(ж)ноую ... приписѡючи (Острог, 1598-1599 Алокр. 4 зв.); на котѡрїю [правдоу] не з' пїсма С. агѣ в' дѡдх крѡтости, агѣ в' чистотѣ язька ѡ(т)повѣда(т), алє злоречєніє(м) ... и блюзнєнїє(м) яко звѣкли ѡбезстѡда(т)са пагани гѡднїю свою показати смѣлос(т), а ѡ(т)то(л) ... зводитєл' сѡтъ (Київ, 1620-1621 МКСВ 35); Хдлєніє: Поганбє(н)є, блюзнє(н)є (1627 ЛБ 145); з' чл̄ка досконãлого вызлѣтса чл̄къ старїй, и носит' ѡдѣнє Кролєвства тѣмностїй, шатѣ блюзнєнєа, // невѣрства, ... лãкомства (Вїльна, 1627 Дух. б. 18-19).

БЛЮЗНЕРСКИЙ див. **БЛЮЗНѢРСКИЙ**.

БЛЮЗНЕРСТВО див. **БЛЮЗНѢРСТВО**.

БЛЮЗНЕРЦА див. **БЛЮЗНѢРЦА**.

БЛЮЗНИВЫЙ прикм. Блюзнїрський: то(т) ... чл̄къ, много лїбдїй звѣлъ своєю ... зрадлївою а блюзнивою мѡвою на свою стрѡнѣ (Львїв, поч. XVII ст. Крон.

10 зв.); В' остатныѣ дни настанѣтъ часы небе(з)-печныѣ, бо бѣдѣтъ люде самолюбцы ... пѣшны, блюзны-вы, родичомъ непослѣшны (Київ, 1637 УЄ Кал. 1017).

БЛЮЗНИРСКИЙ *див.* **БЛЮЗНѢРСКИЙ**.

БЛЮЗНИРЦА *див.* **БЛЮЗНѢРЦА**.

БЛЮЗНИТЕЛЬ *ч.* (*стп.* bluźniciel) те саме, що блюзигѣръ: Не были пастырама нашими, ани суть, але блюзнители и зводители (1603 *Пит.* 100).

Див. ще **БЛЮЗНѢРЦА**.

БЛЮЗНИТИ, БЛЮЗНИТЬ *дієсл. недок.* (кого, що, на кого, на що і без додатка) богохульствовати, блюзнити, ганьбити, знеславлювати (кого, що): Та(к)же оного шкроу(т)ного сен'нахерима, кторый добываючи мѣста іер(с)лима блюзни(л) йма бжі(є) (Львів, 1585 УЄ № 6, 5 (на полях); На которое постановеиѣе безстудне и безъчестне блюзните на станѣ патриаръшески(и) (Берестя, 1590 *ЛСБ* 142); Наконецъ - волно Пана Бога блюзнити (Вильна, 1595 *Ун. гр.* 144); Надто еще блюзнили, ижъ тѣло Христось Господь нашъ не едноистное принялъ (1603 *Пит.* 4); За што онъ на патриарху блюзнилъ (Київ, 1621 *Коп. Пал.* 473); шатанъ в' тѣлѣ лю(д)скомъ живѣчи, той бѣдетъ блюзнити Бга (Чернігів, 1646 *Перло* 137 зв.).

БЛЮЗНИТИСЯ *дієсл. недок.* (через кого) Спотворюватися (ким): И многіи пойдуть вслѣдъ ихъ нечистотъ, презъ которыхъ дорога истинная блюзпитися будетъ (Київ, 1621 *Коп. Пал.* 315).

БЛЮЗНѢРСКИЙ, БЛЮЗНЕРСКІЙ, БЛЮЗНИРСКИЙ, БЛЮЗНѢРСКІЙ, БЛЮЗНѢРСКИЙ *прикм.* Блюзнірскій: людь посполитый ... привлащивши собѣ врадъ пастырскій, писмомъ // Божымъ ширмуютъ ... и на свое блюзнерскіе и хвалшивые потвары оборочають (Вильна, 1595 *Ун. гр.* 116-117); виде(л) е(с)ми неве(с)ту котораа седѣла на че(р)воно(м) зверати по(л)ну име(н) блю(з)ни(р)ски(х) (XVI ст. *КАЗ* 643); на свою велемудрость уфаючи, упаль, блюзигѣрскіе мовы о Христѣ Збавителю нашемъ отригнуль (1603 *Пит.* 55); шбридлівость есть, идѣлопоклонѣііе в'сегосвѣтнее; чары нечистота блоудовъ, имена // блюзигѣрскіи: онаа хѣла и злоречѣніе на ха сна бжего (Почаїв, 1618 *Зерц.* 32-32 зв.); Котѣрое роздѣиіе не тѣлько фалшивое, але и блюзигѣрское, и великое шклеветаніе, // напродѣ самѣмъ

Снови Бжеид ... кривдѣ чїни(т) (Київ, 1619 *Гр. Сл.* 294-295); Хѣлный: блюзигѣрскій (1627 *ЛБ* 145); Два мѣти ... на тѣхъ плѣче, которые ... язѣками блюзигѣрскими, яко ногами скверными топчѣтъ (Чернігів, 1646 *Перло* 96 зв.).

Див. ще **БЛЮЗНАЧИЙ**.

БЛЮЗНѢРСКО *присл.* Зневажливо: Не зневажилъ Х(с)а котѣрый са его пыталъ, аиѣ блюзигѣрскоу з' възгардою емѣ // ѡ(т)повѣдѣлъ (Київ, 1637 *УЄ Кал.* 240-241).

БЛЮЗНѢРСТВО, БЛЮЖНѢРСТВО, БЛЮЗНЕРСТВО, БЛЮЗНЕРЪСТВО, БЛЮЗНѢРЪСТВО *с.* Блюзнірство: написано естъ все твое лако(м)ство все сѣро(в)ство, и блю(з)игѣрство и чародѣ(и)ство (Вильна, 1596 *З. Каз.* 79); хѣла, га(н)ба, блю(з)игѣрство (1596 *ЛЗ* 84); Бо ведай, ижъ каранья Божого не уйдешъ за тые блюзнерства свое (Вильна, 1599 *Ант.* 947); са(м) пѣнъ правдѣе далѣко пере(д) ты(м) герети(ц)кое блюзигѣрство строфѣючи и дѣа стѣо достѣиность ... захѣвоуючи оуве(с) спо(р) и вѣнпливо(ст) ты(м) придѣтко(м) розвѣзѣтъ (поч. XVII ст. *Проп. р.* 147 зв.); а ты, Скарго, ... людеѣ ... шкалюеш, гониш, ... глупыми зовеш и блюзнерства потварные смышляеш (1608-1609 *Виш. Зач.* 221); Благословенный абовѣмъ то разоритель и преступникъ, который набудованыи презъ себе на маестать Божій блюзнерства, блуды и ереси разоряетъ (Дерманъ, 1628 *КМПМ* I, дод. 321); ѡ(т) Кѣрени злѣго, гнѣвѣ вѣтвїе. Блюзигѣрство, проклинаііе, ярость, гнѣвѣ (Львів, 1645 *О тайн.* 56); если(с) кнїгъ еретїцкихъ не читѣлъ и ѡныхъ блюзигѣрской надки не слѣхалъ, и не былѣсь поводомъ до похвалѣна ихъ блюзигѣрства (Київ, 1646 *Мог. Тр.* 908); такъ мѣви(т) езекиа, днѣ скорби и лѣянья и блужигѣрства днѣ сѣи (серед. XVII ст. *Хрон.* 345).

БЛЮЗНѢРЦА, БЛЮЗНѢРЦА, БЛЮЗНЕРЪЦА, БЛЮЗНѢРЦА, БЛЮЗНѢРЦА *ч.* (*стп.* bluźnicza) те саме, що блюзигѣръ: Коротко мовечы - найспросигѣишымъ геретикомъ и блюзнерцомъ имени Божого вольно о poradку своемъ погибелномъ промышляти! (Вильна, 1595 *Ун. гр.* 115); Хѣлникъ, блю(з)игѣрца (1596 *ЛЗ* 84); Хѣлникъ, вредѣи, и сквернѣи нагаѣ слѣвѣ, блюзигѣрца (1627 *ЛБ* 145); Блюзигѣрцею Каіафъ смѣле назывѣетъ ѡдѣные безроздѣмный на собѣ шарпае(т) (Львів, 1631 *Волк.* 7);

г(с)дь ... рѣклъ до Мѡ(и)сѣа мѡвечи: вѣведи блю(з)-нирицѣ за обѣзѣ, а нехай взлѡжати вси ... рѣки свои на гѡловѣ и нехай егѡ оукаменѣють весь людѣ (серед. XVII ст. *Хрон.* 125).

Див. ще БЛЮЗНИТЕЛЬ.

БЛЮЗНѢРЪ, БЛУЗНѢРЪ ч. Блюзнѣр: але так мовиль ... яко нѣшній блюзнѣреве ... кѣторый то потаємне и хвалшиве ловать цѣлѣю ноцѣ въ блондѣ своемъ менѣочи // сѣти свои на тый оубогий рыбы то е(ст) на люди простыи (XVI ст. *УС триг.* 97-98); ту павел на ден судный заплаты очскиваетъ, а не зараз по смерти, як блюзнѣре блюзнят (поч. XVII ст. *Вол. В.* 89); Тое жѣ ся и тымъ теперешнимъ геретикомъ, блюзнѣромъ ... наглая згуба и помста страшная конечнѣ стати мусить (бл. 1626 *Кир. II.* 26).

Див. ще БЛЮЗНИТЕЛЬ, БЛЮЗНѢРЦА.

БЛЮЗНѢРЦА *див.* БЛЮЗНѢРЦА.

БЛЮЗНѢРСКІЙ *див.* БЛЮЗНѢРСКІЙ.

БЛЮЗНАЧИЙ *прикм.* Те саме, що блюзнѣрскій: видѣле(м) ездитѣ инѣсорѣгателя бл(ю)значого (1599 *Виш. Кн.* 215).

БЛЮСТИ *дієсл. недок. (цсл. блюсти)* (кого від чого, чого) оберігати, охороняти (кого від чого, що): Тѣ(м)же блондѣте правослѣвнїи ѡ(г) тоє трѣтїзны дѣти твои (1596 *Виш. Кн.* 227 зв.); Сѣти ... ѡ(г)цы ... на пѣрвомъ вселѣнско(м) собѡри ... оустѣвили пасхѣлію и лѣвнїе течѣніе, блондѣце ѡпасно канѡна Ап(с)глскаго речѣннаго (1621 *Коп. Пал. (Лв.)* 27).

БЛЮСТИСА *дієсл. недок. (цсл. блюстиса)* (кого, від кого) оберігатися, остерігатися (кого): Блондѣтеса ѡ(г) псовѣ и злы(х) дѣлателе(и) то е(ст) лжеименны(х) пѣстыре(и) (1598 *Виш. Кн.* 309); блондѣтеса // псовѣ, и яже по сѣхъ: да не сѣ тѣми ѡсѣдїшиса (Львѣв, 1642 *Жел. II.* 4-4 зв.).

БЛЮСТИТЕЛЬ ч. (*цсл. блюститель*) (*той, хто піклується про непорушність, недоторканість чогонебудь*) охоронсѣ: кр(с)гѣ скорѣблци(м) оугнїтє(л)и. ч(с)тпнымъ вдовица(м) блюститель (1489 *Чет.* 21 зв.); Смирє(н)ны(и) Исаия Болюба(н) Нарече(н)ны(и) Еп(с)пѣ настѣпца и блюститє(л)и еп(с)пий Львовскои Гали(ц)кои и каме(н)ца подо(л)скаго (Львѣв, 1607 *ЛСБ* 408, 1).

БЛЮЩОВІЙ *прикм.* Плющовий: hederaceus, блющови(и) (1642 *ЛС* 215).

БЛЮЩЪ ч. (*Hedera helix L.*) плющ, *діал.* блонц: Смілаксь, Блю(щ), ѡпи(х), съплєтає(г)са дрѣвѣ (1627 *ЛБ* 233); блонц зїля (I пол. XVII ст. *Сем.* 50); hederā, блющѣ, кикъ (1642 *ЛС* 215).

БЛЯДОСЛОВІЕ с. (*цсл. бладословіе*) блудослѣв'я, блудомовство: без мала не всѣ бы турчилис, ибо истинно, яко в Лядской земли папы римскаго титулы ... и поганских наук блядословіе рускаго народа з благочестивой и православнои вѣры в прелєсть латынскую мало не всѣх выкрало (1608-1609 *Виш. Зач.* 219).

Див. ще БЛЯДОСЛОВСТВО.

БЛЯДОСЛОВНИЙ *прикм. (цсл. бладословный)* лихослѣвнїй, розпуснїй: яко та девица не была ни солнцѣ, ни злато ... а вжды, слабоумна, тоєй смачной лжи увѣрила, и во похвалном смаку блядословном увязла (1600-1601 *Виш. Кр. отв.* 164).

Див. ще БЛАДЦЫВЫЙ.

БЛЯДОСЛОВЪ ч. Лихослов: morologus, юродо-словъ, блядословъ (1642 *ЛС* 273).

БЛЯДЪ, БЛАДЪ ж., ч: (*цсл. бладь*) 1. (*народженый поза шлюбом*) безбѣгченко: Блядь. Spurius Illegitimi tori filius. Nothus (1650 *ЛК* 428).

2. Блазєнь: інертус, бля(л), кощунъ, шуть (1642 *ЛС* 234).

3. Брєхня, обман: таа лжа: Клѣмство, блѣдъ, лганьє, баламѣгна (1627 *ЛБ* 59).

БЛЯХА, БЛАХА ж. 1. (*стп. blacha, сви. Blech, нѣн. Blech*) (*металєві листи*) бляха: бла(х) старыхъ сви(н)цовыхъ ... пѣгнѣкарѣ възлѣ на шроты (1552 *ОКан.* 3. 21); А потомъ на церковь, гдємъ я былѣ се зачинилѣ, до мене штурмующы, ... стрєляли, банку на церкви бляхами побитую и мурѣ побили (Луцѣк, 1597 *Арх.ЮЗР* 1/VI, 158); Те(с)ли Ма(р)цинови що поправи(л) ваза(н)є на дзво(н)ници и блахою побил(л) далємъ злоты(х) ѡ(с)мѣ (Львѣв, 1616 *ЛСБ* 1047, 7); Оучипїищѣ тѣжъ два носїлы до олгара з дѣрева негнї-ючогѡ, котѡрии ѡ(т)пѣрѣвищѣ блѣхами мѣдѣнныи (серед. XVII ст. *Хрон.* 104 зв.).

2. Металєві листки з дорогоцїнного матерїалу (золота, срібла): дал на него оправити блаху срѣбнѣ

(Вільче, XVI ст. *Свещ.* 73); И бного бовѣмъ кіота, и Херѣвѣмѣ(в), и блѣхи золотѣи, на котѣрой былъ написанъ образъ знаменїа ... не зламалъ Царь Іезеѣїа (Київ, бл. 1619 *О обр.* 56); св(г)ліе дрѣвопаное ... є(л)на сторона в назве(р)ху сриброзлюгѣстою бляхою ѡкрыга (Львів, 1637 *Іив. Усп.* 2); Бляха. *Lamina. Effutio* (1650 *ЛК* 428).

3. Металева пластинка, що служить прикрасою: ты ... взялес ... чотыри бляхи сребреные, чотыри крижыки сребреные (Володимир, 1620 *ЧИОПЛ XIV-2*, 92); фело(н) ... на рамени бляха ... фѣгѣры воскресенїа хѣа (Львів, 1637 *Іив. Усп.* 53); ко(ж)дий мѣль не(!) челѣ золотую бляхѣ, на котѣрой було написано еврей (серед. XVII ст. *Луц.* 546); блѣха бѣде завжды на челѣ егѣ, абы їмъ былъ мл(с)гивъ г(с)дѣ (серед. XVII ст. *Хроп.* 106).

4. Виріб з металу: Пото(м) же выкрадено, де(и), школу жидо(в)скую в котѣро(и) украдено бляху сребреную (Житомир, 1583 *АЖМУ* 53); накладъ церковный: евангелїе, злотоглавомъ крытое, ... бляхъ пять, келихъ циновый, образъ, звонъ (Володимир, 1590 *АрхЮЗР* 6/1, 205).

БЛЯХАРЬ ч. Бляхар: Бляхарь. *Bractearius* (1650 *ЛК* 428).

БЛЯХМАЛЬ ч. (*стп.* *blakmal, blachmal, нім.* *Vlachmal*) посріблена або позолочена металева пластинка: в корѣ(н)це тры камы(ч)ки впиестекъ бля(х)малъ з ѡме(л)це(м) взоры(с)го, с пукле(м) и гво(з)дко(м) (Львів, 1637 *Іив. Усп.* 49).

БЛЯХОВЫЙ *прикм.* Те саме, що бляшаний: за зброю одну бляховую осмь коп грошей (Луцьк, 1566 *АрхЮЗР* 8/VI, 184); Пахоло(к) га(в)рылю семени(ч) на не(м) зброя бляховая (1567 *ЦБ Лит.* 16, 3, 91); погорѣли ... ку тому золото ... зброи бляховые (Володимир 1571 *АрхЮЗР* 8/IV, 125); передо(м)ною возны(м) ... кнѣпи ку(р)пѣская ѡказовала ... збро(н) бляховыхъ две (1578 *ЖКК* I, 121).

БЛЯШАНЫЙ *прикм.* (*який зроблений з бляхи*) бляшаний: з столпѣцевы(х) брако(в), котрыє в бляшаной пѣщѣ сѣгъ выбрале(м) лѣпшихъ (Львів, 1630 *ЛСБ* 1052, 1 зв.).

Див. ще **БЛЯХОВЫЙ**.

БЛЯШКА, БЛЕШКА ж. 1. (*дуже тонкий*

металевий лист) бляшка: *bractea*, бляшка (1642 *ЛС* 104); Бляшка. *Bractea* (1650 *ЛК* 428).

2. (*металева пластинка, що служить прикрасою*) бляшка: евангелїе напрестолное, на нем бляшок сребряныхъ пят (Овруч, 1600 *АрхЮЗР* 1/VI, 288); запѣна околѣ же(р)товника сѣгъковаа з є(л)вабемъ и бля(ш)кою шитаа (Луцьк, бл. 1627 *ПВКРДА* I-1, 270); фело(н) на зелено(м) полю га(т)ласово(м) ... на задѣ бляшка ... з фѣкѣдрою вседе(р)жытеля (Львів, 1637 *Іив. Усп.* 54); епетрахе(л) не(н)дзовы(и) з бѣлоу бле(ш)кою (Львів, 1643 *Іив. Усп.* 54).

БЛАДЕНІЄ с. (*цсл.* бладенїе) лихослїв'я: Лихослѣвіе: Бладѣнїе (1627 *ЛБ* 58).

БЛАДІВЫЙ *прикм.* Те саме, що блядословный: Бѣдсловный: Любѣпѣгный, Бладївый, то єсть велерѣчївый, цакавый, наїгрѣгъ (1627 *ЛБ* 152).

БЛАДІША ж. (*цсл.* бладїша) бредня, обман: Тут ѡбличаєса проклатая бладїша папѣжская и их лживныхъ философѣвъ, що бладут, иж земля посередѣ неба а небо як яйцо околѣ земли (поч. XVII ст. *Вол. В.* 101).

БЛАДОСЛОВЕЦЬ ч. Пустомеля, базїка: Оба(ч) то и са(м) бладослѣвче сѣбо(р) толеганскїй, що бы(л) ро(к) уз, иже были дѣбрыи папѣже чѣб на то(м) сѣборѣ ѡставїли. слѣгамъ црѣвны(ч) жены имѣти (к. XVI - поч. XVII ст. *Кн. о лат.* 95).

БЛАДОСЛОВИТИ *дієсл. недок.* (*цсл.* бладословити) 1. Лихословити: Бладѣоу: бладословлю, брѣдѣжоу (1627 *ЛБ* 11).

2. Базїкати, пустословити, теревенити: Смѣхослѣвлю: Бладослѣвлю, жартѣю, кнѣпгѣю, мѣчѣ (1627 *ЛБ* 118).

БЛАДОСЛОВСТВО с. Те саме, що блядословіе: стїи ... ѡци ѡбѣчївыи шали(н)ство и блѣдосло(в)ство арїево ... мою(ж)не стѣли и(з) правослѣвны(м) црѣмь констагнїю(м) (Львів, 1585 *УС* №5, 161 зв. (на полях)).

БЛАДЫЙ *прикм.* (*стп.* *blady*) те саме, що блѣдый: Та(к)же кто є(ст) бладѣ(г) лица пїи боуквицоу оуваривши з вино(м) (XVI ст. *УТ* фотокоп. 8).

БЛАДЬ *див.* **БЛЯДЬ**.

БЛАСКЪ ч. (*стп.* *blask*) 1. Лиск, блиск: Чи(м) же маю(т) вѣстѣчныє дѣховны(є) ... маю(т) дѣствовати, иж' коне(и) не маю(т) срѣбро оуздны(х); але маю(т) слѣнце быстрѣйше бѣго(м) оу ве(с) днѣ свѣтачї своѣ свѣцоу

не маю(т) сребра и злота бласкѣ але маю(т) лѣнѣ свѣтѣчоую (Острог, 1599 *Кл. Остр.* 223);

перен. Слава: хвала, честь... повага. Мета(ф): ясно(ст), бласкѣ, льсѣньє, або годность (1627 *ЛБ* 115).

2. (*сѣйво, сѣяннѣя*) блиск: бнѣю славѣ свѣтлости в' дпнн прїймѣють хр(с)тіане: а тѣмности, не терпачи бласкѣ свѣтлости, олснѣвши ѡ(д)бѣгают' (Вільна, 1627 *Дух. б.* 363); Свѣтлый прѣмень слнчнннй, всѣ(х) оувеселаеть, Гды на зѣмлю бласкѣ ясны(и) з' Олимпѣ свѣщае(т) (Київ, 1632 *Євх.* 302).

Див. ще. БЛІСКЪ.

БЛАСТИ *дієсл. недок.* (*цсл.* бласти) верзти дурниці, плести нісенітницї: Тут ѡбличаєтса проклатая бладна папѣжская и их лживых философѣвъ, що бладут, иж зѣмла посредѣ неба а небо як яйцо ѡколо зѣмли (поч. XVII ст. *Вол. В.* 101).

БЛАХА *див.* БЛЯХА.

БЛАХОВАНЬІЙ *примк.* (*стп.* blachowany) (з плямами іншого кольору) перїстий: того(ж) днѣ ѡ(т)лѣчїль кбзы и бвцы и бараны пѣстрое и блахованое ... барвы ... ѡ(т)далѣ в рѣки сынѣмъ своимъ (серед. XVII ст. *Хрон.* 46 зв.).

БО¹ *спол.* (*зв'язує реченнѣя*) (*з'єднує частини складнопідрядного реченнѣя, приєднує підрядну частину причини до головної*) бо, тому що: А на квитачеяхъ не масмъ вѣ него никому давати сѣ того мыта Нашого, нижли маєть панъ Бонарь доброволно тое мыто держати и платѣ сѣ него ... на себѣ брати, бо вже Шамакъ ... Намъ за тое мыто // заплатилъ (Краків, 1507 *РЕА* I, 69-70); И вже я не маю з ыншимъ ни с кимъ ѡ тое имѣне торгѣ дѣлати, ани его продати ..., бо вже есми тое имѣне на вѣчность князю Федору продал (Вільна, 1540 *AS* IV, 264); А з ыгышоє стороны ѡтъ места а ѡтъ поля пристѣпѣ до замкѣ ро(в)но яко по столѣ бо горы тамъ подѣ тою стеною ѡтъ поля двышки то(л)ко два сажни и локоть (1552 *ОЧерк.* 3. 35); а ѡнъ тое оуслышавши засмоутилса вѣлми бо бы(л) вѣлми богатъ (1556-1561 *ЛЕ* 301); мы и(х) засл пѣ(с)тимо до ва(с), ѡ(д)но што бы мели голоса добрии, бо и(с) переми(ш)ля тако(ж) до на(с) посланы свѣ(т) дякове на наѣкѣ (Сучава, 1558 *ЛСБ* 24); За што ... покорнѣ просимъ, жебы Ваша Милост тѣт до нас зѣхати рачил ..., бо намъ без Вашей Милости самим

трѣдно са боро(т) (Вінниця, 1569 *AS* VII, 324); тое ро(з)граниче(н)є ... не єсть слушноє, бо ... тое розграниче(н)є єще в то(т) часѣ было, кгды ... єще воево(д)ство Волю(н)ское ... до Великого кнз(ств)а Литовско(г)[о] належалю (Житомир, 1584 *АЖМУ* 92); мы тѣ(ж) не хоче(мъ) того ѡ(т)пустити босмо его споле(ч)не при(и)мили (Рогатин, 1591 *ЛСБ* 162); я та(м) бы(л) поневоли бо на(м) казано (Черниця, 1608 *ЦДІАК* 11, 1, 5, 31); Плачѣтс, бо южъ дѣлѣй вамъ не бѣдѣтъ слѣжити (Луцьк, 1628 *Андр. Лям.* 7); Щасливѣцї єсть на(д) иныхъ ... Астрѣномъ, бо ѡнъ пѣршїй позналъ Бѣга в' тѣле (Київ, 1632 *Євх.* 297); ставъся панъ воевода Ѡськольски(и) того причиною бо ѡнъ кѣптыцѣвъ напн(х) ... забравъ (Переяслав, 1650 *ЦДАДА* 124, 3, 38);

(*зі сполучишом на другому місці*) бо, тому що: Душа отповѣдаєть ему вѣлми жалобне; Богъ бо такъ хотѣль кого оиъ милуеть, того и казнитъ тоугъ, на томъ свѣте (поч. XVI ст. *Песн. п.* 55); хс̄ ... лицемѣрника(ми) таковы(х) называючи, вѣдає(т) бо злочинство и(х) (Львів, 1585 *УЄ* № 5, 678 зв. (на полях)); Да не возми никто снхъ словъ ложю, но вѣруй, истина бо єсть все (поч. XVII ст. *КЛ* 83); Але ты правѣмѣрны(и) писмѣ слш(в) ... выстерѣгайсѣ: слова бо ихъ на(д) олѣй мѣсткїй (Київ, бл. 1619 *Лз в.* 316); казали ... абы ввели прѣвѣдо ... прѣд' іцѣ ... абы ѡказалъ вси(м) людемъ ... сличность єи, вѣлми бо красна была (серед. XVII ст. *Хрон.* 377);

(*приєднує вставнї реченнѣя*) бо, тому що: А такъ засѣдѣвши на намѣвѣ оу ферѣри ... оу флорѣнціи (бо з' ферѣри дѣла повѣтра вѣехали) ... мнѣгїє артикѣлы до спорѣ ... сѣборовали (Острог, 1598 *Ист. фл. снн.* 37 зв.); Однакъ кгды южъ тотъ тиранъ утвердилъ свое панство по часѣ, же Константинополь пустъ былъ (бо Кгрекове розбѣглися были), забралъ поганинъ людъ до купы (Львів, 1605-1606 *Перест.* 26); И розобравши стѣнѣ, бо былъ вхо(д), до себе загорѣлѣ (Острог, 1607 *Лѣк.* 85); 12 тертицѣ ѡлховыхъ на лок(т) б кожда: за ѡдїна(и)ца(т) платѣчи (бо ѡ(д)ну дарова(л) хло(п)ъ) (Львів, 1628 *ЛСБ* 1051, 5); Позволѣю (босѣ гѣденѣ) про(д)кѣй в' томъ Клинѣнѣ, Прїстон(т) абѣсь слѣжитъ ихъ такъ свѣтлой цнѣтѣ (Київ, 1632 *Євх.* 292).

2. (приєднує речення причини до попереднього контексту) бо, тому що, адже: Прото ваша м̄лсти рачте вдилати справедливост мешчанинѣ вашемѣ бартышѣ, ... абы сѣ емѣ вдилала заплата ѿ того коснарѣ, аби не бил шкоден. Бо и ваша м̄лсти знаєте, аж бил нам должен тотъ коснар (Гирлов, 1513-1515 *Cost. DB* 509); Кгды бы ты(ж) хлопе(ц) во единый днѣ до шкѣлы ходилъ, а дрѣги(и) дѣнь занедбавалъ ... тако(г) бо(л)ше не при(и)мати. Бо и ба(р)вѣрѣ кгды хоро(г) во еди(н) днѣ лѣчи(л) а в дрѣги(и) занедба(л), мѣсто злѣче(н)я в болшую бы хоробѣ его приправи(л) (Львѣв, 1587 *ЛСБ* 87, 6 зв.); Не дивѣ теда, же се сѣ ыновѣрцами, зѣ геретыками на насѣ списують, бунтують! Бо не толко брати своее, але и матеры, оное милое церкви светое правдивое, одбѣгають (Вильна, 1595 *Ун. гр.* 117); боязливыми и трѣвожливыми всѣ(х) иле естѣ по(д) звѣрхностю твоєю оучишишѣ. бо якъ правдивого члѣка мѣва милы(м) оу людѣй быти чинитѣ, такъ лживое, и зрадливое ... до ненависти оу всѣхъ людѣй приидитѣ (Острог, 1614 *Тест.* 154); Слѣха(и)тежь вы живыи, вѣмѣрлого мовы, А оумираѣти вѣ кождый часѣ будѣте готовы. Бо то рѣзѣмъ, то м(д)рствѣ, побѣжне тѣтъ жйти, Кто ся хочѣтъ вѣчного царства дослѣжити (Киѣв, 1622 *Сак. В.* 51); Бѣдмо та(к) мл(с)рдными яко тыи мѣщане которы(х) много было, и виши(т)ци провадили того снѣ вдовиного, и ревне плакали смѣрти его, и сирот(т)ства тои вдовы. Бо може(т) быти та(ж)шии жалѣ яко гды снѣ вмере(т) а до того единая(к) (Височани, 1635 *УЕ* № 62, 102); мае(т) быти ро(з)ное ыноче(с)кое ѿдѣнїе, жебы ... было вѣ всѣ(х), во все(м) е(д)накое и е(д)носта(и)ное. Бо що ко(л)ве(к) ... вымысли(т) и повѣжи(т)са вподобѣти собѣ еде(н) ... чого анѣ было вѣ уживаню; то все або на(д) потребѣ е(ст), або з пыхи походѣчее (серед. XVII ст. *Кас.* 3 зв.).

3. (виступає компонентом складного сполучника понеже бо) тому що: И не поклоняются еретики теперѣ иконе Ис Христове, понеже бо не смѣють, и жѣ маюгѣ печать агѣтихристову на руке правой и на челѣ (Супрасль, 1580 *Пис. пр. лют.* 53).

4. У знач. присл. Тому: Припоу(т)никъ е(ст) зелїе вельми добро, бо не дармо его зову(т) припоу(т)нико(м) (XVI ст. *УТ* фотокоп. 1).

Див. ще ИБО.

БО² част. (підсилювальна) же, ж, бо: Ничого бо нѣгѣ не е(ст) скрытого што бы не мѣлю ѿ(т)крыто быти (1556-1561 *ПЕ* 272 зв.); всякое бо дерево которое не родит плода доброг вырубовуют его и на ѿгон мечоут (Володимир, 1571 *УЕ вол.* 50); прокла(т) бо вса(к) твора(и) дѣла гнѣ сѣ небрежение(м) (Перемишль, 1592 *ЛСБ* 399); Лѣтыше бо ва(м) бе(з) вл(д)кѣ і бе(з) попо(в) ѿ(т) дѣвола поставлены(х) до цѣкви, ходити и православїе хранѣти, не(же)ли сѣ вл(д)ками і попами не ѿ(т) бѣга зва(н)ны(ми) оу цѣкви быти (п. 1596 *Виш. Кн.* 225 зв.); еди(н) бо е(ст) бе(з)стр(с)те(н), и бе(з)грѣшенъ, вѣ котѣрого жаднаа ле(ст) не постала вѣ оустѣ(х) (Острог, 1599 *Кл. Остр.* 223); Мовигѣ бо самѣ Христосѣ, и жѣ сѣ каждого слова порожного, которое если мовити будутѣ челѣвѣци, дадут личбу зѣ небо вѣ день судный (1603 *Пит.* 60); всяк бо челѣвѣк ложѣ (Львѣв, 1605-1606 *Перест.* 47); Пойдѣ бо я в пустыню, где сут стада мои, Азали тамѣ в старости скончѣ лѣта свои (I пол. XVII ст. *Рез.* 176); всюды бо лице его естѣ (Височани, 1635 *УЕ* N 62, 48 зв.); не повѣмъ бо врагѣ(м) твои(м) тайны твоѣа (Киѣв, 1646 *Мог. Тр.* 912); самѣ бо Г(с)дѣ сѣа рекѣ. якѣ ѿ сѣдномъ днѣ, анѣ снѣ члѣвекѣй, анѣ агѣтлове не знаю(т) власногѣ и пѣвногѣ часѣ (Чернигѣв, 1646 *Перло* 130);

у спол. даже бо, якоже бо: Даже бо не // припогублю себѣ, рече, ни жѣ притуплю, суцїе во мне добродѣтели отскачу (1615-1616 *Виш. Поз. мисл.* 239-240); яко же бо тѣлю без дѣа мѣртво естѣ, тако и вѣра без дѣлѣ мртва естѣ (Заблудѣв, 1568 *УЕ* № 552 (передм.), 4).

БОАЗНЬ див. БОЯЗНЬ.

БОАРСКИЙ див. БОЯРСКИЙ.

БОБКОВЫЙ прикм. Лавровый, диал. бобковий: ладроу(с) по ла(т) ... а по рѣ(с)ки древо масленое а на не(м) растѣ(т) орѣхи масленые бобковые (XVI ст. *Травн.* 274 зв.); Асклитодѣгѣ, Бобкѣвого дѣрева дѣгель (1627 *ЛБ* 182); И вы, котѣрыхъ вѣ мѣци естѣ Бобкѣво Дрѣво, тридѣмѣ дѣнное Лаврѣво (Львѣв, 1642 *Бут.* 7); daphon, садѣ бобковы(и) (1642 *ЛЕ* 152);

(виготовлений з плодѣв лаврового дерева) лавровый, диал. бобковий: Свири(л) Семенови(ч) шостакѣ ... ме(л) // ... масти бобковое зѣ грошѣ(и) ми (Берестя, 1583 *Мит. кн.* 33-33 зв.); а тѣ е(ст) древо ис ко(т)раго течѣ(т) масло бо(б)ковое (XVI ст. *Травн.* 203 зв.).

БОБОВИЙ *див.* **БОБОВЫЙ**.

БОБОВИНЫ *мн.* Бадилля, стебла бобових, *діал.* бобовиння, бобов'янка: fabalia, бобовины (1642 ЛС 192); Бобовины. Fabale. Fabalis (1650 ЛК 429).

БОБОВЪНЫКЪ *ч.* Пиріг, начинений бобом: fabatia, бобов(ъ)ныкъ, пирогъ з бобу (1642 ЛС 192).

БОБОВЫЙ, БОБОВИЙ, БУБОВЫЙ *прикм.* Бобовий: вода переплѣчена и(э) бобового цвѣтѣ и тѣ(м) ... лице помазде(м) тогда лице стане(т) чисто и свѣтло (XVI ст. *Травн.* 211 зв.); бусса, лупина бубовая впу(т)рняя (1642 ЛС 105); phasel[i]n(us), бобови(и) (Там же, 314); Бобовый. Fab[al]gin(us). Fabalis (1650 ЛК 429).

БОБОКЪ *ч.* 1. (*дерево*) лавр: hup[er]late, бобокъ древо (1642 ЛС 221).

2. *лише у мн.* Лавровый лист: побра(но) ... // олово, сира, галу(и), лаца(и), бобки (Луцк, 1573 ТУ 154-155).

БОБРИКЪ *див.* **БОБРЫКЪ**.

БОБРОВНИКЪ, БОБРОВЪНИКЪ *ч.* 1. (*феодално залежний селянин, який займався полюванням на бобрів і наглядом за бобровими гонами*) бобровник: а с тыхъ же людей подати: обѣстки и деть кузня (!) мелу ... а бобровнику купица да корчага мелу (Київ, 1507 *АрхЮЗР* 1/VI, 10); а земъцы ω(д)но до дрѣгихъ пови(и)и проважати бобровъныковъ (1552 *ОЧорт.* 3. 57).

2. *Вл. н.:* Грицко Бобро(в)ни(к) (1649 *РЗВ* 391).

БОБРОВЪННЫЙ *прикм.* Те саме, що бобровый у 1 знач.: е(ст)ли хто на(и)деть пови(и)ни возъ дати направны(и) полѣ копцинѣ по грошѣ ω(т) лук(к)на бобровъного во(д)лѣдѣ давного ωбычаю (Черногород, 1578 *ПВКРДА* III, 59).

БОБРОВЪСКИЙ *прикм.* Призначений для бобровників: Горо(д)на бобровъскаа пѣта григо(р)а толпъмача ... // ... не накрыта (1552 *ОКр.* 3. 145 зв.-146).

БОБРОВЫЙ *прикм.* 1. (*який стосується бобра*) бобровий: fibrin(us), бобровы(и) (1642 ЛС 196); бобровые гоны *див.* **ГОНЫ**; бобровый пестъ *див.* **ПЕСТЪ**; береги бобровые *див.* **БЕРЕГЪ**¹; дань бобровая *див.* **ДАНЬ**; земля боброва *див.* **ЗЕМЛЯ**; строя бобровая *див.* **СТРОЯ**.

2. (*виготовлений з хутра бобра*) бобровий: Иван Полос, кравец, заставил бы (!) жиду володимерскому, Лазару кожух бобровый новый (Луцк, 1566 *СИМКЦА*

62); шубка боброваа, сукномъ чо(р)нымъ уте(р)финовымъ покрытаа (Житомир, 1584 *АЖМУ* 79); взято ... кожухо(в) три с ко(л)перами бобровыми (Київ, 1590 *ЦДІА Лен.* 823, 1, 133, 74); взяли ... пласчиковъ два аксамитныхъ ... шапка боброва (Луцк, 1622 *АрхЮЗР* 6/I, 430).

Див. ще **БОБРОВЪННЫЙ**.

БОБРЪ *ч.* 1. (*водящий гризун*) бобер: а кгда Казаки за дозволеньемъ вашимъ на рыбы и на бобры в добытки и дѣтъ, тогда мели бы есте на то бачить (Вильна, 1541 *AS* IV, 297); мещане и козаки не маю(т) пω(т) ты(м) берего(м) ω(т) быстрицы ... бобро(в) гонити (Черкаси, 1544 *ЦПБ* ДА/II-216, 101); згнуло ... // ... бобров двадцат (Володимир, 1567 *АрхЮЗР* 8/III, 149-150); па(и) Стрыбы(л) ... з многими слугами ... бобровые гоны мои вла(ст)ные кгвалтовне погонилъ и бобровъ ... взялъ (Житомир, 1584 *АЖМУ* 156); в ре(ч)ици лопени бобро(в) гонили (Вінниця, 1602 *ЛПБ* 5, II 4050, 61); се(и) годъ та(м) ω(д)но(г) бобра ωбыто (Варшава, 1616 *ООЗ* -2, 3); fiber, бобръ (1642 ЛС 196); Бобръ. Fiber (1650 ЛК 429).

2. Хутро бобра: ωтгол приехали кгвалтовне на село ... Радоселкѣ ... многіе рѣчи брали, яко: шаты, воскъ и бобры (Володимир, 1544 *AS* IV, 379); шубка ... кунами из бобром чорнымъ подшитая, коштовала тридцат коп грошей литовских (Житомир, 1585 *АрхЮЗР* 8/III, 446); по(э)ваны(и) побра(л) ... медѣ при(с)но(г) полубо(ч)ко(в) се(м) ... бобро(в) выбо(р)ны(х) выпра(в)ных ше(ст) (Вінниця, 1610 *ЛПБ* 5, II 4052, 148 зв.); шапка аксамитная з бобро(м) коштова-ла золоты(х) два(д)ца(т) (Київ, 1617 *ЦДІАЛ* 181, 2, 125, 2, 1 зв.); Пагъ Юре(и) Макаровичъ заграбилъ ... долома(и) ... бобромъ ωблямованы(и) (Київ, 1633 *ЛПБ* 5, II 4060, 25 зв.).

3. (*шкура бобра як вид податі*) бобер: ωгъ ... поведал намъ, штож с того села дани грошовое и медовое и бобровъ ... всего того - десат копъ грошей нам даивали (Вильна, 1506 *АЛРГ* 119); черкашене ... даивали старосте с каждое ватаги ... бобръ ωдинъ поклонѣ а дрѣи(и) городовы(и) (1552 *ОЧерк.* 3. 10 зв.).

4. *Вл. н.:* Ми(с)ко бобръ (1649 *РВЗ* 350).

БОБРЫКЪ, БОБРИКЪ *ч.* Бобрік. *Вл. н.:* тые слуги ... поступили от ганов своихъ ... люди и

волепики ... на имя ты(х): Яца мелника, Миска ... Мойсея, Бобрика, Потапа (Луцк, 1571 *АрхОЗР* 8/VI, 356); кгда протествючи(и) проти(в) ... Панѣ Кие(в)скомѣ Старостѣ Новогоро(д)ка Сиве(р)ского ѿ справе свое(и) вписа(л) ѿ нествѣпенѣ пре(з) ... Папа Старостѣ протествючомѣ певны(х) доб(р): ѿ(д) Его Ко(р): м(л) Ко(н)ферованы(х) названыхъ, бобры(к) ѿ повете Новогоро(д)ско(м) лежачи(х) ... теды Па(н) Пеиьски(и) с поменею ма(л)жо(н)кою своею ... тѣю справѣ на ѿгодѣ ѿзяли (Чернигѣв, 1636 *ЛНБ* 3, II 4061, 17); Захара бобрыкъ (1649 *РЗВ* 49 зв.).

БОБЪ ч. 1. Биб: ядѣние его было ... толко г̄ зерна бобоу соухаго (1489 *Чет.* 105); то(т) же бѡ(б) варе(н) ... и смѣше(н) с перцемъ долгимъ да с рѣговоу травоу ... залеганіе жы(л) печенны(х) отвори(т) (XVI ст. *Травн.* 263); Бобъ. *Faba Fabulum* (1650 *ЛК* 429).

2. Вл. н.: Писальъ ... до мене ... пагъ ... Стрыбыльъ ... жалуючи на ... Боба, на Комара Сотыника (Житомир, 1618 *АрхОЗР* 3/1, 238).

БОБЫЛЪ ч. (рос. бобыль) бобиль. Вл. н.: грыцько бобыль (1649 *РЗВ* 126 зв.).

БОВДЫРЪ ч. (рос. болдырь). *Диал.* бовдур "димар; стовп диму; дурень". Вл. н.: Гришай Бовдырь Со(т)никъ (1649 *РЗВ* 150).

БОВЪКУНЪ ч. *Диал.* бовкун "запряженный одинцем вѣл; великий снѣп очерсту". Вл. н.: Лѣцкыъ бовъкыгъ (1649 *РЗВ* 139 зв.).

БОВЪМЪ¹, БОВЪМЪ, БОВЕМЪ, БОВІМЪ *спол.* (*стп.* bowist) (*зв'язує речення*) 1. (*з'єднує частини складнопідрядного речення, приєднуючи підрядну частину причини до головної*) бо, тому що: ѡпа(т) в ма(г)ѡеи чтѣ(т)са до конѣца, се(д)маанадеса(т) се(д)мица, бовѣмъ се(д)мынадеса(т) се(д)миць соуботы и не(д)ла токъмо за еже мал иж ды честиса (1556-1561 *ЛС* 2 зв.); Кохайса в пожитѡчны(х) тобѣ товаришоухъ лѣпше, анѣжли вѣ крѣви родзѣю тобѣ // повинны(х) крѣвныхъ бовѣ(м) товариство не ѡ(т) цѡб(т) але з натоуры прихильны(м) естѣ (Острог, 1614 *Тест.* 141-142); А штокѡлвекъ ѡ(т) котѡрыхъ, любо протѣвниковѣ нашихъ оуслышите, и ѡбачите злоречѣна и примѡвиска, не дивѣйтеса. Бовѣмъ не малъ всѣ(м) Сты(м) оны такѣю злослѣве звѣкли спѣвати пѣснь (Киѣв, 1620-1621 *МКСВ* 32); Розѣмноувѣчноу всѣхъ

ѡбдѣриль чловѣковѣ Словѣсноу дѣю; с' котрѡи похѡдитѣ Єдиновлѣсно(ст) всѣхъ смѣсло(в), бовѣм' она рѡдит' Найменше афѣкта (Льѡвѣв, 1642 *Бут.* 4); Дивеиъ Бг̄ на высотѣ Нѡ(с)ной: але дивѣишій въ глѣбинѣ смирѣна свѣгѡ, бовѣмъ дѣв то немалый, ижъ Бг̄ то(и) ... Нѡ и зѣмлю, сѣ // всѣю Красѡтою ... сѣтворѣвъ (Чернигѣв, 1646 *Перло* 58-58 зв.);

(*зі сполучником на другому місці*) бо, тому що, оскѣльки: кгдаж вы тым тиранством побѣдити терпения нашего не можете, вѣры нашеє православное от нас выстрашити ..., мы бовѣм не прѣлюбѡдѣйчицами есмо антихристова ложа, але власные сынове божии (1598 *Виш. Кн.* 125); не бѡйгеса ѡ(т) ты(х) котѡрые оубивѣють тѣло, дѣни бовѣмъ не мѡгоутъ оубити (Острог, 1607 *Лѣк.* 69); прѣйми(ж) теды наоукѣ прѣнайвыборѣишоую, и боудешъ мѣти живѡтъ найсправѣишій, сама бовѣмъ тѣлько цѣбга на(д) випелѣкѣе маєстности естѣ несмертѣлнаа (Острог, 1614 *Тест.* 135); А зъ ихъ всѣхъ, Магдалена естѣ найцаслившая. До учителя своего, найгорлившая, Не дала бовѣмъ очѡмъ своимъ засыпати: Анѣ ногамъ быпамнѣиъ отпочивати (Льѡвѣв, 1630 *Траг. п.* 176); з' ѡ(т)цѣвского ... Набоженства переходити на ишее ... жадеть Ксѣиже нехай не допѡцѣаетъ, ничѡго бовѣ(м) въ рѣчахъ лѡдских на(д) Релѣю, ... цѣ е(ст) зацѣишного (Киѣв, 1632 *МКСВ* 269); Стыѣ за(с) Ап(с)ль Петръ хвалить Сѣррѣ, котѡраа назывѣла мѣжа своѣгѡ Пѣно(м), жоцѣ бовѣмъ ... повѣиша мѣжа своѣгѡ шаповѣати, и ѡномѣ послѣиша бѣити (Киѣв, 1646 *Мог. Тр.* 921).

2. (*виступає компонентом складного сполучника для того бовѣмъ*) тому: для того бовѣмъ плѣчѣ и жалѣю, и чинити того не перестѣнѣ, аж пѡки тебѣ в пѣршой свѣглѡсти ѡбачѡу (Острог, 1607 *Лѣк.* 9).

Див. ще **АБОВЪМЪ¹, АЛБОВЪМЪ.**

БОВЪМЪ², БОВЪМЪ, БОВЕМЪ, БОВІМЪ *част.* (*підсилювальна*) бо, же, ж, адже: та(к) бовѣ(м) и прѣвые блѡг(с)тѣвые цѣіе хр(с)тѣа(н)скіе... чинили, гѣшо в' пѡстышѡ драба(н)товали (п. 1596 *Виш. Кн.* 240 зв.); лѣдѡ бовѣмъ могла бы(х) достати хлѣба чимъ бы(м) се сѣстенговала (к. XVI ст. *Розм.* 29 зв.); Там бовѣм на ономъ вселенскомъ позорѣици прѣд Христомъ все станѣм и тогда skutком узрим, кто будетъ лучший - латыня ли или грѣки с Русью (1600-1601 *Виш. Кр. отв.*

161); Звыкли бовѣмъ кролеве в' днь коронова́на своѣго на па(н)ство себе шодробліивыхъ показовати (поч. XVII ст. *Проп. р.* 209); Тоу(т) бовѣмъ и рѣскоши и бѣды коне(н) маю(т), и барзо проу(д)кій (Острог, 1607 *Лѣк.* 39); Надъ Хероувімы бовѣмъ Єстєсть ч(с)тнѣйшаа, И Серафїмовъ зайсте хвалебнѣйшаа (Львів, 1616 *Бер. В.* 74); Сами бовѣмъ Єп(с)копове, сѣтъ Пна Папы ле(д)во Вика́рыми, и послѣгачами, по(д)льми (Єв'є а. Вільна, п. 1616 *Прич. отех.* 11); Анї бовѣмъ в' дмысла(х) ншы(х) зачѣтоє весѣліє, заде(р)жѣтися южъ бѣлше(н) може(т) (Манява, 1619 *Привѣт. Феод.* 287 зв.); Лежишь бовѣмъ замордованъ и забитый: И въ гробѣ новомъ въ простирадлѣ завитый (Львів, 1630 *Траг. п.* 169); Хто бовѣмъ не додѣрждєтъ вѣры малжѣнскои, и ѡною погоржѣєтъ, таковѣмъ... сѣдїть Бгъ (Київ, 1646 *Мог. Тр.* 932); Не тѣлько бовѣмъ добра их', але и самы́й живо(т) выдираю́т, на жадные Контра́кты // згодные до помѣркована́са з' ними не позволяютъ (Київ, 1648 *МКСВ* 346-347).

Див. ще АБОВѢМЪ².

БОГАБОЙНЫЙ *див.* БОГОБОЙНЫЙ.

БОГАБОАЧИЙ *прикм.* Те саме, що богобоязливый: Бгѣобознѣнное: Бгѣобойное, бгѣобѣчее, побѣжное (1627 *ЛБ* 11).

Див. ще БОГОБОЙНЫЙ, БОГОБОЯЗНИВЫЙ.

БОГАТЕСТВО *див.* БОГАТСТВО.

БОГАТИЙ *див.* БОГАТЫЙ.

БОГАТИРЬ¹ *див.* БОГАТЫРЬ¹.

БОГАТИРЬ² *див.* БОГАТЫРЬ².

БОГАТИТИ *дієсл. недок.* (кого, що) Робити багатим, збагачувати: Кгда(ж) они не себе самы(х) Але всѣ(х) ва(с) А ѡсобліиве црковъ хвѣ По(д) ннѣшнии ... ча(с) хотячи богатити и ѡ(т) вшеляки(х) Навалностей ... боронїти (Львів, 1609 *ЛСБ* 422); Якъ тєды Язонъ Грѣковъ богатїль пре(з) вѣдѣ Такъ мѣдро(ст) дѣстъ Могїлкомъ, въ слѣвѣ ѡхолѣдѣ (Київ, 1632 *Єах.* 304); той насъ в' том' оупѣвнил', котѣрый вѣдлїгъ волѣ, и влады своѣго кого хѣчетъ оубѣжитъ, и богатїтъ, тѣшитъ и фрѣсѣєтъ (Київ, 1637 *УЄ Кал.* 877); Поминѣй и на црство Нб(с)ное, якѡ тѣе богатїтъ дѣшѣ нашѣ (Чернігів, 1646 *Перло* 121).

Див. ще БОГАТѢТИ.

БОГАТИТИСА *дієсл. недок.* (з чого, від чого, чим)

Багатїти, збагачуватися, ставати багатим: лазарь ... лежа(л) пере(д) ворогы .. немл(с)тивнїка великаго, которїй то завше ... земными и мо(р)скими прїбы(т)ками тєды богати(л)са (к. XVI ст. *УЄ* № 31, 209); многїи зле дне(с) богата(т)са ѡ(т) неправды (Устрики, I пол. XVII ст. *УЄ* № 29515, 309); Ѡба(ч) слѣго бжїй, яко гдѣ ... дома и фамїліє тїє каре, и вынищає, котѣрїє са з добрѣ црковныхъ богата(т) (Київ, 1623 *Мог. Кн.* 68); при поганца(х) // и невѣрникахъ того бѣга заставѣмѡ, котѣрыѣ... проклѣтой лїхвѣ слѣжать, а з' пѣтѣ и крви бжїжни(х) своѣхъ богата(т)са (Київ, 1637 *УЄ Кал.* 69-70).

Див. ще БОГАТѢТИ.

БОГАТНО *присл.* Те саме, що богато у 2 знач.: Для то́го ... Бгъ на землѣ са ѡказалъ, ... абы ... збавилъ насъ и ѡсвободїлъ, не для справедливости нашѣѣ, але для своѣго ѡбфїто́го милости, котѣрѣю вѣлалъ на насъ богатно (Київ, 1637 *УЄ Кал.* 943).

БОГАТО *присл.* 1. Багато, пишно, розкішно: фѣло(н) ... ѡ(т) пояса до шы(н) и ѡколо ли(с)тва шыроко и богато зло(т)о(м) ни(т)ковы(м) // в квѣты гафтованые (Львів, 1637 *Ив. Усп.* 53-53 зв.); орїте, изоби(л)но, тучно, богато (1642 *ЛС* 293); opulenter, богато, кра(с)но (Там же, 294).

2. (у великій кількості) багато: О, що ти такъ богато пророкѣєшь (I пол. XVII ст. *Сл. о зб.* 23); Пагъ Парульскїй ... немаль (!) ... в тыхъ добрахъ ... сажавѡкъ богато нарыбленыхъ (Кременець, 1649 *АрхїОЗР* 3/IV, 258).

Див. ще БОГАТНО.

БОГАТОДАРОВНЫЙ *прикм.* Щедрый: Богатодаровный: Щодробліивый, ѡжвїтый (1627 *ЛБ* 187).

БОГАТОУМЕНЪ *прикм.* Дуже розумний: Андриа(н): Мѣже(ст)вє(н)ны(н), валѣчний, або богатоуменъ (1627 *ЛБ* 176).

БОГАТОУТВОРЕНІ !² *прикм.* Выпуканий: еда (!) бѣ на твою // пыхѣ мно: ослѣ(ж)ндю ... і на твои потравы богатоутворєные ... глєдї(т) (п. 1596 *Виш. Кн.* 227-227 зв.).

БОГАТСТВО, БАГАТЬСТВО, БОГАСТВО, БОГАТЕСТВО, БОГАТСТВО, БОГАТЬСТВО, БОГАТЬСТВО, БОГАЦСТВО, БОГАЦТВО с. 1. (велике майно, цїнностей, грошї) багатство: нищєта багатьствомъ володѣєтъ (1489 *Чет.* 113 зв.); а то тыи

которые соу(т) в' тръню засѣяни. коли оуслыша(т) слово а троскана сего свѣта и прелѣсть богатства, и друугы(х) похотѣй, входачи задоушаю(т) слово (1556-1561 ПЕ 140 зв.); съ чого тотъ папежъ великого богатства набыль (1582 *Посл. до лат.* 1125); Вспомни Евгеній ..., яко про(д)кове твои ... бѣсѣдпове ... гнѣства мона(р)хіе бога(т)ства мо(ж)ности костелови по(д)бѣли (Острог, 1598 *Ист. фл. син.* 48); они были готовы дѣля Бога, коли жадавъ, роздѣлити усе, не надѣяли ся на богатство, якъ сесь молодой пушовъ скорбенъ (XVI ст. *НС* 126); бога(ц)ства ваши погнили, шаты ваши молѣ поели (II пол. XVI ст. *КА* 173); Богатство, мѣдрость, слава, сила все преходить, Нѣчбгося трѣвалога в' мирѣ не находить (Київ, 1622 *Сак. В.* 40 зв.); Имѣниа: грошѣ, богатство, маѣтность (1627 *ЛБ* 48); мы на землі бога(т)ство збираемо (Устрики, I пол. XVII ст. *УС* № 29515, 215); Бл̄годарѣ та, Параклите ... Источниче премоу(д)рости, и Різѣма, ... пренайвышшее добрѣ, и богатство, призобылное (Чернігів, 1646 *Перло* 35); не просил е(ст) богатствъ, и маѣтности, и славы (серед. XVII ст. *Хрон.* 290 зв.);

(*достаток усього, розкіш*) богатство: ты(ж), кто коли для ха̄ богатство опоуститъ стокрѣтъ больше възметь, и животь вѣчныи наслѣдитъ (1556-1561 ПЕ 82 зв.); Слава и богатство в домѣ его не оскѣдѣтъ, И по временныхъ бл̄гахъ са надѣѣтъ (Острог, 1581 *См. В.* 7 зв.); видиме очима богатство сегосвѣтнее, чомъ богатыи люде суть у чести великуй (XVI ст. *НС* 167); Пусть нынѣ латыня фарисейски хвалит, пусть в богатствѣ с онымъ богатым // гобзуют ... а мы, православныи, терпим, а мы похулени, поруганы ... будем (1600-1601 *Виш. Кр. отв.* 161-162); насмотрѣтеса на богатство и рѣскоши его (Почаїв, 1618 *Зерц.* 67); Лѣпшій ... естъ справедливыхъ недостатѣкъ, нѣжли грѣшныхъ мѣкое богатство (Київ, 1637 *УС Кал.* 71).

2. (*сукупність матеріальних цінностей*) богатство: Жієшь такъ якобысь нѣкгда немѣтъ ѣмерети, Хѣчешъ всѣ богатства на земли пожерети (Київ, 1622 *Сак. В.* 44).

3. (*велика кількість, багатоманітність*) богатство: поклоняю колѣнѣ мои ко ѡ(т)ицѣ га̄ ншего іс̄ ха̄, ... абы вамъ далъ по богатствѣ славы своѣа сілою оумоцнѣтиса дх̄омъ Єго (Острог, 1598 *Ист. фл. син.* 39); Не ижъ бы церкви и о душахъ дбалъ, але або

богатство злота И сребра зобралъ — для того прагнеть на епископство!! (1603 *Пит.* 101); Пыха вшелѣкое цнѣтъ богатство и справы добрыи распорѣшѣтъ (Київ, 1637 *УС Кал.* 4).

4. *Перен.* (*щось дуже сажливе, цінне, значне*) богатство: Це(р)ковное бога(т)ство нищи(х) ... во недѣги въпа(д)ши(х) и нищи(х) ко(р)мление, ... вдова(м) пособіе, дѣвица(м) потребы ... людие имѣные свое давали (Перемишль, 1592 *ЛСБ* 399); Если тежъ смрътъ на тебе настѣпитъ, не бойса: бо прѣстѣ е(ст), тѣлько Вѣрѣ заховай, скарѣтъ не ѣбываючыи, богатство ... трѣваючее (Київ, 1625 *Злат. Н.* 129); плачь фрасѣйса и стогни, жесь са еще нѣ(с)ныхъ и Дх̄овныхъ богатствъ не сталъ оучастникомъ (Вильна, 1627 *Дух. б.* 14); А нищетою своєю збогатилъ еси насъ, // Богатствомъ нѣ(с)нимъ доволно (Чернігів, 1646 *Перло* 59-59 зв.); богатство вѣчное, вѣчное богатство — вѣчне царство, рай: Для тебемъ тутъ эстѣпило, абыс ти ѣбога До богатства вѣчнаго з Тѣломъ постѣпила (I пол. XVII ст. *Рез.* 175); Сѣгъ Бжій в темный Вертепъ странствѣтъ, И на земли добровѣлие нищетоѣ арѣймѣтъ, А на(м) в' нѣбѣ вѣчное богатство готѣтъ (Чернігів, 1646 *Перло* 56).

БОГАТШИЙ, БАГАТШИЙ, БОГАТШІЙ, БОГАТШЫЙ, БОГАТЬШИЙ *прикм. в. ст.* 1. (*який має більші матеріальні цінності або володіє ними*) богатший: А позычати маютъ не на заховане смотрячи ани ты(м) которые хотя(т) быти богатшынн але котории бо(л)шынн недостатѣкы терпятъ з допѣченя божего (Львів, 1586 *ЛСБ* 71); члѣкъ ко(ж)ды(и) хѣче(т) еди(н) ѡ(т) дрѣгого блѣшнн быти, или бога(т)шнн (XVI ст. *УС* № 29519, 101 зв.); Присмотритеса первому излишнему слову того езуита, яко богатшая Русь, книжки его повыкупавши, попалила (1600-1601 *Виш. Кр. отв.* 165); Албо гдѣбы якѣа Па(н)на, на(д) вси йншнн сличнншпаа, мѣдрѣйшаа, и бога(т)шаа, взала собѣ за мѣжа оубѣгого ...//... а знѣвши з него спрѣсныи рѣбы, ѡболоклѣбы его в' кролевскнн шѣты (Вильна, 1627 *Дух. б.* 66-67); розѣмѣтъ еси себе ... на(д) доброго лѣчшимъ,... на(д) богатого бога(т)шимъ (Чорна, 1629 *Диал. о см.* 270); богачъ // ... не хѣче(т) оудѣлити оубѣгомѣ але еще прагне(т) зѣвше и(ж)бы бы(л) бога(т)шнн(м) (1645 *УС* № 32, 196 зв. - 197).

2. (*забезпеченншый*) богатший: тепе(р) коли би(с)кѣпо(м) зоста(л) в черевѣ ши(р)ши(и), в го(р)лѣ

сла(с)голюбиѣ(и)ши(и) ... в доста(т)кѣ бога(т)ши(и), и в слѣговина(х) дово(л)нѣши(и) (1598 *Виш. Кн.* 275);

(розкішніший, пишійший) багатіший: слугѣ большей абы мѣль, покармовѣ столы полные и багатіше! (1603 *Пит.* 101).

3. (цініший, крацій) багатіший: Прето, нимѣ за помочю Бжєю бѣдетѣ грѣ(н)товнѣ(и)шая, и бога(т)шая фѣ(н)дація, з которои бога(т)шеє опатре(н)є мѣти бѣдѣтѣ (Луцк, 1624 *ПВКРДА* I-1, 74).

4. (значніший за величиною, розмірами) більший: та(к) бѣльг поты(м) вознесѣнный, же еще бы(л) багатіший два разы ни(ж) перве(и) обра(з) трыпливости (поч. XVII ст. *Проп. р.* 204 зв.); зоставилѣ потѣмкомѣ своімѣ, бога(т)шіє и ширіше границѣ (Чернігів, 1646 *Перло* 3 зв. негум.).

5. *Перен.* (який переважає когось у чомусь) багатіший: Авраа(м) ѡ(т) всѣ(х) лѣппи(и), цю(т)ли(в)шій, и свои(м) малы(м) ѡ(т) ба(т)емоу да(н)ны(м), // на(л) цѣ(т)ски(ми) незличонными скарѣбы бога(т)ши(м) бы(л), а то чемѣ (п. 1596 *Виш. Кн.* 244-244 зв.); Вѣ злюбравіи ѡ(т) всѣ(х) бога(т)шій, Вѣ вѣрѣ же ѡ(т) всѣ(х) немєншій, И вѣ покааніи не послѣ(д)нѣшій (1599-1600 *Виш. Кн.* 199 зв.); Прето, нимѣ за помочю Бжєю бѣдетѣ грѣ(н)товнѣ(и)шая, и бога(т)шая фѣ(н)дація, з которои бога(т)шеє опатре(н)є мѣти бѣдѣтѣ (Луцк, 1624 *ПВКРДА* I-1, 74).

Див. ще БОГАТѢЙШИЙ.

Пор. БОГАТЫЙ.

БОГАТѢ *див.* БОГАТЫЙ.

БОГАТЫЙ, БАГАТѢ, БАГАТЫЙ, БОГАТИЙ, БОГАТІЙ, БОГАТѢ, БОГАТѢ *прикм.* 1. (який має великі ціності, майно, гроші) багатий, заможний: оны тоє оуслышавши засмоутилиа велми бо бы(л) велми багатѣ (1556-1561 *ПЄ* 301); тай сѣь багатѣ, не будѣ мєрявый, тай пышный, тай не божи сѣ (XVI ст. *ПЄ* 18); онегда здарты(и) е(ст) единѣ багатый кѣпецѣ велде того дерева (к. XVI ст. *Розм.* 37 зв.); Только коли трафитѣ Руска багатая албо дєличка маєпности, ... то позволяют своимѣ таковуу взѣти албо поняти (Львѣв, 1605-1606 *Перест.* 50); Бѣдѣтѣ дѣмѣ, оумѣсломѣ и тѣломѣ здорѣвы ... Багатыи багатѣствомѣ кѣпѣйте збавѣне (Вільна, 1620 *Лям. К.* 21); Аврамій: Багатѣ (1627 *ЛБ* 171); тогосвѣтніи матки ради бы жебы и(х)

снѣове были слѣвными багатыми и мѣдрыми (Височани, 1635 *УЄ* № 62, 17 зв.); жидѣове зловѣрніи ѡжидѣють, месѣшна свѣего, багатѣго бѣрзо (Чернігів, 1646 *Перло* 138); Неємаѣгѣ ... бѣльг мѣ(ж) мѣжний и багатый, але тѣдовѣтый (серед. XVII ст. *Хрон.* 323 зв.);

у знач. ім. багатий, багач: Єв(г)листа выписоує ... якѣ ты(ж) багатыи с тѣж'костю доидѣ нѣ(с)нои радѣсти (1556-1561 *ПЄ* 164 зв.); Багатѣ(и) надѣ дѣбѣги(х) в школѣ, ничи(м) вѣпшии не маю(т) быти, то(л)ко самою надѣкою (Львѣв, 1587 *ЛСБ* 87, 3); Коли умерѣ багатый, погребли его у аду, та мучивѣ(сѣ) тамѣ (XVI ст. *ПЄ* 148); сѣдѣа ... не почти(т) мѣдры(х) на(л) грѣбы(х), аѣгѣ багатѣ(х) ... на(л) оубѣи(х) (Вільна, 1596 *З. Каз.* 78); багатѣє ѡ(т) великого старѣнья шалѣють оубѣтѣ ѡ(т) великого оубѣ(з)ства посхли (Острог, 1607 *Лѣк.* 126); Незбѣжний побѣжности надѣаетѣ сѣ, ... лѣкомый щѣдробливѣсти, багатый давѣнья (Киѣв, 1623 *МІКСВ* 76); ѡ(т) землѣ звѣрѣове ... // рѣдатѣ, и слѣжатѣ живѣтѣ твоємѣ, с ты(х) шѣти багатѣмѣ и нищѣмѣ (Чернігів, 1646 *Перло* 4 зв.); Багатый не прилѣжитѣ до полєйкла, а оубѣгѣй ничѣго не оумѣйшигѣ (серед. XVII ст. *Хрон.* 108).

2. (який має в достатку що-небудь) багатий: сѣгы(х) чѣгѣний слѣдная. багатѣ боудѣ(ш) разѣмо(м) (1489 *Чет.* 286); багатѣє горы кѣвнѣце(м) золоты(м) ... иѣ(с)тинѣ(с) ѡписує(т) и вы(с)лавляє(т) (1582 *Кр. Стр.* 31 зв.); Тѣѣ тѣды такѣ багатѣѣ цѣюты пожадѣймѣ (Киѣв, 1637 *УС Кал.* 165).

3. (великий, достатний) багатий: В по«недѣлокѣ» аще прилѣчитѣ Рождѣество Хрѣю, боудѣтѣ зима добра, весна и лѣто мокро, жатѣва багатѣ (к. XVI ст. — поч. XVII ст. *Яв. Рук.* 113).

4. (пишій, розкішній, дуже гарний) багатий: злоупили з оны(х) єи багатѣ(х) оубѣировѣ (Львѣв, 1585 *УЄ* № 5, 303 зв. (на полях)).

5. (ціний, дорогий) багатий: Поздрѣвѣши и оузрѣлѣ кѣторыи то в'мѣгали дары свои багатѣ(и) люде до скарѣвницѣ цѣковнои (1556-1561 *ПЄ* 313); не вм(с)лѣи ... до(ч)ки багатѣ(м) вѣно(м) бискѣпски(м) ѡбвѣндѣте (1598 *Виш. Кн.* 274); в рынкѣ на(л) багатѣыми крамы, домовѣ дєди(ч)ны(х) г (Львѣв, 1609 *ЛСБ* 1046, 6); цѣвѣчнои слѣвы хѣ дары свои багатѣи ... положи(в) в пси (Почаѣв, 1618 *Зєрц.* 51); послѣлѣтѣ ємѣ оупомѣнки

богатыи (Київ, 1627 *Тр.* 291); скърбы богати ω(т) нѣхъ побранω (Чернігів, 1646 *Перло* 122).

6. *Перен.* (духовно вищий) багатий: В' тестаментѣ бовѣмъ Ха̄ дѣдича зостаѣиль своѣгω ... имѣнїа, и сталса богатымъ в' Ба̄ (Київ, 1624 *МКСВ* 100).

7. *У знач. ім.* Багатий. Вл. н.: Кирикъ багатый (1649 *РЗВ* 119 зв.); Тышгко Богати(и) (Там же, 427 зв.).

БОГАТЫРСКИЙ, БАГАТЫРЬСКИЙ *прикм.*

Богатырський: коли котори храборъ, добрая дѣла багатырскаа вдѣлаѣт(1) (1489 *Чет.* 39); Где вачи(т) (!) знаки багатырско(г) ме(н)зства, вѣспо(л) с цнѣтами, по(л)ными набоже(н)ства (Острог, 1612 *На г. Остр. Час.* 2); Где оучинїль границѣ, Гѣрждлєсь оѣгъ силный Працѣ свои(х) Богатырски(х) (Київ, 1632 *Евх.* 297).

БОГАТЫРЬ¹, БОГАТИРЬ ч. Те саме, що богачъ: Ежѣве не даѣтса поимати псѣмъ для острогнѣ своїхъ; такъ и немїлостивыхъ богатырѣвъ; и неужїтыхъ; не имѣтса гѣлосы оубѣгнѣхъ и нїцї(х) оуха бо свои затыкаѣють немл(с)рдїемъ (Почаїв, 1618 *Зерц.* 36); Славныи ... богатиروه и отъ неприятели и отъ невѣрныхъ прїймали дары почетныи (Київ, 1621 *Коп. Пал.* 1109); ω(д) смѣрти в' моци то своѣй мѣешъ, ты богатырѣй: и з богѣтства ωбыдрала, и всѣхъ слѣвннхъ вѣка сегω: до темнїцѣ свои забрала (Чернігів, 1646 *Перло* 122 зв.).

БОГАТЫРЬ², БОГАТИРЬ, БОГАТЫРЬ ч. (*герой, хоробрїий воїн, витязь*) богатир: исполи(н) силный богатырь (II пол. XVI ст. *ЛА* 183); я(к) ѣный нѣколи великїй богатырь Тройнскїй Екторъ ... разилъ неприятели (Київ, 1623 *МКСВ* 73); Валѣшны(х) Богатырѣвъ Клейно(т) знаменїтый, в дѣлюсти, мѣци, слѣвѣ, чѣлости ωбфїты(н) (Львів, 1642 *Час. На г. Льв. тит.* зв.).

БОГАТЬ *див.* БОГАТЫЙ.

БОГАТѢЙШИЙ *прикм. в. ст.* (*який переважає когось у чомусь*) багатїший: вы еста свѣгъ всемоу миру, бѣгѣнїшная цѣа моудрѣнїшная философа (1489 *Чет.* 23 зв.); мы же вмѣщаем божество всесовершенство и богатѣйшее (1610 *Виш. Посл. Льв. бр.* 233).

Див. ще БОГАТШИЙ.

Пор. БОГАТЫЙ.

БОГАТѢТИ *дієсл. недок.* 1. (в кого, в що, чим і без додатка) (*ставати багатим*) багатїти, збагачуватися (ким, чим): безумнїче ... тои то ночї доушу твою

вытянуот ω(т) тебе а тоє што ес наготовал комоу будет, так естъ каждый которїй събѣ громадит, а не въ бѣга богатѣет (Володимир, 1571 *Уѣ вол.* 75); Туй можеме познати, чомѣ одны богатѣють люде правдовъ, муковъ рукъ своихъ, ... а другии кривдовъ (XVI ст. *Нѣ* 175); Были з погагъ мнѣгїи, которїи слѣднїгїи в слѣвѣ нижѣ в скърбы богатѣти роздѣмѣючи, маѣтности и всѣ доживѣтныи достѣтки, для слѣвы садїли (Єв'є, 1616 *Уѣ Єв.* 1 ненум.); имѣ болшеї богатѣетъ, тѣмъ далѣ(н) емѣ новѣїшнїи дївы показѣютса (Вильна, 1627 *Дух. б.* 77); Богатѣю: богѣты(м) зостаѣаю, ѣстемъ, стаѣоса (1627 *ЛБ* 187); великими достѣтками, // (землею, и мѣремъ богатѣючи) роскошовал (Київ, 1637 *Уѣ Кал.* 598); locupletus, as, богатѣю (1642 *ЛС* 257).

2. (кого) Робити багатим, збагачувати: Скърбѣ то никѣли неωскѣдѣваѣючїй, доскопѣле багатѣючїй чѣлка (Київ, 1648 *МКСВ* 349).

Див. ще БОГАТИТИ, БОГАТИТИСА.

БОГАЦСТВО *див.* БОГАТСТВО.

БОГАЦТВО *див.* БОГАТСТВО.

БОГАЧОВЪ *прикм.* 1. Багачѣв: азѣкъ богачѣвъ мѣчитса ... ω крѣплю воды прѣсїтѣ (Київ, 1637 *Уѣ Кал.* 603).

2. *У знач. ім.* Вл. н.: третего Ивана шурина, албо швакгра Богачового, по которомъ жита его польволокы и чверть волокы ... взялъ (Луцк, 1633 *АрхїОЗР* 6/1, 493).

БОГАЧЪ, БОГАЧЬ ч. Багач: богачъ кохалса в тогосвѣтны(х) справа(х) в цѣтахъ дороги(х) в бѣсерѣ(х) (XVI ст. *Уѣ* № 29519, 210 зв.); такъ и богачъ ѣный, якобы оуво сїгѣ на семь свѣгѣ былъ богѣтъ (Острог, 1607 *Лѣк.* 37); Лѣзаръ на высокѣсть вѣкѣтъ вѣншнїю, а богачъ в' прѣпасть изшѣль нїзпую (Київ, 1637 *Уѣ Кал.* 602); Лѣпѣжѣцами назѣати мѣжем богачѣвъ, которїе ω(т) тѣхъ што заплатїти не могѣтъ, рѣчь позычѣнїю тѣжко выгагѣють (Львів, 1645 *О тайн.* 111); сѣдїа правосудныи, за грѣхи тво(н) пошлѣтъ та на мѣки вѣчнныи ... скѣпы(н) богачѣ (Чернігів, 1646 *Перло* 147).

Див. ще БОГАТЫРЬ¹.

БОГДАНЦИ *мн.* Волохи: кождый ω(т)мѣнны(н) свои(м) голосо(м) зовомы(н) язык меновите греци, арапы ... богда(н)ци (1596 *Виш. Кн.* 250 зв.).

БОГИНЯ, БОГИНА, БОГЫНА, БОГИНИ ж. Богиня: надчи(ла) и(х) теми(с) богини абы ко(сти) ма(т)ки своее пре(д) себе мета(ли), с которы(х) оживд(т) сынове и дѣвки (1582 *Кр. Стр.* 22 зв.); (Обра(з) то(т) естѣ преслѣваиа бѣа не богына невстыдливой и бри(д)кой ма(с)ти ... але визерѣнокъ всѣ(х) цю(т), вшеллакой чѣстости цѣща (поч. XVII ст. *Проп. р.* 273); Аойны: Бе(з) холма, бе(з) пагорка, бе(з) згромаже(н)а, або о(т) аойны, то е(ст), Мѣпервы богинѣ нав(к) ... иза(ш)на в' прем(д)рости, или почте(н)на в' раздѣмѣ (1627 *ЛБ* 173); Вотдѣте, бы мѣль Сатѣрнѣсовѣми Зѣмный оуружай чѣсы золотѣми Пришодоблѣнный; к' томѣ Господыню Цѣресѣ Богиню (Львѣв, 1642 *Бут.* 8).

БОГИСЛАВЕЦЬ див. **БОГУСЛАВЕЦЬ**.

БОГМЕ, БАГМЕ, БОХМЕ част. (ствѣрджуваляна) (уживається для підтвердження чого-небудь або заперечення в чомусь) справді, так, заст. бігма, бігме, й-богу: Ажъ будешъ (в ориг. бѣгъ. — *Прим. вид.*) так чинити, багме, часть будешъ имати у царствѣ небеснумъ (XVI ст. *ПС* 66); Bohme to jest prawdu tobi powidaiu Bo icho po borody horásd znáiu (Ракѣв, поч. XVII ст. *Траг.* фотокоп. 4); Bochmesz czołowik choroszy Lybou maiesz mnoho hroszj(!) (Яворѣв, 1619 *Гав.* 17).

БОГОБЛАГАТЕЛЬНЫЙ прикм. 1. Який має на меті умилюстити, вшанувати Бога: А пилѣне всѣх' ва(с), прошѣ, абысте и за мое смиреніе Га̄ Бга̄ стѣми Мл̄твѣми своѣми и Б̄гоблагател̄ными оф̄брами, оумилостивлѣти и благати не занехали (Львѣв, 1646 *Жел. Сл.* 46 зв.).

2. Який містить молитви до Бога: Котѣраа то Б̄го-благателнаа Книга, ... по грецкѣ названа естѣ Летѣргіаріонъ: Пѣо Словѣнскѣ // зась Слѣдѣбникъ (Львѣв, 1646 *Жел. Сл.* 3 зв. - 4).

БОГОБОЙНЕ присл. (стп. bogobojnie) те саме, що богобойно: має игуме(н) того светого монастыра ... во вьсе(м) иску(с)не и богобо(и)не ипочески поступовати (Новгородок, 1590 *ЛСБ* 137); всѣ(х) ты(х) ли(ч)бою знаемо, котѣріе на сп(с)ніе в то(и) жи(з)ни вѣ(к) сво(и) б̄гобо(и)не изиврили и плоды хр(с)тїа(н)ства в' собѣ показали (п. 1596 *Виш. Кни.* 239); Штѣожъ енце, гдѣ поїзримъ на житіе ... Своѣмїа ..., и гдѣ тогѣ постѣпки розбирати бѣдемъ; ано Богобойне ... жилъ (Киѣв, 1625

Коп. Ом. 164); кѣждомѣ члѣвкови дѣбре и богобойне жити пристѣитъ (Киѣв, 1637 *УС Кал.* 22).

БОГОБОЙНО присл. Богобоязливо, діал. богобойно: Вьсе вѣрема лѣото и плача достѣино Оужасѣтса сіе зрѣ б̄гобойно (Острог, 1581 *См. В.* 7).

Див. ще **БОГОБОЙНЕ**.

БОГОБОЙНОСТЬ ж. Те саме, що богобоязнь-ство: благѣстїе, богобойность, побѣжность, набоженство (1596 *ЛЗ* 30); мы з' нїми з' вшеллакою б̄гобойностью, и прагне(н)емъ сердѣчны(м), якъ едїнныи оусты закличмо, и заспѣваймо (Дермань, 1604 *Охт.* 13); Бл̄гѣстїе: Б̄гобойность, Побѣжность, дѣброе ѡ Б̄гѣ роздѣмѣне, и дѣброе его хвале(н)е набоже(н)ство, релѣа (1627 *ЛБ* 10); Сватобліиве претѣо и мы братїе, и побѣжне празнѣймо, тїхо и скрѣмне стѣачи, дѣховныхъ слѣвѣ пїлно слѣхаймо: рѣзѣмо(м), повѣажностью, и богобойностью себе оукрапѣймо (Киѣв, 1637 *УС Кал.* 973); Двана(д)цѣть естѣ оуживѣній непорѣдны(х) свѣта: Мѣдрый бе(з) оучїнокѣвъ, Старый без' Богобойности (Львѣв, 1645 *Жел. Тр.* 6).

БОГОБОЙНЫЙ, БОГАБОЙНЫЙ прикм. Те саме, що богобоязливый: Вѣдаемо иже бѣ грѣшниковѣ не слоухае(т) але кто бы былъ богобойный, а чинилъ волю егѣ тогѣ слоухае(т) (1556-1561 *ПС* 387 зв.); всѣ братья ... обрали згѣдне чоловѣка побожного, богабойного, вѣ письме светомѣ дѣбре научногѣ, ... на имя Меленгїа Хребтовича (Торунь, 1576 *АрхїОЗР* 1/1, 65); А дѣброму и богобойному священникови жѣна не зашкодїтъ (1603 *Пит.* 87); Вѣдати кѣждомѣ з вѣсь пристѣитъ, б̄гобойные сщѣнїцы и дїакѣны, котѣрымъ таа кнїжка дла ѡ(т)правова(н)а ... б̄жихъ справѣ, влѣсне належитъ, ижъ дла тыхъ причїнѣ ... естѣ выдрѣкована (Острог, 1606 *Пал. Мол.* 2); Шлахѣтної и Б̄гобойной Молоди ... и всѣмъ вѣспол бл̄гонравнымъ Спѣдѣѣ(м) ... здѣрова дѣброго ... оупрѣїме зычитъ (Киѣв, 1636 *МІКЄВ* 316).

Див. ще **БОГАБОАЧИЙ, БОГОБОЯЗНИВЫЙ**.

БОГОБОРЕЦЬ ч. Богоборецъ: Жидѣве ... лестце(м) и б̄гобо(р)це(м) стѣо называю(т) и на смѣрть его сказою(т) (!) (XVI ст. *УС Трос.* 66); Икономѣхи, то естѣ ѡбразѣборцы злѣчївпїса з' богобѣрцы Жїдами ... оучїнили велїкое преслѣдованїе Цр̄кви Б̄жѣй (Киѣв, бл. 1619 *О обр.* 31); Богоборецъ. Cum deo pugans (1650 *ЛК* 429).

БОГОБОРНЕ *присл.* Те саме, що богоборно: Але невдчний Апостата и не обрзаний жидь, и на тоса Богоборне ω(т)зоветь (Київ, 1632 *МКСВ* 277).

БОГОБОРНО *присл.* Проти Бога: два початки единомѡ ω(т) тройца лицѡ вьводечи, шго есть б̄гоборно и законопротивно (Острог, 1587 *См. Кл.* 18).

Див. ще **БОГОБОРНЕ**.

БОГОБОРНЫЙ *прикм.* у *знач. ім.* Той, хто виступає проти Бога: г(с)и іс̄(с)ь х(с)е б̄е̄ мои. раздрѡшилъ еси б̄гоборны(х) столпъ (1489 *Чет.* 101).

БОГОБОРНЯ *ж.* Вороже ставлення до Бога, богоборство: с то(!) ср̄бди а б̄гобор̄ни л̄ьстци соу(т) а незаконїници (Смотрич, II пол. XVI ст. *Проп. Д.* 15).

БОГОБОЯЗЛИВЫЙ, БОГОБОАЗЛИВЫЙ *прикм.* Богобоязливий, богобоязкий: Вьгонены зайсте бывають б̄б̄сове, и через людїи роз̄мныхъ и богобоазливыхъ силою Хвою споможеныхъ (Київ, 1637 *УЄ Кал.* 620); Авдѡа былъ б̄гобоязливый вс(л)ми (серед. XVII ст. *Хрон.* 310 зв.).

Див. ще **БОГАБОАЧИЙ, БОГОБОЙНЫЙ, БОГОБОЯЗНИВЫЙ.**

БОГОБОЯЗНИВЫЙ, БОГОБОАЗНИВЫЙ *прикм.* Те саме, що богобоязливий: ч̄лк̄ъ тотъ то былъ справедливый и б̄гобоязливый (1556-1561 *ПЄ* 214 зв.); научила церковь христова в̄рнаго быти простым, а не хитрым; богобоязливый и мирным, а не жестоким (1608-1609 *Виш. Зач.* 206); Сего ради Мы ... Митрополитъ Кїевскїи ... и Б̄гобоазнивии С̄щенници ... // ... Съборъ вчинїхомъ (Львів, 1614 *Вил. соб.* 5-6).

Див. ще **БОГАБОАЧИЙ, БОГОБОЙНЫЙ.**

БОГОБОАЗНЬСТВО *с.* Богобоязливість, богобоязність: [А] заты(м) прише(л)ши Іосифь съ Никодимо(м) коу т̄лоу ст̄моу, поч(с)тн̄ъ оуклонилиса з велики(м) б̄гобоазньство(м) ... почали знимати т̄ло Іово съ кр(с)та (XVI ст. *УЄ Трос.* 80); а шнь ты(ж) ... з велики(м) б̄гобоазньство(м) и ср(л)чны(м) плаче(м). почаль ... снимати т̄ло съ кр(с)та нашего мл(с)тїваго избавителя (Смотрич, II пол. XVI ст. *Проп. Д.* 15); потреба е(ст) на(м) того прїслуухати и(з) богобоазньством, и со любовию и ты(ж) с оукроухою срде(ч)ною ω воскресїи и(з) гроба нашего іс̄ ха̄ (к. XVI ст. *УЄ* № 31, 47).

Див. ще **БОГОБОЙНОСТЬ.**

БОГОБУЙЦА *ч. (стп. bogobójca)* той, хто вбив Бога, богоубійник: Вшеляко ся, за творцемъ своимъ земстити: И Богобуйцамъ, задосыть учинити (Львів, 1630 *Траг. п.* 162).

БОГОВГОДНО *див.* **БОГОУГОДНО.**

БОГОВГОДНЫЙ *див.* **БОГОУГОДНЫЙ.**

БОГОВИДЕЦЪ *ч.* Той, хто бачив Бога: а если т̄тъ кто выст̄питъ, з' арїева, и понд̄рьского збор̄д ... нехайже спыт̄аетъ ст̄го іоанна б̄говидьца, що то за ер̄(с)лимъ з' Нба сход̄д̄чїи (Почаїв, 1618 *Зерц.* 46); якобы новый н̄бакїи Б̄говидецъ, свои ω(т) Ба таблиц̄ь написаны Л̄ьствицѡ мовлю оуказаль намъ (Київ, 1627 *Тр.* 558); Так же и др̄гїи б̄говидецъ Іоа(н) рекъ (Чернігів, 1646 *Перло* 164 зв.).

БОГОВИДНЫЙ *прикм.* Який здатний бачити Бога: и такъ помрачи са ѡко м̄е б̄говидное, по(л) б̄ременемъ л̄ьности (Чернігів, 1646 *Перло* 170).

БОГОВИДЪНІЄ *с., перен.* Бачення Бога: А если хочеш̄ вид̄ти ѡб̄т̄ован̄н̄ю стран̄д, цр(с)тва Нб(с)ног̄о, тог(л)а и т̄ы в̄зы(и)дїи на гор̄д, выс̄к̄ои б̄гом̄ыслности, б̄овидн̄їа (Чернігів, 1646 *Перло* 168).

БОГОВОЗЛЮБЛЕННЫЙ *прикм.* Такий, якого любить Бог: абы м̄ъ(л) п̄ршеє сед̄ньє и г̄д̄ность на вс̄хъ собран̄їа(х) соб̄оровъ ... абы не т̄лько про(л)кова(н)є в ч̄сти, абы м̄ъ(л) на(л) с̄ценными митрополїтами и на(л) б̄говозлюбленными архїеп(с)пы и еп(с)пы, але и на(л) т̄ыми бл̄женн̄їишими архїеп(с)пы ахрид̄нскимъ и кїпр̄скимъ (Острог, 1598-1599 *Апокр.* 88).

БОГОВОЛШЕБНИКЪ *ч.* Боговшун: Б̄логов̄нн̄їишїи. Богово(л)ш̄ебнїци, в̄щц̄ков̄е (1627 *ЛБ* 11).

БОГОВЪНЧАННЫЙ *прикм. (освяченный Богом)* боговнчаний: абысь ω(т) тог̄о час̄д б̄ыл̄ назван̄и(и) Б̄говнчанн̄и(и) т̄о е(ст) Б̄мъ Коронован̄ы Цар̄ь Корон̄ова(н) Кор̄бноу Цар̄скоу, Р̄ж̄ками преш̄с̄ценног̄о Митрополїта ки(р) Неофїта з' еп̄(с)пы (Київ, 1623 *МКСВ* 70).

БОГОГЛАСНЫЙ *прикм.* Який проповїдує слово боже: С пом̄ощїю б̄жїю ... дописана есть пр̄ш̄аа часть наоуки. книги ев(г)леи ст̄ои з д̄ха ст̄го выложеной б̄гогласнымъ ма(т)юеѡ(м) (1556-1561 *ПЄ* 123 зв.); Богогласный Ев(г)лїст̄ь Л̄дка наж̄д̄ сл̄ов̄ь Ев(г)лскихъ прїпов̄єст̄ю намъ пр̄клад̄аетъ (Київ, 1637 *УЄ Кал.* 675).

БОГОДА́ННЫЙ *прикм.* Даний, дарований Богом, *діал.* богоданный: θεοδώσις: Б̄го́д̄анна (1627 ЛБ 210).

БОГОДА́РОВАННЫЙ *прикм.* Дарований Богом, *діал.* богоданный: Што все терпаты, же са оудали болше за свѣцкою Діалектіцкою вѣдомостю и оумѣтностю, анѣжли за дх̄овною Црк̄вною и Б̄годарованною ф̄лос̄офією (Київ, 1619 Гр. Сл. 202); θεοδώρα: Б̄го́дарова(н)наа (1627 ЛБ 210).

БОГОДУ́ХОВЕННЫЙ *прикм.* Натхненний Богом: мы см̄ренний по дар̄ ст̄го д̄ха, повеление(м) га̄ н̄шго іс̄ ха̄ совѣто(м) б̄го д̄х̄нове(н)ны(х) ст̄ы(х) писани(и) пасты(р)скы(м) строение(м) повелѣвае(м) (Перемишль, 1592 ЛСБ 399); в то(м) же п̄см̄в̄ б̄г̄о-д̄х̄новѣнно(м) жаднаа таємница ясн̄ѣ(и) и значн̄ѣ(и) змоцнѣнаа не ест̄ (поч. XVII ст. *Проп. р.* 229); А ст̄ый апостоль Павелъ, животь в̄чны(и) проповѣд̄ючы, и до него всѣх̄ люде(и) б̄г̄од̄х̄новенною над̄кою своею, ако вселенскы(и) в̄читель вед̄чы, абысмо соб̄в̄ т̄в̄т̄ на том̄ свѣт̄ѣ долгих̄ л̄т̄ѣ не об̄щевали (Корець, 1618 *З. Поуч.* 171 зв.); в̄шел̄акаа армат̄ра albo збр̄а, на то(и) вын̄еслой Б̄г̄од̄х̄новѣнное молитвы вежи в̄иси(т) (Київ, 1634 МІКСВ 313); Теп̄ерь, ... на п̄л̄ное, в̄ П̄аст̄в̄ м̄бег̄о см̄р̄ен̄іа найд̄ючих̄са С̄щенников̄в̄ жаданіе П̄д̄ст̄илем̄ на свѣт̄ѣ Б̄г̄од̄х̄новѣнн̄ю книг̄ѣ (Львів, 1646 *Жел. Сл.* 3 зв.);

наділений божою мудрістю: то ест̄ д̄ѣло Аг̄тлского аз̄ыка, и // б̄г̄од̄х̄новѣнного м̄жа дост̄ойности и р̄зд̄ма (Київ, бл. 1619 *Аз. В.* 289-290); Дов̄одо(м) тог̄о св̄г̄т̄ Книги Церк̄вныи Б̄г̄од̄х̄новѣнными м̄ж̄ами з̄ грецког̄о яз̄ыка на словен̄скій прелож̄оны (Київ, 1646 *Мог. Тр.* 4).

Див. ще БОГОДУХОВЕННЫЙ.

БОГОДУ́ХОВЕННЫЙ *прикм.* Те саме, що богодухновенный: Бл̄городныи ... п̄ан̄г̄ Павел Ш̄м̄л̄ан̄скыи со женою своею благородною Ян̄кою ... придает̄ сію б̄г̄од̄х̄новенную книгу Ст̄ое Єв̄гліе тетр̄ь к̄ѣ обителі в ладском (Лядське, 1637 *Паньк.* II, 13).

БОГОЗВАННЫЙ *прикм.* Званий Богом: Богозв̄анный. А део uocat(us) (1650 ЛК 429).

БОГОКО́РЧЕМНИКЪ *ч., перен.* Той, хто має світське, неканонізоване розуміння церковних норм; той, хто перекручує вчення Христа: разв̄ не мовлю ист̄ї(н)ного б̄г̄осл̄ова в п̄ст̄ыни иск̄в̄(с) б̄е(э)мо(л)вны(м) прете(р)п̄в̄шаго ... ω(т) таког̄о

то(л)ко сил̄ѣ того внима(и) себ̄ѣ всл̄ышати мог̄ѣ, а ω(т) богоко(р)чемника и м(д)ръца в̄ мир̄ѣ пресловд̄того никако(ж) (1598 *Виш. Кн.* 290 зв).

БОГОЛ̄Ѣ́ПНО *присл.* Як подобається Богові: нинѣ тог̄ѣ ест̄, што(ж) пер̄в̄ѣ моис̄ѣви явил̄са на гор̄ѣ синаистеи б̄г̄ол̄ѣпно испол̄ная закон̄ѣ (1489 *Чет.* 133).

БОГОЛ̄ОБЕЗНЕ, БОГОЛ̄ОБЕЗН̄Ѣ *присл.* Те саме, що боголюбезно: Бог̄олубе(э)не епи(с)копе ... бл̄года(т) б̄д̄ди ω(т) б̄жиаго об̄щ̄аниа (Львів, 1587 ЛСБ 89); П̄ан̄г̄ Павелъ Вороцовскый ... каждо(и) недел̄ѣ и ста̄ в̄рочи(с)того повине(н) в̄ це(р)кви ход̄ячи просити о я(л)му(ж)ную, нащо ω(н) б̄г̄ол̄убе(э)н̄ѣ неω(т)речен(н)о позволит̄ь (Львів, 1633 ЛСБ 1043, 35).

БОГОЛ̄ОБЕЗНО *присл.* З любов'ю до Бога: Потреб̄но же зело и боголюбезно воменихом̄ уступити убо града Рыма ... светейшому папе ... ниже во добрейшом̄ месте под̄ь солн̄цем̄ леж̄ащый Визан̄т̄ию град̄ь постигнути (Вільна, 1599 *Ант.* 551).

Див. ще БОГОЛЮБЕЗНЕ.

БОГОЛ̄ОБЕЗНЫЙ *прикм.* (цсл. боголюб̄езныи) богоугодный: Тоб̄ѣ б̄г̄ол̄убе(э)ному ... гедиону болобану и(ж) еси пробачи(л) боя(э)н̄ѣ б̄жию (Вільна, 1594 ЛСБ 255, 1); Все кот̄̄р̄и бы см̄ѣли перест̄в̄п̄ити границ̄ь ст̄го и великого соб̄ор̄ѣ, в̄ ник̄еи б̄в̄шого, при быт̄ности... б̄г̄ол̄убезного ц̄ра констант̄їна ... нехай не боуд̄ѣт̄ в̄ спол̄ечности (Острог, 1598-1599 *Апокр.* 191); Б̄г̄ол̄убе(э)ном̄ѣ бра(т)ств̄ѣ в̄спениа пр(с)т̄ыа б̄ца стар̄ышина(м) ... здравствовати усе(р)дне желаю (Львів, 1607 ЛСБ 408, 1); Кто прош̄ѣ не зн̄ал̄ѣ в̄ Дх̄овны(х) Б̄г̄ол̄убезного а Превеле(б): ω(т)ца Ки(р) Міхайла Копист̄енского (Київ, 1623 МІКСВ 82).

Див. ще БОГОЛЮБЕЗН̄ѢЙШІЙ.

БОГОЛ̄ОБЕЗН̄Ѣ *див.* БОГОЛЮБЕЗНЕ.

БОГОЛ̄ОБЕЗН̄ѢЙШІЙ *прикм. в. ст.* Мил̄іший Богові, богоугодніший: Иже везд̄ѣ обр̄ѣтаем̄и х̄р(с)т̄їяни, Б̄г̄ол̄убезн̄Ѣйшіе Єп(с)кпи ... и вси иже га̄ христоименит̄и людіе (Львів, 1598 ЛСБ 120); а при нем̄ѣ Боголюбезн̄Ѣйшіи и благочестивыи тоеиж̄ Святой Константинопольской Патріаршей Столицы послушніи Восточного благочестія Єпископы, Господинове и Отцы (Київ, 1631 *ОЛ* 19).

Пор. БОГОЛЮБЕЗНЫЙ.

БОГОЛЮБЕЦЬ, БОГОЛЮБЕЦЬ, БОГОЛЮБЕЦ ч. Боголюбцець: ѿофилъ есть дръжавный, яко бы рекль боголюбцець, который есть по правдѣ гдѣать, абы слыша(л) сватого ев(г)ліа (1556-1561 ПЕ 202 зв.); Вѣра боголюбом все творити може, сила бо божія таковым поможе (к. XVI ст. Укр. п. 75); яким способом имѣет боголюбець предспѣти до истиннаго разума (Унів, 1605 Виш. Домн. 189); Присмотри жь ся ту, боголюбче всякий, хулному провѣщанию Златоустаго (1615-1616 Виш. Поз. мисл. 239); ѿофилъ: Бгопріятный, або бжій дрѣ(г) или бголюбцець (1627 ЛБ 210); абьсмѡ не были бблшь неболниками, але влними: не были злбсти грѣхѡвной подлѣглыми, але свободными: не были свѣтолбцами, але боголюбцами (Київ, 1637 УЕ Кал. 774); Боголюбцець. Dei animans (1650 ЛК 429).

БОГОЛЮБИВЫЙ, БОГОЛЮБИВЪ, БОГОЛЮБИВЫ прикм. Те саме, що боголюбный: Бл(с)вние макария ... митрополита кие(в)ского и галицкого ... ѡ свѣтомъ дсе возлюбле(н)ны(м) еже ѡ хр(с)те сослужебникомъ бгомо(л)цомъ и бра(т)и ншо(г) смире(ни)я ѡсвще(н)нымъ и бголюбивымъ еп(с)кпомъ (Новгородок, 1547 ЛСБ 13); Ведомо чини(мъ) и(ж) да(л) намъ справу бголюбивы(и) ... еписко(п) Лво(в)ски(и) ... гедеш(н) болобанъ ѡ томъ и(ж) ... юрко и ива(н) роготи(н)щи ... бе(э)честие ... ѡчинили (Замостя, 1589 ЛСБ 113); И от того самого знаку, боголюбивы прочитателю, по христову и апостольскому о последних часех изображению, лживы костел римский познати можешь (1600-1601 Виш. Кр. отв. 185); Філоѡси: Дрѣ(г) Бжій Бголюбив(в) (1627 ЛБ 239); П. Васили(и) Лехнови(ч), П. Васили(и) грыгорович(ъ) ... просили абы были прыняты до союза любве бголюбиваго бра(т)ства (Львів, 1637 ЛСБ 1043, 48 зв.); Богопріймець Сімеѡнъ ... мѡжъ быть боголюбивый и справедливый (Київ, 1637 УЕ Кал. 919); Понѣди(л)ся теды и я ко твое(и) мило(с)ти написати понеже и и(н)ные кѡпци греки ... свѣдѣте(л)ствовали ѡ то(м) ... еп(с)пѣ ки(р) Киприянѣ и(ж) е(ст) свѣтите(л) че(ст)ны(и) достовѣ(р)ны(и) боголюбивы(и) (Київ, 1649 ЦДАДА 124, 3, 34).

БОГОЛЮБИЕ с. (цсл. боголюбие) любов до Бога, боголюбство: неха(и)бы ла(с)ка бжія была з

бголюбимь твоимъ (Львів, 1587 ЛСБ 89); А та(к) пишемо к трѡбѣ и заповѣдаемо, и дабы еси нѣвче(мъ) нѣ ко единомѣ проти(в)ного што мови(л) во лвовѣ бѡдѣчѣмѣ бра(т)ствѣ и единомыслию на голова(х) ихъ бголюбиа и на потребнѣиши(х) родѣ люде(м) блгоче(с)тивы(мъ) в которы(х) бгѣ почивае(т) и слави(т)са (Там же).

БОГОЛЮБИЦЯ ж. Та, яка любить, шанує Бога: прославленъ твои приводѣ бголюбцие (1489 Чет. 79 зв.).

БОГОЛЮБНЫЙ, БОГОЛЮБНЫ прикм. Який любить Бога, боголюбный: Видеши, боголюбны прочитателю, яко от того знаку, по котором езовито правдивы костел римский, яко неподвижны, неотменны и выше всѣх ересей стоит, познавати повелѣвает (1600-1601 Виш. Кр. отв. 181); Присмотри жь ся еще бабским басням, послѣдованию того слова хулы, боголюбный прочитателю, что рече домолѣжный баснословець (1615-1616 Виш. Поз. мисл. 240).

Див. ще БОГОЛЮБИВЫЙ.

БОГОЛЮБЪ ч. Боголюбцець. Вл. н.: Иванъ Боголюбъ (1649 РЗВ 419).

БОГОМАТИ ж. 1. Богомати, Богородиця: А кто съ покѡсит порѣшити [того] нашего дааніа и потвѣрженіа, таковіи да ест проклат ѡт господа и ... от прѣчистіа его богоматере (Сучава, 1501 ВД II, 185); Мл(с)тию бо(ж)ею и млтвами прч(с)той его бгомтре смире(н)ны(и) макарѣ(и) еп(с)пѣ митрополи(и) гали(ц)ко(и) (Львів, 1547 ЛСБ 12); С помѡщію бжію и прч(с)тыа его бгомтре дописана ест прышаа часть наоуки книги ев(г)лей стои (1556-1561 ПЕ 123 зв.); малѣю млтвѣ до Ха вырѣкши, и до егѡ бгомтре, ... садъ зпѡвѣ якъ и первѣй, на цвичѣтѣ са в бгомѣслности (Київ, 1625 Кіз. II. 198); При томъ мило(ст) Божія и преч(с)тыя его бгоматере и нашего Смирения блго(с)вение и молитва да е(ст) зо всѣми вами ами(и) (Путятинці, 1630 ЛСБ 511).

2. Культова споруда, побудована на честь Богоматері: я тое после пана своего небощика сполнила и ... ведлугъ духовниці пана своего, оддала есми Пресвятой Богоматері (Овруч, 1509 ЧИОНЛ VIII-3, 8); а до того часу прѣжилъ въ насъ монастыря пречистос Богоматері въ Овручомъ (Краків, 1525 ЛЮЗР I, 68); в само(м) мѣсте при цркви ѡспенія

Б̄гоматере, томѣ(ж) че(ст)номѣ ... Іосифѣ и г̄ме(н)ство ... до в̄(р)ны(х) рѣкъ подаль (Київ, 1627 ЛСБ 496).

БОГОМЕРЗКИЙ, БОГОМЕРСКИ, БОГОМРЪ-ЗЪСКИЙ *прикм.* Противний, огидний Богови: выстерегатиса таковыхъ б̄гомрѣзьскихъ бл̄двовъ ѣм̄ймо (Острог, 1587 *См. Кл.* 21); Хс̄ Б̄ нашъ казни пощадѣеть на насъ, наказѣючи насъ да быхомъ богомрѣзьское слоужѣнїе ѡ(т) Ц̄ркви ѡ(т)риноули (Львїв, 1614 *Вил. соб.* 12); Иншии животá способы два, живѣтъ Смыслѣвъ, и живѣтъ Житѣйскїй, Б̄гомѣрски сѣтъ и д̄шегѣбны (Вильна, 1620 *См. Каз.* 14); Трафялися не толко межи Ігнатїемъ и Фотїемъ, але и межи передъ ними пожилыми святыми неспаски и споры; не южъ еднакъ за тымъ заразъ шло, абысмо таковыхъ за клятїи и богомерзкїи м̄зли (Київ, 1621 *Коп. Пал.* 745); ти мене ѡ(т)голь визвалъ, дабы чре(з) мене всяки(х) гр̄ховъ бри(д)кихъ (и) богоме(р)зки(х) яки(х) тр̄дно и(з)глаголати, скошг̄бвалъ еси (Чорна, 1629 *Дїал. о см.* 272); Живѣм̄о д̄ховн̄о братїе, а не в̄ ѡбжирствѣ и п̄анствѣ, ... не в̄ в̄шетечѣствѣ и ӣншихъ богомѣрзскихъ нечистотáхъ (Київ, 1637 *УС Кал.* 860); таá ... ѡсбба ... не ѡп̄стїла ... ц̄ркви ... и не пристáла до жаднои Б̄гомѣрзкои сѣкты недовѣрствїа // св̄та того (Київ, 1646 *Мог. Тр.* 943-944).

Див. ще **БОГОМЕРЗЫЙ.**

БОГОМЕРЗЫЙ *прикм.* Те саме. що богомерзкий: Якихъ богомерзыхъ блюзнерцевъ ... годъ часть семи вселенскихъ соборовъ повставало! (Київ, 1621 *Коп. Пал.* 737).

БОГОМЕРСКО, БОГОМРЪЗКО *присл.* Противно, огидно Богови: вы кр(с)та х̄ва велико(г) постоу на пр(с)голь не др̄жите, ани(с) емоу кланаете. А то есть б̄гомрѣзко и не по закону (к. XVI - поч. XVII ст. *Кн. о лат.* 106 зв.); Свята Господскїи зъ стрелбами отправають боґопротивно и богомерско (бл. 1626 *Кир. II.* 27).

БОГОМОДЦА *ч. (смл. bogomódca)* те саме, що богомолецъ: Да(н) въ градѣ Ирклѣвѣ ... всл(с)е(с)ки(х) бл̄гъ п̄б(с)ны(х) и з̄е(м)ны(х) б̄гомод(л)ца пры(с)ны(и) р̄дкою вла(с)ною (Ірклїїв, 1650 *ЦДАДА* 124, 3, 37).

Див. ще **БОГОМОЛЦА.**

БОГОМОЛЕ, БОГОМОЛІЕ, БОГОМОЛЪЕ *с. (цсл. богомолие)* 1. (*припошениа молитв Богови, поклонїнїа Богови*) богомїлля: то(т) хра(м) знову

змуровати в̄шеи мл(с)ти вси(м) правосла(в)ны(м) хр(с)тияно(м) на ве(ч)ное б̄гомол(л)е (Львїв, 1547 *ЛСБ* 12); на богомол(л)е во в̄(ч)пныя роды в завѣда(н)ю ро(ч)пы(х) старосто(в) // и г̄ме(н)а наме(с)ного быти маю(т) (1632 *ПВКРДА* 1-1, 133-134).

2. (*відправа церковних служб*) богомїлля, богослужїня: положѣтъ бы(ст) сии ап(с)ль те(т)р̄ь ... въ ѡбители великиа лавры Де(р)мани ... при еп(с)пе л̄в(ц)ко(м) ... а в де(р)жавѣ и в богомол(л)и (... — *Позн. вид.*) (Дермань, 1538 *Перецц* 108); мы тоє оубачи(в)ши и(ж) не е(ст) ... шкотное и его мл(с)ти за(м)к̄д теж не шко(т)но и дла богомол(л)я г(с)др̄ского велико(г) корола жигимонта и те(ж) дла вбо(х)ства тоє ц̄ркви абы в н̄(и) бо(ж)я хвала была и за ... корола богомол(л)е было (Київ, 1540 *ЦНБ ДА/П-216*, 125); с̄ь тыхъ причин̄ь, его королевская, милость, пан̄ь, отецъ нашъ, не хотячи таковоѣ р̄чи давнѣо рушати, и дла богомолья за его королевскую милость въ ономъ маиастыри Пустынскомъ, рачиль оный дворець, ... при маиастыри Пустынскомъ в̄чн̄г̄ зоставити (Вильна, 1566 *АЮЗР* I, 155); на б̄гомолїе що она сама ѡ(т)казала дякови ѡ(т) звон̄їня, ѡ(т) ст̄г̄вана, за св̄чки, дали(х)мо грошей дї (Львїв, 1607-1645 *РДВ* 29 зв.); впередъ заслали на богомолье свое до всего повѣту Кїевского, за што отъ всего рода вамъ блаґославленство (Київ, п. 1621 *АСД* I, 265).

Див. ще **БОГОМОЛСТВО, БОГОМОЛЯ.**

БОГОМОЛЕБНЫЙ *прикм.* (*який мїстить молитви до Бога*) богомольний: тогда да учат богомолебного и праведнословнаго Часословца; во м̄сто хитроӯчныхъ силогизм и велерѣчивое реторики (1608-1609 *Виш. Зач.* 202).

БОГОМОЛЕЦЪ, БОГОМОЛЕЦЪ, БОГОМОЛЕЦ *ч. (той, хто молитъ Бога за когось, щось, також епитет духовної особи)* богомолецъ: Во всемъ поволий сл̄г̄а и богомолецъ Вашей Милости, архимандрита Жидичинский ... низко чолом б̄ет (Жидичин, 1540 *AS* IV, 247); мы ѡбоги(и) старе(ц) б̄гомоле(ц) ... проси(м) ... запомочи (Перемишль, 1547 *ЛСБ* 11); Славе(т)ны(м) пано(м) ме(с)чано(м) лво(в)ски(м). Маемо того справу ѡ(т) богомол(л)ца нашего антония попа суча(в)ского ѡколо работ ... тоє це(р)кви (Сучава, 1558 *ЛСБ* 19); А я есте(м)

пови(н)ны(м) б̄гомолце(м) в̄пи(х) мл(с)те(и) во вся дни живота моего (Львів, 1585 ЛСБ 70, 1 зв.); А я, яко в̄рный богомолецъ ... за щасливое здоровье и пановање вашей милости Пана Бога ... просити виненъ буду (Київ, 1594 АСД IV, 45); заховати и(х) обецѣмо вцѣлѣт ... в̄ покою на ты(х) владыцтвахъ, яко в̄рны(х) по(д)данн(х) и б̄гомолцовъ нашихъ (Острог, 1598-1599 Апокр. 36); Вы добродѣе и б̄гомолци нашихъ (Чернігів, 1646 Перло 49).

Див. ще БОГОМОДЛЦА, БОГОМОЛЦА.

БОГОМОЛНЬИЙ *прикм.* Побожний, богомільний:

А вѣдаемо ижъ грѣшниковъ Бг̄ъ не выслѣдхиваетъ: але если Кто // есть хвалца Бж̄ий (на полях б̄гомол)ныи - *Прим. ред.*) и в̄лю егѡ чинитъ, того выслѣдхиваетъ (Київ, 1637 УЄ Кал. 273-274).

БОГОМОЛСТВО, БОГОМОЛЬСТВО *с.* 1. Те саме, що богомоле у 1 знач.: А то для ра(э)множения хвалы бога вседе(р)жителя и для надки стому православию за свое ш(т)пущение грехо(в) и вѣчное б̄гомолство (Львів, 1585 ЛСБ 70, 1 зв.); за што в покорьны(х) млтвахъ нашихъ мы зо всѣми вкры(в)жонными шве(ч)ками моими всегда до господаря Бга б̄гомолство чинити повинни бѣдемъ (Новгородок, 1595 ЛСБ 276, 2); В чѣмъ особливе вашей К(и) м(л) ... шшелакимъ спсобо(м) старанье и вѣвѣдованье чинити годѣтса, для б̄гомолства всѣхъ за себе хр(с)тіанъ (Острог, 1598-1599 Апокр. 18); Тѣды тежъ' правомъ найслѣдшн̄йшы(м) ш(т) всѣхъ тыхъ добродѣйства заживаючыхъ шсѡбъ ... выхвалѣн̄е, прїазнь, и Бгомолство, Вша ... м(л): ш(т)носити рачинъ (Київ, 1625 Кіз. Ходк. 2 нспум.).

2. Те саме, що богомоле у 2 знач.: Маеть отецъ архимандритъ ... тые села ... держати и уживати ... вѣчными часы, доколѣ тогъ монастырь Печерскій и тая церковь Божая ... съ богомольствомъ стояти ... будетъ (Вільна, 1579 АЗР III, 251).

БОГОМОЛЦА, БОГОМОЛЬЦА *ч.* Те саме, що богомолецъ: Вашей милости моего милостивого пана зычливый и в̄рный богомольца и слуга повольный Никифоръ Туръ, архимандритъ монастыря Кіевского власною рукою (Київ, 1594 АСД IV, 45); Чѣго а оуставичный б̄гомолца, оупрїиме шцїримъ ср̄дцемъ вѣрне мѣти зычѣ в̄м(с) ... шаста (Почаїв, 1618 Зерц. 4

нспум.); Мл(с)те(и) ваши(х) шпре(и)ме зычливы(и) Прїяте(л) и б̄гомолца Софронїи(и) Поча(с)ки(и) (Ясси, 1642 ЛСБ 557); з Монастыря Пече(р)ского Кіевского ... Мл(с)те(и) Ваши(х) в̄ сто(м) дсѣ зы(ч)ливы(и) шцѣ Пасты(р) и б̄гомолца, иже и вы(ш)ше р̄кою вла(с)ною (Київ, 1646 ЛСБ 574).

Див. ще БОГОМОДЛЦА.

БОГОМОЛЬЕ *див.* БОГОМОЛЕ.

БОГОМОЛЬЦА *див.* БОГОМОЛЦА.

БОГОМОЛЯ *ж.* Те саме, що богомоле у 2 знач.: за

которы(м) розр̄хо(м) в то(м) свето(м) мана(с)тыры фала божья и богомо(л)я за г(с)дра короля его мл(с)ти ... шмешкиваетъ (Новгородок, 1590 ЛСБ 123); мае игуме(и) ... богомо(л)ю за го(с)подаря его мл(с)ти и ... за вси(х) право(с)лавны(х) хрестнянъ встави(ч)не выпо(л)няти (Новгородок, 1590 ЛСБ 137).

БОГОМРЪЗКО *див.* БОГОМЕРСКО.

БОГОМРЪЗЪСКИЙ *див.* БОГОМЕРЗКИЙ.

БОГОМУДРЫЙ, БОГОМУДРИЙ, БОГО-

МУДРЪ *прикм.* Який наділений божю мудрістю: Богомудры есте на злое, а шобы роздѣлти доброе, не увѣдали есте истинны (Львів, 1605-1606 Перест. 42); Што гды чиню, всего свѣта богодуховенныхъ и богомудрыхъ мужевъ на судъ взываю (Київ, 1621 Кон. Пал. 688).

БОГОМЫСЛЕНЬИЙ *прикм.* Сповнений божю думкою, побожний: Передо мною [поставилися] очевисто богомысленные отецъ Григорей Лозовицкий, протопопа (Володимир, 1597 АрхІОЗР 1/VI, 208).

Див. ще БОГОМЫСЛНЬИЙ.

БОГОМЫСЛЕЦЪ *ч.* Той, хто живе з Богом, з думкою про нього: Скїтни(к): Подвїжни(к), страдале(ц), б̄гомыслецъ (1627 ЛБ 114).

Див. ще БОГОМЫСЛНИКЪ.

БОГОМЫСЛЕ *с.* Побожність, пам'ять про Бога: вь церкви ... любомудры и богословове находятся: вь правдѣ - ть не всѣ // видають и книги, зычачи собѣ вь богомыслии и вь покою жити (Київ, 1621 Кон. Пал. 317-318).

Див. ще БОГОМЫСЛНОСТЬ.

БОГОМЫСЛНИКЪ *ч.* Те саме, що богомыслецъ: семѣ животови впротивъ становитъся смерть Ізствленїа, котораа родити зыкла Бгомьслники,

мѣжи агглскогѡ живота, ѡ(т) всѣхъ сегосвѣтны(х) печалій ѡ(т)далены (Вільна, 1620 *См. Каз.* 11 зв.).

БОГОМЫСЛНОСТЬ ж. Те саме, що богомыслие: нѣжли вышолѣ(с) ѡ(т) ма(т)ки, остиле(м) та и пр(о)рка mezi народы дале(м) та, штож бгомьслнѡстью оукрѣплѣнаа дша зла(к)ши са та(к) великого преложѣнства и оусдмнѣвши са справы, кыкноу(л) с плаче(м) (Острог, 1599 *Кл. Остр.* 206); за сегосвѣтными роскошами прочь отъ насъ идутъ и вшелякіе душевные заразы и розслабы, а наступуютъ цноты и богомыслность (бл. 1626 *Кир. Н.* 24); члѣвкъ закрившиа в' вѣдчности и бгомьслности ѡной, самъ до себе не приходитъ, але якобы якѣм' глѣпне(м) и юродивымъ свѣтѣ томѣ ставаетьса (Вильна, 1627 *Дух. б.* 74); богомыслнѡстью, приоздбленого ср(д)ца нашего злосливыми мѣслами не сквѣрнѣмо (Київ, 1637 *УЕ Кал.* 913); Радѣйтеса бгослѡвци стѣи, прехвѣлнѣи, в' бгомьслности якѡ стѡ(л)пы огнепѣлнѣи (Чернігів, 1646 *Перло* 51).

БОГОМЫСЛНИЙ, БОГОМЫСЛЬНИЙ прикм.

1. Те саме, що богомысленый: Великіе а высѡкіе сдмнѣнѣе и дшѣ заходѣчіе рѣчи великой сталѡсти а Пова(ж)ного и розмыслно(го) пѡстоупкѣ, я(к) з многи(х) пѣма(ти) гѡдны(х) приклаго(в) и бгомьслны(х) писма с(т) нау(к) обѣчаемо потребоую(т) (Острог, 1599 *Кл. Остр.* 202); Бѣгъ свой вѣдлѣгъ Астролѡкгѣи ѡ(т)мѣнѣвши, Астролѡкгоувъ бгомьслными оучинѣвши (Львѣв, 1616 *Бер. В.* 79); Имѣ Могѣлы и в' словѣнской Зѡни, И в' бгомьслномъ бѡдетъ мѣти Трѣиши Несмертѣльное свое залѣцѣнѣе, И вывышѣнѣе (Київ, 1633 *Евфон.* 308).

2. У знач. ім. Побожний: бгомьслныи в' нѡб' мѣшкаю(т) ли. (Вильна, 1627 *Дух. б.* 389).

БОГОНАДХНЕННИЙ прикм. Який пройнятий натхненнѣм від Бога, який натхнений Богом, богонатхненний: Такъ теде, Прѡсвѣченый Фѡтѣи в' едином(м) бгѡнадхнѣныхъ Казанѣи свои(х) гадаеть, вѣлми правѡвѣрно, и на(л)дѣрѣ кѡ збитю трѣдно (Київ, 1619 *Гр. Сл.* 264).

БОГОНАРЕЧЕННИЙ прикм. Названий Богом: бгѡепѣптѣ: Богонарѣченныи, или бгомь послѣптѣ (1627 *ЛБ* 210).

БОГОНАЧАЛНИЙ прикм. Який бере початок від

Бога: ѡ(т) всего, бгом' избрѣнногѡ, и ... до Іерѡсалѣмѣ, богѡначалным' манѡвеніем', згромаженогѡ Ап(с)лскогѡ Ликѣ ... бгѡпрѣѣтное еѣ тѣлю // проважоно (Київ, 1637 *УЕ Кал.* 760-761).

БОГОНОСЕЦЬ, БОГОНОСЕЦ ч. (цсл. богоносьць) (той, хто вѣдданий Богови, носить Бога в серци) богѡносець: Игнатей - 1, Богѡносець в' листѣ своемъ до Рѣмлянѣ написалсе: "Игнатей церкви свѣтѣише, которая старшенствуетъ в' Рѣмской" (Вильна, 1595 *Ун. гр.* 133); поѣзри ѡ(т)че владѣка оу книжки вашого пѡлского одного богѡносца о ѡ(т)стѣпѣнью грѣковѣ (Острог, 1598 *Отп. КО* 28 зв); Того николи же, Скарго, показати не можеш, абы з школы ... богѡносець выѣги имѣл (1608-1609 *Виш. Зач.* 225); оный Дама(с) еп(с)копѣ магнѣ(н)скѣи: которой бгѡносе(ц) игнатѣи в' оучивѡсти мѣти розказѡчи, мѡвитъ (Вильна, 1627 *Дух. б.* 3).

Див. ще БОГОНОСЬ.

БОГОНОСНИЙ, БОГОНОСНИЙ прикм. (цсл. богоносьсныи) (який вѣдданий Богови, носить Бога в серци) богѡносний: вси бгѡносные оѣи со слѣза[ми] [в]ѡпиють (1489 *Чет.* 282); А кто се покѡсит порѣшити ... нашего даанѣа и потвѣрѣженѣа, таковѣи да ест проклат ѡт господа ... и ѡт тѣи богѡносних ѡтець иже в' Никеи (Сучава, 1501 *ВД II*; 185); написана бы(ст) сѣа книга... в' домоу прч(с)тыа бѣа еже е(ст) лавра прп(д)бны(х) и бгѡносны(х) ѡцѣ глши(х)... оу бо(г)спѣсаемо(м) градѣ Киевѣ (Київ, 155+ *ПН* № 1); ѡбывѣтели ... просѣли ... абы на то(м) собѡрѣ бѡудѣчи, ѡ(т) предѣний ... и канѡно(в) бгѡносны(х) а(т)цѣ ни в' чо(м) не ѡ(т)стѣповаль (Острог, 1598 *Ист. фл. син.* 36); А хто бы не хогѣ(л) на то(м) переставѣти, на то(м) да бѡде(т) клѣтва стѣ(х) ап(с)лѣ и бгѡносны(х) ѡ(т)цѣ (Львѣв, 1603 *ЛСБ* 384); А речешъ ли: же то чынятъ по предѣнию церковному и свѣтыхъ богѡносныхъ // отецъ, же такъ подали и такъ уставили? (Вильна, 1608 *Гарм.* 218-219); вѣдлѣгъ канѡновъ ап(с)лски(х) и стѣхъ богѡносныхъ ѡтець тѡтѣ ѡ(т) свѣщенства ѡ(т)далѣнѣ бѡваеть ... который бы ... дрѣгѡю жѡнѣ понѣлѣт (Львѣв 1642 *Жел. О тайн.* 16 зв.).

БОГОНОСЬ ч. Богѡносець. Вл.н.: Панасъ Богѡносъ (1649 *РЗВ* 400).

Див. ще БОГОНОСЕЦЬ.

БОГООЗДОБЕННИЙ, БОГООЗДОБЛЕННИЙ

прикм. Сповнений хвали божої: Але маючи досыть на Пророцкой мовѣ, падковы(м) сѣтка(м) прировнать, понижаючи Бг̄ооздобенный свой довѣтъпъ (Київ, 1619 *Гр. Сл.* 204); Вжды хо(т) толко колко шанѣють початки глосовъ оу себе дивного Стаириты, мовлю Аристотела, равне и Збавителевы Бг̄ооздоблены слова пошановаѣти и важити (Там же, 23!).

БОГООТЕЦЬ *ч.* (за християнським вченям - цар Давид, прабатько богочоловіка — Исуса Христа) боготець: А тыхъ о(т)стоупниковъ о(т) оправданій бжихъ, якъ мовить бг̄оотець, тыхъ бы(м) запыталъ о(т)стоупниковъ (Острог, 1598-1599 *Апокр.* 186); Штоса тыче(т) першого оуважена нале(ж)ного ... и способного млтвѣ чїсѣ, о то(м) црствуючій Бг̄ооте(ц) и Проро(к) Двѣдъ в' псалмѣ свое(м), ид, та(к) мови(т) (Київ, 1634 *МКСВ* 312).

БОГООТРОКОВИЦА *ж.* Богородица, Богомати: в' три лѣта по нароженю, Пречїстѣю богootроковицѣ ... до Цркви Іерусалимскоѣ, за дар' многотѣнный, ... Бг̄в Творѣнь своемъ о(т)дали (Київ, 1637 *УЄ Кал.* 759)

БОГООТСТУПНИЙ *прикм.* Який відрікся від Бога, боговідступник: слдчиса в нѣкои(х) мира сего вѣща(х) в домѣ моемъ бы(ти) бг̄оо(т)ступно(мъ) вл(д)нѣ лдцкомѣ иже де(р)знѣв и вни(и)де в це(р)ковъ ... и властите(л)ско изе(ли) с престола а(н)тими(с) (Верба, 1606 *ЛСБ* 407, 1).

БОГОПАРЬНИЙ *прикм., перен.* Який злітає (підіймається) до Бога: илья бг̄опарьный // шрель (1489 *Чет.* 236-236 зв.).

БОГОПИСАННИЙ *прикм.* Написаний, накреслений Богом: А о Таблицяхъ такъ пишѣтъ ... Якобы дрѣгій нѣакій Бг̄овидецъ Моисей Бг̄описанны таблиці ... прина(в)ши, и непокараючимъса лводемъ показоваль, абы ... не о(т)стѣпали Ба (Київ, бл. 1619 *Аз. В.* 149).

БОГОПОДАНИЙ *прикм.* 1. Наданий Богом: зблнїю владѣв о(т) Бга, черезъ Бг̄оподанїю црковнїю звѣрхность ново оцѣржавши, важилемъса то дна нѣвшнего, самою повїпностю моею потагнены: первый разъ оучинити (Вильна, 1620 *См. Каз.* 5).

2. Відданий Богові: тылко ваша побожнєсть о свосмъ статку при церкве светое восточное вѣре и при святыни отъ востока обновлена жацному чи (!) шука-

ючому зводителеви ... (*Позн. вид.*) себѣ недаючися ошикивати (!) и хитро отводити, стояти и богоподаннымъ пастыремъ и братїямъ вѣрнымъ уфати (Київ, 1626 *КМПМ* I, дод. 281).

БОГОПОДОБНИЙ *прикм.* Який подібний до Бога, богоподібний: Не отъ вышшихъ бовѣмъ и многослынущихъ мѣсть або городовъ и множества народовъ владности къ уприймованю // дару Духа святого бываетъ, але отъ трудовъ, праць, подвиговъ и богоподобнаго житія Христова тѣсного добре ходящихъ (1603 *Пит.* 23-24); обрѣжмо са прето и мы братїе богоподобнымъ обрѣзанїемъ (Київ, 1637 *УЄ Кал.* 876).

БОГОПОЗНАНИЕ *с.* Пізнання Бога, богопізнання: того богапознания без отлучения и упразднения в моли: живую единосущную мысль, без всѣхъ мечтаний мирскихъ, видѣти ниже разумѣти ся не сподобиш (1615-1616 *Виш. Трз. мисл.* 245).

БОГОПРЕДАННИЙ *прикм.* Відданий Богові, боговідданий: несть то(т) гра(д), несть мѣсто, гдѣ бы есте плачу и рыданїа, стогнанїа и вопла и слѣзь о(т)ческіа бг̄опреданна вѣры, людеѣ и дшъ не напѣлнїли (Острог, 1598 *Отв. КО* 15 зв.).

БОГОПРИАТНИЙ, БОГОПРІАТНИЙ, БОГОПРІАТНИЙ *прикм.* Прїемний Богові: бг̄опрїатный, або бжїй дрѣ(г) или бг̄олюбєць (1627 *ЛБ* 210); о(т) Сїона до Гепсиманїѣ Преч(с)тое и Бг̄опрїатное єѣ тѣло // проважано (Київ, 1637 *УЄ Кал.* 760-761); А тоє слово Бжїє, з' бг̄опрїатною Плотїю, названо Сномъ Бжїимъ (Чернігів, 1646 *Перло* 12).

БОГОПРІИМЕЦЬ *ч.* Богопріємецъ. У складі вл. н. Про Симеона, який перший узяв на руки Исуса Христа на сороковий день після його народження: Богопрїємецъ Симеонъ старецъ не былъ сщєнникъ, але междъ былъ боголюбивы(и) и справедливы (Київ, 1637 *УЄ Кал.* 919).

БОГОПРІАТНИЙ *див.* БОГОПРИАТНИЙ.

БОГОПРОСЛАВЛЕННИКЪ *ч.* Той, хто славить Бога: Тогда естественнымъ послѣдованиемъ челоѣцы видѣше, и бога прославят, и тебѣ повиноватися, яко, богопрославленнику, будутъ, и за началника и старѣйшаго пастыря тя вѣмѣят (1588-1596 *Виш. Кн.* 137).

БОГОПРОТИВЛЕНІЄ с. Те, що противно, огидно Богові: Насъ нака́зюще правовѣрно и бгооуго(д)но спѣвати, И вяслащееса Бгопротивленіе Дха ѡ(т)тнати (Львів, 1591 *Просф.* 70).

БОГОПРОТИВНО присл. Супроти Богові: Свята Господскіи зъ стрелбами отправують богопротивно и богомерско (бл. 1626 *Кир. II.* 27).

БОГОПРОТИВНИЙ прикм. 1. Противний, огидний Богові, богопротивний: што ю(ж) нынешни(х) многомате(ж)ны(х), и бгопроти(в)ны(х) часо(в), на томъ схи(л)кѡ свѣта. а(ж) и до спа(р)говъ и ге(р)бестовъ пришло (Острог, 1587 *См. Кл.* 11); И пишет Потей в тых же остатных кнѣжках своих нынѣшних о новом календару..., хвалячи той богопротивный календарь, якъ есть добрый и вельми потребный (Львів, 1605-1606 *Перест.* 45.); овий въ яму болота перше былъ укиненъ, а на остатокъ каменіемъ былъ побитый... отъ переселившихся... богопротивныхъ Жидовъ (Київ, 1621 *Кон. Пал.* 836).

2. У знач. ім. Богопротивник: Славный и непорбч-ный, с тым са ты рѣшаещъ смѣле, и грѣмишь нимъ бгопротивныхъ сядіе и оумѣле (Львів, 1591 *Просф.* 66).

БОГОРАЗУМЕНЬ див. **БОГОРАЗУМНИЙ**.

БОГОРАЗУМИЕ, БОГОРАЗУМІЄ с. (цсл. богоразуміе) пізнання Бога, визнання божественного вчення, мудрості: навчишаса бгораздію мытари оставили мѣзды (1489 *Чет.* 283 зв.); Прежде бо великіи владімеръ кр(с)щеніемъ просвѣтилъ, всю землю рѣскю бгораздіемъ освѣтилъ (Острог, 1581 *См. В.* 7 зв.); Єгдаже оувидитъ зміа, и вѡдѡ и з' оустъ его исходящю: тогда заразомъ възлѣтаетъ на высотѣ бгораздіа (Почаїв, 1618 *Зерц.* 61).

БОГОРАЗУМНО присл. З божим розуміням: они яко искусни прилѣжно внимали, И бгораздію оувѣдѣвши послѣшчѣмъ дали (Острог, 1581 *См. В.* 7 зв.).

БОГОРАЗУМНИЙ, БОГОРАЗУМЕНЬ прикм. (цсл. богоразоумыны) наділений божою мудрістю: сами мало видать, мнимають же южъ на свѣтѣ вси слепи, И южъ з оного своевольного бѣства не маючи што далей чинити, Котори(и) са з нихъ улезъ в одеждъ имене пастырского, бного стго і богоразумного мѣжа Генадія патріярха ко(н)ста(н)тіноградского (Острог, 1587 *См. Кл.* 22 зв.); Третий цвѣточик. Маленькую

пѣсенку церковную, которой зрозумѣвши богоразумную мысль, от сладости николиже пѣти не престанеш (1608-1609 *Виш. Зач.* 203); теогно́сть: бгомъ познѣнъ, бгоразме(н) (1627 *ЛБ* 210); Дрѣгій робѣтникѡве, котѡрымъ потомъ винница подана была, сѡтъ Ап(с)люве ... и всѣхъ вѣрныхъ Бгоразмныхъ Архісцѣнници и пастыреве (Київ, 1637 *УЕ Кал.* 490).

БОГОРОДИТЕЛКА ж. Те саме, що Богородица у 1 знач.: Мои ласкаве панове, братство честнаго храма Успенія Пречистыя Владичицы нашея Богородителки (1601 *КМПМ I*, дод. 158).

Див. ще **БОГОРОДИТЕЛНИЦА**.

БОГОРОДИТЕЛНИЦА ж. Те саме, що богородица: Мои ла(с)кави панове бра(т)ство ч(ст)на(г) хра(ма) ѡспенія прч(с)тои вл(д)чци нашеи бгородите(л)ни(ц) (Ясси, 1601 *ЛСБ* 359, I).

Див. ще **БОГОРОДИТЕЛКА**.

БОГОРОДИЦА ж. (цсл. богородица) Богородица: дали есми нашѣмѡ стомѡ монастырѡ пѣгенскомѡ, идеже є(ст) храм ѡспеніе пр(с)гѣи бѣи, ѡ рѣки силиванѡ ... ѡ зла(т) татарскы(х) (Сучава, 1514 *Cost. DB* 327); Образъ пречистое Богородицы ... серебромъ оправенъ, позлотистъ (Київ, 1554 *КМПМ I*, дод. 7); И тежъ пироги, на завтрѣ ро(ж)ства х(с)ва котѡрыѣ принося(т) до цркви мняще в че(ст) б(д)цы еже є(ст) велико бесчестие (Берестя, 1590 *ЛСБ* 144); Кре(с)тъ ве(с) срѣбны(и) ... з ра(з)пятіе(м) ѡ(т)ливаны(м) и бѣєю (Львів, 1637 *Іна. Усп.* 4); Чекаѣтъ и бнаа надъ Херѡвѡмѡвъ честнѣишаа и на(д) ... Серафимѡвъ славнѣишаа, ср(д)ца твоѣгѡ несѣгнаа оугѣха, Прѣстаа и преблѡгосвѣннаа пр(с)ноу дѣа Б(д)ца (Вільна, 1620 *См. Каз.* 23 зв.); О преслѡвнаа, и Велехѡлнаа, Преч(с)таа Дѣце, блѡгословѣннаа Бѣе, Пресвѣтлаа Нб(с)наа Црѣе (Чернігів, 1646 *Перло* 35 зв.); ѡ што тоє все яко се вишь поменило по(д) милостѣю на(и)ви(ж)шого тво(р)ца пана бога моего и пресвятое богородици кожѣдого напоминаю и на судъ божы(и) позываю (Тригорськ, 1648 *ДМВП* 219); Покрова Богородицы див. **ПОКРОВА**; Покровъ богородицы див. **ПОКРОВЪ**; рожество (рождество) богородицы див. **РОЖЕСТВО**; успеніе богородицы див. **УСПЕНІЄ**.

Див. ще **БОГОРОДИТЕЛКА, БОГОРОДИТЕЛНИЦА**.

БОГОПРОТИВЛЕНІЄ с. Те, що противно, огидно Богові: Насъ нака́зюще правобѣрно и бгооуго(д)но спѣвати, И вяслащееса Бгопротивленіе Дха ѡ(т)тинати (Львів, 1591 *Просф.* 70).

БОГОПРОТИВНО присл. Супроти Богові: Свята Господскіи зъ стрелбами отправують богопротивно и богомерско (бл. 1626 *Кир. II.* 27).

БОГОПРОТИВНИЙ прикм. 1. Противний, огидний Богові, богопротивний: што ю(ж) пынешни(х) многомате(ж)ны(х), и бгопроти(в)ны(х) часо(в), на томъ схи(л)кѡ свѣта. а(ж) и до спа(р)говъ и ге(р)бестовъ пришло (Острог, 1587 *См. Кл.* 11); И пишет Потей в тых же остатных кичежах своих нынѣшних о новом календару..., хвалячи той богопротивный календарь, якъ есть добрый и вельми потрібный (Львів, 1605-1606 *Перест.* 45.); овый въ яму болота перше былъ укиненъ, а на остатокъ каменіемъ былъ побитый... отъ переселившихся... богопротивныхъ Жидовъ (Київ, 1621 *Коп. Пал.* 836).

2. У знач. ім. Богопротивник: Славный и непорочный, с тым са ты рѣшаешъ смѣле, и грѣмишь нимъ бгопротивныхъ сядне и оумѣле (Львів, 1591 *Просф.* 66).

БОГОРАЗУМЕНЬ див. **БОГОРАЗУМНИЙ**.

БОГОРАЗУМИЕ, БОГОРАЗУМІЄ с. (цсл. богоразумие) пізнання Бога, визнання божественного вчення, мудрості: навчишася бгораздмію мытари оставили мѣзды (1489 *Чет.* 283 зв.); Прежде бо великій владімеръ кр(с)щеніемъ просвѣтилъ, всю землю рѣскдю бгораздміемъ освѣтилъ (Острог, 1581 *См. В.* 7 зв.); Єгдаже оувидитъ змѣа, и вѡдѡ и з' оустъ его исходѣщю: тогда заразомъ възлѣтаетъ на высотѣ бгораздміа (Почаїв, 1618 *Зерц.* 61).

БОГОРАЗУМНО присл. З божим розуміням: они яко искусни прилѣжно внимали, И бгораздмно оувѣдѣвши послѣшнемѡ дали (Острог, 1581 *См. В.* 7 зв.).

БОГОРАЗУМНИЙ, БОГОРАЗУМЕНЬ прикм. (цсл. богоразоумыны) наділений божою мудрістю: сами мало видать, мнімають же южъ на свѣтѣ вси слепи, И южъ з оного своевольного бѣства не маючи што далей чинити, Котори(и) са з нихъ улезъ в одеждъ имене пастырскаго, ѡного стго і богоразумного мѡжа Генадія патрїярха ко(н)ста(н)тїноградскаго (Острог, 1587 *См. Кл.* 22 зв.); Третий цвѣточик. Маленькую

пѣсенку церковную, которой зрозумѣвши богоразумную мысль, от сладости николиже пѣти не престанеш (1608-1609 *Виш. Зач.* 203); Ѳеогно́сть: бгомъ познѣтъ, бгораздме(н) (1627 *ЛБ* 210); Дрѣгїи робѡтникѡве, котѡрымъ потомъ винница подана была, сѡтъ Ап(с)лю́ве ... и всѣхъ вѣрныхъ Бгораздмныѣ Архїсцѣнници и пастыреве (Київ, 1637 *УЄ Кал.* 490).

БОГОРОДИТЕЛКА ж. Те саме, що Богородица у 1 знач.: Мои ласкаве панове, братство честнаго храма Успенія Пречистыя Владичицы нашея Богородителки (1601 *КМПМ I*, дод. 158).

Див. ще **БОГОРОДИТЕЛНИЦА**.

БОГОРОДИТЕЛНИЦА ж. Те саме, що богородица: Мои ла(с)кави панове бра(т)ство ч(ст)на(г) хра(ма) ѡспенїа прч(с)тгои вл(д)чци нашеи бгородите(л)ни(ц) (Ясси, 1601 *ЛСБ* 359, I).

Див. ще **БОГОРОДИТЕЛКА**.

БОГОРОДИЦА ж. (цсл. богородица) Богородица: дали єсми нашемѡ стомѡ монастырѡ пѣгенскомѡ, идеже є(ст) храм ѡспенїе пр(с)тѣи бѣи, ѡ рѡки силиѡвѡнѡ ... ѡ зла(т) татарскы(х) (Сучава, 1514 *Cost. DB* 327); Образъ пречистое Богородицы ... сребромъ оправень, позлотистъ (Київ, 1554 *КМПМ I*, дод. 7); И тежъ пироги, на завтрѣе ро(ж)ства х(с)ва котѡрыѣ принося(т) до цркви мняще в че(ст) б(д)цы еже є(ст) велико бесчестие (Берестя, 1590 *ЛСБ* 144); Кре(с)тъ ве(с) срѣбны(и) ... з ра(з)пятїе(м) ѡ(т)ливаны(м) и бѣю (Львів, 1637 *Іва. Усп.* 4); Чекаетъ и бѡнаа надъ Херѡвїмѡвъ честнѣишаа и на(д) ... Серафимѡвъ славнѣишаа, ср(д)ца твоѣгѡ несѣпнаа оугѣха, Прѣстаа и преблѡгосвѣннаа пр(с)но два Б(д)ца (Вільна, 1620 *См. Каз.* 23 зв.); О преслѣвнаа, и Велехвалнаа, Преч(с)таа Дѣце, блѡгословѣннаа Бѣце, Пресвѣтлаа Нб(с)наа Црѣце (Чернігів, 1646 *Перло* 35 зв.); ѡ што тоє все яко се вишь поменило по(д) милостѣю на(и)ви(ж)шого тво(р)ца пана бога моего и пресвятое богородици кожъдого напоминаю и на судъ божы(и) позываю (Тригорськ, 1648 *ДМВП* 219); Покрова Богородицы

див. **ПОКРОВА**; Покровъ богородицы див. **ПОКРОВЪ**; рожество (рождество) богородици див. **РОЖЕСТВО**; успенїе богородицы див. **УСПЕНІЄ**.

Див. ще **БОГОРОДИТЕЛКА, БОГОРОДИТЕЛНИЦА**.

БОГОРОДИЧИНЬ *прикм.* Те саме, що богородичный: Каждому евангелію чѣмомоу либо на оутрына(х) либо на ли(т)рѣгахъ на праз(д)ники, владычааа богородичины(и) и вы(бра)нымы сты(м)ь в' мѣсаці септѣ(б)ріи рекомѣмъ юрьимъ (1556-1561 ПС 443 зв.); А не то(л)ко Хвы и Бгородичины образы чинать чѣда, але и сты(х) (Київ, бл. 1619 *О обр.* 28).

БОГОРОДИЧНИКЪ *ч.* (*збірник церковних служб Пресвятої Богородиці*) Богородичник: Два прелоги на весь годъ, князя Слуцкого. Соборникъ (!), Богородичникъ (Київ, 1554 *КМПП* I, дод. 10); книги, то есть: треоди две, ... требникъ, богородичникъ (Луцьк, 1583 *АрхЮЗР* 1/1, 183); Богороди(ч)ник(к) в политурѣ на де(с)ту (Львів, 1637 *Ив. Усп.* 29 зв.).

БОГОРОДИЧНЫЙ, БОГОРОДИЧНЫЙ *прикм.* (*який стосується Богородиці*) богородичный: зачала почат(т)кы и коніць кождоу ев(г)лію праз(д)никомъ вл(д)чии(м) и бгородичнымъ ... и прѣб(до)бны(м) сты(м) ѡ(т)цѣмъ (1556-1561 ПС 444); Гд(с)кимъ праздникомъ, Бгородичны(м) ... и всѣмъ стымъ - по два каікны и по три на всакъ днѣ (Київ, 1621 *Коп. Пал.* (Лв.) 28).

Див. ще **БОГОРОДИЧИНЬ**.

БОГОСЛАВИТИ *дієсл. недок.* Те саме, що богословити: Дякуемы жъ все восполокъ Папу Богу, якобы Емя Его было Святое отъ насъ богославлено (Київ, 1579 *АСД* I, 154).

БОГОСЛОВЕЦЪ *ч. 1.* Те саме, що богословъ у 1 знач.: а кому на свѣте мѣже быти та(и)по, же зъ кгрековъ философы, з грековъ богосло(в)цы оувесь свѣтъ маеть, бе(з) котѣры(х) и его ри(м) ничего не знаеть (Острог, 1587 *См. Кл.* 7); Трѣтій міръ естъ члвкъ, такъ названый ѡ(т) філозофѡ(в), и бгословцовъ (Почаїв, 1618 *Зерц.* 19 зв.); Тѣю бовѣмъ властность присвойтшю самѡмъ ѡмѣд приписдетъ посполитаа теологѡвъ албо Бгословцовъ наѣка, яко ты(ж) и родити Сна (Київ, 1619 *Гр. Сл.* 242); Не дармшть васъ нарѣченѡ бгословци, Ибо вы пѣлныи домѣ Бжгѡ Бѣдѡвци (Чернігів, 1646 *Перло* 52 зв.).

2. Те саме, що богословъ у 2 знач.: Хс̄ бѣ̄ ... превѣчно ро(ж)дены(и) снѣ̄, во послѣ(д)наа лѣта, яко(ж) свѣдите(л)ствю(т) ев(г)листы, и бгосло(в)ци, Григори(и), Васили(и) ... в бесѣда(х), ... восхотѣвши ... ѡ(т) земны(х) земное тѣло на себе взати, для того

нищи(х) а не богаты(х) ... ро(ди)геле(и) собѣ избирае(т) (1598 *Виш. Кн.* 287 зв.); То видиш, ижъ тая хула на отпедших во пустыню или в горы не Златоустого естъ, истинного богословца, але бабяка и домолѣжня (1615-1616 *Виш. Поз. мисл.* 240).

3. Учень богословських навчальних закладів, богослов: того листа оудале(м) са а не для шалѣное ѡказалости, ани для прѣжнихъ академичкихъ шкѡльных бгословцовъ свѣровъ (Дермань, 1605 *Мел. Л.* 10).

4. Те саме, що богословъ у 3 знач.: От сего познавается, иже оно отбѣгания в горы бога ради и спасения своего взбранение не Златоустаго естъ, але бабских богословцев и домолѣжнев (1615-1616 *Виш. Поз. мисл.* 240).

БОГОСЛОВІЕ, БОГОСЛОВІЄ *с.* (*вчення про Бога та догмати релігії*) богослов'я, теологія: востѡчници зъ своеє стороны выбрали мѣрка ефѣского моужа не тѡлко в' бгословіи ... бѣглого, але и побѡжностью животѣ, и справѣ стѡблिवыхъ досконалого и досвѣтчно(г) (Острог, 1598 *Ист. фл. син.* 37); постерѣгле(м) ѡ(д) того часѣ: в' Бгословни наѣкѣ поданію стыхъ ѡ(т)цовъ (Евѣ а. Вильна, п. 1616 *Прич. отех.* 6 зв.); былъ той часъ, гди речи наши квѣтнули и добре ся мѣли, кгда тая збытная и выставная языка быстрость, также и мѣстерная шпучность в' богословии анѣ вступу не мѣла в' двѡры Божія (Київ, 1621 *Коп. Пал.* 323); *Образно:* Приподсагъ (*sic.* — *Прим. вид.*) по бедрѣ твое(м) мѣчь бгословіе(м) кованннй, добрый воине, мечъ ѡ(т) всѡдѣ наоштрѣннй (Львів, 1591 *Прессф.* 66).

Див. ще **БОГОСЛОВІЯ**.

БОГОСЛОВИТИ *дієсл. недок.* (о кому і без додатка) Проповідувати вчення церкви про Бога, прославляти, вихваляти, славити Бога: о бгѣ бгословити не естъ каждому дано, ани ѡ всѣхъ рѣча(х) бгословски(х), ани всегда але естъ часъ потомѣ и котѣры(м) // дозволено, о томъ мѡвити (Острог, 1598-1599 *Апокр.* 87 зв. - 88); Добро естъ, еже бога ради богословите, ... но лучше естъ, еже освятити себѣ (1615-1616 *Виш. Поз. мисл.* 244); поневаж' іншій Ев(г)лістѡве, ѡ пре(д)вѣчной Бга Слѡва бытности не рекли, той богослови(л)т ѡ ней (Київ, 1637 *УС Кал.* 829).

Див. ще БОГОСЛАВИТИ.

БОГОСЛОВИТИСА *дівсл. недок.* Прославлятися: А хоче(т) негде інде, тільки где Бѣ́ Оцѣ́ и Снѣ́ щі́ре и не облі́дне бѣ́ословитѣ́са, и ве́длѣ́гъ оухва́лы чті́ годно́й бѣ́носныхъ Оцѣ́въ сла́вле(н) быва́е(т) (Київ, 1619 *Гр. Сл.* 191).

БОГОСЛОВІА *див.* БОГОСЛОВІЯ.

БОГОСЛОВІЄ *див.* БОГОСЛОВІЕ.

БОГОСЛОВІА, БОГОСЛОВІА, БОГОСЛОВІА

ж. Те саме, що богословіє: восточные ω(т)цеве ω(т)повѣдили. Мы силой́змовъ // не потребоуе(м) ... бо не до ка(ж)дого писма́, ... не до ка(ж)дой бѣ́ослѣвіи налѣ́жатъ (Острог, 1598 *Ист. фл. сив.* 40 зв. - 41); ω(т)превысо́каа бѣ́ослѣвіа (!) але ωбѣ́тніцы той, треба ми дво́акого се(н)соу шѣ́кати, ко́торый ту(т) са здае(т) быти (поч. XVII ст. *Проп. р.* 233 зв.); ω(т)о ма́ешъ зерца́ло бѣ́ослѣвіи, посмотри́ са вне окомѣ́ раздѣ́ной дшѣ́ (Почаїв, 1618 *Зерц.* 3 зв. нenum.); Штѣ́жъ яснѣ́йше албо правдѣ́йше на(д) тѣ́ю бѣ́ослѣвію (Київ, 1619 *Гр. Сл.* 250); Богословіа Theologia (1645 *Уж.* 38 зв.); Дсво́д(м) тогѣ́ сѣ́тъ Кни́ги Церко́вныи бѣ́одѣ́хно-вѣ́нныи мѣ́жами з' гре́цкогѣ́ я́зыка на словѣ́нскѣ́й прело́жѣ́ныи в ко́торыхъ // і́стиннаа и высо́каа зна́йдѣ́тса бѣ́ослѣвіа (Київ, 1646 *Мог. Тр.* 4-4 зв.).

БОГОСЛОВНЕ *присл.* Побожно, благочестиво:

Господь свою́ му́дрость з высоты́ дару́ет, паче же праведнымъ в се́рдца изли́вает, і́же богослѣ́вне жѣ́тіе приходѣ́тъ и по воли бо́гу мысли свои́ водѣ́тъ (к. XVI ст. *Укр. п.* 85).

БОГОСЛОВНЫЙ *прикм.* Богохвальный. *Образно:*

Тако тогда и ты, любимый прочитателю, пи́лине смотри латы́нской му́дрости ду́ха, коли себѣ́ и своихъ во своемъ писани́ю хвалит, баснями́ красными́ свѣ́дствъ звѣ́рхныхъ, а не пло́дов евангѣ́льскихъ, подпирает, широко́рѣ́чнѣ́ и доводи́тъ богословнымъ оцукро́заниемъ помаща́ет (1600-1601 *Виш. Кр. отв.* 164).

БОГОСЛОВСКИЙ, БОГОСЛОВЬСКИЙ *прикм.*

(*який стосується богослов'я*) богословський, теологічний: Тотѣ́ въ ора́цыи своѣ́й пято́й богословско́й о Ду́ху Светомѣ́ трудно́сть подобно́ю // той ко́торая се у Васи́лья припоменула, розвѣ́зуючи для чо́го бы Сыно́мъ не былѣ́ званы́ Ду́хъ Светы́й (Вільна, 1595 *Ун. гр.* 125-126); о бѣ́д бѣ́ословити не е́сть ка́ждомѣ́

да́но, ани ω всѣ́хъ рѣ́ча(х) бѣ́ослѣ́вски(х) (Острог, 1598-1599 *Алокр.* 87 зв.); та́я нау́ка е́сть филосо́(ф)скаа, ба и бѣ́ослѣ́вскаа (поч. XVII ст. *Проп. р.* 242 зв.); Нау́къ бѣ́ослѣ́вскихъ въ го́йное розѣ́множе́нъ, А на вѣ́чное бѣ́а въ Тр(о)ци, оувельбе́нъ (Львѣ́в, 1614 *Кн. о св.* 447); Повто́ре значѣ́мъ ..., ижѣ́ то́гъ зѣ́шлый захова́лъ три цѣ́нты бѣ́ослѣ́вскии, на ко́торыхъ все сп(с)нѣ́е зави́сло (Київ, 1625 *Коп. Ом.* 159); То́е Каза́нѣ́е преза́чное, и сто́е бѣ́ослѣ́вское: ω дво́акихъ до́брѣ́дѣ́йствахъ и дарѣ́хъ бо(з)кихъ, Ви́димы(х) до́часны(х), и неви́димы(х) вѣ́чны(х) (Черні́гів, 1646 *Перло* 1 зв.); книга́ богословская *див.* **КНИГА.**

Див. ще БОГОСЛОВНЫЙ.

БОГОСЛОВЪ, БОГОСЛОВЬ, БОГУСЛОВЪ ч.

1. (*проповѣ́дникъ хри́стия́ньского́ вченнѣ́я*) богослов, теолог: А і́ле ви́дечи въ на́йпершо́го // Богослѣ́ва ... такѣ́ въ крѣ́цкомѣ́, яко и в латы́нскомѣ́ те́кстѣ́, неотмѣ́нныи и зга́длывые слова́, так же и в Дамаски́нѣ́ (Острог, 1598 *Ист. фл. сив.* 45-45); В притво́рѣ́ оумѣ́стности зна(и)дѣ́ютса филосо́фове, бѣ́ослѣ́вове, красомѣ́вци (поч. XVII ст. *Проп. р.* 176); А ты, правове́рный, слухай правдивыхъ вы́кладѣ́въ, подлугъ святы́хъ богословѣ́въ и учителей́ церковныхъ (Київ, 1621 *Коп. Пал.* 340); И ежели ты́и Де́вѣ́тъ Чѣ́стожъ вы́ймѣ́ючи выража́емо де́вѣ́тъ Хо́ровъ А́ггльскихъ, зыва́ючи стѣ́(х) Бѣ́жихъ, ко́торыи яко бѣ́ослѣ́вове оуча(т), ω(т) Гда́ Ба́ на исполне́нѣ́е мѣ́сть, с' ко́торыхъ Люци́феръ з' свои́ми Адгерѣ́нтами стрѣ́чѣ́ный сѣ́пѣ́лъ (Київ, 1639 *МІКСВ* 217-218); Богослѣ́въ. Theologus (1645 *Уж.* 38.).

2. (*титулъ евангѣ́лістѣ́ю Іоана і́ Григорі́я*) богослов: ива(н) бѣ́оусло(в) реклѣ́ (1489 *Чет.* 165 зв.); въ за́мьку вы́шнемѣ́ туто́шнимъ Лу́цкимѣ́, въ церкѣ́ви свято́го Ивана́ Богослова́ е́сть зложо́но, ко́торогожѣ́ я зозна́нъе возно́го до кни́гъ крѣ́цкихъ Лу́цкихъ записати ка́залъ (Лу́цк, 1584 *АрхЮЗР* 3/1, 14); црѣ́ковъ всѣ́ю всѣ́х(о)днѣ́ю зъ ерѣ́тиками осѣ́дити хотѣ́лъ // бы, запо́мне(л) бѣ́а и пра́вды его́ и бныхъ свети(л)никовъ вели́ки(х) и незы́блемыхъ столпо́въ црѣ́ковныхъ вѣ́чителей крѣ́цкихъ Васи́ліа вели́кого, Григо́ріа богослѣ́ва ... и і́ныхъ мно́гихъ (Острог, 1587 *См. Кл.* 6 зв.-7); року́ того(ж) на пре(с)тавлѣ́нѣ́е Стѣ́го Ио́а(н)на бѣ́ослова ω(т)дано́ чины́шу зо(л)д изъ сѣ́ножѣ́ти монасты́рьско́и

(Львів, 1605 ЛСБ 1044, I); Залецаєт' тѣжъ за оумѣрльхъ дѣтки, яко добрыи, и Бгословъ Григорій в' Нагрбнб(м) словѣ котброе оучинилъ Кесарію Братѣ (Київ, 1627 Тр. 38).

3. *Перен.* Балакун, баламут: Еще на смѣшное отрыгание бабского богослова отвѣщаем // албо пытати его будем (1615-1616 Виш. Поз. мисл. 241-242).

Див. ще БОГОСЛОВЕЦЪ.

БОГОСПАСАЕМЫЙ *прикм.* (*епитет, який стосується лише міст*) (*який перебуває під опікою Бога, захищається Богом*) богоспасенний: Мл(с)тию бо(ж)ею и млтвами прч(с)тыа его бгомтре смире(н)ныі Арсени(н) Еп(с)пъ Бгоспасаемы(х) градо(в) (Перемишль, 1547 ЛСБ 11); Писанъ въ бгоспасаемомъ граде Львовѣ (Львів 1591 ЛСБ 154); Всѣ(м) купно еже ѡ хѣ братія(м) гражано(м) бгоспасаемо(г) града Льова, сие писа(н)е ч(с)тно ѡ(т)дати (Острог, 1595 ЛСБ 287, I зв.); Писа(н) в Бгоспасаемо(м) градѣ Киевѣ (Київ, 1649 ЦДАДА 124, 3, 32).

БОГОТВОРЕННЫЙ *прикм.* (*такий, якого обожнюють*) боготворенный, обожнюваний: Тогда себе вѣру о святом духе ... и другие ереси ... во своем лживом костеле латынский род з боготворенными папами соградили, за што их святые отцы, отискавши, навпоминали (1660-1661 Виш. Кр. отв. 176).

БОГОТВОРИТИ *дієсл. недок.* (*цсл. боготворити*) (кого) (*схилятися перед ким-небудь*) боготворити, обожнювати: смѣрть е(ст) ро(ж)деномѣ се, и(ж) миръ се(н) любд(т) и томѣ мысль свою приковали сѣтъ и водлѣ(г) тѣла живоу(т), и мдрюю(т), ко(то)рие трѣпа своего бготворатъ (1596 Виш. Кн. 231-231 зв.); Тут же зараз хотячи им утвердити разум в Христа вѣрою не их ганит, але себе, абы их не боготворили и болшей учтивости и хвалы над пристойность им не чинили (1608-1609 Виш. Зач. 210); Замольчавши и ѡ томѣ, ижъ если Еллінове Богатырѡвъ свои(х) філософѡвъ, выславляють и боготворатъ ... тедѣ Дхъ Б(о)ж: наслѣшинѣй людѣй справедливыхъ залецаєт' и вспоминати завше розкаждетъ (Київ, 1625 Коп. Ом. 164).

БОГОТВОРНЫЙ *прикм.* Створений Богом, боготворный: костел латынский и з своим боготворным чтилищем (силогизмами, от стихий мира вынайденными) вѣру православную, на соборѣ

Никейском святыми отцы выобразенную, ... преницовал и претворил (1608-1609 Виш. Зач. 222); отступление от православной вѣры влѣзло, и чтилище боготворное на земли явилося и покору и науку христову збурило (Там же, 228).

БОГОТИПНЫЙ *прикм.* Сповнений побожності, який приносить потіху Богові, богоугодный: Мы же, во пристанищѣ семь боготишномъ преживши время живота, и скончити его здѣ хоцемъ (Путивль, 1638 АЮЗР III, 12).

БОГОТКАННЫЙ, БОГОТКАНЫЙ *прикм.* Створений, витканий Богом: обнажаєте са бготкѣ(н)ныа одѣжда, обвиваєте са смоковны(м) листвіе(м) дѣданій, и одѣваєте(с) пѣстрыми похотами ср(д)цѣ ваши(х) (Острог, 1599 Кл. Остр. 228); А що мене Разбѡйницы лѣтыи, и немілюстивыи бѣсѡве обыдрали, и обнажили з бгеткѣаноі Різы несмѣртѣлности, то снѣ Бжій самѣ для мѡси наготы обнаженѣ (Чернігів, 1646 Перло 8).

БОГОТОЧНЫЙ *прикм.* Який тече по волі Бога: радѣся даміяне бготочныи источниче бжества (1489 Чет. 69 зв.).

БОГОУБИЦА *ч.* (*цсл. богоубийца*) убивця Бога, богоубивця, богоубійник: яко іюда хрїстопродѣ(в)ца ѡ(т) ѡа оубѡгого, не для інои причіны до бѡгоуби(н)цо(в) ..., едно для лако(м)ства мае(т)ности ѡ(т)шблѣ (Вільна, 1596 З.Каз. 37); Жидове тѣды цѣлый денѣ Сѣббѡтный набожественныхъ Словѣ слѣхано травіли, и тепѣрѣ гдекѡлѣвекѣ найдѡют'са, (хоть южѣ якъ, богоубійцы, ѡ(т) Бга ѡпщены сѣтѣ, и забыты) тѡбѣжъ чїнатъ (Київ, УЕ Кал. 667).

БОГОУГОДЕНЬ *див.* **БОГОУГОДНЫЙ.**

БОГОУГОДНЕ *присл.* Те саме, що богоугодно: А такъ найвы(ш)шаа згѣда, покѡй, и едномыслное зезволѣнѣ в' зва(з)кѣд любви мѡже(т) іхъ з' обѡблне задржати, гды в' шїрости и простотѣ Бгѡдѣдне жити бѣдѣтъ (Вільна, 1627 Дух. б. 22).

БОГОУГОДНИКЪ *ч.* (*той, хто приємний Богові своєю святістю*) богоугодник, божий угодник: Или не вѣдаете бѣдници, если бы не было исти(н)ны(х) іноко(в) и бгоууго(д)нико(в) межѣ вами; оу(ж) бы да(в)но ... жѡпело(м) и ѡгне(м) оу ла(д)ско(н) земли есте ѡпопелѣли (1596 Виш. Кн. 227); лакомтєся вы,

руски народѣ, на своє мнѣхъ, жебы ся спасали, и святили, и богоугодницы были (1615-1616 *Виш. Поз. мисл.* 244).

БОГОУГОДНО, БОГОВГОДНО *присл.*

Богоугодно, до вподоби Богови, во вгуду Богови: ѿ великий николаи ... даи намѣ боговгодно жити (1489 *Чет.* 198 зв.); а еще домы ... побѣдова(ти), дабы в то(м) монастырю ... стра(н)ници, ч(с)тно и бѣогодно житие свое провожаючи мешка(н)е мѣли (Львѣв, 1591 *ЛСБ* 154); нарадивши ся со всимъ свещеннымъ соборомъ нашимъ и то добре усмотревши к намѣ пастыремъ своимъ моление ихъ зело честно и богоугодно мещанъ Любелскихъ при той церкви ... братство духовное мести, радити ... и добрами церковными опекатисе ... маюгъ (Берестя 1594 *ЗПШ* XXVIII, 9); Потѣмъ стадо свое ѿкѣло трина(д)цати лѣтъ по ап(с)лкѣ и Бѣогдо(д)но вѣпасни и до овчарни нб(с)нои оуправивши (Киѣв, 1627 *Тр.* 399); Остагокъ дочасного сегѡ живота нашего сватоблѣиве и богодго(д)но, провадѣмо (Киѣв, 1637 *УС Кал.* 782).

Див. ще БОГОУГОДНЕ.

БОГОУГОДНЫЙ, БОГОВГОДНЫЙ, БОГОУГОДЕНЪ *прикм.* Богоугодный, угодный Богови: аще хочете бѣогдони быти боудѣте жѣ мл(с)тиви до вбогихъ (1489 *Чет.* 362 зв.); Протожѣ тую справѣ до вѣдомости ваши(х) мл(с)те(и) всѣмъ доносимъ ... Просячи ѿ споможе(н)е богодгодныхъ сихъ дѣлѣ для розмѣноженія хвалы бога во тро(и)ци единого (Львѣв, 1586 *ЛСБ* 72, 1); Свещенниковъ же богоугодныхъ честныхъ православныхъ и доверенныхъ, не корчемныхъ отколь же колвекъ бы трафити и збирати себе могли (Берестя, 1594 *ЗПШ* XXVIII, 9); Что жѣ то за школы, которыхъ хвалиш, коли ни кто в нихъ богоугодную волю не научит (1608-1609 *Виш. Зач.* 226); смѣслѣ язѣка вѣбрацае(т) са ѡрганѣ весь ѡбрѣтае са члѣвѣкъ, бѣооугоденъ и члѣвѣко(м) приличенъ (Киѣв, 1621 *Коп. Пал.* (Лв.) 30); а таковогѡ нешто иншого е(ст) зайсте, ено набожнаа до Бга Вседержителя ... и до всѣхъ бѣодгодныхъ и блѣгословенныхъ сп(л)мешканцовѣ нб(с)ныхъ з' чистогѡ и покѣрнѡго ... ср(д)ца походачаа млтѡва (Киѣв, 1634 *МИКСВ* 312); не тѣлѣко слѡвы, але тежѣ подарками, ч(с)тногѡ, богодго(д)ного ... живота, прославили и во(з)величили (Киѣв, 1637 *УС Кал.* 762).

БОГОУГОЖДЕНІЕ с. Богоугодничество: Готовѣте дѣла, готовѣте ч(с)тое житіе, готовѣте Бѣооуго(ж)деніе (1596 *Виш. Кн.* 267).

БОГОХВАЛЕНИЕ с. Хвала божа: Первое, церковному послѣдованию в славословію, благодарению и молитвѣ непотребны суть, ни бо умѣютъ у церкви ни читати ани пѣти, только, яко и простѣйшиє, безъ помощи церковной нуждѣ богохваления стоятъ (Унів, 1605 *Виш. Домн.* 189).

БОГОХВАЛНЫЙ *прикм.* Який хвалитъ, прославляе Бога, богохвалный: нѣкто ѡ(т) хдлы(х) прѡстакѡвѣ в(д)ла(л)са ѡ(т) вѣсѣ о бѣохва(л)ные великое славы и правое вѣры народове рѣ(с)кѣ не бе(з) великого жалю и сѣмне(н)а влѣсне якъ плѡхы(и) а голы(и) за збро(и)ного рыцера восвѣити (Острог, 1587 *См. Кл.* 5); блѣгочестивые црѣе и на нбси и на зе(м)ли ннѣ ѡ(т) оу(ст) бѣохва(л)ны(х) са прославляю(т) (1596 *Виш. Кн.* 239 зв.).

БОГОЧЕЛОВѢКЪ ч. Боголюдина, богочоловикъ (про Ісуса Христа): Зпрацовѣлса авгоустигъ стѣый бы(л), абы себе быти правди богочлѣка и лю(д)ски(м) по(д)леглого бѣла(м) показа(л), але оупрацованый бы(л) ѡ(т) поуги (поч. XVII ст. *Проп. р.* 181 зв.); мы о двохъ головахъ церкви (о одной богочелѡвѣци, а другой - простомъ челѡвѣцѣ) не знаемо и не признаемо (Киѣв, 1621 *Коп. Пал.* 487); Два тѣды сѣгѣ сынѡве Члѣка, тѡ е(ст), Бѣочлѣка слѡва. справе(д)ливый, и грѣшныи (Киѣв, 1627 *Тр.* 28); а тепѣрь ижѣ нашо(л)есѣ члѣвка, ... не простого, але Богѡчлѣвка, то естѣ члѣвка и Бга, мене Х(с)а Збавителя (Киѣв, 1637 *УС Кал.* 242).

БОГОЧРЕВЕЦЪ ч. Червоугодникъ: але вѣм ѡ то(м) вниманю, не то(л)ко вы богочре(в)ци, але и всѣ философи ми(р)скіє по(с)полѣ з ваши(ми) машка(р)ники Ісѣсорѣгат(л)ми, то е(ст) зовемы(ми) ездиты сложи(в)шиса, сѣлѣ того слова внимайте себѣ ѡзна(и)мити ми не можете (1598 *Виш. Кн.* 290 зв.).

БОГОЧТЕЦЪ ч. Той, хто шанує Бога, божий угодникъ: А вѣдаемо ижѣ грѣшникѡ(в) Бгѣ не выслѣдывае(т): але если хто Богѡчтецѣ естѣ, и волю егѡ чинитѣ, того выслѣдывае(т) (Киѣв, 1637 *УС Кал.* 282).

БОГОЯВЛЕНИЕ, БОГОЯВЛЕНІЕ, БОГОАВЛЕНЕ, БОГОАВЛЕНІЕ с. (*цсл.* богоявление) богоявления: Имѣнье мое Голче ... ѡтписѡю к церкви сватого Богоавлена в замкѣ моемъ, Острогѣ (Острог,

1539 AS IV, 206); тогды праве значне бѣ еди(н) трома персонами я(к) са дѣли(т) показалса, што и до нѣгѣ бѣгоявленіе цр҃ко(в) называе(т) и сти(т) (Вільна, 1596 З. Каз. 104 зв.); Бѣгоявлѣніа, Пѣснь сла(д)каа гласъ радостный (Чернігів, 1646 *Перло* 74 зв.);

(*назва церковного свята в честь хрещення Христа, також календарна дата*) Богоявлення, Водохрещі: Тогды бы ... мусело быти часу осенного у генвару, въ которомъ обходимъ свята обрѣзаніе Господне и святое Богоявленіе (1603 *Пит.* 91); По бѣгоявленію ѡ(т)ворили пѣшкѣ манасти(р)скѣю (Львів, 1610 *ЛСБ* 1046, 4зв.); Епіфанія: При(и)ста, ѡказа(н)є, ѡ(б)я(в)ле(н)є, ѡ(т) се(г) Днѣ с(т) Бѣгоявлѣніи, Ге(н): С. (1627 *ЛБ* 204); еднакъ спорядити его хочю и ... намѣсникови моему Виленскому отдать его, если намъ ведлугъ намовы на празникъ Богоявленіе ставитися тамъ прійдетъ (Дермань, 1628 *КМІМ* I, дод. 322);

(*назва церкви в честь хрещення Христа*) Богоявлення: Єгдаже онъ погъ бѣгоявлѣніа, не бѣде(т) жѣти в цѣломѣдрїи и добродѣтели ..., маю(т) вѣлю изверѣчи его ѡ(т) чреды его (Львів, 1591 *ЛСБ* 157).

БОГОЯВЛЕНСКИЙ, БОГОАВЛЕНСКИЙ
прикм. Який стосується свята Богоявлення; богоявленський: не лѣпаа церемонїа ѡ причащѣнїи Аг҃лазюю, або стѣю Водѣю Бѣгоявлѣнскою(Київ, 1646 *Мог. Тр.* 5); який стосується церкви, названої в честь хрещення Христа; богоявленський: до(л)гы ты(є) теды нѣкому иному толко це(р)кви стои бѣгоявле(н)ско(и) далеко братство дръжу ѡ(т)казѣю (Лопушина, 1598 *ЦДІАЛ* 201, 4, 12, 49); были ѡбесланые п братство богоявленское абы ѡ(т)дали су(м) це(р)ковную за книги и(м) проданые (Львів, 1645 *ЛСБ* 1043, 70).

БОГОЯВЛЕНТЬ *прикм.* Такий, якому з'являється Бог: ѡеофагъ: Бѣгоявле(н) (1627 *ЛБ* 210).

БОГОАВЛЕНЄ *див.* **БОГОЯВЛЕНИЕЄ.**

БОГОАВЛЕНІЄ *див.* **БОГОЯВЛЕНИЕЄ.**

БОГОАВЛЕНСКИЙ *див.* **БОГОЯВЛЕНСКИЙ.**

БОГУСЛАВЕЦЪ, БОГИСЛАВЕЦЪ, БОГУСЛУВЕЦЪ *ч.* (*мешканець м. Богуслава або виходець з нього*) богуславецъ. Вл. п.: Дмитро Богиславе(ц) (1649 *РЗВ* 154); Матвѣи Богѣслѣвецъ (Там же, 360 зв.); Аг҃лдрѣ(и) Богуславецъ (Там же, 391).

**СЛОВНИК УКРАЇНСЬКОЇ МОВИ
XVI – ПЕРШОЇ ПОЛОВИНИ XVII СТ.**

Випуск 2

Б – БОГУСЛАВЕЦЬ

*Оригінал-макет виконано на комп'ютерній системі,
наданій Інститутіві українознавства
Українським науковим інститутом
Гарвардського університету
та Фондом кафедр українознавства*

Підписано до друку з готових діапозитивів 12.08.94. Формат 84х108/16.
Папір друкарський. Офсетний друк. Умов. друк. арк. 15,96.
Зам. 738-4

290008, м.Львів, вул. Вишниченка, 24
Інститут українознавства ім. І. Крип'якевича

Надруковано на Львівській книжковій фабриці "Атлас"
200005, м.Львів, вул. Зелена, 20.